МАРГАРЕТ МІТЧЕЛЛ

МАРГАРЕТ
МІТЧЕЛЛ

ЗВІЯНІ ВІТРОМ

Роман

КНИГА 2

Переклав з англійської
РОСТИСЛАВ ДОЦЕНКО

Київ
Видавництво
художньої літератури
«ДНІПРО»
1992

ББК 84.7 США
М67

До книги входять
IV та V частини роману
Маргарет Мітчелл
«Звіяні вітром».

Післямова *Т. Н. Денисової*

Редактор *Л. Н. Маєвська*

4703040100—183
М ——————— 183.92
205—92

ISBN 5-308-01142-7 (Кн. 2)
ISBN 5-308-01143-5

© Український переклад.
Р. І. Доценко, 1992
© Післямова. Т. Н. Денисова. 1992
© Художнє оформлення.
В. І. Бариба, О. В. Штрамило, 1992

КНИГА 2

Частина четверта

РОЗДІЛ XXXI

Холодного січневого надвечір'я 1866 року Скарлет сиділа в кабінетику за писанням листа тітоньці Туп, в якому вдесяте докладно пояснювала, чому ні вона, ні Мелані, ні Ешлі не можуть приїхати до Атланти й оселитися з нею. Писала вона шарпливо, бо знала, що тітонька Туп, ледве прочитавши перші рядки, відразу візьметься відписувати, знов і знов повторюючи своє скімлення: «Але ж я боюся жити сама!»

Пальці у Скарлет задубіли, і вона, відклавши вбік перо, потерла їх, а ступні щільніше закутала у шматину старої ковдри. Оскільки підметки в її пантофлях стоптались, вона підстелила туди устілки з килима. Ці устілки тільки й того, що оберігали ноги від доторку до підлоги, а гріли не дуже. Цього ранку Вілл повів коня до Джонсборо підкувати. Тож Скарлет і подумала понуро: добрі-бо часи настали, коли про ноги коней дбають, а люди, мов дворові пси, мусять ходити босоніж.

Вона знов узялася за гусяче перо з наміром дописати листа, однак відклала його, почувши Віллову ходу на тильному ганку. Він простукотів своєю дерев'янкою в холі, потім зупинився перед дверима кабінетика. Скарлет почекала хвильку чи він не ввійде, але що ніякого руху з коридору не чулось, сама гукнула його. Вілл увійшов — вуха йому почервоніли з холоду, руда чуприна розкошлалася — і став, дивлячись на неї згори вниз та ледь осміхаючись.

— Міс Скарлет,— запитав він,— а скільки у вас готівки на руках?

— Ти хіба свататись надумав, що допитуєш? — відказала вона трохи роздратовано.

— Ні, мем. Просто мені цікаво.

Вона непорозуміло подивилась на нього. На вигляд Вілл наче не заклопотаний, але на заклопотаного він і ніколи не скидався. А проте Скарлет відчула — щось тут негаразд.

— У мене десять доларів золотом,— сказала вона.— Решткі грошей того янкі.

Що ж, мем,— цього не вистачить.

— Не вистачить на що?

— На податок,— пояснив він і, ступивши ближче до каміна, нахилився й почав гріти біля вогню розчервонілі на холоднечі руки.

— На податок? — перепитала вона.— Ти що, Вілле! Податок ми вже сплатили.

— Воно то так, мем. Але там кажуть, що цього замало. Я дізнався про це сьогодні у Джонсборо.

— Щось я нічого не второпаю, Вілле. Що ти маєш на увазі?

— Міс Скарлет, мені прикро турбувати вас цим, коли у вас і так повна голова клопоту, проте я мушу. Кажуть, ніби ви повинні сплатити куди більший податок. На Тару наклали дуже високу суму податку — незмір більшу, ніж на будь-який інший маєток в окрузі, їй-бо.

— Але ж вони не можуть накладати на нас нового податку, коли ми своє вже сплатили!

— Міс Скарлет, ви не часто буваєте у Джонсборо. Воно й слава Богові, бо там нині не місце для дам. Але якби ви бували в місті частіше, то знали б, що там тепер безоглядно заправляє всім зграя пристібаїв, республіканців та саквояжників. Вони здатні до білої гарячки довести. І чорнюки у місті такі, що не дають білим вулицею пройти і...

— Але яке це має відношення до податку?

— Зараз я скажу, міс Скарлет. Чогось ці мерзотники надумали підвищити податок з Тари, наче ми збираємо на плантації тисячу пак бавовни. Прочувши про це, я вирішив розвідати по шинках, що люди кажуть, отож з'ясувалося, немов хтось має намір придбати Тару надурняк з шерифського аукціону, коли ви не зможете сплатити податку. Усі ж чудово розуміють, що у вас нема такої змоги. Хто саме хоче загребти Тару, я поки що не знаю. Ще не встиг пронюхати. Але, здається, оцей легкодух Гілтон, що побрався з міс Кетлін, знає, бо він надто вже нахабно шкірився, коли я пробував розпитати в нього.

Вілл сів на канапу й потер рукою кульшу. На холодну погоду вона у нього нила, та й дерев'янка на нозі була неоковирна й абияк припасована. Скарлет у нестямі втупилась у Вілла. Він так спокійно тримається, але ж його мова — це подзвіння по Тарі! Щоб маєток був проданий з шерифського аукціону? А куди ж вони всі дінуться? І щоб Тара належала комусь іншому? Ні, такого й уявити годі!

Вся поглинута тим, як домогтися більших прибутків

з Тари, вона майже не звертала уваги на події у зовнішньому світі. Маючи тепер Вілла й Ешлі, яких при потребі можна було послати у справах до Джонсборо чи Фейєтвілла, сама вона рідко коли вибиралася за межі маєтку. І як у передвоєнні дні вона не прислухалася до батькових балачок про війну, так само й тепер пропускала повз вуха розмови про початок Реконструкції [1], що їх вели за столом після вечері Вілл з Ешлі.

Звісно ж, вона знала про пристібаїв-південців, які задля особистих вигод перекинулися до республіканського табору, і про саквояжників-янкі, що після поразки Півдня насунули сюди хмарою коршаків, маючи всіх пожитків не більш як на один саквояж. Та й зіткнулася вже з певними прикрощами з боку Бюро звільненців [2]. Чувала вона й про те, що серед негрів, які дістали тепер волю, трапляються зухвальці. В це, правда, не зовсім вірилося, бо їй ще ні разу не випало побачити зухвалого негра.

Проте чимало було такого, про що Вілл з Ешлі воліли не говорити в присутності Скарлет. Услід за знегодами війни прийшли ще тяжчі знегоди доби Реконструкції, але обидва чоловіки домовилися при Скарлет не згадувати декотрих особливо тривожних явищ. Сама ж Скарлет якщо й слухала їхні розмови, то тільки так, що в одне вухо їй влітало, а в друге вилітало.

Вона чула, як Ешлі казав, що переможці Південь трактують як завойовану провінцію і що вся їхня політика спрямована на помсту. Але ці слова майже нічого їй не говорили. Політика — справа чоловіча. Скарлет чула слова Вілла про те, що Північ, мовляв, докладе всіх сил, аби Південь не звівся знову на ноги. Що ж — думала вона — чоловіки завжди знаходять, чим собі голову морочити. На неї он жоден янкі ще не посмів замахнутись, і цього разу у них теж не вийде. Треба лише працювати скільки сили та менше перейматися тим, що влада тепер у руках янкі. Найголовніше — що війна таки скінчилася.

Скарлет не враховувала одного: правила гри тим часом змінилися, і хоч би як чесно тепер ти працював, це вже не

Реконструкція — період 1865—77 рр., коли під егідою військових властей США на Півдні здійснювано соціально-політичні реформи, пов'язані з ліквідацією рабовласницької системи.— *Тут і далі приміт. перекл.*

[2] Так називалася підлегла військовому міністерству США управа (1965—69 рр.) в південних штатах задля соціального влаштування звільнених з рабства негрів.

гарантувало належної винагороди. Джорджія фактично перебувала у воєнному стані. По всіх усюдах стояли залоги янкі, і всім верховодило Бюро звільненців, встановлюючи приписи на свій розсуд.

Це бюро, засноване федеральним урядом задля опіки над звільненими рабами, що не знали, як дати собі раду, цілими тисячами переселяло негрів з плантацій у селища й міста. Бюро забезпечувало своїх підопічних харчуванням, поки вони байдикували й лише одним клопоталися — як дошкульніше дозолити недавнім господарям. На чолі місцевого бюро стояв Джонас Вілкерсон, колишній Джералдів управитель, а за помічника в нього був Гілтон, чоловік Кетлін Калверт. Ці двоє енергійно поширювали чутки, що південці й демократи тільки чекають нагоди загнати чорних назад у рабство і що вся надія й опора негрів — Бюро звільненців та республіканська партія.

Крім того, Вілкерсон і Гілтон навіювали неграм думку, що вони в усьому рівня білим і що невдовзі буде дозволено шлюби між білими й чорними, а плантації вчорашніх рабовласників поділено і кожен негр дістане сорок акрів землі та мула у повну свою власність. Вони розпалювали негрів брехнями про жорстокість білих до них, і в краю, який здавна славився щиросердими стосунками між неграми та їхніми власниками, почали наростати ненависть і підозріливість.

Підпорою діяльності бюро були солдати, а військові власті видали безліч суперечливих наказів, що регулювали життя переможених. Під арешт можна було потрапити за будь-яку абищицю, ось хоч би й за неповагу до урядовця бюро. Військові розпорядження стосувалися навчання у школах, дотримання чистоти, форми гудзиків на сурдутах, продажу товарів та безлічі інших житейських дрібниць. Вілкерсон і Гілтон мали право втрутитися в будь-який захід Скарлет, могли примусити її продавати чи там міняти щось лише за тією ціною, яку вони встановлять.

На щастя, Скарлет особисто майже не стикалася з цими двома діячами: Вілл переконав її перекласти на нього всі зовнішні оборудки, а самій опікуватися лише господарством. Бувши врівноваженої вдачі, він спромігся незле залагодити не одне з таких ускладнень, не турбуючи цим Скарлет. Та Вілл при потребі міг би дати раду навіть і з саквояжниками, і з янкі. Однак тепер постала проблема, перед якою він виявився безсилий. Про новий надміру

великий податок, що загрожував втратою Тари, Скарлет треба було доповісти, і то невідкладно.

Очі у неї палали вогнем, коли вона дивилась на Вілла.

— Ну ж і кляті янкі! — скрикнула вона.— Побили нас, обідрали, а тепер ще й нацьковують цих поганців!

Війна скінчилася, проголосили мир, але янкі й далі можуть грабувати її і прирікати на голод, можуть навіть вигнати з домівки. А вона, дурна, сподівалася, що як перебуде зимову скруту, то на весну все налагодиться. Ця приголомшлива новина, почута від Вілла, була останньою краплею у чаші її терпінь: це ж цілий рік надсадної праці піде намарне!

— Ох Вілле, а я гадала, що як війні кінець, то й усім нашим клопотам теж!

— Ні, мем.— Вілл підвів своє селюцьке обличчя з квадратовими щелепами й пильно глянув на неї.— Наші клопоти лише починаються.

— І скільки ж хочуть стягти з нас ще податку?

— Триста доларів.

На мить їй аж мову відібрало. Триста доларів! Це ж однаково, що три мільйони.

— Що ж...— насилу промовила вона.— Що ж... доведеться десь таки добувати ці триста доларів.

— О так, мем,— та ще з веселкою і Місяцем укупі.

— Але ж, Вілле! Хіба можуть вони пустити Тару з аукціону? Адже...

В погідному погляді його блідуватих очей проступили така гіркота й ненависть, що Скарлет навіть здивувалася.

— Гадаєте, не можуть? Ще й як можуть — і схочуть, і зможуть, і зроблять це за милу душу! Ви вже даруйте мені, міс Скарлет, але нашому краєві настав каюк. Ці саквояжники та пристібаї мають право голосу, а більшість нас, демократів, його позбавлено. У цьому штаті кожен демократ, в якого у шістдесят п'ятому році було записано в податкових книгах більш як дві тисячі доларів, не має виборчого права. Це означає, що випадають зі списків такі люди, як ваш тато, і містер Тарлтон, і Фонтейни, і Макре́. Не можуть голосувати ті, хто воював і мав звання полковника, а в цьому штаті, міс Скарлет, полковників куди більше, ніж у будь-якому іншому штаті Півдня. Так само не можуть голосувати й ті, що були на урядовій службі за Конфедерації,— тобто випадають усі, від нотарів до суддів, а таких людей хоч греблю гати. Коротше, янкі добряче нас обкрутили з цією присягою на вірність: кожного, хто був

бодай кимось до війни, позбавлено права голосу. Відшили усіх, хто хоч трохи меткіший, чи достойніший, чи заможніший.

Х-хе! Мені б дали право голосу, якби я прийняв цю їхню кляту присягу. Я й грошей ніяких у шістдесят п'ятому не мав, і вже запевно не був полковником і взагалі був ніхто. Але присягати їм я не збираюся. Навіть бачити не хочу тої нав'язливої присяги! Якби янкі по-чесному поводились, я присягнув би їм, але тепер дзуськи. Одне діло приєднати мене до Союзу, це нехай, але на якусь там ще Реконструкцію я не згоден. Не дам я їм присяги, навіть коли й на безрік мене позбавлять голосу... Але ось такі покидьки, як Гілтон, і негідники, як Джонас Вілкерсон, і білі голодранці, як Слеттері, і така нездаль, як Макінтоші,— вони всі голосуватимуть. І якраз вони й заправляють тепер усім. І коли вони схочуть накинути на вас не один, а десять податків, то й накинуть. Як і чорнюк — може вбити білого, і його за це не повісять і не...— Він знітився й урвав мову, і обом їм пригадалось, що скоїлося з самотньою білою жінкою на відлюдній фермі поблизу Лавджоя...— Ці чорнюки можуть будь-що вчинити супроти нас, а Бюро звільненців вигородить їх, і солдати захистять гвинтівками, ми ж навіть права голосу не маємо і взагалі нічого не можемо.

— Право голосу, право голосу! — скрикнула Скарлет.— Та до чого тут це право, Вілле? Ми ж про податки ведемо річ!.. Вілле, але ж усім відомо, що Тара — добра плантація. Якщо доведеться, ми зможемо закласти її, і за ці гроші заплатимо податок.

— Міс Скарлет, вас от розумом не обділено, але деколи ви таке бовкнете! Хто ж має досить грошей, аби позичити вам під вашу власність? Хто, крім зайд-саквояжників, що якраз і хочуть загребти Тару? Ні, за землю кожен тримається, в кого вона є. І ви теж не можете позбутися землі.

— Я маю діамантові сережки того янкі. Ми можемо їх продати.

— Міс Скарлет, але хто в тутешніх околицях такий грошовитий, щоб купувати сережки? У людей нема грошей на шматок м'яса, не те щоб на якісь цяцьки! Ось у вас є десятка золотом, а у більшості ваших сусідів, можу закластися, і того немає.

Вони знов замовкли, і Скарлет відчула себе так, немов б'ється головою об мур. Скільки вже за цей рік тих мурів виросло, що вона мусила товкти об них головою!

— То що ж ми робитимем, міс Скарлет?

— Не знаю,— відповіла вона тупо, наче їй до цього було байдужісінько. Нема у неї сили, щоб і цей ще мур пробивати: така втома пойняла її тіло, аж кістки занили. Навіщо тяжко гибіти, і боротись, і надриватись? Коли за кожним поворотом на тебе чигає поразка, та ще й шкіриться в'їдливо?

— Не знаю,— повторила вона.— Але не кажи нічого татові. Це може його розхвилювати.

— Ні, не казатиму.

— А кому-небудь ти вже казав?

— Ні, я зразу до вас прийшов.

Справді, подумалось їй, з поганими новинами кожен найперше звертається до неї,— вона вже втомилася від цього.

— А де містер Вілкс? Може, він щось порадить?

Вілл перевів на неї погідний погляд, і вона побачила — як і того дня, коли Ешлі повернувся з війни,— що Вілл про все здогадується.

— Він у садку витісує стовбурці на огорожу. Я чув сокиру, коли припинав коня. Але ж у нього не більше грошей, як у нас.

— То й що? Хіба я не можу поговорити з ним, коли мені треба? — відказала вона різкувато, підводячись і поштовхом ноги відкидаючи ковдряну шматину.

Вілл не образився, а й далі потирав собі руки перед вогнем.

— Тільки накиньте шаль, міс Скарлет. Надворі вогкувато.

Але вона пішла, як була: по шаль довелося б підніматися нагору, а її брала нетерплячка швидше викласти перед Ешлі свої клопоти.

Хоч би застати його самого! Відколи він повернувся, вона ще ні разу не перекинулася з ним слівцем наодинці. Завжди хтось із рідні був коло нього, завжди Мелані поруч, раз у раз доторкається до його рукава, аби впевнитись, що він справді тут. Помічаючи ці жести щасливої власниці, Скарлет незмінно проймалася ревнивою неприязню, яка пригасла була за ті місяці, коли вона думала, що Ешлі, може, вже неживий. Тепер вона твердо вирішила, що побачить його на самоті. Цього разу вже ніхто не завадить їй поговорити з ним сам-на-сам.

*

Вона йшла через садок по вогкій траві під голим гіллям дерев, і ноги в неї промокли. Їй чутно було поцюкування сокири, як Ешлі розколював навпіл стовбурці дерев, притягнені з болота. Нелегка це була й забарна робота — відновити огорожу, яку так безжально спалили янкі. Та й узагалі, за що не візьмись — усе нелегко дається, подумала втомлено Скарлет, і це все оприкріло їй, і осточортіло, і виснажило до краю. Якби Ешлі був її чоловіком, а не Мелані, ото приємно було б до нього підійти, схилити голову йому на груди, виплакатись і скинути на його плечі всі клопоти — нехай би сам і давав їм раду.

Вона обійшла кілька гранатових дерев, голе віття яких тріпотіло на холодному вітрі, і побачила Ешлі, що стояв, спираючись на сокиру й витираючи тильним боком долоні спітніле чоло. На ньому були старі сірі штани й одна з тих плісованих Джералдових сорочок, що їх батько у кращі часи одягав тільки в дні судових сесій чи на пікніки, закоротка для її теперішнього власника. Сурдут свій Ешлі почепив на сучок, бо працювати в ньому було гаряче, і коли Скарлет підходила, саме відпочивав.

Побачивши Ешлі у лахманах, як він стоїть і спирається на сокиру, вона відчула, що у грудях її здіймається хвиля любові до нього й злості на лиху долю. Прикро було дивитись на завжди так бездоганно вичепуреного Ешлі за тяжкою роботою, в цих недоносках. Ані руки його не були пристосовані до фізичної праці, ані тіло до простацької одежі: йому годилося б мати на собі тонку білизну й добірне сукно. Бог призначив йому мешкати у великому будинку, розмовляти з приємними людьми, грати на роялі, писати прегарні й незрозумілі вірші.

Вона могла примиритися з тим, що на її власній дитині фартушок з мішковини, що її сестри у вицвілих ситцевих сукнях, могла стерпіти, що Вілл працює тяжче за негра на плантації, але щоб Ешлі до такого дійшов — це просто в голові не вкладалося. Він був занадто витончений для цього всього і занадто дорогий її серцеві. Вона радше б сама розколювала стовбурці, ніж мала дивитись, як це робить Ешлі.

— Кажуть, Ейбі Лінкольн саме з цього починав кар'єру — тесав дерево на огорожу,— озвався він, коли Скарлет підійшла ближче — Тож можна уявити, яких висот я сягну!

Вона спохмурніла. Завжди у нього жарти знаходяться на ці їхні знегоди. Як на неї, це були страшенно серйозні речі, і часом дотепи Ешлі виводили її з рівноваги.

Скарлет без усяких манівців виклала йому Віллову новину,— сухо, у двох словах, відчуваючи полегкість уже від того, що має перед ким звіритись. Він, безперечно, знайде якийсь вихід. Коли вона скінчила, Ешлі не озвався, а тільки, побачивши, що вона тремтить від холоду, зняв з сучка свій сурдут і накинув їй на плечі.

— Ну то як,— докинула вона після паузи,— чи тобі не здається, що ми мусимо якось роздобутися на гроші?

— Роздобутися — це ясно, але де?

— Оце ж я й питаю,— ледь роздратовано мовила Скарлет. Відчуття полегкості, що поділилася з кимось своїм клопотом, зникло. Навіть коли він не знає, як допомогти, то чом бодай словом не втішить, ну, хоча б так: «Ой, як мені тебе шкода!»

Він усміхнувся.

— За всі ці місяці, відколи я сюди вернувся, я тільки про одну людину чув, що у неї є гроші: це Рет Батлер,— сказав він.

Тиждень тому Мелані одержала листа від тітоньки Туп — вона писала, що Рет знову з'явився в Атланті й роз'їжджає в колясці, запряженій двома породистими кіньми, і що в кишенях у нього повно зелених банкнотів. Вона натякала при цьому, що розжився він на них, звісно, неправедним шляхом. Тітонька Туп, як і багато хто в Атланті, поділяла той погляд, що Рет заволодів міфічними мільйонами конфедератської державної скарбниці.

— Не згадуймо про нього,— коротко відказала Скарлет.— Він негідник з негідників. А от що з нами станеться?

Ешлі випустив з рук топорище й подивився вбік — погляд його полинув кудись далеко-далеко, куди їй несила була сягнути.

— Я й сам хотів би знати,— промовив він.— Мене непокоїть, що станеться не тільки з нами в Тарі, а й з усім Півднем.

Скарлет мало не огризнулася: «Та хай він западеться, увесь цей Південь! Тут нам самим як врятуватись!» — але не сказала нічого, бо раптом знемога налягла на неї дужче, ніж будь-коли. Від Ешлі даремно сподіватися навіть поради.

— Врешті-решт станеться те, що буває завжди, коли зазнає краху певна цивілізація. У кого досить тями й

мужності, ті виживуть, а у кого їх нема — ті загинуть. Але ми бодай матимемо ту втіху, що бачили Götterdämmerung [1]

— Що?

— Присмерк богів. На лихо, ми, південці, вважали себе за богів.

— Ради Бога, Ешлі Вілкс! Не забивай мені голову всякою маячнею: хіба тобі не ясно, що це ж ми ось-ось загинемо?

Розпач в її голосі, здавалося, пробився до його свідомості, спонукавши вернутись думками із далеких мандрів, бо він ніжно взяв Скарлет за руки, обернув їх долонями вгору й подивився на мозолі.

— Найгарніші руки, які я тільки знаю,— сказав він і легенько поцілував обидві долоні.— Вони гарні тим, Скарлет, що дужі, й кожна мозоля на них як медаль, і кожне садно як відзнака за посвяту й завзяття. Вони загрубли, бо працювали заради нас усіх — заради твого батька, і дівчат, і Мелані, й дитини, й негрів, і мене. Я знаю, що ти думаєш, люба. Ти думаєш: «Стоїть цей непрактичний дурень і торочить нісенітниці про мертвих богів, коли небезпека загрожує живим людям». Правда ж бо?

Вона кивнула, бажаючи подумки, щоб він довіку так тримав її руки, але він відпустив їх.

— І ти прийшла до мене, сподіваючись на допомогу. Проте я нічим не можу допомогти.

В очах у нього була гіркота, коли він дивився на сокиру й купу стовбурів.

— Тепер нема у мене ні домівки, ні грошей, до яких я так звик, що й не надавав їм ніякої ваги. І я у цьому світі ні до чого не придатний, а мій світ, той, до якого я належав, відійшов у минуле. Я нічим не можу допомогти тобі, Скарлет, оце хіба що спробувавши стати сяким-таким фермером. Але цим я не втримаю для тебе Тару. Не думай, що я не розумію всієї прикрості нашого становища, живучи тут з твоєї ласки... Атож, Скарлет, з твоєї ласки. Я повік не зможу віддячити тобі за все, що ти зробила для мене й моєї родини з доброти свого серця. Що не день я усвідомлюю це все гостріше. І що не день виразніше бачу, який я неспроможний зарадити лихові, що спіткало нас усіх... З кожним днем через моє кляте сахання від дійсності мені все важче

[1] Присмерк богів *(нім.)*; у давньогерманській міфології — загибель світу внаслідок битви з темними силами.

дивитися в обличчя тому новому, що підкидає нам дійсність. Ти розумієш, про що я?

Вона кивнула. Їй не дуже ясно було, що саме має він на увазі, вона просто затамувавши подих вслухалася в його слова. Це ж уперше Ешлі звіряв їй те, що у нього на серці, коли він блукає думками так далеко від неї. Його слова збуджували її, неначе ось-ось перед нею мала відкритися таємниця.

— Це прокляття, коли відчуваєш у собі нехіть глянути в вічі дійсності. До війни життя здавалося мені не реальнішим за гру тіней на ширмі. І це мене задовольняло. Мені не подобаються надто різкі контури речей. Я скорше волію ледь розмиті, розпливчасті обриси.

Він замовк і злегка всміхнувся, і в цю мить його пройняв дрож, коли холодний вітер продерся крізь благеньку сорочину.

— Коротше кажучи, Скарлет, я боягуз.

Його розмірковування про гру тіней і розпливчасті обриси нічого їй не говорили, але останні слова — це вже було щось зрозуміліше. Тільки вона знала, що ці слова неправдиві: боягузтва в ньому не було й на крихту. Струнке його тіло свідчило про кілька поколінь хоробрих і мужніх людей, а про геройські його вчинки на фронті Скарлет знала просто напам'ять.

— Але ж це неправда! Хіба боягуз міг би видертися на гармату, як ти під Геттісбергом, і зупинити відступ солдатів? І хіба сам генерал писав би Мелані листа про боягуза? І...

— Це не мужність,— втомлено мовив Ешлі.— Бій п'янить, як шампанське. І п'янить однаково боягузів і сміливців. Кожен дурень може стати хоробрим на полі бою, бо знає, що інакше його вб'ють. А я маю на думці зовсім інше. Це таке боягузтво, яке набагато страшніше від того, коли хтось кидається втікати, вперше почувши гарматний постріл.

Говорив Ешлі повільно, слова давалися йому важко, неначе від них було боляче,— виглядало так, мовби він сам збоку зі смутком у серці прислухався до власної мови. Якби хто інший так випинав своє боягузтво, Скарлет зневажливо відкинула б це, як фальшиву скромність і напрошування на комплімент. Але Ешлі, здавалося, й справді так думав, і в погляді його було щось таке, чого вона не могла збагнути — не страх, не намагання виправдатись, а покора перед чимось неминучим і нездоланним.

Студений вітер війнув по її мокрих ногах, і вона знову затремтіла,— не так від холоду, як від чогось моторошного, що крилося за його словами.

— Але чого ж ти боїшся, Ешлі?

— О, це щось таке, що й назвати його нелегко. Є такі речі, які здаються зовсім плиткими, коли їх викласти словами. Головне в тому, що життя раптом зробилося занадто реальним, коли ти зіткнувся, сам особисто, з деякими найпростішими його проявами. Це не те, що мені прикро стояти тут у багні й тесати дерево — мені прикро через ті обставини, які до цього призводять. Мені ось невимовно прикро, що пропала краса того колишнього життя, яке я любив. До війни життя ж було прекрасне, Скарлет. Воно мало в собі й чарівність, і досконалість, і довершеність, і симетрію, як грецьке мистецтво. Може, воно не для всіх було таке. Тепер я це знаю. Але для мене у Дванадцяти Дубах життя було справді прекрасне. Я належав до цього життя. Я становив його частку. А тепер його не стало, і у новому житті мені несила пристосуватись, і це викликає острах. Тепер я розумію, що те колишнє життя було тільки грою тіней. Я уникав усього, що поза тими тінями, уникав людей і обставин занадто живих, занадто реальних. Я обурювався, коли вони нав'язувались до мене. Я й тебе, Скарлет, теж намагався уникати. Ти занадто буяла життям, була занадто реальна, а я зі своїм боягузтвом волів тіні та мрії.

— А як же... а як... Меллі?

— Мелані — найсолодша з моїх мрій, частка мого мріяння. І якби не війна, я так би й звікував свій вік на безхмарному відлюдді Дванадцяти Дубів, з приємністю спостерігаючи, як життя пропливає повз мене, а я лишаюся осторонь. Але коли почалася війна, життя, реальне життя, вдерлося в мій світ. У першому бою — це було під Булл-Реном, ти пам'ятаєш,— я побачив, як вибухи шматують друзів мого дитинства, почув, як іржуть перед смертю коні, дізнав нудотливо моторошного відчуття, коли в тебе на очах від твого пострілу людина падає і захлинається кров'ю. Та не це найстрашніше на війні, Скарлет. Найстрашніше на війні — люди, з якими доводиться жити.

Я все своє життя відгороджувався від людей, старанно добирав собі нечисленних друзів. Але війна розкрила мені очі на те, що я створив собі штучний світ, населений примарами, а не живими істотами. Вона показала мені, які люди насправді, однак не навчила, як з ними жити. І я

боюся, що й довіку не опаную цього мистецтва. Тепер я розумію, що мушу утримувати жінку й дитину, і для цього доведеться прокладати собі шлях серед людей, з якими я не маю нічого спільного. Ти, Скарлет, береш життя за роги й повертаєш у той бік, куди тобі треба. А де моє місце у світі? Я цього не знаю. Отож я й боюся.

Тихий голос Ешлі дзвенів від напруги, а Скарлет, у розпачі хапаючись то за те слово, то за інше, силкувалася догледіти в них бодай крихту сенсу. Але слова, як дикі птахи, виривалися з рук. Щось допікало йому, підганяло його, мов стрекалом, а вона не могла збагнути, що саме.

— Я не знаю, Скарлет, коли, власне, прийшло до мене це прикре прозріння — що цій моїй грі тіней настав кінець. Можливо, у перші п'ять хвилин бою під Булл-Реном, коли я вперше побачив, як падає від мого пострілу ворожий солдат. Я вже тоді зрозумів, що колишнє життя скінчилося, і надалі мені вже не бути глядачем. Я раптом виявив, що стою на сцені, що я — лицедій, який марно кривляється й жестикулює. Мій маленький замкнутий світ завалився, бо в нього вдерлися люди, чиїх поглядів я не поділяв, чиї вчинки були мені чужі, як вчинки готентотів. Вони потоптом пройшли забрьоханими чобітьми по моєму світові, і не лишилося жодного закутка, де я міг би сховатись, коли вже несила була витримувати це все. Сидячи у таборі, я думав: «Коли скінчиться війна, я зможу вернутись до свого колишнього життя і колишніх мрій і наново споглядатиму гру тіней». Але ні, Скарлет, назад вороття нема. А те життя, яке чекає нас попереду,— воно гірше за війну, гірше за в'язницю, ба навіть, як на мене, гірше за смерть... Отож бачиш, Скарлет, яка мені покара за мій страх.

— Але ж, Ешлі,— почала вона, борсаючись у трясовині суперечливих думок,— якщо ти боїшся, щоб ми не повмирали з голоду, то чому... чому... Ой Ешлі, та ми з цього якось виборсаємось! Я певна, що ми знайдемо якусь раду!

На хвильку його погляд вернувся до неї, і в очах його, широко розплющених і прозорих, промайнуло захоплення. А потім раптом вони знов подаленіли, і Скарлет, завмираючи серцем, зрозуміла, що він мав на думці зовсім не голод. Завжди вони були немов двоє людей, які розмовляють між собою кожне своєю мовою. Але вона кохала його так палко, що коли він даленів від неї, як оце зараз, їй здавалося, ніби ясне сонце зайшло за обрій, полишивши її в холодному вогкому присмерку. Їй хотілося схопити його за плечі, пригорнути до себе, нехай би він відчув, що вона

з живої плоті й крові, а не щось вичитане чи вимріяне. Якби ж то вона могла знову відчути, що вони обоє — це щось єдине, як і того далекого дня, коли він, повернувшись з Європи, стояв на сходинках Тари й усміхався до неї.

— Голодувати — не дуже приємно,— мовив він.— Я знаю це, бо й сам зазнав голоду, але я не цього боюся. Я боюся життя, в якому немає неквапливої краси того нашого світу, що відійшов у минуле.

Скарлет у розпачі подумала, що Мелані, мабуть, зрозуміла б його. Вона й Ешлі завжди базікають про всілякі такі дурниці — вірші, книжки, мрії, місячні промені, зоряний пил. Йому не страшне те, чого боїться вона, Скарлет: голод, від якого ниє порожній шлунок, шмалкий зимовий вітер, вигнання з Тари. Його мордують якісь інші страхи, не знані їй і не зрозумілі. Хоча, як на правду, то чи ж є в цьому світі щось страшніше за голод, холод і втрату домівки?

Проте їй здавалося, що як вона уважно вслу́хається, то зможе зрозуміти його й знайти якусь відповідь.

— А-а! — промовила Скарлет з розчаруванням дитини, яка, розгорнувши звабливий ззовні пакуночок, виявила, що всередині порожньо. Тон її голосу викликав у Ешлі сумовитий усміх, яким він наче вибачався перед нею.

— Даруй мені, Скарлет, що я тут усякого набалакав. Я не можу тобі цього пояснити, бо ти не знаєш, що таке страх. У тебе серце левиці й зовсім нема уяви, і я тобі заздрю і за одне, і за друге. На відміну від мене, ти не боїшся стати лицем до дійсності, тебе не пориває втікати від неї.

— Втікати!

З усієї його мови вона, здавалося, лише це слово й зрозуміла. Ешлі, як і вона, втомився від боротьби, він хоче втекти. Дихання її прискорилось.

— Ой Ешлі! — скрикнула вона.— Ти помиляєшся! Я теж хочу втекти. Я страшенно втомилася від усього цього!

Він з подивом звів брови, а вона схвильовано поклала розгарячілу руку йому на плече.

— Послухай мене,— почала вона хутко, захлинаючись словами.— Я втомилася від усього цього, кажу тобі. Смертельно втомилася. І не хочу далі тягти. Я виборювала і кожен шматок хліба, і кожен цент, я й полола, і сапала, і збирала бавовну, і навіть за плугом ходила, і до того натерпілася, що далі вже незмога. Кажу ж тобі, Ешлі: Південь мертвий! Мертвий! Його запосіли янкі та вільні

негри й саквояжники, а нам тут уже немає місця. Втікаймо звідси, Ешлі!

Він пильно глянув на неї, схиливши голову, щоб краще бачити її розпашіле обличчя.

— Атож, тікаймо, а всі інші — хай собі як хочуть! Мені набридло горбатіти задля інших. Хтось про них подбає. Завжди знаходиться хтось такий, що дбає про тих, які не можуть самі про себе подбати. Ох Ешлі, тікаймо вдвох,— ти і я! Ми могли б податися до Мексики — мексиканська армія потребує офіцерів, і знайшли б там щастя. Я працювала б задля тебе, Ешлі. Я ради тебе на будь-що згодна. Ти ж і сам знаєш, що не кохаєш Мелані...

Вражений її мовою, він намагався щось сказати, але вона заглушила його потоком власних слів.

— Ти сам сказав мені в той день,— ти ж не забув, коли це було! — що кохаєш мене дужче, ніж її! І я знаю, що відтоді ти не змінився! Я певна, що не змінився! Ось же й зараз ти сказав, що вона — тільки мрія... Ох Ешлі, тікаймо вдвох! Я зроблю тебе щасливим. І крім того,— докинула вона не без зловтіхи,— Мелані ж не може... доктор Фонтейн сказав, що вона вже ніколи не матиме дітей, а я могла б народити тобі...

Він до болю стис її плечі, і вона, похлинувшись на слові, замовкла.

— Ми повинні забути той день у Дванадцяти Дубах.

— Гадаєш, я коли-небудь зможу забути? А ти сам забув? Чи ти можеш, не кривлячи душею, сказати, що мене не кохаєш?

Він глибоко вдихнув повітря й різко відповів:

— Ні. Я тебе не кохаю.

— Це брехня.

— Навіть якщо й так,— мовив Ешлі безживно рівним голосом,— це не тема для розмови.

— Ти маєш на увазі...

— Невже тобі здається, що я міг би покинути Мелані з дитиною, навіть якби зненавидів їх обох? Що я міг би розбити серце Мелані? Покинути їх обох на ласку друзів? Ти що, збожеволіла, Скарлет? Чи у тебе не лишилося й дрібки порядності? Ти ж так само не могла б покинути свого батька й сестер. Ти мусиш ними опікуватися, як і я мушу опікуватися Мелані й Бо, і, втомлена ти чи ні, дбати про них — твій обов'язок, і нікуди тобі від цього не дітись.

— Я могла б їх покинути... Я втомилась від них... Вони всі мені обридли...

Ешлі схилився до неї, і якусь мить вона з завмиранням серця чекала, що ось зараз він схопить її в обійми. Однак він тільки поплескав її по плечах і став утішати словами, як дитину.

— Я знаю, що ти втомлена і все тобі обридло. Через це ти так і говориш. Ти несеш ношу за трьох чоловіків. Але я тобі допомагатиму... не вічно ж я буду такий нездара...

— Ти мені можеш допомогти тільки одним,— машинально мовила вона,— якщо забереш мене звідси, щоб ми десь в іншому місці по́чали все спочатку, може, там нам більше пощастить. Адже тут нас ніщо не тримає.

— Так, ніщо...— тихо повторив він.— Окрім честі.

Вона дивилась на нього розгублено й тужливо і наче вперше в житті побачила, які розкішно золоті, кольору стиглої пшениці, півкружжя його вій, як гордо сидить ця голова на оголеній шиї, скільки шляхетності й гідності в його стрункій постаті, навіть у цих жалюгідних лахманах. Погляди їхні зустрілися, у неї в очах застигло неприховане благання, його ж очі були далекі, як гірські озера під захмареним небом.

І в цих очах вона прочитала осуд своїх відчайдушних марень і шалених жадань.

Розчарування і втома опосіли Скарлет, і вона затулила обличчя долонями й заплакала. Ешлі ще ніколи не бачив її сліз. Він і не уявляв, що такі міцні натури, як у неї, можуть піддатися плачу, і хвиля ніжності та каяття затопила його. Він рвучко підступив до Скарлет і за мить уже тримав її в обіймах і заспокійливо голубив, притискаючи чорну голівку до своїх грудей і шепочучи:

Мила моя! Мужня моя, не плач! Ти не повинна плакати!

Він відчув, яка зміна заходить у ній від його доторку, який шал струменить на нього з тендітного її тіла, яким п'янким вогнем загорілися ці втуплені в нього зелені очі. І раптом холодна похмура зима де й ділася. Для Ешлі знов розквітла весна, напівзабута цілюща весна з зеленим шерехом трав, безтурботна дозвільна пора, коли його поривали юнацькі бажання. Подальші гіркі роки, що випали йому на долю, відступили, і він побачив, як пломеніють звернені до нього тремтливі уста, нахилився й поцілував їх.

Голова її повнилася незвичним гулом — як ото гуде мушля, прикладена до вуха,— і крізь цей гул вона мовби здаля чула, як лунко гупає її серце. Тіла їхні наче злилися, і на якусь безмежну хвильку вони завмерли так, затоплені

одне в одному, поки він спрагло й невтоле́нно при́падав до її уст.

Коли він раптом послабив обійми, вона відчула, що може впасти, і вхопилася рукою за огорожу. Погляд її на нього променився любов'ю й тріумфом.

— А ти ж кохаєш мене! Кохаєш! Скажи ж це, скажи!

Руки його ще лежали у неї на плечах, їй передавалось їхнє тремтіння, і від цього було незмірно солодко. Вона ревно хильнулась до Ешлі, але він стримав її на відстані, дивлячись на неї очима, в яких уже не було ніякої відстороненості, а тільки бачилась боротьба й розпука.

— Мовчи! — скрикнув він.— Мовчи! Бо як ні, то я візьму тебе ось тут, зараз!

Вона всміхнулась у відповідь палко й радісно — їй було все одно, де й коли, головне, що він цілував її, і пам'ять про це лишиться з нею.

Раптом він шарпонув її — з такою силою, аж чорне волосся розсипалось у неї на плечах, з такою запеклістю, наче лють охопила його і на неї, і на самого себе.

— Ми не зробимо цього! — вигукнув він.— Чуєш: ми цього не зробимо!

Здавалося, як він ще раз шарпне, у неї голова злетить з плечей. Вона нічого не бачила через волосся, що спадало їй на обличчя, і була ошелешена його емоційним спалахом. Вирвавшись із цього стиску, вона звела очі на Ешлі. Піт виступив на його чолі, руки зціпилися в кулаки, неначе від болю. Він дивився просто на неї пронизливим поглядом сірих очей.

— Це все я винен — саме я, але таке більш ніколи не повториться, бо я заберу Мелані й дитину і виїду звідси.

— Виїдеш? — переполошилась вона.— Ой ні!

— А таки виїду! Невже ти гадаєш, я залишуся тут після цього? Щоб це знову повторилося?..

— Але ж, Ешлі, ти не можеш виїхати. І навіщо тобі це робити? Ти ж кохаєш мене...

— Ти хочеш почути це від мене? Гаразд, я скажу. Я кохаю тебе.

Він рвучко схилився над нею, і така мука була в його погляді, аж вона відсахнулась до огорожі.

— Я кохаю тебе, твою відвагу, і твою впертість, і твій шал, і твою цілковиту безоглядність. Чи міцно я тебе кохаю? Так міцно, що хвилину тому ледь не порушив приписів гостинності в цьому домі, де мені й моїм близьким дали притулок, ледь не забув, що маю дружину, найкращу

у світі!... Я ладен був узяти тебе тут на місці, серед багнюки, як...

Скарлет борсалась у хаосі суперечливих думок, а серце її холодо від болю, немов у тіло вп'ялася холодна крижинка. Затинаючись, вона промовила:

— Якщо ти й справді так хотів мене... і не взяв... то ти не кохаєш...

— Я так ніколи й не зумію тобі пояснити.

Вони стояли мовчки й тільки дивились одне на одного. І раптом Скарлет здригнулась і, немов повертаючись із далекої подорожі, побачила, що довкола зима і голі поля, наїжачені стернею, і їй зробилося дуже зимно. І ще вона побачила, що обличчя Ешлі, так добре знайоме, знов стало, як колись, відсторонене, і на ньому з'явився такий вираз, наче Ешлі теж і холодно, і боляче, і прикро.

Їй треба було б обернутись і відійти, сховатися в домі, але така втома пройняла її, що вона не знайшла в собі сили зрушити з місця.

— Нічого не лишилося,— озвалась вона врешті.— Нічого у мене не лишилося. Нема що любити. Нема за що боротися. І тебе втрачаю, і Тару втрачу.

Ешлі цілу хвилину дивився на неї, а потім, нахилившись, набрав у жменю червоної глини.

— Ні, дещо лишилося,— сказав він, і якась подоба давньої усмішки ожила на його обличчі, іронічної і до нього самого, і до неї.— Лишилося таке, що ти любиш дужче, ніж мене, хоч, може, цього й не усвідомлюєш. У тебе таки лишається Тара.

Він узяв її безвільну руку, вклав у долоню ту пригорщу вогкої землі і затис їй пальці. У нього руки вже не пашіли вогнем, і у неї теж. Вона подивилась на червону грудку в долоні, але нічого особливого не відчула. Потім перевела погляд на Ешлі й підсвідомо збагнула, який він цілісний душею: ані її пристрасть, ані чиясь інша не владні над ним.

Він не покине Мелані навіть під загрозою смерті. І хоч душею повік жадатиме її, Скарлет, ніколи не дозволить собі вчинити перелюб, а навпаки, триматиметься від неї якнайдалі. Їй довіку не пробити його панциру. Вірність своєму слову, вдячність за наданий притулок, власна честь для нього важливіші, ніж вона, Скарлет.

Глина холодила їй долоню, і погляд знов упав на грудку в руці.

— Атож,— мовила вона.— Це у мене ще лишається.

Спершу слова ці нічого такого не означали, грудка глини

була тільки червоною грудкою, та й годі. А потім сама собою зринула думка про розлегле море червоної землі навколо Тари, і про те, яке дороге їй усе це, і як тяжко вона боролася, щоб його зберегти,— і яка тяжка дальша боротьба чекає на неї, якщо вона хоче не втратити Тару. Скарлет знову глянула на Ешлі й здивувалася, чому так охололи її почуття. Думати вона могла, а от не відчувала нічого ні до Ешлі, ні до Тари — наче всі її емоції розвіялися.

— Тобі зовсім нема потреби виїжджати,— виразно промовила вона.— Я не допущу, аби ви голодали тільки тому, що я кинулась тобі на шию. Вдруге такого ніколи не трапиться.

Вона повернулась і рушила навпростець через нерівне поле назад до будинку, на ходу скручуючи волосся у вузол на потилиці. Ешлі дивився їй услід і бачив, як випростала вона свої худі плечі. І цей порух видався йому промовистішим за всі її слова.

РОЗДІЛ XXXII

Підіймаючись сходинками переднього ганку, Скарлет усе ще тримала в руці грудку червоної глини. Чорний хід вона обережно обминула стороною, бо там Мамка неодмінно щось би запідозрила з її вигляду. Скарлет не хотіла бачити ані Мамки, ані будь-кого. Бачитись або розмовляти з ким-небудь їй було просто не по силі. Вона не відчувала в цю хвилину ні сорому, ні розчарування, ні гіркоти, а тільки слабкість у колінах та незмірну порожнечу в серці. Міцно затиснута грудка цідилася у неї крізь пальці на підлогу, а з уст раз по раз зривалося, як у папуги:

— Це у мене ще лишається. Атож, це ще лишається.

Більше нічого у неї вже не було, тільки оця червона земля, яку вона хвилину тому ладна була викинути, мов подерту хустинку. Тепер Скарлет знов відчула, наскільки ця земля дорога їй, і лише тупувато подивувалась, який це шал її опосів, що вона могла бодай на часинку забути про землю. Якби Ешлі піддався на її вмовляння, вона б утекла з ним звідси без оглядки, покинувши й рідню, і друзів, однак тепер, попри всю свою внутрішню спустошеність, вона усвідомила, якою мукою було б для неї полишити ці любі її серцеві червоні пагорби, довгі вузькі водорії і високі чорні сосни. В думках вона тужила б за ними до самого скону, і навіть Ешлі не зміг би заповнити в її душі порожнечі, викликаної втратою Тари. Як усе-таки мудро

повівся Ешлі, і як добре він її знає! Вклав їй у долоню грудку вогкої землі, і вже вона спам'яталася.

Ввійшовши в хол і причиняючи за собою двері, вона почула тупіт кінських копит і обернулась глянути на під'їзну алею. Коли-коли, але зараз їй було не до гостей. Мерщій треба нагору, до своєї кімнати, а там вона скаже, що у неї болить голова.

Та побачивши, що під'їжджає екіпаж, Скарлет здивовано зупинилася. Коляска була новенька, лискуча від лаку, і упряж теж новенька, з натертими до блиску мідяними оздобами. Хтось чужий, певно. З її знайомих ніхто не мав грошей на такі розкішні виїзди.

Скарлет стояла на порозі й дивилася, холодний вітер обвівав спідниці на її мокрих литках. Коли коляска зупинилася перед будинком, з неї вискочив Джонас Вілкерсон. Побачивши колишнього їхнього управителя, який роз'їжджає в такому розкішному екіпажі, сам одягнений у добірний сурдут, Скарлет була до того вражена, що очам своїм не повірила. Вілл розповідав їй, як розжився Джонас, відколи у нього ця нова робота в Бюро звільненців. Загрібає грошву, казав Вілл, ошукуючи то чорнюків, то уряд, а то й тих, і тих, або конфіскуючи в людей бавовну під приводом, ніби та бавовна належала Конфедерації. В усякому разі, він ніяк не міг нажити таких грошей чесним шляхом, коли всюди величезна скрута.

І ось він тепер перед нею — сходить з елегантної коляски й допомагає зійти якійсь просто з голочки вирядженій жінці. Скарлет відразу помітила, що сукня на ній яскрава до вульгарності, хоч усе-таки й далі пожадливо вбирала очима всі деталі її туалету. Сама ж вона вже хтозна від якого часу не бачила модних нових суконь! Отже, кринолін цього року вужчі, подумала вона, змірявши очима червону кратчасту спідницю. Потім погляд її зупинився на чорному оксамитовому жакетику — он який він короткий! А капелюшок же кумедний! Капори, мабуть, уже вийшли з моди, бо цей капелюшок з червоного оксамиту на маківці в незнайомки був такий чудернацько плаский — ну чисто як той млинець. А стрічки зав'язані не під шиєю спереду, а ззаду під густою кучмою, яка спадала на потилицю і — Скарлет з першого погляду це завважила — явно відрізнялася від решти її волосся і кольором, і хвилястістю.

Коли жінка ступила на землю й обернулася до будинку, Скарлет побачила щось знайоме в цьому щедро притрушеному пудрою кролячому обличчі.

— Та це ж Еммі Слеттері! — вражено скрикнула вона вголос.

— Атож, мем, це я,— озвалась Еммі і, високо закинувши голову й усміхнувшись на весь рот, рушила до східців.

Еммі Слеттері! Зашморгана нечупара, що її байстря охрестила Еллен, та сама Еммі, що заразила Еллен тифом і призвела до могили! Ця вульгарна підтіпанка з білої шантрапи, вона ступає на сходинки Тари з таким зухвалим і нахабним виглядом, наче тут і вродилася. Згадка про Еллен викликала у Скарлет таку зливу почуттів, що вже не стало порожнечі в її душі, і така запекла лють заколотила нею, немов у нападі гарячки.

— Геть звідси, пройдо нещасна! — закричала вона.— Геть з цієї землі! Забирайся геть!

Щелепа у Еммі нараз одвисла, і вона розгублено зиркнула на Джонаса, що, насупивши брови, ступнув ще крок уперед, силкуючись, хоч і як його брав гнів, триматися з гідністю.

— Ви не маєте права так розмовляти з моєю дружиною,— сказав він.

— З твоєю дружиною? — відказала Скарлет, пирхаючи зневажливим сміхом.— Давненько ж вона тобі дружина! А хто хрестив інших ваших байстрят після того, як ви вбили мою матір?

В Еммі вихопилось тільки: «Ох!», і вона поспіхом збігла східцями вниз, але напівдорозі до коляски її зупинив Джонас, міцно вхопивши за руку.

— Ми приїхали сюди з візитом... з дружнім візитом,— огризнувся він.— І мали намір обговорити одну невеличку справу з давніми приятелями.

— Приятелями? — голос Скарлет звучав ущипливо, як ніколи.— Коли це ми приятелювали з такими, як ви? Слеттері жили нашою милостинею і віддячили тим, що звели мою матір у могилу. А ти... ти... мій батько прогнав тебе за те, що ти нагуляв з Еммі дитину, і ти це знаєш. Приятелі! Вимітайтеся звідси, а то зараз гукну містера Бентіна й містера Вілкса!

Слова Скарлет шмагали Еммі немов батогом, і вона, вирвавшись від чоловіка, кинулась до коляски і за мить була вже всередині, тільки зблиснули її лаковані чобітки з яскраво-червоною облямівкою та червоними китичками.

Тепер і Джонас увесь аж тіпався в люті, як і Скарлет, і його жовтаве лице побагровіло, наче воло в індика.

— Все горді та пишні, ге? Та я ж усе чисто про вас

знаю. Знаю, що ви ходите трохи не босі. Знаю, що ваш батько рішився глузду...

— Геть звідси!

— Х-хе, вам уже недовго так співати. Ви ж у сліпому куті, я знаю. Ви навіть на податок не маєте грошей. Я приїхав сюди з пропозицією придбати цей ваш маєток — пропозиція дуже для вас доречна. Еммі заманулося оселитись тут. Але тепер я й цента вам не дам за маєток, присяйбі! Чванитесь своїм родом, ви, заволоки з ірландських боліт,— але скоро побачите, чиє нині зверху, коли доведеться спродуватись через несплату податку. А скуплю все це я — усі ваші статки й манатки, з меблями й з усім, і заживу собі тут.

Отже, це Джонас Вілкерсон заповзявся загребти Тару — Джонас і Еммі гадають, що, відібравши маєток у тих, від кого їм випала зневага, вони в такий кручений спосіб за цю зневагу розквитаються. Ненависть затопила всю Скарлет, як у той день, коли вона націлила пістолета на бородате обличчя янкі й пальнула. Якби ж у неї зараз була в руках зброя!

— Я зрівняю цей будинок з землею, розтягну його по камінчику, спалю, а кожен клаптик землі засиплю сіллю перше, ніж ви ступите сюди на поріг! — крикнула вона.— Геть звідси! Забирайтеся!

Джонас опік її поглядом,— видно, хотів ще щось сказати, але обернувся й рушив до коляски. Вмостившись поруч з дружиною, яка все ще схлипувала в нестямі, він завернув коня. Вони вже від'їхали, аж це Скарлет нестерпно закортіло плюнути їм услід. І вона плюнула. Вона розуміла, що чинить невиховано, як дитина, але від цього їй полегшало. Вона тільки шкодувала, що не зробила це раніше, щоб у них на очах.

Клятий негролиз, посмів заявитися до неї у дім і шпигати їй в очі бідністю! Псяюра, він зовсім не збирався купувати Тару. Це для нього тільки привід приїхати сюди й похизуватись перед нею, як він з Еммі розжився. Брудні пристібаї, вошиві білі голодранці, вони ще сміють вихвалятись, що житимуть у Тарі!

І раптом жах охопив Скарлет і пригасив її шал. Хай їм чорт! Але ж вони приїдуть сюди й оселяться! Вона проти них безсила — вони таки загребуть Тару, бо за несплачений податок підуть з аукціону і дзеркала, і столи, і ліжка, меблі з червоного й рожевого дерева, що дістались Еллен ще в посаг, усе те, що таке дороге Скарлет, хоч його

й попсували наїзники-янкі. І Робійярове срібло теж пропаде. «Ні, не буде цього! — з новим спалахом люті подумала Скарлет.— Не буде, хай навіть мені доведеться пустити все своє добро з димом! Еммі Слеттері ніколи не стане ногою на підлогу, де ступала мама!»

Вона причинила двері й сперлася на них, уся пройнята страхом. Ще дужчим страхом, ніж того дня, коли в їхній дім прийшли Шерманові солдати. Того дня щонайбільше вона могла боятися, щоб не спалили Тару в неї на очах. Але тепер було гірше: ці мерзенні людці можуть оселитись в її домі й ще хвалитимуться таким же мерзенним своїм приятелям, як вони викурили звідси гордовитих О'Гар. Та ще й негрів, чого доброго, приводитимуть сюди обідати й ночувати. Вілл казав їй, що Джонас скрізь похваляється, як він трактує негрів за рівних собі — їсть з ними, буває в них дома, возить їх у колясці, розгулює з ними попідруч.

На саму думку, що Тара може зазнати цієї наруги, серце у Скарлет так сильно заколотилось, аж їй забило дух. Вона силкувалася зібратися з думками, знайти якусь раду, але тільки-но починала зосереджуватись, як щоразу новий порив люті й страху збивав її з плигу. Але ж мусить бути якась рада, мусить знайтися хтось, у кого можна було б позичити гроші! Немислимо, щоб в усіх до одного гроші як вітром звіяло. У когось таки є гроші. І раптом їй пригадалися слова, які з усмішкою промовив Ешлі: «Тільки в одної людини є гроші... це Рет Батлер».

Рет Батлер! Скарлет хутко ввійшла до вітальні й причинила за собою двері. Її огорнув напівморок, бо штори там були опущені, та й надворі стояли зимові сутінки. Нікому не спаде на думку шукати її у вітальні, тож вона матиме змогу спокійно все обміркувати. Це ж так просто було згадати про Батлера, що дивно, як вона зразу про нього не подумала.

«Я дістану грошей у Батлера. Продам йому свої діамантові сережки. Або на час віддам їх у заставу».

На часину вона відчула таку полегкість, що аж голова пішла обертом. Вона сплатить податок, а Джонас Вілкерсон з'їсть облизня. Проте слідом за цими втішливими думками спливла на пам'ять безжальна дійсність.

«Але ж податок треба платити не тільки цього року. А й наступного, й так далі до кінця віку. Якщо я цим разом сплачу, мені на другий рік ще підвищать податок, а далі ще, поки не викурять. Якщо я зберу добрий урожай бавовни, мене так оподаткують, що нічого не залишиться, або

просто конфіскують усе, скажуть — ця бавовна належить Конфедерації. Янкі й ті поганці, що злигалися з ними, можуть зробити зі мною все, що схочуть. Усе життя я тремтітиму зі страху, що так чи інак, а вони мене обдеруть до цурки. Усе життя я потерпатиму за кожний гріш, надриватимусь, як каторжна, а наслідок буде один: моя праця йтиме намарно, вони загрібатимуть усю мою бавовну... Позичити триста доларів на податок — це тільки тимчасовий порятунок. Мені треба якось вирятуватись із цієї пастки, назавжди вирятуватись... щоб я не прокидалася серед ночі з думкою, що станеться зі мною завтра, і через місяць, і через рік».

Мозок її працював розмірено, як годинник. Логічно міркуючи, відкинувши всякі емоції, вона прийшла до певної думки. В уяві Скарлет постав Рет, його сліпучо білі зуби на смуглявому обличчі, втуплені в неї чорні очі, в яких була й насмішка, і пестливість. Вона пригадала задушливий вечір в Атланті наприкінці облоги — Рет сидів у будинку тітоньки Туп на веранді, майже невидний у літній пітьмі, і його гаряча рука лежала в неї на плечах, коли він казав: «Жодної жінки я так не жадав, як вас, і на жодну я так довго не чекав, як на вас».

«Вийду за нього заміж,— розважила вона.— Тоді вже назавжди збудуся клопотів з грішми».

О, благословенна думка, солодша від надії на райські кущі,— ніколи більше не турбуватися про гроші, знати, що Тарі відтепер ніщо не загрожує, що рідня її має що їсти і в чому ходити, що їй ніколи вже не доведеться битися головою об мур!

Вона відчула себе старою-старезною. Події цього дня вичерпали всі її почуття: спершу разюча новина про податок, тоді сцена з Ешлі й нарешті спалах ненависті до Джонаса Вілкерсона. Тож ні на які емоції вона вже не була спроможна. Якби не притупилася так цілковито її здатність відчувати, щось у ній вчинило б опір тому планові, що вона намислила, бо ж Рет був їй ненависний дужче, ніж будь-хто на світі. Але всі відчування її завмерли. Вона могла тільки думати, і то лише в цілком практичному напрямку.

«Тієї ночі, коли він покинув нас серед дороги, я наговорила йому всіляких образ, але я змушу його забути про це,— зневажливо думала вона, впевнена у владі своїх чарів над чоловіками.— Корона мені не спаде, як я прикинуся простачкою. Нехай він подумає, ніби я завжди його кохала, а тієї ночі просто розгубилась і злякалася. Ці чоловіки такі

зарозумілі — вони в будь-що повірять, коли їм підлестити... Тільки треба, щоб він ні в якому разі не здогадався про нашу скруту, поки я його не загнуздаю. Він нізащо не повинен цього знати! Бо якби він запідозрив, які злидні нас обсіли, то збагнув би, що мені потрібні його гроші, а не він сам. Хоча, власне, йому й нема як це дізнатись, адже навіть тітонька Туп не знає усієї правди. А коли я одружуся з ним, він уже муситиме допомогти моїм кревним. Не допустить же він, щоб рідня його дружини голодувала».

Його дружини. Місіс Рет Батлер. Глибоко в ній збурилась відраза під шаром холодних думок, але за хвильку й уляглася. Вона згадала власну розгубленість і бредливість в її короткий медовий місяць із Чарлзом, його шамотливі руки в неї на тілі, його незграбність, незрозуміле його збудження і як наслідок усього того — Вейд Гемптон.

«Не думатиму про це зараз. Буду сушити цим голову після одруження...»

Після одруження. Знов озвалася пам'ять. По спині пробіг холодок. Згадався знов той вечір на тітоньчиній веранді, її запитання до Рета, чи його слова слід розуміти так, що це він пропонує їй руку, згадалось, як гидко він засміявся й відказав: «Я не з тих, які схильні до одруження».

А що, як він і досі не з тих, які схильні до одруження? Що, як попри всі її чари й викрути він не схоче з нею одружитись? Що, як — боронь Боже! — він зовсім забув про неї і вже іншою захопився?

«Жодної жінки я так не жадав, як вас...»

Скарлет з такою силою стисла кулака, аж нігті вп'ялись у долоні. «Коли він мене забув, я примушу його згадати. Я зроблю так, щоб він знову мене зажадав».

А коли він усе-таки буде проти одруження, але жадатиме її — що ж, можна й у такий спосіб роздобутись на гроші. Зрештою, він уже пропонував їй стати його коханкою.

У сірому присмерку вітальні вона рішуче ринула в бій з трьома путами, що найвладніше обсновували її душу: згадками про Еллен, заповідями віри й почуттям до Ешлі. Вона розуміла, що сам перебіг цих думок мусив би видатись відразливим матері навіть там, де вона тепер, безперечно, перебуває — на райських високостях. Розуміла й те, що перелюб — смертельний гріх. Як і те, що, вчинивши його, вона б стала подвійною відступницею, бо зрадила б своє тіло і кохання до Ешлі.

Але всі ці міркування меркли під натиском безжально холодного розрахунку й безвиході ситуації. Еллен була

мертва, а смерть, можливо, дає змогу інакше подивитись на життя. Релігія забороняє перелюб під страхом пекельних мук, та коли церква гадає, що вона не піде на що завгодно, аби врятувати Тару й своїх близьких від голоду... ну, то вже справа церкви. А її це зовсім не тривожить. Принаймні зараз. Що ж до Ешлі... Ешлі ж не схотів її. Хоча ні — хотів! Спогад про його гарячі уста незаперечно свідчив, що це так. Але він ніколи не втече з нею. Дивно, що втеча з Ешлі зовсім не здавалась їй гріхом, а от коли вона щось таке вчинить з Ретом...

У похмурих сутінках цього вечора Скарлет наблизилась до кінця довгої дороги, яка почалася тієї ночі, коли впала Атланта. Вона ступила на цю дорогу розпещеним, егоїстичним дівчам, юним, сповненим почуттів і трохи приголомшеним перед лицем життя. Тепер, наприкінці цієї дороги, від того дівчати нічого не лишилося. Недосит і тяжка праця, страх і постійна напруженість, жахіття війни й жахіття Реконструкції позбавили її внутрішньої теплоти, юності й ніжності. Осердя її душі обросло твердою шкаралущею, що день у день, шар за шаром грубшала протягом цих нескінченних місяців.

Але до сьогодні ще дві надії підтримували духовну силу Скарлет. Вона мала надію, що як скінчиться війна, життя поступово ввійде у свою звичну колію. Мала надію, що з поверненням Ешлі життя її набере якогось нового сенсу. А тепер обидві ці надії пішли за вітром. Поява Джонаса Вілкерсона перед будинком Тари змусила її усвідомити, що для неї, як і для всього Півдня, війна ніколи не скінчиться. Найзапекліші бої, найжорстокіші порахунки тільки-но починаються. А Ешлі навік ув'язнили слова, дужчі за будь-яку в'язницю.

Її сподівання на мир розвіялись, як розвіялись і сподівання на Ешлі, і все це в один день,— здавалося, остання шпарина в тій шкаралущі замкнулася й затвердла. Скарлет спіткало те, проти чого її перестерігала бабця Фонтейн: вона стала жінкою, яка пізнала в житті найстрашніше і якій уже нічого боятись у житті. Ані самого життя, ані матері, ані втрати кохання, ані громадського осуду. Тільки голод чи кошмарне видиво голоду може викликати в ній страх.

Тепер, коли вона відгородилася від усього, що пов'язувало її з тими давніми днями, з тією давньою Скарлет, дивовижна якась легкість і свобода прийшли до неї. Вона

зважилася на щось певне і, хвалити Бога, анітрохи не боїться. Втрачати їй нічого, все вже обмірковано.

Якщо вдасться звабити Рета на шлюб, усе буде чудово. Але якщо ні... ну що ж, вона й тоді роздобудеться на гроші. На коротку хвильку вона задумалася, просто собі так поцікавившись, якою має бути коханка. Чи вимагатиме Рет, щоб вона перебралася до Атланти, де, кажуть, живе та його Краля Вотлінг? Якщо їй доведеться залишитись в Атланті, він муситиме добре за це заплатити — саме стільки, щоб Тара не потерпіла від її відсутності. Скарлет була цілковитим неуком, коли йшлося про інтимний аспект чоловічого життя, тому й не уявляла, в чому саме полягатимуть її обов'язки. А що, коли у неї з'явиться дитина? Це було б просто жахливо!

«Не думатиму про це зараз. Подумаю опісля»,— і вона відсторонила небажані думки углиб свідомості, щоб не підважувати своєї рішучості. Домашнім вона скаже ввечері, що їде до Атланти позичити грошей або ж заставити маєток, якщо інакше не можна буде. Більш нічого їм знати не треба до того прикрого дня, коли все й так вийде на люди.

Перекинувшись думками на конкретні дії, вона піднесла голову й випросталась. Вона розуміла, що так легко їй не домогтися задуманого. Раніше це Рет запобігав у неї прихильності, тоді як вирішувала вона. Тепер же вона виступатиме в ролі прохачки, а прохачка не може накидати умов.

«Але я не приїду до нього прохачкою. Я з'явлюся королевою, що милостиво вділяє ласки. Правди він ніколи не дізнається».

Скарлет підійшла до високого трюмо і, закинувши голову, подивилась на себе. У потрісканій золоченій рамі перед нею стояла незнайомка. Враження було таке, наче вона вперше за цілий рік бачить свій образ у дзеркалі. Насправді вона заглядала в дзеркало щоранку — переконатись, чи чисто вмилася, чи добре зачесала волосся,— але що її обсідали всякі клопоти, то не дуже було коли приглядатися до самої себе. А тепер перед нею була якась незнайомка! Бо ж не може бути, що ця жінка з запалими щоками і є Скарлет О'Гара! У Скарлет О'Гари привабне, кокетливе, життєрадісне личко. А на цьому обличчі ніякої приваби й ні сліду завжди властивих їй чарів. Це обличчя бліде й напружене, чорні брови над ледь розкосими зеленими очима гострими лініями розбігаються вгору на тлі білої

шкіри, мов крила переляканого птаха. І щось тверде й запекле в ньому.

«Та мені ж нічим привабити Рета! — подумала вона, і знов її охопив розпач.— Я ж така, як скіпка... просто страх!»

Вона поплескала себе по щоках, шарпливо намацала ключиці, відчуваючи, як вони випинаються під блузкою. І груди у неї тепер такі маленькі — зовсім як у Мелані. Доведеться підкладати в ліфчик подушечки, щоб груди здавалися більшими, хоч вона завжди зневажала дівчат, які вдаються до таких щтучок. Подушечки! Це привело її на пам'ять інше: її одежу. Вона опустила погляд на своє плаття, розправила латані складки внизу. Ретові подобаються жінки, добре й модно вдягнені. Скарлет зажурено згадала зелену сукню з оборками, в якій уперше з'явилася на людях після жалоби,— на ній був ще зелений капелюшок з пір'ям, подарунок Рета,— згадала, якими компліментами він тоді обсипав її. Згадала й червону кратчасту сукню Еммі Слеттері, її оздоблені червоним чобітки з китичками й плаский капелюшок, і від заздрощів пройнялася ще дужчою ненавистю до цієї пройди. Хай воно й претензійне, але ж усе новеньке й модне, таке, що очей не відведеш. А їй же самій так хотілося привертати загальну увагу! Надто ж увагу Рета Батлера! Бо як він побачить її у старій сукні, відразу здогадається, що справи у Тарі кепські. А він нізащо не повинен про це здогадатись.

І як вона могла бути такою дурепою — сподіватися, що, з'явившись в Атланті, враз його й завоює, коли в неї така худюща шия, голодні котячі очі й лахміття на плечах! Якщо вона, навіть бувши у всеозброєнні своєї вроди, маючи на собі найгарніше вбрання, не спіймала його в шлюбні сильця, то хіба можна на це сподіватись тепер, коли вона така змарніла й одягнена в дрантя? Адже якщо вірити листам тітоньки Туп, у нього грошей більше, ніж у будь-кого в Атланті, і він може вибрати собі хоч яку красуню, доброчесну чи й ні. «Але нехай,— понуро подумала вона,— зате в мене є щось таке, чого більшість красунь взагалі не має: завзяття боротися до кінця. А коли б мені ще ладно вбратись...»

Проте в Тарі не лишилося жодної ладної сукні — всі були лицьовані-перелицьовані й латані-перелатані.

«І нема на це ради»,— подумала вона, безнадійно дивлячись собі під ноги. На підлозі лежав оксамитовий килим Еллен, що був кольору зеленого моху, поки не вицвів, не

став зачовганий, потертий і подертий — бо стільки ж чоловік спало на ньому! — і вигляд цього килима ще дужче її засмутив: Тара така сама була обшарпана, як і вона. Присмерк у приміщенні гнітюче діяв на Скарлет, і вона, підійшовши до вікна, підняла раму, розчахнула віконниці й впустила до кімнати останні промені призахідного зимового сонця. Потім причинила вікно й прихилилась головою до оксамитових портьєр, втупивши погляд через порожній вигін туди, де чорні кедри стояли над родинним кладовищем.

Портьєри були такої зеленої барви, як мох, гладенькі й ледь-ледь лоскітливі, і вона з приємністю потерлась об них щокою, мов кицька. А тоді раптом придивилась до них ближче.

За хвилину вона вже тягла через кімнату важкого столика з мармуровою стільницею, його заіржавілі коліщатка скрипуче опиралися. Підкотивши столика під вікно, вона підібрала полу, вилізла на нього й, звівшись навшпиньки, спробувала дотягтись до масивного карнизу. А що було надто високо, то вона так різко шарпнула портьєру, аж цвяхи повилітали, і портьєра й карниз, усе вкупі, з грюкотом упали додолу.

Ту ж мить немов чудом яким двері вітальні прочинилися, і показалось широке чорне обличчя Мамки, кожна зморшка якого свідчила про ревну цікавість і найглибшу підозру. Несхвальний погляд її зупинився на Скарлет, яка ще стояла на столику, підібравши сукню вище колін, щоб зручніше зіскочити на підлогу. Збуджений і тріумфуючий вигляд Скарлет одразу занепокоїв Мамку.

— Нащо це вам знадобилися по'тьєри міс Еллен? — суворо поспитала вона.

— А чого ти підслуховуєш за дверима? — огризнулася Скарлет, моторно скочивши вниз і підбираючи з підлоги важкий запорошений оксамит.

— Та чого тут і підслуховувать,— відказала Мамка, лаштуючись до бою.— А от вам так і нічого робить з по'тьєрами міс Еллен, а то, бач, і карниз зірвали, і в пилюці все виваляли. Міс Еллен дуже їх любила, по'тьєри, і я не дозволю так їх нищити.

Скарлет блиснула на Мамку зеленими очима, в яких уже грали веселі бісики — зовсім як у того свавільного дівчиська з давніх добрих днів, що за ним так зітхала Мамка.

— Ану мерщій збігай на горище та принеси мою скриньку з викрійками,— чуєш, Мамко? — гукнула вона, легенько

підштовхуючи негритянку до дверей.— Я збираюся пошити нову сукню.

Мамка не знала, як бути: її вкрай обурила вимога, щоб вона зі своїм двістіфунтовим тулубом кудись бігла, тим більш на горище, а ще у ній зродилася страшна підозра. Швидко вихопивши портьєру з рук Скарлет, вона притисла її до своїх дебелих обвислих грудей, мов священну реліквію.

– Коли у вас на думці пошити собі сукню з по'тьєр міс Еллен, то я не попущу такого. Поки я жива, цього не буде!

На обличчі в молодої господині з'явився вираз, що його Мамка визначила б так: «Уперлась як корова»,— але потім він перейшов в усмішку, проти якої Мамці завжди важко було встояти. Однак цим разом стара не піддалася. Вона розуміла, що цією усмішкою міс Скарлет хоче обвести її круг пальця, тож вирішила нізащо не поступатись.

— Не будь така лиха, Мамко. Я їду до Атланти позичити грошей, і для цього мені потрібна нова сукня.

— Ніякої нової сукні вам не треба. Тепер дами не ходять у нових сукнях. Вони носять старі й ще пишаються цим. А донька міс Еллен може ходити і в рам'ях, кожен і так її поважає, наче вона в шовках.

Той самий затятий вираз ізнов почав находити на обличчя Скарлет. «Господи,— подумала Мамка, – це ж треба таке: міс Скарлет робиться дедалі більш схожа на містера Джералда і дедалі менш — на міс Еллен!»

— Послухай, Мамко, ти ж знаєш з листа тітоньки Туп, що цієї суботи в міс Фенні Елсінг весілля, і я, звичайно, хочу на ньому бути. Задля цього мені й потрібна нова сукня.

– Та сукня, що на вас, нічим не гірша від весільної сукні міс Фенні. Міс Туп написала, що вони зовсім зубожіли.

Але ж мені потрібна нова сукня! Ти не знаєш, Мамко, що нам до зарізу треба грошей. Податок...

— Я все знаю про податок, мем, ті'ки...

— Знаєш?

— Та що ж, мем, Господь дав мені вуха чи ні? Тим паче що містер Вілл ніколи не причиняє щільно дверей.

Чи було хоча б що-небудь, чого Мамка не почула? Скарлет дивувалась, як вона з такою важезною тушею, від якої аж підлога вгинається, може скрастися зовсім нечутно, як індіанець, коли хоче підслухати?

— Ну, як ти все чула, то, либонь, знаєш і те, що Джонас Вілкерсон і ця його Еммі...

— Атож, мем, знаю,— сказала Мамка, зблиснувши очима.

— Ну тоді й не впирайся, як мул, Мамко! Хіба тобі не ясно, що я мушу поїхати до Атланти й роздобути гроші на податок? І чималі гроші. Це конче треба! — Вона стукнула кулачком об кулачок.— Боже милий, Мамко, таж вони викинуть нас усіх на дорогу, і куди ми тоді дінемось? І ти будеш торгуватися зі мною за клапоть маминих портьєр, коли ця голодранка Еммі Слеттері, що вбила мою маму, надумала поселитись у нашому домі й спати в маминому ліжку?

Мамка переступила з ноги на ногу, мов норовистий слон. Вона невиразно відчувала, що її таки хочуть обвести круг пальця.

— Ні, мем, я не хочу, щоб якісь там голодранці поселились у домі міс Еллен або щоб нас вигнали на дорогу, але...— Раптом вона втупила в Скарлет осудливий погляд: — А в кого це ви збираєтесь діставати гроші, що вам потрібна нова сукня?

— Це вже моя власна справа,— відповіла заскочена зненацька Скарлет.

Мамка подивилась на неї пронизливо, як у ті дні, коли Скарлет була малою і марно силкувалася знайти виправдання своїм витівкам. Вона мовби читала її думки, тож Скарлет мимохіть опустила очі, вперше відчувши докори сумління за те, що надумала зробити.

— Так оце вам потрібна нова гарна сукня, аби легше було грошей позичити. Щось воно не те. І ви не кажете, де гадаєте діставати їх.

— Нічого я не буду казати,— зірвалася врешті Скарлет.— Це моя власна справа. Але ти віддаси мені портьєру й допоможеш пошити сукню чи ні?

— Атож, мем, поможу,— покірно відповіла Мамка, капітулювавши так раптово, що Скарлет запідозрила тут щось нечисте.— Я поможу пошити її, а з атласної підбивки, може, викроїмо нижню спідницю, і панталончики оздобимо старим мереживом.

Вона простягла Скарлет портьєру, і хитруватий усміх пробіг у неї по обличчю.

— А міс Меллі теж поїде з вами до 'Ланти, міс Скарлет?

— Ні,— відказала та, починаючи здогадуватись, що у Мамки на оці.— Я їду сама.

— Це вам так здається,— рішуче заявила Мамка.— Але

щоб ви у новій сукні і самі їхали? Ні, з вами я поїду. Атож, мем, я ні на крок від вас.

На хвильку Скарлет уявила собі, як виглядатиме її поїздка до Атланти й розмова з Ретом у присутності Мамки, що стовбичитиме над нею сторожем, мов здоровенний чорний цербер. Вона знову всміхнулася й поклала руку Мамці на плече.

Мамко, голубонько, ти така добра, що згоджуєшся поїхати зі мною й допомогти, але як же обходитимуться тут усі без тебе? Ти ж у нас у Тарі тепер усьому голова.

Х-ха! — мовила Мамка.— Не замилюйте мені очі, міс Скарлет. Я вас знаю ще з тої пори, коли підклала під вас першу пелюшку. Я сказала, що поїду з вами до 'Ланти, то таки й поїду. Міс Еллен перевернулася б у могилі, якби ви самі-одна поїхали, коли там у місті повно янкі, й цих вільних чорнюків, і кого ті'ки там нема.

Але ж я зупинюся в тітоньки Дріботуп,— опиралася й далі Скарлет.

Міс Дріботуп добра собі леді, і вона гадає, що все бачить, але насправді воно й трохи не так,— відповіла Мамка, обернулася з величним виглядом,— мовляв, аудієнцію закінчено,— і вийшла в хол. А через хвильку аж стіни здригнулися від її погуку:

Пріссі, дитя моє! Скоч-но на горище і принеси скриньку міс Скарлет з викрійками, і ще ножиці прихопи, ті'ки не так, щоб цілу ніч їх там шукати.

«Ну ж і халепа! — похнюплено подумала Скарлет.— Це однаково, що мисливського пса мати собі за сторожа».

*

Коли після вечері прибрали в їдальні, Скарлет і Мамка на обідньому столі розклали викрійки, а Сьюлін і Керрін заходилися жваво випорювати з портьєри атласну підкладку, тоді як Мелані стала протирати оксамит від пороху чистою щіткою для волосся. Джералд, Вілл і Ешлі сиділи собі збоку, палили й усміхнено дивились на цю жіночу метушню. Всі вони піддалися приємному збудженню, що струменіло від Скарлет, хоч їм і не ясно було, яка тому причина. Щоки Скарлет порожевіли, в очах з'явився якийсь шорсткий полиск, вона раз по раз сміялася. Всіх тішив її сміх, бо вже кілька місяців ніхто не чув його від неї. А особливо тішився Джералд. Коли він дивився на рухливу доччину постать, погляд його був не такий затуманений, як звичайно, і щоразу, як вона підходила близько, він схваль-

но поплескував її по руці. Дівчата були такі збуджені, наче збиралися на бал, і відпорювали підбивку, кроїли оксамит і накидали на живу нитку так ревно, немов шили самим собі бальні сукні.

Скарлет їде до Атланти позичити грошей або закласти Тару, якщо доведеться. Ну то й що, як вона й віддасть маєток у заклад? Скарлет запевняла, що можна буде легко викупити Тару з наступного врожаю бавовни, у них ще й залишаться гроші, і тон її був такий рішучий, що ніхто й не подумав піддати сумніву ці слова. А коли її запитали у кого вона збирається позичати гроші, відповіла: «Хто зайве питає, тому язика прищемляє»,— і так грайливо, що всі засміялися і почали піддражнювати її, який це у неї завівся приятель-мільйонер.

— Це чи не капітан Рет Батлер,— добродушно підшкильнула Мелані, чим ще більше всіх розважила, бо ж усім відомо було, як ненавидить його Скарлет, а коли й згадує, то тільки словами: «цей негідник Рет Батлер».

Однак Скарлет не засміялася, почувши це ім'я, і Ешлі нараз урвав свій сміх, побачивши, як насторожено зиркнула Мамка в бік Скарлет.

Сьюлін, перейнявшись спільним піднесенням, запропонувала Скарлет свій комірець з ірландського мережива, трохи приношений, але ще гарненький, а Керрін стала наполягати, щоб Скарлет узяла до Атланти її черевички, оскільки ні у кого в Тарі не було кращих. Мелані попросила Мамку не викидати жодного клаптика портьєри — вона оббламує ними свій потертий капелюшок,— і викликала спалах сміху, заявивши, що старому півневі доведеться розлучитися зі своїм пишним пір'ям, чорно-зеленим з бронзуватим полиском, якщо він не дремене вчасно на болото.

Скарлет, дивлячись, як миготять у роботі пальці, з притаєною гіркотою та зневагою вслухалася в сміх навколо себе.

«Вони ж і гадки не мають, що насправді сталося зі мною, та й з ними, і з усім Півднем. Незважаючи на все, вони й досі думають, ніби нічого такого страшного не може з ними статися, бо ж вони не хто, а О'Гари, Вілкси, Гамільтони. Навіть чорнюки — і ті так гадають. Ну ж і дурні вони всі! Вони повік нічого не зрозуміють! Думатимуть і житимуть собі, як завжди жили, і нічого їх не змінить. Меллі може ходити в дранті, збирати бавовну власноруч, вона навіть допомогла мені вбити людину, але ніщо не спромоглось її змінити. Вона й досі все та сама

соромлива й добропорядна місіс Вілкс, справжня дама! Та й Ешлі — бачив смерть, і війну, і був поранений, і сидів у таборі військовополонених, і прийшов додому на попелище і все одно він залишиться тим самим джентльменом, який володів Дванадцятьма Дубами. Вілл — це інша справа. Він розуміє, що таке справжнє життя, але ж він ніколи нічого не мав, то йому й втрачати нічого. А Сьюлін і Керрін — ці гадають, що всі знегоди тимчасові. Вони неспроможні переінакшитись, як того вимагають інакші умови, їм здається, це все ось-ось минеться. Вони гадають, Бог вчинить диво їм на догоду. Але нічого цього не буде. Якщо тут і станеться диво, то хіба завдяки Ретові Батлеру... А вони не зміняться. Може, це їм і не по силі. Лише одна я змінилася — та й то тільки тому, що припекло».

Кінець кінцем Мамка випровадила чоловіків з їдальні й причинила за ними двері: пора було приміряти. Порк повів Джералда нагору до спальні, а Ешлі й Вілл залишилися в освітленому лампою холі. Якийсь час обоє мовчали, тільки чути було, як Вілл незворушно жує тютюн, мов худобина жуйку. Але вираз його погідного обличчя був аж ніяк не безхмарний.

— Не подобається мені ця поїздка до Атланти,— озвався він урешті тихим голосом.— Зовсім не подобається.

Ешлі швидко глянув на нього й тут-таки одвів погляд убік, але відповісти нічого не відповів, тільки подумав пишком, чи нема й у Вілла тієї самої жахливої підозри, що й у нього. Проте це було неможливо. Адже Вілл не знав, що сьогодні сталося в садку і що Скарлет дійшла до розпачу. Вілл не міг помітити, як змінилось обличчя Мамки, коли прозвучало ім'я Рета Батлера, та й, крім того, звідки було Віллові знати про гроші Рета, про його лиху репутацію? Принаймні Ешлі міг собі думати, що Вілл нічого цього не знає, хоча, вернувшись до Тари, Ешлі зауважив, що й Вілл, і Мамка знають такі речі, на які ніхто й не натякав, вони наче наперед про все здогадуються. Щось лиховісне витало в повітрі, однак що́ саме — Ешлі не знав і був безсилий врятувати від цього Скарлет. За весь вечір вона ні разу не кинула на нього погляду, але її надміру вже бурхливі веселощі лякали його. Підозри були занадто жахливі, щоб висловлювати їх у словах. І він не мав права образити її, запитавши напрямки. Ешлі стиснув кулаки. У нього нема ніяких прав на неї: сьогодні він їх усі втратив назавжди. Він не може допомогти їй. І ніхто не може. Але дивлячись на Мамку, як вона з похмурою рішучістю краяла портьєру, він

грохи заспокоївся. Мамка така, що подбає про Скарлет, навіть коли та й огинатиметься.

«А винен в усьому я,— подумав він у розпуці.— Це я підштовхнув її до цього».

Ешлі пригадав, як вона там у садку випростала плечі, повернулася й пішла в дім, як гордо звела вгору голову. Всім серцем він линув до Скарлет, його проймало захоплення нею і мучила власна безпорадність. Він знав, що в її словнику нема такого слова, як «відвага», знав, що вона б здивовано витріщилась, почувши від нього, ніби відважнішої істоти він у житті не бачив. До неї просто не дійшло б, якби він сказав, як багато в ній справжньої відваги. Він знав, що вона бере життя, яким воно є, затято долає всі можливі перепони, змагається з ними безоглядно, не визнаючи поразки, і не складає зброї навіть тоді, коли поразка неминуча.

Але за ці чотири роки він бачив і інших людей, що відмовлялися визнати поразку, що весело йшли назустріч найбільшій небезпеці, бо вони були відважні. А проте поразки вони таки зазнавали.

Дивлячись на Вілла у півмороці холу, Ешлі думав, що зроду ще не бачив, щоб хтось виявляв таку відвагу, як Скарлет О'Гара, котра вирушала завойовувати світ, озброївшись сукнею з оксамитової портьєри своєї матері та пір'ям з півнячого хвоста.

РОЗДІЛ XXXIII

Коли наступного дня Скарлет і Мамка зійшли з потягу в Атланті, віяв пронизливий холодний вітер, а вгорі клубочилися темно-сірі пластівці хмар. Станцію ще не відбудували після пожежі, і приїжджі опинилися серед попелу та багнюки, що густим шаром покривали пожарище. Скарлет механічно роззирнулася, чи нема Пітера з тітоньчиною коляскою, адже в роки війни він щоразу зустрічав її, коли вона верталася з Тари. Але тут-таки спохопилася і зневажливо пирхнула на себе, що така забудькувата. Ніякого Пітера й не могло тут бути, вона ж не попереджала тітоньки Туп про свій приїзд, та й крім того — згадався їй один з останніх тітоньчиних листів — стара бідкалася, що здохла їхня конячка, на яку «розжився» Пітер у Мейконі, аби привезти тітоньку після закінчення війни назад до Атланти.

Скарлет пробігла очима вибоїстий і витолочений майдан побіля станції, сподіваючись побачити коляску когось із давніх друзів чи знайомих, хто міг би підвезти їх до тітоньки Туп, але довкола були самі чужі обличчя, і білі, й чорні. Мабуть, тепер ні в кого з її приятельок не лишилося повозів, коли те, що писала Туп, відповідало дійсності. Часи настали такі скрутні, що навіть челядь важко було утримати й прогодувати, не кажучи вже про коней. Більшість подруг тітоньки, як і вона сама, ходила тепер пішки.

Стояло тут ще два-три фургони, що на них вивантажували якісь речі з вагонів, і ще було кілька забрьоханих бричок, де на передку красувались підозрілого вигляду суб'єкти, та ще один закритий екіпаж і одна коляска з якоюсь вирядженою жінкою в компанії офіцера-янкі. Скарлет аж дух забило, коли вона його побачила: одна річ прочитати в листі Туп, що в Атланті стоїть військова залога північан і на вулицях повно їхніх солдатів, і зовсім інша — побачити наяву синю уніформу. На хвильку їй видалося, що війна ще не скінчилася, що ось зараз цей янкі кинеться на неї, пограбує її і образить.

Народу біля залізниці було небагато, і Скарлет мимохіть пригадався той ранок 1862 року, коли вона приїхала до Атланти як молода вдова, вся в жалобі й страшенно схудьгована. Який затовплений був тоді цей майдан — фургони, екіпажі, санітарні карети, гамір навколо, возії кричать і сваряться, приятелі перегукуються. Вона зітхнула з тугою за веселим збудженням тих днів, і зітхнула ще раз, подумавши, що це ж доведеться пішки добиратися до будинку тітоньки Туп. Щоправда, була ще надія перестріти на Персиковій вулиці котрусь знайому, що підвезла б їх бодай півдороги.

Поки вона стояла так, оглядаючись, до неї над'їхала та сама закрита карета, де на передку сидів світлошкірий негр середнього віку; нахилившись до неї, він запитав:

К'ляску, леді? Два'цять п'ять центів — доставлю куди хочете в 'Ланті.

Мамка кинула на нього нищівний погляд:

Найманий 'кіпаж? — обурилась вона.— Та ти не бачиш, хто ми, чорнюче?

Мамка народилася таки на селі, але ж не все була сільською негритянкою, отож знала, що жодна порядна жінка не поїде в найманому екіпажі, тим паче закритому, коли її не супроводить хтось із родичів чоловічої статі.

Навіть присутності покоївки-негритянки було недостатньо. Мамка промовисто бликнула на Скарлет, помітивши її тужливий погляд на карету.

— Ходім відси, міс Скарлет! Найманий 'кіпаж, та ще й з вільним чорнюком! Нічогеньке товариство!

— Ніякий я не вільний чорнюк,— гаряче заперечив негр.— Я належу до старої міс Толбот, а це її карета, і я їжджу, аби заробити нам грошей.

— Яка це міс Толбот?

— Міс Сьюзенна Толбот з Мілледжвілла. Ми перебралися сюди, коли старий господар загинув.

— Ви знаєте її, міс Скарлет?

— Ні,— з жалем відповіла та.— Я мало кого знаю з Мілледжвілла.

— Тоді ми йдемо пішака,— рішуче заявила Мамка.— А ти їдь собі, чорнюче.

Вона підхопила саквояж, в якому лежали нова оксамитова сукня Скарлет, капелюшок і нічна сорочка, взяла під пахву невеликого вузлика з власними пожитками й повела свою підопічну через багнисте попелище. Скарлет, хоч і воліла б проїхати в екіпажі, не стала опиратись, щоб не псувати стосунків з Мамкою. Відколи вчора Мамка застукала її у вітальні з оксамитовою портьєрою в руках, з очей у неї не сходив насторожений вираз, і це Скарлет не подобалось. Важкувато буде уникнути її пильного нагляду, тим-то Скарлет вирішила не розбурхувати Мамчин бойовий запал, поки нема в цьому доконечної потреби.

Коли вони йшли вузьким хідником у напрямку до Персикової вулиці, Скарлет посмутніла, дивлячись, яких страшних змін зазнала Атланта — усе тут зробилося зовсім незнайомим. Вони проминули місце, де колись стояв готель «Атланта» — там були мешкали Рет і дядечко Генрі, а тепер від цієї вишуканої споруди лишилася тільки частина почорнілих стін. Склади, що тяглися на добрі чверть милі понад залізницею й містили тонни військового спорядження, ніхто не відбудовував: під хмурним небом виднілися самі понурі прямокутні підмурівки. Без шерегу цих будівель обабіч колій і без спаленого депо залізниця виглядала якось голо й сирітськи. Десь серед цих руйновищ — уже й не розрізниш, де саме,— були й рештки складу, що дістався Скарлет у спадок від Чарлза. Торішній податок за ділянку сплатив дядечко Генрі. Колись треба буде повернути йому гроші. Це був ще один клопіт, що тяжів над нею.

За поворотом на Персикову вулицю Скарлет глянула в бік П'яти Променів і аж скрикнула, вражена побаченим. Френк розповідав їй, що Атланту спалено дощенту, але вона не могла собі уявити такої цілковитої руїни. В її пам'яті улюблене місто все ще було щільно забудоване розмаїтими спорудами та чепурними особняками. Але ось Персикова вулиця перед нею простягалася така оголена й понівечена знайомих прикмет, що Скарлет наче вперше її побачила. Ця багниста вулиця, якою вона проїздила тисячі разів у роки війни, якою вона, ввібравши голову в плечі, втікала, гнана страхом, під час облоги, коли навкруги вибухали снаряди, вулиця, бачена востаннє в поспіху, гарячці й метушні відступу,— тепер здавалася такою чужою, що Скарлет аж навертало на сльози.

За той рік, відколи Шерман покинув спалене місто й повернулися конфедерати, виросло вже немало нових будівель, однак довкола П'яти Променів лишалося ще повно порожніх ділянок з купами задимленої битої цегли серед сміття, сухої трави та бур'янів. Місцями збереглися решітки знаних їй з пам'яті будівель — цегляні стіни без даху, на яких відбивалося присмеркове денне світло, віконні порожнини, самотні комини. Де-не-де її око радо виріжняло почасти вцілілі від вогню та снарядів знайомі крамниці, тепер уже відбудовані: недавня цегляна кладка яскраво червоніла проти старих почорнілих стін. На фасадах нових крамниць, над вікнами нових контор приємно було читати відомі їй імена, але набагато частіше траплялися імена незнайомі — особливо на десятках вивісок лікарів, адвокатів, торгівців бавовною. Давніше вона знала чи не всіх в Атланті, тож цей надмір незнайомих імен діяв на неї гнітюче. Зате підбадьорювало, коли вона бачила нові будівлі, що постали над вулицею.

Таких будівель був не один десяток, а поміж них траплялися навіть триповерхові! Будівництво розгорталося повсюдно, дивлячись уздовж Персикової вулиці, щоб трохи призвичаїти себе до вигляду нової Атланти, Скарлет чула веселий перестук молотків та виляск пилок, бачила, як ростуть риштування і як робітники вибираються драбинками нагору зі стосами цегли на плечах. Вона дивилась на улюблену вулицю, і сльози застували їй зір.

«Вони спалили тебе,— думала вона,— і зрівняли з землею. Але не змогли доконати. Це їм виявилося над силу. Ти знову відродишся, станеш така ж сама простора й ошатна, як була!»

Ідучи вперед Персиковою вулицею в супроводі Мамки, яка перевальцем поспішала за нею, Скарлет побачила, що на хідниках так само людно, як і в розпал війни, що життя кипить і нуртує в цьому відроджуваному місті, яке саме цим і припало їй до серця тоді — як давно це було! — коли вона вперше приїхала до тітоньки Туп. Здавалось, анітрохи не менше, ніж тоді, повозів місило багнюку дороги,— ото тільки що не стало серед них конфедератських санітарних фургонів,— та й коней, і мулів не менше тодішнього було припнуто до конов'язів перед дерев'яними дашками крамниць. Людей було повно на вулиці, проте жодного з цих облич Скарлет не могла пригадати, як і більшості прізвищ на вивісках: то все були новоприїжджі — ординарні вигляду чоловіки, з несмаком вирядженні жінки. А ще вулиця чорніла від негрів, які не знали, що робити,— одні підпирали стіни, інші сиділи край хідника, дивлячись на повози з наївною допитливістю дітей, які вперше в житті потрапили до цирку.

— Понавипускали на волю чорних селюків,— пробурчала Мамка.— Зроду наче порядної коляски не бачили. Та й нахабні ж такі!

Вони й справді справляли враження нахабних,— згодна була Скарлет,— бо й на неї витріщалися дуже вже нецеремонно. Але вона відразу й забула про них, бо знову її вразило, що так багато в місті синіх уніформ. Вони траплялися на кожному кроці — піші, верхи на конях, в армійських фургонах,— котрі снували вулицями, котрі стояли, заточуючись, перед шинками.

«Ніколи я до них не звикну,— подумала Скарлет, стискуючи кулаки.— Ніколи!» І кинула через плече:

— Швидше, Мамко,— щоб уже вибратися з юрмища!

— Зараз, ось тільки прожену з-під ніг чорнюка,— відказала голосно Мамка, маючи на увазі парубка, що дражливо лінькуватою ходою сунув перед нею: вона замахнулась на нього саквояжем, і він відскочив убік.— Не подобається мені тут у місті, міс Скарлет. Забагато янкі та всяких цих звільненців.

— Краще, коли не так людно. Як пройдемо П'ять Променів, тоді буде легше.

По слизькому камінню вони перебралися через багнюку Декейтерської вулиці й далі рушили Персиковою, де людей поменшало. Невдовзі дісталися каплиці Веслі, біля якої Скарлет зупинилась була перевести подих того дня в 64-му році, коли бігла по доктора Міда; вона глянула на каплицю

й засміялася на весь голос, коротко й гірко. Мамка блимнула на неї підозріливим поглядом, але так і не задовольнила своєї допитливості. А Скарлет згадала, який жах її пройняв у той день, і погордливо скривилася до самої себе. Страх тоді обснував її всю, роз'їдав зсередини — вона боялась янкі, боялася близьких пологів Мелані. Тепер їй було дивно, як вона могла піддатися страхам, немов дитина, настрахана незвичним гамором. Справді-бо, яким дитям вона була, гадаючи, ніби янкі, пожежа, поразка Півдня — це найгірше, що може її спіткати! Які це дрібниці проти смерті Еллен і розумового розладу Джералда, проти голоду й холоду, виснажливої праці й повсякчасного кошмару через непевність у завтрашньому дні. Як легко було б їй тепер виявити мужність перед обличчям ворожої армії, але як важко протистояти тій небезпеці, що загрожувала Тарі! Ні, вона вже більш нічого не боятиметься в житті, окрім злиднів.

Ззаду показалася закрита карета, і Скарлет ступила на край хідника, щоб побачити, чи це не хтось із знайомих, бо до будинку тітоньки Туп лишалося ще кілька кварталів. Карета вже порівнялася з ними, Скарлет і Мамка нахилилися наперед, Скарлет навіть зобразила усмішку, готова привітатись, коли це у віконці промайнула жіноча голова — руда аж червона — в гарній хутряній шапочці. Обидві жінки зразу ж упізнали одна одну, і Скарлет відсахнулася назад. То була Краля Вотлінг: Скарлет ще встигла за коротку мить помітити зневажливо скривлене її лице. І треба ж таке, що перше знайоме обличчя, побачене в місті, виявилося Кралине!

— Хто це? — з підозрою запитала Мамка.— Вона впізнала вас, але не привіталася. І я ще зроду ні в кого не бачила такої барви волосся. Навіть у Тарлтонів такого не було. Воно... чи не фарбоване?

— Фарбоване,— підтвердила одним словом Скарлет, наддаючи ходи.

— То ви знаєтеся з фарбованою жінкою? І хто ж вона така, ану-но скажіть!

— Вона з тих, кого звуть пропащими жінками,— коротко відповіла Скарлет.— І даю тобі слово, що я з нею не знаюся, тож заспокойся врешті.

— Боже милосердний! — вихопилось у Мамки, яка від подиву навіть рота розтулила, з неабиякою цікавістю дивлячись услід кареті. Вона ж не бачила жодної пропащої жінки, відколи проживала з Еллен у Саванні, а це понад

двадцять років тому, і тепер щиро шкодувала, що не придивилася до Кралі пильніше.

— І ще й вирядженa як, і гарна карета, і кучер у неї,— промурмотіла Мамка.— І що це Господь Бог собі думає? Дозволяє лихим жінкам отако жити, коли ми, люди чесні, ходимо голодні та босі.

— Господь давно вже облишив про нас думати,— люто кинула Скарлет.— Тільки не кажи мені, що мама перевернеться в могилі, чуючи мої слова.

Вона хотіла б відчувати себе чеснотливішою і взагалі праведнішою за Кралю, але не випадало. Бо ж якщо її план здійсниться, вона може опинитись у такому самому становищі, як і Краля, і стати утриманкою того самого чоловіка. І хоч Скарлет анітрохи не шкодувала за своїм рішенням, побачити саму себе в правдивому світлі було аж ніяк не приємно. «Не думатиму про це зараз»,— сказала вона собі, прискорюючи ходу.

Проминули ту ділянку, де раніше стояв будинок Мідів — від нього лишились тільки дві кам'яні сходинки та стежка, що провадила в нікуди. На місці будинку Вайтінгів теж була гола земля. Навіть каміння підмурівку й цегляний димар зникли, лише видніли сліди фургонів, якими вивозили камінь та цеглу. А ось цегляний дім Елсінгів зберігся, ще й мав новий дах і новий другий поверх. Заселеним здавався і будинок Боннелів попри всю свою вбогість — адже полагоджений він був абияк і покритий зверху грубими дошками замість гонту. Але жодної живої душі не видно було в цих двох будинках — ані у вікні, ані на ганку, з чого Скарлет навіть зраділа. Вона зараз не мала найменшої охоти з ким-небудь розмовляти.

Нарешті з'явилася на видноті нова шиферна покрівля й стіни з червоної цегли будинку тітоньки Туп, і серце Скарлет стрепенулося. Який милостивий був Бог, що не ушкодив дім надміру — бо хто б його відбудовував? Із двору саме виходив дядько Пітер з базарним кошиком через руку; коли він побачив Скарлет і Мамку, які стомлено простували вулицею, широка недовірлива усмішка освітила його чорне обличчя.

«Я б розцілувала цього старого дурня, така я йому рада»,— подумала Скарлет і весело гукнула:

— Ану-но мерщій діставай тітоньчину «непоитомну пляшку», Пітере! Бо це і справді я!

*

Цього дня на вечерю в тітоньки Туп були неминучі мамалига й сушений горох, і Скарлет, споживаючи їх, присяглася подумки, що з її столу назавжди зникнуть ці дві страви, коли вона розживеться на гроші. І хоч би якою ціною, а гроші вона роздобуде, і матиме їх не тільки на сплату податків за Тару. Сяк чи так, рано чи пізно, але в неї буде багато грошей, навіть якщо задля цього доведеться вчинити й убивство.

При жовтому світлі лампи у вітальні вона розпитувала Туп про її фінансовий стан, нишком сподіваючись — а що, як Чарлзова рідня спроможеться позичити їй потрібні кошти? Скарлет не дуже й крилася зі своїми розпитами, але стара, зрадівши родичці, з якою може розважити душу, навіть не помічала, що у неї просто вивідують певні дані. Зі слізьми на очах Туп стала детально викладати свої знегоди. Вона й сама не знала, де поділись її ферми, і нерухомість у місті, і гроші, але факт, що все кудись розпливлося. В усякому разі, так запевняв сестру «братчик Генрі». Він не мав змоги сплатити податок за її маєтність. Усе, крім будинку, в якому вона живе, розвіялось на порох, та й цей будинок — про що Туп ніколи не забувала — зовсім їй не належить, а становить спільну власність Мелані й Скарлет. За нього «братчик Генрі» якось уже зібрався з грішми й таки сплатив податок. На прожиття він, правда, дає їй щомісяця дещицю, і вона, як це не принизливо, мусить брати в нього гроші, бо ж інакше й не проживе.

— Братчик Генрі каже, що не знає, як сту́лить кінці з кінцями, такий тягар на нього звалився, та й податки височезні, хоча він, мабуть, прибріхує: грошей у нього тьма-тьменна, він просто мені не дуже хоче давати.

Але Скарлет знала, що дядечко Генрі не прибріхує: про це свідчили його листи, які вона одержала з приводу Чарлзової власності. Старий правник мужньо боровся, щоб зберегти для Вейда і Скарлет бодай будинок та земельну ділянку, де раніше стояв склад. І йому зовсім не легко було сплачувати за неї податки.

«В нього, звичайно, ніяких грошей нема,— похмуро думала Скарлет.— Що ж, викреслю його й Туп з мого списку. Лишається тільки Рет. Я мушу на це піти. Доведеться. Але не треба зараз цим сушити голови... Мені треба перевести розмову на Рета і мимохідь натякнути, щоб вона запросила його на завтра».

Скарлет усміхнулась і міцно стисла в руках пухкі долоні старої.

— Дорогенька тітонько, облишмо цю прикру розмову про гроші. Забудьмо про них, краще поговорімо про щось приємніше. Ви повинні розказати мені всі новини про наших давніх друзів. Як ведеться місіс Меррівезер? Як Мейбел? Креол її, я чула, вернувся додому цілий і здоровий. А як поживають Елсінги, доктор Мід з дружиною?

Дитяче личко Дріботуп відразу проясніло, і сльози перестали набігати на очі. Вона заходилась докладно розповідати про своїх давніх знайомих: що вони поробляють, як одягаються, що їдять та думають. Жах чувся в її голосі, коли вона повідомила, що місіс Меррівезер та Мейбел задля заробітку — це ще до того, як Рене Пікар повернувся з війни,— заходилися пекти пироги й продавати їх солдатам-янкі. Уявити лишень! Часом зо двадцятеро янкі стовбичили на подвір'ї у Меррівезерів, чекаючи, поки спечуться ті пироги. А тепер, коли вернувся Рене, він і сам щодня їздить старим фургоном до табору янкі й продає там солдатам кекси, пироги та бісквіти. Місіс Меррівезер каже, що як заробить трохи грошей, то відкриє пекарню в середмісті. Вона, Туп, не хоче її ганити, але все-таки... Що ж до неї самої, сказала Туп, то вона радше померла б з голоду, ніж мала б якісь справи з янкі. Вона заприсяглася кидати зневажливий погляд на кожного солдата-янкі, якого здибає в місті, і демонстративно переходити на другий бік вулиці, хоча — сказала вона — у сльоту це не дуже й зручно. Скарлет з цих слів стало ясно, що міс Дріботуп в ім'я вірності Конфедерації готова на будь-які жертви, навіть черевички в багнюці забруднити.

А місіс Мід і доктор — вони втратили будинок, коли янкі спалили місто, і вже не мали ні коштів, ні охоти відбудовуватись, адже обидва їхні сини — і Філ, і Дарсі — полягли на війні. Місіс Мід заявила, що їй і не треба тепер домівки, бо яка це була б домівка без дітей та онуків! Вони стали дуже самотні і перебралися мешкати до Елсінгів, які відновили зруйновану частину свого будинку. Подружжя Вайтінгів теж має там кімнату, і місіс Боннел наміряється й собі туди перейти, коли їй пощастить свій власний дім винайняти котромусь офіцерові-янкі з родиною.

— Але як їм усім там стає місця? — скрикнула Скарлет.— Таж, крім місіс Елсінг, там і Фенні, і Г'ю...

— Місіс Елсінг і Фенні сплять у вітальні, а Г'ю у мансарді,— пояснила Туп, добре знаючи хатній розпорядок

в усіх своїх приятельок.— Моя люба, мені прикро це розповідати вам, але... місіс Елсінг називає їх «платними гістьми», хоча,— Туп стишила голос,— насправді вони звичайнісінькі пансіонери. Місіс Елсінг просто-напросто утримує пансіон! Можете собі уявити, як це жахливо?

— Як на мене, це навіть чудово,— коротко відказала Скарлет.— Я була б тільки рада, якби торік у нас у Тарі були «платні гості», а не дармові пансіонери. Може, тоді б ми менше зубожіли.

— Як ви можете таке казати, Скарлет? Ваша бідна матінка перевернулася б у могилі, почувши, що в Тарі з гостей правлять гроші! Звичайно, місіс Елсінг просто мусила піти на це, бо хоч вона непогано шила, а Фенні розмальовувала порцеляну і Г'ю дещо заробляв з продажу дров, вони однаково не могли звести кінці з кінцями. Уявляєте — наш голубчик Г'ю мусить продавати дрова! А він же так хотів стати добрим адвокатом! Мене аж на плач верне, як подумаю, за що доводиться братись нашим хлопчикам!

А у Скарлет зринули в пам'яті ряди бавовникових кущів під сліпуче спекотним сонцем Тари, і пригадалося, як нила спина, коли доводилось без кінця згинатися над тими кущами, та які вона понатирала мозолі на долонях, коли орала землю плугом. І вона подумала собі, що нема чого так уже співчувати Г'ю Елсінгові. Ну й нетямка ж ця стара дурепа Туп: навколо неї самі руїни, а вона ніби нічого не бачить!

— Якщо йому не до вподоби продавати дрова, чом він не візьметься за адвокатську практику? Чи, може, в Атланті вже нема чого робити правникам?

— О ні, люба, робити є що, та й багато як! Тепер же мало не кожен з кимось позивається. Адже все довкола спалено, межові смуги понищено, і ніхто не знає, де його земля починається, де кінчається. Але на цих позвах нічого не заробиш, бо ні в кого нема грошей. Тож-бо Г'ю й узявся за дрова... Ой, я мало не забула! Я вам не писала? У Фенні Елсінг завтра ввечері весілля, і ви, звичайно, повинні там бути. Місіс Елсінг ще й як зрадіє вам, коли ви вже в місті. Сподіваюся, ви маєте й іншу сукню, крім цієї, що на вас. Це не означає, що ця не дуже ладна, але... розумієте, голубонько, вона трохи приношена. Отже, у вас є гарна сукня? Я дуже рада, бо ж це вряджатимуть перше справжнє весілля у нас в Атланті після приходу янкі. Буде торт,

і вино, і танці згодом, хоч я не розумію, як Елсінгів на це все стане, вони ж такі зубожені.

— А з ким Фенні одружується? Мені здавалося, що оскільки Даллас Маклюр загинув під Геттісбергом...

— Не треба, голубонько, осуджувати Фенні. Не всі ж так шанують пам'ять загиблих, як ви пам'ять бідного Чарлі. Але дайте-но я згадаю. Як пак його звуть? Ніколи не запам'ятовую прізвищ... Том якийсь там. Я добре знала його матір, ми разом навчались у дівочому пансіоні в Лагрейнджі. Вона з лагрейнджських Томлінсонів, а її мати була... зараз-зараз... Перкінс? Паркінс? Паркінсон! Саме так. Зі Спарти. Дуже порядна родина, тільки... Я знаю, що не повинна б цього казати, але мені просто незрозуміло, як Фенні може виходити за нього заміж!

— Він що, випиває чи...?

— Та ні, що ви! На вдачу він чудовий, тільки, розумієте, осколком йому поранило нижню частину тіла, і щось там ушкодило в ногах... вони у нього... вони... мені неприємно вживати це слово, але хода його розкарякувата. Від цього він має вульгарний вигляд, коли ходить... Одне слово, це не дуже гарно, як дивитись. Не розумію, чому вона з ним одружується?

— Але треба ж дівчатам з кимось одружуватись.

— Не конче й треба,— трохи надувшись, відповіла Туп.— Я ось і без цього прожила.

— Люба тітонько, я ж зовсім не вас мала на думці! Всі знають, який ви мали успіх, та й тепер ще маєте! Взяти хоча б суддю Карлтона — він так ласо поглядав на вас, аж я...

— Ой, облиште, Скарлет! Цей старий бевзь! — пирхнула Туп, яка вже знову була в доброму гуморі.— Але нехай там як, а Фенні мала такий успіх, що могла б зробити кращу партію, і я не вірю, щоб вона закохалася в цього Тома як його там... І не вірю, що вона вже відійшла після загибелі Далласа Маклюра, але вона ж не схожа на вас, голубонько. Ви он залишаєтесь вірною дорогому Чарлі, дарма що десятки разів могли б уже вийти заміж. Меллі і я, ми не раз казали, як ви шануєте його пам'ять, хоча всі навколо в один голос твердили, що ви холодна кокетка.

Скарлет пропустила повз вуха це нетактовне свідчення і вправно спрямовувала Туп на розповідь то про одного знайомого, то про іншого, хоч самій кортіло якнайшвидше дізнатися, як там Рет. Спитати прямо про нього, і зразу після приїзду, аж ніяк не годилося. Це могло б скерувати

думки старої леді у зовсім небажаному напрямку. Туп ще матиме час розвинути свої підозри, якщо Рет не погодиться на одруження.

А тітонька й далі собі жваво строкотіла, мов дитина, рада, що знайшлася слухачка. Справи в Атланті зовсім кепські, казала вона, і все через сваволю республіканців. Кінця-краю цьому не видно, а найгірше те, що вони задурманюють бідних чорнюків.

— Люба моя, таж вони хочуть дати чорнюкам право голосу! Чи ви чули коли-небудь більшу дурість? Хоча я не знаю, але як оце подумаю, то дядько Пітер куди більш тямущий і вихованіший за будь-якого республіканця, і якраз через добрі манери він і не погодиться голосувати. Але от іншим чорнюкам то й затуркали цим голови. І декотрі з них такої зухвалості набрались! Смерком стало небезпечно з'являтись на вулиці, бо навіть серед білого дня можуть зіпхнути даму з хідника просто в болото. А коли хто з джентльменів спробує запротестувати, його під арешт і... Ой голубонько, а чи сказала я вам, що капітан Батлер сидить у в'язниці?

Рет Батлер?

Хоч як ця новина вразила Скарлет, усе-таки вона зраділа, що тітонька Туп позбавила її потреби самій переводити мову на Рета.

– Авжеж він! — Від збудження щоки у Туп зарожевіли, і вона аж випросталась у кріслі.— Саме зараз він сидить у в'язниці за те, що вбив негра, і його, можливо, навіть повісять! Уявляєте — капітан Батлер на шибениці!

На хвильку Скарлет забило дух, і вона мовчки втупилась у повнотілу стару леді, яка страшенно тішилась що її повідомлення справило таке враження.

Поки що це не доведено, але хтось убив чорнюкчкий чіплявся до білої жінки. Янкі дуже лютують, бо останнім часом уже чимало таких нахаб негрів убито. Вони не можуть нічого довести у справі капітана Батлера, але хочуть на його прикладі провчити інших, так гадає доктор Мід. І ще він каже, що як відправлять його на шибеницю. то це вперше янкі вчинять по правді, хоч я вже тут не знаю... І подумайте лишень — рівно тиждень тому капітан Батлер був у мене в домі, подарував пресмачнющу куріпку і ще розпитував про вас і сказав, що потерпає. чи не образились ви на нього тоді під час облоги. і що ви, може довіку йому не пробачите

— А чи довго ще він сидітиме у в'язниці?

— Ніхто не знає. Мабуть, аж поки його повісять, хоча, може, вони так і не зможуть довести, що то він. Правда, янкі це не дуже й обходить, винен він чи не винен, їм аби лише когось повісити. Вони страшенно стривожені,— Туп таємниче притишила голос,— через цей ку-клукс-клан. А у вас в окрузі є ку-клукс-клан? Я певна, що є, просто Ешлі не каже вам, дівчатам. Ті, хто туди входить, начебто не мають права про це розповідати. Вони роз'їжджають верхи цілу ніч, прибрані за привидів, і заявляються до зайд-саквояжників, які награбували грошей, та до негрів, які вже дуже розбестились. Часом вони лише налякають їх і порадять забиратися геть з Атланти, а як ті не послухають, то й відшмагають і,— далі Туп мовила пошепки,— навіть і вб'ють, а трупа кинуть на видноті й папірця пришпилять від ку-клукс-клану... Отож янкі дуже люті на них і хочуть бодай на комусь відігратися... Але Г'ю Елсінг казав мені, що навряд чи капітана Батлера повісять, бо янкі гадають, ніби він знає, де гроші сховано, тільки мовчить про це. Тож вони хочуть присилувати його, щоб заговорив.

— Гроші?

— А ви не чули? Невже я вам не писала? Голубонько, та ви просто закопали себе у цій Тарі! Все місто аж гулом гуло, коли капітан Батлер повернувся сюди з породистим конем, з каретою, маючи повні кишені доларів, тоді як усі ми не знали, за що шматок хліба купити. Всі страшенно обурилися: цей спекулянт, що повсякчас клепав усяку гидоту на Конфедерацію, має тепер стільки грошей, а от ми поробилися злидарями. І кожному кортіло дізнатись, як це він примудрився врятувати свої гроші, тільки ні в кого не стало духу спитати його, я одна зважилася й спитала, а він засміявся й сказав: «Запевняю вас, що не праведним шляхом». Ви ж знаєте, як важко видобути з нього щось певне.

— Та він же розбагатів під час блокади...

— Звичайно, любонько, почасти його гроші саме з цього джерела. Але це тільки мала часточка теперішніх його статків. Усі, в тім числі і янкі, вважають, що він десь приховав мільйони доларів золотом з грошей конфедератського уряду.

— Мільйони... і золотом?

— Атож, любонько, бо де ж поділося золото нашої Конфедерації? Хтось-таки його загріб, і чом би капітан Батлер не міг бути одним з таких загрібачів? Янкі припускали, що золото забрав із собою президент Девіс, виїжджаючи з Річмонда, та коли схопили бідолаху, при ньому

й цента не знайшли. Після того як війна скінчилася, державна скарбниця виявилась порожня, тож усі гадають, що це хтось із блокадників перехопив золото, а тепер сидить і ні пари з уст.

— Мільйони, і золотом! Але як же...

— А хіба капітан Батлер не перевозив тисячі пак бавовни до Англії та Нассау, щоб продавати там з доручення уряду Конфедерації? — тріумфально спитала Туп.— Не тільки власну бавовну, а й урядову? А ви ж знаєте, по якій ціні йшла бавовна в Англії у роки війни. Яку заправиш, за таку й продаси. Він був уповноважений діяти в імені нашого уряду, вважалося, що він спродує бавовну й за гроші купує для нас зброю. Ну, а коли кільце блокади замкнулося і вже ніяк було доставляти зброю, то він же й одної сотої виручених за бавовну грошей не встиг витратити, і там в англійських банках осіли цілі мільйони доларів, що їх вклали капітан Батлер та інші блокадні спекулянти на той час, поки ослабне блокада. І вкладали вони ці гроші, безперечно, не на рахунок Конфедерації. Вони вкладали їх на свої власні рахунки, і ці гроші й досі там... Після капітуляції усі тільки й говорять про це і осуджують блокадних спекулянтів немилосердно, а коли янкі посадили капітана Батлера за вбивство чорнюка, до них, певно, дійшли ці чутки, й вони напосіли на нього, щоб сказав, де гроші. Розумієте, усі кошти Конфедерації належать тепер янкі,— тобто вони так вважають. Але капітан Батлер затявся, ніби нічого про це не знає... Доктор Мід каже, що їм однаково треба його повісити, хоч це й завелика честь для такого злодіяки й здирника... Дорогенька, але ж у вас і вигляд! Вам недобре? Це все я своїм базіканням, ге ж? Він один час був ваш кавалер, я знаю, але мені здавалося, ви давно його відшили. Щодо мене особисто, то я ніколи не була в захопленні від нього, він такий пройдисвіт...

— Ніякий він мені не приятель,— зробивши над собою зусилля, промовила Скарлет.— Я з ним посварилася під час облоги, коли ви виїхали до Мейкона. А де... де ж він сидить?

— У пожежні біля центрального майдану.

— У пожежні?

Тітонька Туп зайшлася сміхом.

— А так, у пожежні. Янкі перетворили її на військову в'язницю. Вони розмістилися в бараках навколо майдану, де міська управа, а пожежня трохи далі за майданом, на

бічній вулиці, отож там і сидить капітан Батлер. А ще Скарлет, учора я почула прекумедну історію про нього. Забула, від кого саме. Ви ж знаєте, який він завжди був чистій — справжній тобі денді! — так ото посадили його в пожежню і не дають йому змоги скупатися, а він день у день вимагає лазні, і вони врешті вивели його з камери на майдан і показують таке довге корито, з якого коні п'ють воду й де увесь полк щойно мився у тій самій воді. І кажуть йому — ось, будь ласка, купайся, а він їм: «Ні, я волію свій питомий південський леп, ніж цей янківський»,— і...

Скарлет слухала, як стара самозабутньо вела свою річ далі й далі, але слів уже не чула. Мозок її заполонили дві думки: що Рет має більше грошей, ніж навіть вона сподівалася, і що він у в'язниці. Те, що його заарештували і. можливо, повісять, трохи змінювало ситуацію, однак тільки на краще. Скарлет не дуже переймалася тим, що його можуть повісити. Її всю поглинав власний клопіт, власна грошова скрута, і їй було не до того, щоб морочити голову долею Рета. Та й вона була майже згодна з доктором Мідом, що шибениця — завелика честь для нього. Будь-який чоловік, коли він покинув жінку серед ночі на розпутті між двома супротивними арміями, бо йому, бач, припекло битися за вже програну справу, заслуговує на шибеницю... Але ось коли б їй вдалося одружити Рета на собі, поки він у тюрмі, тоді всі ті мільйони після його страти дісталися б їй, і тільки їй. А якби шлюб не вигорів, може, вона стягне з нього позичку, пообіцявши одружитися з ним коли його звільнять, або пообіцявши... та будь-що можна пообіцяти! Якби ж його повісили, то їй взагалі не довелося б ні за що розраховуватись.

Якусь часину в її розпаленій уяві снувалися думки про те, як вона стане вдовою завдяки доречному втручанню уряду янкі. Мільйони золотом! Вона тоді зможе відремонтувати будинок у Тарі, найняти робочі руки й на багатьох милях землі виростити бавовник. І накупить гарних суконь і їстиме все, що захоче, і подбає про Сьюлін та Керрін. І у Вейда буде найдобірніша їжа, і щічки його заокруглять, і він матиме теплу одежу, і гувернантку, а згодом піде до університету... і не ростиме босяцюрою та неуком як білий злидень. І тата доглядатиме путній лікар, а щодо Ешлі... о чого вона тільки не зробить задля Ешлі!

Тітонька Дріботуп раптом урвала свій монолог і занепокоєно спитала:

— Чого тобі, Мамко?

І Скарлет, пробудившись із своїх марень, побачила у дверях Мамку — руки згорнуті під фартухом, в очах гострий пронизуватий погляд. Скарлет подумала: а чи довго вона стоїть так? і чи багато вона почула й побачила? Мабуть, таки все, як свідчив поблиск в її очах.

— Міс Скарлет, либонь, втомилася. Я гадаю, краще їй лягти.

— Я й справді втомлена,— мовила Скарлет, зводячись на ноги й дивлячись на Мамку безпорадно, як мала дитина.— Та й до того наче застудилася. Ви не розсердитесь, тітонько Туп, коли я завтра вдень полежу в ліжку й не піду з вами по гостях? Я ж можу сходити в гості і в інший час, а мені так хочеться побувати завтра ввечері на весіллі у Фенні. Але якщо я не вигріюсь у постелі, горло у мене ще дужче розболиться. А полежавши день, я й оклигаю.

На обличчі в Мамки з'явилася деяка стурбованість, коли вона помацала руки Скарлет і приглянулась до неї ближче. Скарлет мала таки хворобливий вигляд. Збудження від її думок раптово вляглося, лице зробилося бліде, тіло затремтіло дрібним дрожем.

— Ручки у вас, ласочко, мов крижинки. Лягайте-но в постіль, а я запарю вам чаю з сасафрасу й принесу гарячу цеглинку, аби ви пропітніли.

— Яка ж бо я нетямуща! — скрикнула пухкенька стара леді, схопившись із крісла й погладжуючи Скарлет по плечах.— Торохкочу й торохкочу, а про вас і не подумала. Любонько, лишайтеся завтра цілий день у постелі й спочивайте собі, ми якраз і набалакаємося досхочу... Хоча ні, дорогенька, ні! Я не зможу посидіти з вами! Я ж обіцяла завтра побути в місіс Боннел. У неї грип, і в її куховарки також. Це дуже доречно, що ти приїхала, Мамко,— я страшенно рада. Вранці підеш зі мною й допоможеш мені.

Мамка стала підганяти Скарлет, аби швидше йшла нагору, стурбовано бурмочучи про холодні руки й благенькі черевички, а та, вдаючи святу покору, тішилась у душі, що все начебто владналось, як вона хотіла. Аби тільки пощастило приспати Мамчину пильність і спровадити її вранці з дому, то було б чудово. Вона тоді вибралася б до янківської в'язниці побачитися з Ретом. Коли вони підіймалися сходами, зоддалеки почувся гуркіт грому, і Скарлет, зупинившись на такій знайомій їй площадинці між поверхами, подумала, що це схоже на гарматний гук під час облоги. Вона аж здригнулася. Мабуть, громовиця вже довіку нагадуватиме їй канонаду й війну.

РОЗДІЛ XXXIV

Наступного ранку вже більш-менш випогодилося, хоча сонце часом і застувалн темні хмари, прудко гнані вітром, що завивав круг будинку й примушував бряжчати віконні рами. Скарлет швиденько прочитала молитву, дякуючи Богові, що передощило, бо звечора довго не могла заснути через зливу, яка означала б руїну для її оксамитової сукні та новенького капелюшка. Тепер, побачивши сонце́ між хмарами, вона підбадьорилася. Їй насилу вдалося вилежати в ліжку, вдаючи з себе болящу та застуджену, поки тітонька Туп, Мамка й дядько Пітер вибиралися з дому до місіс Боннел. Коли нарешті стукнула хвіртка в огорожі й Скарлет залишилася вдома одна з куховаркою, що виспівувала на кухні, вона ту ж мить скочила з ліжка і зняла з гачків у шафі своє нове одіння.

Сон прогнав її втому й додав сили, а тверда рішучість у душі спонукала бути мужньою. Вже сама можливість словесної дуелі з чоловіком, з будь-яким чоловіком, викликала в ній завзяття, а усвідомлення того, що по кількох місяцях незліченних розчарувань вона врешті постане перед цілком конкретним супротивником, якого може своїми власними зусиллями скинути з коня, приємно збуджувало.

Вбиратися самій, без допомоги Мамки, було важкувато, але кінець кінцем Скарлет з цим упоралась і, одягнувши капелюшка з хвацьким пір'ям, вбігла до тітоньчиної кімнати подивитись на себе у велике дзеркало. Вигляд у неї був премилий. Півняче пір'я надавало їй певної зухвалості, а очі на тлі тьмяно-зеленого оксамиту капелюшка яскріли, немов справжній смарагд. Та й сукня була незрівнянна, така розкішна й ошатна, але при тім і вишукана. Як це чудово — знову вдягти красиву сукню! І так приємно було бачити себе гарненькою і звабливою, що Скарлет аж нахилилася до дзеркала й цмокнула власне відображення, зараз же й засміявшись зі своєї витівки. Вона накинула на плечі кашемірову шаль Еллен, але вибляклі барви цієї тканини не пасували до зеленої, як мох, сукні й робили Скарлет якоюсь наче трохи обшарпаною. Відкривши тітоньчину шафу, вона дістала й одягла чорну осінню пелеринку з тонкого сукна, що її тітонька Туп носила тільки у святкові дні. На вуха Скарлет почепила привезені з Тари сережки з діамантами і, стріпнувши головою, приглянулась, яке враження вони справляють. Сережки мило так дзенькнули, і Скарлет вирішила, що треба буде в присутності Рета час

від часу підкидати голову. Поколихування сережок завжди приваблює чоловіків і надає дівчині жвавішого вигляду.

Прикро, що в тітоньки була тільки одна пара рукавичок, які вона натягла на свої пухкенькі ручки! Без рукавичок жодна жінка не може почуватися дамою, а Скарлет взагалі їх не мала, відколи виїхала з Атланти. А за довгі місяці тяжкої роботи в Тарі її долоні так загрубли, що втратили будь-яку принадність. Але на це нема ради. Вона візьме тітоньчину котикову муфту й сховає руки в неї. З цією маленькою муфтою вона виглядатиме навіть елегантніше. Ніхто, дивлячись тепер на Скарлет, не запідозрить, що за плечима у неї злидні та нужда.

Дуже важливо, щоб Рет нічого такого не запідозрив. Він повинен думати, що саме ніжні почуття, а не щось інше, привели її до нього.

Вона навшпиньках спустилася сходами й вийшла з дому, поки куховарка й далі собі виспівувала на кухні. Аби уникнути сусідських очей, Скарлет швидко пройшла Пекарською вулицею, і лише опинившись на Плющевій, присіла на кам'яну тумбу перед спаленим будинком у надії, чи не підвезе її якась карета або підвода, що прямуватимуть до середмістя. Сонце то ховалося за швидкоплинними хмарами, то визирало з-за них, заливаючи вулицю оманливим світлом, яке зовсім не гріло, а вітер легенько торсав мереживо її панталонів. Було холодніше, ніж гадалося, і Скарлет, хоч як вона куталася в тоненьку тітоньчину пелеринку, брали дрижаки від нетерплячки й холоду. Вона вже ладна була вирушити пішки у довгу дорогу через місто до табору янкі, коли це з'явився бувалий у бувальцях фургон. На передку його сиділа бабця з повною губою тютюну і з обвітреним обличчям під сіруватим капелюшком; у фургон запряжено було старого оспалого мула. Стара їхала в напрямку до міської управи й погодилася — хоч і з буркотом — підвезти Скарлет. Усім своїм виглядом вона давала на здогад, що сукня, капелюшок і муфта Скарлет аж ніяк не викликають у неї довіри.

«Вона гадає, що я потіпаха,— промайнуло у Скарлет.— І може, так воно і є!»

Коли нарешті наблизилися до центрального майдану й попереду забовваніла висока біла баня міської управи, Скарлет подякувала старій, зіскочила на землю й почекала, поки фургон від'їде. Роззирнувшись пильно, чи хто не дивиться, вона ущипнула себе за щоки задля рожевості і прикусила губи, щоб до них прилинула кров. Тоді попра-

вила капелюшка, пригладила ззаду волосся й обвела поглядом майдан. Двоповерхова з червоної цегли будівля міської управи вціліла, коли горіло місто, але тепер під олив'яним небом вона здавалася самотньою і занехаяною. На всій вільній площі довкола управи стояли у кілька рядів військові бараки, обшарпані й забагнючені. Повсюди снували солдати-янкі, і коли Скарлет розгублено поглядала на них, мужність її починала слабнути. Як їй знайти Рета серед цього ворожого табору?

Вона подивилася в бік пожежні й побачила, що широкі склепінчасті двері її замкнені й узяті на важкі засуви і що обабіч дверей походжають двоє вартових. Там сидить Рет. Але що вона скаже солдатам-янкі? І що від них почує? Скарлет нараз випростала плечі. Коли вже вона не побоялася вбити одного янкі, то чого б їй боятися заговорити з іншим?

Вона обережно перебралася по камінцях, що виступали з багнюки, через вулицю й підійшла до пожежні, де її зупинив вартовий у синій шинелі, защібненій від вітру на всі гудзики.

— Вам чогось треба, пані? — У голосі його чувся незвичний носовий призвук, як у вихідця з Середнього Заходу, але говорив солдат чемно й шанобливо.

— Та я хочу побачити одного чоловіка... він тут під арештом.

— Ну, це я не знаю...— Вартовий почухав потилицю.— У нас не дуже люблять відвідувачів і...— Він раптом замовк і придивився до її обличчя.— Господи, леді! Та не плачте-бо! Сходіть краще до нашого штабу й зверніться до кого з офіцерів. Вони, мабуть, дозволять вам з ним побачитися.

Скарлет, яка зовсім і не збиралася плакати, вся проясніла. Вартовий обернувся й гукнув іншого солдата, що повільно походжав туди-сюди на своїй ділянці.

— Гей-но, Білле! Ходи сюди.

Другий вартовий, здоровань, такий закутаний у шинелю, що з неї видно було тільки заводіяцькі чорні вуса, підійшов до них, місячи багнюку.

— Проведи цю леді до штабу.

Скарлет подякувала й подалася слідом за другим вартовим.

— Глядіть не оступіться на цих камінцях,— застеріг поводар, беручи її під лікоть.— І, може, трохи підсмикніть сукню, щоб не закаляти.

Голос із-під вусів був так само ледь гугнявий, але симпатичний і доброзичливий, а в руці, що шанобливо підтримувала її, відчувалася твердість. Янкі, виявляється, зовсім не такі вже й погані!

— Надто сьогодні холоднеча велика, щоб оце розгулювати,— зауважив солдат.— І здалеку ви прийшли, пані?

— О так, аж із другого краю міста,— відповіла вона приємно вражена лагідністю його голосу.

— Така погода, що леді краще б і носа надвір не потикати,— докірливо мовив поводар,- коли ще й грип людей косить. Ось наш командний пост, пані... Що це з вами?

Цей будинок... у ньому ваш штаб? — Скарлет підвела погляд на чарівний старий особняк фасадом на майдан і цього разу вже справді мало не розплакалась. Вона ж дуже часто бувала тут на вечірках у роки війни. Так у цьому будинку було весело й гарно, а тепер... тепер над ним майорів великий прапор Сполучених Штатів.

— Що з вами?

- Нічого... просто... просто я знала людей, які раніше тут мешкали.

— Що ж, це дуже прикро. Гадаю, вони б і самі не зразу впізнали свій будинок, бо всередині в ньому все догори дригом. Заходьте-бо, пані, спитаєте там начальника.

Вона піднялася сходинками, пестливо погладжуючи рукою поламане біле поруччя, і штовхнула вхідні двері. У холі було темно й зимно, як у льоху; прихилившись до зачинених розсувних дверей, що в кращі часи вели до їдальні, стояв закоцюблий вартовий.

— Мені треба побачити начальника,— сказала Скарлет.

Солдат розсунув двері, й вона ввійшла до кімнати — серце її билося швидко-швидко, обличчя розчервонілося від хвилювання й збудження. В кімнаті стояла задуха, відгонило димом з каміна, перегаром тютюну, шкірою, вогким сукном уніформ, запахом немитих тіл. Скарлет ледь могла розрізнити всі ці образи, що мішма насунулися на неї — голі стіни, з яких зідрано шпалери, на гачках ряди синіх шинелів та крислатих капелюхів, гуготливий вогонь у каміні, закиданий паперами довгий стіл і гурт офіцерів у синій формі з мідяними гудзиками.

Скарлет судомно хапнула повітря, і до неї повернувся голос. Тільки б не показати янкі, що їй страшно! Вона повинна триматись якомога вільніше й невимушеніше!

— Чи є тут начальник?

— Ну, я начальник,— озвався гладун у розщібненому кітелі.

— Я хочу побачитися з ув'язненим, капітаном Ретом Батлером.

— Знову Батлер? А він таки знаменитість, бачу! — заре-готав гладун, виймаючи з рота пожовану сигару.— Ви йому родичка, пані?

— Я йому... сестра.

Він знову засміявся.

— То в нього ціла купа сестер, одна тільки-но вчора була.

Скарлет спаленіла. Це котрась із тих повійниць, з якими лигається Рет,— чи не ота сама Вотлінг. І янкі гадають, що й вона така сама. Жахіття! Навіть заради Тари вона не залишиться тут ні на хвилину, щоб терпіти такі образи. Вона обернулась до виходу і вже гнівно простягла руку до дверей, коли поряд з нею враз виріс інший офіцер. Він був старанно поголений і молодий, мав веселі й добрі очі.

— Стривайте хвилинку, пані. Може, присядете коло вогню, де тепліше? Я піду з'ясую, що можна для вас зробити. Як ваше прізвище? Він відмовився бачити ту... леді, яка приходила вчора.

Скарлет сіла на стільця й назвалася, сердито зиркнувши на гладуна, що так нетактовно був повівся. Симпатичний молодик накинув на плечі шинелю й вийшов, а решта офіцерів згромадилась біля протилежного кінця столу і почала тихо перемовлятись, вряди-годи тицяючи пальцями в папери. Скарлет блаженно витягла ноги до вогню, тільки зараз відчувши, як вони в неї задубіли, і шкодуючи, що не підклала картонки в черевичок, де була протерта підошва. Через якийсь час за дверима почулися голоси й долинув Ретів сміх. Потім двері розчинилися, війнуло холодом, і показався Рет — без капелюха, в довгій пелерині, абияк накинутій на плечі. Він був брудний і неголений, без краватки, але, незважаючи на все, тримався жваво, а його темні очі радісно зблиснули, коли він побачив гостю.

— Скарлет!

Він уже тримав обидві її долоні і, як завжди від доторку його рук, їй зробилося гаряче, все тіло охопило збудження. Не встигла вона прийти до тями, як він нахилився й поцілував її у щоку, лоскотнувши вусами. Відчувши, що вона намагається відсторонитись, він обняв її за плечі, сказав: «Люба моя сестричко!» — й осміхнено так подивився на неї, бо ж вона у своїй безпорадності не могла

опиратись його пестощам. Скарлет мимохіть засміялася, що він, хитрюга, скористався-таки нагодою. Тюрма не змінила його ні на дрібку.

Гладкий офіцер, не виймаючи сигари з рота, пробурмотів до жвавоокого свого колеги:

— Це ж порушення правил. Він повинен сидіти в пожежні. Ти знаєш розпорядок.

— Та ради Бога, Генрі! Дама замерзла б у тій клуні.

— Ну дивись, дивись. На твою відповідальність.

— Запевняю вас, панове,— обернувся до них двох Рет, не випускаючи Скарлет з обіймів,— моя... сестричка не принесла мені ні пилки, ні напилочка, щоб я міг утекти.

Усі засміялися, і Скарлет тим часом обвела очима кімнату. Боже милостивий, то це вона муситиме розмовляти з Ретом у присутності шістьох офіцерів-янкі? Невже він такий небезпечний в'язень, що вони й на хвилину не можуть випустити його з-під нагляду? Перехопивши її схвильований погляд, той симпатичний офіцер розчинив якісь двері й тихцем перемовився з двома солдатами, що посхоплювались на ноги при його появі. Вони взяли свої гвинтівки й вийшли в хол, щільно причиняючи за собою двері.

— Коли хочете, можете посидіти в кімнатинці для вістових,— запропонував молодий капітан.— Тільки не спробуйте тікати через другі двері. По той бік варта.

— Бачиш, Скарлет, який я неприторенний злодюга,— сказав Рет.— Дякую, капітане. Ви дуже люб'язні.

Він невимушено кивнув офіцерові й, узявши Скарлет під руку, мало не вштовхнув її до зачуханої сусідньої кімнати. А Скарлет так і не запам'ятала, яке то було приміщення, окрім того, що невелике, тьмяне й холодне, і що на обдертих стінах там висіли якісь списані від руки папери, а сидіння стільців були обтягнені необробленою волячою шкірою.

Причинивши зсередини двері, Рет швидко підійшов до Скарлет і нахилився. Вона вгадала його наміри й хутко відвернула голову, хоч перед тим звабливо зирнула на нього крайчиком ока.

— То можна вас поцілувати по-справжньому?

— Тільки в чоло, як і слід доброму братові,— відповіла вона з належною скромністю.

— Тоді не треба, дякую. Я волію почекати кращої нагоди.— Погляд його на хвильку затримався на її устах.— Але як це мило, що ви надумали відвідати мене, Скарлет!

Відколи я в ув'язненні, ви перша з добропорядних городянок завітали до мене в тюрму, а в такій скруті друзів особливо цінуєш. І давно ви у місті?

— Вчора приїхала.

— І зразу ж уранці сюди? Ну, моя люба, це з вашого боку більш ніж мило.— Він усміхнувся, дивлячись на неї згори вниз, і в його усмішці була щира радість, якої вона ніколи раніше за ним не помічала. Скарлет і собі радо всміхнулася, але подумки і опустила очі долу, немов збентежившись.

— Звичайно, я зразу ж сюди прийшла. Тітонька Туп розповіла мені про вас увечері, і я... я просто очей не склепила цілу ніч, думаючи, яке це жахіття. Знаєте. Ретт. мене ця новина так вразила!

— Далебі, Скарлет!

Голос його звучав тихо, і вчувалось у ньому якесь тремтіння. А глянувши в його засмагле обличчя, вона не побачила там такого добре знайомого їй скепсису та глузливої насмішки. Під його прямим поглядом вона й справді-таки знітилась і відвела очі вбік. Все виходило ще краще, ніж вона сподівалася.

— Варто було навіть опинитися в тюрмі, щоб знову побачити вас і почути такі ваші слова. Я просто не повірив коли вони назвали ваше ім'я. Я боявся, що ви повік не вибачите мені мого патріотичного пориву тієї ночі на дорозі до Раф-енд-Реді. Але ваш прихід я розумію так, що ви мені вибачили?

Коли Скарлет згадала ту ніч, у ній знову зворухнувся гнів, хоч уже стільки часу минуло, та зусиллям волі вона притлумила його й труснула головою, щоб дзенькнули сережки.

— Ні, я не вибачила вам.— заявила вона, надимаючи губи.

— Ще одна надія булькнула. І це після того, як я саможертовно пішов воювати за рідний край, і бився босий на снігу під Франкліном [1], та ще й, наче мало тих терпінь,— заробив найжахливішу дизентерію, яку тільки можна уявити!

— Не хочу я нічого чути про ваші... терпіння,— відказала вона, все ще сердита, хоч у розкосих очах її вже проступав усміх.— Я й досі вважаю, що в ту ніч ви

[1] Місто у штаті Теннессі, під яким у битві 30.XI. 1864 р. зазнали поразки війська Конфедерації.

повелися прегидко, і я не маю наміру вам вибачати. Покинути мене саму серед дороги, коли зі мною бозна-що могло статись!

Але ж нічого з вами не сталося. Отож бачите, я не марно на вас покладався. Я знав, що ви дістанетесь додому ціла й здорова, а якби вам трапився дорогою янкі — ні, не дай Боже опинитись на його місці!

— Але ви, Ретте,— і сподобило ж вас утяти таку дурницю — в останню хвилину вступити до армії, коли ви знали, що війну програно! Це після того, як ви стільки наговорили про йолопів, які самохіть кидаються під ворожі кулі!

— Майте милосердя, Скарлет! Мене й досі пече сором, коли я про це згадую.

— Що ж, мені приємно чути, що вам соромно за своє ставлення до мене.

— Ви хибно зрозуміли мене. Як не шкода, але я не відчуваю анінайменших докорів сумління за те, що покинув вас. Що ж до мого вступу до армії... Подумати тільки — подався добровольцем у лакованих чоботях і білому полотняному костюмі, маючи на озброєнні лише двійко дуельних пістолетів!.. І терпів довгі милі переходів босоніж по снігу, бо ж мої чоботи розвалилися, і у мене не було ні пальта, ні харчів. Я й сам не розумію, чом не дезертирував. То було чистісіньке божевілля! Але таке вже в нас у крові. Південець не може не боронити програної справи. Та це не має значення, які у мене були спонуки. Головне, що мені вибачено.

— І зовсім не вибачено. В моїх очах ви просто псяюра.— Але вона так солодко промовила це останнє слово, що воно прозвучало неначе «голубчик».

— Не прикидайтесь. Ви таки вибачили мені. Юні дами не просять у янкі побачення з в'язнем просто собі так, зі співчуття, і не приходять виряджені в оксамит і пір'я і з котиковою муфтою в руках. Але ж як ви гарно виглядаєте, Скарлет! Дякувати Богові, ви не в лахмітті й не в жалобі! Мені так обридли жінки у вибляклих старих строях та вічному крепі. У вас такий вигляд, наче ви щойно з модної паризької крамниці на Рю-де-ля-Пе. Ану обернітьсн, люба моя, хай-но я вас роздивлюся.

Отже, він усе ж запримітив сукню. Звичайно, не був би він Ретом, якби такі речі проходили повз його увагу. Вона втішено засміялась і крутнулася на закаблуках, розкинувши руки й так гойднувши спідницями, щоб з-під них майнув крайчик обшитих мереживом панталонів. Поглядом

своїх темних очей він охопив її всю, від капелюшка до ніг і нічого не пропустив — це був той самий зухвалий погляд, що роздягав догола й викликав у неї мороз поза шкірою.

— Виглядаєте ви квітучою і дуже, дуже елегантною. І вельми смаковитою. Якби не янкі за дверима... Але можете не боятись, моя люба. Сідайте. Я не нав'язуватимуся вам, як того останнього разу, коли ми бачились.— Він потер щоку, вдаючи, ніби й досі переживає через ту пригоду.— Однак скажіть щиро, Скарлет, чи ж не повелися ви трохи егоїстично тієї ночі? Подумайте, скільки я зробив для вас, я важив життям... украв коня... і якого коня! Подався на фронт захищати Нашу Священну Справу! І що я дістав у нагороду? Кілька крутих слів і добрячого ляпаса в обличчя.

Скарлет сіла. Розмова завертала трохи не в той бік, куди вона хотіла. Спершу він начебто був такий милий, так зрадів її появі. Здавалося, він тримався як цілком порядна людина, а не як останній поганець, яким вона його знала.

— Невже ви завжди прагнете нагороди за свої зусилля?

— Звичайно, аякже! Я страшенно себелюбний, як ви, мабуть, спостерегли. І за все, що я даю, сподіваюся належної оплати.

Її обдало холодком, але вона опанувала себе й знову дзенькнула сережками.

— Ой ні, насправді ви, Рете, зовсім не такий лихий. Це ви просто хизуєтесь.

— Але ж ви змінилися, слово честі! — сказав він і засміявся.— Де ви набрались цього християнського духу? Я стежив за вами через міс Дріботуп, але вона й на здогад не дала, що ви перейнялися жіночими чеснотами. Розкажіть мені більше про себе, Скарлет. Як ви прожили цей час, відколи ми не бачились?

Давнє роздратування й неприязнь до Рета, викликані його поведінкою, заклекотіли у неї в серці, і вона вже ладна була врізати йому щось гостре. Однак замість цього всміхнулася, і на щоках її з'явились ямочки. Він присунув стільця ближче до неї, а вона нахилилась у його бік і поклала руку йому на плече, так ніби це само собою вийшло.

— Та непогано, дякую, і в Тарі тепер усе гаразд. Звичайно, після того як пройшов Шерман через наші краї, ми чимало натерпілися, але все-таки будинку янкі не спалили, а худобу негри майже всю врятували, загнавши на болото. І врожай восени ми зібрали добрий, двадцять пак бавовни.

Звичайно, це мізерія проти того, що Тара може дати, але у нас майже нема кому працювати на полі. Тато каже, що наступний рік у нас буде кращий, ось тільки нудьга на селі неймовірна. Уявляєте, Рете,— ні балів, ні пікніків, і в усіх тільки й мови про те, як скрутно стало жити! Боже, мені так оприкріло це все! А минулого тижня й зовсім терпець увірвався, отож тато сказав, що я повинна поїхати розвіятись. Ну, я й приїхала сюди, пошию собі кілька суконь, а тоді завітаю до Чарлстона — погостюю у тітки. Так приємно буде знову побувати на балах.

«Оце,— подумала вона з гордістю,— витримала саме той невимушений тон, що треба. Що ми живемо не дуже заможно, але, в усякому разі, й не вбого».

— Бальні сукні вам дуже личать, моя люба, і, на лихо, ви це знаєте! Мені здається, справжня причина ваших роз'їздів та, що вам набридли ваші місцеві залицяльники і ви надумали деінде пошукати нових.

У Скарлет промайнула думка: як добре, що Рет останні місяці пробув за кордоном і тільки недавно повернувся до Атланти! Інакше б він нізащо не бовкнув такої сміховини. В уяві її постала низка тамтешніх залицяльників: обдерті й дратливі Фонтейни, прибиті злиднями брати Манро, кавалери з Джонсборо й Фейєтвілла, які тільки й знають ходити за плугом, ставити огорожі та лікувати хвору стару худобу,— та вони взагалі забули, що на світі існують бали чи фліртування задля розваги! Але вона відігнала від себе ці згадки й пирхнула збентеженим смішком, наче підтверджуючи слушність його слів.

— Та що ви! — скромно озвалась вона.

— Нема у вас серця, Скарлет, хоча, може, якраз у цьому й полягає найголовніший ваш чар.— Він усміхнувся, як давніше бувало, кутиками уст, але вона розуміла, що це він каже їй комплімент.— Ви ж, звичайно, знаєте, що у вас чарів більше, ніж мало б дозволятися законом. Навіть я відчуваю їх, хоч і який грубошкірий. Я не раз запитував себе, чим саме ви змушуєте не забувати вас, я ж бо знав багатьох жінок і гарніших, ніж ви, і, безперечно, розумніших та й, боюся, морально вищих і добріших. Але от згадував я завжди — тільки вас. Провівши кілька місяців після капітуляції у Франції та Англії, далеко від вас і нічого не чуючи про ваше життя й тішачись товариством стількох чарівних жінок,— я часто згадував саме вас і все думав, як тут ви поживаєте.

На мить Скарлет пройняло обурення, що він вважає

якихось інших жінок гарнішими, розумнішими й добрішими за неї, але цей миттєвий спалах відразу й погас: адже в пам'яті у нього зберігалась таки вона з її принадами! Він її усе ж не забував! А це якраз полегшувало справу. Та й поводився він тепер дуже мило, майже так, як і годиться джентльменові за подібних обставин. Тепер усе, що їй треба,— це перевести розмову на нього й натякнути, що вона теж його не забувала, й тоді...

Вона лагідно стисла йому плече, і на щоках у неї знов заграли ямочки.

— Ой Рете, ну як вам не сором брати на посміх таке бідне провінційне дівча, як я! Нізащо я не повірю, що ви хоч раз згадали про мене після тієї ночі. І не запевняйте мене, бо цього не могло бути, коли навколо вас снувало повно французьких і англійських красунь. Але я не для того сюди прийшла, щоб вислуховувати ваші вигадки про мене. Я прийшла... прийшла... через те...

— Через що ж?

— Ой Рете, я так переживаю за вас, так боюся! Коли вас випустять з цього жахливого місця?

Він швидко накрив рукою її долоню і притис до свого плеча.

— Ваше переживання робить вам честь. А коли мене випустять — це важко сказати. Мабуть, тоді, коли закинуть зашморга на шию.

— Зашморга?

— Атож. Я сподіваюся, що виберуся звідси з мотузкою на шиї.

— Невже вас і справді повісять?

— Повісять — якщо знайдуть достатньо доказів проти мене.

— Ой Рете! — скрикнула Скарлет, прикладаючи руку до серця.

— Ви шкодуватимете за мною? Якщо ви належним чином пошкодуєте мене, я згадаю вас у своєму заповіті.

Його темні очі відверто насміхалися з неї, а рука стисла їй долоню.

Заповіт! Вона хутко опустила очі, боячись виказати себе, але все-таки трохи забарилася з цим, бо в його погляді раптом зблиснуло зацікавлення.

— На думку янкі, у мене має бути непоганий заповіт. Виглядає на те, що моє фінансове становище дуже їх цікавить. День у день мене викликає щораз інша слідча

група й ставить усілякі безглузді запитання. Ходять нібито чутки, що я загріб міфічне золото Конфедерації.

— А насправді хіба ні?

— Що за навідні запитання! Ви ж не згірш від мене знаєте, що Конфедерація друкувала гроші на папері, а не карбувала їх.

— Але звідки ж у вас такі гроші? Зі спекуляції? Тітонька Туп каже...

— Ви мене неначе допитуєте!

Хай йому чорт! Звісно, він має гроші. Вона так захопилася, що забула про потребу виявляти до нього ніжність.

— Рете, я просто місця собі не знаходжу, що ви опинилися тут. Невже у вас нема надії вирватися звідси?

— Nihil desperandum [1] — такий мій девіз.

— Що це означає?

Це означає «можливо», моя чарівна невігласко.

Вона покліпала своїми довгими віями, дивлячись на нього, і знову опустила очі.

— О ні, ви ж такий спритний, що не дозволите себе повісити! Ви знайдете, як виплутатися з цієї халепи й вирватись на волю. А тоді...

— І що ж тоді? — запитав він тихо, нахиляючись ближче до неї.

— Ну, тоді я...— Скарлет в міру знітилась і навіть почервоніла. А почервоніти було не важко, бо їй забило дух, і серце гупало, мов барабан.— Рете, мені так шкода, що я... що я сказала вам тієї ночі... ви ж пам'ятаєте, під Риф-енд-Реді. Я тоді була... ну, така перелякана й розгублена, а ви так... так... – Вона глянула вниз і побачила, що його смуглява рука міцніше стисла її долоню. – І... мені тоді здавалося, що я ніколи-ніколи не пробачу вам! Але коли тітонька Туп розповіла мені вчора, що ви... що вас можуть повісити... мені раптом стало ясно, що я... я...— Вона блиснула на Рета благальним поглядом, намагаючись передати в ньому весь біль розбитого серця. Ой Рете, я ж помру, якщо вас повісять! Це просто понад мої сили! Розумієте, я... І, не в змозі далі витримувати гарячий блиск його очей, вона кліпнула віями й опустила погляд.

«Ще хвилька—і я заплачу — подумала вона з подивом і хвилюванням.— Може, таки й пустити сльозу? Чи природно це виглядатиме?»

Він швидко промовив.

---

[1] Ніколи не впадай у розпач *(латин.)*

— Боже мій, Скарлет, невже ви хочете сказати, що...— Руки його з такою силою стисли їй пальці, аж стало боляче.

Вона міцно заплющила очі, видушуючи сльозу, але не забуваючи при тому підставити йому обличчя, щоб зручніше було поцілувати. Ось зараз його уста припадуть до її уст — їй раптом так гостро згадався твердий і рішучий його цілунок, що у неї коліна підігнулися. Однак він не поцілував її. Розчарована й здивована, вона легенько розплющила очі й нишком зиркнула на нього. Чорнява його голова схилилася над її руками, він підніс одну руку до уст і поцілував, потім узяв другу й приклав на мить собі до щоки. Вона сподівалася бурхливого спалаху пристрасті, тож цей лагідний і ніжний жест вразив її. Скарлет цікавило, який зараз у нього вираз, але він же нахилив голову, і їй нічого не було видно.

Вона поквапливо опустила очі, бо, підвівши раптом погляд, він би все вичитав з її обличчя. Вона була певна, що в очах у неї явно відбивається тріумф. Ще хвилина, і він зробить їй пропозицію... або принаймні скаже, що кохає її, і тоді... Поки вона спостерігала за ним крізь запону вій, він обернув її руку долонею вгору, щоб поцілувати,— і нараз закляк. Глянувши на свою долоню, вона вперше за весь рік побачила, які насправді зробилися в неї руки, і холодний жах стис їй серце. Це була рука якоїсь незнайомки, а не Скарлет О'Гари — та ж мала руку гладеньку, білу, з западинками, таку безпорадну. А ця рука — зашкарубла від роботи, опалена сонцем, покрита ластовинням. Нігті поламані й нерівні, на долоні тверді мозолі, на великому пальці — напівзагоєний пухир. Украй бридко вилискував на руці червоний пруг від киплячого жиру, яким вона обпеклася місяць тому. Побачивши це все, вона вжахнулась і мимоволі стисла долоню в кулак.

Рет усе ще не підводив голови, й вона усе ще не бачила його обличчя. Силоміць розтиснувши їй кулак, він утупився в її долоню, а тоді взяв другу руку і так мовчки тримав обидві долоні, не відриваючи від них очей.

— Гляньте на мене,— звівши нарешті голову, озвався він дуже тихо.— І облиште цю скромницьку позу.

Вона неохоче перевела на нього погляд, в якому проступали розгубленість і виклик. Чорні його брови були насуплені, очі пашіли вогнем.

— Отже, в Тарі все гаразд, це правда? І ви так багато грошей дістали за бавовну, що можете тепер роз'їжджати

по гостинах. А що ви робили цими своїми руками — чи не землю орали?

Скарлет пробувала випручати руки, але Рет тримав їх міцно, і тільки водив великими пальцями по її мозолях.

— Це не руки дами,— мовив він і кинув їх їй на коліна.

— Та годі вам! — вигукнула вона, відчувши раптом полегкість, що вже не мусить прикидатись.— Яке кому діло, що я роблю своїми руками?

«Ну й дурепа я,— подумала вона, люта на саму себе.— Треба було позичити чи й украсти тітчині рукавички. Але ж я не подумала, що у мене аж такі руки. Звичайно, він не міг не помітити. А це ще я роззлостилася й зовсім усе зіпсувала. І треба ж було в ту хвилину, коли він ось-ось зробив би мені пропозицію!»

— До ваших рук мені, звісно, нема ніякого діла,— холодно зауважив Рет, з байдужим виглядом відхиляючись на стільці; обличчя його було непроникне.

Тепер не піде з ним легко. Що ж, доведеться їй прикинутись овечкою, хоч і як це неприємно,— іншої ради нема, коли вона не хоче примиритися з поразкою. Може, хіба підлеститись до нього...

— Так брутально відкинути мої бідолашні руки! А все тільки тому, що я минулого тижня поїхала верхи прогулятися, не взявши рукавичок, і понатирала собі долоні.

— Яке в чорта прогулятися! — сказав він усе таким самим рівним голосом.— Ви працювали цими своїми руками, як послідущий чорнюк. Що, може, не так? Тільки чому ви брехали мені про Тару, ніби там усе у вас гаразд?

— Але ж, Рете...

— Спробуймо-но разом дошукатися правди. Яка справжня мета ваших відвідин? Через ваше кокетство я був уже ледь не повірив, що я вам таки не зовсім байдужий і що ви переживаєте за мене.

— А я й переживаю! Справді-бо...

— Оце вже ні. Про вас, то хай би мене повісили й на найвищій шибениці. Це видно на вашому обличчі так само виразно, як сліди тяжкої праці на ваших руках. Вам щось потрібно від мене, і то дуже прикро, коли ви влаштували передо мною справжню комедію. Чом ви так прямо не сказали мені про свою потребу? Тоді ви мали б куди більший шанс на успіх, бо коли я й ціную якусь чесноту в жінках, то це щирість. Але ні, ви прийшли сюди, дзенькаючи сережками та копилячи губки й кривляючись, наче повійда, що заманює клієнта.

Він не підвищив голосу, промовляючи останні слова, і не вирізнив їх якось інакше, але для Скарлет вони прозвучали як відляск батога, і в розпачі вона побачила, як розвіюються до решти її надії на одруження. Коли б Рет вибухнув гнівом, коли б у ньому заграло ображене самолюбство, коли б він висварився на неї, як то буває з іншими чоловіками, вона б його уговкала. Але оця крижана стриманість його тону лякала її, і вона зовсім розгубилася, не знаючи, на яку ступити. І хоч він сидів під арештом, а в сусідній кімнаті були вартові-янкі, вона раптом усвідомила, що з нього занадто небезпечний супротивник, аби гратися з ним в ошуканство.

— Гадаю, це мене пам'ять підвела. Мені не слід було б забувати, що ви — моєї натури і ніколи нічого не робите без корисливих мотивів. Отож подумаймо. Що ви ховаєте в рукаві, місіс Гамільтон? Я не припускаю думки, щоб ви були такі наївні й сподівалися, що я зроблю вам пропозицію.

Вона зашарілась, але промовчала.

— Я ж вам не раз казав: я не з тих, які схильні до одруження. Невже ви могли забути ці мої слова?

Оскільки Скарлет не відповідала, він повторив своє запитання, раптом втрачаючи самовладання:

— То не забули? Відповідайте!

— Ні, не забула,— покірно відказала вона.

— Ну й гравець же ви, Скарлет,— осміхнувся він.— Ви користаєтесь тим, що я сиджу у в'язниці й не маю жіночого товариства, тобто за вашим розрахунком я мав би клюнути на вас, як форель на черв'яка.

«Але ж саме це ти й зробив,— подумала Скарлет з люттю,— і якби не мої долоні...»

— Ну, от ми й дошукалися більш-менш до істини, лишається ще тільки з'ясувати — що спонукало вас піти на це. Цікаво було б почути від вас правду: задля чого ви хотіли затягти мене у шлюбну пастку?

В голосі його забриніли лагідні, мало не запобігливі нотки, і Скарлет підбадьорилася. Може, ще не все втрачено. Звичайно, сподівання на одруження відпали, але попри всю свою безвихідь вона навіть зраділа. Щось було в цьому непорушно завмерлому чоловікові таке, що лякало Скарлет, і тепер сама думка про заміжжя з ним сповнювала її страхом. Але якщо вона правильно поведеться й розворушить його спогади, зіграє на співчутті до неї, то, може,

й витягне з нього позичку. Вона по-дитячому благально скривила обличчя.

— Ох Рете, я дуже потребую вашої допомоги... Якби ви були бодай трохи ніжним...

— Це моє покликання — бути... ніжним.

— У мене до вас, Рете, прохання — заради нашої давньої дружби зробіть мені одну послугу.

— Нарешті дама з мозолястими руками береться здійснювати свою властиву місію. Боюся, що «відвідини недужих та ув'язнених» — не зовсім відповідна для вас роль. То що вам треба? Грошей?

Прямота запитання позбавляла Скарлет можливості наблизитись до суті справи сентиментальними манівцями.

— Не будьте такий злий, Рете,— вкрадливо сказала Скарлет.— Мені й справді потрібні гроші. Я прошу вас позичити мені триста доларів.

— Ось і істина, нарешті. Говоримо про кохання, а думаємо про гроші. Чисто по-жіночому! І дуже ви цих грошей потребуєте?

— О, дуже!.. Тобто не так, щоб дуже, але вони не завадили б.

— Триста доларів. Це величезна сума. Навіщо вони вам потрібні?

— Сплатити податок за Тару.

— Отже, ви хочете позичити грошей. Ну, коли ви по-діловому, то і я так само. Під яке забезпечення дам я гроші?

— Яке таке забезпечення?

Забезпечення, яке гарантує, що мої гроші не пропадуть. Я ж не хочу викидати їх на вітер.— Голос його звучав підозрілo рівно, ніби шовком стелився, але вона цього не помічала, думаючи лиш одне: що, може, врешті-решт і незле все обернеться.

— Мої сережки.

— Сережки мене не цікавлять.

Тоді я віддам вам у заставу Тару.

— Та що я робитиму з фермою?

— Ну, ви могли б... могли б... Це непогана плантація. І ви нічим не ризикували б. Я розрахуюся з вами з наступного врожаю бавовни.

— Я не дуже цього певен.— Він відхилився на стільці й устромив руки в кишені.— Ціни на бавовну падають. Часи тепер важкі, і з грішми сутужно.

— Ох Рете, ви просто дражнитеся зі мною. У вас же мільйони!

В очах у нього поблискували зловтішні вогники, коли він спостерігав за нею.

— Отже, у вас усе гаразд, і ви не дуже й потребуєте грошей. Я вельми радий це чути. Приємно знати, що справи у давніх друзів ідуть добре.

— Ох Рете, ради Бога!..— вигукнула вона, з розпачу втрачаючи рештки мужності й контроль над собою.

— Не кричіть так. Вам же, гадаю, не хочеться, щоб янкі почули. Хто-небудь казав вам, що очі у вас, як у кішки... і світяться в темряві?

— Облиште це, Рете! Я скажу вам усе. Мені гроші потрібні до зарізу. Я... я брехала, кажучи, що все у нас нормально. У нас так погано, що гірше вже нікуди. Батько... він... як не при собі. Він став такий чудний, відколи померла мама, й мені від нього ніякої допомоги. Він зовсім здитинів. І у нас нема кому працювати на полі й збирати бавовну, а годувати треба тринадцять ротів. І податки... Вони такі високі. Я скажу вам усе, Рете. Цілий рік ми жили надголодь. О, ви цього не знаєте! Ви й не уявляєте, що це таке! Ми ні разу не могли наїстися досхочу, і це жах — прокидатися вранці голодною й лягати спати голодною. І у нас нема теплої одежі, і діти весь час застуджені й хворі і...

— А звідки у вас ця чарівна сукня?

— Це з маминої портьєри,— відповіла Скарлет; пройнята розпачем, вона вже й не крилася зі своєю ганьбою.— Я можу витримати і голод, і холод, але тепер... тепер саквояжники підвищили податок на Тару. І гроші треба сплатити негайно. А у мене всіх грошей — одна золота монета в п'ять доларів. Мені вкрай потрібні гроші на податок! Ви розумієте це? Якщо я не сплачу податку, я... ми втратимо Тару, а ми просто не можемо її втратити! Я не можу до цього допустити!

— Чом же ви так прямо й не сказали мені про це, а взялися грати на моєму співчутливому серці,— адже я такий поступливий, коли йдеться про гарненьких жіночок. Ні, Скарлет, не вдавайтесь до сліз. Ви вже перепробували всі свої прийоми, за винятком цього, а його якраз я, може, й не витримаю. У мене й так серце крається, що ви упадали за моїми грішми, а зовсім не за моєю чарівною персоною.

Скарлет пам'ятала, що в насмішкуватих словах на свою власну адресу — як і на адресу інших — він не раз казав правду, і допитливо глянула на нього. Чи й справді вона

вразила його до живого? Невже-таки вона йому не байдужа? Може, таки й справді він збирався запропонувати їй руку й серце, поки не побачив її долонь? Чи він думав тільки повторити ту свою огидну пропозицію, яку вона вже чула двічі? Якщо вона йому не байдужа, то, може, ще вдасться якось його привернути. Але Ретові темні очі пронизували її аж ніяк не закоханим поглядом, та й тихий смішок його нічого такого не засвідчував.

— Це ваше забезпечення мені не підходить. Я не плантатор. Який там ще варіант у вас є?

Ну що ж, лишається тільки останнє. Треба зважитись. Вона глибоко перевела подих і подивилась йому просто в вічі, відкинувши всяке кокетство й прикидання — всі її зусилля зосередилися на тому, щоб витримати цю хвилину, якої вона боялася найдужче.

— Я... я маю ще саму себе.

— Це як розуміти?

Вона стисла щелепи, аж підборіддя зробилося квадратовим, а очі зблиснули смарагдом.

— Пам'ятаєте той вечір на веранді в тітоньки Туп, під час облоги? Ви сказали... ви сказали тоді, як сильно жадаєте мене.

Він недбало відхилився на спинку стільця й подивився в її напружене обличчя, сам нічим не виявляючи своїх почуттів. Щось тільки промайнуло на мить в його очах, але уста так і лишилися зціплені.

— Ви сказали... сказали тоді, що ніколи жодної жінки ще так не жадали, як мене. Якщо ви й досі цього прагнете, я — ваша. Рете, я згодна на будь-що, тільки, ради Бога, випишіть мені чек на гроші! Я обіцяю вам! Слово честі! Я від слова не відступлюся. Коли хочете, я навіть дам розписку.

Він дивився на неї якимсь дивним поглядом, усе так само непроникним, і вона, кваплячись виговоритись, не могла зрозуміти, розважає це його чи викликає відразу. Якби він хоч що-небудь сказав, хоч слово! Вона відчувала, як починають пашіти у неї щоки.

— Мені терміново потрібні гроші, Рете. Інакше нас викинуть на дорогу, і цей клятий батьків управитель загребе весь маєток і...

— Хвилинку. Що дає вам підстави гадати, ніби я й досі жадаю вас? І що ви варті аж триста доларів? Більшість жінок цінує себе дешевше.

Скарлет густо почервоніла: приниження її було цілковите.

— Чому ви на це йдете? Чом ви не махнете рукою на плантацію й не переберетесь до міс Дріботуп? Половина ж її будинку — ваша.

— Господи! — скрикнула вона.— Та невже ви нічого не тямите? Я не можу віддати Тару! Це моя батьківщина. І я не хочу її віддавати. Поки жива, я її не віддам!

— Ірландці — найдивовижніший народ,— мовив він, випростуючись на стільці й витягаючи руки з кишень.— Вони так високо цінують різні речі, які зовсім цього не варті. Як ось, приміром, землю. Що той клапоть землі, що цей — хіба не однаково? Але з'ясуймо нашу справу до кінця, Скарлет. Ви приходите до мене з діловою пропозицією. Я даю вам триста доларів, а ви стаєте моєю коханкою.

— Так.

Тепер, коли це бридке слово вже прозвучало, їй ураз полегшало, і надія знову ожила. Він же сказав: «я даю вам». В очах у нього з'явився якийсь диявольський полиск, так наче він відчував незмірну втіху.

— А проте, коли я мав нахабство викласти вам цю саму пропозицію, ви виставили мене за двері. І ще обізвали всілякими крутими словами, докинувши при тому, що не бажаєте наживати «купу байстрюків». Ні, моя люба, я зовсім не троюджу ваші рани. Я тільки дивуюся, який у вас своєрідний розум. Ви не хотіли цього зробити для власної насолоди, а тепер згодні на це, щоб відігнати злидні, які стоять у вас під дверима. В цьому я бачу підтвердження своєї думки, що будь-яку цноту можна купити, коли маєш досить грошей.

— Ой Рете, навіщо ви це розводите! Коли хочете образити мене — будь ласка, тільки дайте мені грошей.

Дихати Скарлет стало легше. Рет не був би самим собою, якби не дошкулив їй своїми обра́зами, відплачуючи за те, що вона колись йому допікала, і за те, що тепер спробувала його ошукати. Нічого, це можна стерпіти. Вона будь-що може стерпіти. Заради Тари варто. На коротку часину знову розквітло літо, і блакитне небо розкинулось у неї над головою, а сама вона простяглася на галявині в Тарі у густій конюшині й дивиться в напівдрімоті на громаддя хмар, схожих на за́мки, пахощі білого цвіту вдаряють їй у ніздрі, у вухах чути приємний гул роботящих бджіл. Пополуднева тиша, здалеку долинає лише порипу-

вання фургонів, що вертаються з хвилястих червоних полів Заради всього цього варто, ще й як варто.

Вона підвела голову.

— То ви дасте мені грошей?

Він подивився на неї явно задоволеним поглядом, і коли заговорив, голос його звучав чемно, але категорично:

— Ні, не дам.

Вона не відразу збагнула значення цих слів.

— Я не міг би вам їх дати, навіть якби й хотів. При мені нема ні цента. І взагалі в Атланті у мене нема й долара. Звісно, я маю трохи грошей, але не тут. І я не збираюся казати, де саме й скільки. Бо якби я спробував виписати чек на якусь частку тих грошей, янкі накинулися б на мене, мов кури на хруща, і тоді б ні вам, ні мені не побачити з них жодного шеляга. То що ви на це скажете?

Її лице враз стало землисто-зелене, на носі проступило ластовиння, рот скривився, як бувало у Джералда в хвилину безтямної люті. Вона скочила на ноги з якимсь звірячим риком, від чого гамір у сусідній кімнаті раптом стих. Рет одним стрибком, як пантера, підскочив до неї і важкою своєю рукою затис їй уста, а другою міцно обхопив за стан. Вона шалено запручалася, намагаючись вкусити йому руку, копнути його по ногах, криком викричати свій гнів, розпуку, ненависть, гіркоту ображеної гордості. Вона звивалася і викручувалась із залізного його стиску, серце в неї мало не вискакувало з грудей, тугий корсет не давав вільно дихати. Але Рет тримав Скарлет міцно й брутально, аж до болю, а долоня його нещадно затуляла їй рота. Обличчя у нього побіліло під засмагою, в очах з'явилася жорсткість і тривога, коли він врешті підняв її зі стільця, притиснув до грудей і, сам сівши на стілець, посадив собі на коліна.

— Голубонько, перестаньте, ради Бога! Цитьте! Не кричіть! Вони ж зараз позбігаються. Заспокойтесь-бо. Ви хочете, щоб янкі побачили вас у такому вигляді?

Скарлет було байдуже, хто її побачить, на все було начхати, тільки пекло́ відчайдушне бажання вбити Рета, але якась поволока почала застувати їй думки. Вона не могла дихати — і від його задушливих обіймів, і від залізного обруча, яким став її корсет,— і лише безсило шарпалась, сповнена злості й ненависті до Рета. А потім голос його стих і подаленів, схилене над нею Ретове обличчя мовихрилося в дедалі густішому тумані, що налягав на неї, аж кінець кінцем і зовсім розпливлося в небутті, як і все інше довкола.

Коли вона повільно, мов потопельник, що виринає на поверхню води, стала повертатися до пам'яті, страшенна втома пойняла її, не було ні сили, ні ясності в думках. Вона напівлежала на стільці без капелюшка, Рет легенько поплескував її по руці, стривожено вдивляючись у неї своїми чорними очима. Симпатичний молодий капітан силкувався влити їй у рот бренді зі склянки, це у нього не дуже виходило, і рідина стікала в неї по шиї. Решта офіцерів безпорадно стояла навкруг, перешіптуючись та махаючи руками.

— Я... я, здається, зімліла,— промовила Скарлет, і власний її голос прозвучав так глухо, що вона злякалася.

— Випий це,— сказав Рет, беручи склянку в офіцера й прикладаючи їй до уст. Тепер вона все пригадала, проте була надто слабосила, щоб бодай ужалити його нещадним поглядом.

— Ради Бога, я тебе прошу.

Скарлет ковтнула, похлинулась і закашляла, але він знову приклав склянку до її рота. Вона ковтнула ще раз, і гаряча рідина опекла горло.

— Гадаю, їй уже краще, панове,— сказав Рет,— я вам щиро вдячний. Її дуже сильно вразила звістка про те, що мене можуть повісити.

Офіцери в синьому, що розгублено переступали з ноги на ногу, кахикнули раз-другий, а тоді вийшли. Молодий капітан оглянувся з порогу:

— Може, ще чимось треба стати в пригоді?

— Ні, дякую.

Він теж вийшов, причинивши за собою двері.

— Випийте ще,— сказав Рет.

— Ні.

— Випийте.

Скарлет зробила іще ковток, і теплінь побігла по її тілу, а нетверді ноги поволі почали набиратися сили. Вона відсторонила склянку й спробувала підвестись, але Рет не дав їй встати.

— Заберіть свої руки. Я піду.

— Ще рано. Заждіть хвилинку. Ви знову зімлієте.

— Я радше зімлію серед дороги, ніж залишуся тут з вами.

— Як собі хочете, але я не дозволю вам зімліти серед дороги.

— Пустіть мене. Я ненавиджу вас.

Легенький усміх з'явився на його устах, коли він почув ці її слова.

— Оце більше нагадує вас. Видно, що вам і справді кращає.

На хвилину Скарлет змовкла, намагаючись розбурхати в собі гнів і тим самим додати собі снаги. Але вона надміру була знеможена. Її долала така втома, що вже не лишалося духу ні на ненависть, ні на якесь бажання. Поразка свинцем тяжіла на її душі. Вона все поставила на одну карту, і все програла. Навіть гордощі свої дозволила розтоптати. Кінець її останній надії. Кінець Тарі, кінець усій родині. Не знати скільки сиділа так Скарлет із заплющеними очима, чуючи поруч Ретове важке дихання, а бренді поступово розходилось по всьому тілу, даючи оманливе відчуття сили й тепла. Коли нарешті вона розплющила очі й глянула йому в обличчя, гнів знову збурився у ній. Побачивши, як наново стяглися у хмурості її скісні брови, Рет усміхнувся своєю звичною усмішкою.

— Отепер вам таки краще. Бачу по тому, як ви насупились.

— Звичайно, зі мною все гаразд. А ви, Рете Батлер, найбільший негідник, якого я бачила в житті! Ви з першого мого слова зрозуміли, що́ я збиралася сказати, і ви знали, що не дасте мені грошей. А проте не зупинили мене. Ви ж могли бодай пожаліти...

— Пожаліти вас і позбавити себе нагоди все це почути? Оце вже ні. У мене ж тут так мало розваг! Та я і взагалі не пам'ятаю, чи коли чув щось так само приємне.— Він засміявся своїм глузливим сміхом. Почувши цей сміх, вона рвучко шарпнулась на ноги й сягнула рукою по капелюшка, але Рет стримав її за плечі.

— Зачекайте ще трохи. Ви вже добре себе почуваєте, щоб нам спокійно поговорити?

— Пустіть мене!

— Я бачу, що добре. Ну то скажіть мені одну річ. Чи я для вас єдиний півень, якого ви вхопили за хвоста? — Очі його пильно й гостро вдивлялись у неї, силкуючись не пропустити найменшої зміни в її обличчі.

— Не розумію.

— Чи я один такий, на кому ви випробовуєте свої чари?

— А чого це вас має обходити?

— Та має, і навіть більшою мірою, ніж ви гадаєте. То є у вас ще котрийсь чоловік на прикметі чи ні? Кажіть-но!

— Нема.

— Неймовірно! Не уявляю, щоб у вас не було в резерві ще п'ять-шість душ. Певно ж, хтось та знайдеться, що пристане на вашу доволі цікаву пропозицію. Я настільки впевнений у цьому, що хочу дати вам невеличку корисну пораду.

— Мені не треба ніякої вашої поради.

І все-таки я висловлю її. Порада — це, здається, єдине, що я можу дати вам сьогодні. А ви прислухайтесь до неї, бо це добра порада. Коли ви маєте намір чогось домогтися від чоловіка, то не вибовкуйте перед ним усього так відразу, як зробили ось тепер. Намагайтеся діяти тонше, звабливіше. Це дає кращі наслідки. Свого часу ви знали, як цим послуговуватись, і знали досконало. Але коли оце щойно ви запропонували мені своє... м-м... забезпечення під мої гроші, вигляд у вас був шорсткуватий. Такі очі, як у вас, я бачив під час дуелі в мого супротивника, він тоді стояв за двадцять кроків і цілив у мене з пістолета,— видовище, скажу я вам, не з приємних. Воно не розпалює жаги в грудях у чоловіка. В такий спосіб чоловіка не завоювати, моя люба. Ви забули те, чого вас навчали змалку.

— Я не потребую вашої науки, як мені поводитись,— відрубала вона, надягаючи капелюшка. І як він тільки може отак блазнювати, коли в нього мотузка на шиї, та ще коли знає, яка у неї скрута! Вона не помітила, що руки його у кишенях стиснуті в кулаки, неначе від люті на власне безсилля.

— Не журіться,— додав він, поки вона зав'язувала стрічки капелюшка.— Ви можете прийти, коли мене вішатимуть, і від цього вам, безперечно, полегшає. Це навіть дасть вам змогу розквитатися зі мною, в тому числі й за сьогоднішній день. А я відпишу вам дещицю у своєму заповіті.

— Дякую вам, але на той час, коли вас повісять, уже пізно буде платити податок за Тару,— відказала вона з несподіваною зловтіхою впорівень до його власної, у глибині душі думаючи, що так воно й буде.

РОЗДІЛ XXXV

Коли вона вийшла з приміщення штабу, небо все було тьмяно-сіре, й падав дощ. Солдати на майдані поховалися по своїх бараках, вулиці були порожні. Ніде не видніло жодного повозу, і Скарлет стало ясно, що доведеться пішки долати таку далеку дорогу додому.

Невдовзі тепло від бренді розвіялося і, хоч вона йшла не

пристаючи, холодний вітер пронизував її до дрижаків, а краплі дощу голками впиналися в обличчя. Тонка пелеринка тітоньки Туп за хвилину промокла й важкими липучими складками прилягла до тіла. Скарлет розуміла, що оксамитову сукню зіпсуто, а півняче пір'я на капелюшку пообвисало й мало такий самий жалюгідний вигляд, як і на їхньому колишньому власникові в дощову днину серед обори у Тарі. Цеглини на хіднику де-не-де розкришилися, а місцями їх і зовсім не було. Баюри там сягали по кісточку, і черевички Скарлет не раз застрягали в них або й зовсім спадали з ніг. Тоді вона мусила нахилятись, дістаючи черевичок, і поділ сукні бруднився в багнюці. Зрештою вона перестала обминати калюжі, ступаючи просто у воду й тягнучи за собою обважнілі спідниці. Їй було холодно в ноги від намоклих нижніх спідниць і панталонів, але її вже не обходило, що геть знівечено нове вбрання, на яке покладалися такі великі надії. Вона вся промерзла, спроневірилась і пройнялася розпачем.

Як вона вернеться до Тари й подивиться всім у вічі після тих своїх самовпевнених слів? Як скаже їм, що вони мусять вибиратися світ за очі? Як вона покине це все — червоні поля й високі сосни, темні болотисті луки й тихе кладовище, де спочиває Еллен у густій тіні кедрів?

Вона натужно брела ковзькою дорогою, і ненависть до Рета палила їй серце. Ну ж і поганець! Вона мала надію, що його таки повісять і їй не доведеться більше зустрічатися з ним, призвідцем її ганьби й приниження. Звичайно, він міг би дістати для неї гроші, якби схотів. Та повісити його мало! Дякувати Богові, що він хоч зараз не бачить її, коли вона промокла до рубця, коли волосся у неї розкудлане й зуби цокотять від холоду. Який, певно, бридкий вона має вигляд, і як він шкилював би з неї!

Негри, які траплялися їй дорогою, нахабно шкірили зуби й глузливо сміялися поміж себе, бачачи, як вона поспішає захекуючись, спотикається, послизається у багнюці, зупиняється витягти з баюри черевичок. Як сміють вони кпити, чорні мавпи! Як сміють брати на сміх її, Скарлет О'Гару з Тари! Вона ладна була так їх відшмагати, щоб аж кров'ю вмилися. І якого чорта ці янкі дали їм волю, дали змогу насміхатися над білими!

На вулиці Вашингтона звідусіль на неї віяло такою самою понурістю, яка панувала в її душі. На відміну від Персикової вулиці, тут не було ні руху, ні метушні. Колись тут стояло чимало гарних будівель, але тільки декотрі з них

відбудовано. Зате раз у раз із гнітючою нав'язливістю впадали в око задимлені підмурівки та самотні чорні комини, що їх тепер називали «Шерманові вартові». Стежки до будинків позаростали травою, моріжки вкрилися бур'янами, і тільки стирчали кам'яні тумби з написаними на них іменами, такими знайомими, та стовпчики, до яких уже ніхто ніколи не припне коней. Холодний вітер і дощ, багнюка й голі дерева, тиша й пустка. Як же у неї промокли ноги, та який неблизький світ додому!

Вона почула чвакання копит позаду і відступила далі від краю хідника, бо й так уже тітоньчину пелеринку геть усю заляпало. Дорогою звільна посувалася бричка, і Скарлет оглянулася, хто це їде, вирішивши, що попроситься підвезти, якщо возій білий. Через дощ їй майже нічого не було видно, але коли бричка порівнялася з нею, вона побачила наполовину прикрите брезентовою запоною, що звисала з дашка, обличчя возія. Воно видалося їй по знаку, і Скарлет зійшла на дорогу, аби краще придивитись; цю мить почулося збентежене покахикування і добре знайомий голос зраділо й здивовано вигукнув:

— Міс Скарлет, їй-богу!

— Ох, містер Кеннеді! — вихопилось у неї, і, розбризкуючи багнюку, яка ще більше бруднила пелеринку, вона кинулася до брички й припала до забрьоханого колеса.— Я ще ніколи в житті не була така рада, як цій зустрічі!

Він спаленів від задоволення, відчувши в її словах щирість, швиденько сплюнув тютюнову жуйку по другий бік брички і спритно скочив на землю. Потім, захоплено потиснувши руку Скарлет, відгорнув угору брезент і допоміг їй сісти в бричку.

— І що ви робите тут одна, міс Скарлет? Хіба ви не знаєте, як небезпечно в ці дні самій ходити? А промокли, як хлющ! Накиньте ось на ноги повстину.

Він заметушився коло неї, квокчучи, мов курка, і вона залюбки віддалася під цю дбайливу опіку. Так приємно, коли хтось коло тебе метушиться, турботливо квокче або й шпетить, навіть якщо це всього тільки Френк Кеннеді, ця стара діва у штанях. А надто це тішило душу після брутального поводження Рета. І, само собою, мило ж побачити земляка з рідних околиць, коли ти так далеко від домівки! Френк був добре вдягнений, помітила вона, та й бричку мав нову. Кінь теж здавався молодим і вгодованим, от лишень Френк виглядав куди старшим, ніж мав би бути, старшим, ніж тоді на свят-вечір, коли приїхав зі

своїми хлопцями до Тари. Він схуд і зблід, жовті очі стали водяві, а шкіра пообвисала мішками. Рудувата борідка ще більш порідшала, вона вся була в тютюновій жуйці і така розкошлана, наче він безугаву її смикав. Але настрій у нього був жвавий і веселий, що вельми вирізняло його серед зажурених і пригнічених городян у місті.

— Мені дуже приємно бачити вас,— щиро сказав Френк.— Я й не знав, що ви в Атланті. Минулого тижня я бачив міс Дріботуп, але вона не сказала мені, що ви приїжджаєте. А чи... м-м... чи не приїхав з вами ще хто-небудь з Тари?

Старий дурень,— він має на думці Сьюлін!

— Ні, ніхто не приїхав,— відповіла Скарлет, закутуючись у повстину й підтягуючи її аж під шию.— Я приїхала сама. І я не попереджувала тітоньку Туп, що приїду.

Він прицмокнув на коня, і той зрушив з місця, обережно ступаючи осклизлою дорогою.

— А чи всі ваші в Тарі дужі-здорові?

— О так, більш-менш.

Вона мусить придумати якусь тему для розмови, хоч їй зараз так важко говорити. Голова у неї мов свинцем налита після її поразки, і все, чого вона хоче, це щільніше загорнутися цим теплим покривалом і сказати собі: «Не думатиму зараз про Тару. Подумаю пізніше, коли буде не так гірко». От коли б втягти його в яку-небудь балачку, якої вистачило б йому на всю дорогу додому, щоб вона могла мовчати й тільки вряди-годи докидати: «Як це чудово!» або «Ну, ви й молодець!».

— Мене, містере Кеннеді, дуже втішила ця зустріч з вами. Може, це й недобре з мого боку, що я не спілкуюся з давніми друзями, але ж я зовсім не знала, що ви в Атланті. Хтось мені, здається, казав, ніби ви осіли в Маріетті.

— У мене тільки справи в Маріетті, чимало справ,— озвався він.— А міс Сьюлін хіба не переказувала вам, що я облаштувався в Атланті? Не розповідала про мою крамницю?

Щось таке Скарлет невиразно пригадувала — цвіріньків Сьюлін про Френка та про його крамницю, але вона ніколи особливо не прислухалася до балачок Сьюлін. Досить було знати, що Френк живий і одного чудового дня звільнить її від клопотів про Сьюлін.

— Ні, ані слова,— збрехала Скарлет.— Отже, у вас уже є крамниця? Спритний же ви, я бачу!

Він трошки образився, що Сьюлін не оприлюднила його поступу, але ту ж мить і розплився в усмішці від компліменту Скарлет.

— А так, я завів собі крамницю, і непогану, смію думати. Люди кажуть, я вроджений купець.— Він втішено засміявся тим своїм схожим на квоктання сміхом, що завжди так дратувало Скарлет.

«Самовпевнений старий дурень»,— подумала вона.

— Та ви хоч би за що взялися, досягнете успіху, містере Кеннеді. Але скажіть, ради Бога, як вам пощастило заснувати крамницю? Коли ми з вами бачились позаторік на Різдво, ви ж казали, що не маєте й гроша за душею.

Він прочистив захрипле горло, прочесав п'ятірнею свої баки і всміхнувся сором'язливою нервовою усмішкою.

— Ну, це довга історія, міс Скарлет.

«Богу дяка! — подумала вона.— Може, якраз її й вистачить до самого дому». А вголос промовила:

— То розкажіть же.

— Пригадуєте, коли ми востаннє приїжджали до Тари в пошуках провіанту? Так от, невдовзі по тому я перейшов у бойову військову частину. Тобто пішов на фронт. Інтендантство моє скінчилося. В інтендантській службі, міс Скарлет, відпала потреба, бо ми вже нічого, власне, не могли нашкребти для війська, і я подумав, що здоровому чоловікові місце на передовій. Тож якийсь час я прослужив у кінноті, доки не дістав поранення в плече.

У нього був такий гордовитий вигляд, що Скарлет мусила зауважити:

— Жах який!

— Ні, рана була несерйозна, навіть не зачепило кістки,— дещо розчаровано уточнив він.— Мене відправили на південь до шпиталю, а коли я майже видужав, до міста підступили янкі. Ото гаряча була пора! Це сталося зовсім несподівано, і всі з нас, хто тримався на ногах, подались перетягувати всяке добро з армійських складів та обладнання зі шпиталів до залізниці, щоб вивезти його. Тільки завантажили ми один поїзд, як у місто вдерлися янкі, і ми мусили щодуху тікати з другого кінця міста. Ну ж і прикре було видовище — сидимо ми на дахах вагонів і дивимось, як янкі палять усе те добро, що ми полишили над залізницею. Його було накладено на добрих півмилі вдовж колій, і геть усе те вони спалили, міс Скарлет. Ми й самі насилу встигли дати драла.

— Жах який!

— Справді, таки жах. Чистий жах. А потім наші повернулися до Атланти, і наш поїзд теж сюди прийшов. Ну, а скоро по тому, міс Скарлет, війна скінчилася, і... І стільки всякого там добра валялося — і посуду, і ліжок, і матраців, і коців, і все воно нічиє. Я гадаю, по закону воно все належало янкі. Адже такі були умови капітуляції, еге ж?

— Умгу,— підтвердила, майже нічого не чуючи, Скарлет. Вона тепер обігрілась, і її хилило на сон.

— Я й досі не певен, чи правильно тоді вчинив,— провадив він далі заклопотаним тоном.— Але я собі розважив, що всі ці речі янкі, власне, і не потрібні. Вони, мабуть, спалили б їх, та й годі. А наші ж люди заплатили за них свої кровні гроші, то я й подумав, що це добро мало б таки належати Конфедерації або вже конфедератам. Ви розумієте, що я маю на увазі?

— Умгу.

— Я радий, що ви згодні зі мною, міс Скарлет. Бо воно й досі муляє мені на сумлінню. Вже скільки людей казало мені: «Та годі морочитись цим, Френку»,— а я все не можу. Я б не міг ходити з піднесеною головою, якби вважав, що вчинив не слушно. То ви гадаєте, що я мав слушність?

— Звичайно,— сказала вона, байдужа до того, що́ цей старий дурень торочить. Йому докори сумління муляють. Коли чоловік дожив до такого віку, як Френк Кеннеді, то мав би вже знати бодай те, що не варт забивати собі памороки всякими дурницями. Але він завжди був такий вразливий та шамотливий, як стара діва.

— Радий від вас це чути. Після капітуляції у мене було десять доларів сріблом, ото й тільки. Ви ж знаєте, що янкі зробили з Джонсборо, де був мій будинок і крамниця. Я просто й гадки не мав, за що мені братися. Але на ці десять доларів я покрив дах над старою крамничкою на П'яти Променях, поперенос́ив туди шпитальне причандалля і почав його потихеньку спродувати. Всі потребували ліжок, посуду, матраців, тож продавав я їх недорого, зважив̆ши, що це добро належить і іншим людям, не тільки мені. Проте трохи я таки заробив на цьому, і прикупив тоді ще краму, а далі вже пішло й пішло. Гадаю, що як усе буде гаразд, я розживуся на добрі гроші.

При слові «гроші» в голові у Скарлет ураз прояснило і вся її увага звернулася на співрозмовника.

— То ви кажете — розжилися на добрі гроші?

Він аж розпромінився, що так зацікавив Скарлет своєю розповіддю. Жінки, коли не лічити Сьюлін, були уважні до

нього тільки з чемності, тож йому дуже лестило, що така красуня, як Скарлет, прислухається до його слів. Він сповільнив ходу коня, щоб устигнути розповісти все раніше, ніж довезе свою супутницю до дому.

— Я не мільйонер, міс Скарлет, і порівняно до тих грошей, що я колись мав, теперішні мої статки — це абищиця. Але все ж цього року я заробив тисячу доларів. З них, ясна річ, п'ятсот пішло на купівлю нових товарів, на ремонт крамниці, на сплату оренди. Однак п'ятсот доларів я таки маю чистого прибутку, і оскільки оборот дедалі зростає, наступного року розраховую мати зо дві тисячі. А куди вкласти їх, я знайду, бо, щоб ви знали, у мене тут ще одна добра оборудка є на прикметі.

Розмова про гроші збудила жваве зацікавлення у Скарлет. Вона прикрила очі густими темними віями й присунулась трохи ближче до оповідача.

— А що це за оборудка така, містере Кеннеді?

Він засміявся і шмагонув коня віжками по крижах.

— Я, мабуть, набрид вам, що розводжуся про всякі торговельні справи, міс Скарлет. Гарненьким жіночкам, як-от ви, зовсім ні до чого затуманювати собі цим голову!

Старий дурень!

— Та я, звісно, нічого не тямлю у справах, але все-таки це страх як цікаво! Розкажіть мені, будь-ласка, все-все, а чого я не розумітиму, ви розтлумачите.

— Оборудка, що у мене на прикметі,— це тартак.

— Що-що?

— Це лісопильня, де пиляють ліс і роблять дошки. Я ще не придбав цього тартака, але приміряюся. Є такий чоловік на ім'я Джонсон, у нього тартак тут за містом, на Персиковій дорозі, і йому припекло продати його. Він гостро потребує готівки, тож згоден не тільки продати мені тартак, а ще й працювати у мене за потижневу платню. Це один з небагатьох тартаків у наших околицях, міс Скарлет. Більшість їх янкі зруйнували. Тож кожен, хто має тартака, все одно що має золоту жилу, бо за дошки можна тепер заправити будь-яку ціну. Адже янкі стільки тут попалили будинків, що людям нема де жити, і тому всі мов пошаліли з цим будуванням. А деревини не вистачає, і ніде її швидко не дістанеш. Люди ж напливають до Атланти звідусіль: і з сільської місцевості, хто не може обробити землю без негрів, і янкі та саквояжники, що кинулися обгризати рештки м'яса з наших кісток. Кажу ж вам: невдовзі Атланта стане великим містом. І всі в ньому будуватимуться, тож

я й збираюся придбати цей тартак, як тільки виправлю борги з декотрих своїх боржників. За рік о цій порі мені вже легше дихатиметься, коли говорити про гроші. Я гадаю... гадаю, ви знаєте, чому я так прикро хочу роздобутись на гроші, еге ж?

Він почервонів і знову кахикнув. «Це він про Сьюлін»,— зневажливо подумала Скарлет.

На хвильку в неї промайнула думка, чи не позичити у нього триста доларів, але хоч яка була втомлена, вона зрозуміла, що нічого з цього не вийде. Він збентежиться, почне затинатись, вигадувати різні викрути, і грошей таки не дасть. Він тяжкими зусиллями заробив їх, щоб навесні одружитися зі Сьюлін, і якщо зараз поступиться ними, весілля доведеться знову відкласти на бозна-як довго. І навіть якби вона пробудила в ньому співчуття й зіграла на його обов'язку щодо майбутньої рідні й стягла обіцянку позичити грошей, Сьюлін нізащо б на це не погодилась. Сьюлін дедалі дужче боїться лишитися в дівках, і ладна землю й небо зрушити, аби швидше вискочити заміж.

І що цей старий дурень побачив у тій вічній скиглійці, що так рветься звити їй тепле гніздечко? Сьюлін зовсім не заслуговує на закоханого чоловіка з прибутками від крамниці й лісопильні. Дорвавшись до грошей, Сьюлін ту ж мить набундючиться й ні цента не дасть, щоб підтримати Тару. Ні, хто-хто, а тільки не Сьюлін! Їй аби лише вирватися звідти, а що станеться з Тарою — чи продадуть її за несплату податків, чи вона піде з димом — їй байдужісінько, якщо в неї будуть гарні сукні та перед її ім'ям стоятиме «місіс».

Коли Скарлет подумала про те, яке забезпечене майбутнє чекає на Сьюлін та яке непевне майбутнє у неї самої і в Тари, пекуча злість опекла її через несправедливість життя. Скарлет хутко перевела погляд на розгаслу вулицю, щоб Френк не помітив виразу її обличчя. То вона втратить усе, що має, тоді як Сью... І раптом у голові в Скарлет зродився рішучий замір.

Сестричці не дістанеться ні Френк, ні його крамниця, ні лісопильня!

Сьюлін не заслужила їх. Усе це здобуде вона, Скарлет. Вона подумала про Тару, згадала Джонаса Вілкерсона, що мов гримуча змія виріс у них перед будинком, і вхопилася за останню соломинку, яка ще лишилася від затопленого корабля її життя. З Ретом у неї не повелося, але Бог натомість послав їй Френка.

«Тільки чи зможу я загнуздати його?» Вона стисла пальці в кулак, невидюще втупившись у пелену дощу. «Чи зумію зробити так, щоб він забув Сью і тут-таки посватався до мене? Але якщо я Рета мало не змусила освідчитись, то вже Френка й поготів змушу!» Вона зміряла його поглядом з-під вій. «Звичайно, красень він ніякий,— холодно подумала Скарлет,— і зуби у нього погані, і з рота бридкий запах, і віком такий старий, що міг би й за батька мені бути. Та ще й вражливий, і сором'язкий, і такий зичливий до всіх, що вже гірших рис у чоловіка й бути не може. Але принаймні він порядний, і мені жилося б із ним легше, ніж з Ретом. В усякому разі, я б з ним справилася. Та хоч би там як, а жебраки не перебирають».

Те, що він був нареченим Сьюлін, зовсім не стурбувало сумління Скарлет. Після того, як вона махнула рукою на всі моральні засади, подавшись до Атланти на побачення з Ретом, відбити сестриного жениха здавалось їй уже такою дрібницею, що нею не варто було й голову сушити.

Запалившись новою надією, Скарлет уся напружилась і навіть забула, що ноги в неї промокли й захололи. Примружений погляд її на Френка був такий пильний, що той аж знітився, і вона поспішила потупити очі, пригадавши Ретові слова: «Такі очі, як у вас, я бачив під час дуелі в мого супротивника... Це не розпалює жаги в грудях у чоловіка».

— Що з вами, міс Скарлет? Ви змерзли?

— Змерзла,— відповіла вона безпорадно.— А ви не будете проти...— почала вона боязко й не докінчила.— Ви не будете проти, якщо я засуну руку в кишеню вашого плаща? Так холодно, а моя муфта наскрізь промокла.

— Та що ви... що ви... будь ласка! А ви ще й без рукавичок! Ну ж і нетяма я — везу вас так помалу й базікаю дорогою, коли вам холодно й у вас тільки одне на думці: коли б швидше дістатися до тепла. Н-но, Селлі! А до речі, міс Скарлет, я от розбалакався про самого себе й забув спитати у вас, що ви поробляли в цій частині міста в таку негоду?

— Я була в штабі янкі,— прохопилася Скарлет, не встигши й подумати.

Його сполові брови звелися вгору від подиву.

— Але ж, міс Скарлет! Солдати-бо... І навіщо...

«Мати Божа, допоможи мені вибрехатись»,— заблагала Скарлет подумки. Нізащо не можна, щоб Френк запідозрив про її побачення з Ретом. Френк мав Рета за останнього

поганця, що до нього пристойній жінці й підходити небезпечно.

— Я ходила туди... ходила туди в надії... може, хтось із офіцерів купить дещо з мого рукоділля для подарунка своїй дружині. Я ж дуже гарно вишиваю.

Обурений і вражений жахом, Френк аж випростався на сидінні.

— Ви ходили до янкі... Але ж, міс Скарлет! Ви не повинні були цього робити. Навіщо... навіщо... А батько ваш напевне й не знає про це! Та й міс Дріботуп, мабуть...

— Ой, я не переживу, якщо ви скажете про це тітоньці Дріботуп! — скрикнула не на жарт стривожена Скарлет і заллялася слізьми. Їй далося це зовсім легко, бо ж вона дуже змерзла й почувала себе нещасною, але ефект від її заходу виявився разючий. Френк так розгубився, такий був приголомшений цим, наче вона почала роздягатись у нього на очах. Він кілька разів прицмокнув язиком, промурмотів: «Ну ж і маєш! Ну ж і маєш!» — і замахав на неї руками. Шалена думка вдарила йому в голову, що годилося б пригорнути Скарлет і приголубити, але він ніколи нічого такого не робив з жодною жінкою, тож ледве чи й знав, як за це взятись. Скарлет О'Гара, завжди така гарненька й весела, плаче, їдучи з ним у бричці. Скарлет О'Гара, гординя з гординь, пішла до янкі продавати свою вишивку! Йому аж серце заболіло від цього переживання.

Вона й далі схлипувала, вряди-годи чулися крізь плач окремі слова, з чого він зрештою виснував, що в Тарі далеко не все гаразд. Містер О'Гара усе так само був «не при собі», і харчів у них малувато на стільки ротів. Тим-то вона приїхала до Атланти заробити трохи грошей для себе й для свого хлопчика. Френк знову поцмокав язиком і раптом виявив, що її голова припала до його плеча. Він і сам не знав, як це сталося. В усякому разі, він до цього був не причетний, але факт залишався фактом — голова її там лежала, і Скарлет безпорадно схлипувала в нього на грудях, що вельми збуджувало його й викликáло зовсім незвичні емоції. Він погладив її по плечах, спершу боязко й обережно, тоді, оскільки вона не відхилялася, сміливіше й упевненіше. Яка ж безпорадна й мила ця жіночка! І яка мужня й заразом наївна, коли намагається заробити грошей своїм вишиванням. Однак мати справу з янкі — це вже занадто.

— Я не скажу міс Дріботуп, але ви повинні пообіцяти

мені, міс Скарлет, що більш ніколи нічого подібного не зробите. Тільки подумати — дочка такого батька, як у вас...

Її вологі зелені очі безрадно глянули на нього.

— Але ж, містере Кеннеді, я мушу знайти якийсь вихід. Я мушу подбати про свого маленького хлопчика, адже тепер ніхто про нас не потурбується.

— Ви мужня жіночка,— заявив він,— але я не дозволю вам такого робити. Та ваша родина з сорому померла б!

— Тоді як же мені бути? — В очах у неї стояли сльози, коли вона дивилась на нього таким поглядом, наче він знав усе на світі, і саме від його рішення залежало її майбутнє.

— Ну, зараз мені важко сказати. Але я щось придумаю.

— О, я певна, що ви придумаєте! Адже у вас такий винахідливий розум... Френку.

Вона ніколи раніш не зверталася до нього так інтимно, і почути своє ім'я з її уст було йому неабияк приємно. Бідолашна, мабуть, у такому стані, що й не помітила, як це вона прохопилася. Його пойняло співчуття до неї, бажання якось її захистити. Якщо можна буде чимось прислужитися сестрі Сьюлін О'Гари, він, безперечно, на все піде. Френк дістав червону ситцеву хустинку й простяг їй, вона витерла нею очі й ледь-ледь усміхнулася.

— Я така рюмса,— мовила вона вибачливим тоном.— Ви вже даруйте мені.

— І зовсім ви не рюмса. Ви дуже мужня маленька жіночка, тільки ви взяли на свої плечі заважку ношу. Боюся, правда, що від міс Дріботуп вам буде мало допомоги. Я чув, що більшість своєї власності вона втратила, та й у містера Генрі Гамільтона не дуже добрі справи. Шкода, що я не маю домівки й не можу запропонувати вам дах над головою. Але одне запам'ятайте, міс Скарлет: коли ми з міс Сьюлін поберемось, для вас завжди знайдеться місце в нашому домі, для вас і для Вейда Гамільтона.

Оце нагода! Певно, святі й ангели стежили за нею з небес, коли дають їй таку благословенну можливість. Вона зобразила на обличчі крайнє здивування і розгубленість, розтулила рота, немов маючи намір щось сказати, але тільки плямкнула.

— І не кажіть мені, ніби ви не знаєте, що я наступної весни збираюся стати вашим швагром,— зауважив він з нервовим смішком. А тоді, побачивши сльози у неї на очах, стривожено запитав:

— В чому річ? Міс Сью, сподіваюся, не хвора?

— О ні! Ні!

— Але щось, я бачу, негаразд. Ви повинні сказати мені.

— Ні, я не можу! Я й не знала! Я думала, вона вам написала... Ох, як це підло!

— В чому ж річ, міс Скарлет?

— Ох Френку, я зовсім не збиралася про це говорити, я думала, що ви, звичайно, знаєте... що вона написала вам...

— Про що написала? — Він увесь тремтів.

— І так повестися з порядною людиною!

— Та що вона зробила?

— То вона не написала вам? Ну, та їй, мабуть, соромно було про це написати. Звісно, що соромно! Ох, і судилось же мені мати таку негідну сестру!

Тепер Френк був уже в такому стані, що не міг навіть розпитувати. Він сидів, втупившись у Скарлет, обличчя його посіріло, віжки в руках обвисли.

— Вона через місяць виходить за Тоні Фонтейна. Ой, мені так прикро, Френку! Так прикро, що саме від мене ви про це дізнаєтесь. Їй просто набридло чекати, й вона боялася лишитись старою дівою.

*

Мамка стояла на ганку, коли Френк допомагав Скарлет зійти з брички. Негритянка явно вже давненько тут чекала, бо шматина у неї на голові промокла, а стара шаль на плечах була в патьоках від дощу. Гнів і лихе передчуття видніли на її зморшкуватому чорному обличчі, а нижню губу вона так випнула, як Скарлет ще ніколи не бачила. Мамка хутко зиркнула на супутника Скарлет і, коли розпізнала його, змінилася лицем: на ньому проступили здивованість, втіха і навіть щось подібне до почуття провини. Радо привітавши Френка й заусміхавшись, вона поспішила перевальцем до нього й зробила реверанс, коли він тиснув їй руку.

— Страх любо бачити давніх знайомців,— сказала вона.— Як ся маєте, місте' Френку? Але ж у вас такий гарний та пишний вигляд! Коли б знаття, що міс Скарлет з вами, я б і не журилася. Я б уже знала, що нічо' з нею не станеться. Як я вернулася додому й побачила, що її нема, задриготілась, мов та курка з відтятою головою, думаю: це ж вона розгулює по місту, коли скрізь повно ледащих вільних чорнюків. І чом ви мені не сказали, що збираєтеся в місто, голубонько? Ви ж зовсім застуджені!

Скарлет хитро підморгнула Френкові, і він, хоч який пригнічений щойно почутою новиною, усміхнувся, розумію-

чи, що вона покладається на його мовчання і сподівається побачити в ньому співучасника її змови.

— Ти, Мамко, краще сходи нагору та приготуй мені суху одіж,— сказала Скарлет.— І гарячого чаю.

— Боже мій, новеньку сукню всю знівечено,— пробурчала Мамка.— І коли я встигну висушити її та почистить, як вам увечері йти на весілля!

Вона подалася в дім, а Скарлет нахилилася до Френка й прошепотіла:

— Приїжджайте сьогодні до нас на вечерю. Ми тут такі самотні. І тоді разом поїдемо на весілля. Будете нам ескортом. Тільки, будь ласка, нічого не кажіть тітоньці Туп про... про Сьюлін. Вона дуже переживатиме, а мені не хочеться, щоб вона знала, яка моя сестра...

— Ні-ні, я не скажу! Не скажу! — похопився Френк, здригаючись на саму думку про таку розмову.

— Ви були вельми люб'язні до мене сьогодні, так багато зробили мені доброго... Я просто піднеслася духом.— Вона потисла йому руку на прощання і спрямувала на нього весь вогонь своїх очей.

Мамка, що чекала на Скарлет тут-таки під дверима, зміряла її непроникним поглядом і, відхекуючись, рушила слідом за нею сходами нагору. У спальні вона мовчки стягла зі Скарлет мокру одежу, порозвішувала її на стільцях і вклала свою підопічну в постіль. А принісши їй свіжого чаю і загорнуту у фланельку гарячу цеглину, вона подивилася згори вниз на Скарлет і промовила найвибачливішим тоном, на який могла спромогтись:

— І чого ви, ясочко, не сказали рідній своїй Мамці, що у вас на думці? Я б тоді й не вибиралася в таку далеч до 'Ланти. Я вже надто стара й грузька, щоб отак роз'їжати.

— Про що це ти?

— Голубонько моя, ви ж мене не ошукаєте. Я знаю вас! Я ж побачила лице містер' Френка оце зараз, і ваше теж, а з вашого я можу читати, як пастор з Біблії. І я чула, як ви шепотіли йому про міс Сьюлін. Коли б я знала, що це ви за містер' Френком погналися, то сиділа б собі вдома й не рипалась.

— А то за ким я, по-твоєму, стала б гнатись? — тільки й сказала Скарлет, скручуючись калачиком під ковдрою і розуміючи, що тепер дарма й пробувати збити Мамку з тропу.

— Не знаю, дитя моє, а ті'ки мені не сподобалося вчора ваше личко. І я пам'ятаю, міс Дріботуп написала міс

Мелані, що у цього пройди Батлера гурма грошви, а я коли раз почую що, то вже не забуваю. Але містер Френк — він жентмен, хоч на вроду й не вийшов.

Скарлет допитливо глянула на Мамку, а та відповіла їй незворушним знавецьким поглядом.

— Ну і що ти збираєшся робити? Вибовкаєш усе Сьюлін?

— Ні, я поможу вам приподобатись містер Френку, всім, чим зумію, поможу,— відказала Мамка, підтягуючи ковдру під саму шию Скарлет.

Якийсь час Скарлет лежала, спокійно стежачи за тим, як Мамка крутиться по кімнаті, й відчуваючи полегкість, що не мусить нічого зайвого говорити. Мамці не треба пояснень, і вона ні за що їй не дорікає. Вона все зрозуміла й вирішила мовчати. Виявилося, що вона ще тверезіше дивиться на життя, ніж навіть Скарлет. Цяткуваті мудрі очі старої бачили глибоко й чітко, схоплюючи саму суть справи, як очі дикуна або дитини, і коли щось загрожувало її улюбленці, вона не зважала на голос сумління. Скарлет була її дитям, і якщо воно чогось зажадало, навіть коли це належало комусь іншому, Мамка готова була безоглядно допомогти своєму дитяті. Щодо якихось там власних жадань Сьюлін та Френка Кеннеді, то над цим вона й не задумувалась, хіба що могла в душі осміхнутися з цього приводу. Скарлет опинилась у скруті й силкувалася з неї якось виборсатись, до того ж вона була найлюбіша дочка Еллен. Отож Мамка, не вагаючись, стала на її бік.

Скарлет відчувала цю мовчазну підтримку, і що більше гаряча цеглина зігрівала їй ноги, то дужче розгорялася в ній надія, яка була зажевріла під час незатишної поїздки бричкою. Від цієї надії серце її ожило і кров швидше запульсувала в жилах. Сила поверталась до неї, а заразом і таке нестримне піднесення, що їй аж закортіло засміятись на весь голос. «Ми ще поборемось!» - подумала вона збуджено.

— Дай-но мені дзеркальце, Мамко.— сказала Скарлет.

- Не розкривайтеся надміру,— звеліла Мамка. подаючи їй ручне дзеркальце, а товсті губи її розпливлися в усмішці.

Скарлет придивилась до свого відображення.

І бліда ж я, наче мрець,— зауважила вона.— А волосся розкошлане, як хвіст у коня.

- Виглядаєте ви не аж так добре.

— М-м... А дощ сильний іде?

— Таж чуєте, що ллє.

— Але все одно, доведеться тобі сходити до міста, дістати мені дещо.

— Ні, в такий дощ я нізащо не піду.

— Підеш, а як ні, я сама піду.

— Та чого вам так припекло, як на гвалт? На сьо'дні ви, здається, вже доста наробилися.

— Мені треба,— промовила Скарлет, пильно дивлячись на себе в дзеркало,— флаконч ик одеколону. Ти вимиєш мені голову й поприскаєш одеколоном. І ще купиш баночку желе з насіння айви, щоб волосся гладенько лежало.

— І зовсім я не митиму вам волосся в таку погоду і не дозволю кропитись одеколоном, наче ви якась підтіпанка. Поки я жива, цього не буде.

— А я зроблю, як хочу. Візьми мій гаманець, дістань звідти золоту монету в п'ять доларів і рушай до міста. І ще... м-м... як ти вже, Мамко, будеш у місті, купи мені там... слоїк рум'ян.

— Ч-чого? — з підозрою перепитала Мамка.

Скарлет незворушно витримала Мамчин погляд, хоч сама зовсім не була певна, що її наказ виконають. З Мамкою ніколи не відомо, до якої міри можна нею попихати.

— Що то таке, тебе не обходить. Просто спитаєш, і тобі дадуть.

— Не збираюсь я купувати, коли не знаю, що воно.

— Та це фарба, як уже ти така допитлива! Обличчя підрум'янювати. І не стій так, роздимаючись, мов жаба. Йди вже.

— Фарба?! — вигукнула Мамка.— Обличчя підрум'янювати? Ну, не думайте, що ви така доросла, щоб я не могла вам лушпи дати! Зроду я такого встиду не знала! Ви таки й правда з глузду з'їхали. Та міс Еллен у могилі перевернеться, як таке почує! Розмальовувати собі обличчя, мов якась...

— Ти дуже добре знаєш, що бабуся Робійяр підмальовувала собі обличчя і...

— Авжеж, мем, і носила ті'ки одну нижню спідницю, і змочувала її водою, аби липла до тіла й було видко, які в неї ноги, але це не доказ, що й вам треба так робити! То були соромітні часи, коли Стара Пані була молода, а тепер часи змінилися, таки правда, і...

— А на Бога! — скрикнула Скарлет, втрачаючи самовладання й скидаючи з себе ковдру.— Забирайся тоді до Тари!

— Я поїду до Тари, коли сама схочу. Я тепер вільна,— розпалилася й Мамка.— І я лишуся тут! Лягайте назад

у ліжко. Чи ви хочете запалення легень схопити? Покладіть-но корсет на місце! Покладіть, голубонько. Нікуди вам, міс Скарлет, не можна такої погоди. Боже мій, та ви чисто як ваш тато! Лягайте назад у ліжко... А фарби я однак не купуватиму. Я ж помру від сорому, як люди дізнаються, що це для мого дитяти! Міс Скарлет, ви така люба й мила, що вам ця фарба й ні до чо'. Голубонько моя, таж ніхто й не вживає такого, ті'ки пропащі жінки.

— Але ж воно їм стає в пригоді, хіба ні?

— О Господи, лишень послухайте її! Ясочко, та не кажіть таких лихих слів. Покладіть-но ці мокрі панчохи, любонько. Не можу я допустить, аби ви самі купували оту гидоту. Міс Еллен не простила б мені. Лягайте-но в ліжко. Хай уже я піду. Може, надибаю яку крамничку, де нас не знають.

*

Того вечора в місіс Елсінг, коли вже відбулося вінчання Фенні, а старий Леві з іншими музиками заходився настроювати інструменти до танців, Скарлет радісно розглянулася круг себе. Це ж так збуджувало — знов опинитися на справжній вечірці! І приємно було, що її дуже тепло зустріли. Коли вона ввійшла в дім попідруч з Френком, усі кинулися до неї з вітальними вигуками, почали цілувати, тиснути руку, запевняти, як їм страшенно її бракувало, і вмовляти, щоб вона вже не верталася до Тари. Молодики з галантності нібито забули, як вона свого часу розбивала їм серця, а дівчата — як вона запопадливо перехоплювала їхніх кавалерів. Навіть достойні матрони, як-от добродійки Меррівезер, Вайтінг, Мід та інші, що так холодно ставились до неї при кінці війни, пустили в забуття її легкодумну поведінку та свій осуд і пам'ятали тепер тільки те, що вона вкупі з усіма ними потерпіла у спільній їхній поразці й що вона небога тітоньки Туп та вдова Чарлі. Вони цілувалися з нею, зі слізьми на очах згадували її небіжчицю-матір і доскіпливо розпитували, як поживають батько та сестри. І всі цікавились, як там Мелані й Ешлі та чом вони теж не приїхали до Атланти.

Незважаючи на приємність від такої зустрічі, Скарлет, хоч вона й намагалася це приховати, було трохи не по собі від стану її оксамитової сукні. Адже сукня й досі була ще волога до колін і в плямах унизу, попри відчайдушні зусилля Мамки й куховарки, які й до гарячого чайника її прикладали, і щіткою чистили, і енергійно помахували нею

перед вогнем. Скарлет боялася, щоб хтось не помітив, в якому жалюгідному вигляді сукня, і не здогадався, що це єдине в неї пристойне вбрання. Правда, трохи її заспокоювало те, що більшість присутніх жінок була одягнена далеко гірше. Сукні їхні були добряче поношені, тільки й того, що старанно полагоджені та випрасувані. Тоді як вона мала сукню цілу й нову, ото лише, що мокру, і взагалі це було єдине нове вбрання на вечорі, коли не рахувати весільної сукні Фенні з білого атласу.

Пригадавши, що казала тітонька Туп про фінансову скруту Елсінгів, Скарлет здивувалася, як вони спромоглися на цей атлас, на всі ці почастунки й оздоби, та ще й на музикантів. Це ж чималих грошей треба було! Мабуть, позичили або всім кланом Елсінгів скинулись, щоб улаштувати Фенні бучне весілля. Подібні весільні пишноти у теперішні сутужні часи здавалися Скарлет не меншим марнотратством, ніж нагробки молодим Тарлтонам, і вона відчувала таку саму роздратованість і нехіть, як і тоді, коли стояла над могилами Брента та його братів. Минулися дні, коли можна було безоглядно тринькати гроші. І чого ці люди так затято силкуються жити на колишній манір, не бачачи, що тих часів уже не вернути з минулого?

Але зрештою Скарлет відмахнулася від цих нав'язливих думок. То не її гроші, і вона не псуватиме собі вечора нервуванням через чиюсь там дурість.

Виявилося, що молодого вона знає досить добре — це був Томмі Велберн зі Спарти, його вона доглядала 1863 року в шпиталі, де він лежав, поранений у плече. Високий красунь шести футів на зріст, він перед тим облишив медичні студії, щоб податися в кавалерію. Тепер він був схожий на скоцюрбленого дідка, так зігнула його рана в стегно. Ходити йому було важко, і ноги він переставляв карячкувато, що на думку тітоньки Туп, справляло вульгарне враження. Але він неначе зовсім на це не зважав в усякому разі, по ньому нічого не було видно, і тримався цілком незалежно. На свій медичний коледж Томмі вже остаточно махнув рукою і став будівельним підприємцем: найнявши бригаду ірландців, заходився споруджувати готель. Скарлет дивувалася, як він, такий каліка, справляється з цією обтяжливою роботою, але розпитувати не стала, тільки осміхнулась подумки — мовляв, біда до всього приневолить.

Поки столи й стільці відсовували до стін, щоб звільнити місце для танців, Скарлет стояла й перемовлялася з Томмі,

Г'ю Елсінгом та мавпуватим коротуном Рене Пікаром. Г'ю не змінився, відколи Скарлет востаннє бачила його в 62-му році. Він був усе так само худий і збудливий, з такою самою кучмою ясно-каштанового волосся, що спадало на чоло, і такими самими тонкими руками, не здатними, як здавалося, ні до якої роботи. А ось Рене — той таки змінився від часу свого вояцького одруження з Мейбел Меррівезер. У чорних його очах і досі поблискував галльський гумор, і вдача лишалася по-креольському жвава, але, попри всю цю сміхотливість, щось тверде з'явилось у виразі його обличчя, чого не було в перші дні війни. А від тієї аж демонстративної чепуристості, що вирізняла його, коли він ходив у барвистій формі зуава, і сліду не лишилося.

— Щічки як троянди, очі як смарагди! — промовив він, цілуючи руку Скарлет і віддаючи належне її косметиці.— Така сама врода, як і той перший день, коли я вас побачив. Пам'ятаєте той доброчинний базар? Ніколи я не забував, як ви кинули обручку в мій козуб. Ото був мужній жест! Але я не думав, що ви так довго будете без нової обручки.

Очі Рене в'їдливо зблиснули, і він штурхнув ліктем Г'ю під ребро.

— А я ніколи не думала, що ви, Рене Пікар, будете розвозити фургоном пироги,— ущипнула його Скарлет.

Закид у такому принизливому способі заробітку, однак, анітрохи не осоромив креола — навпаки, це його навіть втішило, і він зареготав на весь рот, ляснувши Г'ю по спині.

— Ваше зверху! — вигукнув він.— Це все моя теща, мадам Меррівезер, вона мене запрягла до першої в моєму житті роботи. Мене, Рене Пікара, що мав лише породистих коней вирощувати та на скрипці цигикати! А тепер я розвожу фургоном пироги, і це мені подобається! Мадам теща — вона до чого хочеш може запрягти. Їй треба було генералом бути, отоді б ми й війну виграли, еге ж, Томмі?

«Оце так! — подумала Скарлет.— Він залюбки розвозить фургоном пироги, тоді як його родина мала маєток у добрих десять миль завдовжки над Міссісіпі, і ще великий особняк у Новому Орлеані!»

— Якби наші тещі були з нами на війні, ми б за тиждень побили янкі,— у тон Рене заявив Томмі, переводячи погляд на худеньку й стрункy особу, яка щойно стала його тещею.— Та й протрималися ми так довго лише тому, що за плечима в нас було жіноцтво, яке нізащо не хотіло здаватись.

— І воно ніколи не здасться,— докинув Г'ю з гордови-

тою, хоч трохи й кривою усмішкою.— Ось тут нема жодної дами, яка б визнала поразку, дарма що ми, чоловіки, повелися зовсім інакше під Апоматоксом [1]. Жіноцтву це далося куди тяжче, ніж нам. Адже ми в бою спізнали, що таке поразка.

— А жінки — в ненависті,— докинув Томмі.— Правда, Скарлет? Жінки переживають набагато більше, ніж ми, гу долю, яка судилася чоловікам. Г'ю он думав стати суддею. Рене — грати на скрипці перед коронованими персонами в Європі...— Він пригнувся, ухиляючись від кулака Рене.—...а я збирався бути лікарем, тоді як тепер...

— Дайте нам лишень час! — вигукнув Рене.— Я зроблюся королем пирогів на весь Південь! А мій добрий Г'ю стане королем скіпок, а ти, мій Томмі, заведеш собі рабів-ірландців замість негрів. Отто настануть кумедні зміни! Але як ви поживаєте, міс Скарлет? І міс Меллі? Доїте корів і збираєте бавовну?

— Це чого б то? — холодно відказала Скарлет, неспроможна зрозуміти таке легковажне ставлення Рене до життєвих знегод.— У нас негри це роблять.

— Міс Меллі, я чув, назвала свого малюка Борегар [2]. Перекажіть їй, що я, Рене, схвалюю її вибір — краще цього імені хіба що ім'я Ісуса.

І хоча на устах у нього була усмішка, очі його, коли він згадав прізвище героя-сміливця Луїзіани, гордо зблиснули.

— А чим гірше таке ім'я, як Роберт Едвард Лі? — зауважив Томмі.— Бувалець Бо — молодець, я нічого до нього не маю, але мій перший син зватиметься Боб Лі Велберн.

Рене засміявся і знизав плечима.

— Я ось розкажу вам один жарт, хоч це щира правда. І ви самі переконаєтесь, якої креоли думки про нашого хороброго Борегара і про вашого генерала Лі. В поїзді біля Нового Орлеану їде один з Вірджинії, що служив під генералом Лі, і перестріває креола з війська Борегара. І той вірджинець давай розводитись про генерала Лі: як генерал ось це зробив, ось те сказав — і говорить так, говорить. А креол — він чоловік увічливий, зморщив чоло, наче пригадує, а тоді всміхається й каже: «Генерал Лі! А-а, oui! [3]

---

[1] У бою під м. Апоматокс (штат Вірджинія) 30.XI. 1865 р. південське військо зазнало поразки й капітулювало, що знаменувало кінець Громадянської війни.

[2] Мається на увазі прізвище південського генерала П. Борегарда.

[3] Так *(фр.)*.

Я вже знаю. Лі! Це той самий, про кого генерал Борегар доброї думки!»

Скарлет із чемності засміялася, хоча з усієї цієї історії тільки одне зрозуміла: що креоли такі самі чваньки, як і чарлстонці та саванці. Щодо неї самої, то вона завжди вважала, що сина Ешлі треба було назвати просто батьковим ім'ям.

Музики, настроївши врешті свої інструменти, вжарили «Старого Дена Такера», і Томмі обернувся до Скарлет.

— Ви не хочете потанцювати, Скарлет? Я вам, звичайно, не партнер, але ось Г'ю чи Рене...

— Ні, дякую. Я ще в жалобі по мамі,— поспішила відмовитися Скарлет.— Я трохи посиджу.

Вона пошукала очима Френка Кеннеді, що розмовляв з місіс Елсінг, і кивнула йому, щоб підійшов.

— Я сяду он там в алькові, і якщо ви принесете чого-небудь холодненького, ми зможемо погомоніти,— сказала вона Френкові, коли троє юнаків відійшли.

Поки він кинувся виконувати доручення, маючи повернутися з келихом вина й тоненькою, як папір, скибкою кексу, Скарлет примостилася в алькові у кінці вітальні, дбайливо поправивши складки на сукні, щоб не так впадали в око більші плями. Захоплено дивлячись на всіх цих людей і вслухаючись у звуки музики, проймаючись цією святковою атмосферою, вона відчула, що принизлива ранкова пригода з Ретом відступила кудись на задвір'я пам'яті. Про Ретову поведінку й свій власний сором буде час подумати завтра, тоді вона зможе знову віддатися гніву. Тоді ж і поміркує над тим, чи справила вона бажане враження на зранену й збентежену душу Френка. Але не сьогодні. Сьогодні в ній по самі пучки пальців нуртувало життя, всю її переповнювала надія, очі іскрилися.

Скарлет дивилася з алькова на простору залу й на пари в танці і пригадувала, яким прегарним видалось їй це приміщення, коли вона вперше приїхала до Атланти під час війни. Тоді натерта підлога вилискувала як скло, люстра вгорі сотнями крихітних призмочок перехоплювала й відбивала сяйво десятків свічок, розбризкуючи навколо пурпурові, діамантові й сапфірові зблиски. Зі старовинних портретів на стінах споглядали присутніх поштиві й шляхетні предки, милостиво даруючи всім свою гостинність. Було тоді у вітальні кілька канап з рожевого дерева, м'яких і затишних, і найбільша з них стояла на чільному місці саме в цьому алькові. Скарлет полюбляла сидіти тут на

таких вечірках. Звідси було видно всю залу й розміщену за нею їдальню, де стояв овальний стіл з червоного дерева на двадцятеро персон, а попід стінами скромно дожидалися гостей двадцять стільців на вигинистих ніжках, і де стояли ще масивний сервант і буфет, заставлені важким сріблом, семисвічними канделябрами, келихами, пляшечками на олію та оцет, карафками й блискучими чарками. Так часто сиділа Скарлет на цій канапі в перші роки війни, завжди у товаристві котрогось вродливого офіцера, і прислухалась до звуків скрипки й контрабаса, акордеона й банджо, і до спокусливого човгання ніг танцівників по навощеній до блиску підлозі.

Тепер люстра не світилася. Вона висіла перехняблено, більшості скелець не стало, немов янкі заповзялися порозбивати їх, шпурляючи в люстру чобітьми. Кімнату освітлювали гасова лампа та кілька свічок, а головним чином — вогонь, що гоготів у широкому каміні. В миготливому його світлі було видно, як безнадійно пошрамовано та подзьобано потьмянілу стару підлогу. Прямокутники на вибляклих шпалерах показували, де висіли колись портрети, а глибокі тріщини в тиньку нагадували про той день облоги, коли на будинок упав снаряд, зруйнувавши дах і частину другого поверху. Важезний стіл з червоного дерева, на якому лежало різне печиво та стояли карафки, як і колись, красувався серед спорожнілої їдальні, хоч і був подряпаний, а на поламаних ніжках його видніли сліди незграбного ремонту. Серванта, срібла, тонконогих стільців не стало. Зникли також тьмаво-золоті дамаскові портьєри на високих двостулкових вікнах у глибині зали, лишилися тільки рештки старих мереживних фіранок, чисто випраних, але не раз, видно, лагоджених.

На місці канапи з вигнутою спинкою, яку так любила Скарлет, стояла зовсім не така зручна тверда лавка. Скарлет намагалася сидіти на ній якомога зграбніше, і щиро шкодувала, що через мокру сукню не може танцювати. А потанцювати так же кортіло! Зате в цьому відлюдному закутку їй легше буде, ніж кружляючи в танці, забити клинці під Френка: вона уважливо прислухатиметься до його балаканини й підохочуватиме до сміливіших зальотів.

Але ж музика просто поривала до танцю! Скарлет притупувала ніжкою в лад з широкою ступнею Леві, що перебирав струни милозвучного банджо й оголошував фігури кадрилі. Ноги танцюристів ширкали, ковзали й притупували

по підлозі, пари сходились і розходились, робили оберти й зводили руки дугою.

Старий Ден Такер геть сп'янів...
(Кружляйте партнерок!)
В огонь звалився і крик зчинив!
(Легенько, леді!)

Після нудних і виснажливих місяців у Тарі так приємно було знов почути музику й шурхіт ніг у танці, побачити в благенькому світлі свічок знайомі усміхнені обличчя друзів, що повторюють давні жарти, примовки, дотепи, кпини, що заграють, як колись заграва́ли. То було так, наче померши, ти воскресаєш до життя. Немовби вернулася та давня весела пора, що була п'ять років тому. Якби заплющити очі й не бачити зношених перешитих суконь і залатаних черевиків та лагоджених черевичків, якби в пам'яті у тебе не поставали образи юнаків, яким уже ніколи не танцювати, то могло б видатись, що й справді нічого не змінилося. Але оскільки очі в неї були розплющені й вона дивилася на літніх чоловіків, що юрмилися в їдальні біля карафки з вином, на матрон, що перемовлялися попід стінами, прикриваючи рота долонями, бо не мали звичних віял, на молодих людей, які погойдувались і підстрибували в танці, їй нараз до моторошності разюче стало ясно, що все змінилося-таки, і то невідворотно, а перед нею не постаті знайомих людей, а привиди.

На вигляд вони були ніби все ті самі, але в них зайшла зміна. В чому ж вона полягала? Чи тільки в тому, що вони стали на п'ять років старші? Ні, тут крилося щось глибше, ніж просто перебіг часу. Щось таке, що вони втратили в собі, що втратив їхній світ. П'ять років тому вони жили, оповиті відчуттям безпеки всього навколишнього, і їм навіть на думку не спадало, що могло б інакше бути. В цьому захистку вони й розквітали. А тепер цей захисток зник, і разом з ним зникли колишнє зачарування, колишні захват і зваба, що чекали їх на кожному кроці, зникла колишня пишнота їхнього способу життя.

Скарлет знала, що вона сама теж змінилася, але не так, як вони, і це її бентежило. Вона сиділа й приглядалася до них, і відчувала себе чужою поміж ними, настільки чужою й самотньою, неначе вона з'явилася з іншого світу, розмовляла мовою, якої вони не розуміють, і сама не розуміла їхньої мови. Потім їй пригадалося, що подібне відчуття у неї було при спілкуванні з Ешлі. З ним і з людьми такого

самого крою — а вони ж становили більшість її оточення — вона відчувала себе наче поза обводом того, що спроможна була зрозуміти.

З обличчя вони майже не змінилися, і манери їхні були такі самі, але — як їй здавалось — тільки це в них і лишилося від давніх її друзів. Не зазнала ущербу їхня гідність, час був не владен над їхньою галантністю,— усе це вони зберегли й такими вже й вік свій звікують, та, крім того, вони й неубутню гіркоту нестимуть аж до самої могили, таку гіркоту, для якої і слів нема. Це були лагідні, запальні й потомлені люди, які зазнали поразки, але не хотіли цього визнати, люди, яких життя збивало з ніг, а вони вперто стояли й не падали. Вони були розбиті й безсилі, їх зробили мешканцями завойованих провінцій. Вони дивились на свою землю, таку дорогу їм, бачили, як її плюндрує ворог, як пройдисвіти зневажають закони, як учорашні раби стають погрозою для них, як чоловіків позбавляють виборчого права, а жінкам завдають образ. І не зрікалися пам'яті про своїх близьких.

Все в їхньому колишньому світі змінилося, окрім колишнього стилю життя. Збереглися колишні звичаї — вони й мусили зберегтися, бо поза цим у них нічого й не лишалося. Тож вони й трималися міцно того, на чому найкраще знались і що найдужче любили в давні дні дозвільних манер, вишуканої чемності, легкої невимушеності у спілкуванні, а найпаче — турботливості чоловіків щодо жінок. Вірні традиціям, в яких вони виховувалися, чоловіки були запобігливі й ніжні з жінками, і спромоглися майже цілковито відсторонити від них усе вульгарне й неподобне для жіночих очей. Як на Скарлет, це була неймовірна дурість, бо за останні п'ять років мало що лишилося в житті, чого не спізнали б жінки, навіть найвідгородженіші від світу. Вони ж доглядали поранених, закривали очі вмирущим, перетерпіли злигодні війни, пожеж та плюндрувань, знали, що таке страх, і втеча, і голод.

Та хоч би що бачили їхні очі, хоч би яка тяжка праця спала на них і ще спаде в майбутньому, вони залишалися вишуканими й шляхетними, як монархи на вигнанні: сповнені гіркоти, гордовиті, зовні байдужні, зичливі одне до одного, тверді, мов діамант, і яскраві та крихкі, мов кришталики розбитої люстри в них над головою. Колишні часи минулися назавжди, але ці люди й далі житимуть так, наче їхній світ ще не минув,— чарівні й забарні, твердо впевнені, що нема чого вихоплюватись один з-перед одного як ті

янкі, аби загребти зайвий гріш, прикипілі навіки до давніх своїх звичок.

Скарлет знала, що й вона дуже змінилася. Інакше вона не могла б робити те все, що зробила після Атланти, інакше не зважилася б здійснювати свій відчайдушний замір щодо Френка. Але рішучість її різнилася від їхньої рішучості, хоча їй важко було б сказати, в усякому разі, зараз, у чому полягала ця відмінність. Може, в тому, що вона ладна піти на будь-що, тоді як ці люди на багато що не пішли б навіть під загрозою смерті. А може, в тому, що вони вже втратили всяку надію, але ще з усмішкою споглядали життя й манірно схиляли перед ним голову, коли воно пропливало повз них. А вона, Скарлет, на це не згодна була.

Вона не могла зігнорувати життя. Вона мусила жити, а життя виявлялося таким жорстоким, таким ворожим, що наївно було б сподіватися, щоб усміхненість допомогла здолати життєві знегоди. Ані зичливості, ані мужності, ані непохитних гордощів — нічого цього Скарлет не бачила у своїх друзях. Вона бачила тільки нерозумну затятість, з якою вони сприймали факти життя, усміхаючись до них, але відмовляючись глянути правді у вічі.

Коли вона дивилася на танцівників, розпашілих від кадрилі, то запитувала себе: чи гнітять їх, як-от її, думки про загиблих закоханих, про скалічених чоловіків, про голодних дітей, про втрачену землю, про те, що під своїм дахом вони мусять давати притулок чужим людям? Звісно-бо, їм знайомі ці думки! Обставини їхнього життя вона знала майже так само добре, як і свого власного. Вони втратили те саме, що й вона втратила, зазнали тієї самої скрути, що й вона, стикалися з тими самими проблемами, що й вона. Тільки реагували вони на них по-інакшому. Обличчя, які вона бачила в залі,— то були не обличчя, а маски, добротно припасовані маски, які ніколи не скидаються.

Але якщо вони так само гостро, як вона, потерпають від жорстокої дійсності — в чому не було сумніву,— то як їм вдається триматися з цією позірною веселістю і безтурботністю? І навіщо їм взагалі ховатися під личиною? Вона не могла цього збагнути і мимоволі це її дратувало. Їй ніколи не бути такою, як вони. Не зможе вона дивитись, як її світ зазнає краху, і вдавати, ніби це її не обходить. Вона немов зацькована лисиця, що мчить щодуху, аж серце мало не лусне, аби встигнути сховатися в норі поки не наздогнали гончаки.

І раптом у ній збурилась ненависть до них усіх, що вони такі відмінні від неї, що вони терплять свою недолю так стійко, як вона ніколи не зможе, та й ніколи не схоче. Вона ненавиділа їх, цих усміхнених легкодумних наївняків, цих пихатих дурнів які пишалися тим, що вже втратили, ба навіть тим, що це вони втратили. Ці жінки трималися, як дами — і були-таки ними,— хоч і мусили день у день тяжко працювати й не знали, як їм спромогтися на нову сукню. Дами! А ось вона вже не відчувала себе дамою, дарма що була в оксамитовій сукні й мала напахчене волосся, дарма що пишалася своїм походженням і багатством, яке колись їй належало. Червона земля Тари, в якій їй довелося порпатись власними руками, здерла з неї поволоку панськості, і вона розуміла, що відчує себе знову дамою хіба тоді, коли стіл її вгинатиметься від срібла та кришталю, коли паруватимуть на ньому найдобірніші наїдки, коли у неї в стайнях стоятимуть власні коні та карети, коли бавовну в Тарі збиратимуть чорні руки, а не білі.

«Отож і є! — подумала вона зі злістю й глибоко зітхнула.— Якраз у цьому й відмінність! Вони, хоч і зубожілі, досі відчувають себе дамами, а я ні. Цим дурепам невтямки, що не можна бути дамою, коли ти без цента за душею!»

Проте навіть у цю мить прозріння вона невиразно усвідомлювала, що нехай їхня постава й безглузда, але, мабуть, так і треба триматися. Еллен теж була б такої думки. І це непокоїло Скарлет. Вона розуміла, що мусила б відчувати те саме, що вони відчувають, однак не могла. Вона розуміла, що мусила б у це щиро повірити: вроджена дама нею й залишиться, навіть опинившись у злиднях, та присилувати себе до цієї віри тепер не могла.

Усе життя вона чула кпини на адресу янкі, які вважають себе аристократами, хоча все їхнє аристократство грунтується на багатстві, а не на походженні. Але зараз вона подумала — незважаючи на всю єретичність цієї думки,— що саме в цьому янкі мають слушність, навіть коли в усіх інших моментах з ними й не можна погодитись. Без грошей не будеш дамою. Скарлет знала, що Еллен, либонь, знепритомніла б, якби почула такі слова з доччиних уст. Еллен, навіть опинившись у безпросвітних злиднях, не зазнала б від цього сорому. Таки справді. А от Скарлет соромилася. Соромилася, що дійшла до вбогості й нестатків, що мусить принизливо перебиватися з дня на день і гибіти на тій роботі, яку мали б робити негри.

Вона роздратовано стенула плечима. Може слушність

і на їхньому боці, але все-таки ці пихаті дурні не дивляться вперед, як вона, що напружує кожен нерв, ставить на карту навіть свою честь і добре ім'я, аби повернути собі втрачене. Для багатьох із них гонитва за грішми була просто принизлива. Проте часи настали тяжкі й нещадні. І доводилося тяжко й нещадно боротись, коли хто хотів досягти перемоги. Скарлет знала, що від участі в такій боротьбі, де йшлося про гроші, чимало кого з цих людей стримували родинні традиції. Їм усім здавалося, що отак прямо заробляти гроші чи бодай навіть говорити про це — страшенна вульгарність. Звичайно, траплялися й винятки. Місіс Меррівезер зі своєю пекарнею чи Рене, що розвозить пироги фургоном. І Г'ю Елсінг, що заходився рубати й продавати дрова, або Томмі, що взявся за будівельне підприємництво. І Френк, в якого стало духу заснувати крамницю. Але більшість їх? Плантатори оброблятимуть кілька мізерних акрів і животітимуть у злиднях. Правники та лікарі вернуться до своїх професій і чекатимуть на клієнтів, які, можливо, ніколи й не з'являться. А решта, ті, які жили собі в дозвіллі на відсотки з капіталу? Що з ними станеться?

Але вона не збирається все життя злидарювати. І не сидітиме склавши руки в терплячому дожиданні чуда. Вона кинеться в плин життя і вирве у долі все, що зможе. Батько її починав убогим іммігрантом, а розжився на розлогі поля Тари. Якщо він цього домігся, то і його дочка на таке здатна. Вона не з тих, що все принесли в жертву Благородній Справі, яка зазнала поразки, а тепер ще й пишаються програшем — мовляв, така Справа варта була найбільшої посвяти. Їхня мужність спирається на минулому. А її мужність — на майбутньому. Сьогодні її майбутнє — це Френк Кеннеді. У нього принаймні є крамниця й готівка. А якщо їй вдасться одружити його на собі й прибрати до рук ті гроші, Тару на рік буде врятовано. А далі — Френкові доведеться купити тартак. Вона сама бачила, як швидко відбудовується місто, і для кожного, хто візьметься торгувати лісом тепер, коли майже нема конкуренції, тартак — це золота жила.

Десь із закамарків пам'яті виринула думка, яку висловив Рет ще в перші роки війни — про гроші, нажиті на блокаді. Тоді ці слова пройшли непомітно повз її свідомість, але тепер вона зрозуміла, яке глибоке то було спостереження, і навіть здивувалася, чом тоді не збагнула глибини цієї думки — через молодість чи, може, нетямущість?

«На краху цивілізації можна загребти не менше грошей ніж на її розбудові».

«Це ж він передбачив крах нашої цивілізації,— подумала вона,— і мав рацію. Скільки ж тут можливостей загребти гроші для кожного, хто не боїться працювати... або ж красти!»

Вона побачила, як до неї підходить Френк з келихом ожинового вина в одній руці й блюдечком зі скибкою кексу — в другій, і зобразила на обличчі усмішку. Їй і на думку не спало запитати себе, чи ж варта Тара того, щоб заради неї одружуватися з Френком. Вона знала, що варта і не збиралася більше вертатись до цього питання.

Скарлет попивала вино й усміхалась до Френка, певна того, що рум'янець у неї на щоках яскравіший, ніж у будь-кого з танцівниць. Вона підібрала спідниці, даючи Френкові місце біля себе, і стала обмахуватись хустинкою, щоб до нього долинав запах одеколону. Скарлет пишалася своїм одеколоном, бо ж ані одна інша жінка в залі не була напахчена, і Френк це завважив. Раз осмілівши, він навіть прошепотів їй, що вона рожева й запахуща, як троянда.

Та якби ж він не такий сором'язливий! Він здавався схожим на полохливого старого зайця. Якби йому додати галантності й запалу, як у Тарлтонів, чи бодай грубуватої нецеремонності, як у Рета Батлера! Але якби все це було йому властиве, то, мабуть, він уловив би розпач за її тремкими віями. А так — він занадто мало знався на жінках, щоб запідозрити тут щось нечисте. Їй щодо цього пощастило, хоча йому це не додало поваги в її очах.

РОЗДІЛ XXXVI

Одружилася вона з Френком Кеннеді через два тижні після гарячково скоробіжного його залицяння, яке,— сказала Скарлет йому, червоніючи,— настільки запаморочило їй голову, що вона вже неспроможна була опиратись.

Він не знав, що протягом цих двох тижнів вона ночей не спала, снуючи взад і вперед по кімнаті й скрегочучи зубами, чому він, попри всі її натяки й заохочення, такий нерішучий, і молила долю, щоб не прийшов йому ненароком лист від Сьюлін і не зруйнував усіх її планів. Але, хвалити Бога, Сьюлін була не з охочих до листування: страшенно радіючи одержуваним листам, писати їх вона аж ніяк не любила. А проте — всяке може статися, всяке, думала Скарлет у довгі нічні години, коли ходила з кутка в куток по

холодній підлозі спальні, накинувши на нічну сорочку вицвілу шаль Еллен. Френк не знав, що вона одержала коротенького листа від Вілла, в якому мовилося про Джонаса Вілкерсона: той знов заявився в Тару і, почувши про від'їзд Скарлет до Атланти, так розперезався, що Вілл та Ешлі мусили просто вигнати його. Лист Віллів нагадав їй те, що вона й так надто добре знала; адже часу до сплати накинутого їм податку лишалося все менше. Шалений розпач поймав Скарлет, коли невблаганно спливали дні за днями, аж їй хотілося схопити скляну клепсидру й затримати пісок, щоб не пересипався.

Але вона вправно приховувала свої почуття, вправно виконувала свою роль, тож Френк нічого не підозрював і бачив лише те, що лежало на поверхні: як чарівна й безпорадна молоденька вдова Чарлза Гамільтона щовечора гостинно приймає його у вітальні міс Дріботуп і, завмираючи від захвату, прислухається до його балачок про розширення крамниці та про те, скільки грошей він заробляє, коли придбає тартак. Її миле співчуття, її захоплений інтерес до кожного його слова були бальзамом на рану, заподіяну гаданим відступництвом Сьюлін. А йому ж так щеміло серце, так його пригнітила зрада Сьюлін, вразивши самолюбство сором'язкого літнього парубка, який добре знав, що серед жінок він не має особливого успіху. Написати Сьюлін і вичитати її за зрадливість Френкові навіть на думку не спадало. Він тільки тим і міг розважити душу, що ділився зі Скарлет своїми переживаннями. Не кажучи жодного лихого слова про сестру, Скарлет водночас поговоджувалася з ним, що Сьюлін повелася вкрай негідно, і натякала на те, що знайдеться жінка, яка віддасть належне його чеснотам.

Ця місіс Гамільтон була така гарненька рожевощока жіночка — вона то меланхолійно зітхала, думаючи про сумну свою долю, а то весело й невимушено сміялася таким сміхом, як ото видзвонюють срібні дзвіночки, коли він говорив якийсь жарт аби її підбадьорити. Зелена сукня, тепер уже цілком вичищена зусиллями Мамки, чудово окреслювала її тендітну постать з тонким, мов очеретина, станом, а ніжний аромат, яким завжди віяло від її хустинки та волосся, просто п'янив! Це ж ганьба, щоб така мила жіночка була самітна й безпорадна в цьому суворому світі, всієї жорстокості якого вона навіть не розуміє. І не мала ні чоловіка, ні брата, а тепер ще й батька, які захистили б її.

Світ, гадав Френк, надто немилосердний до самітних жінок, і Скарлет подумки тішилася з таких його висновків.

Він приходив щовечора, бо атмосфера в домі Дріботуп була приємна й заспокійлива. Мамка зустрічала його в дверях з усмішкою, призначеною для людей вельми шанованих, Туп частувала кавою, приправленою бренді, і взагалі метушилася коло нього, а Скарлет не пропускала жодного його слова. Часом їдучи пополудні у справах, він брав із собою Скарлет. Ці спільні поїздки неабияк тішили Френка, бо вона засипала його дурнуватими запитаннями — «суто жіночими», як схвально зазначав він подумки. Він сміявся, що вона аж така нетямуща, коли йдеться про справи, та й сама Скарлет сміялася і казала:

— Та звідки ж такій далекій від чоловічих інтересів жінці, як я, на них знатися?

В її товаристві він уперше за все своє довгорічне парубоцтво відчув себе сильним чоловіком, що йому Бог надав інакшої подоби, ніж багатьом іншим, призначивши на оборонця наївних безпорадних жінок.

Але коли нарешті вони вже стояли поряд під час шлюбної церемонії, і її маленька довірлива ручка спочивала в його руці, а опущені вії відкидали тіняве півколо на її рожеві щічки, він ледве чи міг би сказати, як до цього дійшло. Він тільки знав, що вперше в житті спромігся на щось незвичайно романтичне. Він, Френк Кеннеді, так закрутив голову цій чарівній жіночці, що вона впала в його дужі обійми. Від цього відчуття він і сам був як хмільний.

На вінчанні не було нікого з друзів чи родичів. За свідків узяли перехожих із вулиці. На цьому наполягла Скарлет, і він погодився, хоч і проти волі, бо хотів би на цій урочистості бачити біля себе свою сестру й швагра із Джонсборо. І хотів би потім улаштувати вечірку у вітальні міс Туп, де щирі друзі вихилили б по чарці за здоров'я молодої. Але Скарлет не згодилась навіть на те, щоб при цьому була присутня міс Туп.

— Тільки ми вдвох, Френку,— просила вона, припадаючи до його плеча.— Наче це у нас втеча. Я завжди мріяла втекти з дому й узяти потаємний шлюб! Будь ласка, дорогенький, зроби це ради мене!

Почувши таке незвичайне для нього пестливе слово і побачивши дві сльозинки в кутиках її ясно-зелених очей, благально звернених до нього, він здався. Кінець кінцем чоловік повинен поступатися нареченій надто коли йдеться

про весілля, адже для жінок усі ці сентименти так багато важать.

І він отямитись не встиг, як уже став одруженим

*

Дещо ошелешений лагідною настійливістю дружини Френк таки дав їй триста доларів, хоча спершу й опирався, бо ж ця поступка означала, що його надії найближчим часом придбати тартак не справдяться. Але не міг же він допустити, щоб її рідню вигнали з родинного гнізда, та й, крім того, жаль його почав розвіюватись, коли він побачив, як вона вся просіяла, а далі й остаточно розвіявся, коли вона заходилася палко «обдаровувати» його за щедрість. Френкові зроду ще не траплялося, щоб жінки його «обдаровували», і він зрештою подумав, що на це не шкода й грошей.

А Скарлет негайно відрядила Мамку до Тари з трьома дорученнями: віддати Віллові гроші, сповістити про її заміжжя і привезти Вейда до Атланти. За два дні прийшла коротенька вістка від Вілла, яку вона носила з собою і раз у раз перечитувала, дедалі більш радіючи. Вілл повідомляв, що податок сплатили і Джонас Вілкерсон повівся «як-найгіршим чином», коли про це дізнався, але погрози свої наразі припинив. Насамкінець Вілл побажав їй щастя,— коротко й формально, аніяк не виявляючи свого ставлення до її вчинку. Скарлет було ясно, що Вілл розуміє, як вона повелася і чому, і не ганить її, і не схвалює. «Але як сприйняв це Ешлі? — пекла її думка.— Як він поставився до мене тепер, після всього того, що я так недавно говорила йому в садку у Тарі?»

Одержала вона листа й від Сьюлін, написаного з граматичними помилками, повного образливих слів і залитого слізьми, де було стільки в'їдливих і влучних зауважень про вдачу Скарлет, що вона потім усе своє життя не могла його ні забути, ні вибачити. Проте навіть слова Сьюлін не могли затьмарити її радість від того, що Тару таки врятовано, принаймні від безпосередньої небезпеки.

Важко було призвичаїтись до думки, що відтепер вона має мешкати в Атланті, а не в Тарі. Розпачливо силкуючись роздобути грошей на податок, Скарлет лише про це одне й могла думати. Навіть у хвилину вінчання їй не спало на гадку, що за порятунок рідної домівки вона платить своїм довічним вигнанням з неї. Тепер, коли все вже було позаду, вона збагнула це, і її затопила хвиля туги за домівкою. Але

що сталося, те вже сталося. Вона сама пішла на цей крок і відступатись не збиралася. Скарлет була така вдячна Френкові за порятунок Тари, що в ній навіть зажевріло якесь почуття до нього, і вона твердо вирішила зробити все, щоб він ніколи не пошкодував про своє одруження з нею.

Дами Атланти знали сусідські справи так само докладно, як свої власні, тільки сусідськими цікавилися куди більше. Всім було відомо, що Френк ще кілька років тому «порозумівся» зі Сьюлін О'Гарою. Він і сам ненароком був прохопився, що наступної весни збирається взяти з нею шлюб. Отож звістка про те, що він нишком одружився зі Скарлет, природно викликала цілу зливу пліток, здогадів та всіляких підозр. Місіс Меррівезер, яка ніколи не проминала нагоди задовольнити свою допитливість, напрямки запитала Френка, що він собі думав, беручи шлюб з однією сестрою, коли залицявся до іншої. Опісля вона доповіла місіс Елсінг, що замість відповіді Френк дурнувато вибалушив на неї очі. Що ж до Скарлет, то місіс Меррівезер при всій своїй зухвалості таки не зважилася заговорити з нею на цю тему. Сама Скарлет у ці дні здавалась якоюсь супокійною і лагідною, тільки в очах у неї світилося тихе самовдоволення, яке дратувало сторонніх, бо ж явно було видно, що вона кожному дасть одкоша, коли хтось спробує її зачепити.

Скарлет знала, що вся Атланта перетирає її на зубах, але їй до цього було байдуже. Врешті-решт, нема нічого аморального, коли хтось виходить заміж. Головне, що Тару врятовано. А люди — нехай собі базікають. У неї і без того повна голова клопоту. Найважливіше було — як по змозі делікатно втовкти Френкові в голову, що його крамниця повинна давати більше прибутку. Після того страху, що нагнав на неї Джонас Вілкерсон, вона не зможе спокійно жити, поки Френк не матиме у запасі грошей. І навіть якщо не виникне потреби якихось непередбачених видатків, Френкові однаково треба більше заробляти, щоб вона змогла відкласти достатню суму на сплату податку в наступному році. Та й той тартак, про який казав Френк, не виходив у неї з пам'яті. На ньому ж Френк міг би заробити купу грошви. Кожен міг би, коли тепер деревину продають за такими скаженими цінами. Потай душі її злостило, що у Френка замало грошей, щоб і податок сплатити, і тартак придбати. Вона поклала собі, що він конче мусить більше вибивати грошей з крамниці і взагалі бути меткішим, а то

ще хтось інший перехопить тартак. Скарлет добре розуміла, що справа ця вельми вигідна.

На місці свого чоловіка вона придбала б тартак, навіть якби задля цього довелося віддати в заставу крамницю. Але коли вона обережно натякнула про це Френкові на другий день після весілля, він тільки всміхнувся і сказав їй, щоб не морочила свою милу голівку всіма цими клопотами. Френка здивувало, що вона знає саме поняття «застава», і спершу це просто втішило його. Та минуло ще кілька днів, і це вже не здавалося таким втішливим, ба навіть почало неприємно вражати. Одного разу він необдумано сказав їй, що «дехто» (імена він остерігся назвати) заборгував йому, але не може тепер розрахуватись, а він, звичайно ж, не буде надміру налягати на давніх своїх друзів, людей з порядних родин. І невдовзі пошкодував за свої слова, бо Скарлет згодом раз у раз доймала його розпитуваннями про боржників. З чарівно-дитячим виглядом вона заходилась випитувати в нього, як їх звуть та скільки саме вони заборгували,— їй просто кортіло це знати, пояснювала Скарлет. Френк усілякo ухилявся від прямої відповіді. Він тільки покахикував нервово, розводив руками й знов і знов починав своє ідіотське патякання про те, яка в неї мила голівка.

Поступово, однак, він почав усвідомлювати, що в цієї милої голівки неабияка «кмітливість на цифри». Правду кажучи, набагато більша, ніж у нього самого, і це не могло не бентежити. Його ошелешило відкриття, що вона може швидко додати подумки цілий стовпчик цифр, тоді як йому коли цифр більше трьох, без олівця й паперу вже не впоратись. І дроби не становили для неї труднощів. Йому здавалося просто непорядним, що жінка знається на дробах і на ділових оборудках, але як уже доля на лихо наділила її такою зовсім нежіночою здібністю, вона повинна бодай не виказувати цього на людях. І якщо до одруження він охоче розмовляв з нею на ділові теми, то тепер це йому зовсім перехотілося. Тоді він гадав, ніби ці матерії не вкладаються їй у голові, отож залюбки пояснював різні деталі. А тепер побачив, що вона тямить аж надто багато, і чисто по-чоловічому обурився такою жіночою двоєдушністю. До цього ще додалося природне для чоловіка розчарування, коли він виявляє, що жінка має здоровий глузд.

Ніхто так і не дізнався, чи дуже скоро після шлюбу Френкові стало ясно, що Скарлет заманула його до шлюбу ошуканством. Можливо, істина свінула йому тоді, коли Тоні Фонтейн, явно вільний від любовного захоплення,

приїхав до Атланти у справах. А можливо, це Френкові без усяких манівців розтовкмачила в листі з Джонсборо сестра, вражена братовим одруженням. В усякому разі, довідався він про це не від Сьюлін. Вона йому так і не написала, а він сам, ясна річ, не міг їй писати й щось там з'ясовувати. Та й до чого були тепер пояснення, коли він уже одружений? У глибині душі він переживав, думаючи про те, що Сьюлін ніколи не дізнається правди й до кінця віку вважатиме його безчесним відступником. Інші, мабуть, теж так гадають і засуджують його. І в якому безглуздому становищі він опинився! У нього нема ніякої змоги виправдатися, бо не казатиме ж він, що втратив голову через жінку а як порядна людина не може він прилюдно оголосити, що Скарлет брехнею затягла його в сильця.

Хоч би там як, але Скарлет йому дружина і має право розраховувати на його лояльність. А поза тим він таки не міг пойняти віри, що вона вийшла за нього виключно з холодного розрахунку, без ніякого почуття. Чисто чоловіча гордість не дозволяла, щоб така думка на довший час затрималась в його голові. Приємніше було думати інше: Скарлет раптово так закохалася в нього, що пішла на обман, аби ним заволодіти. Хоча все одно це було досить дивно. Френк розумів, що не такий він уже й привабливий для жінки, вдвічі за нього молодшої, гарненької собою та елегантної, але він був джентльмен і свої сумніви залишав при собі. Скарлет йому дружина, і він не може ображати її нетактовними розпитуваннями, тим паче що це однаково нічого не змінить.

Та й не дуже Френк хотів щось змінювати, оскільки шлюб його, як йому здавалося, обіцяв бути цілком щасливим. Скарлет була найчарівніша й найзвабніша з усіх жінок і, як на нього, ідеальна з будь-якого погляду, єдине їй вадило, що вона така затята. Френк уже з перших пошлюбних днів пересвідчився, що допоки все йде по її волі, життя може бути ще й як приємне, але коли їй у чомусь спробуєш заперечити... Дай їй чинити власну волю, і вона буде весела, як дитина, сміятиметься раз у раз, пустуватиме, сяде йому на коліна й почне скубти за бороду, аж він відчує себе на двадцять років молодшим. Вона вміла бути на диво ніжною й уважливою, гріла йому капці біля вогню, коли він пізно вертався додому, ревно клопоталась, щоб він не застудив ноги, журилася, чому в нього не минає застуда, пам'ятала, що він любить курячий шлунок і що до кави йому треба

класти три ложечки цукру. Так, жити зі Скарлет було дуже мило й затишно — допоки все чинилося по її волі.

*

Через півмісяця після весілля Френк захворів на грип, і доктор Мід звелів йому лежати. У перший рік війни Френк два місяці провалявся у шпиталі з запаленням легенів, і відтоді як вогню боявся повороту хвороби, тож тепер покірно лежав і впрівав під трьома ковдрами, щогодини п'ючи гарячі відвари, які приносили йому Мамка й тітонька Туп.

А що грип не проходив, то Френк з кожним днем дужче непокоївся за крамницю. Тим часом у крамниці порядкував молодий прикажчик, який щовечора приходив до господаря додому й доповідав про денний виторг, але Френка це не задовольняло. Він так тривожився, що Скарлет урешті — вона тільки й чекала цієї нагоди — поклала холодну руку йому на чоло й сказала:

— Послухай, дорогенький, мене хвилює, що ти так близько береш усе до серця. Я з'їжджу сама до міста й подивлюсь, як там справи.

І вона вийшла з кімнати, усміхнувшись собі, що так легко вдалося пригасити його кволий протест. Ці три тижні їхнього шлюбного життя її пекла нетерплячка заглянути до Френкових гросбухів і з'ясувати, який стан у нього з грішми. Яке щастя, що він прикутий до ліжка!

Крамниця була неподалік від П'яти Променів, новенький дах її полискував на тлі задимлених цегляних стін. Перед крамницею над усім хідником був дерев'яний дашок, біля довгих залізних штабин межи опорами, на яких трималась покрівля, стояли коні та мули, понуривши голови, прикриті від холодної мжички драними коцами та ковдрами. Усередині все більш-менш нагадувало Буллардову крамницю в Джонсборо, хіба тільки біля розжареної до червоного грубки бракувало завсідників, що жували тютюн і спльовували жуйку в ящики з піском. Френків заклад був просторіший, ніж у Булларда, і набагато темніший. Дерев'яний дашок над вікнами майже не пропускав зимового світла, тільки дрібка його соталася через маленькі засиджені мухами віконця високо вгорі на бічних стінах, тому в приміщенні стояв приємерк і було затхло. Підлога була притрушена забагнюченою тирсою, на всьому лежав шар пилу та бруду. Передня частина крамниці ще мала сяку-таку подобизну ладу: на високих полицях, що тяглися в

темряву, видніли сувої барвистих тканин, посуд, кухонне причандалля та всяка інша всячина. Але далі, за перегородкою, панував безлад.

Підлоги там не було, і все громадилося впереміш на твердій долівці. В напівтемряві Скарлет розрізнила ящики й паки з різним товаром, плуги й упряж, сідла й дешеві соснові труни. З мороку проступали вживані меблі — простіші, евкаліптові, і поряд — з червоного та рожевого дерева, які недоречно полискували серед навколишньої пилюки оббивкою з потертої парчі й кінського волосу. Долівку, крім того, захаращували порцелянові нічні горщики, миски, глечики, а попід усіма чотирма стінами містилися глибокі засіки — там було зовсім темно, і лише піднісши над ними лампу, змогла Скарлет розгледіти, що в них насіння, а також цвяхи, шурупи й теслярський інструмент.

«Здавалося б, Френк, такий метушливий та педантичний, як стара діва, мав би трохи охайніше все тут тримати,— подумала вона, витираючи забруднені руки хустинкою.— Чистий тобі хлів! І це називається крамниця! Та хоч би пилюку повитирав і повиставляв усе на видноту, щоб люди могли роздивитися, то куди швидше воно б розпродувалось».

І якщо товари у нього такий мають вигляд, то який хаос, певне, в його рахунках!

«Ану-но подивлюсь, які ж у нього рахівничі книги»,— подумала вона і, взявши лампу, перейшла до передньої частини крамниці. Віллі, прикажчик, вельми неохоче дав їй заяложений гросбух. Хоч і який молодий, він, очевидячки, був згоден з Френком, що жінкам нічого встрявати у ділові інтереси. Але Скарлет гостро цитьнула на нього й відправила обідати. Коли прикажчик пішов і не стало його несхвальних поглядів, їй полегшало; вона влаштувалась на плетеному стільці біля розжареної грубки, підібрала під себе ногу й розгорнула книгу на колінах. Пора стояла обідня, і вулиці спорожніли. У крамниці не було жодного покупця, тож Скарлет могла вільно собі вивчати гросбух.

Вона почала повільно гортати сторінки, уважно переглядаючи стовпчики імен та цифр, виведених дрібним каліграфічним почерком Френка. Все було так, як Скарлет і побоювалась — вона аж спохмурніла, побачивши це нове свідчення його невміння вести справи. Добрих п'ятсот доларів боргу — часом кількамісячного — числилося за людьми, яких вона добре знала, серед них були й Меррівезери та Елсінги. З побіжних Френкових згадок про борж-

ників Скарлет зробила висновок, що йдеться про якісь дрібні суми. Але щоб такі гроші!

«Якщо вони неспроможні розплатитись, то чого далі й далі купують? — роздратовано думала вона.— І навіщо він їм продає, коли знає, що вони не мають чим заплатити? Багато хто міг би розрахуватись, якби їх притиснути. Елсінги он безперечно могли б, коли в них було за що пошити Фенні нову атласну сукню й справити таке бучне весілля. Френк просто м'якотілий, і люди цим користаються. Та якби він зібрав хоч половину боргів, то запросто вистачило б і тартак купити, і мені на податок».

Раптом з'явилася й інша думка: «Але уявляю собі, як він став би заправляти цим тартаком! Хай йому чорт, якщо Френк крамницею заправляє, мов доброчинним закладом, то як він сподівається розбагатіти на тартаку? Та він за місяць збанкрутує! Я б, їй-бо, краще за нього впоралася з крамницею. Та й з тартаком теж, хоч я й не розуміюся на деревині».

Думка про те, що жінка могла б вести ділові справи не гірш за чоловіка, ба навіть краще, була приголомшлива, а для Скарлет і зовсім революційна: адже її виховувано в тому дусі, що чоловіки всетямущі, а жінки безпорадні. Звичайно, вона вже давно знала, що це не зовсім так, але силкувалася не позбавляти себе остаточно ілюзій. І ніколи раніше не пробувала ввібрати цю дивовижну думку в слова. Скарлет сиділа непорушно, з важкою книгою на колінах, рот ледь розкритий від подиву, і думала про те, що протягом останніх місяців у Тарі вона ж виконувала чоловічу роботу, і виконувала непогано. Їй з дитинства прищеплювано віру в те, що жінка сама ні на що не спроможна, але ж вона заправляла плантацією без чоловічої допомоги, аж поки з'явився Вілл. «Та що там казати,— снувалось у неї в голові,— я певна, що жінка все на світі може, і ніякої чоловічої допомоги їй не треба, хіба лише коли дітей родити, а щодо цього, то, Бог свідок, жодна жінка, якби від неї це залежало, не стала б їх собі заводити».

З цією думкою — що вона не менш кмітлива за чоловіка — прийшли раптом і гордощі, і палке бажання довести цей свій хист самостійно заробляти гроші, як то роблять чоловіки. Гроші, які були б її власністю, яких вона не мусила б ні в кого просити і за які не мусила б ні перед ким звітувати.

— Якби в мене були гроші, я б і сама купила тартак,—

промовила вона вголос і зітхнула.— І я б уже знала, як на ньому заробити. Жодної тріски я не продала б у кредит.

Вона знову зітхнула. Грошей нізвідки було взяти, тож не варто було й голову цим морочити. Френк просто повинен стягнути борги зі своїх боржників і купити за ці кошти тартак. Це певний спосіб доробитися більших грошей, і коли тартак буде у нього в руках, вона вже якось змусить Френка стати повороткішим, ніж тут у крамниці.

Скарлет видерла останній аркуш із гросбуха й почала виписувати імена тих, за ким борг числився вже кілька місяців. Вернувшись додому, вона поговорить про це з Френком. Утовкмачить йому, що ці люди повинні сплатити свої борги, навіть якщо вони давні друзі, навіть якщо йому незручно допоминатися за гроші. Френк, звісно, рознервується, бо він несміливий і думка приятелів для нього багато важить. Він такий делікатний, що радше зазнає збитку, ніж виявить належну наполегливість у стягуванні боргів.

І ще він, мабуть, скаже, що ніхто не має готівки, щоб розплатитися. Воно то, може, й правда. Що таке нестатки — це їй відомо. Але все-таки майже в кожного лишилось якесь срібло, коштовності, якась нерухомість. Френк може взяти це замість готових грошей.

Вона уявила собі, яке скиглення зчинить Френк, почувши таку її пропозицію. Забрати у друзів коштовності чи нерухоме майно! «Що ж,— знизала вона плечима,— він може скиглити скільки завгодно. Я йому так і скажу, що коли він хоче сидіти у злиднях через друзів, то я цього не хочу. Френк ніколи не виб'ється в люди, якщо не набереться духу. А вибитись треба! Він таки муситиме робити гроші, навіть коли мені задля цього доведеться перебрати в свої руки все господарство».

Вона заповзято писала, аж зморщивши чоло від напруження й прищикнувши язика між зубами, коли нараз двері з вулиці розчинились і струмінь холодного повітря вдерся до крамниці. Якийсь високий чоловік легкою індіанською ходою ввійшов у присмеркове приміщення, і Скарлет, підвівши голову, побачила Рета Батлера.

На ньому був новий модний костюм і пальто з пелериною, що вільно спадала з широких плечей. Коли вони зустрілись очима, він скинув циліндра й уклонився, приклавши руку до грудей, до своєї бездоганно чистої плісованої сорочки. Білі його зуби сліпучо зблиснули на смуглявому обличчі, а очі зухвало зміряли її з голови до ніг.

— Люба моя місіс Кеннеді,— промовив він, підходячи

до неї.— Найлюбіша моя місіс Кеннеді! — і спрснув веселим голосним сміхом.

Спершу вона була така вражена, немов побачила привида, але потім швиденько витягла ногу з-під себе, випросталась і холодно подивилася на Рета.

— Що ви тут робите?

— Я завітав до міс Дріботуп і від неї дізнався про ваше одруження, отож чимдуж поквапився сюди привітати вас із цієї нагоди.

Згадка про те приниження, якого він їй завдав, змусила її густо почервоніти з сорому.

— Не розумію, як у вас вистачає нахабства дивитись мені в очі! — скрикнула вона.

— Навпаки, це я не розумію, як у вас вистачає нахабства дивитись мені в очі.

— Та ви просто най...

— Може, нам краще таки замиритися? — посміхнувся він до неї згори, і в цій широкій сліпучій посмішці була зухвалість, але не було й краплі сорому за себе або осуду її, Скарлет. І вона мимохіть теж посміхнулася, тільки якось криво й мулькувато.

— Шкода, що вас не повісили!

— Боюся, ви не одна так думаєте. Але облиште це все, Скарлет. Ви маєте такий вигляд, наче проковтнули шомпол, а воно вам не дуже пасує. Здається, у вас досить було часу, щоб прийти до тями після мого... м-м... маленького жарту.

— Жарту? Х-ха! Та я повік його не забуду!

— Е, ні, забудете. Просто ви вдаєте обурення, бо гадаєте, що так годиться, що цього вимагає респектабельність. Ви дозволите сісти?

— Ні.

Він примостився на стільці коло неї і осміхнувся.

— Я чув, що ви й двох тижнів не змогли почекати на мене,— зауважив він і вдавано зітхнув.— Які жінки мінливі!

Оскільки вона нічого не відповідала, він повів мову далі.

— Скажіть мені, Скарлет, так як другові — дуже давньому й дуже близькому другові: хіба ж не розумніше було почекати, поки я вийду з тюрми? Чи вам принади подружнього співжиття з цим літнім добродієм Френком Кеннеді видалися спокусливіші, аніж позашлюбний зв'язок зі мною?

Його глузливий тон, як завжди, викликав у ній гнів,

і водночас їй кортіло засміятись йому в лице через цю його зухвалість.

— Не кажіть дурниць.

— А чи не могли б ви задовольнити мою цікавість щодо однієї обставини, яка вже деякий час збуджує мою увагу? Невже у вас, як у жінки, не викликає відрази, не ображає найтонших душевних порухів, коли ви не тільки раз, а й удруге виходите заміж без кохання і навіть без потягу? Чи, може, в мене хибне уявлення про витонченість почуттів нашого південського жіноцтва?

— Рете!

— Це і є для мене відповідь. Я завжди відчував, що жінок наділено такою твердістю й витривалістю, про які й гадки не мають чоловіки, хоч мені з самого дитинства прищеплювали уявлення, ніби жінки — це тендітні, ніжні й чулі істоти. Хоча слід сказати, що, згідно з засадами європейського етикету, обопільна закоханість чоловіка й дружини свідчить про їхню невихованість. Це найбільший несмак, та й годі. І я завжди вважав, що європейці в даному випадку мають рацію. Одружуйся задля вигоди, а кохайся задля втіхи. Продумана система, правда? У своїх поглядах ви ближчі до бабці Англії, ніж я гадав.

З яким задоволенням вона кинула б йому в вічі: «Я не одружувалася задля вигоди!» Але, на лихо, Рет знав, як було насправді, і всякі спроби вдати ображену невинність тільки ви́кликали б ще ущипливіші зауваження з його боку.

— Верзете казна-що,— холодно зауважила вона. І, аби швидше перевести розмову на іншу тему, поспитала: — А як вам пощастило вирватися з в'язниці?

— О, це! — відказав він, роблячи широкий жест рукою.— Без особливого клопоту. Випустили мене сьогодні вранці. Я вдався до вельми тонкого шантажу одного мого приятеля у Вашингтоні — він там на досить високій посаді при федеральному уряді. Чудовий тип, один з тих переконаних патріотів-янкі, що продавали мені рушниці й кринолiни для Конфедерації. Коли йому в належній формі доповіли, яке розпачливе моє становище, він негайно використав усі свої зв'язки, і ось мене й звільнили. Зв'язки — це все, Скарлет. Не забувайте цього, коли вас посадять. Зв'язки — це все, а винний чи невинний — питання суто академічне.

— Але ви то вже запевно не належите до невинних.

— Ні, не належу,— тепер, коли я вибрався з пастки,

щиро можу визнати, що я винний, яко Каїн. Я таки вбив того негра. Він чіплявся до дами, і у мене, південського джентльмена, іншого вибору не було. І коли вже пішло на сповідь, то мушу зізнатись і в тому, що я застрелив також кавалериста-янкі, почувши від нього кілька нетактовних слів у барі. Проти мене, правда, не висували цього обвинувачення, отож, мабуть, котрогось іншого бідолаху давно вже й повісили за це.

Він так невимушено згадав про ці вбивства, що у Скарлет аж кров похолола в жилах. Слова морального осуду вже ладні були зірватись у неї з уст, але раптом вона згадала янкі, що лежав під плетивом виноградних лоз у Тарі. Адже за нього сумління її гризе не більше, ніж за таргана, якби вона роздушила його ногою. Тож яке в неї право осуджувати Рета, якщо вона винна не менше від нього?

— І, щоб уже зовсім очистити душу, зізнаюся вам, але тільки між нами (тобто щоб не дійшло це до міс Дріботуп), що й гроші таки справді я маю, вони спокійнісінько лежать у Ліверпульському банку.

— Гроші?

— Атож, ті гроші, про які так допитувались янкі. І ви повинні знати, Скарлет, що зовсім не через скнарість я не дав вам грошей, яких ви потребували. Якби я виписав вам чек, вони б уже якось пронюхали про це, і ви, боюся, не одержали б ані цента. Зберегти ці гроші я можу, лише не чіпаючи їх. Я знаю, що там вони в безпеці, бо якби дійшлося до найгіршого, якби янкі довідались, де ті гроші, й спробували відібрати їх у мене, я мусив би назвати поіменно всіх патріотів-янкі, які спродували мені зброю й техніку під час війни. Тоді вибухнув би страшний скандал, адже дехто з тих янкі тепер на високих постах у Вашингтоні. Власне, моя погроза зняти гріх з душі й допомогла мені опинитися на волі. Я...

— То це таки правда... що у ваших руках золото Конфедерації?

— Але не все, Боже милий, ні! На цьому золоті добре нагріло руки з півсотні чи й більше тих, хто постачав товари крізь блокаду, а тепер вони надійно примістили його в Нассау, в Англії та Канаді. І конфедерати, які виявилися не такими спритними, як ми, повік цього нам не вибачать. Я загріб десь так з півмільйона. Подумайте лишень, Скарлет: півмільйона доларів, якби ви стримали свій запальний темперамент і не кинулися наосліп у шлюбну пастку!

Півмільйона доларів. Вона відчула, як млість підступила

до горла на саму думку про такі великі гроші. До неї навіть не дійшли глузливі нотки в його словах. Аж не вірилося, щоб в їхньому гіркому й зубожілому світі могло бути стільки грошей. Так багато грошей, так неймовірно багато, і не в неї, а у когось іншого, хто вкрай легковажно до них ставиться, та, власне, зовсім і не потребує їх. А в неї єдиний захисток від ворожого світу — хворовитий літній чоловік і ця миршава жалюгідна крамничка. Нема правди в тому, що такий пройдисвіт, як Рет Батлер, має так багато, а вона, в якої на горбу весь тягар життя, має так мало. В ній нуртувала ненависть до нього, що оце сидить перед нею, вирядженний, як денді, і під'юджує її. Ні, не буде вона вихваляти його спритність, а то він ще дужче розпаношиться. Навпаки, знайде найдошкульніші слова, щоб допекти йому до живого.

— Вам, певно, здається, що ви чесно привласнили гроші Конфедерації. Так отже ні! Це найсправжнісінька крадіжка, і ви це знаєте. Я б не хотіла мати такої плями на сумлінні.

— Ти ба! Яким зеленим став нині виноград, коли ми вже під'їли! — вигукнув він, скривившись.— Але в кого ж це я їх украв?

Вона мовчала, силкуючись придумати — в кого ж бо, справді. Кінець кінцем він зробив те саме, що й Френк, тільки у Френка розгін менший.

— Половина грошей по-чесному моя,— провадив далі Рет.— Я їх чесно заробив з допомогою чесних патріотів Півночі, які охоче продавали Союз за його спиною і мали на своїх товарах стовідсотковий прибуток. Дещо я заробив, вклавши власні скромні кошти у бавовну на початку війни — я придбав її майже надурняк, а згодом, коли англійські фабрики стали криком кричати: бавовни! — спродав по долару за фунт. Дещо я заробив на перепродажу харчів. Чого б це я дозволяв, щоб янкі наживалися на моїй праці? Але решта й справді належала Конфедерації. Це з тієї конфедератської бавовни, яку я спромігся вивезти крізь блокаду і продав у Ліверпулі по скажених цінах. Бавовну давали мені, покладаючись на те, що я за неї придбаю шкіру, гвинтівки, машинерію. Взяв я її, цілком щиро сподіваючись придбати саме ці товари. Я мав доручення покласти золото в англійські банки на своє ім'я, щоб у мене був добрий кредит. А коли блокада замкнулася, ви пам'ятаєте, що я не міг вивезти жодного судна з конфедератських портів, ані приставити сюди, тож гроші так і лишилися

в Англії. То що я мав зробити? Як останній дурень, забрати все те золото з англійських банків і спробувати переправити до Вілмінгтона? Щоб янкі його перехопили? Чи ж я винен, що блокада замкнулася? Чи це моя вина, що Справа Півдня зазнала поразки? Гроші належали Конфедерації. Але тепер уже Конфедерація не існує,— хоча, як послухати декотрих людей, то це не зовсім і так. Кому я повинен віддати ці гроші? Урядові янкі? Мені в жодному разі не усміхається, щоб люди подумали, ніби я злодій.

Він витяг з кишені шкіряний портсигар, видобув звідти довгу сигару і з насолодою понюхав її, водночас пильно стежачи за Скарлет, немов для нього дуже важило, що вона скаже.

«А чуми на нього нема! — подумала Скарлет.— Завжди виходить, що його зверху. Докази в нього завжди якісь непевні, але я ніяк не можу втямити, чому саме».

— Ви могли б,— промовила вона з гідністю,— роздати їх тим, хто опинився в нестатках. Конфедерації вже немає, але повно конфедератів та їхніх родин, які живуть надголодь.

Він відхилив назад голову й зневажливо засміявся.

— Ви найчарівніша й найкумедніша саме тоді, коли виголошуєте отакі лицемірні сентенції, як зараз! — вигукнув він у щирому захопленні.— Ви завжди кажете правду, Скарлет. Ви просто неспроможні брехати. Ірландці — найневміліші брехуни на світі. Але будьте щирі. Вам завжди начхати було на оплакувану тепер Конфедерацію і ще більше начхати на зголоднілих конфедератів. Та досить мені тільки натякнути, що я збираюся роздати ці гроші, як ви знімете відчайдушний вереск, чому лев'яча пайка з них не перепаде вам.

— Мені зовсім не треба ваших грошей...— почала вона силкуючись говорити з холодною гідністю.

— Ой, облиште! У вас долоні так і сверблять, щоб допастися до цих грошей. Якби я показав вам чвертак, ви б його просто вирвали з рук.

— Якщо ви прийшли сюди ображати мене й глузувати з моєї бідності, я розпрощаюся з вами,— заявила Скарлет, намагаючись прибрати з колін тяжкий гросбух, щоб встати і тим самим надати більшої ваги своїм словам. Ту ж мить він схопився з місця, схилився над нею і, сміючись, легенько штовхнув назад на стільця.

— Коли ви перестанете злоститись, чуючи правду? Ви

залюбки кажете правду про інших людей, тож чому вам не любо вислуховувати її про себе? Я нітрохи не ображаю вас. Я вважаю, що загребущість — дуже гарна риса.

Вона не зовсім була певна цього, але оскільки голос його звучав схвально, трохи заспокоїлась.

— Я прийшов сюди не для того, щоб злорадіти з вашої бідності, а щоб побажати вам довгого й щасливого подружнього життя. До речі, якої думки сестричка Сью про ваш грабіж?

— Який грабіж?

— А що ви викрали Френка у неї з-під носа.

— Ні в кого я...

— Та нехай, не сперечаймося за слово. То що ж вона сказала?

— Нічого вона не сказала,— відрубала Скарлет. Але очі її зрадницьки забігали, виказуючи неправдивість її слів.

— Це висока самозреченість з її боку. А тепер поговорімо про вашу бідність. Я ж, безперечно, маю право це знати після того, як ви ще зовсім недавно притьмом примчали до мене в тюрму. То у Френка виявилося менше грошей, ніж ви сподівалися?

Зухвалість його була всеосяжна. І з цим або треба примиритись, або випровадити його за двері. Та зараз їй уже не хотілося, щоб він ішов. Слова Ретові були колючі, як сама правда. Він розумів, що́ вона зробила й чому, однак ставлення його до неї через це, здається, не змінилося. І хоча розпитував він просто в лоб, що неприємно вражало, цікавість його наче була цілком щира. Тільки йому одному вона могла б розповісти все, як є. І це розрадило б їй душу, бо вже хтозна-відколи вона ні з ким не ділилася правдою про себе і про мотиви своїх вчинків. Якщо вона десь пробувала казати те, що думає, кожного це вочевидь шокувало. А от розмова з Ретом давала таку полегкість і заспокоєння, які відчуваєш, узувши зручні хатні капці після того, як цілу ніч протанцюєш у тісних черевичках.

— Невже ви не дістали грошей на сплату податку? Тільки не кажіть мені, що злидні й досі під дверима Тари.

Голос його тепер видався якимсь незвичним.

Скарлет підвела погляд, і очі їхні зустрілися, і в його очах вона побачила вираз, який спершу здивував її і вразив, а тоді раптом змусив усміхнутись так приємно й чарівно, як уже давно вона не усміхалася. Страшенний облудник він — а ось іноді буває такий же милий! Тепер їй стало ясно, що прийшов сюди він зовсім не дражнити її, а переконатись чи

вона дістала гроші, яких так гостро потребувала. Їй було ясно, що, вийшовши з тюрми, він щодуху помчав до неї, анічим не показуючи, як він квапиться, з єдиною метою — позичити грошей, коли вони їй ще потрібні. А якби вона спробувала викрити його в цьому, він би став допікати їй, ображати й нізащо не зізнався б, задля чого прийшов. Ну ніяк його не можна зрозуміти. Невже він і справді не байдужий до неї, і то навіть більшою мірою, ніж згоден визнати? Чи в нього щось інше на думці? Скорше-таки це друге, здавалось їй. Проте хто зна? Часом він робить дуже дивні речі.

Ні,— відповіла вона,— злидні вже не стоять під дверима. Я... я дістала гроші.

— Але дістали не без боротьби, певна річ. Невже ви спромоглися стримати себе до того моменту коли обручка була вже у вас на пальці?

Вона насилу втамувала усмішку — так влучно розгадав він її поведінку,— але ямочки все ж заграли у неї на щоках. Рет знову сів, зручно випроставши ноги.

— Так розкажіть мені про свою скруту. Цей поганець Френк увів вас в оману щодо своїх можливостей? Його треба було б добряче відшмагати, що він скористався безпорадним становищем бідної жінки. Кажіть мені все, Скарлет, чого там. У вас не повинно бути таємниць від мене. Я ж однаково знаю про вас найгірше.

— Ох Рете, ви такий гидкий... я просто слів не маю! Ні, він зовсім не ошукав мене, але...— Раптом їй захотілося розкритися зі своїми клопотами.— Знаєте, Рете, якби Френк стягнув усі гроші, що йому винні, я б уже нічим не журилася. У нього ж півсотні боржників, а він не хоче притиснути їх. Такий делікатний. Він каже, що джентльменові не годиться напосідати на іншого джентльмена. А це ж можуть збігти цілі місяці, поки гроші вернуться, а може, й не вернуться ніколи.

— Ну то й що? Хіба вам нема чого їсти, поки він не стягне цих боргів?

— Та ні, на харчі вистачає, але... коли казати правду, то мені вже зараз придалася б частина тих грошей.— Очі в неї загорілись, коли вона згадала про тартак. А що як?..

— На що саме? Знов на податок?

— А хіба вас це стосується?

— Стосується, бо ви зараз попросите мене позичити вам грошей. Знаю я всі ці прийоми! І я позичу... навіть не вимагаючи з вас, дорога місіс Кеннеді того чарівного

забезпечення, яке ви пропонували мені не так давно. Хіба що вже дуже наполягатимете.

— Ви найвульгарніший...

— І зовсім ні. Я тільки хотів вас заспокоїти. Я розумію, що цей нюанс може вас тривожити. Не дуже, але все-таки. А я залюбки позичу вам гроші. Тільки я повинен знати, на що ви збираєтесь їх витратити. Сподіваюся, я маю таке право. Коли це для того, щоб купити собі гарненьку сукню чи там екіпаж, я дам їх вам і навіть благословлю на купівлю. Але коли ви маєте намір за ці гроші купити нові штани Ешлі Вілксові — боюся, мені доведеться вам відмовити.

Її охопила така лють, що якусь хвилину вона й слова не могла вимовити.

— Ешлі Вілкс ніколи не брав у мене ні цента! Навіть якби він помирав з голоду, я не примусила б його й цента взяти! Ви не розумієте, який він достойний, який гордий! Та де вам його зрозуміти, коли самі ви...

— Не вдаваймося до взаємних образ. Я теж можу сказати кілька таких слів, які дошкулять вам не менше. Ви забуваєте, що через міс Дріботуп я стежив за кожним вашим кроком, а ця мила душа ладна викласти все, що знає, коли знайдеться охочий слухач. Я знаю, що Ешлі живе в Тарі, відколи повернувся з Рок-Айленду. Знаю, що ви дали притулок у себе і його дружині, хоч це, мабуть, вам було нелегко.

— Ешлі — це...

— О, безперечно,— сказав він, зневажливо махнувши рукою.— Ешлі, звісно, занадто піднесена натура, як на моє простацьке розуміння. Але, будь ласка, не забувайте, що я з певною цікавістю спостерігав за ніжною сценою між вами й ним у Дванадцяти Дубах і маю підстави думати, що він відтоді не змінився. Та й ви теж. У той день, наскільки я пам'ятаю, він повівся не надто добре. І не думаю, щоб нині він поводився набагато краще. Чом він не забрав свою родину з Тари й не знайшов собі десь роботи? Чому він досі сидить у Тарі? Звісно, це моя примха, але я не збираюся позичати вам ані цента на Тару, щоб утримувати там Ешлі. У чоловічому товаристві вживається одне неприємне слівце на означення чоловіка, який живе на утриманні жінки.

— Як смієте ви таке казати! Та він працює, мов негр! — Але, попри всю її лють, Скарлет прикро було згадувати, що Ешлі мусив рубати дерево на кілки для огорожі.

– І праця його на вагу золота, смію гадати. А як вміло він, певне, бере гній на вила і...

— Він...

— О, звісно, я знаю. Припустимо, що він докладає всіх сил, але не думаю, щоб від нього така вже велика користь. Повік-віку ви не зробите когось із Вілксів добрим робітником на фермі чи й деінде... таким, щоб на нього можна було покластися. Ця порода існує тільки для оздоби. А тепер пригладьте своє настовбурчене пір'ячко й забудьте про мої грубуваті вислови на адресу гордого й високодостойного Ешлі. Дивно, що подібні ілюзії можуть надовго застрявати навіть у такій тверезій голівці, як ваша. То скільки грошей ви потребуєте і на що саме?

Вона, однак, мовчала, тож він повторив:

— На що саме вони вам потрібні? І глядіть, щоб сказали мені правду. Це вам стане в пригоді не менше, ніж брехня. Ба навіть більше, бо коли ви збрешете мені, я про це дізнаюся, і вам буде дуже мулько. Запам'ятайте це назавжди, Скарлет: я можу стерпіти від вас усе, крім брехні,— і вашу неприязнь до мене, і вашу брикливість, і вашу сварливість, але не брехню. То на що ж вам потрібні гроші?

Люта на Рета, що так сікався до Ешлі, вона б із превеликою охотою плюнула йому в глузливо усміхнене лице й гордо відмовилась від його грошей. І вже навіть хотіла зробити це, але холодна рука тверезого глузду стримала її. Приборкавши в собі гнів, вона спробувала надати своєму обличчю сповненого гідності виразу. Рет відхилився на стільці й простяг ноги до вогню.

— Ніщо мені не цікаво так спостерігати,— зауважив він,— як внутрішню боротьбу в вас, коли ви маєте вибирати між принципом і чимось таким практичним, як-от гроші. Я, звичайно, знаю, що практицизм ваш неодмінно візьме гору, але все-таки мене не полишає сумнів — а ну ж, раптом краща половина вашої натури переможе! І коли такий день настане, я спакую речі й заберуся з Атланти назавжди. На світі багато жінок, в яких щоразу перемагає краща половина натури... Та вернімось до діла. Отже, скільки й на що саме?

— Я ще не знаю, скільки саме мені буде потрібно,— похмуро промовила вона.— Але я хочу придбати тартака... І це, здається, можна зробити задешево. А ще мені треба два фургони й двох мулів. І коня з бричкою для мене.

– Тартака?

— Атож. І якщо ви позичите мені грошей, то можете пристати зі мною у спілку: половина прибутків — ваша.

— Та навіщо мені тартак?

— Робити гроші! Ми можемо заробити купу грошей. А як ні, то я можу позичити у вас під відсотки. Стривайте, а скільки це буде — добрий відсоток?

— П'ятдесят вважається дуже непоганим відсотком.

— П'ятдесят! Та ви шуткуєте! Перестаньте сміятися, чортяка такий. Я серйозно.

— Отож я й сміюся. Цікаво, чи хто-небудь, крім мене, хоч розуміє, що діється в цій вашій голівці під оманливо милою зовнішністю?

— Та кого це обходить? Послухайте, Рете, і скажіть, як на вашу думку,— вигідна ця справа чи ні. Френк розповів мені про одного чоловіка, що має невеликий тартак над Персиковою дорогою і хоче його продати. Йому пильно треба готівки, і він продасть тартака за дешеву ціну. Тепер тут в околиці небагато тартаків, а оскільки люди заходилися розбудовуватись... та ми могли б продавати деревину хто зна як дорого! Цей чоловік згоден залишитись на тартаку й заправляти ним за платню. Френк казав мені. Френк і сам купив би тартака, якби гроші. Мені здається, він мав намір купити його за ті долари, які віддав мені на податок.

— Бідний Френк! Як-то він зреагує, коли почує від вас, що ви перехопили тартака у нього з-під носа? І як ви поясните, не скомпрометувавши себе, що купили тартака на мої гроші?

Скарлет про це й не думала, вся зосереджена на тому, скільки грошей заробить на деревині.

— А я й не казатиму йому цього.

— Але ж він зрозуміє, що не під кущем ви знайшли ці гроші.

— Я скажу йому, що продала... атож, продала вам свої діамантові сережки. Я й справді вам їх віддам. Це буде моїм забез... як його там... та ви розумієте.

— Мені не потрібні ваші сережки.

— Я їх теж не хочу мати. Вони мені не подобаються. Та й, зрештою, вони не мої.

— А чиї ж?

В пам'яті її знову постала задушлива спекотна днина, глибока тиша огортає Тару, а на підлозі лежить мертвяк у синій уніформі.

— Мені вони дісталися... Дісталися від одного чоловіка,

його вже нема серед живих. Тепер вони, можна сказати, мої. Можете забрати їх. Вони мені не потрібні. Я воліла б мати натомість гроші.

— Боже милостивий! — нетерпляче вигукнув він.— Та ви можете думати про що-небудь інше, крім грошей?

— Ні,— щиро відповіла вона, звівши на нього свої зелені очі.— Якби ви пройшли через те, через що пройшла я, ви теж не могли б думати ні про що інше. Я зрозуміла, що гроші — найважливіша річ на світі, і, Бог свідок, я не збираюся знову коли-небудь лишитися без грошей.

Скарлет пригадала пекуче сонце, пухку червону землю, до якої вона припала зболеною головою, пригадала гострий дух негритянських хатин за руїнами Дванадцяти Дубів і як серце її вистукувало: «Я більш ніколи в житті не голодуватиму. Більш ніколи не голодуватиму».

— Колись я таки розживуся на гроші, на великі гроші, і матиму вдосталь будь-яких харчів. І на моєму столі ніколи не стоятиме ніяка мамалига чи там сушений горох. І у мене будуть гарні сукні, всі до одної шовкові...

— Таки всі?

— Всі,— відказала вона коротко, навіть не почервонівши від його іронії.— Колись я матиму достатньо грошей, щоб янкі повік не змогли забрати в мене Тару. Колись я покрию Тару новим дахом, поставлю нову клуню, придбаю добрих мулів орати землю і вирощуватиму так багато бавовни, скільки ви й зроду не бачили. І Вейд ніколи в житті не знатиме, як це — обходитись без найпотрібніших речей. Ніколи. Він матиме все на світі. І ніхто з моєї рідні більш ніколи не зазнає голоду. Я це всерйоз кажу. Геть усе до останнього слова. Ви цього не розумієте, бо у вас егоїстична натура. Вас ніколи саквояжники не виганяли з дому. Ви ніколи не терпіли холоду, не ходили в дранті, не мусили надриватись у праці, щоб вижити в голодну пору.

Він тихо зауважив:

— Я вісім місяців провів у конфедератській армії. І я не знаю іншого місця, де були б кращі умови для голодної смерті.

— Армія! Пхе! Але ви ніколи не збирали бавовни, не прополювали кукурудзи. Ви... Та не смійтеся з мене!

Він знов накрив її долоні своїми руками, коли у неї в голосі забриніли надривні нотки.

— Я зовсім не з вас сміявся. Я сміявся з того, яка велика різниця між вашим виглядом і вашою справжньою вдачею. І я пригадав той день, коли вперше побачив вас на

пікніку у Вілксів. Ви були в зеленій сукні й маленьких зелених черевичках, вас оточував рій кавалерів, і вам здавалося, що ви пуп землі. Ви тоді — я ладен закластися — не знали навіть, скільки центів у доларі. І в голові у вас був лише один клопіт — як заманити Еш...

Вона різко вирвала долоні з його рук.

— Рете, коли ви хочете, щоб між нами була сяка-така згода, облиште ці свої балачки про Ешлі Вілкса. Ми без кінця будемо через нього сваритись, бо вам його не зрозуміти.

— Зате ви зрозуміли його геть до щирця,— зі злістю зауважив Рет.— Ні, Скарлет, якщо я маю позичити вам гроші, то застерігаю за собою право обговорювати Ешлі Вілкса так, як мені заманеться. Я можу відмовитись від права на відсотки з моїх грошей, але від права обговорювати Ешлі не відмовлюся. А є ціла низка деталей, пов'язаних з цим молодиком, що їх мені якраз цікаво було б з'ясувати.

— Я не збираюся розмовляти з вами про нього,— відрубала Скарлет.

— Але вам доведеться! Адже у мене в руках гаманець із грішми. З часом, коли ви розбагатієте, у вас теж з'явиться змога так само чинити з людьми... Ви, звісно, і досі ще не байдужі до нього.

— А отже й ні.

— Але ж це видно — ви так палко поривaєтесь його обороняти. Ви...

— Я не дозволю, щоб моїх друзів брали на глузи.

— Ну, це ще ми побачимо. А він і досі не збайдужів до вашої особи, хіба що Рок-Айленд примусив його вас забути? Чи, може, він нарешті усвідомив, яка перлина його жінка?

На згадку про Мелані груди Скарлет заходи́ли, і вона мало не прохопилася, що тільки з міркувань честі Ешлі не покинув дружини. Але вона лише розтулила рота і тут-таки й стулила.

— Ага. Отже, йому й досі не стає глузду оцінити належним чином місіс Вілкс? І табірні знегоди не послабили його почуття до вас?

— Я не бачу потреби розмовляти на цю тему.

— А я якраз бачу таку потребу,— відказав Рет. Голос його звучав якось приглушено, і Скарлет це чомусь не сподобалось.— І я, присягаюся Богом, розмовлятиму про Ешлі, ще й сподіваючись почути від вас те, що мене цікавить. Отже, він досі закоханий у вас?

— Ну то й що, як закоханий? — скрикнула роздратовано Скарлет.— Я не збираюся розмовляти з вами про нього, бо ви неспроможні зрозуміти ні самого Ешлі, ні його почуття. Для вас існує тільки одна любов... така, яку можуть дати отакі жінки, як ця Вотлінг.

— Ага,— тихо промовив Рет.— Отже, я здатний тільки на тваринну хіть?

— Та ви й самі знаєте, що це правда.

— Тепер мені зрозуміло, чому ви ухиляєтесь від розмови на цю тему. Мої брудні руки й уста опоганюють чистоту його кохання.

— Ну, так... щось коло того.

— А мене якраз цікавить оце чисте кохання...

— Не будьте такий бридкий, Рете Батлер. Якщо ви настільки зіпсуті, щоб думати, ніби між нами було щось таке...

— О ні, мені навіть на думку це не спадало. Саме тому я цим і цікавлюся. Тобто — як так вийшло, що між вами не було нічого такого?

— Невже ви гадаєте, що Ешлі міг би...

— Ага, отож це не ви, а Ешлі бореться за цноту. Їй же бо, Скарлет, ви не повинні так легко себе виказувати.

Скарлет розгублено й обурено глянула на його непроникне обличчя.

— Годі з мене цих балачок, і ніяких ваших грошей мені не треба. Можете забиратися звідси!

— Ну ні, вам таки треба моїх грошей, і коли вже ми зайшли так далеко, навіщо зупинятись напівдорозі? Оскільки між вами нічого такого не було, то нікому не зашкодить, якщо ми поговоримо про цю найчистішу ідилію. Отже, Ешлі кохає вас за ваш розум, за вашу душу, за шляхетність вашої вдачі?

Скарлет аж звивалася внутрішньо від його слів. Звичайно, Ешлі саме через ці риси й покохав її. І усвідомлення того, що Ешлі, зв'язаний приписами честі, кохає її на відстані, бачачи в ній глибоко приховані прегарні риси, яких більш ніхто не бачить,— якраз це й полегшувало їй життя. Але тепер вони зовсім не здавалися такими вже гарними, коли Рет перелічував їх своїм оманливо рівним голосом, за яким крився сарказм.

— В мені оживають мої юнацькі ідеали, коли я дізнаюся, що в нашому грішному світі може існувати таке кохання,— провадив далі Рет.— Отже, нема нічого тілесного в його коханні до вас? І воно не змінилося б, якби ви були

потворою і не мали цієї білої шкіри? І не мали цих зелених очей, які викликають у чоловіка бажання дізнатись, що ви зробите, коли він схопить вас в обійми? І не похитували б так стегнами на ходу, спокушаючи всіх поспіль чоловіків, кому менше дев'яноста? І не мали цих уст, які... але мушу стримати свою тваринну хіть. Значить, Ешлі не бачить усього цього? А якщо й бачить, то це його анітрохи не збуджує?

Пам'ять Скарлет несамохіть вернула її до того дня у садку, коли вона стояла в обіймах Ешлі, і руки його тремтіли, а уста палко припадали до її уст, коли, здавалося, їй повік не вирватися з його обіймів. Вона зашарілася на цю згадку, що не пройшло повз увагу Рета.

— Отже, так,— сказав він, і в голосі його забриніло щось схоже на гнів.— Ясно. Він покохав вас виключно за розум.

Та як він сміє своїми брудними руками лізти їй у душу, плюгавити те єдине, що вона має прекрасного і священного в житті? Холодно й рішуче він добивав дощенту її стриманість, і те, що йому хотілося почути, ось-ось мало вихлюпнутись.

— А таки за розум! — вигукнула вона, відганяючи від себе згадку про уста Ешлі.

— Люба моя, він навіть не підозрює, що розум у вас є. Якби його привабив ваш розум, йому не треба було б боронитись від вас, щоб зберегти своє кохання в усій його, скажемо так, «святості». Він спокійнісінько жив би собі, захоплюючись розумом і душею чужої жінки, бо міг би лишатись при тому високодостойним джентльменом, вірним власній дружині. А так, як зараз, йому, певне, важкувато примирити честь Вілксів з жагою посісти ваше тіло.

— Вам здається, що всі люди так само розбещені, як ви!

— Але ж я ніколи й не заперечував, що хочу посісти вас, якщо ви це маєте на думці. Тільки, дякувати Богові, я не сушу собі голову питаннями честі. Якщо я маю змогу, то беру те, що хочу, і мені нема потреби змагатися ні з янголами, ні з чортами. Однак веселеньке ж, мабуть, пекло ви створили для Ешлі! Я вже починаю шкодувати його.

— Це я... я створила для нього пекло?

— Авжеж ви! Та ви ж для нього постійна спокуса, а він, як і більшість людей його породи, воліє зберегти те, що називають честю в цих краях, ціною втрати, може, найбільшого кохання. І зрештою виходить, що він, бідолаха, і кохання втрачає, і честь!

— Він зовсім не втрачає кохання!.. Я хочу сказати — він кохає мене!

— Справді? Тоді скажіть мені ще одну річ, і на сьогодні вже покінчимо з цим, а гроші ви можете взяти й хоч би на смітник викинути — мені байдуже.

Рет звівся на ноги й пошпурив недопалену сигару в плювальницю. Рухався він з тією самою поганською розкутістю і прихованою силою, що їх Скарлет помітила в ньому тієї ночі, коли впала Атланта, і було в тій силі щось зловісне й страшнувате.

— Якщо він кохає вас, то якого біса дозволив вам їхати до Атланти добувати гроші? Та перше ніж відпустити на таке кохану жінку, я б...

— Він не знав! Він не мав уявлення, що я...

— А чи не здається вам, що він мав би це знати? — Ледве стримувана лють чулася в його голосі.— Коли й правда він кохає вас, як ви запевняєте, то йому слід було б знати, на що ви можете зважитись у хвилину розпачу. Та він мусив би скорше вбити вас, аніж відпустити сюди... та ще й до кого — до мене! Господи Боже милосердний!

— Але ж він не знав!

— Якщо він не здогадався про це й без ваших слів, то він зовсім не розуміє ні вас, ні вашої безцінної душі.

Який же Рет несправедливий! Хіба може Ешлі читати чиїсь думки? І навіть знаючи, які в неї наміри, чи ж міг би Ешлі зупинити її? Але — раптом сяйнула їй думка — Ешлі таки міг би зупинити. Тоді в садку йому досить було бодай натякнути, що колись усе може змінитись, і вона б і не подумала звертатись до Рета. Одне ніжне слово, один пестливий доторк на прощання перед поїздом — і вона могла б не поїхати. Але він говорив тільки про честь. То що, виходить... Рет має рацію? І Ешлі мусив би знати, що в неї на душі? Вона хутко відкинула це зрадливе припущення. Та звісно — він нічого й не підозрював. Ешлі й гадки не припускав, щоб вона зважилася на щось неморальне. Ешлі надто порядний, щоб дозволяти собі такі думки. Рет просто хоче кинути брудну пляму на її кохання. Намагається роздерти на шмаття те що їй найдорожче. Але нічого, подумала Скарлет мстиво, коли налагодиться з крамницею, і коли в її руках буде тартак, і вона розживеться на добрі гроші, то Рет Батлер у неї поплатиться за всі ті муки й приниження, яких вона через нього мусить зазнавати.

Він стояв і з ледь іронічним усміхом дивився на неї згори. Почуття, що нуртували в ньому, вже перешуміли.

— А взагалі, яке ви маєте до цього відношення? — запитала вона.— Це справа моя й Ешлі, а не ваша.

Він знизав плечима.

— Маю. Я, Скарлет, відчуваю глибоке й безкорисливе захоплення вашою витривалістю, і мені б не хотілося бути свідком того, як тяжезні жорна перетруть на порох ваш дух. На вас лежить Тара. Вже одне це таке ярмо, що його тільки чоловікові й витримати. А ще ж на вашій опіці хворий батько. Він уже ніколи не зможе вам допомогти. І ваші сестри й негри. А тепер ще ви взяли на свої плечі чоловіка і, виглядає на те,— міс Дріботуп. Надто великий це тягар, щоб обтяжувати себе ще клопотом про Ешлі Вілкса з його родиною.

— Він мене зовсім не обтяжує. Він допомагає...

— Та ради Бога,— нетерпляче кинув він.— Облиште. Нічим він вам не допомагає. Він сидить у вас на карку і сидітиме так довіку, а як не на вашому карку, то на чиємусь іншому. Але ну його, мені вже набридло балакати на цю тему... То скільки грошей вам треба?

З її уст ладні були зірватись найдошкульніші слова. Після всіх цих образ, коли він змусив її розкритися з найдорожчим, що в неї є, і пройшовся по ньому потоптом, він ще гадає, що вона візьме від нього гроші!

Проте слова ті так і лишилися невимовлені. Як чудово було б з гордою зневагою відкинути його пропозицію і показати йому на двері! Але тільки по-справжньому заможні й по-справжньому забезпечені люди можуть дозволити собі таку розкіш. Поки вона бідна, мусить терпіти такі сцени, як оця. Та коли вона розбагатіє,— о, і як же тішила й гріла їй душу ця думка! — коли вона розбагатіє, то відкине геть усе, що нелюбе, і матиме все, що схоче мати, і буде чемною тільки з тими, хто їй до вподоби.

«А решту пошлю під три чорти,— подумала вона,— і Рета Батлера першого з них!»

Думка ця була така їй мила, що її зелені очі заіскрилися, а на устах з'явилась напівусмішка. Рет теж усміхнувся.

— У вас такий звабливий вигляд, Скарлет,— зауважив він.— Особливо коли задумуєте якийсь підступ. Уже заради самих цих ямочок на ваших щоках я куплю вам хоч би й чортову дюжину мулів, якщо ви їх потребуєте.

Двері від вулиці відчинилися, і ввійшов прикажчик, колупаючи в зубах гусячим пером. Скарлет підвелася, поправила шаль на плечах і міцно зав'язала стрічки капелюшка під шиєю. Вона вже все вирішила.

— Ви маєте сьогодні вільну часину? Можете зараз зі мною поїхати? — спитала вона.

— Куди?

— Я хочу, щоб ви з'їздили зі мною на той тартак. Я обіцяла Френкові, що сама не виїжджатиму за місто.

— Їхати на тартак під таким дощем?

— Атож. Я хочу не відкладаючи купити тартака поки ви не передумали.

Він зареготав так голосно, аж прикажчик за прилавком перелякано здригнувся і з цікавістю витріщився на нього.

— А ви не забули, що ви заміжня жінка? Місіс Кеннеді не личить роз'їжджати по околиці з пройдисвітом Батлером, якого в найкращих домах і на поріг не пускають. Невже ви забули про своє добре ім'я?

— Добре ім'я, пхе, які дурниці! Мені треба придбати тартака, поки ви не передумали й поки Френк не довідався про мій намір. Не муляйтеся, Рете. Що там якийсь дощик? Їдьмо швидше.

*

Ну ж і цей тартак! Френк зітхав за кожним разом, коли думав про нього, кленучи себе, що сам же й наштовхнув на це Скарлет. Мало того, що вона продала свої сережки капітанові Батлеру (саме йому з усіх людей) і придбала тартака, не порадившись з власним чоловіком, так ще й не довірила чоловікові заправляти тартаком. Це вже зовсім недобре виглядало. Наче вона не мала віри в нього і в його тямущість.

Френк — як і всі чоловіки з його оточення — вважав, що жінка повинна покладатись на життєву мудрість свого чоловіка, повністю погоджуватися з його думкою й обходитись без своєї власної. Він охоче дозволив би більшості жінок чинити на їхній розсуд. Жінки з природи кумедні створіння, і давати попуст їхнім невеличким примхам — це нічим не шкодить. Лагідний і згідливий на вдачу, він не став би дуже так обмежувати жінчину волю. Він навіть тішився б, задовольняючи всякі чудні забаганки своєї милої жіночки, аби потім лагідно картати її за глупоту чи марнотратство. Але те, коло чого заходилася Скарлет, годі було навіть уявити.

Ось хоча б тартак. Френка просто ошелешило, коли вона у відповідь на його запитання сказала з солодкою усмішкою, що збирається сама ним заправляти. «Тартака я візьму на себе»,— так вона висловилася. Френк повік не

забуде, який жах охопив його ту мить. Вона візьме тартака на себе! Це було щось неймовірне. Та жодна жінка в Атланті не бралась ні за які ділові інтереси. І деінде теж подібного не бачено — Френк, в усякому разі, навіть не чував про таке. А коли вже підпирала скрута і жінки мусили якось підсобляти родині в нелегкі часи, то вони робили це скромно, по-жіночому як-от місіс Меррівезер, що пекла пироги або місіс Елсінг і Фенні, що розмальовували порцеляну, шили одежу й тримали пансіонерів, або місіс Мід, що завела школу, або місіс Боннел, що давала лекції з музики. Ці дами мали певний приробіток, але виконували свою роботу вдома, як і годиться жінкам. А щоб жінка з-під захистку рідної домівки наважилась увійти в брутальний чоловічий світ, і стала змагатися з ними в ділових оборудках, і щодень терлася поміж чоловіків, наражаючись на плітки й образи... Надто ще, коли ніщо її до того не змушувало, коли вона мала чоловіка, спроможного подбати про неї!

Френк спершу гадав, що дружина тільки дражниться чи жартує, хоч і сумнівний то був жарт, та невдовзі переконався, що наміри її цілком серйозні. Скарлет таки справді взялася заправляти тартаком. Вставала вона раніше від нього і їхала ген за місто Персиковою дорогою, а додому часто верталася, коли він, давно замкнувши крамницю, сидів уже вдома й дожидав вечері. Вирушала вона за багато миль до свого тартака під охороною тільки дядька Пітера, і це ж тоді, коли в лісах кишма кишіло вільних негрів та всякої потолочі з янкі. Френк не міг її супроводити, бо весь час його поглинала крамниця, але коли він спробував протестувати, Скарлет відмахнулась від нього категоричною заявою: «Якщо я не наглядатиму за цим крутієм і ледащом Джонсоном, він крастиме мій ліс і продаватиме, а гроші буде класти собі в кишеню. Коли я знайду чесного чоловіка, щоб його можна було поставити на тартак, тоді рідше туди їздитиму. Тоді я візьму на себе торгівлю деревиною в місті».

Торгувати деревиною в місті! Це було ще гірше. Вона вже й тепер частенько уривала день від тартака і бралася за продаж пиляного лісу, і Френк у такі години не знав, у яку темну шкалубину в крамниці зашитися, щоб нікому не потрапити на очі. Його дружина торгує деревиною!

Та й люди говорили про неї всякі прикрі речі. І про нього, мабуть, теж, коли він дозволяє їй так не по-жіночому поводитися. Він просто знічувався, коли котрийсь поку-

пець заходив до крамниці й казав: «Оце щойно я бачив місіс Кеннеді біля...» Кожне залюбки повідомляло його, що вона робить. Кожне переказувало, що сталося на ділянці, де будовано новий готель. Скарлет над'їхала саме ту хвилину, коли Томмі Велберн домовлявся про купівлю деревини в одного чоловіка, злізла з брички серед цих мужлакуватих ірландців, які клали підмурівок, і заявила Томмі, що він дав себе одурити. Вона сказала, що у неї дошки кращі й дешевші, і на доказ підрахувала в голові довгий стовпчик цифр і тут-таки на місці й виклала йому готовий кошторис. Мало того, що вона отиралася серед цих зайшлих робітників, від яких чого тільки не почуєш, так ще й вчинила зовсім немислиме для жінки — показала свою вправність у рахунку. А коли Томмі погодився з її аргументами й дав замовлення таки їй, Скарлет, замість швидше забратися й не муляти людям очі, ще якийсь час стовбичила там і перемовлялася з бригадиром тих ірландців-робітників, Джонні Геллегером,— лихої вдачі недоростком, що мав поганючу репутацію. Потім у місті кілька тижнів про це говорили.

На довершення всього Скарлет і справді заробляла гроші на тартаку, а жодного чоловіка не тішить, коли його дружина вміло справляється з таким зовсім нежіночим ділом. Та ще й те, що цих грошей — навіть частини їх — вона не вділяла Френкові на його купецькі потреби. Майже всі вони йшли до Тари — вона одного за одним слала листи Віллові Бантіну, вказуючи, на що саме ці гроші вжити. Більше того: Скарлет ще заявила Френкові, що коли нарешті все необхідне в Тарі буде залагоджено, вона має намір давати гроші під заставу.

«Ну ж і маєш! Ну ж і маєш!» — зойкав Френк щоразу, коли згадував ці слова Скарлет Та жінці ж і знати не годиться, що таке «застава»!

У Скарлет останніми часами у голові було повно всіляких планів — на Френкову думку — дедалі гірших і гірших Вона навіть поговорювала, чи не збудувати салуна на тому місці, де стояв був залишений їй у спадщину склад, поки його не спалили Шерманові солдати. Френк не належав до непитущих, але проти ідеї Скарлет рішуче заперечив. Бути власником такого закладу — непристойно, це може накликати нещастя, та це майже однаково, що завести кишло. Чому саме це непристойно, Френк не міг їй пояснити, і у відповідь на свої незграбні докази чув лише її звичайне «Дурниці!»

— Орендарі салунів завжди дуже справні. Так і дядечко Генрі казав,— товкмачила вона йому.— Вони вчасно платять за оренду, і ще ж, Френку, я можу збудувати салуна зовсім дешево, бо з гіршої деревини, якої нікому не продаси, а за гроші з оренди, і з тартака, та з відсотків за позички я зможу придбати ще кілька тартаків.

— Любчику, та навіщо тобі нові тартаки! — вжахнувся Френк.— Таж тобі треба продати й той, що маєш. Він же так тебе виснажує і завдає стільки клопоту з тими вільними неграми, ледачими до праці...

— Вільні негри й справді лайдаки,— погодилася Скарлет, знехтувавши його натяк на продаж тартака.— Джонсон каже, що, приходячи вранці на роботу, він ніколи не певен, усі негри з'являться чи ні. Негри тепер стали такі, що на них не можна покладатись. Працюють день чи два, а тоді гуляють, поки не розтринькають гроші, а то, бува, й уся команда їхня не виходить на роботу. Що довше я приглядаюсь до цієї емансипації, то більшим злочином вона мені здається. Це просто розбестило негрів. Тисячі їх б'ють байдики, а коли кого й пощастить найняти, то вони такі ледащі, такі недорадні, що з них ніякого пуття. А як нагримати на них — я вже й не кажу, щоб шмагонути разок-другий для їхнього ж добра,— то зразу ж накриє тебе мокрим рядном Бюро звільненців.

— Любчику, невже ти дозволяєш Джонсонові лупити цих...

— Звичайно, не дозволяю,— нетерпляче урвала вона його.— Хіба ж я не сказала, що янкі за це посадили б мене?

— Я певен, твій батько ніколи в житті не підняв руки на негра.

— Ну, один раз, правда, було. Це коли він відшмагав хлопця при стайні, який не почистив його коня після цілого дня полювання. Але ж тоді то була зовсім інша річ, Френку. Теперішні вільні негри вже не такі, як давніше, і добра прочуханка декому з них пішла б лише на користь.

Френк був вражений не тільки жінчиними поглядами та планами, але й тим, як його жінка змінилася за ці короткі місяці шлюбного життя. Де й поділося те ніжне, лагідне, таке жіночне створіння, яке він брав собі за дружину. За недовгий час свого залицяння він дійшов висновку, що зроду не зустрічав істоти такої чарівно-жіночної у ставленні до життя, такої наївної, соромливої і безпорадної. Тепер же вона трималася чисто по-чоловічому. Попри свої рожеві щічки, ямочки на щоках і милі усмішки, розмовляла вона й діяла, як чоловік. Голос її звучав гостро й категорич-

но, вирішувала вона відразу й без усяких жіночих смикань туди-сюди. Вона знала, чого хоче, і йшла до цього по-чоловічому навпростець, не збочуючи на манівці й нехтуючи обхідні маневри, до яких звичайно вдаються жінки.

Френк, власне, й раніше стикався з владолюбними жінками. Атланта, як і кожне інше південське місто, мала певну кількість літніх матрон, яким ніхто не важився ставати поперек дороги. Ледве чи можна було знайти владнішу особу, ніж огрядна місіс Меррівезер, гонористішу, ніж тендітна місіс Елсінг, меткішу в досягненні власних цілей, ніж срібноголова й солодкомовна місіс Вайтінг. Але хоч би до яких викрутів ці добродійки вдавалися, щоб домогтися свого, це були суто жіночі викрути. Вони завжди виказували належну пошану до думки чоловіків — незалежно від того, згодні з нею були чи ні. Головне, що у них вистачало тактовності вдавати, ніби вони зважають на цю думку. Скарлет же ні на чию думку не зважала, крім своєї власної, і вела справи на чоловічий лад, через що все місто й пересуджувало її.

«І мене, мабуть, теж,— думав бідолашний Френк,— що я попускаю їй втрачати жіночу подобу».

До всього того ще й цей Батлер. Його часті відвідини міс Гуп були для Френка найбільшим приниженням. Він завжди недолюблював Батлера, хоча мав з ним спільні справи ще до війни. І часто проклинав той день, коли привіз Рета до Дванадцяти Дубів та відрекомендував своїм друзям. Френк зневажав його, що він з таким холодним розрахунком провадив спекуляції під час війни і не пішов до війська. Про те, що Рет вісім місяців відслужив в армії Конфедерації, знала тільки Скарлет — сам він з удаваним жахом просив її ні перед ким не викрити цієї його «ганьби». А найдужче Френк зневажав Рета за те, що він привласнив золото Конфедерації, тоді як чесні люди — адмірал Буллек [1] та інші,— опинившись у такому самому становищі, віддали тисячі доларів до федеральної скарбниці. Але подобалось це Френкові чи не подобалось, а Рет був таки частим гостем у міс Туп.

Зовні виглядало так, наче він навідувався саме до старої дами, і вона була така дурна, що вірила в це й вельми заносилася з цими його відвідинами. Проте Френк мав

[1] Йдеться про капітана Джеймса Буллека (1823—1901), що в роки війни вів переговори в Англії про будівництво військових суден для Конфедерації.

прикре відчуття, що приваблює Рета зовсім не міс Туп. Щиро прихилився до капітана малий Вейд — хоч узагалі він соромився сторонніх — і навіть називав його «дядечком Ретом», на велику досаду Френкові. Та й не міг Френк забути, що Рет залицявся до Скарлет у роки війни, і що про них тоді ходили всякі чутки. Він уявляв собі, що тепер чутки можуть бути ще гірші. Ні в кого з Френкових друзів не ставало духу натякнути йому на це, дарма що за історію з тартаком вони засуджували Скарлет, не криючись перед Френком. Але він не міг не помітити, що його й Скарлет тепер дедалі рідше запрошували на обіди й вечірки, і все менше гостей відвідувало їх. Скарлет недолюблювала більшість своїх співгородян і була надто заклопотана тартаком, отож, не дуже маючи коли спілкуватися з тими, кого не любила, вона й не журилася, що в них майже не буває гостей. Однак Френк переживав це болісно.

Усе своє життя він зважав на думку: «А що люди на це скажуть?» і був просто шокований, що його дружина так явно нехтує добропристойність. Френк відчував загальне несхвалення щодо Скарлет і зневагу до себе самого, оскільки він дозволяє їй поводитись, як жінці не пасує. Скарлет робила багато чого такого, що чоловік, на його думку, мусив би їй не дозволити, але якби він спробував стримати її, почав би з нею сперечатися чи критикувати, то на голову йому звалився б справжній ураган.

«Ну ж і маєш! — думав він безпорадно.— Зроду я не бачив, щоб жінка отак раптом скаженіла і так довго не втихомирювалася!»

Навіть у дні, коли все складалося якнайдогідніше для неї, Скарлет могла в одну мить перетворитися з веселої ніжної жіночки, яка, стиха наспівуючи, снує по кімнатах, на щось цілковито протилежне. Досить було йому сказати: «Любчику, я б на твоєму місці не...» — і вже зчинялася буря.

Її чорні брови враз гострокутно сходилися над переніссям, і Френк просто на очах зіщулювався. Вона ставала фурією і лютувала, мов дика кицька, в таку хвилину їй наче було зовсім байдуже, що злітає у неї з язика і як боляче він ранить. Темні хмари зависали тоді над домом. Френк якомога раніше йшов до крамниці й залишався там довше звичайного. Туп ховалась у себе в спальні, як заєць, що забивається в нору. Вейд і дядько Пітер забирались до возівні, а куховарка носа не витикала з кухні й остерігалася славити Господа співом. Тільки Мамка спокійнісінько сприймала спалахи темпераменту Скарлет, але ж вона

пройшла багаторічний вишкіл, бувши свідком гарячкових вибухів Джералда О'Гари.

Скарлет, власне, й не хотіла виявляти такої нестриманості, вона щиро прагнула бути Френкові доброю дружиною, бо любила його й була вдячна, що він допоміг врятувати Тару. Проте Френк так часто і з різних приводів випробовував її терпіння, що вона просто не витримувала.

Та й не могла вона поважати чоловіка, який дозволяв їй верховодити ним, і ще її страшенно дратувала його боязкість та нерішучість у скрутніші моменти — коли йшлося чи то про неї, чи про когось іншого. Але вона могла б ще примиритися з цим усім і навіть відчути себе щасливою,— тепер, коли її грошові проблеми певною мірою залагодились,— якби, на свою прикрість, не переконувалася раз у раз, що Френк і свої справи вів кепсько, і їй не давав змоги порядкувати належним чином в її власних справах.

Як вона й побоювалась, він відмовився стягувати гроші за несплачені рахунки, а коли зрештою взявся за це з її принуки, то якось через силу й ніби вибачаючись. З цього Скарлет остаточно переконалася, що родина Кеннеді довіку житиме у вельми скромному достатку, коли вона сама не візьметься добувати гроші, як це собі постановила. Їй уже було ясно, що Френк до кінця свого життя ладен порпатися у цій зачуханій крамниці. Він начебто не усвідомлював, які благенькі їхні гаразди і як важливо заробляти більше грошей у ці непевні часи, коли гроші — єдиний захисток від усіляких нових знегод.

У легкі довоєнні дні Френк міг би успішно вести справи, але тепер він здавався таким неймовірно старомодним, думала вона, і так уперто силкувався господарювати по-давньому, коли і той давній лад, і ті давні дні назавжди відійшли в минуле. Йому цілковито бракує настирливості, конче потрібної в теперішні суворі часи. А у неї якраз є ця настирливість, і вона воліє користатися нею — до вподоби це Френкові чи ні. Їм потрібні гроші, і вона їх робить, хоч і як тяжко це їй дається. Ну а Френк хоча б уже не втручався в її плани, якщо від них є якийсь пожиток.

При її недосвідченості нелегко було заправляти тартаком, та й конкуренція тепер зросла, тож вона верталася ввечері додому звичайно втомлена, засмикана і зла. І коли Френк, вибачливо кахикнувши, починав: «Любчику, я б не робив цього» або: «Я б на твоєму місці, любчику, не так вчинив»,— вона могла щонайбільше стриматись, щоб не спалахнути, але часто й цього не пробувала. Якщо йому не

стає духу самому бути метикуватішим, щоб заробляти гроші, то чого він до неї сікається? Та ще з усілякими такими дурницями! Бо яке значення має тепер те, що вона поводиться не по-жіночому? Тим паче що цей її «нежіночний» тартак дає гроші, так прикро їм потрібні,— і їй і родині, й Тарі, й самому Френкові.

А Френк хотів лише спокою і тиші. Війна, на якій він сумлінно виконував свій обов'язок, підірвала йому здоров'я, поглинула його статки і постарила його самого. Він не нарікав на ці втрати, і після чотирьох років війни жадав тільки жити в мирі й добрі, бачити круг себе обличчя, освітлені любов'ю, і чути схвальні слова друзів. Однак невдовзі він виявив, що за хатню злагоду треба платити, і ціна ця полягала в тому, щоб Скарлет могла чинити по-своєму, як сама хоче. Отож, бувши знеможеним, Френк купував собі злагоду на тих умовах, які визначила Скарлет. Часом він думав, що це вже не так і дорого, коли жінка усміхалася до нього, вертаючись у холодному присмерку додому, коли вона цілувала його у вухо, чи в ніс, чи в якесь інше не зовсім відповідне місце, коли вночі її сонна голівка прихилялася до його плеча під теплою ковдрою. Хатнє життя було таке приємне, якщо Скарлет мала змогу чинити по-своєму. Але злагода, купована такою ціною, була тільки порожнистою подобою злагоди, бо коштувала йому відмови від усього того, що, на його думку, становило сутність нормального подружнього життя.

«Жінка повинна більше уваги приділяти домівці й родині, а не гасати по-чоловічому галасвіта,— думав він.— От якби в неї з'явилася дитина...»

Він усміхався, думаючи про дитину, і думки ці навідували його частенько. Скарлет недвозначно заявляла, що не хоче дитини, але ж немовлята не мають звички чекати на запросини. Френк знав, що жінки часто-густо запевняють, ніби їм не треба ніяких дітей, тільки то все з дурощів і страху. Якби у Скарлет знайшлося немовля, вона полюбила б його, і сиділа б удома, доглядаючи дитину, як інші жінки роблять. Тоді вона хоч-не-хоч мусила б продати тартак, і всі Френкові клопоти скінчилися б. Жінкам для повного щастя треба мати дітей, а Френк же бачив, що Скарлет аж ніяк не щаслива. Хоч він і мало знався на жінках, але не був таким сліпцем, щоб не завважувати, яка вона деколи дуже нещасна.

Бувало, він прокидався серед ночі й чув приглушені схлипування в подушку. Коли Френк уперше так пробудив-

ся, почувши її ридання, він запитав стривожено: «Любчику, що з тобою?» — і почув у відповідь роздратоване: «Дай мені спокій!»

І справді — дитина зробила б її щасливою і відвернула б увагу від справ, які жінкам зовсім ні до чого. А часом Френк зітхав, думаючи, що зловив він тропічну пташку, яка вся вогонь і яскраві барви, тоді коли його задовольнила б і звичайна горобличка. Ба навіть з нею було б і легше

РОЗДІЛ XXXVII

Грозової дощової ночі квітня місяця з Джонсборо примчав Тоні Фонтейн верхи на вмиленому коні, ледве живому від перевтоми,— стукіт Тоні у двері розбудив зі сну наполоханих Скарлет і Френка. І тут удруге за чотири місяці Скарлет гостро відчула, що́ означає Реконструкція в усіх її проявах, по-справжньому зрозуміла, що́ мав на увазі Вілл, кажучи: «Наші клопоти лише починаються», що́ крилося за похмурими натяками Ешлі у вітряному садку Тари: «Те життя, що чекає нас попереду — гірше за війну... гірше за в'язницю... гірше за смерть».

Уперше вона зіткнулася лице в лице з Реконструкцією, коли дізналася, що Джонас Вілкерсон може за допомогою янкі викурити її з Тари. Але поява Тоні відкрила їй очі на те, що дійсність має набагато страшніший вимір. Тоні примчав серед ночі, саме коли розходи́лася злива, і за кілька хвилин його назавжди поглинула ніч, та протягом цього короткого часу він відхилив запону, за якою крилися нові жахіття, і Скарлет у своїй безнадії відчула, що ця запона тепер уже ніколи не заслонить її від життя.

Тієї буряної ночі, коли почувся настійливий стукіт дверного молотка, вона зупинилася на верхній площадинці сходів, щільніше закутуючись у халат, і встигла помітити внизу в холі засмагле похмуре обличчя Тоні, перше ніж той нахилився вперед і загасив свічку у Френковій руці. Тоді вона збігла в темряві вниз, схопила Тоні за мокру холодну руку й почула його шепіт:

— За мною женуться... Я тікаю до Техасу... Мій кінь ледь не падає... Я зголоднів до смерті. Ешлі сказав, що ви... Не світіть свічки! А то ще розбудите чорнюків... Я не хочу, щоб ви мали через мене клопіт.

На кухні, коли позачиняли всі віконниці й поопускали штори, він дозволив засвітити світло і в коротких рвучких

словах виклав Френкові свою історію, поки Скарлет готувала йому їсти.

Тоні був без плаща й змок до нитки. Капелюха він теж не мав, і чорне волосся поприлипало до маленького черепа. Але властива братам Фонтейнам жвавість — через неї Скарлет у ту ніч аж морозом обсипало — горіла в його рухливих очицях, коли він одним духом вихилив чарку горілки, яку вона йому поставила. Скарлет лише дякувала Богові, що тітонька Дріботуп мирно спить собі нагорі: побачивши Тоні в такому вигляді, вона б неодмінно зімліла.

— На одного чортового бай... на одного пристібая стало менше,— сказав Тоні, простягаючи чарку, щоб йому налили ще.— Я гнав чвалом, бо заплачу́ шкурою, якщо не заберуся відси якнайшвидше, але я ні за чим не шкодую. Їй-бо, ні! Спробую дістатися до Техасу й там занишкнути. Зі мною в Джонсборо був Ешлі, і він сказав, щоб я заїхав до вас. Мені, Френку, треба іншого коня й трохи грошей. Мій кінь ледь живий, він гнав сюди щодуху, а я, дурень, вирвався з дому сьогодні, як той бевзь, без плаща, без капелюха й без гроша в кишені. Хоча й не дуже тих грошей у нас там.

Він засміявся й пожадливо допався до холодного кукурудзяного коржа й холодної салати з гички ріпи у білих пластівцях застиглого жиру.

— Візьмеш мого коня,— спокійно сказав Френк.— При мені тільки десять доларів, але якщо ти зможеш почекати до ранку...

— Де в біса я можу чекати! — запально й навіть весело вигукнув Тоні.— Вони ж, мабуть, женуться за мною по п'ятах! Я не дуже їх випередив. Якби Ешлі не витяг мене відти й не посадив на коня, я б там так і застряв, як дурень, і досі вже був би в зашморгу. Молодчага він, Ешлі.

Отож Ешлі теж заплутаний у цю не знати яку страхітливу пригоду. Скарлет піднесла руку до шиї і відчула, як похололо у неї тіло. Що, коли янкі вже схопили Ешлі? І чого Френк тягне, ніяк не спитає, що ж таке там сталося? Чому сприймає це так спокійно, немов щось буденне? Вона насилу спромоглася заговорити:

— А що...— почала вона.— Кого...

— Та того, що був у твого батька управителем... Щоб його чорти забрали... Джонаса Вілкерсона.

— То його... Він мертвий?

— На Бога, Скарлет О'Гаро! — вражено вигукнув То-

ні.— Та невже ти гадаєш, що як я надумав когось порішити, то тільки подряпаю його тупим боком ножа? Ні, присяжбі, я всі кишки йому випустив.

— І чудово,— незворушно зауважив Френк.— Я завжди його недолюблював.

Скарлет зиркнула на чоловіка. Це був зовсім не той добре їй знаний потульний Френк, який мав звичай нервово посмикувати борідку і якого так легко було поштуркувати. У вигляді його з'явилися рішучість та спокій, і він не розкидався зайвими словами. Він тримався, як і личить чоловікові, і Тоні теж, і вся ця халепа з убивством була чоловічою справою, до якої жінкам нема чого встрявати.

— А Ешлі... Чи він...

— Ні. Він сам хотів його вбити, та я заявив, що це моє право, бо Селлі — моя братова, і він врешті погодився. Він разом зі мною поїхав до Джонсборо, на той випадок, якби Вілкерсон брав гору. Але я не думаю, щоб Ешлі мав якийсь клопіт через цю історію. Сподіваюся, що ні. А у вас нема трохи джему до коржа?

— Я зараз заверещу, коли ти не розкажеш мені все, як є!

— Ось почекай, поки я дремену, а тоді верещи собі, як на пупа. Я тобі розкажу, коли Френк запрягатиме коня. Цей клятий... Вілкерсон і без того досить уже накапостив. Тебе він мало не добив податками, ти знаєш. Але це тільки одна з його підлот. А найгірше, що він підбурював чорнюків. Хто б мені сказав, що надійде день, коли я чорнюків зненавиджу! Чортові чорні душі, вони ж беруть на віру кожне слово цих пройдисвітів і забувають усе те добре, що ми їм робили. Тепер янкі заміряються дати чорнюкам право голосу. А нас позбавили цього права. Таж після того, як виключено всіх, хто воював у конфедератській армії, на всю округу набереться хіба жменька демократів, яким дозволено голосувати. А якщо вони дадуть неграм право голосу, нам капець. Хай йому чорт, але ж цей штат наш! Він нам належить, а не янкі! Їй-бо, Скарлет, із цим не можна змиритись! І ми не змиримося! Ми щось таки зробимо, хоч би й знову дійшло до війни. Бо ж скоро у нас будуть чорнюки в суді, чорнюки в парламенті — ці чорні мавпи з джунглів...

— Ради Бога, та розкажи, що саме сталося?

— Дай мені ще шматок коржа, поки не загорнула. Так ото стали поговорювати, що Вілкерсон занадто вже розпатякався про рівноправність чорнюків. Атож, він товкмачив

це чорнюкам день і ніч. У нього вистачило нахаб...— Тоні аж похлинувся слиною —...заявити чорнюкам, що вони мають право... на білих жінок.

— Та що ти, Тоні!

— Їй-бо правда! Воно й не дивно, що ти поблідла. Але ж, хай йому біс, Скарлет, невже ти про це не чула? Вони ж і в Атланті те саме чорнюкам верзуть.

— Ні, я... я не чула.

— Значить, Френк приховав це від тебе. Отож ми врешті вирішили вночі навідати добродія Вілкерсона й гарненько з ним поговорити, та поки ми збиралися... Пам'ятаєш того чорного здоровила, Юстіса, що за економа був у нас?

— Авжеж.

— То він підійшов сьогодні до дверей нашої кухні, коли Селлі готувала обід і... Я не знаю, що він сказав їй. І тепер уже, мабуть, повік не дізнаюся. Але щось він їй сказав, і я почув, як вона закричала, я вскочив у кухню, а він там п'яний, сучий син... перепрошую Скарлет, це в мене вирвалося.

— Нічого, кажи далі.

— Я застрелив його, і коли мама прибігла на крик Селлі, я вже скочив на коня й гайнув до Вілкерсона у Джонсборо. Це все його вина. Бо якби не він, цей бовдур-чорнюк зроду б до такого не додумався. Дорогою біля Тари я здибав Ешлі, і він, звичайно, приєднався до мене. Він хотів, щоб я дозволив йому це зробити, бо ж Вілкерсон трохи не позбавив вас Тари, але я сказав «ні», це моє право бо Селлі — дружина мого небіжчика-брата, і так ми всю дорогу гиркалися. А коли приїхали до міста,— чи ж повіриш, Скарлет? — виявилося, що я навіть пістолета не взяв. Забув у стайні. Від люті мені аж памороки забило...

Він примовк і почав жувати коржа, а у Скарлет по спині забігали мурашки. Буйні спалахи Фонтейнів відомі були на всю округу задовго до цієї історії.

— Тож довелось мені орудувати ножем. Вілкерсон був саме у барі. Затис я його в кутку, а Ешлі тим часом тримав інших, щоб не лізли,— і перше ніж черконути, пояснив йому, що до чого. А як усе це сталося — я й зотямитись не встиг,— розвагом мовив Тоні.— Пам'ятаю тільки, що Ешлі підсадив мене на коня й сказав заїхати до вас. На Ешлі можна покластись у скруті. Він не втрачає голови.

Ввійшов Френк з плащем через руку й простяг його Тоні. Це була єдина Френкова тепліша одежа, однак Скарлет не

протестувала. В цих суто чоловічих стосунках вона полишала їм самим і порозумітися.

— Але ж, Тоні... Ти так потрібен удома. Якби ти вернувся і все пояснив, то, певне...

— Ви, Френку, одружилися з недотепою,— сказав Тоні й осміхнувся, натягуючи плаща.— Вона гадає, що янкі дадуть нагороду тому, хто відганяє чорнюків від білих жінок. І добра буде нагорода — військовий трибунал і мотузка. Поцілуй мене, Скарлет. Френк не буде проти, а я тебе, мабуть, повік уже не побачу. Техас дуже далеко. Писати я не наважуся, тож перекажете моїм, що я бодай до вашого дому дістався живий.

Скарлет дозволила йому цмокнути її, обоє чоловіків вийшли на тильний ганок і хвилинку переговорили там, стоячи під зливою. А потім вона почула, як захлюпала вода під копитами, і Тоні не стало. Скарлет прочинила двері й побачила у шпарку, як Френк повів до возівні коня, що надсадно сапав і насилу переставляв ноги. Тоді зачинила двері й присіла, відчуваючи, що в неї підгинаються коліна

Аж тепер вона зрозуміла, що означає Реконструкція, зрозуміла так виразно, немов навкіл будинку сиділи навпочіпки голі дикуни в настегнових пов'язках. Тепер в її пам'яті ожило багато різних деталей з недавнього часу, що проходили раніш непоміченими,— розмови, які вона чула, але не слухала, речення, якими обмінювалися чоловіки, уриваючи їх на півслові при її появі, дрібні епізоди, яким вона в ту хвилину не надавала значення, марні Френкові пересторогн, щоб вона не їздила до тартака під опікою самого лише немічного дядька Пітера. Тепер усі ці деталі склалися в суцільне моторошне видиво.

І в центрі його стояли негри, на сторожі яких були янкі з багнетами. Її можуть убити, можуть згвалтувати, і за це найімовірніше ніхто не відповість. А кожного, хто спробує за неї помститися, янкі спровадять на шибеницю, і то без усякого суду присяжних. Офіцери-янкі, які не знаються на законах і яких ще менше обходять обставини злочину залюбки засудять кожного південця і тут-таки накинуть йому зашморг на шию.

«Але що ми можемо вдіяти? — думала Скарлет, заламуючи руки від безсилля й страху.— Що ми можемо вдіяти проти цих мерзотників, ладних повісити такого порядного хлопця, як Тоні, лише за те, що він убив п'яного чорнюка й негідника-пристібая, аби захистити свою родичку?»

«З цим не можна змиритись!» — вигукнув Тоні, і він мав рацію. Таки не можна. Але чи ж спроможні південці на що інше, крім терпіння, коли сила не на їхньому боці? Вона затремтіла всім тілом, і вперше в житті усвідомила, що люди й події не підвладні їй, усвідомила виразно, що Скарлет О'Гара, налякана й безпорадна, не такий уже виняток. Таких жінок тисячі по всьому Півдню, і всі вони налякані й безпорадні. І тисячі чоловіків, що склали зброю під Апоматоксом, а тепер узяли її знов у руки, готові при потребі важити життям в обороні цих своїх жінок.

На обличчі Тоні було щось таке, що відбивалось і на Френковому обличчі,— вираз, який вона віднедавна помічала у багатьох чоловіків в Атланті, хоч не задумувалась над ним. Цей вираз зовсім не схожий був на втому й безрадність на обличчях чоловіків, які вертались додому після капітуляції. Тим було до всього байдуже, аби тільки швидше дістатися до своєї домівки. А тепер у них знову з'явилася зацікавленість життям, змертвілі нерви оживали, відроджувався колишній дух. Байдужості вже не стало, була натомість холодна безоглядна гіркота. Вони, як і Тоні, думали: «З цим не можна змиритись!»

Скарлет бачила південських чоловіків — і лагідних мовою та запальних вчинками у довоєнні дні, і відчайдушних та затятих у дні останніх розпачливих боїв. Але на обличчях цих двох чоловіків, які щойно дивились один на одного над полум'ям свічки, було щось відмінне, щось таке, що підбадьорювало її і водночас викликало острах — запеклість, для якої не було й слів, рішучість, яка ні перед чим не зупиниться.

Уперше в житті вона відчула свою спільність з людьми, що її оточують, відчула, що поділяє їхні страхи, їхню гіркоту, їхню рішучість. Ні, з цим не можна змиритись! Південь занадто прекрасний, щоб віддати його без боротьби, занадто люблений, щоб дозволити глумитися з нього янкі, ладним утоптати південців у багно, занадто дорогий їм як рідний край, щоб відступити його неукам-неграм, сп'янілим від горілки та волі.

Коли вона думала про раптову появу й блискавичний від'їзд Тоні, то відчувала якусь спорідненість з ним, бо на пам'яті в неї жива була батькова розповідь — як він покидав Ірландію, покидав поспіхом, глупої ночі, після того вбивства, яке ні він сам, ні рідня його не вважали за злочин. Джералдова запальна кров пульсувала у неї в жилах. Скарлет згадала, як п'янка радість опекла її, коли

вона застрелила мародера-янкі. В них усіх нуртувала запальна кров, пульсувала попід самою шкірою, а лагідночемна постава лише ледь-ледь прикривала справжню їхню вдачу. Усі вони, всі чоловіки, яких вона знала, навіть мрійливий Ешлі та метушливий Френк, були такі у глибині душі — готові, як припече, до буйного спалаху і навіть до вбивства. Хоча б і той самий Рет: який не пройдисвіт, а й він убив негра, що почав «чіплятись до дами».

Коли ввійшов Френк, стріпуючись від дощу й покахикуючи, вона скочила на ноги.

— Ой Френку, та доки ж таке триватиме?

— Допоки янкі так нас ненавидітимуть, любчику.

— І ніхто нічого не може зробити?

Френк втомлено провів рукою по мокрій бороді.

— Ми дещо робимо.

— Що?

— Та навіщо базікати, коли ми ще нічого не домоглися? Може, на це підуть роки. А може... може, Південь і назавжди залишиться в такому стані.

— Ой, ні!

— Лягай, любчику. Ти застудишся. Тебе всю колотить.

— Коли це все скінчиться?

— Коли ми знов дістанемо право голосу, любчику. Коли кожен, хто боровся за справу Півдня, зможе проголосувати за південця й демократа.

— Проголосувати? — скрикнула розпачливо Скарлет.— Яке пуття з голосування, коли негри показилися... коли янкі під'юдили їх проти нас.

Френк заходився терпляче пояснювати їй, але Скарлет ніяк не могла збагнути, що голосування на виборах може зарадити їхньому лихові. Їй було набагато приємніше думати про те, що Джонас Вілкерсон уже більш ніколи не загрожуватиме Тарі, а потім її думки звернулися до Тоні.

— Ох, бідні Фонтейни! — вигукнула вона.— У них тільки Алекс лишився, а в Мімозі ж так багато роботи. Чом Тоні не вистачило тями... запорати це поночі, щоб ніхто не дізнався, що то він? Таж на весняній оранці вдома він куди потрібніший, ніж у Техасі.

Френк обійняв Скарлет. Звичайно він робив це боязкувато, немов остерігаючись, що вона зразу ж його відштовхне, але сьогодні в очах у нього була задума, а рука міцно обхопила її за стан.

— Є речі, важливіші за оранку, любчику. Одна з них — нагнати страху на чорнюків та пристібаїв. Поки в нас

є такі гарні хлопці, як Тоні, нам нічого боятися за майбутнє Півдня. Ходімо спати.

— Але ж, Френку...

— Якщо ми триматимемось гуртом і ні на крок не поступимось перед янкі, то колись переможемо. Та не суши собі цим своєї гарненької голівки, любчику. Нехай уже ми, чоловіки, візьмем на себе цей клопіт. Може, наше покоління перемоги й не дочекається, та рано чи пізно, а вона настане. Янкі стомляться обсідати нас, коли побачать, що ми не даємо зламати себе, і тоді ми облаштуємо свій світ, в якому гідно житимемо й виховуватимемо своїх дітей.

Скарлет подумала про Вейда і про таємницю, яку вже скількись днів носила в собі. Ні, вона не хоче, щоб її діти виростали серед цього хаосу ненависті й непевності в завтрашньому дні, гіркоти й насильства на кожному кроці, тяжких знегод, убогості й безнадії. Вона ніколи не погодиться, щоб її діти пізнали все це. Вона хоче жити у нормальному й упорядкованому світі, де можна дивитися вперед з певністю, що її діти матимуть безпечне майбутнє, будуть оточені теплом і ласкою й не знатимуть нестатків ні в одежі, ні в харчах.

Френк гадав, що цього можна досягти голосуванням. Пхе! Чого варте це голосування? Та на Півдні ніхто з порядних людей ніколи вже не матиме права голосу. Світ знає лише один певний засіб проти будь-якого лиха, що може спасти людині на голову, і це — гроші. У Скарлет снувалися гарячкові думки про те, що їм треба чимбільше грошей про запас, бо тільки в такий спосіб вони зможуть убезпечити себе від недолі.

І нараз ні сіло ні впало вона заявила Френкові, що сподівається дитини.

*

Після втечі Тоні до будинку тітоньки Туп почали навідуватися солдати-янкі й влаштовувати трус за трусом, і так тривало кілька тижнів. Вони заявлялися будь-якої години дня чи ночі без попередження — ходили по всіх кімнатах, розпитували, відкривали шафи, перетрушували коші з білизною, заглядали під ліжка. Військовим властям донесли, ніби хтось нарадив Тоні приїхати до міс Туп, і вони були певні, що він досі переховується в домі або десь по сусідству.

Внаслідок цього тітонька Туп тільки й знала, що «хвилюватись», як висловлювався дядько Пітер, бо ж кожну мить

до неї в кімнату міг вдертися офіцер із цілим роєм солдатів. Ні Френк, ні Скарлет навіть не натякнули їй про короткочасний приїзд Тоні, тож стара нічого не могла вибовкати, хоч би й хотіла. Вона була цілком щира, коли пояснювала трохи наполоханим голосом, що бачила Тоні тільки раз у житті, а саме на Різдво 62-го року.

— І ще він був тоді,— квапливо докидала вона, аби засвідчити свою лояльність до янкі,— досить-таки п'яненький.

Скарлет, недобре себе почуваючи в перші місяці вагітності, навперемін проймалася то пекучою ненавистю до синьомундирників, які зухвало порушували її домашній спокій, а бува, й цупили котрусь ласу дрібничку, то не менш пекучим страхом, чи не вийдуть на зле їй та всім домашнім відвідини Тоні. У тюрмах повно сиділо людей за куди менші провини. Вона знала, що коли доведуть бодай краплину правди про них, не тільки вона сама й Френк, а й зовсім безневинна Туп опиняться у в'язниці.

Від якогось часу у Вашингтоні велась агітація за те, щоб конфіскувати всю «власність заколотників» для сплати військових боргів Сполучених Штатів, і ці балачки теж додавали страхів Скарлет. А в Атланті, крім того, почав ширитись поголос про конфіскацію власності тих, хто порушив закони військового стану, і Скарлет побоювалася, чи не втратять вони з Френком разом з волею ще й будинок, крамницю і тартак. І навіть якщо їхнього майна й не заберуть військові, воно все одно піде пропадом, якщо її і Френка арештують, бо хто ж вестиме за них справи, поки їх не буде?

Вона зненавиділа Тоні, що накликав на них цей неспокій. Як він міг наразити на таке своїх друзів? І як міг Ешлі послати його до них? Тепер вона більш ніколи й нікому не ставатиме в пригоді, якщо це дасть привід янкі налетіти на неї, як зграї шершнів. Хоч би хто звертався по допомогу, вона нікому не відчинить. За винятком, ясна річ, Ешлі. Протягом кількох тижнів після скоробіжного візиту Тоні вона прокидалася від найменшого звуку з вулиці, боячись, чи це не Ешлі, змушений втікати до Техасу за сприяння Тоні. Скарлет не знала, як справи Ешлі, бо ж вони остерігалися писати до Тари про нічну появу Тоні. Їхнього листа могли перехопити янкі, і тоді лихо впало б і на плантацію. Але в міру того, як спливали тиждень за тижнем і ніяких недобрих звісток з Тари не було, Скарлет

і Френк дійшли висновку, що Ешлі якось уцілів. Кінець кінцем янкі дали їм спокій.

Однак навіть це не звільнило Скарлет від страху, що охопив її після тієї ночі, коли Тоні постукав до них у двері,— страху ще більшого, ніж той, що проймав її дрожем під час облоги й гарматних обстрілів міста, ще моторошнішого, ніж перед солдатами Шермана в останні дні війни. Враження було таке, ніби відвідини Тоні тієї грозової ночі зірвали полуду в неї з очей і вона в усій повноті побачила, яке ж непевне її життя.

Розглядаючись навколо в цю холодну весну 1866 року, Скарлет усвідомила, що чекає на неї і на весь Південь. Вона може снувати собі плани й проекти, може працювати тяжче, ніж колись працювали її раби, може успішно здолати всі труднощі, може напружитись і розв'язати ті проблеми, з якими їй ніколи раніше не доводилося стикатись. Але попри всю її надсадну працю, самопожертву й винахідливість, тієї малості, на яку вона стягнеться такою дорогою ціною, її будь-якої хвилини можуть позбавити. І коли таке станеться, вона ніяким законним чином не доможеться відшкодування, їй нікуди звернутись, крім як до тих самих військових трибуналів, що про них з такою гіркотою згадував Тоні, до тих неправедних судів, швидких тільки на розправу. У ці дні лише негри мали права, у тім числі й на відшкодування. Янкі поставили Південь на коліна й збиралися утримувати його в такому стані. Неначе рукою лихочинця-велетня все в цьому краю було перевернуто догори дном, і той, хто раніше тут господарював, зробився безправнішим навіть за своїх колишніх рабів.

У Джорджії повсюди стояли янківські залоги, і особливо багато солдатів було в Атланті. Влада в різних містах належала виключно військовим комендантам, вони владні були навіть над життям і смертю цивільного населення, чим уповні й користалися. Коменданти могли ув'язнювати людей за яку завгодно провину й без неї, могли відбирати у них власність, вішати їх — і це все й робили. Вони могли оприлюднювати суперечливі приписи про те, який має бути розпорядок у приватних закладах, могли настановляти, яку платню належиться платити челяді, як люди мають висловлюватись публічно й приватно, що слід писати в газетах — і це все й робили. Вони вказували, як, де й коли годиться викидати сміття, вирішували, що дозволяється співати дочкам і дружинам колишніх конфедератів, а виконання таких пісень, як «Діксі» або «Гарний стяг наш голубий» прирівня-

ли майже до державної зради. Вони встановили правило, щоб листи на пошті видавалися лише тим, хто присягнув на вірність Сполученим Штатам, а подеколи люди не могли навіть оформити шлюб, не прийнявши тієї ненависної присяги.

Газети опинилися в таких шорах, що будь-які публікації громадських протестів проти свавілля та грабунків з боку військових були унеможливлені, а якщо хтось пробував сам протестувати, йому затикали рота ув'язненням. У тюрмах повно сиділо шанованих громадян, що не мали ніякої надії на вчасний судовий розгляд. Суди присяжних і закон про недоторканість особи практично не діяли. Цивільні суди — ці функціонували, але тільки відповідно до волі військових, які могли впливати (що вони й робили) на визначення вироку, отож громадяни, які мали нещастя потрапити під арешт, залежали від ласки військової адміністрації. А заарештованих було таки багатенько. Вистачало самої підозри у підбурювальних висловах на адресу уряду чи у причетності до ку-клукс-клану або скарги негра, немов білий виявив неповагу до нього, як людину кидали до в'язниці. Ніяких доказів і свідчень ніхто не вимагав. Задовольнялися самим обвинуваченням. А завдяки підбурювальній діяльності Бюро звільненців завжди можна було знайти негра, охочого висунути обвинувачення.

Негри ще не одержали права голосу, але Північ твердо вирішила надати їм таке право, як наперед вирішила й те, що голосуватимуть вони неодмінно в інтересах Півночі. З огляду на це неграм усіляко потурали. Військові власті в усьому підтримували їх, і коли білий хотів халепи на свою голову, то найлегше цього міг домогтися, подавши скаргу на негра.

Колишні раби зробилися тепер господарями становища, і тим із них, що були підліші та нікчемніші, янкі надавали різні службові посади. Найкращим з негритянської людності, які відкидали накинену їм волю, доводилося потерпати ледве чи менше, ніж їхнім білим панам. Тисячі хатніх челядників, що належали до найвищої касти негрів, залишалися при своїх колишніх власниках, виконуючи важку фізичну працю, до якої раніше ставилися досить презирливо. Було також багато негрів з плантацій, які відмовлялися від цієї нової волі, але все-таки основну масу «голодранців-чорнюків», що спричиняли громадський неспокій, становили саме польові негри.

За часів рабства хатні й дворові негри зневажали своїх

польових одноплемінців як істот нижчого гатунку. На всьому Півдні господині плантацій, як це робила й Еллен, випробовували негренят на різних простіших дорученнях, відбираючи в такий спосіб більш кмітливих для відповідальної роботи. На поле посилали найледачіших і найоспаліших, таких, які не виправдали довіри або показали свою нечесність, найзіпсутіших і найневихованіших. І ось тепер життя на Півдні через цей найнижчий серед негрів соціальний прошарок перетворилося на кару Божу.

Колишні польові робітники,— що їх підохочували безоглядні авантюристи з Бюро звільненців і під'юджували ті янкі, які до фанатизму сліпо ненавиділи південців,— раптом піднеслися до становища людей владоможних. Вони й повелися так, як можна було сподіватися при їхній малорозвиненості: розгулялись, немов мавпи або малі діти, що допалися до коштовних речей, вартість яких їм годі збагнути, і заходилися трощити все — чи то задля хворобливої насолоди, а чи просто з невігластва.

До честі негрів, у тім числі й найменш розвинених, слід сказати, що мало хто з них діяв як зловмисник, і саме ці нечисленні навіть за часів рабства належали до «розбещених чорнюків». Назагал же вони розумом були як діти, здавна призвичаєні слухатися наказів, завдяки чому їх легко було підштовхнути на що завгодно. Раніше білі господарі віддавали їм накази. А тепер за господарів у них стали Бюро звільненців і саквояжники, які так їх настренчували: «Ви нічим не гірші за всякого білого, тож і поводьтеся так само, як білі. Ось дадуть вам виборчі бюлетені, ви проголосуєте за республіканців, і відразу дістанете маєтність білих людей. Можете вважати, що вона вже ваша. Беріть її собі, якщо маєте таку нагоду».

Для них, збитих з пантелику цими балачками, свобода перетворилася на нескінченний пікнік, на гулянку день у день, на карнавал байдикування, крадіжок та розбещеності. Сільські негри потяглися до міст, і на селі не стало кому працювати на полі. Вони переповнили Атланту й далі прибували сотнями, зледачілі й небезпечні для всіх через ті нові погляди, якими задурманювано їм голови. Тулились вони у великій тисняві в убогих халупах, серед них почали ширитись епідемії віспи, тифу й туберкульозу. Звикнувши у своєму попередньому стані, що про недужих дбають їхні господині, вони ані самі себе не вміли глядіти, ані своїх близьких лікувати. Покладаючись давніше на те, що про їхніх старих та дітей потурбуються господарі, вони й тепер

полишали без догляду тих, хто не міг сам себе обходити. А Бюро звільненців було заклопотане тільки політикою і гадки не мало перебрати на себе ту відповідальність, яка раніше лежала на власниках плантацій.

Бездоглядні негритянські діти гасали по місту, мов наполохані звірята, аж поки хтось із білих з ласки своєї забирав котрогось до себе на кухню. Старі негри з плантацій, покинуті своїми дітьми напризволяще, розгублені й приголомшені міським шарварком, сиділи край хідників і волали до білих дам: «Панусю, будьте ласкаві, мем, напишіть моєму панові в округу Фейєт, що я ось тутечки. Він приїде й забере старого негра 'дому. Годі з мене цеї волі, хай Бог милує!»

Бюро звільненців, захлинаючись від навали негрів до міста, занадто пізно спохопилося, що накоїло, і спробувало умовляти їх, аби верталися до своїх колишніх власників. Неграм казали, що тепер вони можуть працювати там, як вільнонаймані, уклавши з хазяями писаний контракт, де буде визначено їхній денний заробіток. Старші негри охоче їхали назад на плантації, ще дужче обтяжуючи зубожілих плантаторів, у яких не ставало духу вигнати їх, але молодші залишалися в Атланті. Вони не хотіли ніякої праці, де б то не було. Пощо працювати, коли й так можна мати наїдок?

Уперше в житті негри дістали вільний доступ до горілки. За часів рабства вони куштували її тільки на Різдво, коли кожен одержував від господаря разом з подарунком і «келишок». Тепер же не лише представники Бюро звільненців та саквояжники розпалювали негрів, а й горілка, отож прояви насильства були неминучі. У небезпеці опинились і життя, і власність білих південців, які, не захищені законом, перебували в постійному страху. П'яні негри чіплялися на вулиці до чоловіків, уночі підпалювали будинки й клуні, серед білого дня крали коней, корів і курей — одне слово, чинилися всілякі злочини, але мало кого з провинних притягувано до суду.

Проте найбільша небезпека й безчестя загрожували білим жінкам, багато з яких унаслідок війни залишилося без чоловічої опіки, надто ж тим, що жили у передмістях та над відлюдними шляхами. Численні напади на жінок і повсякчасний страх за своїх дружин та дочок проймали холодною лютістю білих південців і зрештою спричинилися до утворення ку-клукс-клану. Проти цієї нічної організації зняли голосний крик газети Півночі, навіть не спробувавши з'ясу-

вати трагічних обставин, що зумовили її появу. Північани вимагали вистежити й повісити всіх членів ку-клукс-клану, які насмілилися самосудом вершити розправу, але ж при цьому не бралося до уваги, що саме окупаційний режим янкі скасував нормальне судочинство на Півдні.

Разюче це було видовище, коли половина нації силою багнетів намагалася нав'язати другій половині верховенство негрів, батьки й діди яких ще недавно сиділи в африканських джунглях. Їм збиралися надати право голосу, а в більшості їхніх колишніх власників його мали відібрати. Щоб утримати Південь у покорі, єдиний шлях був — позбавити біле населення виборчих та громадських прав. Більшість із тих, хто воював на боці Конфедерації, хто обіймав у той час якусь посаду, хто допомагав Справі Півдня або співчував їй,— втрачала право голосу, позбавлялася змоги обирати місцевих урядовців і повністю опинялася під владою чужинецького апарату. Чимало чоловіків, тверезо зваживши слова й приклад генерала Лі, готові були присягнути на вірність, аби стати знову повноправними громадянами й забути минуле. Але такої можливості вони не одержали. Інші ж, хто одержав таку можливість, рішуче відкидали її, не допускаючи й думки присягати на вірність урядові, який зумисне піддає їх жорстокостям та приниженням.

Скарлет так часто чула ці слова, що вони аж дратували вже її: «Та я б одразу після капітуляції присягнув їм на вірність, якби вони повелися пристойно. Я згоден стати громадянином Штатів, але, Бог свідок, я не хочу, щоб мене до цього приневолювали через цю їхню Реконструкцію!»

У ці тривожні дні й ночі Скарлет мучили страхи. Постійно остерігаючись розбишацьких негрів та солдатів-янкі, вона ні на хвилину, навіть уві сні, не забувала, що в неї все можуть конфіскувати, і боялася, що настануть часи ще гірші. Тож і не дивно було, коли, пригнічена безсиллям і своїм власним, і своїх друзів, і всього Півдня, вона в ці дні раз по раз пригадувала запальні слова Тоні Фонтейна: «Їй-бо, Скарлет, з цим не можна змиритись! І ми не змиримося!»

*

Незважаючи на війну, пожежі та Реконструкцію, Атланта знову переживала піднесення. Багато в чому вона нагадувала гамірне молоде місто перших днів Конфедерації. Ото тільки солдати на вулицях носили не ту форму, гроші

були в руках не тих людей і негри байдикували, тоді як їхні власники борсалися в труднощах і жили надголодь.

На перший погляд місто видавалося квітучим: воно швидко підводилося з руїн, у ньому панували гамір і метушня, хоч насправді скрізь крилися злидні й страх. Виглядало на те, що Атланта, незалежно від обставин, завжди залишатиметься метушливою. Саванна, Чарлстон, Огаста, Річмонд, Новий Орлеан — ці міста ніколи не визнаватимуть метушні. Це тільки люди невиховані та янкізовані метушаться. Але якраз у цей період в Атланті більше ніж коли було повно невихованої та янкізованої публіки. «Новоприбульці» юрмилися на всіх перехрестях, на людних вулицях з ранку до вечора стояв шум і гам. Яскраво пофарбовані карети офіцерських дружин та скоробагатьків-саквояжників прискали багнюкою на розгойдані брички місцевих городян, а претензійні нові будинки багатих зайд втискалися межи статечними особняками старожилів.

Війна остаточно запевнила важливість Атланти для Півдня, і глухе доти провінційне містечко стало повсюдно відомим. Залізниця, за яку Шерман бився впродовж усього літа, поклавши тисячі солдатів, знову вдихнула життя в місто, що завдяки їй і постало. Атланта, як то було й до її зруйнування, знов перетворилася на ділове осереддя цілого краю, і до неї широким потоком допливали нові мешканці, бажані й небажані.

Саквояжники, насунувши на місто, зробили його своїм головним осідком, але на вулицях вони стикалися з представниками найдавніших південських родів, які теж недавно прибули до Атланти. Сюди перебиралися родини, чиї сільські садиби згоріли під час проходу Шерманових військ і чиї плантації тепер не було кому обробляти, бо раби ж порозбігалися. Нові поселенці приїздили щодень також з Теннессі та обох Каролін, де тяжка рука Реконструкції ще більше давалася взнаки, ніж у Джорджії. Оселилося в Атланті й багато ірландців та німців, що служили були в армії північан як найманці. Поповнювали населення міста і дружини та родини військових-янкі з місцевої залоги: після чотирьох років війни всім хотілося побачити, що воно за Південь. І ще всякого роду шукачі легкої наживи заполонювали місто, та й негри далі й далі прибували сотнями.

Атланта клекотіла — вона жила, відкрита всім вітрам, як селище на фронтьєрі, і навіть не пробувала приховувати своїх гріхів та вад. Один за одним поставали шинки, іноді

й по два-три на квартал, а після смерку на вулицях товклися п'яні, і чорні, й білі, що заточувались від стін будинків до краю хідника й назад. Головорізи, кишенькові злодії та повії чигали на свої жертви у темних завулках і на ледь освітлених вуличках. Процвітали картярні, і не минало ночі, щоб когось не підрізали або не підстрелили. Порядних городян шокувало, що в Атланті виник цілий район червоних ліхтарів, куди більший і квітучіший, ніж у роки війни. Цілі ночі за щільно зачиненими віконницями деренчали роялі, чулися соромітні пісні та реготи, що їх вряди-годи уривали голосні скрики й пістолетні постріли. Пансіонерки цих закладів були зухваліші за повій з воєнних днів, бо нахабно вихилялися з вікон і зачіпали перехожих. А в неділю з полудня елегантні закриті карети бандерш з'являлися на центральних вулицях міста — це вивозили вирядженних «дівчаток» подихати свіжим повітрям з-поза опущених шовкових шторок.

Найвідомішою з господинь таких домів була Краля Вотлінг. Вона тепер заснувала свій власний заклад у чималій двоповерховій споруді, проти якої навколишні будівлі виглядали злиденними крільниками. Унизу там містився подовгастий бар, де задля елегантності на стінах порозвішували олійні картини і де щоночі грав негритянський ансамбль. Нагорі ж, як твердив поголос, у кімнатах стояли дорогі плюшеві меблі, висіли важкі портьєри, облямовані мереживом, і заморські дзеркала в золочених рамах. Кільканадцять молодих панночок, що обслуговували заклад, були милі з обличчя, хоч і надмірно розфарбовані, і поводилися стриманіше, ніж їхні посестри з інших таких самих закладів. Принаймні поліція до Кралі не дуже часто заглядала.

Про цей дім атлантські матрони згадували тільки пошепки, а проповідники, осторожливо стишивши голос, поминали осудливими словами як джерело розбещеності. Кожен розумів, що якась там Краля Вотлінг сама неспроможна була на свої кошти відкрити такий люксусовий заклад. Отже, вона мала когось за плечима, і то особу з чималими грошима. А оскільки Ретові Батлеру ніколи не вистачало пристойності приховувати близькість до неї, ніхто не мав сумніву, що це він і є. Сама Краля, коли мигцем показувалась її постать у закритій кареті, де за кучера сидів зухвалий жовтошкірий негр, являла собою живе втілення добробуту. У повіз було запряжено пару добрих гнідих, і всі хлопчаки, які, на хвильку вирвавшись від матерів,

вибігали на вулицю, щоб її побачити, опісля збуджено перешіптувались: «Це вона! Це сама Краля! Я бачив її руде волосся!»

Біч-о-біч з будинками, які ще зберігали на собі сліди від снарядів і були сяк-так підлагоджені старими дошками й задимленою цеглою, виростали чепурні будівлі саквояжників та спекулянтів, що розбагатіли на війні,— з мансардами, гостроверхими дахами й вежами, вітражами у вікнах, з широкими моріжками перед входом. Щовечора вікна в цих нових особняках яскраво світилися від газових ламп у кімнатах, надворі чулися звуки музики й шурхання ніг у танці. На довгих верандах у товаристві чоловіків у вечірніх костюмах прогулювалися жінки в шелестких барвистих шовках. Бахкали корки від шампанського, на столах, покритих мереживними скатертинами, виставляли обіди з семи страв. Шинка у вині, фарширована качка, паштет з гусячої печінки, рідкісна садовина будь-якої пори року — всім цим досхочу призволялися гості.

А за обшарпаними дверима старих будинків тулилися злидні й голод, тим відчутніші, чим більш стоїчно силкувались їх терпіти господарі, і тим дошкульніші, чим більш затято городяни виявляли свою зневагу до матеріальних потреб. Доктор Мід міг би розповісти чимало невеселих історій про сім'ї, що мусили перебратися з окремих будинків до найманих помешкань, а звідти до брудних кімнат на глухих задвірках. Надто багато було в нього пацієнток, що слабували на серцеві недуги та виснаження. Він знав — і вони знали про це його знаття,— що вся причина у тривалому недоїданні. Він міг би розповісти, як сухоти викосили цілі родини, як пелагра, що нею раніше хворіли тільки найубогіші білі, тепер з'явилася і в найблагороднішних родинах Атланти. А ще ж були діти з тоненькими рахітичними ніжками, і матері, які не мали молока годувати немовлят. Колись старий лікар ладен був дякувати Богові за кожне дитя, якому допомагав приходити на світ. Але тепер він уже не думав, що життя — це велике добро. Непривітним був цей світ для немовлят, і багато їх помирало вже в перші місяці життя.

У побудованих з розмахом особняках яскраве світло й вино, скрипки й танці, грезети й тонкі сукна — і тут-таки за рогом день у день недоїдання й холоднеча. Пиха й бездушність у переможців, гірка витривалість і ненависть — у переможених.

РОЗДІЛ XXXVIII

Скарлет усе це бачила, з усвідомленням цього жила вдень і лягала спати ввечері, і була в постійному переляку, що чекає на неї завтра. Вона знала, що через Тоні і її ім'я, і Френкове потрапили до чорних списків янкі, і що нещастя може звалитись на них першої-ліпшої хвилини. Але тепер вона нізащо не могла допустити, щоб її усього позбавили й змусили починати все спочатку — коли завгодно, тільки не тепер, адже невдовзі вона має родити, і тартак щойно лишень почав давати зиск, і майбутнє Тари до осені, до нового врожаю бавовни, залежить від її грошей. Уявити тільки, що вона може все втратити! Що муситиме починати все заново, майже беззбройна супроти цього шаленого світу! Коли вона тільки й має червоні уста, та зелені очі, та слабенький свій, хоч і промітний, розум супроти янкі й усього, що вони обстоюють. Знемагаючи від тривоги, вона відчувала, що їй легше було б накласти на себе руки, аніж знову почати все спочатку.

Серед руйновищ та хаосу весни 1866 року Скарлет усю свою енергію спрямувала на те, щоб тартак став прибутковим. Гроші були в Атланті. Відбудовна хвиля давала потрібну їй можливість, і вона розуміла, що зможе забагатіти — звісно, коли не опиниться у в'язниці. Але — повторювала вона собі знов і знов — ходити треба обережно й чуйно, терпіти покірно зневагу, миритися з несправедливістю, не ображаючись ні на кого, ні на чорного, ні на білого, хто міг би заподіяти їй шкоду. Скарлет ненавиділа нахаб з-поміж вільних негрів так само, як і будь-хто інший, і коли чула їхні образливі кпини й писклявий сміх за спиною, вся шаленіла. Однак ні разу не виказала себе бодай погордливим поглядом. Вона ненавиділа саквояжників і пристібаїв, які на очах в усіх багатіли, тоді як їй було так важко, але не прохоплювалася жодним словом осуду на їхню адресу. Ніхто в Атланті не зневажав янкі дужче за неї, бо вже сам вигляд синьої уніформи сповнював її люттю, але на цю тему вона не заводила мови навіть у родинному колі.

«Я ж не така дуринда, щоб зайве пасталакати,— понуро думала вона.— Нехай інші побиваються за минулим і за чоловіками, які вже ніколи не вернуться. Нехай інші нетямляться через урядування янкі і втрачають при цьому право голосу. Нехай інші сидять у тюрмі, коли не вміють тримати язика на припоні, і йдуть на шибеницю за приналежність до ку-клукс-клану.— (І моторошне ж яке слово! — Скарлет

воно жахало ледве чи менше, ніж негрів). — Нехай інші жінки пишаються, що їхні чоловіки у клані. Френк, хвалити Бога, ніколи в це не встрявав. Нехай інші протестують і нуртуються, снують усілякі змови й плани, коли нічого вже не можна змінити. Та й який сенс носитися з минулим, якщо в усіх скрутне теперішнє й непевне майбутнє? І чого варте право голосу, коли обсідають реальніші проблеми — де взяти шматок хліба, як утримати дах над головою, як уникнути тюрми? Та й взагалі — тут дай Боже вберегтися від лиха хоча б до червня!

Тільки до червня! В цьому місяці, Скарлет розуміла, їй уже доведеться замкнутися в домі тітоньки Туп і так на відлюдді й сидіти до народження дитини. На неї й без того вже косяться, що вона в такому стані з'являється у людних місцях. Жодна дама не повинна показуватись у місті, бувши при надії. Тепер уже й Френк, і Туп умовляли її не ганьбити себе — і їх теж,— і вона обіцяла, що кине роботу в червні.

Тільки до червня! На цей час треба так налагодити все у тартаку, щоб і без неї там справлялися. До червня вона повинна зібрати досить грошей, аби мати бодай невеликий захисток у разі якогось нещастя. Так багато ще треба зробити і так мало часу! Вона шкодувала, що день такий короткий, і рахувала кожну хвилину в гарячковій гонитві за грішми, щоб їх було якомога більше.

Вона так напосіла на несміливого Френка, що справи у крамниці покращали, і він навіть стягнув частину давніх боргів. Але головні свої надії Скарлет покладала на тартак. Атланта о цій порі скидалася на величезну рослину, яка, зрубана при самій землі, раптом ізнов погналася вгору, тільки тепер маючи міцніші пагони, густіше листя, рясніше галуззя. Потреба у будівельних матеріалах була куди більша, ніж можливості ринку. Ціни на деревину, цеглу й камінь зростали, і на тартаку Скарлет робота не припинялася від самого ранку до смерку, коли вже засвічували ліхтарі.

Щодня по кілька годин вона збувала на тартаку, придивляючись до всього, силкуючись по змозі виявити крадіжки, оскільки була певна, що без цього не обходиться. А ще більше часу вона роз'їжджала містом: навідувалась до будівельників, підрядників та теслярів, заглядала навіть до незнайомих людей, про яких чула, що збираються будуватись, намовляючи їх купувати деревину в неї, і тільки в неї.

Невдовзі Скарлет зробилася звичною прикметою атлант-

ських вулиць — поряд зі статечним літнім негром-возієм, завжди несхвально насупленим, вона сиділа у бричці, закривши попід груди повстиною, а руки в рукавичках поклавши на коліна. Тітонька Туп пошила їй симпатичну зелену пелеринку, що приховувала її вже помітну округлість, і зелений плаский капелюшок, якраз під колір очей,— це було звичайне вбрання Скарлет, коли вона їздила у справах. Легенькі рум'яна на щоках і ледь відчутний аромат одеколону робили її вельми привабливою, поки вона сиділа в бричці й не показувала своєї фігури. Однак потреба висідати з брички у неї виникала не часто, бо досить було їй усміхнутись і покивати пальцем, як чоловіки тут-таки підходили до брички і, стоячи простоволосі навіть під дощем, вели з нею ділові переговори.

Скарлет не одна була така, що передбачила можливість добрих заробітків на деревині, але конкуренти її не лякали. Вона гордо усвідомлювала, що кмітливістю не поступиться нікому з них. Як Джералдова дочка, вона успадкувала гострий нюх до всіляких оборудок, а нинішня скрута ще й загострила цей її хист.

Попервах інші підприємці підсміхалися з неї — в смішках цих чулася добродушна зневага, що от, мовляв, жінка взялася за зовсім не жіноцьку справу. Згодом, однак, їм уже було не до смішок. Конкуренти мовчки кляли її, коли вона проїжджала вулицею. Належність до жіночої статі часто ставала їй у пригоді, бо вона залюбки могла прикинутись безпорадною і слабосильною, викликаючи тим співчуття у податливих сердець. Їй легше легкого було вдати мужню, але сором'язку леді, яку тільки суворі обставини змусили взятися за таке неприваблине підприємство, або ж безпорадну жіночку, якій просто-таки загрожує голодна смерть, коли в неї не купуватимуть деревину. Та коли її жіночі приваби не спрацьовували, вона починала діяти з холодним розрахунком і ладна була продавати навіть собі на збиток, аби відшити конкурентів і завоювати ще одного покупця. Вона була не від того, щоб збути обмірки за ціну першосортної деревини, коли знала, що її не викриють, і без найменших докорів сумління обдріхувала інших торгівців лісом. Усім своїм виглядом показуючи нехіть говорити прикру правду, вона зітхала й так ніби між іншим зауважувала ймовірному покупцеві, що її конкурент надто вже багато править за свої бруси та дошки, а вони в нього і гнилі, і всі в сучках, і взагалі вкрай низького гатунку.

Коли Скарлет уперше отак збрехала, їй стало трохи

мулько й трохи соромно: мулько тому, що брехня зовсім легко й природно злетіла з її уст, а соромно, бо у неї промайнула думка: що на це сказала б мати?

А що са́ме сказала б Еллен дочці, яка так одверто бреше й вдається до ошуканства,— в цьому не було ніякого сумніву. Мати була б приголомшена, й не повірила б своїм вухам, і сказала б вона лагідні слова, що опекли б вогнем, попри всю свою лагідність,— слова про честь, і про чесноту, і про правду, і про обов'язок перед ближнім. Скарлет аж зіщулилась, уявивши собі, який вираз був би при цьому на материному обличчі. А потім образ Еллен прибляк, витіснений з пам'яті безоглядним, захланним і жорстоким інстинктом, що з'явився у Скарлет у дні скрути в Тарі, а тепер ще й посилився через постійну непевність у майбутньому. Так вона переступила й цю межу в житті, як переступала раніше інші межі — і тільки зітхнула, що не такою вийшла, якою хотіла б її бачити Еллен, знизала плечима й повторила своє звичне закляття: «Подумаю про це опісля».

Але вона більш ніколи не згадувала Еллен у зв'язку зі своєю торговельною тактикою, і більш ніколи не переживала за свою безцеремонність, коли було треба відбити клієнтів. Вона знала, що їй вільно оббріхувати інших купців. Її оберігала південська шляхетність. Південка-леді могла набрехати на джентльмена, але південець-джентльмен не міг так само вчинити щодо неї, і тим паче назвати леді брехухою. Отож іншим торгівцям лісом лишалося тільки клясти її подумки та ще заявляти в колі сім'ї, як їм шкода, що місіс Кеннеді не може бодай на п'ять хвилин перетворитись на чоловіка.

Один незаможний білий, що мав тартака на Декейтерській дорозі, спробував побороти Скарлет її ж зброєю і прилюдно заявив, що вона брехунка й махлярка. Але це йому більше зашкодило, ніж допомогло, бо всі вжахнулися: до чого це дійшло, що чоловік, нехай і вбогий, так обзиває леді з порядної родини, хоч ця леді й поводиться не зовсім порядно. Скарлет з гідністю витримала його закид і нічого не відказала, але надалі всю свою увагу зосередила на ньому й на його клієнтах. Щоб довести свою чесність, вона, згнітивши серце, продавала цим замовникам по дешевій ціні першорядну деревину, і робила це так уперто й безжально, що сіромаха невдовзі збанкрутував. Тоді, аби остаточно добити зухвальця, вона — на жах Френкові — ще й придбала запівдарма його тартака.

Спромігшись на другий тартак, вона опинилася перед клопітною проблемою роздобути для нього чесного управителя. Їй не хотілося брати ще одного такого, як Джонсон. Вона знала, що, попри всю її пильність, він таки спродує ліс у неї за плечима, але на другу лісопильню сподівалася знайти людину, на яку зможе покластися. Чи ж не бачиш на кожному кроці бідних, наче Йов, чи ж не повно на вулицях чоловіків, які колись були заможні, а тепер потребують роботи? І дня-бо не минає, щоб Френк не підсунув якогось гроша зголоднілому солдатові або щоб Туп і куховарка не загорнули шматок коржа котромусь схудлому злидареві.

Але Скарлет — вона й сама не розуміла чому — когось такого не хотіла брати. «Не треба мені таких, що за цілий рік не змогли ніде влаштуватися,— думала вона.— Якщо вони досі не зуміли приладнатись до мирного життя, то й зі мною не поладнають. Та й з виду вони такі зачухані, як недобиті пси. А мені не треба недобитків. Мені треба когось кмітливого й енергійного, як-от Рене, чи Томмі Велберн, чи Келлс Вайтінг, чи один з Сіммонсів, чи... одне слово, когось отакого. Вони не схожі на солдатів після поразки, які до всього збайдужіли. Ні, у них такий вигляд, наче їм до всього на світі є діло».

Проте, на подив Скарлет, брати Сіммонси, що промишляли випалюванням цегли, і Келлс Вайтінг, що торгував виготовленим на материній кухні зіллям, яким після шести прийомів з певністю можна було випростати волосся навіть найкучерявішому негрові, чемно всміхнулися, подякували й відмовились. Так само повелося ще кільканадцять чоловік, до яких вона зверталась. У розпачі Скарлет підвищила пропоновану платню, але намарно. Один з небожів місіс Меррівезер зухвало заявив їй, що хоч йому не дуже до шмиги бути возієм на підводі, але, в усякому разі, це його підвода, і краще хазяйнувати по своїй власній волі, аніж бути попихачем у Скарлет.

Одного дня Скарлет зупинила свою бричку біля фургону з пирогами Рене Пікара й привіталася до нього та до калічного Томмі Велберна, що сидів поруч з ним,— Рене підвозив приятеля додому.

— Послухайте, Рене, чи не перейшли б ви на роботу до мене? Заправляти тартаком — це все-таки поважніше, ніж правити фургоном. Мені здається, що вам соромно так роз'їжджати.

— Хе, та я свій сором давно вже поховав,— осміхнувся

Рене.— Хто сьогодні хотів би бути поважним? Усе своє життя я був поважний, але війна звільнила мене від цього, як і від чорнюків. Тепер я вже ніколи не знатиму, що таке гонор і нудьга. Тепер я вільний, мов птах! Мені подобається фургон з пирогами. І мій мул. І милі янкі, що так люб'язно купують пироги моєї мадам тещі. Ні, моя Скарлет, я вже хочу стати королем пирогів. Така моя доля! Як Наполеон, я йтиму за своєю зорею.— І він з драматичним виглядом виляснув батогом.

— Але ж вас не на те виховувано, щоб ви продавали пироги, як і Томмі не на те, щоб тримати в руках тичбу диких ірландців-мулярів. У мене робота більш...

— А вас, гадаю, виховувано на те, щоб заправляти тартаком, еге ж? — зауважив Томмі, і кутики рота у нього ледь смикнулися.— Я так і бачу, як маленька Скарлет сидить у матері на колінах і шекерявим голоском повторює: «Не продавай доброї деревини, коли можеш дорожче продати погану».

Рене зареготав на весь рот, його мавпячі очиці весело заіскрилися, і він ляснув Томмі по зігнутій спині.

— Нема чого мені гаплик пришивати,— холодно відказала Скарлет, не побачивши нічого смішного у словах Томмі.— Звісно, мене не на те виховувано, щоб заправляти тартаком.

— А я нічого й не хочу пришивати. Ви ж таки заправляєте тартаком, виховувано вас на те чи ні. Та й дуже добре з цим справляєтесь. Що ж, ніхто з нас, оскільки я знаю, не займається тим, чим збирався займатись, але якось ми, здається, даємо собі раду. Жалюгідна та людина й жалюгідна та нація, що сидить і рюмсає, коли життя не складається так, як хотілося б. А чом вам, Скарлет, не підходить котрийсь заповзятий саквояжник? Тут скрізь їх повно, Бог свідок.

— Не треба мені саквояжників. Вони такі, що цуплять усе на світі, крім хіба розпеченого заліза. Якби вони були чесні люди, то сиділи б у своїх краях, а не принеслися сюди здирати з нас шкуру. Мені треба порядну людину з порядної родини, щоб була кмітлива, чесна, енергійна і...

— Не багато ж ви хочете. Але такої не знайдете за вашу ціну. Всі такі, як оце ви сказали, окрім уже зовсім немічних, давно познаходили для себе роботу. Може, вони й не дуже в ній справні, але зводять якось кінці з кінцями. І вони самі господарі в тому ділі, а не якась там жінка.

— Щось у чоловіків не вельми багато тями, коли приглянутись.

— Може, й справді, та гордощів їм не бракує,— спокійно відповів Томмі.

— Гордощі! Гордощі смакують чудово, надто коли шкоринка хрумка і добре присмачена,— терпко зауважила Скарлет.

Томмі й Рене засміялися дещо силувано, і Скарлет видалося, наче вони обидва одностайні у несхваленні її поведінки. А Томмі таки має рацію, подумала вона, перебираючи в пам'яті чоловіків, до яких уже зверталася або збиралася звернутись. Усі вони мали якусь роботу, хоч яка вона там була, і працювали тяжко, так тяжко, як їм і не снилося до війни. Можливо, вони не робили того, що хотіли б, чи того, що легше, або того, до чого їх готували змалку, але щось таки робили. Часи були надто скрутні, щоб перебирати. І якщо вони й журилися за несправдженими надіями, тужили за колишнім життєвим укладом, то нікому з цим не звірялися. Вони вели нову війну, важчу, аніж та попередня. І їм знов уже було до всього діло, вони знов любили життя, любили так само ревно, й запально, й пристрасно, як і до війни, що розтяла його навпіл.

— Скарлет,— знічено почав Томмі,— мені страшенно прикро звертатися до вас із проханням після того, як я «пришивав» вам щось, але таки звернуся. Може, це вам якраз і стане в пригоді. Мій шуряк, Г'ю Елсінг, взявся за продаж дров, але йому не дуже з цим ведеться. Усі, крім янкі, самі собі збирають хмиз та дрова. І, я знаю, Елсінгам зараз дуже сутужно. Я... я роблю, що можу, але ж у мене Фенні на руках, та ще й матері й двом сестрам-удовам у Спарті треба допомагати. Г'ю — порядний хлопець, а ви саме порядного й хочете, і з доброї родини, як ви знаєте, і чесний.

— Але... мабуть, Г'ю не дуже спритний, коли нічого в нього не виходить з тими дровами.

Томмі стенув плечима.

— Надміру ви гостро на все дивитесь, Скарлет,— зауважив він.— А проте поміркуйте про Г'ю. Хтозна, може, вам зрештою доведеться й гіршого взяти. Гадаю, чесність його й добра воля переважать те, що він не надто спритний.

Скарлет промовчала, аби не сказати чогось образливого. Вона-бо вважала, що як хто незарадний, то навряд чи якісь позитивні риси можуть компенсувати цю ваду.

Одначе, безуспішно об'їздивши все місто й відкинувши

пропозиції кількох нав'язливих саквояжників, вона таки пристала на пораду Томмі й звернулася до Г'ю Елсінга. На війні він був сміливий і тямущий офіцер, але виглядало на те, що два тяжкі поранення й чотири роки участі в бойових операціях вичерпали всю його тямущість, і перед труднощами мирного життя він постав безпорадним, наче дитина. Коли він розвозив дрова по місту, в очах у нього був такий вираз, як у вигнаного з дому пса, і взагалі він анітрохи не нагадував чоловіка того типу, якого хотіла знайти Скарлет.

«Він просто недотепа,— думала вона.— Він зовсім не розуміється на тому, як вести справи, і, боюся, навіть не знає, скільки буде два плюс два. І я не певна, чи будь-коли це знатиме. Але він бодай чесний і не обкрадатиме мене».

Скарлет і сама в ці дні не могла похвалитися чесністю, та що менше вона цінувала її в собі, то більше починала цінувати в інших.

«Шкода, що Джонні Геллегер зв'язаний цим будівництвом з Томмі Велберном,— подумала вона.— От він саме той, кого мені треба. Твердий, як кремінь, і верткий, як змій. Але він був би чесний, якби я відповідно йому заплатила. Я розумію його, а він мене, і ми з ним знайшли б спільну мову. Може, мені вдасться домовити його, коли вони скінчать готель, а доти доведеться терпіти Г'ю і цього Джонсона. Якщо я поставлю Г'ю на новий тартак, а Джонсона залишу на старому, то зможу не виїжджати з міста й стежити за торгівлею, а вони хай пиляють дошки й доправляють їх покупцям. Поки я не домовлю Джонні, муситиму терпіти Джонсонові крадіжки, якщо я весь час сидітиму в місті. Якби ж він не був крадієм! Гадаю, треба буде збудувати лісовий склад на половині тієї ділянки, що дісталася мені від Чарлза. А якби не зчиняв такого крику Френк, то й поставити на другій половині салун! Але хай собі він як хоче, а я таки поставлю його, коли спроможуся на гроші. Якби ж Френк не був такий уже делікатний! О Господи, і треба було мені саме зараз заводити дитину! Скоро я вже так розбухну, що й на люди не потикайся. О Господи, якби не ця дитина! І ще, Господи, якби ці кляті янкі дали мені спокій! Якби...»

Якби! Якби! Якби! В житті так багато цих «якби», що ніколи ні в чому не можеш мати певності й не відчуваєш себе у безпеці, повсякчас тебе обсідає страх усе втратити й опинитись перед обличчям голоду й холоду. Звичайно, Френк тепер трохи більше заробляє грошей, але він часто застуджується і, бува, цілі дні лежить у ліжку. Що, як він

взагалі зляже? Ні, на Френка не дуже можна розраховувати. Ні на кого й ні на що не може вона розраховувати, тільки на саму себе. А що вона може заробити — це така жалюгідна мізерія! І що вона робила б, якби прийшли янкі й усе в неї забрали? Якби! Якби! Якби!

Половина її місячних прибутків ішла Віллові до Тари, частина на покриття боргу Ретові, решту вона відкладала про запас. Жоден скнара так часто не перелічував своє золото, як вона, і жоден так не боявся його втратити. Вона остерігалася класти гроші в банк, бо він міг збанкрутувати або янкі могли конфіскувати її рахунок. Тож вона, що можна було, носила з собою, за корсетом, а маленькі пачки банкнотів ховала по різних кутках у домі: під незакріпленими цеглинами в каміні, у своїй швацькій торбинці, між сторінками Біблії. І що далі збігали тижні, ставала все запальнішою, бо з кожним заощадженим доларом більшала та сума, яку вона могла втратити в разі нещастя.

Френк, Туп і челядь ставились до вибухів її темпераменту з неймовірним довготерпінням, пояснюючи цей дратливий стан вагітністю і не здогадуючись анітрохи про справжню причину. Френк знав, що до вагітних жінок треба бути поблажливим, отож сховав гордість у кишеню і вже не дорікав, коли Скарлет гасала по тартаках і з'являлась у місті в такому вигляді, в якому дамі не личить взагалі виставляти себе на людські очі. Поведінка її завдавала йому безліч прикрощів, але він гадав, що якийсь час ще витримає. Після того коли народиться дитина, Скарлет, безперечно, стане такою самою ніжною і жіночною, як у пору його сватання. Та хоч як він силувався догодити їй, Скарлет знов і знов спалахувала роздратуванням, і часто йому здавалося, що вона поводиться як зурочена.

Ніхто начебто й не здогадувався, що її так зурочило, що доводило до такого шалу. А це ж було просто ревне бажання впорядкувати свої справи перед тим, як доведеться замкнутися в чотирьох стінах, бажання зібрати якомога більше грошей на випадок якогось нового лиха, спорудити загату з готівки супроти дедалі запеклішої повені янківської ненависті. Гроші стали її манією в ці дні. І якщо вона взагалі згадувала про дитину, то лише з розгубленістю й люттю: і треба ж було так не в пору їй приходити на світ!

«Смерть, податки й пологи! Ці троє завжди приходять невчасно!»

*

Атланту вже й те шокувало, що Скарлет, жінка, заходилася заправляти тартаком, але з часом місто побачило, що від неї можна чекати будь-чого. Її нецеремонність у торговельних справах прикро вражала, особливо як узяти до уваги, що бідолашна її матуся була з роду Робійярів, і вже зовсім непристойним було те, що Скарлет роз'їжджала вулицями, коли всі знали про її вагітність. Жодна респектабельна жінка — та й негритянка теж, за малим хіба винятком,— не вийде з дому, коли відчує, що вона при надії, а ця Скарлет, як обурено заявила місіс Меррівезер, так себе поводить, наче збирається розродитися серед дороги.

Але всі дотеперішні пересуди на її адресу були нічим порівняно з тією зливою пліток, що нуртували нині у місті. Скарлет не тільки торгує з янкі, а ще й не приховує свого задоволення від цього!

Міссіс Меррівезер, як і багато інших південців, також мала справи з прибульцями з Півночі, але різниця полягала в тому, що вона йшла на це неохоче й виразно свою нехіть засвідчувала. А Скарлет явно цим тішилась, чи принаймні таке складалося враження, що було так само погано. Мало того: вона ще й чаювала з дружинами офіцерів-янкі у них удома! Ще трохи — і вона, на думку городян, почала б запрошувати їх і до себе додому, якби не стояли на заваді цьому тітонька Туп і Френк.

Скарлет знала, як у місті перемивають їй кісточки, але пропускала це повз увагу: вона не могла дозволити собі такої розкоші. Ненавиділа вона янкі й досі не менш запекло, як тоді, коли вони мало не спалили Тари, тільки тепер навчилася приховувати свою ненависть. Вона розуміла, що коли хоче заробляти гроші, то мусить витягати їх саме з янкі, а облесна усмішка та лагідне слово були найпевнішим способом домогтися нових замовлень на деревину.

Колись, коли вона дуже розбагатіє, а гроші сховає так надійно, що янкі до них не доберуться, тоді вона скаже їм, як їх ненавидить і зневажає, як ними гордує. І зробить це з великою радістю! Але допоки цей час прийде, звичайний тверезий глузд вимагає ладнати з ними. І якщо це лицемірство, то нехай собі Атланта що хоче, те й думає.

Скарлет виявила, що заприятелювати з офіцерами-янкі було простіше простого. Вони почували себе самотніми вигнанцями у ворожому краю, і багато хто з них скучив за

порядним жіночим товариством у цьому місті, де респектабельні жінки, проминаючи їх вулицею, підсмикували спідниці й так позирали в їхній бік, наче ось-ось мали чвиркнути на них плювком. Добре слово вони чули тільки від повій та негритянок. А Скарлет була таки дама, і з благородної родини, дарма що мусила вдатись до праці, тож вони відчували приємний трепет від її осяйної усмішки та милого зблиску зелених очей.

У той же час Скарлет, коли сиділа в бричці й розмовляла з ними, граючи ямочками на щоках, насилу стримувала себе, щоб не приснути їм у вічі всю свою зневагу. Але таки не попускала собі і зрештою дійшла висновку, що обкрутити янкі круг пальця не важче, ніж південця. Тільки з янкі це виглядало не на забаву, а більше на прикру необхідність. Вона вдавала ніжну й витончену даму-південку, яка опинилася в скруті. Поводячись скромно й гідно, вона вміла тримати свою жертву на належній відстані, але завдяки граційності її манер у пам'яті офіцерів-янкі залишався дуже симпатичний образ місіс Кеннеді.

Цей збережений у пам'яті образ виявився вельми корисним, на що Скарлет, власне, і розраховувала. Чимало офіцерів з місцевої залоги, не маючи надії у близькому часі виїхати з Атланти, почали привозити до себе дружин та дітей. А що готелі й пансіони були переповнені, то вони заходились обзаводитися невеликими будиночками і охоче купували деревину в миловидної місіс Кеннеді, яка ставилася до них люб'язніше, ніж будь-хто інший у місті. Та й саквояжникам і пристібаям, які, розжившись на гроші, будували собі гарні особняки, крамниці й готелі, було куди приємніше мати справу з нею, як з колишніми воїнами-конфедератами, бо формальна й холодна ввічливість останніх разила прикріше за відверту ненависть.

Отож завдяки своєму симпатичному личку, чарівності й умінню при потребі справити враження особи безпорадної і знедоленої Скарлет домоглася того, що янкі залюбки купували деревину на її тартаку, а заодно й різний крам у Френковій крамниці: вони вважали, що варто підтримати цю мужню жіночку, позбавлену опори в житті, коли в неї такий недолугий чоловік. А Скарлет, дивлячись, як розбудовується її підприємство, відчувала, що забезпечує собі не лише теперішнє— через гроші янкі, але й майбутнє— через їхню приязнь.

Підтримувати стосунки з офіцерами-янкі в бажаному для неї напрямку виявилося легше, ніж вона сподівалась, бо всі

вони начебто з шанобою ставилися до південських дам, зате складніше виявилось, як невдовзі побачила Скарлет, з їхніми дружинами. Якихось ближчих зв'язків з цими жінками вона не збиралася заводити. Вона взагалі радше б і не знала їх, тоді як вони, навпаки, силкувалися нав'язати з нею контакт. Їм дуже кортіло довідатись якомога більше про Південь та південських жінок, а Скарлет якраз і могла б задовольнити їхню цікавість. Інші атлантські жінки не хотіли мати з ними нічого спільного і навіть не вклонялися до них у церкві, тож коли Скарлет приходила до осель янкі у справах, тим здавалося, наче це сам Господь послав її, зглянувшись на їхні благання. Часто, коли вона сиділа у бричці в них перед домом і розмовляла з господарем про бруси та гонт, надвір виходила його дружина й приєднувалась до балачки, припрошуючи Скарлет завітати на чашку чаю. Скарлет, хоч і не дуже ті запросини любила, рідко коли відмовлялася, бо завжди за такої нагоди сподівалася тактовно натякнути господарям, щоб купували ті чи інші товари у Френковій крамниці. Але такі відвідини домівок янкі все-таки були тяжким випробуванням для її самовладання: надто вже безцеремонно північанки розпитували її про особисті справи, а їхня самовдоволеність і пиха у ставленні до всього південського просто не знали меж.

Сприймаючи «Хатину дядька Тома» як одкровення ледь не вторівень до Біблії, жінки-янкі без кінця допитувались про невчарок, яких нібито тримає кожен плантатор, щоб цькувати рабів-утікачів. І вони ніяк не могли пойняти віри, коли Скарлет їм казала, що за все життя тільки раз і бачила невчарку, і то було маленьке симпатичне цуценя, а зовсім не люте псище. Ці жінки хотіли знати про моторошне заліззя, яким начебто таврували рабам обличчя, про канчуки-дев'ятихвістки, якими забивали рабів до смерті, і виявили — з невихованості, як вважала Скарлет,— украй неподобний інтерес до співжиття білих господарів з рабинями. Надто це останнє її обурювало, коли вона згадувала, що саме тепер, після того як солдати-янкі заполонили Атланту, тут чимдалі більше стало з'являтися дітей-мулатів.

Будь-яка інша жителька Атланти скипіла б гнівом на таке несусвітне невігластво, але Скарлет якось таки стримувала себе. Допомагало їй те, що вони викликали в неї не так обурення, як зневагу. Врешті-решт вони ж тільки янкі, хіба можна від них сподіватись чогось кращого? Тож їхні безглузді обрáзи на адресу її рідного штату, його людності

й моралі джорджіанців проскакували повз неї, не западаючи в душу й викликаючи лише ретельно прихований глузливий усміх, аж поки стався раз випадок, що розлютив її до краю і показав — хоч вона й раніше вже це помічала,— яка широка й непрохідна прірва пролягла між Північчю та Півднем.

Одного дня, вертаючись додому з дядьком Пітером, вона проїжджала попри будинок, де тулилися в тісноті родини трьох офіцерів, поки побудують для кожної окрему оселю з дерева, закупленого у Скарлет. Усі три жінки саме стояли біля будинку, коли вона з'явилась, і помахали їй руками, щоб зупинилася. Підійшовши до брички, вони привіталися з характерним своїм північанським акцентом, який завжди викликав у Скарлет думку, що майже все можна простити янкі, тільки не їхню вимову.

— Якраз ви можете мені допомогти, місіс Кеннеді,— озвалась одна висока худа жінка, родом зі штату Мен.— Я б хотіла дещо довідатись про це зачухане містечко.

Скарлет проковтнула образу Атланті з тією зневагою, якої ця образа й була варта, і по змозі люб'язніше всміхнулася.

— І що ж вас цікавить?

— Моя нянька, Бріджіт, втекла назад на Північ. Вона заявила, що більше й дня не витримає тут, серед цих «негерів», як вона їх називає. А я сама з дітьми просто ради не зможу дати! Тож підкажіть мені, як знайти няньку? Я навіть не знаю, куди й звернутися.

— Це зовсім не важко,— сказала Скарлет і засміялася.— Якщо ви знайдете негритянку щойно з села, ще не розбещену цим Бюро звільненців, то з неї матимете найкращу няньку, яка тільки може бути. Ось постійте тут біля хвіртки і попитайте кожної негритянки, що проходитиме, і я певна...

Всі три жінки зняли обурений крик.

— Та щоб я довірила своїх дітей якійсь чорнючці? — вигукнула жінка з Мену.— Мені треба порядної дівчини-ірландки.

— Боюся, ви не знайдете в Атланті служниць-ірландок,— холодно відповіла Скарлет.— Я особисто зроду ще не бачила білої служниці, і нізащо не погодилася б таку взяти. А негри,— докинула вона з ноткою сарказму в голосі,— можу запевнити вас, не канібали, їм цілком можна довіряти.

— Нізащо в світі! Я й на поріг не пущу чорнючки І сказати ж таке!

— Та я повік їм нічого не довірю, а щоб я ще дітей своїх... довірила...

Скарлет пригадалися ласкаві гудзуваті долоні Мамки, натруджені до мозолів у невтомній праці, коли вона доглядала ще Еллен замолоду, а потім її, Скарлет, і Вейда. Звідки цим чужинкам знати про чорні долоні, які вони добрі й дбайливі, як вони вміють втішити, погладити, приголубити? Вона засміялась коротким смішком.

— Дивно таке від вас чути, коли саме ви й дали їм волю.

— Ну ні! Хто-хто, але це не я, любонько,— засміялася жінка з Мену.— Та я цих негрів в живі очі не бачила, поки не приїхала сюди місяць тому, і ладна хоч би й довіку їх більше не бачити. Від них мені аж мороз іде поза шкірою. Я не можу довіряти жодному з них...

Скарлет тим часом завважила, що дядько Пітер, випроставшись і натужно дихаючи, укляк на передку й невідривно дивиться на вуха коня. Але пильніше вона глянула на нього, коли жінка з Мену раптом урвала мову й показала на Пітера своїм сусідкам.

— Ось подивіться, як цей старий чорнюк напринди́вся, наче жаба,— пирхнула вона.— Та він у вас мов старий дворовий пес, їй-бо! Ні, ви, південці, не вмієте поводитися з чорнюками. Ви їх страх як розбестили.

Пітер всмоктав у груди повітря, чоло йому проорали ще глибші зморшки, однак погляд його був усе так само втуплений перед себе. Він зроду-віку не чув, щоб котрийсь білий назвав його «чорнюком». Від інших негрів він це чував. Але ніколи від білого. І ще почути, що він «старий пес», якому не варто довіряти,— йому, Пітерові, який ціле життя був достойною підпорою дому Гамільтонів!

Скарлет радше відчула, ніж побачила, як чорне підборіддя тремтить від ображеної гордості, і сліпа лють затопила її. Вона з холодною зневагою слухала, як ці жінки ганили конфедератську армію, узивали всіляко Джефа Девіса, шкидали південцям, що вони мордують і вбивають своїх рабів. Якби це йшлося про її особисту чесноту й гідність, то в ім'я власної вигоди вона б витерпіла всі ці образи. Але вислуховувати їхнє безглузде патякання про відданого старого негра було їй понад силу, вона ледве стримувала себе, щоб не вибухнути, як порох від запаленого сірника. На мить погляд її зупинився на великому пістолеті за поясом у Пітера, і рука в неї вже засвербіла. Перестріляти б їх усіх,

цих нахабних, хамлуватих завойовників! Проте вона тільки зціпила зуби — так, аж заходили жовна,— і нагадала собі, що не настав ще час, коли можна буде сказати янкі, якої вона про них думки. Колись — о, колись вона скаже їм! Але ще не зараз.

— Дядько Пітер — член нашої родини,— тільки й мовила вона тремтячим голосом.— На все краще. Їдьмо, Пітере!

Старий негр так рвучко огрів коня батогом, що той наполохано шарпнувся з місця, і бричка зразу підстрибом покотилася вперед, а Скарлет ще встигла почути ззаду здивований голос жінки з Мену:

— Її родини? То вона хотіла сказати, що він родич? Але ж він такий чорний!

«А прокляття їм на голови! Та їх усіх треба на порох стерти! Ось хай-но тільки в мене набереться досить грошей — я їм просто в обличчя плюну! Я...»

Вона глянула на Пітера й побачила, як носом його спливає сльоза. Вмить її охопила хвиля ніжності і гіркоти за ображену гідність старого, аж у неї самої защеміло в очах. Це ж було все одно, якби хтось бездумно-брутально поставився до дитини. Жінки ці образили дядька Пітера — того Пітера, що пройшов усю мексиканську війну разом зі старим полковником Гамільтоном, Пітера, на руках у якого господар і помер, який виховував Меллі й Чарлза і доглядав безпорадну й нетямку Дріботуп, «беріг» її, коли вона втікала з міста, а після капітуляції «добув» для неї коня і привіз її з Мейкона через увесь сплюндрований війною край назад. І вони ще кажуть, що неграм не можна довіряти!

— Пітере, мені соромно, що ти плачеш,— сказала Скарлет уривчастим голосом, кладучи руку на його кощаве плече.— Пощо ти так цим переймаєшся? Вони ж кляті янкі, та й годі!

— Але вони говорили при мені, немов я худобина й нічо' не розумію. Немов я африкан і не тямлю, що вони кажуть,— відповів Пітер, гучно шморгнувши носом.— І вони обізвали мене чорнюком, коли я зроду від жодно' білого не чув цього слова, і ще старим вашим псом, і ще ніби неграм не можна довіряти! Це мені — не можна довіряти! Таж коли старий полковник помирав, він мені ось як сказав: «Ти, Пітере, доглянь моїх дітей. І подбай за молоденькою міс Туп,— так він сказав,— бо ж у неї розуму, як у пташки». І хіба я не дбав за неї всі ці літа?..

— Ніхто не міг би краще її доглянути, хіба сам архангел

Гавриїл,— заспокійливо мовила Скарлет.— Без тебе я не знаю, як би ми й вижили.

— Атож, мем, красно дякую, мем. Я це знаю, і ви це знаєте, але вони, янкі, не знають і не хочуть знати І чого вони встряють у наші діла, міс Скарлет? Вони ж не розуміють нас, конфед'ратів.

Скарлет нічого на це не відказала, бо все ніяк не могла вгамувати той гнів, що його не зважилася вихлюпнути в обличчя жінкам-янкі. Так вони і їхали мовчки додому. Пітер перестав шморгати носом, зате його нижня губа відкопилилася як ніколи. Тепер, коли перше почуття образи пригасло, в ньому почало наростати обурення.

А Скарлет думала: ну ж із біса дивні люди ці янкі! Тим жінкам здається, що як дядько Пітер чорний, то в нього нема вух, аби чути, і нема почуттів, які так само легко вразити, як і їхні почуття. Вони не розуміють, що до негрів треба ставитись лагідно, мов до дітей, треба напучувати їх, підхвалювати, легенько шпетити. Вони не розуміють негрів і стосунків їхніх з колишніми власниками. А вони ж воювали, щоб їх звільнити. А звільнивши, не хочуть мати з ними нічого спільного, ото тільки що нацьковують на білих південців, аби тримати Південь у страху. Вони не люблять негрів, не довіряють їм, не розуміють їх, але ж безнастанно кричать, що це південці не вміють обходитися з ними.

Не довіряти неграм! Та Скарлет довіряла їм куди більше, ніж багатьом білим, і вже запевно більше, ніж будь-якому янкі. Адже негри такі вірні, такі саможертовні, такі віддані, що цього з них ніякою скрутою не виб'єш і ні за які гроші їх не перекупиш. Вона згадала ту жменьку вірних їм челядників, що лишилися в Тарі перед навалою янкі, хоч любісінько могли втекти або пристати до війська північан, де мали б дозвільне життя. Але вони лишилися. Згадала Ділсі, яка поруч з нею збирала бавовну на полі, Порка, який, ризикуючи життям, нишпорив по околишніх курниках, щоб у домі мали що їсти. Мамку, яка приїхала з нею до Атланти, аби вберегти її від хибного кроку. Згадала сусідських слуг, що лишились вірними своїм господарям і оберігали жіноцтво в домі, поки чоловіки воювали на фронті, разом з господарями терпіли всі злигодні війни, доглядали поранених, ховали померлих, втішали осиротілих, працювали, жебрали, крали, щоб на столі завжди були харчі. І навіть тепер, хоч Бюро звільненців обіцяло їм золоті гори, вони зостались зі своїми білими панами і

працювали куди тяжче, аніж у часи рабства. Але янкі не розуміють цього й ніколи не зрозуміють.

— А все ж вони дали тобі волю,— сказала вона вголос.

— Ні, мем. Вони не дали мені волі. Я й не хотів би, щоби мені давали волю такі голодранці,— обурено відказав Пітер.— Я однак належу до міс Туп, і коли я помру, вона поховає мене на родинному кладовищі Гамільтонів, бо там моє місце... І вона ще й як розхвилюється, коли я скажу їй, як ви дозволили цим жінкам-янкі збиткуватися наді мною.

— Я нічого такого їм не дозволяла! — вражено вигукнула Скарлет.

— А таки дозволили, міс Скарлет,— сказав Пітер, ще гірше випинаючи нижню губу.— Бо ні у вас, ні у мене нема ніяко' діла до янкі, і коли б ми не зупинились там, вони б і не збиткувалися наді мною. Коли б ви не заводили з ними балачки, їм би не було як обзивати мене худобиною чи африканом. І ви зовсім не захищали мене.

— Це я не захищала?! — Скарлет допік до живого його докір.— Хіба ж я не сказала їм, що ти — член нашої родини?

— А це ніякий не захист. Ви просто сказали те, що є,— мовив Пітер.— Міс Скарлет, вам не треба мати ніяко' діла з ними. Ані одна леді з янкі не зв'язується. Та міс Туп навіть свої підошви не хотіла б витерти об цих голодранців! І її зовсім не втішить, коли вона почує, що вони казали про мене.

Пітерів докір дошкулив Скарлет більше, ніж усе, що могли закинути їй Френк, тітонька Туп і сусіди: його слова дуже боляче її вразили, і вона ладна була схопити старого за плечі й так трусонути, щоб аж голова в нього заходила ходором. Те, що Пітер сказав, було правдою, але ж прикро чути правду від негра, та ще й домашнього. Підупасти в очах власного челядника — це найгірше приниження для південця.

— Ваш старий пес! — усе бурчав Пітер.— Гадаю, міс Туп після цього не дозволить, щоби я возив вас. Ні, мем.

— Тітонька Туп дозволить, щоб ти возив мене, як і раніше, тож облиш ці свої балачки,— суворо мовила Скарлет.

— І в мене страх як болить спина,— похмуро застеріг Пітер.— Оце зараз спина так болить, що я насилу й сиджу. Коли мене так скрутило, моя міс не дозволить, щоби я був за возія... Міс Скарлет, це вам нічо' доброго не дасть, як ви

будете отак водитися з янкі та білими голодранцями, бо ж навіть ваші близькі вас осудять.

Старий влучив як у яблучко, і Скарлет, хоч і кипіла від люті, примовкла. І справді, переможці були схвальної думки про неї та її родину, а сусіди — ні. Вона знала все, що говорили про неї у місті. А тепер ось і Пітер висловив уголос свій осуд,— він навіть не хоче, щоб його бачено разом з нею. Це вже була остання крапля.

Досі Скарлет ставилася до громадської думки байдуже, а то й трохи зневажливо. Але Пітерові слова збудили обурення в її грудях, спонукали стати в оборонну позу й раптом викликали відразу до сусідів — таку саму яку вона відчувала до янкі.

«Чого їх обходить, що я роблю? — розмірковувала Скарлет.— Вони гадають, що мені велика радість — спілкувати ся з янкі й надсаджуватись, як остання чорнючка. Мені й так тяжко, а через них ще тяжче. Але чхала я на те, що вони про мене думають. Я не дозволю собі цим перейматись. Принаймні тепер. А колись... колись...»

О, колись! Коли вона нарешті відчує під ногами твердий грунт, як давніше було, тоді вона сяде, згорне руки й покаже себе справжньою дамою, такою, як була Еллен. Тоді вона зможе стати безпорадною та беззахисною, як і годиться дамі, й усі тоді схвально думатимуть про неї. О, якою благородною вона тоді стане, коли знов заведуться в неї гроші! Тоді вона дозволить собі бути доброю і зичливою, як була Еллен, і вважатиме на інших людей та на добрі манери. Її не шпигатиме страх удень і вночі, і життя попливе собі неквапним рівним плином. У неї буде вдосталь часу на забави з дітьми й на перевірку їхніх завдань. В теплі передвечірні години до неї в гості з'їжджатимуться дами, і під шурхіт нижніх спідниць із тафти та розмірене потріскування віял з пальмового листя їм подаватимуть чай та смачненькі сандвічі й тістечка, і вони цілі години невимушено собі балакатимуть. І вона буде така ласкава до всіх нещасних — заноситиме кошики з їжею злидарям, суп і желе недужим, возитиме у своїй розкішній кареті на прогулянку менш заможних приятельок. Вона буде такою дамою, якою і повинна бути справжня південка, якою її мати була. І тоді кожен любитиме її, як любили Еллен, і казатиме, яка вона самовіддана, і називатимуть її «щедрою душею».

Втіху, яку давали їй ці думки про майбутнє, не затьмарювало усвідомлення того, що вона зовсім не збирається бути

насправді самовідданою, доброчинною чи зичливою. Все, чого вона прагнула — це здаватися такою в людських очах. Проте плетиво її думок було занадто хаотичне, занадто примітивне, щоб уловити невеличку різницю між «бути» й «здаватися». Її задовольняли думки про те, що колись, розжившись на гроші, вона дістане загальне схвалення.

Колись! Але не тепер. Не тепер, дарма що про неї стільки всякого патякають. Тепер їй ще не пора поводитись, як справжній дамі.

Пітер таки домігся, чого хотів. Тітонька Туп, своїм звичаєм, розхвилювалася аж до млості, а спина в Пітера за ніч так розболілася, що він уже більш ні разу не виїздив зі Скарлет у ролі кучера. Скарлет довелося роз'їжджати самій, і мозолі, що вже почали сходити у неї з долонь, наросли знову.

*

Так минули весняні місяці, коли на зміну холодним квітневим дощам прийшла цілюща теплінь зеленого травня. Гиждень за тижнем заповнювали робота та всілякі клопоти, через вагітність Скарлет легко втомлювалась, тим часом як давні знайомі ставилися до неї все холодніше, а домашні — щодалі турботливіше, доводячи її до нестями своїм опікунством та цілковитим нерозумінням того, чому вона рветься до роботи. У ці дні неспокою і борінь з-поміж усіх навколишніх тільки один знайшовся такий, що розумів її, що перед ним вона могла звіритись, і це був не хто, як Рет Батлер. Дивно було, що саме він таким виявився — він, несталий, як живе срібло, і розбещений, як демон із потойбіччя. Він співчував їй, коли якраз співчуття вона найдужче потребувала, але ні в кого його не знаходила і менш за все сподівалася знайти у Батлера.

Він часто вибирався з міста у свої таємничі подорожі до Нового Орлеана — з якою метою, він ніколи не пояснював, хоч вона, відчуваючи глухі ревнощі, була певна, що це має відношення до жінки, однієї чи й кількох. Однак після того, як дядько Пітер відмовився її возити, Рет чимдалі надовше залишався в Атланті.

У місті він час переважно збавляв на картярські ігри в кімнатах над салуном «Модне дівча» або в барі у Кралі Вотлінг, обмірковуючи з багатшими янкі та саквояжниками всілякі прибуткові оборудки, з огляду на що зробився для городян ще відразливішим, ніж його шинкові приятелі. Додому до Скарлет Рет тепер не приходив, мабуть, шаную-

чи почуття Френка й Туп, яких обурив би такий візит, оскільки Френкова дружина була в делікатному стані. Але вона перестрівала його майже кожного дня. Раз у раз він наче ненароком з'являвся перед її бричкою, коли вона проїздила малолюдними Персиковою чи Декейтерською дорогами, прямуючи до своїх тартаків. Рет звичайно зупинявся, і якийсь час вони розмовляли, або ж він припинав свого коня ззаду до брички, сам сідав поряд з нею і возив Скарлет, куди їй було треба. Вона у ці дні, на свою прикрість, швидко втомлювалась, і тому в душі була вдячна йому, коли він брав віжки. Прощався він з нею щоразу перед тим, як в'їжджали до міста, але вся Атланта знала про їхні зустрічі, отож реєстр переступів пристойності з боку Скарлет дедалі більшав.

Вона й сама часом гадала, чи такі вже ці зустрічі випадкові. Вони все частішали в міру того, як збігали тижні, а напруження у місті зростало через різні негритянські вибрики. І чому він шукає зустрічей з нею саме тепер, коли вигляд у неї аж ніяк не привабливий? Жодних планів щодо неї у нього не було, навіть якщо колись він і мав їх, в чому вона теж почала сумніватися. Вже кілька місяців, як він перестав кпити з приводу тієї прикрої сцени з нею у в'язниці янкі. Ешлі та її кохання до нього він ніколи не згадував, і так само облишив свої грубуваті та непристойні натяки на те, що йому хотілося б її «посісти». Вона воліла не чіпати лиха, поки тихо, тож і не розпитувала Рета, чому він так часто з нею зустрічається. Кінець кінцем вона прийшла до висновку, що як він майже нічим не заклопотаний в Атланті, крім гри в карти, і так мало має тут щирих друзів, то побути в її товаристві — для нього просто розвага.

Та хоч би чим пояснювалась Ретова поведінка, Скарлет була рада його товариству. Він вислуховував її бідкання з приводу втрачених клієнтів та несплачених боргів, шахрайкування Джонсона й нетямущості Г'ю. Він щиро тішився її перемогами, тоді як Френк у таких випадках лише посміхався ледь поблажливо, а Туп спантеличено вигукувала: «Ти диви!» Скарлет була певна, що Рет, хоч він і не визнавався в цьому, нерідко підкидав їй замовників, бувши близько знайомим з усіма багатими янкі та саквояжниками. Вона добре знала, чого Рет вартий, і не довіряла йому, але коли він вигулькував з-за повороту тінистої дороги на своєму кремезному вороному коні, щоразу на душі їй легшало. А коли він сідав у бричку й перебирав у неї віжки,

кидаючи їй яке-небудь ущипливе зауваження, вона знову відчувала себе юною, веселою і звабливою, попри всі свої клопоти й щодалі округлішу постать. Вона могла базікати з ним мало не про все на світі, не приховуючи ні мотивів своїх вчинків, ні думок з того чи іншого приводу, чого ніколи не робила ані з Френком, ані навіть з Ешлі, коли вже бути щирою перед собою. Бо й справді: коли вона розмовляла з Ешлі, то мусила стерегтись, аби не прохопитися чимось таким, що незручно було висловлювати з міркувань честі, і ця стриманість неминуче позначалася на всій розмові. Отож так чи сяк, а їй приємно було мати такого приятеля, як Рет, коли він уже вирішив невідь з яких причин ставитись до неї зичливо. Ще й дуже приємно, коли зважити, як мало залишилося в неї приятелів у ці дні.

— Рете,— запально спитала вона якось невдовзі після ультиматуму дядька Пітера,— і чому люди у цьому місті такі недобрі до мене, так про мене лихословлять? Мене ганять навіть чи не більше, ніж саквояжників! Я не встряю ні в чиї справи, не зробила нічого поганого і...

— Якщо ви не зробили нічого поганого, то лише тому, що не мали відповідної нагоди, і люди, мабуть, здогадуються про це.

— Ой, та будьте ж бо серйозні! Вони мене просто доводять до сказу. Я всього тільки намагаюся заробити трохи грошей і...

— Все, що ви робите, вирізняє вас з-поміж інших жінок, та й ще ви досягли деякого успіху. А це, як я вже казав вам, найнепрощенніший гріх у будь-якому товаристві. Хто вирізняється з-поміж інших, на того падає прокляття. Сам той факт, що ви успішно заправляєте своїм тартаком,— образа для кожного невдахи-чоловіка. Затямте, Скарлет: місце добропорядної жінки — у неї вдома, вона нічого не повинна знати про брудний діловий світ.

— Але якби я сиділа вдома, у мене взагалі не лишилося б ніякого дому!

— Мораль тут така: ви повинні голодувати з гордо піднесеною головою, як і личить благородній дамі.

— Ну й дурниці! Гляньте он на місіс Меррівезер. Вона продає янкі пироги, а це ще гірше, ніж заправляти тартаком, а місіс Елсінг шиє одяг і бере постояльців, а Фенні розмальовує бридкі, нікому не потрібні порцелянові дрібнички, які в неї купують, щоб підтримати її, і...

— Але ви обминаєте найголовніше, моя крихітко. Ці

дами не домоглися успіху, отож вони й не зачіпають таких чутливих гордощів наших південських джентльменів. Чоловіки можуть з легкою душею сказати: «Бідолашні недотепи, як вони перериваються! Ну нехай собі думають, ніби нам якась користь від їхніх зусиль». Та й, крім того, згадані леді аж ніяк не тішаться цією своєю роботою. З усього їхнього вигляду одне знати: вони тільки й чекають, коли нагодиться якийсь чоловік і звільнить їх від тягаря, якого леді не годиться нести на своїх плечах. Тим-то кожен і співчуває їм. А вам ваша робота явно до вподоби, і ви нізащо не поступилися б нею жодному чоловікові, тож ніхто й не може вам співчувати. І Атланта ніколи вам цього не подарує. Бо це ж так приємно — співчувати комусь!

— Та ви хоч коли-небудь були б серйозні!

— А ви чули таке східне прислів'я: «Собаки гавкають, а караван іде?» То й нехай собі гавкають, Скарлет. Я гадаю, вашого каравану ніщо не зупинить.

— Але чому їм шкодить, коли я дороблюся якихось там грошей?

— Не можна мати всього, Скарлет. Або ви дороблятиметесь грошей у цей свій нежіночний спосіб і скрізь матимете холодний прийом, або ви лишитесь бідною й благородною, маючи зате купу друзів. Ви свій вибір зробили.

— На бідність я не згодна,— рішуче заявила Скарлет.— Але... я ж правильний зробила вибір, чи не так?

— Якщо ви волієте гроші.

— Так, я волію гроші над усе.

— Тоді ваш вибір єдино можливий. Але за це треба платити, як і майже за все на світі. Платити самітністю.

На хвильку вона змовкла. Це таки правда. Якщо подумати, то вона справді самітна: жодної близької приятельки у неї нема. У роки війни, коли її обсідав лихий гумор, вона їздила до Еллен. А коли матері не стало, поблизу завжди була Мелані, хоч її з Мелані анічого не пов'язувало, поза тяжкою працею в Тарі. Тепер же у неї нікого не лишилося, бо тітонька Туп не знає життя, все коло її інтересів обмежується плітками.

— Мені здається... здається...— почала вона нерішуче,— я завжди була самітною, якщо говорити про жіноче товариство. І жінки в Атланті вернуть від мене носа не тільки через мою роботу. Я й без того їм не люба. І взагалі жодна жінка по-справжньому не любила мене, окрім мами. Навіть мої сестри. Не розумію чому, але навіть перед війною, ще

до мого одруження з Чарлі, дами гудили мене, хоч би що я робила...

— Ви забуваєте про місіс Вілкс,— зауважив Рет, і погляд його ущипливо зблиснув.— Вона завжди схвально ставилася до вас. Гадаю, хоч би що ви зробили, вона б усе те схвалила — крім хіба вбивства.

Скарлет похмуро подумала: «Вона навіть убивство схвалила»,— і засміялася зневажливо.

— Ет, Меллі! — озвалась вона і з жалем докинула: — Мені мало втіхи в тому, що Меллі — єдина жінка, яка схвально до мене ставиться, бо в неї розуму, як у курки. Якби вона була трохи кмітливіша...— Збентежившись раптом, Скарлет урвала мову.

— Якби вона була трохи кмітливіша, то зрозуміла б дещо таке, до чого б уже не поставилася схвально,— докінчив Рет за неї.— Та ви про це, звичайно, знаєте більше за мене.

— А хай вам чорт з вашою пам'яттю і вашою невихованістю!

— Я промовчу про ваші безпідставні грубощі й повернуся до нашої попередньої теми. Запам'ятайте одну річ: якщо ви різнитеся чимось від інших людей, ви приречені на самітність не тільки серед свого покоління, але й серед покоління своїх батьків та покоління своїх дітей. Вони ніколи не зрозуміють вас, і ваша поведінка, хоч би яка вона була, шокуватиме їх. А от ваші діди — ті, мабуть, пишалися б вами й говорили б: «Вона таки доброї породи». Та й ваші онуки зітхатимуть заздрісно й примовлятимуть: «Ця наша бабця, либонь, була козир-жінка!» — і намагатимуться бути схожими на вас.

Скарлет весело засміялася.

— Часом ви влучаєте в саму ціль! Ось хоча б моя бабця Робійяр. Мама завжди страхала мене нею, коли я бувала неслухняна. Бабця була холодна як крижинка й дуже сувора, коли йшлося про манери,— і свої власні, і чиїсь інші,— що, однак, не завадило їй тричі вийти заміж, спричинити кілька дуелей, і рум'янами підмальовуватися, і сукні носити з низьким до непристойного викотом, і... та й під ними майже нічого не мати.

— А ви страшенно захоплювалися нею, хоч і силкувалися бути схожою на свою матір! Мій дід з боку Батлерів теж був неабихто: він пірат.

— Справдешній пірат? Такий, що й людей убивав?

— А й що — убивав, коли мав на цьому гроші. В усяко-

му разі, він досить нажив грошей, щоб залишити моєму батькові чималий статок. Але в нас у родині остерігалися називати його інакше, як «морський капітан». Загинув він задовго до мого народження, побившись з кимось у шинку. Смерть його, мушу сказати, була великою полегкістю для всіх домашніх, бо старий джентльмен здебільшого тільки й знав, що пити, а упившись, забував, що він колишній капітан, і згадував усілякі такі речі, від яких у його діток волосся ставало дуба. Однак я завжди був у захваті від нього й силкувався наслідувати його куди більше, ніж батька, хоч батько в мене цілком достойний і доброчестивий добродій, вартий усякої шани,— отож бачите, як воно буває. Я певний, Скарлет, що ваші діти не схвалять вашої поведінки, як не схвалюють її тепер добродійки Меррівезер і Елсінг та їхні присні. Ваші діти найімовірніше будуть добрі й потульні, як і годиться нащадкам твердокам'яних натур. А ви, за прикладом інших матерів, мабуть, ще й поможете їм стати лемішками, подбавши про те, щоб вони не зазнали в житті труднощів, яких ви самі зазнали. А це зовсім не годиться. Труднощі або загартовують людей, або згинають. Отож схвалення ви діждетеся щойно від онуків.

— А цікаво було б знати, які у нас будуть онуки!

— Чи не натякаєте ви цим, що у нас із вами будуть спільні онуки? Пхе, місіс Кеннеді!

Второпавши нараз, що́ вона бовкнула, Скарлет почервоніла по самі вуха. І не стільки тому, що дала Ретові нагоду на єхидне зауваження, як тому, що раптом знову відчула, яке в неї обважніле тіло. Досі ні він, ні вона й натяком не згадували про її стан, а коли Рет сідав поруч з нею у бричці, вона навіть у теплі дні натягувала повстину мало не попід пахви, заспокоюючи себе, за звичною жіночою наївністю, що так нічого не видно. А тепер вона мало не захлинулася від злості через цей свій стан і від сорому, що Рет усе побачив.

— Геть з моєї брички, соромітнику! — кинула Скарлет тремтячим голосом.

— Нізащо в світі,— відповів він незворушно.— Ви й не встигнете доїхати додому, як смеркне, а тут біля поблизького струмка в шатрах і халупах розташувалася ціла шалава чорнюків, дуже розбещених, як я чув, і, мені здається, вам зовсім не треба давати приводу гарячковим куклускланівцям розгулювати сьогодні вночі в нічних сорочках.

— Геть звідси! — закричала вона, натягуючи віжки, і раптом її занудило. Він ту ж мить зупинив коня, дав їй чисті хустинки й досить вправно нахилив її голову над краєм брички. Передвечірнє сонце, скісно пробиваючись крізь молоде листя дерев, якусь хвилину паморочливо кружеляло у неї перед очима в переливах золотого й зеленого. Коли напад нудоти минувся, вона схилила голову на руки й заплакала з прикрості. Мало що вона виблювала на очах у чужого чоловіка — гіршого й не могло статися з жінкою,— але ж тим самим і викрила свою ганьбу, вагітність. Вона відчувала, що тепер уже повік не зможе глянути Ретові в очі. І треба ж було, щоб це сталося саме перед Ретом, котрий не має ніякої поваги до жінок! Вона хлипала, сподіваючись, що ось-ось почує один з тих його вульгарних кпинів, якого ніколи йому не подарує.

— Не будьте дурненькою,— сказав він тихо.— Бо ви поводитесь, як дурненька дівчинка, коли плачете з сорому. Їй-бо, Скарлет, не будьте дитиною. Ви ж повинні розуміти, що я не сліпий — хіба я не бачив, що ви вагітні?

Вона лише охнула глухо і ще міцніше притисла пальці до розпашілого обличчя. Вже саме це слово вжахнуло її. Френк у розмові з нею висловлювався про її вагітність дещо туманно: «у твоєму стані»; Джералд волів у таких випадках вживати делікатніший вираз «при надії», а дами задовольнялися й зовсім неозначеною «скрутою».

— Ви таки дитина, коли гадали, ніби я не знаю, і впрівали під цією грубою повстиною. Звичайно, я знав. Інакше чого б я...

Він нараз урвав мову, і між ними залягла мовчанка. Узявши віжки, він вйокнув на коня. Тоді знов заговорив, і його тихий тягучий голос приємно западав їй у вуха; барва поволі сходила з її похиленого обличчя.

— Я й не думав, щоб ви могли так знітитись, Скарлет. Ви мене розчаровуєте: я сподівався, що ви розсудлива особа. Невже у вашій душі ще знаходиться місце для скромності? Боюся, що я не джентльмен, коли міг згадати отак прямо про ваш стан. Та й справді, який з мене джентльмен, якщо, побачивши вагітну жінку, я навіть про людське око не розгублююсь. Для мене це природна річ — розмовляти з жінкою в такому стані й не відводити очей ні на землю, ні в небо чи й взагалі у космос, аби тільки не дивитись на її талію, при цьому нишком таки позираючи на неї: це, на мою думку, якраз і була б непристойність. І чому б я мав удавати розгубленого? Адже це цілком природний

стан для жінки. Європейці щодо цього набагато розумніші за нас. Вони ще й вітають майбутніх матерів і бажають їм щасливо розродитися. Я б так далеко не заходив, але все одно їхня поведінка значно розважливіша, ніж наше вдавання, ніби ми нічого не бачимо. Це природний стан, і жінки повинні цим пишатися, а не ховатись за чотирма стінами, мов злочинниці.

— Пишатися! — здушеним голосом скрикнула Скарлет.— Пишатися... пхе!

— А хіба ви не пишаєтесь тим, що у вас буде дитина?

— Та боже мій,— ні! Я... я не терплю дітей!

— Ви маєте на увазі — дітей від Френка?

— Та ні, від будь-кого.

На хвильку їй знов зробилося млосно, що вона й цей раз прохопилася не тим словом, але голос його звучав усе так само рівно, наче він нічого не помітив.

— Тоді ми з вами в цьому не сходимось. Бо я люблю дітей.

— Ви любите? — вигукнула Скарлет, підводячи на нього погляд: вражена його словами, вона навіть забула про свою млість.— Ну й брехун же ви!

— Я люблю немовлят і малих дітей, поки вони не підросли й не навчилися думати, як дорослі, і брехати, й обманювати, й чинити підлоту, як дорослі. Це для вас не може бути новиною. Ви ж знаєте, що я дуже люблю Вейда Гемптона, хоч він росте не таким, яким мав би рости.

А й правда, подумала Скарлет, раптом здивувавшись подумки. Він наче й справді залюбки грався з Вейдом, часто приносив малому подарунки.

— Тепер, коли ми вже порушили цю прикру тему і ви зізналися, що в не дуже далекому майбутньому сподіваєтесь мати дитину, я скажу вам те, що збираюся кілька тижнів сказати. Це дві речі. По-перше, самій вам їздити небезпечно. Ви це знаєте і вас неодноразово перед цим перестерігали. Якщо вам особисто байдуже, що вас можуть згвалтувати, ви повинні бодай подумати, до чого це призведе. Через свою затятість ви можете вскочити в таку халепу, коли вашим галантним співгородянам доведеться помститися за вас, повісивши двох-трьох чорнюків. Внаслідок цього янкі напосядуть на ваших захисників і комусь із них, безперечно, накинуть зашморга на шию. Вам ніколи не спадало на думку, що місцеві дами недолюблюють вас, між іншим, саме тому, що через вашу поведінку їхнім синам або чоловікам можуть скрутити в'язи? І крім того: якщо ку-

клукс-клан і далі торгатиме негрів, янкі візьмуть Атланту в такі лещата, що Шерман видасться вам янголом. Я знаю, що кажу, бо у мене близькі стосунки з янкі. Як не прикро зізнатись, але вони залічують мене до своїх і переді мною не криються. Вони мають намір викоренити ку-клукс-клан, навіть якщо для цього треба буде знову спалити все місто й повісити кожного чоловіка віком понад десять років. Це й-вам, Скарлет, заподіє шкоди. Ви можете зазнати збитків. Коли прерія займеться вогнем, пожежа так легко не загасне. Конфіскація нерухомості, підвищення податків, штрафи на підозрюваних чоловіків — пропонуються усі ці заходи. Ку-клукс...

— А ви знаєте кого-небудь з куклускланівців? Скажімо, Томмі Велберн або Г'ю, вони...?

Рет нетерпляче пересмикнув плечима.

— Звідки мені це знати? Я відступник, перекинчик, пристібай. Як я можу такі речі знати? Я знаю тільки, на кого янкі мають підозру, і досить цим людям схибити хоч одним кроком, як вони вважай що в зашморгу. Про вас, то хоч би й усіх ваших сусідів повісили, я знаю, але втратити свої тартаки вам би все-таки не хотілося. З упертого виразу вашого обличчя я бачу, що ви мені не вірите, і мої слова падають на кам'янистий грунт. Тож я лиш одне скажу вам: тримайте пістолета завжди напохваті... а я, поки буду в місті, якось уриватиму часину супроводити вас у ваших роз'їздах.

— Рете, то це ви справді... Це ви, щоб оберегти мене...

— Атож, моя люба, моє хвалене лицарство вимагає, щоб я оберігав вас.— У чорних очах у нього зблиснули глузливі вогники, і серйозності мов і не було на його обличчі.— Чому саме? А тому, що я глибоко закоханий у вас, місіс Кеннеді. Так, я мовчки тужив за вами, жадав вас і обожнював з відстані, але бувши високодостойною людиною, як і містер Ешлі Вілкс, таївся з цим від вас. Ви, на жаль, Френкова дружина, і честь не дозволяла мені розкритися вам у своїх почуттях. Але навіть містера Вілкса честь іноді підводить, отож так і мене зараз моя честь підвела, і я відкриваю вам свою потаємну пристрасть і своє...

— Ой, облиште, ради Бога! — урвала його Скарлет, дратуючись, як завжди, коли він виставляв її за самозакохану дурочку, та й не хотілося їй, щоб Рет розводився про Ешлі та його честь.— А що по-друге ви хотіли сказати?

— Що?! Ви не даєте мені договорити, коли я тільки-но почав розкривати перед вами своє закохане, але зранене

серце? Та нехай уже, а по-друге, я хотів сказати вам таке.— Глузливі вогники знову погасли в його очах, і лице потемніло й посерйознішало.— Я хочу, щоб ви щось зробили з цим конем. Він упертюх і губи в нього загрубли, мов залізо. Вам важко правити ним, правда? Так ось, якщо коня понесе, ви нізащо його не стримаєте. А якщо він скине вас у канаву, загине й ваше немовля, і ви самі. Вам треба дістати для нього важче вудило, а як ні, то дозвольте я заміню його на лагіднішого коня з чутливішими губами.

Вона підвела погляд на його чисто виголене обличчя, за яким нічого не можна було прочитати, і раптом усе її роздратування вгамувалося, як раніше зникло збентеження, коли вони заговорили про її вагітність. Він був такий добрий до неї хвилину тому, так умілю розвіяв її ніяковість, коли вона, здавалося, ось-ось мала провалитися крізь землю від сорому. А тепер виявив ще більшу добрість, подумавши про її коня. Хвиля вдячності затопила Скарлет, і з'явилася думка: чом він не завжди такий?

— Справді, мені з цим конем важкувато,— покірно погодилась вона.— Буває, потім у мене цілу ніч болять руки. Зробіть з ним, як вважаєте за краще.

Його очі зухвало зблиснули.

— Це звучить так мило, так по-жіночному, місіс Кеннеді. Зовсім не у вашій звичайній владній манері. Тож-бо досить лише взятися належним чином, і вас можна зігнути, мов лозину.

Вона спохмурніла й знову спалахнула гнівом.

— Або зараз же геть з брички, або я вас огрію батогом. Не розумію, чому я терплю таке ставлення, чому намагаюся бути з вами лагідною. У вас нема ніякої вихованості. Ніякої моральності. Ви просто справжній... Ну, забирайтеся! Я не жартую.

Але коли він уже скочив на землю, відв'язав свого коня від брички й стояв на присмерковій дорозі, іронічно дивлячись на неї, вона не витримала й собі осміхнулася до нього.

Це правда, він брутальний, підступний, перед ним не можна ні з чим розкриватись, і ніколи не вгадаєш, коли вкладений йому в руки тупий ніж перетвориться раптом на гострого меча. Та попри все це він підносить на дусі, як... ну, як вихилена потай чарочка бренді!

Скарлет-бо за ці останні місяці призвичаїлася до спиртного. Повертаючись смерком додому, змокла на дощі, втомлена, затерпла тілом від кількагодинного сидіння у бричці, вона лише одним гріла собі душу — думкою про

пляшку бренді, сховану у нижній шухляді бюрка під замком, щоб не натрапила Мамка своїм препильним поглядом. Доктор Мід не попереджував Скарлет, що в її стані не можна прикладатись до чарки: він і уявити собі не міг, щоб пристойна жінка взагалі могла пити що-небудь, міцніше за виноградне вино. Та ще хіба келих шампанського на весіллі або скляночку гарячого пуншу від застуди. Звичайно, трапляються на світі нещасні жінки, які п'ють і вкривають вічною ганьбою своїх рідних,— як ото бувають жінки психічно хворі, або розведениці, або такі, що разом з міс Сюзен Б. Ентоні [1] вважають, ніби жінкам треба дати виборче право. Але хоч як критично лікар ставився до поведінки Скарлет, він і не підозрював, що вона зазирає до чарки.

А Скарлет виявила, що ковток-другий чистого бренді перед вечерею вельми підбадьорює, ну а щоб перебити запах, можна пожувати зернятко кави або сполоснути рота одеколоном. І чого це люди такі нетерпимі до питущих жінок, коли чоловікам можна й пити, й упиватися? Часом, коли поруч у ліжку Френк незворушно собі хріп, а її ніяк не брав сон і вона все крутилася з боку на бік, страхаючись бідності та янкі, сповнена туги за Тарою і жаги до Ешлі, їй здавалося, що тільки бренді й рятує її. А коли приємне, таке знайоме тепло розливалось по жилах, клопоти починали розвіюватись. Після трьох чарочок вона вже могла сказати собі: «Подумаю про це завтра, тоді легше буде дати всьому раду».

Проте бували ночі, коли навіть бренді не тамувало болю в її серці, куди дужчого, аніж страх перед можливою втратою тартаків — болю від розлуки з рідною Тарою. В Атланті з цим міським галасом, новими будівлями, незнайомими обличчями, вузькими вуличками, де толочились коні, повози й метушливі юрми,— у цій Атланті Скарлет іноді просто задихалася. Вона любила це місто, але... але несила була забути мирний супокій і сільську тишу Тари, червоні поля й темні сосни навколо будинку. Аби тільки знов опинитися в Тарі, хоч би й як там тяжко жилося! І бути коло Ешлі, щоб лишень бачити його, чути його голос, набиратися сили з його кохання! Кожен лист Мелані з повідомленням, що в них усе гаразд, кожна коротенька записка Вілла про те, як вони орють землю,

[1] Сюзен Б. Ентоні (1820—1906) — американська суфражистка, активістка руху за емансипацію жіноцтва.

сіють і вирощують бавовник, наново сповнювали її тугою за домівкою.

«Поїду додому в червні. Тут я вже нічого не зможу робити. Поїду додому на кілька місяців»,— думала вона, і серце у неї заходилося з радощів. Вона й справді поїхала додому в червні, але не зовсім так, як їй хотілося б, бо на початку місяця Вілл прислав звістку, що помер Джералд.

РОЗДІЛ XXXIX

Поїзд прибув з великим запізненням, і коли Скарлет зійшла в Джонсборо, сині червневі сутінки огорнули вже все навкруги. У вікнах нечисленних уцілілих житлових будинків та крамниць містечка блимало жовте світло ламп. На головній вулиці місцями видніли широкі пройми поміж будівлями — там, де оселі згоріли чи були зруйновані снарядами. На Скарлет дивилися мовчазні насумрені руйновища з пробитими дахами й напіврозваленими стінами. Біля дерев'яного дашка над Буллардовою крамницею стояло кілька припнутих коней та мулів. Закурена червона вулиця була порожня й без жодних ознак життя, і тільки п'яницькі вигуки та сміх із шинку ген оддалік порушували навколишню присмеркову тишу.

Пристанційної споруди так і не відбудували після того, як вона згоріла під час війни,— замість неї стояла тільки дерев'яна шопа, відкрита всім вітрам. Скарлет увійшла під те накриття і сіла на порожню діжку, що їх кілька явно задля цього й поставили тут. Вона пильно подивилася вздовж вулиці, чи не побачить де Вілла Бентіна. Він мусив би здогадатись, що вона приїде першим же поїздом, одержавши коротеньку записку про смерть Джералда.

Вона так поспішала, що встигла взяти з собою в невеличкому саквояжі тільки нічну сорочку та зубну щітку, навіть білизни на змінку не прихопила. Шити собі жалобну сукню не було коли, тим-то вона позичила чорне вбрання у місіс Мід. Воно їй не зовсім підходило розміром, та й ще місіс Мід останнім часом схудла, а Скарлет уже кілька місяців як була вагітна, тож тепер мало не задихалася в цій тісній одежині. Хоч і зажурена через Джералдову смерть, вона, однак, пам'ятала про свій зовнішній вигляд і дивилась на себе теперішню не без зневаги. Фігура її зовсім пропала, обличчя й ноги припухли. Досі Скарлет не дуже цим переймалася, але зараз, коли за якусь годину вона постане перед Ешлі, це її неабияк хвилювало. Попри весь свій біль

від тяжкої втрати вона аж здригалася, думаючи, що доведеться побачитися з Ешлі, маючи під серцем дитя від когось іншого. Вона кохала Ешлі, і він кохав її, а ця непрохана дитина неначе засвідчувала її невірність Ешлі. Але хоч і як їй було неприємно, що він дивитиметься на неї в такому стані, коли вона й тілом розбухла, і легкість ходи втратила, зустрічі цієї ніяк не уникнути.

Скарлет нетерпляче потупувала ногою по землі. Вілл мав би зустріти її. Звичайно, вона може піти до Булларда й спитати про Вілла або попрохати там когось, щоб одвіз її до Тари, коли виявиться, що Вілл не зміг приїхати. Але їй не хотілося йти до крамниці. Була субота, і там зібралася, либонь, чи не половина чоловіків з округи. А Скарлет не хотіла виставляти себе на чужі очі в такому вигляді, в цій сукні не по розміру, яка не приховувала, а навпаки, ще більш випинала її розбухлий живіт. І не хотіла вислуховувати їхнє співчуття з приводу Джералда. Ці вислови співчуття їй були непотрібні. Вона боялася, що розплачеться, почувши, як хтось згадає батькове ім'я. А плакати їй не можна. Скарлет знала, що трохи попустивши собі, вже не стримає плачу, як то було тієї жахливої ночі, коли втікали з Атланти й Рет покинув її на темній дорозі за містом, і вона втупилась лицем у гриву коня й плакала, плакала, нестримні сльози шматували їй серце, і несила була зупинитись.

Ні, вона не плакатиме! Скарлет відчувала, що в горлі знов наростає грудка, як уже бувало не раз, відколи вона дізналася гірку новину,— але ж слізьми горя не розрадиш. Тільки ще дужче роз'ятриш рану й ослабнеш духом. Чому, ну чому ні Вілл, ні Мелані, ні дівчата не написали їй, коли Джералдові погіршало? Вона б найпершим поїздом кинулась до Тари, привезла б йому лікаря з Атланти, якби була потреба. Дурні такі, всі вони! Невже вони ні на що не здатні без неї? Не може ж вона бути водночас у двох місцях, а Господь Бог знає, як вона заради всіх них надривається в Атланті.

Вона горзалася на діжці, дедалі більш непокоячись, чому нема Вілла. І де це він? Тоді раптом почувся хрускіт шлаку на коліях позаду, і, обернувшись, вона побачила, як з насипу спускається до фургону Алекс Фонтейн з мішком вівса на спині.

— Боже милостивий! Невже це ти, Скарлет? — скрикнув він, кинув мішок, підбіг до неї і потис їй руку, розпливаючись від задоволення усім своїм вузьким засмаглим лицем,

звичайно таким похмурим.— Я такий радий тебе бачити! Вілл у кузні, підковує коня. Поїзд запізнювався, і він подумав, що встигне. Привести його?

— Так, будь ласка, Алексе,— відказала Скарлет, усміхаючись попри все своє горе. Так було приємно побачити когось із давніх знайомих!

— М-м... Скарлет,— почав розгублено Алекс, усе ще не випускаючи її руки,— я дуже тобі співчуваю за батька.

— Дякую,— сказала вона, не рада, що він заговорив про це. Алексові слова немовби оживили перед її очима розпашіле обличчя Джералда, його розкотистий голос.

— Якщо це хоч трохи втішить тебе, Скарлет, то знай, що ми тут страшенно пишаємось ним,— провадив Алекс, відпустивши її руку.— Він... ну, ми вважаємо, що він загинув як солдат на посту.

Що він хоче цим сказати? — не могла дотямити Скарлет.— Як солдат? Чи хтось його застрелив? Чи він зчепився з пристібаями, як Тоні? Але вона не повинна нічого цього слухати. Якщо вона заговорить про Джералда, то розплачеться, а цього не можна допустити, поки вона не сховається від чужих очей у фургоні з Віллом і не виїде з містечка, де вже ніхто її не бачитиме. Вілл не рахується. Він як брат.

— Я не хотіла б говорити про це, Алексе,— коротко відказала вона.

— А я й не дорікаю тобі, Скарлет,— мовив Алекс, увесь паленіючи від гніву.— Якби це моя сестра... знаєш, Скарлет, я ніколи жодним лихим словом не прохопився ні про одну жінку, але, між нами кажучи, комусь треба добре-таки відшмагати Сьюлін.

«Про що це він торочить? — губилася в здогадах Скарлет.— До чого тут Сьюлін?»

— У нас тут, мушу визнати, всі такої думки про неї. Один тільки Вілл обстає за нею... ну, і, звичайно, міс Мелані, але вона свята й ні в кому не бачить вади і...

— Я ж сказала — я не хочу про це говорити,— холодно повторила Скарлет, однак Алекс анітрохи не образився на її слова. Він дивився на неї таким поглядом, наче розумів, звідки цей тон, і це дратувало. Вона не хотіла чути нічого поганого про свою рідню від когось стороннього й не хотіла показати, що не знає, про що йдеться. І чому Вілл не написав їй про все докладно?

Хоч би Алекс не дивився на неї так пронизливо! Вона відчувала, що він здогадується про її вагітність, і від цього

їй було не по собі. Але Алекс, пильно придивляючись до неї в сутінках, думав лише про те, як разюче вона змінилась лицем, аж було дивно, що він узагалі впізнав її. Мабуть, це тому, що вона при надії. Жінки в такому стані стають з біса бридкі. Та ще й те, звісно, що вона тяжко переживає за старого О'Гару. Вона ж була його улюблениця. Але ні, зміна якась глибша. Вигляд у неї куди кращий, ніж коли він її бачив останнього разу. Принаймні виглядає вона так, наче харчується не менш, як тричі на день. І з очей майже зник той вираз зацькованої тварини. То були очі, в яких стояв страх і розпач, а тепер у них твердий такий погляд. Якась владність, певність у собі й рішучість з'явилися в ній, навіть тоді, коли вона всміхалася. Ото, мабуть, веселенько живеться з нею бідоласі Френку! Так, вона змінилася. Вона приваблива зовні, це безперечно, але вся її миловидність і ніжність зійшли з обличчя, і геть зовсім зник отой відтінок подиву в погляді на чоловіка, наче в ньому вона вбачала істоту більш тямущу, ніж сам Бог.

А проте, хіба ж не змінилися всі вони? Алекс глянув на свою простацьку одіж і знову спохмурнів. Часом, коли серед безсонної ночі він сушив собі голову, де взяти кошти на операцію матері, як дати освіту малому синові свого брата-небіжчика Джо, за що купити другого мула, його брав жаль, що війна скінчилася — краще б їй не було кінця. Тоді вони не розуміли свого щастя. В армії завжди мали що їсти, нехай навіть це був шмат кукурудзяника, там завжди хтось давав наказ і не було цього болісного змагання з проблемами, яким не можеш дати ради,— в армії ніщо не загрожувало, крім загибелі. А тут ще тяжіла ця прикрість з Діміті Манро. Він хотів одружитись з нею, але розумів, що його не стане на це, коли мусить годувати стільки голодних ротів. Він же так давно кохає її, а тепер у неї на щоках уже в'януть рожі й гасне радість в очах. Якби ж оце Тоні не привелося втікати до Техасу! Якби ще хоч один чоловік на господарстві, було б зовсім інакше. Але його милий запальний братунь десь там на Заході без шеляга в кишені... Що ж, змінилися вони всі. І нічого нема в цьому дивного. Він тяжко зітхнув.

— Я не мав нагоди подякувати тобі й Френкові за все, що ви зробили для Тоні,— сказав він.— Адже це ви допомогли йому втекти, чи не правда? Дуже добре з вашого боку. До мене дійшли вістки, що він у Техасі, з ним усе гаразд. Я остерігався писати й розпитувати у вас... але ж ти

чи то Френк позичили йому грошей? Я хочу повернути їх вам...

— Ой, Алексе, облиш! Зараз не час! — скрикнула Скарлет. У цю хвилину гроші й справді її зовсім не обходили.

Алекс помовчав трохи, а потім сказав:

— Піду гукну Вілла. А взавтра ми всі прийдемо на похорон.

Він уже завдав мішок собі на плече й повернувся йти, аж це з бічної вулички виринув перехнябистий фургон і з рипом над'їхав ближче. З передка долинув Віллів голос:

— Перепрошую, що спізнився, Скарлет!

Незграбно злізши з фургона, він пошкутильгав до неї, нахилився й поцілував у щоку. Ніколи раніш він не цілував її, перед іменем неодмінно казав «міс», тож його теперішня поведінка здивувала Скарлет, але водночас вельми втішила й зігріла душу. Він обережно підняв її понад колесом і посадив на передок, а вона, розглянувшись, побачила, що це ж той самий старий розгойданий візок, на якому вона втікала з Атланти. Як він досі не розвалився? Вілл, мабуть, мусив чимало повозитись, поки його направив. У Скарлет аж замлоїло під серцем, коли вона згадала ту ніч. Навіть якщо їй доведеться ходити босою і недоїдати разом з тітонькою Туп, вона таки розживеться на новий фургон для Тари, а цей геть спалить.

Вілл спершу не озивався, і Скарлет у душі була йому вдячна. Він кинув свого побитого негодами бриля на дно підводи, прицмокнув на коня, і вони рушили. Вілл анітрохи не змінився: був усе так само худий і довготелесий, яснорудявий, з лагідними очима й терплячістю, як у тяглової худобини.

Виїхавши з містечка, вони звернули на червонясту дорогу до Тари. Над обрієм ще не згасла рожева стяга, густі піристі хмари прибрали золотавої і блідо-зеленої барви. Тиша присмеркового сільського краєвиду заспокоювала, немов молитва. І як вона змогла — думалося Скарлет — усі ці місяці прожити без запахущого сільського повітря, просяклого духом свіжозораної землі та літніх ночей? Волога червона рілля пахтіла так чудово, так знайомо й дружньо, що хотілося вискочити з фургона й набрати її повні долоні. Шлях обабіч оторочувала суцільна зеленою стіною жимолость, і від неї, як завжди після дощу, ішов густий аромат, найніжніший у світі. Над головами в них вряди-годи прудко пролітали ластівки, ті, що гніздяться у димарях, а то ще перебігав через дорогу заєць, метляючи

білим хвостом, наче гагарячою пухівкою. Скарлет, коли вони проїздили повз оброблені поля, де вперто пнулися вгору з червоної землі зелені кущики бавовнику, з радістю завважила, що заходить на добрий урожай. Яке ж чудове це все! Легка сіра імла над болотяними низовинами, червона земля й зелений бавовник, хвилясті пагорби й звивисті ряди кущів на них, а за ними на обрії темним муром шикуються височенні сосни. Та як вона могла так довго залишатися в Атланті?

— Скарлет, перш ніж оповідати вам про містера О'Гару — а я хочу оповісти вам усе, поки доїдем додому,— мені хотілося б дещо поспитати у вас. Ви ж тепер, я так гадаю, старша в сім'ї.

— А про що йдеться, Вілле?

Він на хвильку подивився на неї своїм лагідним спокійним поглядом.

— Мені просто хотілося, щоб ви дали згоду на моє одруження зі Сьюлін.

Скарлет аж схопилася руками за сидіння: від подиву вона так хильнулась назад, що трохи не впала. Одруження зі Сьюлін! Їй навіть і на думку не спадало, що хтось може пошлюбити Сьюлін після того, як вона, Скарлет, відбила у неї Френка Кеннеді. Та кому потрібна ця Сьюлін?

— Боже милий, Вілле!

— Отже, ви не проти?

— Проти? Ні, але... Ну, ти мене й вразив, Вілле. То це ти одружуєшся зі Сьюлін? А я ж була певна, що ти накидаєш оком на Керрін.

Він, не відводячи погляду від коня, легенько шмагонув його віжками. Обличчя Вілла не ворухнулось, проте Скарлет здалося, що він ледь чутно зітхнув.

— Може, й було щось таке,— сказав він.

— То що, вона дала тобі одкоша?

— Я ніколи її не питав.

— Ну й дурний, коли так. Спитай її, Вілле. Вона варта двох Сьюлін!

— Ви, Скарлет, не знаєте багато чого, що сталося в Тарі. В останні місяці ви не дуже приділяли нам своєї уваги.

— Цебто я, я? — спалахнула Скарлет.— А чим, на твою думку, я була заклопотана в Атланті? Роз'їжджала в кареті четвериком і ходила по балах? Хіба це не я посилала вам гроші щомісяця? Хіба це не за мої гроші сплатили податок, полагодили дах, купили новий плуг і мулів? Хіба...

— Не треба так злоститись і показувати свою ірландську

вдачу,— незворушно урвав її Вілл.— Я краще, ніж хто, знаю, скільки ви зробили: ви за двох чоловіків упоралися.

Дещо злагіднівши, вона спитала:

— Тоді що ж ти маєш на думці?

— Бачте, ви зберегли нам дах над головою і подбали, щоб харчів у нас не забракло, це правда, але ви не дуже задумувались над тим, що діється в душах у тих, хто мешкає в Тарі. Я не ганю вас, Скарлет. Така вже ваша натура. Вас ніколи не цікавило, що у когось там на серці. Але я хочу сказати інше: я ніколи й не пробував освідчитись міс Керрін, бо знав, що це ні до чого. Вона ставиться до мене, як менша сестричка, і щира зі мною, як ні з ким на світі. Однак вона досі не отямилася після втрати того її хлопця, і ніколи вже не отямиться. І можу зразу сказати вам, що вона збирається піти в монастир у Чарлстоні.

— Ти що, жартуєш?

— Я так і знав, що ця новина заскочить вас зненацька, але я тільки про одне вас прошу, Скарлет: не сперечайтеся з нею через це, не сваріть її і не висміюйте. Нехай вона йде. Зараз вона більш нічого не хоче. У неї розбите серце.

— Але ж, хай йому чорт! У скількох он людей серце розбите, а вони ж не розбігаються по монастирях. Глянь хоча б на мене. Я втратила чоловіка.

— Проте серце у вас не розбите,— спокійно мовив Вілл і, взявши соломинку з дна повозу, встромив її в рот і став неквапливо жувати.

На ці його слова Скарлет важко було щось відповісти. Коли їй казали щиру правду, навіть і неприємну, вона подумки хоч-не-хоч визнавала, що це таки правда. Тож вона помовчала яку часину, силкуючись призвичаїтись до думки, що Керрін стане черницею.

— Пообіцяйте мені, що не будете картати її.

— Та чого там, обіцяю,— відказала Скарлет і подивилась на нього дещо здивовано і якось по-новому. Вілл же кохав Керрін, та й тепер кохає, і то так міцно, що заступається за неї, аби полегшити їй відхід від життя. А ось одружитися хоче зі Сьюлін.

— Гаразд, але як тоді Сьюлін? Тобі ж до неї байдуже, хіба ні?

— Ну, не зовсім,— відповів він, витяг з рота соломинку і почав уважно її розглядати.— Сьюлін не така вже й погана, як вам, Скарлет, здається. Гадаю, ми з нею якось порозуміємось. Сьюлін така просто тому, що їй треба чоловіка й дітей, як і кожній жінці.

Фургон, погойдуючись на вибоях, сунув далі, і на кілька хвилин запала мовчанка. Скарлет тим часом розважала над словами Вілла. Мусить бути якась глибша, серйозніша підстава, чому лагідний і тихий Вілл вирішив одружитися з цією вариводою Сьюлін.

— Ти не кажеш мені справжньої причини, Вілле. Коли я старша в сім'ї, то маю право знати.

— Це правда,— сказав Вілл,— але, гадаю, ви мене зрозумієте. Я не можу покинути Тару. Це тепер для мене рідна домівка, Скарлет, єдина справжня домівка, яку я будь-коли мав, і мені дорогий у ній кожен камінчик. І працював я тут так, наче це все моє. А коли так викладаєшся на роботі, воно стає для тебе дорогим. Ви розумієте, про що я?

Вона розуміла його, і коли почула, яке йому дороге те, що для неї було найдорожчим у світі, в серці її піднялася тепла хвиля прихильності до нього.

— Отож я так зважив. Тата вашого не стало. Керрін іде в черниці, і залишаємось у Тарі тільки Сьюлін та я. Ну і, звісно, мені вже ніяк далі тут жити, якщо я не женюся з нею. Ви ж розумієте — люди почнуть усяке базікати...

— Але... але ж, Вілле, є ще Мелані й Ешлі...

Почувши ім'я Ешлі, він обернувся й подивився на Скарлет непроникним поглядом своїх блідуватих очей. Вона давно підозрювала, що Вілл усе знає про неї та Ешлі і все розуміє, хоча й не схвалює, і не осуджує її.

— Вони скоро виїздять.

— Виїздять? Куди? Тара ж для них така сама домівка, як і для тебе.

— Ні, для них це не домівка. Оце ж і гнітить весь час Ешлі. Тара для нього не домівка, і він відчуває, що не заробляє на своє прожиття. З нього дуже кепський фермер, і йому це ясно. Він силкується як може, Бог свідок, але він не вроджений для фермерства, і ви знаєте це незгірш за мене. Як він починає колоти дрова, то так і дивись, що цюкне собі по нозі. Та він навіть рівної борозни не годен провести, коли йде за плугом — ну чисто якби малий Бо держав чепіги в руках, а як списати все, чого він не знає про роботу на полі, то й цілої книжки було б замало. І він у цім не винен. Просто його виховувано для іншого. Оце ж йому й допікає, що він, дорослий чоловік, живе в Тарі на жіночій ласці й неспроможний навіть відшкодувати своє утримання.

— На ласці? Невже він коли-небудь казав...

— Ні, він ніколи й не натякнув на це. Ви ж знаєте Ешлі.

Але я бачу. Минулої ночі, коли ми сиділи біля вашого тата, я сказав йому, що посватався до Сьюлін і що вона погодилася. І тоді Ешлі зауважив, що тепер у нього як тягар з душі звалився, бо він почуває себе в Тарі, мов приблудний пес, а що містер О'Гара помер, то йому з міс Мелані довелося б і далі тут лишатись, аби люди не стали базікати про мене й Сьюлін. І ще він тоді сказав, що думає вибратися з Тари й знайти собі десь роботу.

— Роботу? Яку роботу? Де?

— Яку саме — я не знаю, але він казав, що збирається переїхати на Північ. У нього в Нью-Йорку якийсь приятель-янкі, і той написав йому, що там можна влаштуватися в банку.

— Ой ні! — вихопилось у Скарлет з глибини душі, і на цей її скрик Вілл знов подивився на неї тим своїм своєрідним поглядом.

— Може, це для всіх буде краще, коли він переберется на Північ.

— Ні! Ні! Я так не думаю.

Мозок її почав гарячково працювати. Ешлі не може виїхати на Північ! Вона ж тоді вже ніколи його не побачить. Хоч вона й так місяцями його не бачила і жодного разу не розмовляла з ним наодинці після тієї вікопомної сцени в садку, не минало й дня, щоб вона не думала про нього й не раділа, що він має притулок під покрівлею її дому. Посилаючи Віллові гроші, вона щоразу тішилася, що цим полегшує життя Ешлі. Звичайно, фермер з нього ніякий. «Ешлі виховували для чогось кращого,— подумала вона не без гордощів.— Він вроджений владарювати, жити у великому особняку, роз'їжджати породистими кіньми, читати поетичні книжки й наказувати неграм, що мають робити. То байдуже, що тепер уже нема особняків, коней і негрів, та й книжок майже не лишилося. Ешлі не для того виховували, щоб він ходив за плугом і тесав стовбурці на огорожу. Тож і не дивно, що він хоче вибратися з Тари».

Але вона не може допустити, щоб він виїхав за межі Джорджії. Коли треба, вона напосяде на Френка — нехай вижене свого прикажчика з крамниці й візьме на це місце Ешлі. Хоча ні: стояти за прилавком — так само не для Ешлі, як і ходити за плугом. Щоб Вілкс зробився крамарем! Та нізащо в світі! Для нього щось інше має знайтись... ось хоч би її тартак — чом би й ні, справді? На цю думку вона відчула таку полегкість, що аж усміхнулась. Тільки чи згодиться він прийняти цю її пропозицію? Чи, може, знову

подумає, що це йому ласку роблять? Треба так усе залагодити, щоб йому здалося, наче він стає їй у пригоді. Вона звільнить Джонсона й поставить натомість Ешлі на старий тартак, а Г'ю заправлятиме на новому. Вона пояснить Ешлі, що Френк через слабке здоров'я й обтяженість крамницею не може їй підсобляти, а сама вона зараз у такому стані, що без сторонньої допомоги ніяк не обійтись.

Вона вже якось утовкмачила б Ешлі, що його поміч о цій порі їй просто необхідна. І дала б йому половину прибутків з тартака, аби тільки він узявся за це діло — вона на будь-що погодилася б, аби тільки мати його коло себе, бачити ясний усміх у нього на обличчі, вловлювати врядигоди в його погляді проблиск приховуваного почуття до неї. Але — присягалась вона сама собі — ніколи-ніколи не стала б вона спонукати його на любовні слова, ніколи більше не спокушала б зректися цієї безглуздої честі, дорожчої йому за кохання. Треба буде якось делікатно дати Ешлі на здогад, що це вона твердо вирішила. Бо як ні, то він може відмовитись, боячись, щоб знову не повторилася між ними та прикра сцена.

— Я спробую знайти йому роботу в Атланті,— сказала вона.

— Ну, це вже ваша з ним справа,— промовив він і знов узяв соломинку до рота.— Н-но, Шерман! Тут, Скарлет, є ще одна річ, за яку я хочу попросити вас, перш ніж розповім вам про тата. Мені б не хотілося, щоб ви напалися на Сьюлін. Що вона зробила, того вже не відробить назад, і хоч би ви й наголо її остригли, а містера О'Гари цим не повернеш. Та й вона щиро думала, що так буде краще.

— Оце ж я й хотіла тебе спитати. Що там таке зі Сьюлін? Алекс загадково якось натякнув, що її треба було б відшмагати. Що вона такого накоїла?

— Люди й справді на неї страх сердиті. Кого я не перестрівав сьогодні у Джонсборо, кожен нахвалявся перерізати їй горло при першій нагоді. Але, маю надію, це у них минеться. Так ото дайте мені слово, що не нападетесь на неї. Я не хочу ніяких сварок сьогодні, коли містер О'Гара лежить неживий у вітальні.

«*Він* не хоче ніяких сварок!» — з обуренням подумала Скарлет. У нього такий тон, наче Тара вже його власність!

А тоді згадала про Джералда, що лежить неживий у вітальні, і раптом зайшлася гірким плачем аж до схлипу.

Вілл обійняв її за плечі й лагідно пригорнув до себе, не промовивши ні слова.

Вони повільно їхали далі трускою дорогою в усе густішому присмерку; голова Скарлет схилилася на плече Віллові, капелюшок зсунувся набік, а вона все думала про Джералда — але не про того, яким він зробився за останні два роки, старого й самозаглибленого, з поглядом, втупленим у двері в чеканні жінки, яка ніколи вже не ввійде. Скарлет пригадувала Джералда рухливим і енергійним, попри літній вік, з кучмою сивого волосся, пригадувала, який він був гостинний і веселий, як сипав грубуватими жартами, як гучно гупав ногами по всьому будинку. Вона пригадувала, як у дитинстві він їй здавався найчарівнішим у світі, цей заводіяцький татко, що садовив її на сідло перед собою й перемахував з нею через плоти, що міг, коли вона вередувала, перехилити її на коліні й дати доброго ляща, а потім і собі пустити сльозу, якщо вона плакала, і тицяв їй квертаки, аби втихомирити. Пригадувала, як він повертався додому з Чарлстона й Атланти, маючи повні руки гостинців, які завше виявлялися ні до чого, пригадувала з усмішкою крізь сльози, як він над ранок вертався з Джонсборо в дні судових сесій п'яний у дим, перехоплювався верхи через огорожі, виспівуючи на весь голос «Хто носить зелене вбрання». І як на другий день соромився підвести очі на Еллен. Що ж, тепер він з Еллен уже навіки.

— Чому ти не написав мені, що він захворів? Я б усе кинула й приїхала...

— А він зовсім і не хворів, ані хвилиночки. Ось, голубко, візьміть мою хустинку, і я зараз вам усе розповім.

Вона висякалась у Віллову хустинку — з Атланти вона так поспішала, що навіть носовичка не взяла,— і знову прихилилася до його плеча. Який же він милий, цей Вілл. Завжди такий урівноважений.

— Отже, було це все так, Скарлет. Ви час від часу присилали нам гроші, і ми з Ешлі, значиться, сплатили податок, купили мула, насіння, і ще там усякого дріб'язку, ну, і кілька свиней та курей. Міс Меллі з курами дуже добре справується, вона в цьому майстриня. Порядна вона жінка, міс Меллі. Так ото як ми накупили всього для Тари, у нас не так і багато лишилося на всілякі там витребеньки, але ніхто з нас не нарікав. Окрім Сьюлін.

Міс Мелані й міс Керрін сидять собі вдома й носять старі сукні, та ще й наче пишаються цим, але ж ви, Скарлет, знаєте, яка Сьюлін. Щоб обходитись без чогось — вона

таки не звикла. Коли я брав її з собою до Джонсборо чи Фейєтвілла, то в неї всю дорогу тільки одне було на язиці: знову вона у старому шматті! Надто ще коли ті саквояжницькі з дозволу сказати «дами» розгулюють у сукнях з усякими там оборками. А жінки янкі,— тих, що заправляють у Бюро звільненців,— ну вони вже й зовсім виряджаються! Так ото дами з нашої округи поклали собі за справу честі вибиратися в місто якнайгірше одягненими — мовляв, одежа їх не обходить, вони ще й горді своїми недоносками. Але Сьюлін на це не погоджувалась. Ба навіть ще й коня з каретою їй подавай. Он ви,— це на вас каже,— завели собі таке.

— У мене ніяка не карета, а стара бричка! — обурилася Скарлет.

— Та то байдуже. Щоб уже не тягти з цим, я вам зразу скажу: Сьюлін і досі не може пробачити вам, що ви женили на собі Френка Кеннеді, і я її за це зовсім не ганю. Ви й самі гаразд знаєте, як негідно повелися з власною сестрою.

Скарлет рвучко шарпнулась від його плеча — люта, мов гримуча змія, готова вжалити.

— Я негідно повелася, кажеш? А може, ти б трохи добирав слова, Вілле Бентін? Чи ж я винна, що він вибрав мене, а не її?

— Ви спритнячка, Скарлет, і я певен, що ви помогли йому вибрати саме вас. Жінки завше це вміють. Але ви, гадаю, ще й закрутили йому голову. Адже перед вами, коли ви цього схочете, ніхто не встоїть, а він, що там не кажіть, був-таки нареченим Сьюлін. Лише за тиждень перед вашим від'їздом до Атланти він прислав їй листа, і так солоденько там розписав, яка вона йому люба, та що вони поберуться, тільки-но він розживеться ще трохи на гроші. Я знаю, вона ж показувала листа мені.

Скарлет мовчала, бо розуміла, що він каже правду, якої їй нічим крити. Але вона й не сподівалася, щоб не хто, а саме Вілл став її суддею. Окрім того, брехня, яку вона казала Френкові, зовсім не тяжіла на її сумлінні. Коли дівчина не може втримати залицяльника, вона його й не варта.

— Знаєш, Вілле, не будь такий уже суворий до мене,— мовила Скарлет.— Якби Сьюлін вийшла за нього, то, гадаєш, дала хоча б цента на Тару чи на будь-кого з нас?

— Я ж і кажу: може, ви й маєте слушність, бо перед вами ніхто не встоїть, як ви чогось схочете,— зауважив

Вілл, обернувшись до неї з ледь помітним усміхом на обличчі.— Ні, я не думаю, щоб ми тоді побачили бодай цента з Френкових грошей. Та хоч би там як, а що негідно — то таки негідно, і коли, по-вашому, мета виправдує засоби, я тут не суддя. Та й хто я такий, щоб когось осуджувати? Але Сьюлін після цього зробилася злюща, як оса. Не думаю, щоб вона так дуже сохла за Френком, просто її самолюбство було вражене, і вона все торочила: ви он і гарну одежу маєте, і в каретах роз'їжджаєте, і живете в місті, а вона мусить поховати себе живцем у цій глушині, в Тарі. Ви ж знаєте, як вона любить їздити по гостинах, по вечірках, носити модне вбрання. Я й не ганю її. Жінки всі такі.

Так ото десь із місяць тому я взяв її з собою до Джонсборо, і поки я ходив у справах, вона подалася в гості. А коли ми верталися додому, сиділа тихенько, як мишка, хоч я бачив, що вона така збуджена, аж насилу стримується. Я собі подумав: почула, що котрась там жінка завагі... одне слово, почула якусь цікаву плітку, і не став звертати на це уваги. Потім з тиждень вона снувала по дому задумана й збуджена, але малоговірка. А тоді поїхала відвідати міс Кетлін Калверт... Ви, Скарлет, не стримали б сліз, побачивши міс Кетлін. Бідолашка, краще б їй було померти, ніж виходити заміж за цього легкодуха-янкі Гілтона. Знаєте, він же заклав маєток і не зміг викупити, і тепер їм доведеться забратися відти.

— Ні, я не знала, та й мене це не цікавить. Я хочу знати про тата.

— А ми до цього й підходимо,— мирно зауважив Вілл.— Повернувшись відти, вона заявила, що ми всі недооцінюємо Гілтона. Вона назвала його «містером Гілтоном» і ще сказала, що він хваткий, але ми тільки посміялися з неї. А тоді вона почала ходити з вашим татом на прогулянки надвечір, і не раз, вертаючись із поля, я бачив, як вона сидить з ним на горожі кладовища, щось дуже так товкмачить йому й вимахує руками. А старий добродій дивиться на неї невидюще й тільки похитує головою. Ви ж, Скарлет, знаєте, який у нього був стан. І дедалі більш він робився якимсь неприкаяним, наче вже не знав, ані де він, ані хто ми. Одного разу я побачив, як вона показує на материну могилу, а старий добродій заходиться плачем. Тож коли вона вернулась додому, така вдоволена й піднесена, я добре її насварив і сказав: «Міс Сьюлін, якого чорта ви мордуєте бідного тата й нагадуєте йому про вашу матусю? Він же,

власне, й не тямить, що її вже нема, то пощо ви йому про це нагадуєте?» А вона тільки закинула голову, засміялася й сказала: «Не лізь не в своє діло. Колись ви всі будете вдячні мені за те, що я роблю». І лише вчора ввечері я почув від міс Мелані, які плани снувала Сьюлін: та їй розповідала, але міс Меллі каже, що вона не думала, що це у неї серйозно. Цей її замір видався міс Меллі надто химерним, тому вона нічого й не розказала нам раніше.

— Який замір? Ти коли-небудь доберешся до суті справи? Ми вже півдороги проїхали. Я хочу знати про тата.

— Та я ж до цього й веду,— сказав Вілл.— Але ми вже так близько від дому, що краще нам постояти тут, поки я скінчу.

Він натягнув віжки, і кінь зупинився й зафоркав. Вони стояли біля розбуялого на волі живоплоту з диких апельсинових дерев, що позначав межу Макінтошевого маєтку. Вдивляючись поміж стовбури темних дерев, Скарлет розгледіла високі примарні обриси коминів серед мовчазних руїн. Вона подумала, що Вілл міг би зупинитись і в кращому місці.

— Так ото щоб довго не розводитись, замір її був такий: стягти з янкі гроші за спалену бавовну й забрану худобу та за розвалені плоти й клуні.

— З янкі?

— Невже ви не чули про це? Уряд янкі сплачує своїм прихильникам на Півдні відшкодування за всю понищену власність.

— Звичайно, чула,— відповіла Скарлет.— Але хіба нас це стосується?

— На думку Сьюлін, стосується, ще й дуже. Того дня, як я возив її до Джонсборо, вона перестріла місіс Макінтош, і поки вони балакали, Сьюлін помітила, що та дуже пишно вирядженa, і не стрималася й спитала, відки то в неї. Місіс Макінтош тоді гордовито так заявила, що чоловік її подав позов федеральному урядові на відшкодування за зруйновану власність, оскільки він був, мовляв, щирий прихильник Союзу і ніколи й нічим ні в якій формі не допомагав Конфедерації.

— Та вони ніколи й нічим нікому не допомагали! — в'їдливо зауважила Скарлет.— Ці шотландсько-ірландські недовірки!

— Може, воно й так. Я їх не знаю. Але факт, що уряд заплатив їм... м-м... я й забув, скільки тисяч доларів. Одне слово, багатенько. Оце ж і запалило Сьюлін. Вона думала

про це увесь тиждень, хоч нікому з нас ні́чичирк – боялася, що ми візьмемо її на кпини. Але з кимось їй кортіло поговорити, то вона й подалася до міс Кетлін і там цей чортів білий голодранець, Гілтон, підкинув їй ще купу нових ідей. Мовляв, ваш батько навіть і вродився не в Америці, і не брав участі у війні, й не мав синів, що воювали, і ніяких посад не обіймав за Конфедерації. Він сказав, що можна виставити містера О'Гару як щирого прихильника Союзу. Отож наслухалась вона цієї маячні, вернулася додому й кинулася обробляти містера О'Гару. Закладаюся, Скарлет, що ваш тато навіть і половини того не розумів, про що вона йому торочила. Якраз на це вона й розраховувала — що він підпише присягу на вірність Сполученим Штатам, навіть не тямлячи, що робить.

— Щоб тато підписав таку присягу! — скрикнула Скарлет.

— Але ж він геть зовсім підупав розумом за останні місяці, і на це вона, по-мойому, й розраховувала. Зважте й на те, що ми нічого такого не підозрювали. Ми бачили, що вона щось задумує собі, тільки й гадки не мали, що це вона спекулює пам'яттю вашої небіжчиці-матері, дорікаючи йому за лахміття, в якому ходять його дочки, коли він міг би стягти з янкі цілих півтораста тисяч доларів.

— Півтораста тисяч доларів! — прошепотіла Скарлет, і її обурення відступницькою присягою почало пригасати.

Це ж така хура грошей! І всього тільки за підпис на заяві про вірність урядові Сполучених Штатів, в якій стверджується, що підписувач завжди підтримував уряд і ніколи не подавав допомоги його ворогам і ніяким чином не сприяв їм. Півтораста тисяч доларів! Стільки грошей за таку маленьку брехню! Коли так, тоді нема чого осуджувати Сьюлін. Боже милостивий! То он за що Алекс хотів її відшмагати! Он за що вся округа хотіла перерізати їй горло! Ну й дурні, геть усі до одного. Але ж як багато вона, Скарлет, могла б зробити, роздобувшись на такі гроші! Та й кожен з їхніх сусідів в окрузі! І що там важить така маленька брехня? Врешті-решт, хоч би скільки витягти грошей з янкі — все буде справедливо, і не має значення, в який спосіб цього домогтись.

— І от учора близько полудня, коли ми з Ешлі тесали стовбурці на огорожу, Сьюлін узяла цей самий фургон, посадовила вашого тата й махнула до міста, а сама нікому ані слова. Міс Меллі здогадувалась, до чого йдеться, але тільки молила Бога, щоб Сьюлін передумала, а нам нічого

й не сказала. Їй просто в голові не вкладалося, що Сьюлін може на таке зважитись.

Сьогодні я вже розпитав, як усе те сталося. Цей легкодух Гілтон має певний вплив серед інших пристібаїв та республіканців у місті, і Сьюлін погодилась віддати їм якусь частку грошей — яку саме, я не знаю,— коли вони посвідчать, що містер О'Гара щирий прихильник Союзу, і заявлять, що він ірландець, і не служив в армії, і таке інше, і в письмовій формі поручаться за нього. А ваш тато мав тільки скласти присягу й розписатися на папері, що потім пішов би до Вашингтона.

Вони швиденько зачитали текст присяги, й ваш батько нічого не сказав, тож усе в них ішло справно, йому лишалося вже тільки поставити свого підписа. І ось тоді він на хвилину так наче прийшов до пам'яті й похитав головою. Не думаю, щоб він зрозумів, про що там мова, але йому це не сподобалось, та й Сьюлін же ніколи не вміла з ним як слід обходитись. Так ото у неї мало не стався нервовий напад — стільки мороки, і все даремно. Вона вивела його з контори, посадила на повіз і почала туди-сюди возити вулицями та вмовляти, як ваша мати в могилі заливається слізьми й нарікає на нього, що він дозволяє своїм дітям бути в злиднях, коли міг би їх усім забезпечити. Мені переказували, як ваш тато сидів у фургоні й плакав, мов дитина, як то завше бувало, коли він чув ім'я міс Еллен. Усе місто дивилося на них, а Алекс Фонтейн навіть підійшов і спитав, у чому там річ, але Сьюлін відшила його,— мовляв, не пхай носа, куди тебе не просять,— тож він і пішов собі, злий як чорт.

Не знаю, як то їй спало на думку, однак надвечір вона роздобула пляшку бренді й завела містера О'Гару назад у контору й стала там поїти. Ми ж у Тарі, Скарлет, не маємо спиртного так уже з рік, тільки ото трохи вина з ожини та винограду, що Ділсі робить, і містер О'Гара від міцного трунку був одвик. Тож він добре сп'янів, і після того як Сьюлін зо дві години вмовляла його та пиляла, врешті погодився й сказав: добре, він підпише все, що вона хоче. Вони знов дістали присягу, і вже він зібрався підписувати, як Сьюлін і бовкнула дурницю. Вона сказала: «Ну, тепер побачимо. Вже ці Слеттері й Макінтоші не зможуть носа перед нами дерти!» Річ у тому, що Слеттері заклали позов на велику суму грошей за ту халупу, яку в них спалили янкі, і чоловік Еммі через Вашингтон виклопотав їм відшкодування.

Мені розповідали, що коли Сьюлін згадала ці два прізвища, ваш тато випростався весь і гостро глянув на неї. Свідомість його прояснилась, і він мовив: «То Слеттері й Макінтоші теж таке щось підписали?» Сьюлін розгубилася, почала смикатись, відказала спершу «Так», потім «Ні», а він тоді як гримне на все горло: «То що, цей клятий оранжист і цей клятий біляк-голодранець теж отаке підписали, чи як?» А Гілтон солодко так йому й каже: «Підписали, сер, і одержали купу грошви, тож і ви стільки одержите».

Тоді старий добродій рикнув, мов бугай. Алекс Фонтейн казав, що почув його аж на другому кінці вулиці, в шинку А коли заговорив він, то з таким густим ірландським акцентом, що аж вуха різало: «То тсе ви думаєте, що О'Гара з Тари піде брудним слідом клятого оранжиста й клятого біляка-голодранця?» І розірвав папір навпіл, жбурнув клапті Сьюлін в обличчя, гаркнув: «Ти мені не дочка!» — і стрілою вискочив з контори.

Алекс каже, ваш тато біг вулицею, наче скажений бугай. Він каже, що старий добродій уперше, відколи ваша мати померла, зробився схожим на самого себе. П'яний він був як ніч і кляв усіх на всі спусти й заставки. Алекс каже, що зроду ще не чув, аби хто так смачно лаявся. Під шинком трапився йому Алексів кінь, то він одним махом вихопився на нього верхи, ні в кого не питаючись, і рвонув чвалом, збиваючи на всі боки куряву, і тільки кляв нещадно геть усе на світі.

А при заході сонця ми з Ешлі саме сиділи на ганку, дивились на дорогу, і з голови нам не йшли тяжкі думи. Міс Меллі нагорі у себе плакала в ліжку, але нам нічого не наважилася сказати. І ось ми почули тупіт копит на дорозі й чийсь крик, як ото коли на лисиць полюють, і Ешлі сказав: «Дивна річ! Схоже на голос містера О'Гари — він так гукав, під'їжджаючи верхи до нашого дому, ще до війни».

І тоді ми побачили його з протилежного краю вигону. Він, певно, перескочив там через тин. І чвалував на вершину пагорба, виспівуючи на повен голос, наче бозна-як веселий. Я й не знав, що у вашого батька такий голос. Він співав «Візок дорогою котив», шмагав коня капелюхом, і той мчав щодуху, як шалений. Підскочивши до вершини пагорба, віжок він не натягнув, тож ми бачили, що він збирається перескочити через огорожу вигону. Ми посхоплювались на ноги, перелякані всмерть, а він як загорлає:

«Глянь, Еллен! Диви, як я зараз перемахну!» Але кінь перед самим тином став мов укопаний і не скочив, і ваш тато перелетів кубертом через голову коня. Він зовсім і не мучився. Коли ми підбігли, він був уже неживий. Мабуть, в'язи скрутив.

Вілл почекав з хвилину, чи Скарлет не скаже чого, а коли вона промовчала, узявся за віжки.

— Н-но, Шерман,— прицмокнув він на коня, і той рушив у бік дому.

РОЗДІЛ XL

Скарлет мало спала тієї ночі. Коли почало світати й на сході з-поза темних сосон зійшло сонце над пагорбами, вона підвелася з розторсаного ліжка, сіла на дзиглик біля вікна і, схиливши втомлену голову на руку, задивилася на бавовникові поля ген за оборою та садком Тари. Все було таке свіже, росяне й зелене, оповите такою тишею, що вигляд цих полів був як цілюща відрада й утіха її зболеному серцеві. Тара о цій світанковій порі здавалася дбайливо доглянутою і вмиротвореною, дарма що господар її став уже небіжчиком. Приземкуватий курник було обмащено шаром глини проти щурів та ласиць і побілено, так само, як і складену з колод стайню. Город з грядками кукурудзи та яскраво-жовтих гарбузів, бобів і ріпи був дбайливо прополотий і ретельно огороджений дубовим кіллям. У садку не лишилось ані бур'янини, і тільки стокротки вільно росли собі попід довгими рядами дерев. На яблуках та пухнастих рожевих персиках, напівприхованих за зеленим листям, ледь поблискувало сонце. А далі тяглися звивисті ряди кущів бавовнику, застиглих і зелених під золотим ранковим небом. Качки й кури перевальцем сунули на поля, де в пухкій зораній землі під кущами визбирували жирних червів та слимаків.

У серці Скарлет тепліла прихильність і вдячність до Вілла, бо це ж він дав усьому лад. Хоч і віддана серцем Ешлі, вона, однак, розуміла, що не йому передусім має завдячувати цей добробут — підняти Тару з руїни не зміг би плантатор-аристократ, а тільки невтомний у праці дрібний фермер, залюблений у свою землю. Адже теперішня Тара була всього лишень «двокінною» фермою, а не панською плантацією минулих днів, коли на пасовищах паслося повно мулів та породистих коней, а поля бавовнику й кукурудзи простягались аж за обрій. Але що у них

лишилося, було як слід запоране, а ті акри, які лежали облогом, з настанням кращих часів можна буде знов обробити, і вони стануть ще й родючіші після перепочинку.

Однак Вілл не тільки добре загосподарював ділянки поблизу садиби. Він ще й зумів протистояти двом ворогам плантаторів Джорджії — самосійній сосні та заростям ожини. Вони не прокралися знишка на город, і вигін, і бавовникове поле, й моріжок і не розрослися нахабно під самим ганком Тари, як то сталося на численних плантаціях по всьому штату.

У Скарлет аж серце завмерло, коли вона подумала, як близько була Тара від цілковитого занедбання. Вона й Вілл — вони таки добряче вдвох попрацювали. Витримали зазіхання янкі й саквояжників, наступ природи. А найголовніше — Вілл обіцяв, що після того як зберуть бавовну вона вже не муситиме присилати грошей,— хіба що котрийсь інший саквояжник накине оком на Тару й через нього підвищать податок. Скарлет розуміла, що Віллові без її допомоги доведеться скрутно, але захоплювалась його прагненням до незалежності й шанувала за це. Бувши на становищі найманого робітника, Вілл міг брати у неї гроші, та стаючи її швагром і господарем дому, він воліє покладатись лише на власні сили. Вілла й справді наче сам Бог послав їм.

*

Порк викопав могилу ще напередодні, поруч з могилою Еллен, і тепер завмер з лопатою в руці за пагорком вологої червоної землі, яка невдовзі ляже на домовину. Скарлет стояла позад нього в плямистих просвітках вузлуватого низькорослого кедра, окроплена гарячим сонцем червневого ранку, і силкувалася не дивитись на червону яму перед себе. Стежкою від дому йшли Джім Тарлтон, малий Г'ю Манро, Алекс Фонтейн і наймолодший онук старого Макре́; повільно й тяжко ступаючи, вони несли на двох дубових дошках труну з тілом Джералда. За ними на належній відстані чималим безладним гу́ртом посувалися сусіди й друзі, вбого вдягнені й мовчазні. Коли вони ступили на натоплену сонцем стежку через город, Порк схилив голову на лопату й пустив сльозу, і Скарлет, мимохідь глянувши на кучеряву його кучму, ще зовсім чорну кілька місяців тому, коли вона виїздила до Атланти, з подивом побачила, як у волоссі в нього пробивається сивина.

Вона кволо подякувала Богові, що вчора ввечері виплака-

ла всі очі, тож тепер може триматися рівно, не даючи волі сльозам. Плач Сьюлін позад неї дратував її страшенно, вона аж кулаки стискала, щоб не обернутись і не вліпити ляпаса в це розпухле обличчя. Це ж вона, бажаючи того чи ні, завинила в батьковій смерті, тож мусила хоча б заради пристойності стримувати себе перед обуреними сусідами. Ніхто цього ранку не озивався до неї і не кинув бодай співчутливого погляду. Сусіди мовчки цілували Скарлет, тисли їй руку, бурмотіли теплі слова Керрін і навіть Поркові, а в бік Сьюлін якщо й дивились, то так, наче зовсім її не бачили.

Як на них, то вона й убивши власноруч батька, вчинила б менше зло. Вона ж намагалася схилити його на відступництво від Півдня! Для цієї похмурої, тісно збитої громади вона була все одно що зрадниця південської честі. Сьюлін мовби пробила вилом у суцільному мурі, яким уся округа протистояла світові. Своєю спробою роздобути гроші від уряду янкі вона звела себе на рівень саквояжників і пристібаїв, ворогів ще ненависніших, ніж були недавно солдати-янкі. Вона, представниця давньої південської родини, віддаиої Конфедерації, перекинувшись на бік ворога, тим самим зганьбила кожну родину в окрузі.

Учасники похорону, хоч і як пригнічені горем, аж клекотіли від обурення, а особливо троє з них: старий Макре, Джералдів приятель ще з тих далеких часів, коли Джералд перебрався сюди з Саванни, бабця Фонтейн, що любила його, бо він був чоловіком Еллен, і місіс Тарлтон, якій він був симпатичніший за будь-кого із сусідів, бо, як вона не раз казала, один на всю округу міг відрізнити огиря від мерина.

Коли Ешлі й Вілл побачили насурмлені обличчя цієї трійці в затемненій вітальні, де лежало Джералдове тіло перед виносом, вони не на жарт стривожились і перейшли до кабінетика Еллен порадитись.

— Хтось із них, певно, скаже щось про Сьюлін,— рвучко мовив Вілл, перекушуючи соломинку.— Їм здається, що вони мусять це зробити. Може, й так. Я тут не суддя. Але, Ешлі, мають вони слушність чи ні, а нам, як ми вже єдині чоловіки у цій родині, не можна буде цього промовчати, і почнеться колотнеча. На старого Макре нема ніякої ради, бо він глухий як пень і не почує, коли на нього й цитьнеш. А бабці Фонтейн ніхто на цілому білому світі не зможе завадити, коли вона дорветься до слова, це ви знаєте. Що ж до місіс Тарлтон, то ви помітили, як вона крутить

рудявими очима, дивлячись на Сью? Вона вже налаштувалася й тільки чекає нагоди. А якщо вони щось скажуть, ми муситимемо якось відповісти, хоч у нас і без того в Тарі повно мороки.

Ешлі заклопотано зітхнув. Норови своїх земляків він знав краще від Вілла й пам'ятав, що до війни добру половину сварок і навіть пострілів в окрузі спричиняла місцева звичка промовляти пам'ятне слово над труною небіжчика-сусіда. Здебільшого це були вельми похвальні промови, але траплялися й інакші. Згорьовані родичі покійника часом у найшанобливіших словах добачали щось зовсім протилежне, і ледве встигали останні грудки землі впасти на труну, як зчинялася звада.

Через відсутність католицького священика похоронну відправу, скориставшись для цього молитовником Керрін, мав узяти на себе Ешлі, оскільки від послуг методистських та баптистських пасторів з Джонсборо та Фейєтвілла родина делікатно відмовилася. Керрін, католичка куди ревніша від сестер, дуже засмутилась, як це Скарлет не здогадалася привезти з собою священика з Атланти, і трохи заспокоїлась, лише почувши, що священик, який приїде вінчати Вілла й Сьюлін, помолиться й на Джералдовій могилі. Саме вона, бувши проти запрошення протестантських пасторів з сусідніх околиць, наполягла, щоб за цю справу взявся Ешлі й навіть позначила у своєму молитовнику, які саме місця йому треба буде прочитати. Ешлі стояв, прихилившись до старого бюрка, і думав: тепер від нього залежить, чи все пройде мирно, але ж ця сусідська братія така запальна, що хто й зна, як не допустити до сварки.

— Щось я не бачу ніякого виходу, Вілле,— сказав він, куйовдячи своє ясне волосся.— Не можу ж я порішити бабцю Фонтейн чи старого Макре, або заткнути рота місіс Тарлтон. А найлагідніше, що вони скажуть — це те, що Сьюлін убивця й відступниця і що якби не вона, містер О'Гара був би живий. Клята ця звичка виголошувати промови над небіжчиком! Чисте варварство.

— Послухайте, Еш,— спроквола мовив Вілл.— Мені байдуже, якої вони думки про Сьюлін, але я не допущу, аби проти неї щось було сказано. Перекиньте це все на мене. Коли скінчите читати з книжки й виголошувати молитви і спитаєте: «Може, хтось хоче сказати кілька слів?» — то подивіться просто на мене, щоб я міг перший почати.

Тим часом Скарлет, дивлячись, як важко було носіям

проходити з труною через вузьку хвіртку на кладовище, і в думці собі не покладала, що можуть спалахнути якісь суперечки після похорону. На серці у неї свинцем тяжіла думка, що, ховаючи Джералда, вона ховає чи не останню ланку, яка пов'язує її з тими проминулими днями, коли жилося так щасливо й безтурботно.

Нарешті носії опустили домовину коло могили й поставали поряд, згинаючи й розгинаючи затерплі пальці. Ешлі, Мелані й Вілл увійшли одне за одним у загороду й стали за сестрами О'Гара. Далі за ними протиснувся ще дехто з ближчих сусідів, а решта зупинилася по той бік мурованої огорожі. Скарлет уперше бачила їх усіх разом і була здивована й навіть зворушена, що зібралося чимало людей. Це було дуже мило з їхнього боку, коли врахувати, що багатьом із них довелося добиратись на своїх двох. Усього їх зійшлося п'ять чи шість десятків, декотрі з таких віддалених місць, що навіть дивно, як вони встигли й почути про похорон, і вчасно прибути. Тут були цілі родини з Джонсборо, Фейєтвілла й Лавджоя, дехто ще й зі служниками-неграми. Прийшли дрібні фермери з-за річки, і злидарі з глухих лісових закутин, і жителі болотяної низовини. Болотники були все здоровані, худі й бородаті, в домотканій одежі та єнотових шапках, з рушницями на плечах, з тютюновою жуйкою за щоками. З ними прийшли й жінки — вони стояли, угрузнувши босими ногами в м'якій червоній землі, у кожної дрібка тютюну за спідньою губою. З-під старомодних капелюшків видніли жовтаві малярійні обличчя, а чисто випрані й дбайливо попрасовані їхні ситцеві плаття були накрохмалені аж до блиску.

Ближчі сусіди зібралися всі до одного. Бабця Фонтейн, висхла, зморшкувата й пожовкла, як стара обскубана птиця, стояла, спираючись на свого костура; позад неї були Селлі Манро-Фонтейн і фонтейнівська Молода Господиня. Вони силкувалися пошепки вмовити бабцю і навіть смикали її за поділ, щоб вона сіла на огорожу, але все даремно. Чоловіка бабці, старого лікаря, вже не було з ними. Він помер два місяці тому, і відтоді ущипливий жвавий полиск в очах старої майже весь погас. Кетлін Калверт-Гілтон стояла одинцем, бо й не могло бути інакше, оскільки чоловік її належав до призвідців трагедії, і своє схилене обличчя ховала під вицвілим капелюшком. Скарлет у подиві побачила, що перкалева її сукня в масних плямах, а вкриті ластовинням руки не дуже чисті. Навіть під нігтями видно було чорні дужки. У Кетлін нічого не лиши-

лося від її родовитого походження. Вона виглядала на останню злидарку, а то й ще гірше. Чисто як біла голодранка, зачухана й недбала.

«Не сьогодні-завтра вона й тютюн почне нюхати, якщо вже не почала,— подумала нажахано Скарлет.— Боже милостивий! Так скотитися!»

Вона здригнулась і відвела погляд убік від Кетлін, збагнувши раптом, яка вузька межа відділяє людей родовитих від білих бідаків.

«Це ж і я могла б такою стати, якби не моє завзяття»,— промайнула в неї думка, і хвиля гордощів затопила її: адже після капітуляції вона й Кетлін починали з однакового рівня, обидві мали надію лише на свої руки та на свою голову.

«Але я не так і погано дала собі раду»,— прийшла вона до висновку і, закинувши голову, навіть усміхнулась.

Проте усмішка враз і погасла, коли Скарлет побачила, як гостро бликнула на неї місіс Тарлтон. Змірявши Скарлет докірливим позирком червоних від сліз очей, вона знов перевела їх на Сьюлін, і такою лютгю палав її погляд, що це не обіцяло нічого доброго. За нею та її чоловіком тислося четверо їхніх дочок, руде волосся яких яскріло зовсім недоречно за таких жалобних обставин, а жовто-карі очі бігали, як у вертких і небезпечних звірят.

Усі застигли на місці, чоловіки поскидали капелюхи, жінки перестали шелестіти сукнями й згорнули статечно руки, коли наперед виступив Ешлі з молитовником Керрін у руці. Хвильку він стояв, опустивши очі долі, а сонце золотило йому русяві кучері. Глибока тиша спала на людей, така глибока, що стало виразно чути шерех вітру в листі магнолій, і на диво голосно й журливо прозвучав здалеку повторений кілька разів погук пересмішника. Ешлі почав читати молитви, і всі схилили голови, прислухаючись до його лункого голосу, що розмірено вимовляв короткі й урочі слова.

«Ох, який же в нього чудовий голос! — подумала Скарлет, відчуваючи, як їй стискає горло.— Коли вже хтось мав відчитати молитви над татом, я рада, що за це взявся Ешлі. Краще він, ніж священик. Краще, щоб тата ховав хтось із його близьких, ніж чужий».

Дійшовши до виділених Керрін молитов, в яких мовилося про душі в чистилищі, Ешлі раптом згорнув книжку. Тільки Керрін завважила цей відступ його, і здивовано підвела погляд, коли він почав проказувати «Отченаш».

Ешлі знав, що половина присутніх зроду не чула про чистилище, а ті, хто чув, сприйняли б це за особисту образу, якби він натякнув, нехай навіть через молитву, що такий добропорядний чоловік, як містер О'Гара, не потрапить прямісінько до раю. Отож, з огляду на громадську думку, він обминув будь-які згадки про чистилище. Ці люди цілком щиро приєднали голоси до «Отченашу», але розгублено змовкли, коли він почав «Радуйся, Богородице». Вони ніколи не чули цієї молитви й стали крадькома позирати одні на одних, тоді як дівчата О'Гари, Мелані й челядь з Тари дружно промовили відповідні слова: «Молися за нас нині й у нашу смертну годину. Амінь».

Після цього Ешлі підвів голову і хвилинку постояв, не певний, як бути далі. Очі присутніх були у чеканні спрямовані на нього, кожен намагався стояти якомога зручніше, гадаючи, що відправа триватиме довго. Вони готові були далі слухати, їм і на думку не спадало, що розраховані на цей обряд католицькі молитви вже вичитано. Похорони в їхній окрузі ніколи так швидко не кінчалися. Баптистські й методистські священнослужителі, що задовольняли їхні духовні потреби, не мали усталених молитов, а імпровізували залежно від обставин і звичайно завершували службу лише тоді, коли присутніх розжалоблять до сліз, а осиротілих родичок небіжчика доведуть до голосних схлипувань. Сусідів би шокувало, засмутило й обурило, якби виявилося, що цими короткими молитвами й вичерпується відправа над тілом їхнього дорогого друга, і Ешлі це знав краще за будь-кого. Потім ще цілі тижні обговорювали б цю подію за обідом, і загальна думка округи була б така, що сестри О'Гари не виказали належної поваги до свого батька.

Тим-то, попросивши поглядом пробачення в Керрін і знову схиливши голову, Ешлі почав виголошувати з пам'яті єпископальну заупокійну службу, яку йому часто доводилося читати у Дванадцяти Дубах над небіжчиками-рабами.

«Я єсмь воскресіння й життя... і кожен, хто... вірує в мене, житиме вічно».

Молитовний текст не відразу зринав йому в пам'яті, тож він говорив повільно, вряди-годи примовкаючи на хвильку, поки пригадаються дальші слова. Але ця розмірена рецитація якраз ще дужче вражала слухачів, і жалобники, які досі стояли з сухими очима, тепер почали діставати хусточки. Затяті баптисти й методисти, вони гадали, що це все діється у згоді з католицьким ритуалом, і вже ладні були змінити свою первісну думку, ніби в католиків служба

холодна й суто папістська. Скарлет і Сьюлін також на цьому не знались і вважали слова молитов гарними й утішливими. Тільки Мелані й Керрін усвідомлювали, що ірландця, ревного католика, ховають за приписами англіканської церкви. Але Керрін занадто була приголомшена горем і ображена відступництвом Ешлі, щоб втручатись.

Скінчивши, Ешлі сумними сірими очима обвів присутніх. Він помовчав хвилинку, а тоді, зупинивши погляд на Віллові, озвався:

— Може, хто хотів би сказати що-небудь?

Місіс Тарлтон нервово смикнулася, але Вілл випередив її: він ступнув наперед, зупинився в узголів'ї труни й почав своїм рівним безбарвним голосом:

— Друзі, може, вам здасться, що я забагато на себе беру, першим пориваючись сказати... бо ж я тільки один рік і знав містера О'Гару, тоді як ви всі знаєте його років двадцять, а то й більше. Але я маю виправдання. Якби він прожив ще з місяць, я дістав би право назвати його батьком.

Здивований гомін прокотився натовпом. Сусіди були надто добре виховані, аби перешіптуватись, та все-таки почали переступати з ноги на ногу й поглядати на похилену голову Керрін. Кожен знав про Віллову мовчазну прихильність до неї. Побачивши, куди спрямувались їхні погляди, Вілл, одначе, вдав, ніби нічого не помітив, і незворушно мовив далі:

— А що я маю побратися з міс Сьюлін, тільки-но приїде священик з Атланти, то я й подумав, що, може, це дає мені право висловитись поперед інших.

Останні Віллові слова заглушив легкий гул серед громади, як ото забринить рій розворушених бджіл. І розчарування, і обурення чулись у тому гулі. Вілла всі любили й поважали за те, що він зробив для Тари. І всі знали, що серце Вілла лежить до Керрін, тому звістка про його намір узяти собі за дружину не її, а цю парію, просто не вкладалася їм у голови. Щоб симпатяга Вілл та одружився з цією негідницею, цією підлою Сьюлін О'Гарою!?

Якусь часину тривало загальне напруження. Очі місіс Тарлтон заіскрилися, губи безгучно заворушились. Тишу порушив писклявий голос Макре, який попросив онука повторити йому Віллові слова. Вілл дивився на них усе так само лагідно, але в блідувато-голубих очах у нього крився виклик: хай-но спробує хтось хоч словом осудити його

майбутню дружину! З хвилину було неясно, що переважить: щира симпатія, яку всі відчували до Вілла, чи їхня зневага до Сьюлін. Переміг урешті Вілл. І він повів далі свою мову, наче пауза була цілком природна.

— Я не знав містера О'Гару в розквіті літ, як ви всі його знали. Я знав його лише як порядного джентльмена вже в літньому віці, з трошки ушкодженим розумом. Але я від усіх вас чув, який він був раніше. І я хочу таке сказати. Він був мужній ірландець, південський джентльмен і вірний конфедерат, як мало хто. Що може бути кращого, як сукупність таких трьох рис характеру! І важко сподіватись, щоб у майбутньому ми мали багатьох, подібних до нього, бо час, коли з'являлися такі люди, відійшов у минуле разом з ними. Той, кого ми оце ховаємо, народився в іншій країні, але він був щирим джорджіанцем — куди більшою мірою, ніж будь-хто з нас. Він жив нашим життям, любив нашу землю і, як на те пішло, помер за нашу Благородну Справу, як вояки помирають. Він був один з нас, і йому властиві були й наші чесноти, й наші вади, наша сила й наша слабкість. До його чеснот належало завзяття: коли він розохотився до чогось, то вже ніщо його не могло зупинити, і ніхто з людей не міг його залякати. Ніяка *зовнішня сила* не годна була його поконати.

Він не злякався, коли англійські власті замірились його повісити. Він просто взявся в ноги й зник. А прибувши до нашого краю злидарем, він і цього не злякався. Він став працювати й доробився грошей. І не побоявся оселитись серед тутешньої пущі, коли ще тільки-тільки викурили відси індіанів. Дику пущу він перетворив на велику плантацію. А коли спалахнула війна і гроші його пішли з димом, він однак не злякався, що може знову зубожіти. І коли янкі пройшли через Тару й могли спалити маєток, а його самого вбити, він і тоді не піддався паніці й не спроневірився. Він тільки став твердо на своїй землі й не зрушив з місця. Тим-то я й кажу, що йому властиві були наші чесноти. Бо ніяка *зовнішня сила* не годна жодного з нас поконати.

Але й наші вади були йому властиві: поконати його могло тільки розбите серце. Я хочу сказати, що ввесь світ не міг йому нічого заподіяти, а от перед власним серцем він виявився безсилий. Коли померла місіс О'Гара, щось надірвалось у нього в душі, і це його й поконало. А той, кого ми бачили опісля,— то вже був хтось інший.

Вілл помовчав трохи й спокійно обвів поглядом обличчя присутніх. Люди під палючим сонцем прикипіли до землі,

мов зачаровані, і гнів на Сьюлін, що ятрив їм серце, тепер пригас. На мить Вілл зупинив погляд на Скарлет, і в кутиках його очей з'явились ледь помітні зморщечки, наче він потай підбадьорливо всміхався до неї. Скарлет, що насилу стримувала сльози, почулася бадьоріше. Вілл говорив цілком розважливо, а не патякав усякі дурниці про зустріч у тому іншому, кращому світі, та про те, що треба скоритися волі Божій. А для Скарлет завжди джерелом сили й утіхи був тверезий глузд.

— І я не хочу, щоб хтось із вас думав гірше про нього тому, що він надломився. Всі ми, і я теж, такі, як він. У нас такі самі слабини й такі самі хиби. Ніхто й ніщо не годне поконати нас, як і його не годне було поконати,— ні янкі, ні саквояжники, ні важкі часи, ні високі податки, ні навіть справжня голоднеча. А ось та слабина, що криється в нашому серці, може звалити нас вмріока. І це не конче втрата близької людини, як то було з містером О'Гарою. У кожного своє опертя в житті. І я хочу сказати, що як хто втратив це своє опертя, то краще йому й не жити. В наші часи нема для таких місця на землі, їм краще в могилі... Отож я й кажу, що не варто зараз оплакувати містера О'Гару. Оплакувати його треба було тоді, коли Шерман пройшов по нашій землі й містер О'Гара втратив свою дружину. А тепер, коли його тіло возз'єднається з його серцем, я не бачу підстав побиватися, це було б надто вже себелюбно, і це кажу я, що любив його, як рідного батька... Тому якщо ви не проти, ми більше нічого не промовлятимем над його труною. Родина й так дуже тяжко переживає своє горе, тож будьмо милосердні.

Вілл замовк, а тоді, обернувшись до місіс Тарлтон, стиха сказав:

— Чи не були б ви такі ласкаві, мем, щоб відвести Скарлет у дім? Їй не годиться так довго стояти на сонці. Та й у бабці Фонтейн, хай вона дарує мені, здоров'я не таке вже міцне.

Здригнувшись, що так несподівано надгробну орацію поступило звернення до її особи, Скарлет аж почервоніла, вони побачила спрямовані на неї очі присутніх. Вагітність її і без того помітна, навіщо було Віллові ще й прямо наголошувати на це? Збентежена, вона кинула обурений погляд на Вілла, але того це не вразило.

«Не сердьтеся,— казали його очі.— Зрозумійте, що так треба».

Він уже поводився, як господар дому, і Скарлет, аби не

влаштовувати сцени, безпорадно обернулася до місіс Тарлтон. А ця леді, забувши про Сьюлін, чого Вілл якраз і домагався, ту ж мить перекинулася думками до такої привабливої для неї справи, як відтворення роду — однаково, тваринного чи й людського,— і підхопила Скарлет під руку.

— Ходімо до хати, голубонько.

На обличчі місіс Тарлтон постав щиро турботливий вираз, і Скарлет дозволила провести себе крізь натовп, що розступався перед нею. Її проводжали співчутливим шепотом, а дехто навіть підбадьорливо поплескав по плечах. Коли Скарлет порівнялася з бабцею Фонтейн, стара леді простягла кістляву кліпшню й сказала:

— Дай-но мені руку, дитятко,— і докинула, сердито бликнувши в бік Селлі та Молодої Господині: — А ви не йдіть, я й без вас обійдуся.

Натовп повільно зімкнувся за ними, і вони втрьох подалися тінявою стежкою до будинку, причому місіс Тарлтон так міцно тримала Скарлет попідруку, аж мало не відривала від землі.

— І чого Вілл це зробив? — запально скрикнула Скарлет, коли люди на кладовищі вже не могли її почути.— Це однаково що заявити: «Гляньте на неї! Вона скоро приведе дитину!»

— Ну й що? Хіба ж це не правда? — відказала місіс Тарлтон.— Вілл правильно зробив. Це дурне — стовбичити на такій жароті: ти могла б зімліти, й стався б викидень.

— Вілл не за викидень її журився,— озвалася бабця Фонтейн, трохи захекано дибуляючи через подвір'я до ганку. На обличчі у неї грав гіркий здогадливий усміх.— Вілл хитрук. Він не хотів, щоб ми з тобою, Беатріс, лишалися біля могили. Він боявся, щоб ми чогось такого не бовкнули, і розумів, що інакше нас не здихається... Та й не тільки це. Він не хотів, щоб Скарлет почула, як падатимуть грудки землі на труну. І він мав рацію. Затям, Скарлет: допоки ти не чула цього звуку, небіжчик усе одно як живий для тебе. А от коли це почуєш... Це як останній звук у житті, щось таке страшенно моторошне... Допоможи мені, дитя, піднятися сходами, і ти, Беатріс, дай мені руку. Скарлет твоя рука так само непотрібна, як і милиці, а в мене здоров'я не таке вже міцне, Вілл слушно зауважив... Він знав, що ти була батькова улюбленіця, і не хотів, щоб на твоїх очах його закопували. А ось твої сестри, він прикинув, не так сильно це переживатимуть. Сьюлін тільки

й думає, що про свою ганьбу, а Керрін — про Бога. Тоді як тобі, дитя, нема на що спертися, еге ж бо?

— Нема,— погодилася Скарлет, допомагаючи старій леді підійматися сходинками й мимоволі дивуючись, яка глибока правда звучала в цьому тремкому старечому голосі.— Я ніколи в житті не мала на кого спертись — окрім мами.

— Але втративши її, ти виявила, що можеш сама вистояти, еге ж? А ось дехто не міг. Як, скажімо, твій батько. Вілл має рацію. Не побивайся за батьком. Він не міг обходитись без Еллен, і зараз йому краще там, де він є. Як і мені буде краще, коли я прилучуся до свого старого.

Вона сказала це, не напрошуючись на співчуття, та й ніхто його їй і не висловив. Вона сказала це так природно й невимушено, немов чоловік її був живий і перебував десь у Джонсборо, куди можна було дістатися бричкою. Бабця занадто довго прожила на світі й занадто багато всякого надивилася, щоб боятися смерті.

— Але ви... ви теж можете самі вистояти,— зауважила Скарлет.

Стара леді кинула на неї по-пташиному гострий погляд.

— Та можу, хоч це іноді страшенно прикро.

— Послухайте, бабуню,— втрутилася місіс Тарлтон,— не треба говорити таке Скарлет. Вона й без того пригнічена. Таку дорогу витримала, і так туго зашнурована, і це нещастя та спека — вже й цього вистачить, щоб стався викидень, а ви ще додаєте жару балачками про горе та скорботу.

— Та нехай йому чорт! — роздратовано вигукнула Скарлет.— І зовсім я не пригнічена! Я не така хирлява, щоб тільки що — і вже викидень!

— Тут ніколи не вгадаєш,— застережливо мовила місіс Тарлтон.— Я он втратила свого первістка, побачивши, як бугай розпоров живота нашому чорнюкові. Або — пам'ятаєте Неллі, мою руду кобилу? Так ото вона аж пашіла здоров'ям, але збудлива була — просто страх, і якби я не догледіла її...

Годі, Беатріс,— урвала її бабця.— Я ручуся, що у Скарлет не буде викидня. Ми посидимо вдвох у холі в холодку. Тут якраз приємно так повіває. А ти, Беатріс, сходи принеси нам з кухні по скляночці сколотин, коли знайдеш. А то ще заглянь у комірчину, чи нема там трохи вина. Мені б не завадила чарчина. Посидьмо, поки люди прийдуть прощатися.

— Скарлет треба було б у ліжко,— наполягала місіс Тарлтон, міряючи її постать поглядом знавця, що може визначити термін вагітності з точністю до хвилини.

— Нічого, йди-йди,— мовила бабця, штрикнувши місіс Тарлтон костуром, і та, недбало кинувши капелюшка на буфет і пригладивши рукою рудяве змокріле волосся, подалася на кухню.

Скарлет відхилилась у кріслі й розщібнула два верхні гудзики на тісній блузці. У високому холі панували прохолода й сутінок, на легенькому протязі крізь увесь дім було так мило після спекоти на сонці. Вона глянула через хол у вітальню, де ще недавно лежав Джералд, і, силкуючись відійти думками від нього, перевела погляд угору, на портрет бабусі Робійяр над каміном. Цей пошрамований багнетом портрет жінки з високою зачіскою, напівоголеними грудьми й холодною зухвалістю в погляді, як завжди, підбадьорливо подіяв на Скарлет.

— Не знаю, що більше дойняло Беатріс Тарлтон — втрата її хлопців чи коней,— озвалася бабця Фонтейн.— Вона ж бо ніколи особливо це цікавилася ні Джімом, ні дівчатами. Оце таких, як вона, Вілл і мав на увазі. Опертя її ущербилося. Часом я побоююсь, чи не скінчить вона так, як твій батько. Адже найбільша для неї радість була бачити, як плодяться коні або люди, а тепер, коли жодна з її дівчат не вийшла заміж та й не має на це ніякої надії в тутешніх краях, їй нічим заповнити своє життя. Якби вона не мала серця справжньої дами, її можна було б вважати звичайною плебейкою... А Вілл правду казав, що пошлюбить Сьюлін?

— Правду,— відповіла Скарлет, дивлячись старій просто у вічі. Господи Боже, та вона досі ще пам'ятає ту пору, коли до смерті боялася бабці Фонтейн! Але що ж — відтоді вона давно виросла й не завагалася б послати стару під три чорти, якби та надумала пхати носа в їхні справи у Тарі.

— Він міг би й кращу вибрати,— заявила бабця без манівців.

— Невже? — задерикувато відказала Скарлет.

— Нема чого так заноситись, міс,— ущипливо осадила її стара.— Я не стану ганити твою дорогеньку сестричку, хоч якби побула ще на кладовищі, то без цього не обійшлося б. Я інше хочу сказати: в наших околицях така обмаль женихів, що Вілл міг би вибрати майже будь-кого з дівчат.

Он у Беатріс четверо диких кицьок, і у Манро дівчата, і у Макре...

— Він вибрав собі Сьюлін, і квит.

— Їй дуже поталанило з ним.

— Це Тарі поталанило.

— Ти любиш свою домівку, еге ж бо?

— Люблю.

— Так дуже любиш, що не заперечуєш, коли твоя сестра виходить за хлопця з нижчого кола — аби лише був добрий господар для Тари?

— З нижчого кола? — повторила Скарлет, якій досі це не спадало на думку.— З нижчого, кажете? Та яке тепер значення має чиєсь там походження, коли головне, що дівчина дістає чоловіка, котрий зможе про неї подбати!

— Це ще як сказати,— промовила Стара Господиня.— Дехто зазначив би, що ти мислиш цілком тверезо. А інші сказали б, що ти опускаєш планку, якої ніколи не можна й на цаль опускати. Вілл усе-таки не з родовитої сім'ї, як дехто з твоїх предків.

Вона скинула гострим поглядом на портрет бабусі Робійяр.

Скарлет подумки зміряла постать Вілла — такий він худорлявий і непримітний, вічно з соломинкою в роті, всім своїм виглядом якийсь наче сонний, як і більшість дрібних фермерів з глушини. За ним не стояли чередою багаті, іменити й шляхетні предки. Перший у його роду, хто ступив на землю Джорджії, цілком міг бути одним з боржників Оглторпа [1] або його безправних орендарів. Вілл зроду не навчався в коледжі, вся його освіта обмежувалась чотирма класами загумінкової школи. Він був чесний і відданий, терплячий і неабияк працьовитий, але родовитим походженням таки не міг похвалитись. Як на мірку Робійярів, це був, безперечно, нерівний шлюб для Сьюлін.

— Отож ти схвалюєш, що Вілл стане членом вашої родини?

— Так,— затято відповіла Скарлет, готова накинутись на стару, якщо та скаже бодай слово осуду.

— Можеш поцілувати мене,— раптом мовила бабця і всміхнулась якнайзичливіше.— Досі, Скарлет, ти не дуже мені подобалась. Ти завжди була твердим горішком, навіть у дитинстві, а мені не дуже до вподоби жінки тверді на

[1] Джеймс Едвард Оглторп (1696—1785) — один з перших англійських поселенців у Джорджії, де він заснував селище 1773 року.

вдачу, за винятком мене самої. Але я ціную твоє ставлення до життя. Ти не лементуєш, коли нема на щось ради, хоч у душі, може, і клекотиш. Ти береш перепони достоту як добра мисливська конячка.

Скарлет непевно всміхнулася й слухняно цмокнула підставлену їй зморшкувату щоку. Приємно було знов чути схвальні слова про себе, хоч вона й не зовсім розуміла, чим саме їх заслужила.

— Тут багато хто осуджуватиме тебе, що дозволяєш Сью вийти за білого злидаря, хоча до самого Вілла всі дуже прихильні. Вони скажуть, що він чудовий хлопець, і тут-таки докинуть: який жах, що одна з дівчат О'Гар мусить одружуватися з плебеєм. Але хай це тебе не бентежить.

— Мене ніколи не бентежить людський поговір.

— Я знаю.— У старечому голосі почулись ущипливі нотки.— Тож і добре, що тебе не бентежать чиїсь там балачки. Мабуть, це буде дуже вдалий шлюб. Звісно, Вілл довіку так і не позбудеться ознак свого походження й не виправить своєї вимови. І навіть розжившись на бозна-які гроші, ніколи не наведе в Тарі такого блиску й шику, як то зробив твій батько. Білі злидарі не вміють жити з блиском. Але в душі Вілл — порядна людина. Він нутром чує, як треба поводитись. Тільки той, хто має вроджену порядність, міг так влучно викласти наші вади, як це зробив він отам над могилою. Ніщо в світі не може нас поконати — це ми самі робимо, коли тужимо за тим, чого в нас уже більш ніколи не буде, коли надто багато живемо спогадами. Атож, з Віллом добре буде і Сьюлін, і Тарі.

— Так ви схвалюєте, що я дозволяю їй вийти за нього?

— Боже мій, ні! — Старечий голос звучав гірко й утомлено, але й енергійно.— Схвалювати, коли білі злидарі одружуються з представницями давніх родів? Х-хе! Чи можу я схвалити схрещення безпорідного коня з расовою кобилою? Воно то так, ці злидарі бувають добрі, й роботящі, й чесні, але...

— Але ж ви самі сказали, що цей шлюб буде дуже вдалий! — скрикнула ошелешена Скарлет.

— Просто я гадаю — Сьюлін пощастило, що вона виходить за Вілла... що вона взагалі виходить заміж, бо їй прикро треба чоловіка. А де вона іншого знайде? Та й де ви візьмете доброго управителя в Тару? Однак це не означає, що мені цей шлюб подобається більш, ніж тобі.

«Але мені він якраз подобається,— подумала Скарлет, силкуючись уловити, що має на увазі стара.— Я рада, що

Віллі бере Сьюлін за дружину. Чого вона вважає, що я проти цього? Як на неї, то коли вона проти, я теж повинна бути проти».

Як завжди, Скарлет губилася і їй ставало трохи соромно, коли люди покликались на свої думки й мотиви, гадаючи, ніби вона їх цілком поділяє.

Бабця тим часом, обмахуючи себе пальмовим листком, провадила далі:

— Я не схвалюю цього шлюбу так само, як і ти, однак я практично підходжу до справи, як і ти. І коли стається щось неприємне, на що нема ради, то я не бачу ніякого сенсу в тому, щоб гвалтувати й кóпати землю ногами. У житті бувають усілякі перепади, і нічого тут збивати бучу. Я знаю це, бо і в моєму роду, і в роду мого старого таких перепадів було багатенько, аж занадто. І якщо є у нас життєве гасло, то воно таке: «Дарма крику не зчиняй — усміхнись і свого часу дожидай». Під цим гаслом ми пережили чимало знегод, всміхаючись і дожидаючи свого часу, тож ми справжні знавці, коли йдеться про виживання. Довелося ними стати. Ми завжди ставили не на того коня. Втікали з Франції з гугенотами, з Англії — з кавалерами [1], з Шотландії — з Красунем принцом Чарлі [2], з Гаїті — коли там повстали негри, а тепер ось і янкі дали нам чосу. Та щоразу минало кілька років, і ми знову спиналися на ноги. І знаєш чому?

Вона схилила голову набік, і Скарлет подумала, що стара зараз страшенно схожа на старезного мудрого папугу.

— Ні, певно, що не знаю,— чемно відповіла Скарлет. Але в глибині душі їй було смертельно нудно, як і того дня, коли стара поринула у спогади про бунт індіанців над Струмком.

— А ось чому. Ми схиляємось перед неминучим. Тільки не як пшениця, а як гречка! Коли настає буря, достигла пшениця лягає під вітром, бо в неї сухе колосся, неспроможне хилитись. А достигла гречка має сік у стеблах, і вона тільки клониться. Коли ж вітер ущухає, вона випростується і стає майже така сама пряма й сильна, як перше була. Тож і ми з такого племені, що вміє схилитись, коли

---

[1] Кавалери — прибічники англійського короля Карла I Стюарта (1600—1649), усунутого від влади й страченого в ході Англійської буржуазної революції.

[2] Красунь принц Чарлі — одне з прізвиськ Карла (Чарлза) Стюарта (1720—1788), невдалого претендента на шотландський трон.

конче треба. На міцному вітрі ми робилися дуже гнучкі, бо знали, що ця гнучкість виправдовує себе. Коли настає скрута, ми схиляємось перед неминучим без ніяких нарікань, і працюємо, і всміхаємось, і дожидаємо свого часу. І заграємо з тими, хто нижче за нас, і беремо від них усе, що можемо взяти. А знову вбившись у колодочки, даємо копняка тим, по чиїх хребтах видерлися нагору. В цьому, дитя моє, полягає секрет виживання.— І помовчавши трохи, додала: — Я звіряю його тобі.

Стара леді гмукнула, неначе втішена власними словами, хоч і які вони були їдкі. Вона дивилась так, немов сподівалася на відгук Скарлет, але та не дуже добрала сенсу в словах старої і не могла придумати, що б таке сказати.

— Ні, любонько,— вела далі Стара Господиня,— наша порода така, що її можна пригнути, а вона знов і знов випростається. Тільки з наших сусідів мало хто такий. Глянь на Кетлін Калверт. Ти ж бачиш, до чого вона докотилася. Біла злидота! Ще нижче впала, ніж її чоловік. Глянь на родину Макре. Притиснуті до землі, безпорадні, не знають, на яку ступити, за що взятися. І навіть не намагаються щось робити. Водно тільки скімлять, які були колись добрі часи. Або глянь на... та майже на будь-кого в цій окрузі, за винятком моїх Алекса й Селлі, тебе й Джіма Тарлтона з його дівчатами та ще декого. Решта вся пішла на дно, бо в них нема життєвої снаги, нема духу, щоб знову зіп'ястися на ноги. Вони трималися на плаву, поки були гроші й чорнюки, а як не стало ні грошей, ні чорнюків, вони вже в другому поколінні перейдуть на злидарів.

— Ви забули про Вілксів.

— Ні, я не забула про них. Я просто подумала, що з чемності краще про них не згадувати, оскільки Ешлі гість у цьому домі. Але як ти вже згадала їх, то що ж — глянь, які вони! Ось Індія, я чула, вже висохла на кощаву стару діву й корчить із себе вдову, бо Сью Тарлтон загинув, і не пробує навіть забути його й знайти когось іншого. Звісно, вона вже переліток, та котрогось удівця з купою дітей могла б і підловити. А бідна Душка завжди упадала за хлопцями, хоч сама дурна, як курка. Щодо Ешлі, то тільки подивись на нього!

— Ешлі — дуже порядний,— запально почала була Скарлет.

— А я ніколи й не заперечувала цього, але ж він безпорадний, як черепаха горічерева. Якщо родина Вілксів

і виживе за цих скрутних часів, то це завдяки Меллі, а не Ешлі.

— Меллі! Господи, бабуню! Що ви кажете? Я прожила з Меллі досить довго під одним дахом, тож добре знаю, яка вона квола й полохлива, у неї не стане духу навіть гусці сказати «Киш!».

— А навіщо, власне, треба казати гусці «Киш!»? Як на мене, це просто даремне гаяння часу. Гусці вона, може, й не скаже «Киш!», але скаже це всьому світові, або урядові янкі, або чомусь іншому, що загрожуватиме її любому Ешлі, чи її синкові, чи її уявленню про шляхетність. Вона живе за іншими приписами, ніж ти, Скарлет, або я. Це ті приписи, за якими діяла б твоя мати, якби жива була. Меллі нагадує мені твою матір замолоду... І, може, завдяки їй родина Вілксів і виживе.

— Та Меллі просто добромисна недотепа. Але до Ешлі ви несправедливі. Він...

— Облиш-бо! Ешлі вихований тільки для того, щоб читати книжки. А це не допоможе людині вибратися з тієї скрути, в якій ми всі опинилися. Гіршого за нього орача, я чула, нема на всю округу. Ось лишень порівняй його з моїм Алексом! До війни він був найбільший гуляка на світі, і тільки й думав, щоб дістати нову краватку, та як напитися, та підстрелити когось, та присусідитись до котрої з дівчат, які теж добрі штучки були. А глянь на нього тепер! Навчився господарювати, бо мусив. Інакше пропав би з голоду, а вкупі з ним і ми всі. Тепер він вирощує найкращу в окрузі бавовну, ось так, любонько. Куди кращу, ніж у Тарі! Розуміється на тому, як доглядати свиней та курей. Ха! Він молодець, хоч і запальний аж не як. Знає, як дожидати свого часу, як змінюватись, коли заходять нові обставини, а коли злине ця нав'язлива Реконструкція, ти побачиш, що мій Алекс буде такий самий багатий, як і його батько та дід були. А Ешлі...

Скарлет боляче було слухати, як обмовляють Ешлі.

— Це все порожні теревені,— холодно урвала вона стару.

— Ну, я б не сказала,— зауважила стара, бликнувши на неї гострим оком.— Бо ж і ти не інакше поводишся, відколи перебралась до Атланти. А так! Ми хоч і закопалися тут у глушині, а чували про твої витівки. Зайшли нові часи, і ти змінилася разом з ними. Ми чували, як ти лигаєшся з янкі та з усякою білою потолоччю, з цими скоробагатьками-саквояжниками, аби видурити в них гро-

шенята. Ти, я чула, нічим не гребуєш. Але так і треба, як на мене. Витягни з них усе до цента, якщо зможеш, а коли набереш достатньо, то копняком їх у пику, бо вони вже будуть тобі не потрібні. Подбай уже це зробити, і зробити як слід, а то поналипає до тебе ця потолоч, і буде тобі непереливки.

Скарлет дивилася на стару, звівши брови й силкуючись добрати ладу в її мові. Вона все ще не дуже розуміла, до чого та хилить, і ніяк не могла притлумити в собі обурення, що Ешлі порівняно з черепахою, перекинутою горічерева.

— Я гадаю, ви помиляєтесь щодо Ешлі,— ні сіло ні впало мовила вона.

— Ти, Скарлет, просто нетямуща.

— Це вам так здається,— грубувато відповіла Скарлет, шкодуючи, що не може дати старій по мармизі.

— О, коли йдеться про долари й центи, ти тямиш досить добре. Тямиш по-чоловічому. Але як жінка ти геть нетямуща. Ти не вмієш розпізнавати людей.

Очі Скарлет заблискали вогнем, вона раз у раз стискала й розтискала кулаки.

— Розпалила я тебе до шалу, правда? — запитала стара пані, усміхаючись.— Саме цього я й хотіла.

— Ви хотіли, он як! А скажіть, будь ласка, навіщо?

— В мене досить на це підстав, і то поважних.

Бабця відхилилася в кріслі, і Скарлет нараз побачила, яка вона страшенно знеможена й неймовірно стара. Маленькі клішнюваті руки, згорнуті над віялом, були жовті й воскові, мов у мертвяка. У Скарлет раптом зблиснув здогад, і весь гнів її розвіявся. Нахилившись, вона взяла обіруч долоню старої.

— Ви миленька вигадниця, та й годі,— сказала Скарлет.— Нагородили тут такого, що й самі ані слову з цього не вірите. Це ви тільки для того, щоб одвернути мої думки від тата, еге ж?

— Нема чого примилюватись! — буркотливо кинула їй Стара Господиня, висмикуючи долоню.— Почасти й для того, а почасти тому, що мої слова — це щира правда, тільки ти надто дурна, аби їх зрозуміти.

Але на обличчі у неї був легенький усміх, і мова її не здавалась такою жалкóю. Скарлет уже забула про свій гнів. Стара ж зовсім не думає того, що набазікала про Ешлі.

— Все одно я вам вдячна. Це так добре з вашого боку, що ви поговорили зі мною. І я рада, що ми однакової думки

про Вілла й Сьюлін, навіть якщо... навіть якщо багато людей не схвалюють їхнього наміру.

У холі нарешті з'явилася місіс Тарлтон з двома склянками сколотин. Невмійка в хатніх справах, вона розхлюпала сколотини, і рідина опливала склянки.

— Довелося за ними аж до буди над струмком сходити,— пояснила вона.— Пийте швидше, бо вже люди вертають з кладовища. Скарлет, а ти й справді дозволиш Сьюлін вийти за Вілла? Вона, власне, не дуже його й варта, але ж він з білих злидарів і...

Скарлет і бабця перезирнулись. В очах старої поблискували зухвалі вогники, і Скарлет відповіла їй таким самим поглядом.

РОЗДІЛ XLI

Коли всі сусіди розпрощалися і вдалині завмер скрип коліс та тупіт копит, Скарлет пішла до кабінету Еллен і дістала з шухляди бюрка щось блискуче, сховане наперед серед пожовклих паперів. Почувши, як у вітальні шморгає носом Порк — він саме накривав стіл на обід,— вона гукнула його. Обличчя негра, коли він увійшов, було таке нещасне, як у собаки, що втратив хазяїна.

— Порку,— суворо зауважила Скарлет,— якщо ти знову розплачешся, я... я теж заплачу. Годі-бо.

— Добре, мем. Я хочу стриматись, дуже хочу, та як тільки подумаю за місте' Джералда і...

— Ну то не думай. Як інші плачуть, я можу витримати, але якщо ти — то я вже не можу. Невже ти не розумієш? — перейшла вона на лагідніший тон.— Я не можу витримати твоїх сліз, бо знаю, як ти його любив. Висякай носа, Порку. Я маю для тебе подарунка.

Ледь помітна зацікавленість промайнула в очах у Порка, коли він гучно сякався — але більше задля годиться, із чемності.

— Пам'ятаєш ту ніч, коли тебе мало не підстрелили в чужому курнику?

— На Бога, міс Скарлет! Я зроду...

— Ну не кажи,— що було, те було, тож не відпирайся, коли вже так багато часу відтоді збігло. Пам'ятаєш, я ще сказала, що подарую тобі годинника за твою вірність?

— Так, мем, пам'ятаю. Я думав, ви вже забули.

— Ні, не забула, і ось я тобі його й дарую.

Вона простягла йому масивного золотого годинника з

різьбленням на покришці та з ланцюжком, де теліпалось кілька брелоків і печаток.

— Боже мій, міс Скарлет! — скрикнув Порк.— Це ж годинник містер Джералда! Я мільон раз бачив, як він дивився на нього!

— Атож, це татків годинник, Порку, і я дарую його тобі. Бери.

— Ой ні, мем! — Пройнятий жахом, Порк аж сахнувся назад.— Це годинник білого жентмена, та ще й містер Джералда. І як ви таке сказали, щоб віддать його мені, міс Скарлет? Цей годинник по праву має належати маленькому Вейдові Гемптону.

— Він належить тобі. Що такого Вейд Гемптон зробив для тата? Чи доглядав його, коли він був слабий і немічний? Чи купав його, й зодягав, і голив? Чи був при ньому, коли прийшли янкі? Чи ходив красти для нього? Не дурій, Порку. Коли хто й заслужив годинника, то це ти, і я знаю, що тато погодився б зі мною. Бери його.

Вона піднесла чорну долоню й втисла в неї годинника. Порк дивився на коштовну річ з побожним острахом, і поволі захоплення почало розпливатись по його обличчю.

— Це справді мені, міс Скарлет?

— Авжеж тобі.

— Що ж, м-м... дякую, мем.

— А ти не хочеш, щоб я взяла його до Атланти й там віддала граверові?

— А що цей грабер значить? — У голосі Порка з'явилася підозра.

— Це значить такий чоловік, що напише на задній покришці що-небудь таке... ну, скажімо: «Доброму й вірному служникові Порку від родини О'Гар».

— Ні, м-м... дякую, мем... Не тра мені цього грабера.— Порк відступив на крок, міцно затиснувши в руці годинника.

Легенька усмішка заграла у Скарлет на обличчі.

— Що таке, Порку? Ти не довіряєш мені, що я привезу його назад?

— Ні, мем, я довіряю... але ж, знаєте, мем, ви можете й передумати.

— Я не передумаю.

— Ну, мем, ви можете продати його. Це ж, мабуть, які гроші можна взяти.

— Ти що, гадаєш, я можу продати татків годинник?

— А чого ж, мем... коли вам тра буде грошей.

— Тебе годилося б відшмагати за такі слова, Порку. Щось мені вже здається, що краще забрати годинника назад.

— Ні, мем, ви цього не зробите! — Вперше за ввесь день усміх проблиснув на його згорьованому виду.— Я знаю-бо вас... Але тут таке ще, міс Скарлет...

— Я слухаю, Порку.

— Коли б ви хоч уполовину були такі добрі до білих, як ви добрі до негрів, то, їй-бо, люди куди б краще до вас ставилися.

— Вони й так до мене добре ставляться,— відказала вона.— А тепер іди знайди містера Ешлі й скажи, що мені треба його бачити, негайно.

*

Ешлі сів на дзиглик Еллен біля бюрка — під його довгим тілом той і зовсім змалів — і вислухав пропозицію Скарлет піти управителем на її тартак з умовою, що половина прибутків належатиме йому. Поки вона говорила, він жодного разу не підвів на неї очі й не озвався бодай словом. Він сидів, утупившись у свої руки, повільно обертаючи їх долонями то вгору, то вниз, наче уперше в житті мав нагоду до них придивитись. Попри тяжку працю, вони були у нього тонкі й чутливі і, як на фермера, на диво добре доглянуті.

Його похилена голова й мовчанка занепокоїли її трохи, і вона заходилася вдвічі жвавіше розписувати вигоди своєї пропозиції. Крім того, вона розраховувала і на свою чарівну усмішку та звабливий погляд, хоч це даремно, бо ж він не підводив голови. Якби Ешлі тільки глянув на неї! Вона навіть не натякнула, що знає від Вілла про його намір переїхати на Північ, і говорила так, немов була впевнена, що він не може не погодитися з її планом. Але Ешлі все не озивався, і вона, сказавши, що мала сказати, кінець кінцем змовкла. Її стривожило, що він якось надто вже рішуче випростав свої вузькі плечі. Та не може ж він відмовитись! Які в нього підстави, щоб відмовлятись?

Ешлі,— почала вона знову і змовкла. Скарлет не хотіла прямо посилатись на свій стан, їй і без того було прикро, що Ешлі бачить її одутлою і бридкою, але що всі інші аргументи на нього не вплинули, вона вирішила поставити на свою безпорадність, як на останню карту.

Ти повинен перебратися до Атланти. Я дуже, дуже потребую твоєї допомоги, бо мені вже не випадає нагляда-

ти за обома тартаками. Мине багато місяців, поки я знову зможу за це взятись, тому що... розумієш... тому що...

— Ради Бога, Скарлет! — гостро кинув він.— Май совість!

Він схопився, рвучко підійшов до вікна і, ставши спиною до неї, задивився на качок, що поважною вервечкою проходили подвір'ям.

— То це... то це тому ти не хочеш навіть глянути на мене? — Запитала вона жалібно.— Я знаю, що вигляд у мене...

Він блискавично крутнувся, його сірі очі зустрілися з її очима, і щось таке було у нього в погляді, що вона мимохіть притисла руки до горла.

— Та яке в чорта значення має твій вигляд! — вигукнув Ешлі у нестямі.— Ти ж знаєш, що для мене ти завжди гарна.

Скарлет затопила така хвиля радості, аж в очах у неї зблиснули сльози.

— Дякую, що ти це сказав! А то мені було так соромно, що я боялась на очі тобі показатись...

— Тобі соромно? Та чого б ти мала соромитись? Це мені має бути соромно, і так воно і є. Бо ж якби не моя дурість, ти ніколи б не опинилась у такій халепі. Ти ніколи б не одружилася з Френком. Мені треба було тоді взимку не відпустити тебе з Тари. Ну ж я й дурень! Я мав би зрозуміти тебе... мав би зрозуміти, що ти в розпачі, в такому розпачі, що... Я мав би... Мав би...— На обличчі його з'явився болісний вираз.

Серце у Скарлет шалено закалатало. Він шкодує, що не втік разом з нею!

— Я мав би, як на те пішло, когось пограбувати чи вбити, аби здобути грошей на податок, бо ти ж дала притулок нам, жебракам. Ах, який же я розтелепа!

Її серце стислось від розчарування, і хвиля радості спала: це були зовсім не ті слова, яких вона сподівалася.

— Я поїхала б однаково,— втомлено мовила Скарлет.— І я не допустила б, щоб ти щось таке вчинив. Та хоч би там як, а це вже в минулому.

— Так, у минулому,— повільно й гірко мовив він.— Ти не допустила б, щоб я зробив щось безчесне, але ж сама продалася чоловікові, якого не кохаєш... і матимеш від нього дитину, а все заради того, щоб я й моя родина не померли голодною смертю. Ти така добра — порятувала мене в моїй безпорадності!

Тремтіння його голосу свідчило про відкриту незагоєну рану у нього в душі, і від цих слів сльози сорому виступили на її очах. Він одразу побачив це, і злагіднів на виду.

— Невже ти подумала, що я осуджую тебе? Боже милий, Скарлет! Ні! Ти — наймужніша з усіх жінок, яких я знав. Я осуджую тільки самого себе.

Він знов одвернувся й подивився у вікно, і плечі його вже не здалися їй такими випростаними. Скарлет мовчки чекала довгу хвилину, сподіваючись, що до Ешлі вернеться той настрій, в якому він заговорив про її вроду, сподіваючись почути від нього ще якісь слова, що стануть для неї неоціненним скарбом. Вона ж так довго його не бачила й жила самими споминами, які поволі згасали в її пам'яті. Вона знала, що він і досі кохає її. Це було явно видно в кожному його порусі, в кожному гіркому слові самоосуду, в його образі на те, що вона носить під серцем Френкову дитину. Тож їй кортіло почути це від нього вголос, як кортіло й самій сказати щось таке, що спонукало б його на зізнання, та вона не зважувалася. Вона пам'ятала свою обіцянку, дану минулої зими в садку, що більш ніколи йому не нав'язуватиметься. Як не прикро, але вона розуміла, що мусить дотримуватись цієї обіцянки, коли хоче, щоб Ешлі залишався коло неї. Досить їй бодай згадати про своє кохання й тугу, хоч одним поглядом натякнути на жадані обійми його рук, як усе буде втрачено назавжди. Ешлі тоді вже запевне від'їде до Нью-Йорка. А цього не можна допустити.

— Ой Ешлі, та не картай себе! Хіба ти тут чимось винен? Але ти таки переберешся до Атланти й допоможеш мені, правда?

— Ні.

— Але ж, Ешлі,— голос її вже заламувався від болю й розчарування,— я розраховувала на тебе. Я так тебе потребую! Френк не може мені допомогти. У нього повно клопотів з крамницею, і якщо ти не погодишся, то я просто й не знаю, де знайду потрібну людину! В Атланті всі, у кого хоч трошки кебети, мають свої справи, а інші такі нетями й...

Не варто про це говорити, Скарлет.

То ти радше переберешся до Нью-Йорка й оселишся серед янкі, аніж поїдеш до Атланти?

Від кого це ти почула? — Він обернувся й глянув просто на неї, злегка спохмурнівши.

Від Вілла.

— Так, я вирішив перебратись на Північ. Один мій давній знайомий, з яким ми до війни подорожували по Європі, запропонував мені місце в банку свого батька. Так буде краще, Скарлет. Та я й не зможу стати тобі в пригоді. Я зовсім не знаюся на лісопильній справі.

— Але на банковій справі ти знаєшся ще менше, а там таки далеко важче! І я буду набагато поблажливіша до твоєї недосвідченості, ніж янкі!

Ешлі пересмикнуло, й вона зрозуміла, що бовкнула трохи зайве. Він одвернувся і знов задивився у вікно.

— Я не хочу ніяких поблажок до себе. Я хочу сам стояти на своїх ногах, і як буде, так і буде. Чого я домігся в життя за весь цей час? Пора мені вже чогось досягти... а як ні, то піти на дно, коли я ні на що не здатний. Я й так уже надто довго на твоєму утриманні.

— Але я пропоную тобі половину прибутків з тартака, Ешлі! Ти й стоятимеш на своїх ногах, тому що... адже ж це буде й твоє підприємство.

— Це, власне, те саме. Я ж не зможу викупити в тебе половину. Я дістану її як дарунок від тебе. А я й так уже забагато прийняв твоїх, Скарлет, дарунків,— харчі, й дах над головою, і навіть одяг для мене, Мелані й дитини. І нічим не розрахувався з тобою за це.

— Ти ще й як розрахувався! Вілл сам нізащо б...

— Так, колоти тріски на розпал я досить пристойно навчився.

— Ой Ешлі! — розпачливо скрикнула вона зі слізьми на очах, вражена його іронічними словами.— Що сталося з тобою від того часу, як я виїхала? Ти зробився такий шорсткий, такий злий! Раніш ти таким не був.

— Що сталося? Дуже знаменна річ, Скарлет. Я почав думати. Здається, я ні разу по-справжньому не думав від кінця війни й до тієї пори, коли ти виїхала з Тари. Я був у стані якоїсь прострації, я мав що їсти, мав де спати, і більше нічим не сушив голови. Але коли ти поїхала до Атланти з чоловічим тягарем на плечах, я подумав: який же з мене чоловік, коли снаги маю менше від жінки? З такими думками не дуже приємно жити, і я не хочу, щоб це тривало далі. Інші чоловіки вернулися з війни, маючи ще менше, ніж я, а ось глянь на них тепер! Тож я й вирішив податися до Нью-Йорка.

— Але... я не розумію! Якщо тобі потрібна робота, то чим Атланта для тебе гірша за Нью-Йорк? І на моєму тартаку...

— Ні, Скарлет. Це мій останній шанс. Я перебираюсь на Північ. Якщо я поїду до Атланти й почну працювати, я пропав навіки.

Слово «пропав — пропав — пропав» звучало в її вухах як моторошне подзвіння. Скарлет хутко перевела погляд на його очі — широко розплющені й кришталево сірі, вони дивилися крізь неї кудись у далечінь, прозираючи долю, якої вона не могла ні побачити, ні збагнути.

— Пропав? Ти хочеш сказати... Ти щось таке вчинив, за що янкі в Атланті можуть тебе ув'язнити? Я маю на увазі — допоміг Тоні втекти, або... або... Ой Ешлі, а ти не причетний часом до ку-клукс-клану, ні?

Погляд його з тої далечі враз вернувся назад і зупинився на ній, а на устах з'явився усміх, хоч з очей так і не зійшла задума.

— Я забув, що ти все сприймаєш безпосередньо. Ні, я боюся не янкі. Я маю на думці те, що, поїхавши до Атланти й знову прийнявши від тебе допомогу, я вже навік поховаю надію зіп'ястися на власні ноги.

— Ну, якщо тільки це! — полегшено зітхнула вона.

— Атож,— і він знов усміхнувся, цим разом уже холодніше.— Тільки це. Тільки моя чоловіча гордість, моя самоповага і, коли зволиш, моя безсмертна душа.

— Але,— спробувала вона підступити з іншого боку,— ти міг би з часом викупити в мене тартак, і він став би твоїм власним, і тоді...

— Скарлет,— гостро урвав він її,— я ж сказав тобі: ні! І й інші причини.

— Які причини?

— Ти знаєш їх краще, ніж будь-хто.

— О, це? Але... з цим буде все гаразд,— поквапилася вона заспокоїти Ешлі.— Я ж узимку в садку дала тобі слово, ти знаєш, і я його дотримаю.

— Ну, тоді ти більше в собі впевнена, ніж я. Я не зміг би покластися на своє слово. Мені не слід було б казати цього, але я хотів би, щоб ти просто знала, Скарлет, бо я більше про це не говоритиму. Годі вже. Тільки-но Вілл і Сьюлін візьмуть шлюб, я виїжджаю до Нью-Йорка.

Його очі, широко розкриті й розпашілі, на мить зустрілися з її очима, і він рвучко рушив через кімнату. Рука його вже взялася за ручку дверей. Скарлет дивилась на нього з розпукою. Розмова скінчилась, і вона, Скарлет, програла. Раптом ослабнувши від напруги й переживань цього дня, та ще й від невдачі з Ешлі, вона відчула, що втрачає самовла-

дання. З уст у неї вихопилось: «Ой Ешлі!» — і, упавши на продавлену канапу, вона зайшлася гірким риданням.

Скарлет почула, як він непевною ходою відійшов від дверей і безпорадним голосом почав повторювати її ім'я. Тоді долинуло швидке тупотіння ніг у холі й кухні, і на порозі постала Мелані з тривогою в очах.

— Скарлет... з немовлям нічого...?

Скарлет, припавши обличчям до запорошеної оббивки канапи, знову схлипнула.

— Ешлі... такий поганючий! Такий підлий, такий ненависний!

— Ох Ешлі, що ти їй заподіяв? — Мелані кинулась на підлогу біля канапи й обхопила руками Скарлет.— Що ти такого сказав? Як ти міг! У неї можуть бути передчасні пологи! Заспокойся, голубонько, схили голову мені на плече! Що тут таке сталося?

— Ешлі... він такий упертий... такий ненависний!

— Ешлі, я дивуюсь тобі! Виводити її з рівноваги, коли вона в такому стані, та ще коли щойно поховали містера О'Гару!

— Не чіпляйся до нього! — без усякого зв'язку з попереднім вигукнула Скарлет і так різко відірвала голову від плеча Мелані, що її цупке чорне волосся висипалося з сітки на залите слізьми обличчя.— Він має право чинити, як йому хочеться!

— Дозволь, я поясню, Мелані,— сказав Ешлі, білий як стіна.— Скарлет по доброті своїй запропонувала мені роботу в Атланті, заправляти одним з її тартаків...

— Заправляти! — обурено перебила його Скарлет.— Я запропонувала йому половину прибутків з цього тартака, а він...

— А я сказав їй, що вже залагодив усе з нашим переїздом на Північ, і вона...

— Ох! — скрикнула Скарлет, знову захлипавши.— Я ж кажу йому й кажу, що він мені дуже потрібен... що я не можу знайти нікого на місце управителя тартака... Що у мене скоро буде дитина... а він відмовляється! А тепер... тепер мені доведеться продати тартак, і я знаю, що не зможу взяти за нього добрих грошей, і я зазнаю збитків, і, може, доведеться нам голодувати, але йому це байдуже. Він такий поганючий!

Скарлет знов припала до худенького плеча Мелані, і гострий біль почав поволі відступати, а натомість зблиснув промінчик надії. Вона відчула спільника у відданому серці

Мелані, бачачи, як та обурилась, що хтось, нехай навіть це її коханий чоловік, міг довести Скарлет до сліз. Мелані, немов доведена до розпачу голубка, налетіла на Ешлі й заходилась уперше в житті дзьобати його.

— Як ти посмів відмовити їй, Ешлі? Після всього того, що вона для нас зробила! Якими ж ми обоє виглядаємо через тебе невдячними! Зараз же нема нікого, хто б їй допоміг, коли вона при наді... Як це неблагородно з твого боку! Вона ж допомогла, коли нам було скрутно, а ось коли вона сама опинилася в скруті, ти їй відмовив!

Скарлет нишком зиркнула на Ешлі й побачила подив і непевність у нього на обличчі, коли він дивився на темні, сповнені обуренням очі Мелані. Скарлет і сама здивувалася, що Мелані так завзято напалась на свого чоловіка, який для неї був понад будь-які жіночі докори, думки якого вона сприймала мало не як вияв Божої волі.

— Мелані...— почав він і безпорадно опустив руки.

— Та як ти можеш вагатися, Ешлі? Подумай, що Скарлет зробила для нас... для мене! Якби не вона, я померла б в Атланті, коли родила Бо! І ще вона... так, вона вбила янкі, захищаючи нас. Ти знав про це? Вбила людину заради нас! І гибіла в тяжкій праці, коли тебе з Віллом ще не було, аби тільки ми не померли з голоду. Коли я подумаю, що вона й орала землю, і збирала бавовну, я просто... Ох, дорогенька моя! — Схилившись над Скарлет, вона в розчуленні поцілувала скуйовджене її волосся.— А тепер, коли вона вперше просить нас зробити щось для неї...

— Мені цього можеш не казати, скільки вона зробила для нас.

— Але ж, Ешлі, ти тільки подумай! Окрім того, що ми допоможемо їй, ти ж подумай, як багато це для нас важить — жити в Атланті, серед своїх, а не з янкі! Там же тітонька Туп, і дядечко Генрі, і всі наші друзі, і Бо матиме багато товаришів і дістане змогу ходити до школи. Бо якщо ми поїдемо на Північ, то ж не зможемо віддати його до школи, щоб він там водився з дітьми янкі й сидів у класі поруч з негренятами! Нам довелося б найняти для нього гувернантку, а я й не уявляю, як би ми на це стяглися...

— Мелані,— промовив Ешлі якимось безживно-рівним голосом,— ти й справді дуже так хочеш оселитися в Атланті? Ти ніколи не заводила про це мови, коли ми говорили про переїзд до Нью-Йорка. Ти навіть не натякала...

— Але ж коли ми говорили про переїзд до Нью-Йорка, я думала, що ти не зможеш знайти роботи в Атланті, та й не могла я заперечувати тобі. Обов'язок жінки їхати туди, куди їде чоловік. Але тепер, коли Скарлет так потребує нас, і в неї є місце саме для тебе, ми можемо повернутися додому! Додому! — вигукнула вона в екстазі й притисла до себе Скарлет.— І я знов побачу П'ять Променів, і Персикову дорогу, і... Ох, як я за цим усім стужилася! І, може, ми таки придбаємо собі хоч невеличкий власний дім! Байдуже, який маленький і непоказний, аби лише власний!

Очі її променилися захопленням і щастям, а Ешлі й Скарлет дивились на неї — перший здивовано й розгублено, друга — трохи вражено й присоромлено. Скарлет ніколи й на думку не спадало, що Мелані так глибоко тужить за Атлантою і прагне туди повернутись, прагне мати власну домівку. Здавалося, її цілком задовольняє проживання в Тарі, тож туга Мелані за рідним містом виявилася цілковитою несподіванкою для Скарлет.

— Ох Скарлет, яка ж ти добра, що все це для нас придумала! Адже ти знаєш, як я скучила за Атлантою!

Зіткнувшись уже вкотре з цією звичкою Мелані добачати благородні мотиви там, де їх і близько не було, Скарлет знову відчула сором і водночас роздратування і не могла очей підвести ні на Ешлі, ні на Мелані.

— Ми могли б придбати власний будиночок. Ти уявляєш собі — ми п'ять років одружені, а так і не маємо своєї домівки!

— Ви можете оселитись разом з нами у тітоньки Туп. Це й ваш дім,— пробурмотіла Скарлет, бгаючи руками подушечку з канапи й уперто не підводячи погляду, щоб не виказати себе переможним блиском в очах, коли хвиля повернула в її бік.

— Ні, але все одно ми тобі вдячні, дорогенька. Там було б затісно всім. Ми придбаємо собі окремий дім... Ох Ешлі, та скажи ж «Так!».

— Скарлет,— промовив Ешлі безвиразним тоном,— глянь на мене.

Вона сполохано підвела голову і зустрілася з ним поглядом, у його сірих очах видніли гіркота й утома від безплідної боротьби з неминучим.

— Я поїду до Атланти, Скарлет... Мені несила протистояти вам двом.

Він обернувся й вийшов з кімнати. Тріумф у душі в Скарлет пригас, заглушений мульким страхом. Вираз

у його очах, коли він промовляв останні слова, був такий самий, як і тоді, коли він сказав, що пропаде, переїхавши до Атланти.

*

Коли Сьюлін та Вілл одружилися, а Керрін виїхала до Чарлстона в монастир, Ешлі, Мелані й Бо перебралися до Атланти, взявши з собою Ділсі за куховарку й няньку. Прісс і Порк лишилися тим часом у Тарі, маючи приєднатися до Ділсі пізніше, коли Вілл знайде собі інших негрів для роботи в полі.

Цегляний будиночок, що його Ешлі винайняв для своєї родини, стояв на Плющевій вулиці й задвір'ям своїм прилягав до будинку тітоньки Туп — обидві садиби розмежовував лише чухматий живопліт з вовчих ягід. Мелані саме тому й вибрала цей будиночок. Першого ж ранку в Атланті вона зі сміхом і плачем кинулась обіймати Скарлет і тітоньку Туп, примовляючи, що надто довго пробула вдалині від своїх близьких і тепер хоче оселитись до них якнайближче.

Будиночок первісно був двоповерховий, але горішній поверх під час облоги розтрощило снарядами, а в господаря, коли він повернувся по війні, забракло грошей на відбудову. Він задовольнився тим, що покрив перший поверх пласкою покрівлею, від чого вся споруда стала якоюсь приземкуватою і непропорційною, неначе іграшкова хатка, що її складає дитина з коробок від взуття. Будиночок стояв на високому підмурівку з чималим погребом унизу, і до входу вели широкі півкружні сходи, що надавало йому трохи кумедного вигляду. Але два розлогі старі дуби, які приємно затінювали оселю, і вся в білому цвіті магнолія з припорошеним листям біля ганку якоюсь мірою знімали відчуття пласкуватості й приземкуватості. Перед домом був широкий зелений моріжок, порослий густою конюшиною і обмережений розлогими кущами вовчих ягід та пахучої жимолості. Серед трави де-не-де видніли молоді пагони троянд на потолочених старих кущах, а рожево-білі мирти квітли так рясно, наче війна й не пройшлася по них потоптом, а коні янкі не об'їдали їхніх галузок.

Скарлет вважала, що бридкішої споруди годі було й відшукати, але Мелані ця оселя здавалася не менш привабливою навіть за препишні Дванадцять Дубів. Адже це була їхня домівка, і вона, Ешлі й Бо нарешті опинилися під своїм власним дахом.

Невдовзі до брата приїхала й Індія Вілкс, яка перед тим, з 1864 року, жила у Мейконі разом з Душкою, і в невеличкому будинку стало таки тіснувато. Проте Ешлі й Мелані радо прийняли Індію. Часи змінилися, з грішми було сутужно, однак ніщо не могло вплинути на південський звичай давати притулок родичкам, які не мали даху над головою чи не завели своєї сім'ї.

Душка одружилася, за словами Індії, з представником нижчого соціального прошарку, якимсь грубуватим уродженцем Заходу, що з Міссісіпі перебрався до Мейкона. У нього було руде обличчя, гучний голос і вільні манери. Індія не схвалювала сестриного вибору, а відтак і не дуже приємно почувала себе в домі швагра. Вона з радістю довідалася, що в Ешлі з'явилась власна домівка: це дало їй змогу покинути чужорідне для неї середовище й більше не бачити, яка бездумно щаслива її сестра зі своїм неотесою-чоловіком.

Решта родичів була тієї думки, що сміхотлива й простакувата Душка куди краще влаштувалася, ніж хтось би сподівався — їм було вдивовижу, як вона взагалі знайшла собі чоловіка. Він був людиною порядною і досить заможною, але для Індії, народженої у Джорджії і виховуваної у вірджинських традиціях, будь-хто не зі східного узбережжя здавався мужлаєм і варваром. Мабуть, і чоловік Душчин радо розпрощався з Індією, бо жити з нею в одному домі було невеликою втіхою.

Вона тепер цілком увійшла в роль старої діви. Їй було двадцять п'ять років, та вона й виглядала на цей вік, тож могла вже не дбати про свою привабливість. Її бліді, майже без вій очі дивилися на світ прямо й безкомпромісно, а тонкі губи завжди були зневажливо стулені. Трималась Індія з гідністю й гордістю, що, як не дивно, личило їй більше, ніж награна дівоча лагідність тих днів, коли вона жила в Дванадцяти Дубах. Усі дивились на неї мало не як на вдову. Кожен знав, що Стюарт Тарлтон одружився б з нею, якби не поліг під Геттісбергом, отож ставилися до Індії шанобливо, як до жінки, що її руки хтось домагався, хоч справа й не дійшла до шлюбу.

Невдовзі шість кімнат будиночка на Плющевій вулиці дуже скромно умеблювали найдешевшими сосновими й дубовими меблями з Френкової крамниці, бо Ешлі, бувши без гроша, мусив купувати в кредит і погодився взяти лише те, що найменше коштувало й без чого аж ніяк не можна було обійтись. Це ставило в ніякове становище Френка,

який любив Ешлі, і доводило до розпачу Скарлет. І вона, і Френк залюбки віддали б їм без усяких грошей найкращі, які тільки були в крамниці, меблі з червоного й рожевого дерева, але Вілкси рішуче відмовилися. Отож і вийшло, що будинок їхній стояв гнітюче напівпорожній і бридкий, і Скарлет прикро було усвідомлювати, що Ешлі живе в помешканні, де нема ні килима, ні штор на вікнах. Однак він начебто нічого цього не завважував, а Мелані й узагалі почувала себе безмежно щасливою і навіть гордою, вперше після одруження оселившись у власному домі. Скарлет не знала б куди очі подіти від сорому й приниження, якби їй довелося приймати друзів у будинку без портьєр і килимів, без подушок на канапах і достатньої кількості стільців, чашок і ложок. А от Мелані зустрічала гостей з такою достойністю, наче на вікнах у неї висіли плюшеві штори, а канапи були оббиті грезетом.

Та хоч Мелані явно тішилась, зі здоров'ям у неї було не найкраще. Народження Бо далося їй нелегко, а подальша тяжка праця у Тарі ще дужче її знесилила. Вона була така худа, аж кістки випиналися з-під білої шкіри. Дивлячись іздаля, як Мелані грається надворі з дитиною, хтось би подумав, що то дівчинка, такий неймовірно тонкий був у неї стан, як і вся постать була зовсім пласка. Грудей вона майже не мала, а стегна були не ширші, ніж у малого Бо, і ні гордощі, ні тверезий глузд не підказали їй (так вважала Скарлет), що треба підшити оборочки на грудях під блузкою чи подушечки зсередини корсету, щоб не впадала так у вічі її сухоребрість. Як і тіло, обличчя у неї теж було бліде й худе, через що вигнуті дугою шовковисті брови, тонкі, як вусики в метелика, виглядали аж мало не чорними на безбарвній шкірі. Очі на маленькому личку були непропорційно великі, а густі тіні під ними ще й побільшували їх, але вираз у них не змінився з часів безтурботного дівоцтва. Війна, постійні знегоди й тяжка праця виявились безсилі порушити погідну супокійність цих очей. Це були очі щасливої жінки, жінки, навколо якої можуть вирувати бурі, а душа її все лишається нескаламучена.

«Як це їй вдається завжди мати такий вираз в очах?» — думала Скарлет, заздро дивлячись на Мелані. Скарлет знала, що в неї самої очі бувають як у голодної кицьки. Що то Рет сказав був про очі Мелані — якусь таку дурницю, ніби вони схожі на свічки. Але-бо й справді, вони немов добротворні джерельця серед безміру зла в нашому світі. Атож, мов свічки, які не гаснуть ні на якому вітрі, ці два

лагідні світелка, променисті від щастя, що вона знов опинилася в рідному довкіллі серед друзів.

У маленькому будинку завжди було людно. Мелані ще дитиною всі любили, і тепер місто поривалося привітати її з поверненням додому. І кожен приносив подарунок — сяку-таку оздобину, картину, срібну ложку-другу, лляну наволочку, серветку, клаптяний килимок, якийсь там дріб'язок, прихований від Шерманових солдатів і тому подвійно дорогий, хоч власник і присягався, що це зовсім не так.

Приходили похилого віку чоловіки, які воювали в мексиканській кампанії разом з її батьком, і приводили з собою приятелів, аби ті познайомилися з «милою дочкою старого полковника Гамільтона». До неї сходилися давні материні подруги, бо Мелані виявляла шанобливе ставлення до старших, що було літнім матронам особливо приємно у ці шалені дні, коли юнаки й дівчата, здавалося, геть забули про вихованість. Ровесниці Мелані, молоді дружини, матері й удови, любили її, бо вона перетерпіла те саме, що й вони, і не пройнялась гіркотою, і завжди співчутливо їх вислуховувала. А молодь, як то ведеться серед молодих, приходила просто тому, що в неї можна було приємно перебути час і зустріти друзів, з якими хочеться зустрічатись.

Навколо Мелані з її тактовністю і ненав'язливістю невдовзі об'єднався цілий гурт молодших і старших віком людей з найкращого атлантського товариства передвоєнних років — людей, які мали тільки порожні гаманці й неубутню родову гордість, та ще вміли витривати і в щонайбільшій скруті. Здавалося, для цих решток місцевої еліти, розпорошених і доведених війною до руїни, знекровлених смертями й приголомшених змінами, вона виявилась немовби незнищенним ядром, круг якого можна було наново згуртуватися.

Мелані, попри всю свою молодість, наділена була чеснотами, що їх так високо цінували ці уламки минулого: гордощами, над якими й злидні не владні, мужністю, яка не визнає нарікань, веселістю, гостинністю, добротою і, над усе, вірністю давнім традиціям. Мелані не хотіла змінюватись, не хотіла навіть визнати потребу змінюватись у цьому сповненому змін світі. Під її дахом неначе воскресали давні дні, й люди тут знаходили розраду і відчували ще дужчу зневагу до бурхливого нурту навколишнього життя й до всіх цих розкошів, які винесли на поверхню саквояжників та новобагатьків-республіканців.

Коли вони дивилися на її молоде обличчя й бачили там непохитну відданість давнім дням, то могли бодай на часину забути про відступників у своєму власному стані, через яких їх брала лють, охоплювали страх і душевний біль. А таких було чимало. Траплялися й вихідці з порядних родин, які, доведені злиднями до розпуки, перекидались на бік ворога, ставали республіканцями й приймали від переможців посади, щоб їхня рідня не жила з милостині. Траплялися і молодики з учорашніх солдатів, налякані тим, що шлях до добробуту пролягає через довгі роки терпінь і тяжких зусиль. Вони за прикладом Рета Батлера заходили у спілку з саквояжниками, не гребуючи нічим, аби лише збити собі капітал.

А найгірші з-посеред відступників були дочки декотрих найвідоміших в Атланті родин. Дорослішали вони вже після війни і, мавши тільки дитячі згадки про неї, не зазнали тієї гіркоти, що підтримувала на дусі представників старшого покоління. Ці дівчата не втратили ні чоловіків, ні коханих. У пам'яті їхній майже не збереглося згадок про колишнє багатство й пишноту,— а офіцери-янкі були ж такі вродливі й вичепурені, такі безтурботні! І влаштовували пишні бали, й роз'їжджали верхи на прегарних конях, і взагалі обожнювали молодих південок! Офіцери ставились до дівчат, мов до королев, і так стереглися не ущемити їхньої вразливої гордості, що чому б, кінець кінцем, і не спілкуватися з ними?

Янкі були куди привабливіші за місцевих залицяльників,— і одягнених абияк, і вічно таких похмурих та заклопотаних, що у них і часу не лишалося на розваги. Отож не одна й не дві з тутешніх дівчат утекли з офіцерами-янкі, розбивши тим самим серця своїм близьким. Часом брат не вітався з сестрою на вулиці, а батько й мати навіть не згадували імені дочки. Від жахіття усіх цих трагедій кров холола у жилах південців, які жили під гаслом: «Не здамося», та досить їм було глянути на лагідне, але непоступливе лице Мелані, як жахіття це розвіювалося. Вона така бездоганна й цілісна вдачею,— твердили місцеві матрони,— що може правити за взірець для всіх дівчат Атланти. А оскільки вона не хизувалася своїми чеснотами, то й дівчата не сторонилися від неї.

Самій же Мелані й на гадку не спадало, що вона опинилась в осередді нової громади. Їй здавалося, що люди просто доброї думки про неї, тому й приходять у гості, тому і її запрошують до своїх невеличких швацьких гуртків,

танцювальних клубів та музичних товариств. В Атланті завжди любили і слухати гарну музику, і музикувати, хоч в інших містах Півдня в'їдливо казали, що, мовляв, атлантцям далеко до будь-якої культури. Але ось тепер тут раптом стали значно більше цікавитись музикою, дарма що жилося з кожним днем тяжче й скрутніше. Музика давала змогу забути нахабні чорні обличчя на вулицях та сині уніформи солдатів північанської залоги.

Мелані трохи розгубилася, коли опинилась на чолі новоствореного музичного гуртка під назвою «Суботній вечір». Своє піднесення до такої ролі вона пояснювала тільки тим, що могла акомпанувати на піаніно кому завгодно, навіть панночкам Маклюр, які співали дуетом, зовсім не маючи музичного слуху.

Насправді причина полягала в тому, що Мелані зуміла вельми дипломатично поєднати зусилля «Дам-арфісток», «Чоловічого хору», «Товариства молодих мандоліністок і гітаристок» з «Суботнім вечором», завдяки чому в Атланті з'явилася справді вартісна музика. На думку багатьох людей, «Суботній вечір» виконував «Циганку» [1] куди краще за професійні колективи Нью-Йорка й Нового Орлеана. А коли Мелані спромоглася залучити й «Дам-арфісток» до співпраці, місіс Меррівезер сказала місіс Мід та місіс Вайтінг, що треба її поставити на чолі гуртка. Якщо вона змогла знайти спільну мову з арфістками, то вона вже й будь-кому дасть раду, заявила місіс Меррівезер. Сама ця леді грала на органі, акомпануючи хóрові методистської церкви, тож, як органістка, не дуже високої була думки про арфи й арфісток.

Мелані обрали, крім того, секретарем ще «Асоціації впорядкування могил наших славних воїнів» і «Швацького гуртка для конфедератських удів та сиріт». Цієї нової честі вона сподобилась після бурхливого спільного засідання обох товариств, яке мало не скінчилося розривом багатолітніх приятельських взаємин та побоїщем. Розглядалося питання, слід чи не слід виполювати бур'ян на могилах солдатів-північан поряд з могилами конфедератів. Через забур'янені пагорки могил янкі усі зусилля дам-упорядкувальниць на похованнях своїх підопічних сходили нанівець. Ту ж мить вогонь, який тлів під туго затягнутими корсажами, фахнув угору, й члени супротивних громад наїжачились

[1] Опера ірландського композитора Майкла Балфа (1808—1870), уперше поставлена в Лондоні 1843 р., у Нью-Йорку — 1844 р.

одні на одних. «Швацький гурток» виступав за те, щоб виривати бур'ян, представниці «Асоціації» категорично заперечували.

Місіс Мід так висловила погляди другої групи:

— Полоти бур'ян на могилах янкі? Та я залюбки повикопувала б з могил усіх янкі й повикидала на міський смітник!

Тільки-но пролунали ці звучні слова, як членкині обох об'єднань посхоплювались і кожна заходилася виголошувати свою думку, не слухаючи нічиєї іншої. Зібрання відбувалося у вітальні місіс Меррівезер, і дідок Меррівезер, випроваджений на кухню, розповідав опісля, що галас зчинився такий, немов загриміли гармати в новій битві під Франкліном. Тільки з тією відмінністю,— додав він,— що на полі бою було набагато безпечніше, ніж у вітальні з дамами.

А Мелані протислася в саму гущу колотнечі і якось спромоглася на те, щоб її звичайно такий тихий голос почули, незважаючи на весь довколишній шарварок. Серце у неї мало не до горла підскочило зі страху, що вона наважується звертатись до такої розбурханої гнівом громади, голос її тремтів, а проте вона повторила кілька разів: «Дами! Прошу уваги!», аж урешті гамір таки вщух.

— Я хочу сказати... розумієте, я багато про це думала, що... ми повинні не тільки виполоти бур'ян, а й посадити квіти на... мені... мені однаково, що ви подумаєте, але щоразу, кладучи квіти на могилу мого дорогого Чарлі, я кладу кілька квіток і на могилу невідомого солдата-янкі поруч. Ця могила... вона така занехаяна!

Шарварок знявся з новою силою, тепер кричали ще голосніше, ніж перше, причому обидві організації виступали вже заодно.

— На могилу янкі! Ох Меллі, як ви могли!

— Та вони ж убили Чарлі!

— Вони вас самих ледве не вбили!

— Таж янкі могли й Бо вбити ще в колисці!

— Вони ж хотіли спалити Тару, а вас пустити з торбами!

Мелані вхопилася за спинку стільця, щоб вистояти під цією навалою осуду, з яким ще ніколи в житті не стикалася.

— Ох дами! — благально вигукнула вона.— Будь ласка, дозвольте мені договорити! Я знаю, що не маю права висловлюватися з цього приводу, бо ж ніхто з моїх близьких, крім Чарлі, не загинув, і я знаю, дякувати Богові, де

його могила! А серед нас так багато тих, хто не знає, де поховано їхніх синів, і чоловіків, і братів, і...

Вона затнулася, й у кімнаті запала мертва тиша.

Очі місіс Мід перестали пашіти вогнем і пригасли. Вона відбула далеку дорогу до Геттісберга після битви, щоб забрати тіло Дарсі додому, але ніхто не зміг їй сказати, де його поховано. Десь у якійсь нашвидку викопаній ямі на ворожій землі. І в місіс Аллен затремтіли губи. Її чоловік та брат були учасники нещасливої виправи Моргана до Огайо, і останньою звісткою про них була та, що вони обидва полягли на березі річки, коли кіннота янкі кинулася в атаку. Де їхні могили — вона так і не знала. Син місіс Еллісон помер у в'язничному таборі на Півночі, і вона, така вбога, що й не сказати, не мала змоги привезти його додому. Були й інші, що прочитали у списках: «Пропав безвісти, імовірно загинув»,— ці слова являли собою останню інформацію, яка дійшла до них про людей, незадовго перед тим відправлених на війну.

І ось вони всі дивились тепер на Мелані очима, які промовляли: «Навіщо ти знову троюдиш наші рани? Цим ранам повік не загоїтись, бо ж ми навіть не знаємо, де наших поховано».

Голос Мелані набрав на силі серед довколишньої тиші.

— Могили їхні десь на землі янкі, так само як могили янкі тут, у нас, тож хіба не страшно було б нам довідатись, що котрась північанка заявила: треба викопати їх і...?

Місіс Мід якось тихо й моторошно зойкнула.

— Але як приємно було б довідатись, що котрась добра північанка... *Мусять же бути* серед янкі добрі жінки! Хай собі хто що хоче каже, але не можуть вони геть усі бути погані! Тож як приємно було б знати, що вони виполюють бур'ян на могилах наших воїнів і кладуть їм квіти, хоч це й вороги їхні. Якби Чарлі лежав похований на Півночі, для мене було б втіхою знати, що хтось... І мені однаково, якої ви, дами, будете про мене думки...— голос її знов урвався,— але я виходжу з обох гуртків і... і я виполюватиму бур'ян на кожній могилі янкі, яку побачу, і садитиму там квіти... і... і хай тільки хто спробує зупинити мене!

З цим зухвалим викликом наостанку Мелані розплакалась і нетвердою ходою рушила до дверей.

Опинившись через годину в безпеці у чоловічій компанії салуна «Модне дівча», дідок Меррівезер повідомив Генрі Гамільтона, що після цих слів усі почали плакати й обійма-

ти Мелані, і врешті дійшло до полюбовного замирення, а Мелані обрали секретарем обох організацій.

— І вони збираються виполювати бур'ян. А Доллі, хай їй абищо, і за мене розписалася, що я радо їм допоможу, бо мені, мовляв, і так нема чого робити. Я не маю нічого проти янкі і, як на мене, міс Меллі мала рацію, а не та скажена баб'яча зграя. Але ж подумати лишень, щоб я у моєму віці й з моїм ішіасом виполював бур'ян!

Мелані ввійшла до наглядацької жіночої ради сирітського притулку і взяла участь у збиранні книжок для недавно зорганізованої «Асоціації книгозбірні для підлітків». Навіть «Трагіки», що раз на місяць давали аматорські вистави, прагнули залучити її до себе. Вона була занадто сором'язлива, щоб виступати на кону при світлі гасових ламп, але цілком могла шити вбрання навіть з мішковини, коли вже іншої тканини не лишилося. Саме її голос виявився вирішальним, коли у «Шекспірівському гуртку» вирішувалось питання про те, щоб твори барда читати вперемішку із творами Діккенса та Булвер-Літтона, а не з поезіями лорда Байрона, як то пропонував один, на думку Мелані, вельми розбещений молодик, член гуртка.

Під кінець літа в її маленькому ледь освітленому домі чи не щовечора збиралося повно гостей. Стільців ніколи не вистачало, і часто дами вмощувались на сходинках ганку, а чоловіки побіля них на поруччях, на скриньках, а то й просто внизу на моріжку. Скарлет не раз, бува, дивлячись на гостей, що сиділи на траві й пили чай — єдиний почастунок, на який Вілкси спромагалися,— думала, як Мелані не соромно виставляти на люди своє убозтво. Сама Скарлет-бо вважала, що допоки вона не обставить дім тітоньки Туп, як до війни, і не зможе подавати гостям добрі вина та віскі з цукром, запечену шинку й холодну оленину, то й думати нічого запрошувати до себе в дім гостей, надто ж таких іменитих, які бували у Мелані.

А у Мелані частенько гостював з родиною генерал Джон Б. Гордон, великий герой Джорджії. Проїжджаючи через Атланту, ніколи не проминав нагоди завітати до Мелані й панотець Райєн, конфедератський поет-священик [1]. Він чарував присутніх власною дотепністю і охоче, не дожидаючи припрошень, декламував свою «Шпагу генерала Лі» або безсмертний «Подоланий стяг», що його слухачки не

[1] Райєн, Патрік Джон (1831—1911) — католицький священик, родом з Ірландії, оратор і поет.

могли слухати без сліз. Бував у Мелані, навідуючись до міста, і Алекс Стівенс, колишній віце-президент Конфедерації, і коли звістка про це розходилась між городян, у будинку яблуку ніде було впасти — гості годинами сиділи, заслухані у лункий голос цього слабосилого інваліда. При кожній такій нагоді з кільканадцятеро дітей дрімали на колінах у батьків, хоча давно б уже мали спати у себе в ліжку. Батькам хотілося, щоб їхнє дитя через багато років могло похвалитись, що його цілував сам великий віце-президент або що йому потис руку один з провідників їхньої Благородної Справи. Якщо до міста приїжджав котрийсь визначний діяч, він неодмінно знаходив дорогу до дому Вілксів, а часто залишався там і на ніч. Невеликий будиночок з пласким дахом раз у раз бував переповнений, і Індії доводилося спати на сіннику в крихітному покоїку, що правив за дитячу кімнатку Бо, а Ділсі — бігти через задній двір позичати в куховарки тітоньки Туп яєць на сніданок, але Мелані приймала всіх так гостинно, немов була власницею розкішного особняка.

Мелані й не здогадувалася, що для всіх цих людей вона була уособленням пошарпаного в битвах рідного прапора, до якого сходяться рештки розбитого війська. Тож її і здивувало, і приголомшило, коли доктор Мід якось після приємно проведеного вечора у неї в домі, на якому він відзначився вправною декламацією монологу Макбета, поцілував їй руку й голосом, натренованим на прославлянні Нашої Священної Справи, заявив:

— Люба моя міс Мелані, відвідини вашого дому — для мене завжди честь і насолода, бо ви... і такі леді, як ви... це душа всіх нас, це все, що нам залишилось. Наших юнаків скосили у розквіті літ, а наших молодих жінок позбавили життєрадісного сміху. Наше здоров'я підірване, наші традиції викорінено, наші звички занехаяно. Добробут наш знищено, нас відкинуто на півсторіччя назад, а на плечі наших підлітків, яким би ще ходити до школи, та старих, яким би дрімати на осонні, ліг надсильний тягар. Але ми відродимося, бо серед нас є такі шляхетні люди, як-от ви, і на таких людей ми можемо покладати надії. І допоки такі, як ви, є серед нас, усіх інших нехай собі забирають янкі!

*

Поки Скарлет не розбухла так, що навіть велика чорна шаль тітоньки Туп уже не приховувала її стану, вона й Френк часто протискалися через живопліт у глибині

подвір'я і прилучались до вечірніх сходин на ганку Мелані. Примощувалася Скарлет завжди в затінку, щоб нікому не впадати в око, і звідти непомітно для інших уволю надивлялась на обличчя Ешлі.

Скарлет і приходила на ці вечірки лише заради Ешлі, бо розмови, які там велися, страшенно її нудили. Вони завжди йшли за усталеним зразком: спершу мовилося про скрутні часи, далі про політичне становище, а потім незмінно про війну. Дами бідкалися, як усе дорожчає, і запитували у джентльменів, чи повернуться коли-небудь добрі часи. Обтяжені всезнанням джентльмени звичайно відповідали, що таки повернуться. Це тільки питання часу. А скрута — явище тимчасове. Дами знали, що джентльмени брешуть, і джентльмени знали, що дами знають, що вони брешуть. А проте одні бадьоро брехали, а інші вдавали, наче їм вірять. Адже всі знали, що скрутні часи не для того настали, щоб скоро минутись.

Коли тема скрутних часів вичерпувалася, дами заводили мову про дедалі більшу зухвалість негрів, висловлювали своє обурення саквояжниками й говорили про те, як принизливо бачити на кожному перехресті солдатів-янкі. А що думають джентльмени,— чи закінчать коли янкі цю свою Реконструкцію в Джорджії? Джентльмени запевняли дам, що Реконструкції ось-ось надійде кінець — тобто відразу по тому, як демократи знову одержать виборче право. Дами були досить обачливі й не питали, коли саме це буде. А набалакавшись про політику, бралися за війну.

Тільки-но де зійдуться двоє конфедератів, як темою розмови стає війна, а де зійдеться їх кільканадцятеро, то вже весь хід війни енергійно переглянуть. І найголовніше в тих розмовах — словечко «якби».

«Якби Англія визнала нас...» — «Ось якби Джеф Девіс реквізував усю бавовну і встиг до блокади переправити її до Англії...» — «Якби Лонгстріт виконував накази під Геттісбергом...» — «Ото якби Джеб Стюарт не вирушив у рейд, коли Мастак Роберт так його потребував...» — «Якби ми не втратили Непоборного Джексона...» — «Якби янкі не захопили Віксберг...» — «Якби ми витримали ще рік...» І завжди: «Якби не призначили Гуда замість Джонстона...» або «Якби не Джонстон, а Гуд командував під Долтоном...».

Якби! Якби! Колишнє збудження оживало в тихих протяглих голосах піхотинців, кіннотників, гармашів, які вели ці розмови мирними вечорами, воскрешаючи в пам'яті дні,

коли життя їхнє буяло у розповні, відновлюючи навзаході самотньої своєї зими гарячу пору літа.

«Вони ні про що інше не можуть говорити,— думала Скарлет.— Тільки про війну. Завжди про війну. І повік ні про що не говоритимуть, тільки про війну. Аж до самої своєї смерті».

Вона озиралася довкола й бачила у батьків на колінах маленьких хлопчаків, як ті збуджено дихали, як у них горіли очі, коли вони прислухалися до розповідей про нічні вилазки й відчайдушні кавалерійські атаки, про те, як підносилися південські стяги на ворожих брустверах. До їхніх вух долинав барабанний дріб, і звуки волинок, і поклик повстанців, а їхнім очам бачились босоногі солдати, що йшли під дощем з пошарпаними прапорами в руках.

«І ці діти теж ніколи ні про що інше не говоритимуть. Їм здаватиметься, як це чудово й славно — битися з янкі й вернутись додому сліпцем чи калікою, або й зовсім не вернутись. Усі вони люблять згадувати війну, розводитись про неї. А от я не люблю. Мені неприємно про війну навіть думати. Я б геть усе це забула, якби могла... о, якби я тільки могла забути!»

Її аж морозом обсипáло, коли вона слухала розповіді Мелані про Тару, як вона, Скарлет, героїчно повелася перед лицем янкі, як вона урятувала Чарлзову шаблю, як самовіддано змагалася з вогнем. Згадки про ці пригоди не захоплювали Скарлет і не викликали гордощів. Вона взагалі радше б і не пам'ятала про них.

«І чому вони не можуть забути? Чому не можуть дивитися вперед, а вічно оглядаються назад? Дурні ми були, що розв'язали цю війну. І чим швидше ми про неї забудемо, тим краще».

Але ніхто не хотів забувати, аніхто, окрім, здавалося, неї самої, отож Скарлет була рада, коли цілком щиро могла сказати Мелані, що їй уже ніяково показуватись на людях, навіть у присмерку. Це пояснення цілком задовольнило Мелані, надчутливу до усього, що стосувалося народження дітей. Мелані страшенно хотілося ще однієї дитини, але доктор Мід і доктор Фонтейн в один голос перестерегли її, що за другу дитину вона може заплатити життям. Проти волі примирившись із долею, Мелані довгі години проводила у товаристві Скарлет, тішачись бодай чиєюсь вагітністю. Скарлет таке ставлення Мелані сприймала як украй сентиментальну дурість: вона була роздратована наближенням пологів, та ще й так не в пору. Єдине тішило Скарлет, що

лікарський вердикт унеможливлював інтимну близькість Ешлі з дружиною.

Тепер Скарлет часто бачилася з Ешлі, але ніколи наодинці. Щовечора, повертаючись додому, він заходив звітувати про справи на тартаку, однак щоразу в присутності Френка і Туп або й ще гірше — Мелані та Індії. Скарлет могла тільки запитати його щось по роботі, висловити свої пропозиції, а тоді казала: «Дуже приємно, що ти зайшов. На все добре».

Якби ж вона не чекала дитини! Тоді було б так, наче сам Бог послав їй можливість щоранку їздити вдвох з ним до тартака дорогою через безлюдні ліси, оддалік від чужих очей,— вони могли б уявляти, що знов опинились у рідних краях, де так неквапом спливали їхні дні до війни.

Ні, вона й не пробувала б звабити його на любовні зізнання! Вона й не подумала б натякнути на щось таке. Вона ж присяглася перед собою більш ніколи цього не робити. Але, можливо, якби вони опинилися знову лише вдвох, він скинув би з себе цю маску відчуженої чемності, яку носить, відколи приїхав до Атланти. Може, він знову став би тим Ешлі, якого вона знала ще з тих часів, коли не було пікніка у Дванадцяти Дубах, коли між ними ще не прозвучало жодного слова про кохання. Якщо вже їм не судила доля кохатись, то чом вони не могли б ізнов стати друзями, чом вона не могла б гріти своє одиноке й захололе серце в теплі його дружби?

«Швидше б уже породити цю дитину,— нетерпляче думала вона.— Тоді я могла б щодня їздити з ним, і ми хоча б набалакались...»

Але не тільки через бажання побути з Ешлі так дратувала Скарлет власна безпорадність і прикутість до дому. Присутності її вимагали тартаки. Відколи вона перестала особисто за ними наглядати, полишивши їх на опіку Г'ю та Ешлі, тартаки зробилися збитковими.

Г'ю хоч і був старанний, але не мав ділової кебети. Кепський з нього був купець і ще кепськіший управитель. На цінах його міг обвести круг пальця кожен, кому не ліньки. Досить було котромусь крутієві-підряднику заявити, що деревина невисокого гатунку й не варта заправлених грошей, і вже Г'ю, як порядна людина, вибачався й погоджувався на нижчу ціну. Скарлет, коли почула, скільки він одержав за тисячу футів дощок на підлогу, аж заплакала від злості. Найкращі, які тільки у них будь-коли були, дошки віддати мало не задарма! Та й робітників на тартаку він

не міг прибрати до рук. Негри наполягли на тому, щоб їм платили щоденно, а ввечері вони часто йшли пиячити й на другий ранок на роботі не з'являлися. Тоді Г'ю мусив пошукувати за іншими робітниками, а тартак тим часом простоював. Через такі клопоти Г'ю, бувало, по кілька днів не приїжджав до міста продавати деревину.

Бачивши, як прибутки спливають у нього поміж пальців, Скарлет шаліла від власного безсилля і глупоти Г'ю. Хайно тільки народиться дитина й вона зможе вернутися до роботи, то зараз же здихається Г'ю і найме когось іншого. Хоч би хто трапився, усе буде краще. І з цими вільними чорнюками вона теж більше не возитиметься. Та і як можна їх терпіти, коли вони раз у раз кидають роботу?

Якось після бурхливого з'ясування справ з Г'ю, коли той укотре залишився без робочих рук, вона сказала чоловікові:

— Знаєш, Френку, я майже вирішила піднайняти на тартаки в'язнів. Оце недавно я розмовляла з Джонні Геллегером, бриґадиром у Томмі Велберна, як важко з чорнюків вибити якусь роботу, то він і каже, чого я не візьму собі в'язнів. Мені здається, це слушна думка. Він каже, я можу піднайняти їх дуже дешево та й годувати абичим. І він каже, їх можна примусити працювати скільки треба, і ніяке Бюро звільненців не налетить на мене шулікою і не потикатиметься зі своїми приписами туди, де йому нема ніякого діла. Щойно у Джонні Геллегера скінчиться контракт з Томмі, я візьму його за управителя на той тартак, де Г'ю. Якщо він спромігся вибити роботу з цих диких ірландців, що в нього під рукою, то вже з в'язнів і поготів її виб'є.

З в'язнів! Френк аж занімів від цих слів. Піднаймати в'язнів — це найдикіше з усього, що тільки могла придумати Скарлет, гірше навіть від її наміру поставити салун.

В усякому разі, так це здавалося Френкові й тим консерваторам, з якими він спілкувався. Цю нову систему — піднаймати арештантів на роботи — запровадили з тієї причини, що після війни в штаті було сутужно з коштами. Не маючи на що утримувати в'язнів, власті штату віддавали їх в оренду тим, хто потребував значної за кількістю робочої сили, як-от на спорудженні залізниць, на видобутку живиці в лісах, на заготівлі деревини. Френк та його тихі богобоязкі приятелі визнавали неминучість цієї нової системи, хоч водночас і засуджували її. Багато хто з них аж ніяк не належав до прихильників рабства, але цю новацію вони вважали незрівняно гіршим злом за будь-яке рабство.

А Скарлет хоче взяти в'язнів на тартак! Френк знав, що коли вона це зробить, йому соромно буде й очі на людей підвести. Це було куди страшніше, ніж володіти й самій заправляти тартаками, страшніше, ніж усі інші її вибрики. Заперечуючи Скарлет у тому чи іншому питанні, він завжди подумки запитував себе: «А що люди на це скажуть?» Але цим разом ішлося про щось поважніше, ніж громадський осуд. Це ж було однаково, що купувати людське тіло, щось на рівні з проституцією, гріх, який ляже йому на душу, коли він їй таке дозволить.

Переконаний, що її витівка морально згубна, Френк набрався духу й заборонив Скарлет до цього вдаватись, і то таким категоричним тоном, що вона з несподіванки прикусила язика. Кінець кінцем, аби заспокоїти його, Скарлет примирливо сказала, що це вона просто собі розмірковувала, не більше. Мовляв, їй так набридла заморока з Г'ю і вільними неграми, що вона не витримала й зірвалася. Але в душі Скарлет не відмовилася від своєї ідеї і далі над цим думала. Праця в'язнів могла б розв'язати одну з найтяжчих її проблем, та коли Френк так до цього ставиться...

Вона зітхнула. Якби хоч один з тартаків давав прибуток, то ще можна було б якось миритися. Але ж у Ешлі справи йшли ледве чи краще, ніж у Г'ю.

Спершу Скарлет вразило й розчарувало, що Ешлі не домігся, щоб тартак став удвічі прибутковішим порівняно з тим, коли вона там заправляла. Адже Ешлі такий розумний, начитався багатьох книжок, тож не було ніяких підстав сумніватися в його великому успіху, в тому, що він заробить купу грошей! Але до успіху йому було так само далеко, як і Г'ю. Його недосвідченість, помилки, цілковитий брак кмітливості, поступливість у ділових оборудках виявились такі самісінькі, як і у Г'ю.

Кохання Скарлет, однак, швидко знайшло для Ешлі виправдання: обох своїх управителів вона міряла різною міркою. Г'ю був просто безнадійний йолоп, у той час як Ешлі лише новачок у підприємництві. І все-таки її не покидала думка, що Ешлі не може так швидко прикинути в голові цифри й назвати потрібну ціну, як вона. Часом у неї навіть виникав сумнів, чи він взагалі коли-небудь навчиться відрізняти дошку від лежня. А що він був порядною людиною, якій можна довіряти, то й сам довіряв будь-якому шахраєві, і вже кілька разів ледь-ледь не зазнав великих збитків,— добре, що вона встигла тактовно його зупинити. Коли ж хтось Ешлі припадав до вподоби —

а таких було, здається, чимало! — він продавав йому деревину в кредит, навіть не поцікавившись, чи є в покупця рахунок у банку або якась нерухомість. Щодо цього він був такий самий легковірний, як і Френк.

Але Ешлі, безперечно, навчиться! А поки він навчався, вона з чисто материнською поблажливістю й терпінням ставилась до його помилок. Щовечора, коли він приходив до неї додому, втомлений і розгублений, вона якомога делікатніше підказувала йому, що та як зробити. Однак, попри її заохочення й підтримку, очі його лишалися все так само дивно безживними. Вона не розуміла цього й проймалася страхом. Ешлі став якимсь не таким, зовсім не схожим на того, яким був раніше. Якби вони поговорили сам-на-сам, може, їй пощастило б з'ясувати, в чому тут справа.

Через усе це вона цілі ночі не могла заснути. Її непокоїв Ешлі — і тому, що вона знала, який він нещасний, і тому, що бачила: цей його стан не дає йому зробитися справжньою діловою людиною. Для Скарлет було мукою, що обидва її тартаки опинилися під орудою таких нетям, як Г'ю та Ешлі, і серце у неї розривалося, коли конкуренти перехоплювали найкращих її покупців, хоч вона доклала так багато зусиль і так добре все спланувала на той час, поки буде не при ділі. Ох, якби ж то вона могла знов узятися до роботи! Вона б ні на крок не відступала від Ешлі, і він би, звісна річ, усе опанував. А Джонні Геллегера поставила б на другий тартак, продаж узяла б на себе, і все налагодилося б. Що ж до Г'ю, то якби він хотів лишитись у неї, нехай би розвозив ліс замовникам. На щось краще він і не здатний.

Правда, Геллегер, здається, пройдисвіт добрий, хоч і не в тім'я битий. Тільки ж де вона знайде когось іншого? І чому це так, що всі, котрі тямовиті й при тім чесні, вперто відмовляються працювати в неї? Якби хоч одного такого вона мала на місці Г'ю, то могла б і не журитись, тоді як тепер...

Томмі Велберн, дарма що калічний, має підрядів у місті як ніхто, і, кажуть, гроші ковшем загрібає. Місіс Меррівезер і Рене процвітають, а оце навіть відкрили пекарню в місті. Рене порядкує там з чисто французьким спритом, а дідок Меррівезер, радий, що вирвався зі свого закутка біля пічки, розвозить пироги у фургоні Рене. Брати Сіммонси мають стільки роботи у себе в цегельні, що в них щодень по три зміни працює. А Келлс Вайтінг заробляє гроші на

випростувачі волосся, вмовляючи неграм, що як вони не вирівняють собі кучерів, республіканці їм повік не дадуть права голосу.

І так було в усіх її знайомих, котрі щось тямили,— лікарів, адвокатів, крамарів. Апатія, що гнітила їх зразу по війні, давно вже минулася, і всі вони заходилися збивати собі статки, й нікому не боліла голова через її клопоти. А не при ділі зосталися лише такі, як Г'ю — або й Ешлі.

Це ж і треба було такої халепи: мати на руках ціле підприємство, та ще й дитини чекати!

«Годі вже, більше дітей у мене не буде,— рішуче поклала собі Скарлет.— Не збираюсь я бути такою, як інші жінки, що приводять у рік по дитині. Боже милостивий, та це б означало на півроку кидати тартаки напризволяще! А я ж бачу, що не можна полишити їх і на день. Так і заявлю Френкові: більше дітей мені не треба».

Френк, правда, хоче мати велику родину, але якось вона його вкоськає. Рішення її непохитне. Це буде її остання дитина. Тартаки — набагато важливіше.

РОЗДІЛ XLII

Дитина Скарлет виявилась дівчинкою, лисоголовим пуцьвірінком, бридким, як безволоса мавпочка, і кумедно схожим на Френка. Ніхто, крім засліпленого любов'ю батька, не міг добачити в ній бодай натяку на вроду, але сусіди, бувши зичливі, запевняли: всі бридкі немовлята з часом робляться гарненькими. Назвали її Елла Лорена, Елла на честь бабусі Еллен, а Лорена — бо це було тоді наймодніше ім'я для дівчат, так само, як імена Роберт Лі та Непоборний Джексон були широко вживані для білих хлопчиків, а Авраам Лінкольн та Емансипація — для негренят.

Народилась вона серед того тижня, коли всю Атланту охопило гарячкове збудження і в повітрі відчувалось наближення нещастя. Заарештували одного негра, що похвалявся, ніби згвалтував білу жінку, але не встиг він постати перед судом, як на в'язницю вчинив набіг ку-клукс-клан і негра тихенько повісили. Клан зробив це, щоб звільнити не названу ще жертву насильства від необхідності свідчити у відкритому суді. Її батько та брат ладніше б застрелили дочку й сестру, ніж дозволили їй привселюдно зізнатись у такій ганьбі, отож лінчування негра здавалося громадянам єдино розумним виходом із становища, власне, іншого пристойного виходу ніхто й не уявляв. Проте військові

власті це обурило неймовірно. Вони не розуміли, чому дівчина мала б соромитись своїх публічних свідчень.

Почались арешти на кожному кроці, солдати присягалися, що вирвуть клан з коренем, хоч би для цього довелося запроторити за грати всіх білих чоловіків в Атланті. Негри, налякані й спохмурнілі, подейкували про те, що відплатять спаленням будинків. Ширились чутки, ніби янкі перевішають усіх винних, якщо їх знайдуть, та що негри готуються підняти повстання проти білих. Люди сиділи по домах, позамикавши двері й позачинявши віконниці, а чоловіки остерігалися йти на роботу й лишати жінок та дітей без захисту.

Скарлет, яка ще лежала в ліжку, виснажена пологами, нишком дякувала Богу, що Ешлі занадто розважливий, аби належати до ку-клукс-клану, а Френк задля цього надто старий і плохий. Це ж було б таке жахіття — остерігатися, що янкі будь-якої хвилини можуть прийти й заарештувати їх! І чому ці тупоголові молодики з клану безнастанно дражнять янкі, коли й без того все погано! Та й, може, тієї дівчини і не гвалтували. Може, то їй з переляку здалося, а тепер через неї хтозна-скільки людей, чого доброго, заплатять життям.

У такій атмосфері, коли нерви були напружені до краю, коли ти наче бачиш, як вогонь по шнуру ось-ось досягне бочки з порохом, Скарлет швидко набиралася сили. Життєва енергія, що допомагала їй перетривати скрутні дні в Тарі, стала у пригоді й тепер, і за два тижні після народження дочки Скарлет уже сиділа в ліжку й нарікала на власну бездіяльність. А за три тижні вона встала і заявила, що мусить їхати на свої тартаки. Там же вся робота зупинилася, бо Г'ю й Ешлі боялися залишати свої родини самі на цілий день.

І тоді вдарив грім.

Френк, гордий своїм батьківством, набрався духу й заборонив Скарлет виходити з дому, поки становище таке небезпечне. Вона й не думала зважати на його заборону й любісінько вирушила б у своїх справах, але ж він спровадив до платної стайні її бричку й коня і звелів нікому їх не давати, а тільки йому. Ще й більше того: поки вона нездужала, він і Мамка терпляче обнишпорили весь будинок і познаходили її сховані гроші. Френк ці гроші поклав у банк на своє ім'я, тож-бо тепер їй не було на що навіть найняти повіз.

Скарлет страшенно розкричалася на Френка й Мамку,

потім стала їх просити й нарешті проплакала весь ранок, мов дитина, забаганку якої дорослі не хочуть задовольнити. Але на всі свої благання вона чула тільки одне: «Не треба, любчику! Ти ж просто хвора, дитятко!» Або: «Годі-бо так побиватися, міс Скарлет, а то у вас прокисне молоко і в немовляти заболить животик, це вже певно».

В нестямі Скарлет кинулася через двір до Мелані й там на весь голос викричала усі свої болі,— мовляв, вона пішки добереться до тартаків, і всім в Атланті розкаже, за якого покидька вийшла заміж, і не дозволить ставитись до неї, як до вередливої дурки. Вона візьме з собою пістолета й застрелить кожного, хто спробує їй загрожувати. Одного вона вже застрелила, і тепер залюбки, атож, залюбки, застрелить і когось іншого. Вона...

Мелані, яка боялася навіть на власному ганку показатись, вкинули в жах ці погрози Скарлет.

— Та як ти можеш наражати себе на таку небезпеку! Я не переживу, коли з тобою щось станеться! Ох, ради Бога...

— Ні, я піду! Я піду! Я піду пішки...

Мелані дивилась на неї і починала розуміти, що це зовсім не істерика жінки, яка ще не оклигала від пологів. На обличчі у Скарлет проступала та сама безоглядна нездоланна затятість, яку так часто вона бачила на обличчі у Джералда О'Гари, коли той, бувало, твердо вирішував зробити щось по-своєму. Вона обхопила Скарлет за стан і міцно пригорнула.

— Це все я винна, що не така хоробра, як ти, і тримаю Ешлі вдома весь цей час, коли він мусив би бути на тартаку. Ох, дорогесенька! Я така боягузка! Голубонько, я скажу Ешлі, що анітрішечки не боюся, що я перебуду в тебе й тітоньки Туп, а він може ходити на роботу і...

Скарлет навіть сама перед собою не зізналася б, що вважає Ешлі нездатним дати раду в такій ситуації, тож і вигукнула:

— Не смій цього робити! Яка там буде користь від Ешлі, коли він тільки й думатиме про вас? Усі такі ненависні! Навіть дядько Пітер не хоче возити мене! Але начхати! Я виберусь сама. Пройду пішки всю дорогу й десь таки найму бригаду чорнюків...

— Ой ні! Ти не повинна цього робити! Бозна-що може з тобою статись. Кажуть, у тих халупах у Наметищі на Декейтерській дорозі повно розбещених негрів, а тобі ж доведеться там проходити. Стривай-но, я подумаю... Голу-

бонько, пообіцяй мені, що ти нічого сьогодні не робитимеш, а я тим часом щось придумаю. Обіцяй, що підеш додому й ляжеш у ліжко. Ти так ослабла. Обіцяй мені.

Геть вичерпавшись після спалаху гніву, Скарлет і справді знесиліла, тож нехотя дала Мелані обіцянку й подалась додому, згорда відмовившись піти на мирову зі своїми домашніми.

А надвечір того дня якась чудна постать протислася крізь живопліт Мелані й пошкультигала через задній двір до будинку тітоньки Туп. Це явно був один з тих, як висловлювались Мамка й Ділсі, «халамидників», що їх міс Меллі підбирає з вулиці й пускає ночувати до себе в підвал.

Там у неї було три кімнати, раніше в двох жила челядь, а у третій зберігалося вино. Тепер одну з кімнат займала Ділсі, в інших же товклись якісь злиденні обшарпані заволоки. Ніхто, крім Мелані, не знав, звідки вони прямували й куди, як ніхто, крім неї, не знав, де вона їх вишукувала. Може, й правду казали негри, що вона підбирала їх з вулиці. Але як ото всі значніші або більш-менш коло того особи сходилися до її скромної віталеньки, так само різні горопахи прибивалися до її підвалу, де їм давали поїсти й переспати, після чого відпускали в дальшу дорогу, наділивши пакуночком з харчами. Здебільшого то були колишні солдати конфедератської армії, люди неписьменні й неприкаяні, які не мали ні родини, ні притулку, і блукали по країні в надії знайти десь роботу.

Частенько знаходили тут нічний притулок засмаглі та змарнілі сільські жінки з цілими виводками ясноволосих мовчазних дітлахів, удови війни, які втратили свої ферми й тепер розшукували розвіяних і порозгублюваних по світу родичів. Часом сусіди з прикрістю помічали, що у Мелані з'являлися й чужинці, які ледве могли говорити по-англійському, або й взагалі не знали ні словечка,— цих приманили на Південь барвисті оповіді про те, як легко тут збити гроші. А якось раз ночував у неї навіть республіканець. Принаймні так запевняла Мамка, яка просто нюхом чула республіканця, як ото кінь чує грим'ячку, хоча негритянці й не вірили, бо ж усе-таки спічвутливість Мелані не могла так далеко простягатись. В усякому разі — всі мали на це надію.

«А він наче з тих кульгашів, якими опікується Мелані,— подумала Скарлет, що сиділа на бічному ганку з немовлям на руках під блідим листопадовим сонцем.— І він таки справді кривий, їй-бо!»

Незнайомець, що проходив заднім двором, припадав, як і Віллі Бентін, на дерев'яну ногу. Він був високий і худий, світив рожевою брудною лисиною на всю голову і мав таку довгу сивувату бороду, що міг би й за пояс її застромити. Судячи з того, яке у нього було зашкарубле зморщене обличчя, йому було за шістдесят, хоч його постава ніяк на це не показувала. Сухоребрий і незграбний, пересувався він, незважаючи на дерев'янку, швидко, мов змія.

Бородань піднявся сходинками й підступив ближче до Скарлет, але не встигла вона почути його своєрідну вимову — гугняву, з гаркавим «р», невластивим для мешканців низовин,— як уже здогадалася, що він родом з горян. Попри свої брудні лахмани, він, як і взагалі горяни, тримався з мовчазною непоступливою гордістю, що виключала будь-яке панібратство й не допускала ніяких жартів. На бороді в нього видніли сліди тютюнової жуйки, а чимала порція тютюну за щокою стягувала набік обличчя. Ніс його був тонкий і нерівний, кущисті брови стояли дугою, з вух стирчали пучки волосся, завдяки чому вуха здавались пухнастими, як у рисі. Під однією бровою очниця була порожня, і від неї через усю щоку збігав униз шрам, навскоси перетинаючи бороду. Друге око, маленьке, ясне й холодне, дивилось на світ незмигним і нещадним поглядом. За поясом у нього стирчав великий пістолет, а з-за халяви приношеного чобота виступало руків'я довгого мисливського ножа.

Він холодним поглядом відповів на запитливо зведені брови Скарлет і, перше ніж озватись, сплюнув через поручня ганку. В його єдиному оці проступала зневага,— не до неї особисто, а взагалі до жіночої породи.

— Міс Вілкс послала мене на роботу до вас,— коротко сказав незнайомець. Голос у нього був якийсь скрипучий, наче від незвички говорити, а слова повільно й надсадно пробивалися з горла.— Мене звуть Арчі.

— Мені шкода, але я не маю для вас роботи, містере Арчі.

— Арчі — це моє ім'я.

— Перепрошую. А як ваше прізвище?

Він знову сплюнув.

— Це вже моє діло,— відповів він.— Арчі вистачить.

— Мене, власне, ваше прізвище й не цікавить. Але я не маю для вас ніякої роботи.

— А мені здається, маєте. Міс Вілкс бідкається, що ви

хочете гасати по всіх усюдах сама-одна, як дурепа, тож вона послала мене, щоб я возив вас.

— Справді? — скрикнула Скарлет, обурена і хамством цього шарпака, і втручанням Меллі до її справ.

Вона перехопила його одноокий антижіноцький погляд.

— А так. Жінкам нема чо' морочить чоловіків, коли ті й без того ними клопочуться. Але як уже вам припекло роз'їжджати, я вас возитиму. Я ненавиджу чорнопиких... І янкі також.

Він перекинув дрібку тютюну за другу щоку і, не чекаючи запросин, присів на верхню сходинку.

— Я не скажу, що мені до шмиги возити жінок, але міс Вілкс була добра до мене, пустила ночувати в підвал, тож оце й прислала сюди повозити вас.

— Але...— розгублено почала Скарлет, а тоді примовкла й глянула на прибульця. І за хвильку всміхнулася. Цей старий урвиголова їй зовсім не подобався, однак його присутність могла багато що полегшити. Під його опікою вона вільно зможе їздити містом, бувати на тартаках, навідуватись до покупців. З ним вона буде в повній безпеці, а вигляд у нього такий, що пліткувати ніхто й не подумає.

— Нехай і так, домовились,— сказала вона.— Тобто якщо мій чоловік не заперечуватиме.

Переговоривши один на один з Арчі, Френк не дуже охоче, але погодився і повідомив у платну стайню, щоб Арчі видали коня й бричку. Він був прикро розчарований, що материнство не вплинуло на Скарлет, як він сподівався, та коли вона вже затялася на своїх клятих тартаках, Арчі був як дар Божий.

Так ото постала ця разюча попервах для Атланти супряга. Важко було й уявити дивовижнішу пару, ніж їх двоє, Арчі й Скарлет: лютий з вигляду нечупара-стариган з дерев'яною ногою, що стирчала над передком, і гарненька молода чепурушка з зосередженим у задумі личком. Їх бачили будь-якої пори дня й у будь-якому місці в Атланті й на околицях, вони майже не розмовляли між собою, виразно недолюблювали одне одного, але були зв'язані обопільною потребою: він потребував грошей, а вона охорони. В усякому разі — вважало місцеве жіноцтво,— це було краще, ніж безсоромно роз'їжджати по всій окрузі з Батлером. Жінок, між іншим, брав подив, де це подівся Рет останнім часом: три місяці, як зник з міста, і ніхто не знає, де він, навіть Скарлет не знала.

Арчі був мовчун, озивався він, лише коли до нього

звертались, та й то звичайно буркотом. Щоранку він виходив з підвалу Мелані, сідав на парадних сходинках у Туп і чекав, жуючи тютюн і спльовуючи, поки покажеться Скарлет і Пітер виведе зі стайні коня з бричкою. Дядько Пітер боявся Арчі ледве чи менше, ніж чорта або ку-клукс-клану, і навіть Мамка мовчки й остережно бокувала від нього. Арчі ненавидів негрів, і ті знали це й боялись його. До свого пістолета й ножа Арчі додав ще другий пістолет, і невдовзі зробився широко відомим серед чорношкірих у місті. Правда, у нього ще ні разу не виникало потреби витягти пістолета чи бодай покласти руку на пояс. Але й сам поголос діяв незгірше. Жоден негр не насмілювався навіть пирснути сміхом близько від Арчі.

Якось раз Скарлет спитала його — просто з цікавості,— чому він так ненавидить негрів, і, на свій подив, почула замість звичної відповіді «Це вже моє діло» щось трохи докладніше:

— Ненавиджу їх, як і всі горяни ненавидять. Ми ніколи їх не любили й ніколи не заводили собі. Це через них, чорнопиких, почалася війна. І за це теж я їх ненавиджу.

— Але ж ви воювали на війні.

— Така вже чоловікам перевага. Я от і янкі ненавиджу, ще дужче, як чорнопиких. Майже так само, як і балакучих жінок.

Ці одверті грубощі в мові змусили Скарлет аж язика прикусити від люті, і їй кров з носа захотілося здихатись Арчі. Але чи ж може вона без нього обійтись? Як вона без нього повсюди роз'їжджатиме? Він мужлай і нечупара, від нього часами гидко тхне, та свою справу він знає. Він возив її до тартаків і назад, об'їжджав з нею клієнтів, і поки вона вела перемови й віддавала накази, сидів собі, втупившись у простір, і спльовував жуйку. Якщо вона висідала з брички, він теж злазив і ходив услід за нею. А коли вона бувала серед цих нечем-робітників, негрів чи солдатів-янкі, то не відступав від неї ні на крок.

Не минуло й багато часу, як Атланта вже призвичаїлася бачити Скарлет у компанії з її охоронцем, а призвичаївшись, жіноцтво почало навіть заздрити, що вона так вільно може будь-куди їздити. Відколи ку-клукс-клан лінчував того негра, дами майже весь час сиділи вдома, і навіть до крамниці вибиралися тільки гуртом, по кілька душ. Товариські на вдачу, жінки страшенно нудилися вимушеною самотою, отож, сховавши гордощі до кишені, вони почали звертатись до Скарлет, щоб та позичала їм Арчі.

І от, коли Арчі був їй не потрібен, вона милостиво надавала його до послуг іншим дамам.

Таким оце чином Арчі незабаром активно прилучився до громадського життя Атланти, і дами одна поперед одної намагалися використати його, коли він бував вільний. Рідко випадав такий ранок, щоб у час сніданку не з'являвся котрийсь хлопчак або служка-негр із запискою: «Якщо сьогодні надвечір ви не потребуєте Арчі, то пришліть його, будь ласка, до мене. Я хотіла б одвезти квіти на кладовище». Або: «Мені треба поїхати до модистки». Або: «Мені б дуже хотілося, щоб Арчі звозив тітоньку Неллі на прогулянку». Або: «Я мушу з'їздити на Пітерову вулицю, а дідусь погано себе почуває і не може мене підвезти. То чи не міг би Арчі...»

Він возив їх усіх, панночок, матрон і вдів, і до всіх них виявляв неприховану зневагу. Виразно було знати, що він не любить жінок, окрім самої Мелані,— так само, як не любить і негрів та янкі. Шоковані спершу його невихованістю, дами кінець кінцем звикли до нього, а що він був такий мовчун і виявляв своє існування тільки тим, що час від часу гучно випльовував тютюнову жуйку, то вони привчилися сприймати його наче такий собі механічний атрибут переїздів, як-от і коні, якими він правив. Тож і вийшло раз так, що місіс Меррівезер якнайдетальніше виклала місіс Мід перебіг пологів у своєї небоги і лише тоді спохопилася, що на передку сидить же Арчі.

Колись щось подібне було немислиме. До війни такого, як він, у порядному домі й на кухню не пустили б. Тицьнули б йому якийсь кусень у кухонні двері — і бувай здоров. А тепер дами були ще й раді, що він поруч: це ж надійна безпека. Грубуватий, неосвічений, зачуханий — а все ж він захищав їх від жахів Реконструкції. Він не був їм ні приятелем, ні служкою, а просто найманим охоронцем, що стеріг жінок, поки їхні чоловіки працювали вдень або ж виходили з дому ввечері.

Скарлет здавалося, що після того, як вона підрядила Арчі, Френк надто вже часто почав допізна десь затримуватись. Він казав, що треба перевірити бухгалтерські книги, а вдень у крамниці тепер дуже багато роботи й не вистачає на все часу. І ще знаходились якісь хворі приятелі, що їх доводилося відвідувати. Тоді ще була організація демократів — вони збиралися щосереди, обговорювали питання, як повернути собі виборче право, і Френк не пропускав жодних їхніх зборів. На думку Скарлет, ця організація, мабуть,

тільки те й робила, що підносила заслуги генерала Джона Б. Гордона над усіма іншими генералами, за винятком Лі, і перевойовувала наново війну. Так було чи ні, але щось вона не помічала ніякого поступу в боротьбі демократів за право голосу. Однак Френкові явно цікаво було бувати на тих сходинах, бо він засиджувався там далеко за північ.

Ешлі також провідував хворих і так само не проминав зібрань демократів, бо зазвичай бував відсутній у ті ж вечори, що й Френк. Тоді Арчі проводив Туп, Скарлет, Вейда й малу Еллу через задній двір до Мелані, і там обидві родини разом просиджували вечори. Дами шили, а Арчі вмощувався на канапі у вітальній хріп собі, і тільки сиві вуса його ворушилися при кожному віддиху. Ніхто йому не казав простягатись на канапі, найкращій меблі в усьому домі, і дами щоразу з болем душевним косили на нього очима, коли він там розлягався, прямо з чоботом на барвистій оббивці. Але жодна з дам не зважувалася дорікнути йому. Надто після того, коли він сказав, що, на щастя, легко засинає, а то б збожеволів, слухаючи, як ці баби квокчуть, мов дурні курки.

Скарлет часом кортіло дізнатися, звідки з'явився Арчі та яким життям жив раніше, поки не оселився в підвалі у Мелані, однак від розпитувань вона утримувалась. Щось було в його похмурому одноокому обличчі таке, що відохочувало надміру цікавих. Вона знала тільки те, що вимова у нього, як у вихідця з північних узгір'їв, що він служив в армії і незадовго до капітуляції втратив ногу й око. І ось лише коли вона розлютилася на Г'ю Елсінга, правда про минуле Арчі спливла назовні.

Одного ранку старий привіз її на тартак до Г'ю, і вона побачила, що все там завмерло, негрів нема, а сам Г'ю розгублено сидів під деревом. Жоден робітник на роботу не з'явився, і Г'ю просто не знав, що робити. Скарлет розпалилась до нестями й почала коренити його на всі заставки, бо, як на те, щойно дістала термінове замовлення на чималу кількість деревини. Їй довелося задля цього прикласти неабиякої енергії, і до чарів своїх вдатись, і поторгуватись, а тут маєш — тартак стоїть.

— Одвезіть мене на другий тартак,— звеліла вона Арчі.— Так, це забере у нас чимало часу, й ми пропустимо обід, але ж я вам за щось плачу? Мені треба, щоб містер Вілкс замість того, що він там робить, узявся виконати це замовлення. Хоча може так бути, що й у нього негри не працюють. А згоріли б вони синім полум'ям! Зроду мої очі

не бачили такого телепня, як Г'ю Елсінг! Здихаюсь його, як тільки Джонні Геллегер добудує той готель. Дарма, що Геллегер служив в армії янкі. Зате він знає, як працювати. Ледачого ірландця я ще ніколи не бачила. І досить з мене цих вільних чорнюків. Надто вже вони непевні. Я найму Джонні Геллегера й візьму підряд на в'язнів. Він уже виб'є з них роботу. Він...

Арчі обернувся до неї, око його злісно блиснуло, а коли він заговорив, холодна лють почулася в його скрипучому голосі.

— Той же день, як ви візьмете в'язнів, я кидаю роботу,— сказав він.

Скарлет здивувалася.

— Сила Божа! А то чому?

— Я знаю, що таке підряд на в'язнів. Це вбійництво в'язнів, я так вважаю. Купують людей, мов тих мулів. Ставляться до них ще гірш, як до худоби. Лупцюють, морять голодом, забивають на смерть. І кого це обходить? Штатові до цього байдуже. Штат одержує гроші за в'язнів. І тих, хто наймає, теж це не обходить. Їм лише тра найдешевше їх годувати та чимбільше роботи з них витягти. То чисте пекло, мем. Ніколи я не був доброї думки про жінок, а тепер і поготів.

— Але вас із якого боку це тичеться?

— Та тичеться,— стисло відказав Арчі, а помовчавши, докинув: — Я ж бо трохи не сорок літ відсидів у в'язниці.

Скарлет аж зойкнула і мимохіть відсахнулась, глибше втиснувшись у сидіння. Так ось де розгадка Арчі, чому він не хоче називати свого прізвища й звідки він родом і взагалі нічого не розповідає про своє минуле життя, ось пояснення, чому він такий неговіркий, ось звідки в нього холодна ненависть до світу. Сорок літ! То його ув'язнили, мабуть, ще молодим хлопцем. Сорок літ! Таж це... таж він, мабуть, був засуджений на довічне ув'язнення, тобто він...

— То ви вбили когось?

— Атож,— відказав коротко Арчі й цьвохнув віжками коня.— Свою жінку.

Скарлет перестрашено закліпала віями.

Рот його, прикритий вусами, скривився, наче Арчі понуро посміхнувся на її перестрах.

— Та я не вб'ю вас, мем, коли саме цього ви боїтеся. Жінку як убивають, то тільки з одної причини.

— То ви вбили свою дружину?!

— Вона спала з моїм братом. А він ушився. Я зовсім не

шкодую, що вбив її. Потіпасі туди й дорога. І по закону за це не тра б і садити, та мене посадили.

— Але... як же ви звідти вирвалися? Втекли? Чи вас помилували?

— Можна сказати й так — помилували.

Його густі сиві брови стяглись докупи, немов йому важко було нанизувати слово до слова.

— До шістдесят четвертого, коли сюди наскочив Шерман, я сидів у Мілледжвіллській в'язниці, і так усі сорок літ. Тоді начальник зібрав нас усіх, в'язнів, і каже, що йдуть янкі, палять і вбивають усіх. А я, коли й ненавиджу кого більше, як чорнопиких та жінок, то це янкі.

— Чому? Хіба вам... Хіба ви коли зналися з янкі?

— Ні, мем. Але я чув про них багато. Чув, шо вони завше пхають носа до чужого проса. А я ненавиджу таких. Пощо їм було лізти до Джорджії, давати волю нашим чорнюкам, і палити наші хати, й різати нашу худобу? Так ото начальник і каже, що армії тра солдатів, дуже тра, і кожен з нас, хто піде до армії, дістане волю при кінці війни — коли вийде з неї живцем. Але нас, засуджених доживоття, тих, котрі за вбивство,— тих, каже начальник, армія не потребує. Нас мали перекинути до якоїсь іншої в'язниці. Але я сказав начальникові: я не такий, як більшість довічників. Я сиджу тільки за те, що вбив свою жінку, а її й тра було вбити. І я хочу битися з янкі. І начальник послухав мене й випустив з рештою в'язнів.

Він помовчав і кахикнув.

— Умгу. А кумедно-таки. Посадили мене в тюрму за вбивство, а тоді дали рушницю в руку й випустили на волю, щоб я ще навбивав. Воно то, правда, добра штука — знову стати вільним і ще з рушницею в руці. Ми, котрі з Мілледжвілла, добряче бились і вбивали... Хоча й наших доста полягло. І я не чув, щоб хто дезертував. А коли війна скінчилась, нам і дали волю. Я ось ногу втратив і око. Але не шкодую.

— Ох,— тільки й видихнула з себе Скарлет.

Вона спробувала пригадати, що чула про звільнених з Мілледжвіллської в'язниці в тій останній розпачливій спробі протистояти натискові Шерманової армії. Френк згадував про це на Різдво 64-го року. Що він тоді був казав? Але згадки її про той час були надто хаотичні. Вона знову відчула неймовірний жах тих днів, у вухах загриміли гарматні вибухи, перед очима посунула вервечка фургонів, з яких дорогою скапувала кров на червону землю, колоною

відступала внутрішня гвардія — молоденькі курсанти й зовсім дітлахи, як Філ Мід, а також старі, як дядечко Генрі й дідок Меррівезер. І в'язні відступали разом з ними помирати у присмеркову годину Конфедерації, замерзати в снігу й у сльоті останньої тієї кампанії в Теннессі.

На хвильку вона подумала: ну ж і дурень цей стариган, пішов воювати за штат, який забрав у нього сорок років життя! Джорджія забрала у нього молодість і зрілі літа за злочин, що в його очах зовсім не був злочином, а проте він доброхіть віддав ногу й око за Джорджію. На пам'яті у неї постали гіркі слова Рета ще з початку війни, коли він заявив, що ніколи не піде воювати за суспільство, яке зробило його вигнанцем. Та коли настала найбільша скрута, він таки пішов воювати за те саме суспільство, як-от і Арчі пішов. Їй здалося, що всі південці, високого походження чи низького, однакові сентиментальні дурні, для них якісь порожні слова дорожчі від їхньої власної шкури.

Вона глянула на гудзуваті старечі руки Арчі, на його два пістолети й ножаку, і страх ізнов пронизав її тіло. Це ж, мабуть, не він один такий, інші колишні в'язні так само розгулюють на волі, вбивці, горлорізи, злодії, помилувані в ім'я Конфедерації? Таж це кожен незнайомець на вулиці, можливо, вбивця! Якби Френк дізнався правду про Арчі — ото б знялася буча! Або якби тітонька Туп... та вона від такого удару й померти може. А щодо Мелані... Скарлет навіть захотілося розповісти Мелані правду про Арчі. Хай знає, як пригрівати коло себе всяку голоту й ще накидати її друзям та родичам.

— Я... я рада, що ви поділилися зі мною, Арчі. Я... я нікому не скажу. Бо це страшно вразило б місіс Вілкс та інших дам, якби вони довідалися!

— Умгу. А міс Вілкс знає. Я розказав їй першого ж вечора, як вона зважилась дати мені нічліг. Невже ви гадаєте, я б дозволив такій славній леді пустить мене в дім, нічо' про мене не знаючи?

— Сила небесна! — нажахано скрикнула Скарлет.

Мелані знала, що цей чоловік — убивця, та ще й власної жінки, і не вигнала його з дому! Вона довірила йому свого сина, і свою тітку, і свою невістку, і своїх друзів. І вона, найполохливіша з жінок, не боялася сама лишатися з ним удома.

— Міс Вілкс — вона розсудлива, як на жінку. Вона зважила, що зі мною все гаразд. Вона зважила, що брехун і далі брехатиме, злодій і далі крастиме, а вже хто вбив, то

це лише раз на віку. І вона вважає, що як хто боровся за Конфедерацію, то цим змив усі свої давніші прогріхи. Хоч я не думаю, що вчинив прогріх, коли вбив свою жінку... Атож, міс Вілкс — вона розсудлива, як на жінку... Тож-бо я вам і кажу: той же день, як ви візьмете в'язнів, я кидаю роботу.

Скарлет нічого не відповіла, тільки нишком подумала: «Чим швидше ти кинеш, тим краще. Убивця!»

І як це могла Мелані бути така... така... Ну, просто слів нема на цей її вчинок: дала притулок старому бандюзі й не сказала друзям, що він — тюремний пташок. То виходить, служба в армії вибілює всі гріхи! Це Мелані хіба переплутала з хрещенням. Вона взагалі втрачає всяку тяму, коли заходить мова про Конфедерацію, про ветеранів і про все, з цим пов'язане. Скарлет подумки лайнула конфедератів і поставила їм на карб ще одну провину. Це ж через них так склалося, що жінка мусить тримати при собі вбивцю як охоронця.

*

Вертаючись у прохолодних сутінках з Арчі, Скарлет побачила біля салуна «Модне дівча» скупчення бричок та осідланих коней. Верхи на коні сидів Ешлі з напруженим і настороженим виразом на обличчі; жваво жестикулювали, повихилявшись із брички, брати Сіммонси; вимахував руками Г'ю Елсінг, каштанові кучері якого спадали аж на очі. Посеред цього шарварку стояв пекарський фургон дідка Меррівезера, і Скарлет, опинившись ближче, побачила, що на передку поряд з ним примостились Томмі Велберн і Генрі Гамільтон.

«Не годилося б дядечкові,— роздратовано подумала Скарлет,— їхати додому такою балабайкою. Посоромився б, що його на ній побачать. Наче власного коня у нього нема. Але це він тому, що так легше разом зі старим щовечора заглядати до шинку».

Над'їхавши до самого гурту, Скарлет, хоч і яка була невразлива, відчула, що напруженість зібраних передалась і їй, і серце в неї стислося від недобрих передчуттів.

«Ох,— зітхнула вона.— Не дай Боже, знов когось згвалтували! Якщо ку-клукс-клан лінчує ще одного негра, янкі нас зітруть на порох!» А вголос наказала Арчі:

— Зупиніть-но коня. Якась пригода.

— Таж не будете ви приставати перед шинком,— заперечив Арчі.

— Ви чули, що я кажу? Зупиніть коня. Доброго вечора вам усім. Ешлі, дядечку Генрі... що, якась пригода? У вас усіх такий вигляд...

Громада обернулась до неї, чоловіки поскидали капелюхи й заусміхались, але збудження так і не сходило у них з очей.

— Трохи пригода, трохи догода,— басовито відказав дядечко Генрі.— Залежить, з якого боку подивитись. Я, приміром, вважаю, що законодавчі збори й не могли вчинити інакше.

«Законодавчі збори?» — подумала Скарлет з почуттям полегкості. Її не дуже обходили всілякі там збори, що їй до них! Розгул солдатів-янкі — ото вже було б страшніше.

— А що таке зробили ці законодавчі збори?

— Категорично відмовились ратифікувати поправку,— з гордістю в голосі заявив дідок Меррівезер.— Нехай знають янкі.

— Але ж нам це з біса дорого обійдеться! Перепрошую, Скарлет,— сказав Ешлі.

— А-а, поправку? — перепитала Скарлет, силкуючись показати, ніби розуміє, про що мова.

На політиці вона не зналася і рідко сушила нею голову. Якийсь час тому ратифікували «тринадцяту поправку», чи то «шістнадцяту», але що, власне, означає слово «ратифікувати», вона й не уявляла. Це чоловіки раз у раз переймаються усякими такими речами. З її обличчя було видно, що вона не дуже второпала суть справи, і Ешлі вибачливо всміхнувся.

— Це, розумієш, така поправка, що надає чорним право голосу,— пояснив він.— Цю поправку запропоновано законодавчим зборам штату, а вони відмовились її ратифікувати.

— Ну й дурні. Бо хіба не ясно, що янкі все одно нам її нав'яжуть?

— Отож я й казав, що нам це з біса дорого обійдеться,— повторив свої слова Ешлі.

— А я пишаюся нашими законодавчими зборами, пишаюся, що вони виявили таку мужність! — закричав дядечко Генрі. — Янкі не зможуть силоміць нам цього накинути, якщо ми будемо проти.

— Ні, таки зможуть і зроблять це.— Голос Ешлі звучав спокійно, але в очах була стривоженість.— І наше становище тільки погіршає.

— Та ні, Ешлі, не може бути! Становище й тепер таке тяжке, що гірше нікуди!

— Ні, становище може погіршати навіть порівняно з теперішнім. Що, коли у законодавчих зборах засядуть негри? Або й губернатор буде з негрів? І коли у нас заведуть ще суворіший військовий режим?

Очі Скарлет округліли від страху, коли вона почала усвідомлювати, про що́ саме йшла мова.

— Я ось думаю, що було б краще для Джорджії, для всіх нас,— промовив з похмурим виглядом Ешлі.— Що розумніше: відкинути поправку, як то зробили збори, розбурхати Північ проти нас, щоб вони посадили нам на шию всю янківську армію і таки примусили нас дати право голосу чорним, хочемо ми цього чи ні. А чи сховати в кишеню свою гордість, скоритись по-доброму і з якомога меншими втратами вийти з кризи. Адже кінець однаково буде той самий. Ми ж безсилі. Ми мусимо випити ту чашу, яку вони вирішили підсунути нам. Може, нам доцільніше було б зайве не опиратись.

Скарлет не дуже прислухалася до його слів, в усякому разі, ледве чи схоплювала їх сенс. Вона знала, що Ешлі своїм звичаєм дивиться на справу з обох боків. А вона бачила тільки один бік — як цей ляпас в обличчя янкі дасться взнаки їй особисто.

— То ти, Ешлі, збираєшся стати радикалом і голосувати за республіканців? — в'їдливо зауважив дідок Меррівезер.

Залягла напружена тиша. Скарлет помітила, як рука Арчі сягнула по пістолета, але напівдорозі зупинилась. Арчі думав, і не раз це казав, що старий Меррівезер — пустомолот, однак він не збирався дозволяти, щоб у нього на очах старий ображав чоловіка міс Мелані, навіть коли той і верзе казна-що.

З очей Ешлі раптом зникла задума, і вони зблиснули гнівом. Та не встиг він і рота розтулити, як на старого напався дядечко Генрі.

— Ти, чортів... дурню... я перепрошую, Скарлет... Ти, друзяко, чистий бовдур,— не вимислюй такого на Ешлі!

— Ешлі може й без твоєї оборони обійтись,— незворушно відказав Меррівезер.— А говорить він таки як справжній пристібай. Скоритись, хай йому чорт! Я перепрошую, Скарлет.

— Я ніколи не вважав, що Джорджії варто було відокремлюватись,— сказав Ешлі голосом, що тремтів з гніву.— Але коли Джорджія відокремилась, я лишився з нею.

Я не вважав, що треба було починати війну, але я воював на війні. І я не вважаю доцільним ще більше дражнити янкі, вони й без того досить роздражнені. Та оскільки законодавчі збори так вирішили, я їх підтримаю. Я...

— Арчі,— раптом озвався дядечко Генрі,— вези міс Скарлет додому. Тут їй нема чого робити. Політика — це взагалі не для жінок, а зараз тут такі круті слова посиплються, що хоч вуха затикай. Їдь, Арчі. На добраніч, Скарлет.

Коли вони їхали далі Персиковою вулицею, серце Скарлет аж заходилось від страху. Чи не позначаться ці безглузді вибрики законодавчих зборів на її добробуті? Чи не оскаженіють янкі так, що вона позбудеться тартаків?

— Ну, знаєте,— буркнув Арчі,— я чув байки про те, як зайці плюють бульдогові в морду, але в живі очі такого ще не бачив. Це все одно, коли б ці законники закричали: «Най живе Джеф Девіс і Південна Конфедерація!» — така самісінька була б користь і їм, та й нам. Негролюби-янкі таки заповзялися поставити чорнопиких над нами панувати. Але за мужність ці законники варті доброго слова!

— Доброго слова! А згоріли б вони синім полум'ям! Доброго слова?! Розстріляти б їх треба! Через них янкі накинуться на нас, як качки на хрущів! І чому б їм було не ради... рати... чи як там оте, що з них вимагали, щоб уже вдовольнити янкі, а не знов дратувати? Вони ж однаково примусять нас, то навіщо дарма опинатись?

Арчі втупив у неї холодний погляд.

— Отже, підкоритися доброхіть? А таки у баби гордості, що в кози.

*

Коли Скарлет підрядила на свої тартаки десятьох в'язнів, по п'ятеро на кожний, Арчі здійснив свою погрозу й відмовився мати з нею будь-яку справу. Ані всі вмовляння Мелані, ані Френкова обіцянка збільшити платню не звабили його знову возити Скарлет. Він охоче супроводив Мелані, і Туп, і Індію, і їхніх приятельок у роз'їздах по місту, але тільки не Скарлет. Він навіть не погоджувався везти інших дам, коли вона сиділа поряд з ними на бричці. Виходила досить прикра ситуація: якийсь старий горлоріз чинить суд над нею, та ще й гірше того — її рідні та приятелі згодні з ним!

Френк он просто благав її не брати в'язнів. Ешлі спершу відмовлявся з ними працювати й погодився, згнітивши

серце, лише після її сліз та благань, коли вона пообіцяла, що тільки-но часи покращають, знов найме вільних негрів. А сусіди так відверто виявляли свій осуд, що Френк, Туп і Мелані не могли в очі їм дивитись. Навіть Пітер і Мамка заявили, що від праці в'язнів саме лихо й що все це погано скінчиться. Взагалі всі вважали, що не годиться користатись чужою бідою та нещастям.

— А проте ви ж не заперечували, коли на вас працювали раби! — обурено вигукувала Скарлет.

Так, але то була зовсім інша річ! Раби ж не були у біді й нещастя не зазнавали. Неграм у рабстві набагато краще жилося, ніж тепер на волі, а коли вона не вірить, то хай гляне довкола себе! Однак зіткнувшися з протидією, Скарлет своїм звичаєм затялася ще запекліше. Вона зняла Г'ю з управителя й настановила розвозити деревину, а тим часом остаточно домовилася з Джонні Геллегером.

Наскільки вона знала, він один-єдиний схвалив її намір найняти в'язнів. Він лише кивнув своєю круглою головою і сказав, що це розумний крок. Скарлет, дивлячись на цього коротуна з лицем гнома, шорстким і діловим, колишнього жокея, що міцно стояв на кривих ногах, думала: «Той, хто поставив його до своїх коней, не дуже дбав, щоб коні були в тілі. Я б його й на десять футів не підпустила до свого коня».

Але ось гурт в'язнів вона ладна була йому довірити без найменшого докору сумління.

— І мені вільно з цією братією чинити так, як я хочу? — запитав він, а очі були в нього холодні, мов два сірі агати.

— Так, як хочете. Мені треба одне — щоб тартак працював і постачав деревину тоді, коли мені буде потрібно, і стільки, скільки потрібно.

— Я до ваших послуг,— коротко відказав Джонні.— Ось тільки повідомлю містера Велберна, що йду від нього.

Коли він перехильцем почав протискуватись крізь юрму теслярів, мулярів та носіїв цегли, Скарлет відчула, як на душі у неї полегшало, і зразу підбадьорилася. Джонні саме той, хто їй потрібен. Крутий і непоступливий, без усяких сентиментів. «Ірландський злидень, що рветься в люди»,— так зневажливо сказав про Геллегера Френк, але якраз тому Скарлет і вхопилася за нього. Вона розуміла, що з ірландця, котрий поклав собі чогось домогтись, можна мати неабияку користь, а вже його особисті риси — це річ десята. А що Джонні знав ціну грошей, то він був їй навіть ближчий, аніж багато хто з її кола.

Взявши у свої руки тартак, він уже за перший тиждень виправдав її надії, бо з п'ятьма в'язнями виконав більший обсяг роботи, ніж будь-коли бувало у Г'ю з десятьма вільними неграми. Та ще й те, що він дав Скарлет змогу — чи не вперше за весь рік її перебування в Атланті — вільно передихнути, оскільки йому було не до вподоби, щоб вона раз по раз наїздила до тартака, і він без манівців сказав їй про це.

— Ви маєте свою половину справи — продаж деревини, а мені вже дозвольте моєю клопотатись, розпилюванням лісу,— рішуче заявив він.— Де працюють в'язні, там не місце для леді, і якщо ніхто вам цього досі не казав, то я, Джонні Геллегер, скажу. Я справляюся з деревиною, ге ж? Ну, тоді нема чого кожен день за мною наглядати, як за містером Вілксом. Він цього потребує, а я — ні.

Отож Скарлет хоч-не-хоч стала рідше навідуватись на цей тартак, боячись, що як наїжджатиме надто часто, Джонні скипить і кине роботу, чого не можна було допустити. Його зауваження, що саме Ешлі потребує нагляду, боляче шпигонуло її, бо це була правда, в якій вона навіть перед собою не зізнавалась. Ешлі і з в'язнями давав лише трохи більше деревини, ніж з вільними неграми, він і сам не міг пояснити чому. Ба навіть він, здавалося, ще й соромився, що у нього працюють в'язні, і в ці дні став зі Скарлет мовчазним як ніколи.

Скарлет непокоїли зміни з Ешлі. В його ясноволосій чуприні почала пробиватися сивина, плечі втомлено обвисли. І усміхався він уже рідко. У ньому нічого не лишилося від того безтурботного Ешлі, що так привабив її багато років тому. Він виглядав як людина, потай підточувана нестерпним болем, а складки навколо рота надавали його обличчю такої понурості, аж Скарлет було гірко й прикро. Їй хотілося прихилити його голову до своїх грудей, погладити це торкнуте сивизною волосся й вигукнути: «Скажи мені, що тебе турбує! Я все залагоджу! Я все зроблю, щоб тобі було добре!»

Але його холодність і відчуженість виключали таку можливість.

РОЗДІЛ XLIII

Був один з нечастих у грудні днів, коли сонце пригріває майже так, як бабиного літа. З дуба у дворі тітоньки Туп ще не опало сухе червоне листя, а в прибляклій траві

де-не-де проступала жовтава зелень. Скарлет з немовлям на руках вийшла на бічний ганок і сіла на крісло-гойдалку поніжитись у промінні сонця. Вона була у новенькій зеленій сукні з чалліcу, оздобленій кількома ярдами чорної зубчастої стрічки, а на голові мала маленький мереживний чепець, тітоньчин подарунок. І одне, й друге дуже личило їй, вона це знала і неабияк тішилась. Так приємно було знову погарнішати після того, як довгі місяці у тебе був вигляд страховища!

Скарлет сиділа, гойдала на колінах дитину й тихесенько щось наспівувала, коли це почула тупіт копит з провулку і, визирнувши крізь плетиво сухих лоз винограду, що обсновували веранду, побачила, як до будинку під'їжджає Рет Батлер.

З Атланти він зник ще кілька місяців тому, відразу по смерті Джералда й задовго до того, як народилася Елла Лорена. Скарлет таки бракувало його, але в цю хвилину вона воліла б якось уникнути зустрічі з ним. Власне, вже сам обрис його смуглявого обличчя викликáв у ній відчуття провини й острах. На сумлінні в неї тяжіло те, що вона заманила до себе на роботу Ешлі, і їй не хотілося говорити на цю тему з Ретом, хоч вона була певна, що, попри всю її нехіть, він неодмінно переведе на це розмову.

Рет зупинив коня біля хвіртки й легко скочив на землю, і Скарлет, схвильовано дивлячись на нього, подумала, що він достоту як герой на малюнку в книжці, яку Вейд так охоче любить слухати.

«Йому б ще сережку у вухо та ножа в зуби,— промайнуло у неї.— Та пірат він чи ні, а сьогодні я не дам перерізати собі горло».

Коли він підходив стежкою до веранди, вона голосно привітала його, усміхнувшись якомога звабливіше. Яке щастя, що на ній нова сукня і цей чепець, і що взагалі вона гарно виглядає! З того, як Рет зміряв її промітним поглядом, Скарлет побачила, що й він віддає їй належне.

— Новенька дитина! Оце сюрприз, Скарлет! — засміявся він і, нахилившись, відслонив покривальце над маленьким бридким личком Елли Лорени.

— Не робіть з себе дурника,— озвалася Скарлет, червоніючи.— То як ся маєте, Рете? Вас так довго не було.

— Таки не було. Дозвольте я потримаю дитину, Скарлет. Не бійтесь, я знаю, як обходяться з немовлятами. Я багато чого такого вмію, що ви й не сподіваєтесь. Але ж

малюк — викапаний Френк. Усім, от лише бакенбардів ще нема, хоча — на все свій час.

— Цього часу не скоро діждетесь. Це дівчинка.

— Дівчинка? Ну, то ще краще. З хлопчиками стільки мороки. Більш не заводьте собі хлопчиків, Скарлет.

Вона вже хотіла відповісти йому так само ущипливо,— мовляв, узагалі не збирається більше заводити ні хлопчиків, ні дівчаток,— але вчасно стрималась і тільки всміхнулася, а сама хутко перебирала в голові, про що б таке заговорити, аби віддалити прикру для неї тему про Ешлі.

— І цікава була у вас поїздка, Рете? Де ви побували цього разу?

— Та... на Кубі... у Новому Орлеані... ну й в інших місцях. Слухайте, Скарлет, візьміть дитину. Вона починає слинявити, а я не можу дістати хустинки. Це премила дитина, запевняю вас, але все-таки я не хочу, щоб вона забрудзила мені сорочку.

Скарлет поклала дитину назад собі на коліна, а Рет невимушено вмостився на поруччя й дістав сигару зі срібного портсигара.

— Ви раз у раз їздите до Нового Орлеана,— сказала Скарлет і злегка відкопилила губи.— Але ще ніколи не розповідали мені, що ви там робите.

— Я тяжко працюю, Скарлет, і у мене там, очевидячки, справи.

— Ви — і тяжко працюєте! — засміялась вона йому в вічі.— Та ви зроду ніколи не працювали. Ви занадто ледачий. У вас тільки й роботи, що позичати гроші саквояжникам на їхні крадіжки, відбирати у них половину прибутків та ще підкуповувати урядовців-янкі, щоб дозволяли вам грабувати нас, платників податків.

Він відкинув голову назад і розреготався.

— А як уже вам хотілося б мати досить грошей на хабарі урядовцям, щоб і собі так само чинити!

— Та я й у думці...— спробувала вона наїжачитись.

— Але, може, колись і ви достатньо розбагатієте, щоб усіх одним махом підкупити. Скажімо, на тих в'язнях, яких ви підрядили.

— О,— відказала вона трохи знічено,— звідки ви так швидко довідались про цих моїх робітників?

— Я приїхав учора й вечір провів у салуні «Модне дівча», де можна почути всі міські новини. Це свого роду обмінна контора пліток. Краща навіть за жіночий шваць кий гурток. Кожен, з ким я бачився, повідомляв мене, що ви підрядили

гурт в'язнів і поставили над ними плюгавого недоростка Геллегера, щоб загнав їх роботою в могилу.

— Це брехня,— сердито огризнулась вона.— Зовсім він не зажене їх у могилу. Я вже за цим простежу.

— Простежите?

— Авжеж! Як ви можете таке про мене думати!?

— Ой, перепрошую, місіс Кеннеді! Я знаю, що ваші мотиви завжди поза докором. Але Джонні Геллегер такий запеклий жмикрут, яких на світі мало. Добре за ним пильнуйте, щоб не мати неприємностей, коли з'явиться інспектор.

— Ви краще свої справи глядіть, а моїм я вже й сама якось раду дам,— відрубала Скарлет.— І я не хочу більше ніяких розмов про це. Всі мені витикають, що я набрала в'язнів. Хто у мене працює— це мій клопіт. Але ж ви не розповіли, що робите в Новому Орлеані. Ви так часто там буваєте, що всі кажуть...— Вона урвала речення. У неї зовсім не було наміру аж так далеко заходити.

— І що саме всі кажуть?

— Ну... що у вас там наречена. Що ви збираєтесь одружуватись. Це правда, Рете?

Їй бозна-відколи кортіло про це дізнатись, тож вона не стрималась і так прямо й запитала. І відчула несподівано легенькі ревнощі, коли подумала про можливе одруження Рета.

Його безвиразні доти очі нараз ожили, і він пильно позирнув на неї, що змусило її врешті зашарітися.

— А вам хіба не все одно?

— Ну, мені б не хотілося втратити вашу дружбу,— трохи манірно промовила вона і, схилившись над Еллою Лореною, так наче тільки дитиною і була заклопотана, поправила покривало у неї на голівці.

Він раптом рвучко засміявся, а тоді сказав:

— Гляньте на мене, Скарлет.

Вона неохоче підвела погляд і зашарілася ще дужче.

— Можете сказати своїм допитливим приятелькам, що я одружуся тільки тоді, коли не зможу в якийсь інакший спосіб мати ту жінку, якої жадаю. Але я ще жодної жінки так сильно не жадав, щоб з нею одружуватись.

Від цих слів вона й справді-таки знітилась і розгубилася, бо ж пригадала ту ніч під час облоги, коли він на цій самій веранді сказав: «Я не з тих, що схильні до одруження»,— і спокійнісінько запропонував їй стати його коханкою... як пригадала і той жахливий день, коли він сидів під арештом,

а вона прийшла туди до нього,— і сором опік її від цих згадок. А він наче прочитав усе це у неї в очах, і в'їдлива посмішка повільно скривила йому уста.

— Ну гаразд, я задовольню цю вашу настирливу допитливість, коли ви вже так навпростець запитали. До Нового Орлеана я їжджу не через наречену. А через дитину, малого хлопчика.

— Хлопчика! — Ця несподівана інформація як рукою зняла зніченість Скарлет.

— Так, я його законний опікун і за нього відповідаю. Він навчається в пансіоні у Новому Орлеані. Я часто навідую його там.

— І возите йому подарунки? — Так он чому, подумала вона, він так добре знає, які подарунки можуть сподобатись Вейдові!

— Авжеж,— відповів він з видимою нехіттю.

— Зроду б я не подумала! І гарненький він?

— Навіть занадто, що йому й шкодить.

— І слухняний?

— Ні. Він страшний шибеник. Краще б він і на світ не приходив. З хлопчиками така морока. Що-небудь ще вас цікавить?

Рет несподівано розізлився і спохмурнів, немов шкодуючи, що взагалі про це розбалакався.

— Та ні, більш нічого, якщо вам так важко даються слова,— відповіла Скарлет ледь гордовито, хоч самій страх як хотілося довідатись ще і ще.— Але я просто не можу уявити вас у ролі опікуна.— І вона засміялася, гадаючи таким чином вибити його з рівноваги.

— Звичайно, не можете. Ваша уява так далеко не сягає.

Він змовк і з хвилину попахкував сигарою. А вона гарячково напружувалась, чим би йому таким допекти, щоб не його було зверху, але нічого не могла придумати.

— Я був би дуже вам вдячний, якби ви нікому цього не розповідали,— зауважив він нарешті.— Хоча просити жінку, щоб тримала язика на припоні — це сподіватись неможливого.

— Але я вмію зберігати таємниці,— відповіла вона з ображеною гідністю.

— Вмієте? Приємно дізнаватись про друзів таке, чого й не підозрював. А тепер перестаньте копилити губи, Скарлет. Я перепрошую, що так негречно з вами повівся, але ви самі напросилися на це своєю нав'язливою допитли-

вістю. Усміхніться до мене й нехай у нас буде дві-три приємні хвилинки, поки я заговорю про дещо неприємне.

«Оце маєш! — подумала вона.— Тепер він заведе мову про Ешлі та про тартак!» І швиденько усміхнулася, щоб на щоках у неї заграли ямочки — може, це одверне його думки в інший бік.

— А де ще ви були, Рете? Ви ж не сиділи весь цей час у Новому Орлеані, правда?

— Ні, не сидів: останній місяць я провів у Чарлстоні. Помер мій батько.

— Ох, як мені шкода!

— І даремно. Я певен, він не шкодував, що помирає, та і я не шкодую, що він помер.

— Як ви можете такі страшні речі казати, Рете!

— Куди страшніше було б, якби я став вдавати, ніби шкодую, хоч насправді це зовсім не так. Ви згодні? Нас не зв'язували ніякі родинні почуття. Я не пригадую, чи було хоч раз таке, щоб старий джентльмен поставився до мене схвально. Я був надміру схожий на його батька, а він страшенно його не схвалював. І з літами його несхвалення переросло у справжню неприязнь до мене, перебороти яку, мушу визнати, я й не намагався. Те, що батько хотів з мене зробити, яким він хотів мене бачити, було вкрай нудне. Кінець кінцем він викинув мене на вулицю без шеляга в кишені й без будь-яких путніх знань, крім того, що годилося знати чарлстонському джентльменові: добре цілятн з пістолета й бездоганно грати в покер. І він сприйняв як особисту образу те, що я не помер з голоду, а своє знайомство з покером обернув собі на користь, і то неабияку, бо ж грою утримував себе на широку ногу. Батько дуже образився, що я став професійним картярем, і коли я вперше вернувся до рідного міста, він заборонив матері бачитися зі мною. А під час війни, коли я проривався крізь блокаду до Чарлстона, мати мусила брехати йому й зустрічатися зі мною потайки. Природно, що я не став через це більше його любити.

— Ох, я ж нічого цього не знала!

— Він був, як то мовиться, добропорядний джентльмен старого вишколу, тобто упертий і нетерпимий неук, спроможний думати лише так, як думали джентльмени старого вишколу. Всі незмірно захоплювались ним, що він вигнав мене з дому і вважав за померлого. «Якщо праве твоє око

спокушає тебе, вирви його» [1]. Я був його правим оком, його старшим сином, і він вирвав мене зі злістю.

На устах Рета з'явився легкий усміх, хоча очі у нього залишалися холодні й іронічно примружені.

— Але це все я міг би простити йому, якби він інакше повівся з моєю матір'ю та сестрою після війни. Вони ж, власне, опинилися в злиднях. Особняк на плантації згорів, а рисові поля перетворилися знову на болото. Будинку в місті вони позбулися за несплату податків і мусили оселитися в двох кімнатинках, в яких і негри не схотіли б жити. Я переказував матері гроші, але батько повертав їх назад — де ж пак, брудні гроші! Декілька разів я їздив до Чарлстона й нишком давав гроші сестрі. Однак батько щоразу викривав це і знімав таку веремію, що для неї, бідолашної, життя стало пеклом. А гроші верталися назад до мене. Я навіть не розумію, як вони й кінці з кінцями стуляли... Хоча ні, розумію. Мій брат допомагав їм чим міг, дарма що можливості його були невеликі, а від мене він теж не хотів нічого брати: спекулянтські гроші, бачте, не приносять щастя! Друзі ще, правда, підтримували їх. Ваша тітонька Юлейлія була дуже зичлива. Вона — одна з найближчих маминих приятельок. Вона підсобляла їм одежею і... Боже милий, моя мати жила з милостині!

Це був один з тих рідкісних моментів, коли Скарлет побачила Рета без маски — стягнуте його обличчя пашіло ненавистю до батька й співчуттям до матері.

— Тітонька Лейлі! Але ж, Господи, у неї самої майже нічого немає, Рете, крім того, що я їй переказую!

— А, так он звідки це все! Але як же вас погано виховувано, моя люба: похваляєтесь переді мною, аби ще дужче мені дошкулити. Тоді дозвольте я відшкодую вам усі витрати.

— Залюбки дозволю,— відказала Скарлет і раптом зваблливо всміхнулася, на що він відповів їй усмішкою.

— Ох Скарлет, як же зблиснули ваші очі на саму тільки думку про долáри! Ви певні, що в вас, крім ірландської крові, немає дещиці шотландської або, може, єврейської?

— Не будьте такий бридкий! Я зовсім не думала хизуватись перед вами, коли згадала про тітоньку Лейлі. Але вона таки правда гадає, ніби гроші мені з неба падають. І кожного разу пише, щоб я присилала більше, хоча, Бог свідок,

[1] Неточна цитата з Біблії (Євангеліє від Матвія, 18—9).

на моїх плечах стільки обов'язків, що не можу ж я ще й весь Чарлстон утримувати. А від чого ваш батько помер?

— Як і годиться джентльменові — від життя надголодь. Так я гадаю і сподіваюся. І так йому й треба. Він хотів, щоб мати й Розмарі теж голодували. Але як він уже помер, я зможу їм допомогти. Я купив для них будинок на Беттері, й тепер вони мають челядь, яка їх доглядає. Хоча вони, звичайно, нічичирк, що це все на мої гроші.

— А чому?

— Ви ж знаєте, моя люба, Чарлстон! Ви ж там бували. Мої родичі можуть бідувати, але вони повинні дбати про своє добре ім'я. А як їм це зробити, коли всі знатимуть, що вони живуть на гроші шулера, спекулянта і саквояжника? Ні, вони поширили чутку, ніби батько застрахувався на велику суму, ніби він жив у злиднях і помер мало не з голоду, але страхувальні внески сплачував, щоб після його смерті рідня була добре забезпечена. Отож тепер у людських очах він зробився ще достойнішим джентльменом старого вишколу, ніж був раніше... Аякже — чоловік приніс себе в офіру заради сім'ї. Сподіваюся, він перевертається в могилі, дізнавшись, що, попри всі його намагання, мати й Розмарі живуть тепер у достатку... Власне кажучи, мені тепер навіть шкода, що він помер: адже йому так хотілося померти, він такий радий був смерті.

— Чому?

— Та тому, що насправді він помер ще тоді, коли генерал Лі капітулював. Ви знаєте людей такого крою. Він так і не зміг пристосуватись до нових часів і одне тільки знав — без угаву патякати про добрі давні дні.

— Невже всі старі люди однакові, Рете? — Їй пригадався Джералд і те, що Вілл сказав про нього.

— Зовсім ні! Ось хоча б, як для прикладу, ваш дядечко Генрі або цей старий суціга містер Меррівезер. Вони наче переродилися, відколи побували у внутрішній гвардії, і стають, як на мене, дедалі молодші й задерикуватіші. Сьогодні вранці я перестрів старого Меррівезера — він їхав у фургоні Рене й так запекло кляв коня, як уміє тільки погонич мулів. Він сказав мені, що помолодшав на десять років, відколи став роз'їжджати фургоном і вирвався з-під невістчиної опіки вдома. А ваш дядечко Генрі знаходить утіху в тому, щоб воювати з янкі в суді й поза судом, обороняючи вдів та сиріт від саквояжників — боюся, без ніякого гонорару. Якби не війна, він давно б уже вийшов у відставку й хукав на свій ревматизм. А тепер вони

відмолоділи, бо можуть бути корисні людям, і відчувають це. І їм подобаються нові часи, які дають нагоду старим знову себе показати. Однак багато є таких, і то молодих віком, що почуваються, як мій батько або ваш. Вони не можуть і не хочуть пристосовуватись, і ось саме це й підводить мене до тієї неприємної теми, на яку я хотів поговорити з вами, Скарлет.

Цей раптовий поворот у розмові збив з пантелику Скарлет, і вона пробурмотіла:

— Що... що...— А подумки зітхнула: «О Господи! Таки не пронесло. Але, може, вдасться його власкавити?»

— Знаючи, яка у вас натура, мені б і не слід було покладатись на вашу правдивість, порядність і чесність у стосунках зі мною. Але я був такий дурний, що повірив вам.

— Я не розумію, про що ви.

— Гадаю, що розумієте. В усякому разі, вигляд у вас дуже винуватої. Коли я зовсім недавно, прямуючи сюди, проїздив Плющевою вулицею, знаєте, хто озвався до мене з-за живоплоту? Місіс Ешлі Вілкс! Звичайно, я зупинився, і ми трохи погомоніли.

— Справді?

— Атож, і з великою приємністю. Вона каже, що давно хотіла довести до мого відома, як високо цінує мою мужність, адже я пішов воювати за Конфедерацію, коли тій уже лишалося три чисниці.

— Оце ще нісенітниця! Меллі — просто дурна. Вона ж мало не померла тієї ночі через ваш героїчний вчинок.

— Тоді, гадаю, вона дійшла б висновку, що помирає в ім'я доброї справи. А коли я спитав, що вона робить в Атланті, вона глянула на мене з подивом — як це я не знаю? — і сказала, що вони тепер тут живуть, бо ви з ласки своєї зробили містера Вілкса компаньйоном на одному своєму тартаку.

— Ну то й що? — тільки й запитала Скарлет.

— А те, що, позичаючи вам гроші на придбання тартака, я поставив певну умову, з якою ви погодились, а саме: що ці гроші не буде використано на Ешлі Вілкса.

— Ви ображаєте мене. Позичку я вам сплатила, тартак — це моя власність, і що я роблю з ним, нікого не обходить.

— А скажіть, будьте ласкаві, звідки ви дістали гроші, щоб повернути мені позичку?

— Та звісно — з продажу пиляного лісу.

— Але ж продавати його ви могли тільки завдяки тому, що я позичив вам гроші для початку. Так слід розуміти ваші слова. Отож і виходить, що мої гроші пішли на підтримку Ешлі. Ви — жінка, яка не має і краплини честі, і якби ви не повернули мені позички, я з превеликою насолодою стягнув би її з вас, а якби ви не спромоглися заплатити, вашу маєтність продали б із публічного торгу.

Він говорив це досить невимушено, але очі у нього гнівно виблискували.

Скарлет спробувала перевести бойові дії на ворожу територію.

— А чому ви так люто ненавидите Ешлі? Хтось би подумав, що ви ревнуєте до нього.

Ледь сказавши це, вона прикусила язика, злякавшись, що дозволила собі таке бовкнути, бо Рет відкинув голову назад і так розреготався, аж їй зробилося не по собі.

— То ви не тільки безчесна, а ще й самовпевнена,— сказав він.— Вам і досі здається, що ви перша красуня в окрузі, ге? Ви все ще думаєте, що ви найбільша лагоминка серед дівчат і що кожен чоловік, побачивши вас, мусить закохатись до нестями.

— І зовсім я цього не думаю! — запально скрикнула вона.— Просто я не розумію, чому ви так люто ненавидите Ешлі, і це єдине пояснення, яке спадає мені на думку.

— Ну то придумайте якесь інше, моя мила чарівнице, бо таке пояснення хибне. А щодо моєї ненависті до Ешлі... Я ані ненавиджу його, ані люблю. Власне, єдине моє почуття до нього й до таких, як він,— жалощі.

— Жалощі?

— Атож, і ще дрібка зневаги. А тепер можете набурмоситись, мов індичка, і заявити, що він вартий тисячі таких пройдисвітів, як я, і хто мені дав право відчувати до нього жалощі чи там зневагу? А коли ви трошки охолонете, я поясню вам, що маю на увазі, коли це вас цікавить.

— Ні, це мене не цікавить.

— Але я однаково вам поясню, бо не можу примиритися з думкою, щоб ви леліяли таку приємну для вас оману відносно моїх ревнощів. Жалощі до нього я відчуваю тому, що він мав би вмерти, а він не вмер. А зневагу тому, що він не знає, куди приткнути себе тепер, коли його світ розвіявся з димом.

Щось було в цьому знайоме. Їй тьмяно пригадувалося, що подібні слова вона вже чула, тільки не пам'ятає, коли

й де. Але вона й не пробувала напружити пам'ять, бо вся клекотіла від люті.

— По-вашому, всі порядні люди на Півдні мали б уже бути небіжчиками!

— Якби змога, щоб сталося по-їхньому, то такі люди, як Ешлі, і справді воліли б стати небіжчиками. Щоб лежати в землі, а над ними щоб були рівненькі кам'яні плити з вибитими написами: «Тут лежить воїн Конфедерації, що поліг за Вітчизну», або «Dulce et decorum est...»[1], або ще з якоюсь модною епітафією.

— Не розумію чому.

— Ви ніколи не розумієте, аж поки це не напишуть отаканними літерами й не підсунуть вам під ніс, правда? Якби вони були небіжчики, всі їхні клопоти скінчилися б, і їм не треба було б сушити голови над проблемами, які неможливо розв'язати. Більше того: їхні нащадки пишалися б ними впродовж безлічі поколінь. І ще я чув, що небіжчики — щасливі. А ось Ешлі Вілкс, гадаєте, щасливий?

— Ну, звичайно...— почала вона, але раптом пригадала, який вираз останнім часом був в очах Ешлі, і не договорила.

— Чи ж він щасливий, або Г'ю Елсінг, або доктор Мід? А мій батько а чи ваш — хіба вони були щасливі?

— Ну, може, не такі вже й щасливі, адже вони втратили всі свої статки.

Він засміявся.

— Не в тім річ, що вони втратили статки, моя крихітко. Річ у тім, що вони втратили свій світ, той самий, в якому виросли. Вони мов риба, яку витягли з води, або коти, в яких замість лап з'явилися крила. Їх виховувано людьми певного типу, для виконання певних обов'язків на цілком певних щаблях у громаді. А цей тип людей, ці обов'язки, ці щаблі назавжди відійшли у минуле, коли генерал Лі став під Апоматоксом. Ой Скарлет, облиште цей дурнуватий вигляд! Ну що тепер Ешлі Вілксові робити, коли його домівка пропала, плантацію забрали за податки, а благородні джентльмени йдуть на ринку по двадцять душ на один цент? Чи ж здатен він працювати головою або руками? Закладаюся, що ви весь час зазнаєте збитків, відколи поставили його заправляти тартаком.

---

[1] «Почесно й любо (вмерти за рідний край)» *(латин.)*— цитата з Горація.

— А отже й неправда!

— Дуже приємно це чути. А ви дозволите мені глянути на вашу бухгалтерію якось у неділю ввечері, коли у вас буде вільніше з часом?

— Та йдіть ви під три чорти, і не тільки тоді, коли у вас вільніше з часом! Хоч би навіть і зараз, щоб я вас більше не бачила.

— Моя крихітко, я вже бував у чортів, і у них страшенно нудно. І я не вернуся туди навіть задля того, щоб вам догодити... Ви взяли в мене гроші, коли гостро потребували їх, і вони пішли у вас на діло. У нас була домовленість щодо того, як ці гроші мають бути використані, і цю домовленість ви порушили. Запам'ятайте одне, моя люба ошуканко, надійде час, коли вам знову захочеться позичити у мене грошей. І захочеться дістати ці гроші під неймовірно низький відсоток, щоб придбати собі більше тартаків, більше мулів, набудувати більше салунів. Але вам не бачити цих грошей, як своїх вух.

— Коли мені знадобляться гроші, я позичу їх у банку, тож красно дякую,— холодно відказала вона, хоч груди її аж ходили від ледь стримуваної люті.

— Невже? Ану-но спробуйте. В моїх руках значна частка акцій банку.

— Справді?

— Справді. Добропорядні підприємства також входять до кола моїх зацікавлень.

— Але на одному банку світ не зійшовся.

— Банків справді чимало. А я вже докладу зусиль, щоб ви побігали по них і таки не дістали ні цента. Тож доведеться вам звертатись до лихварів-саквояжників.

— І звернуся, навіть охоче.

— Звернетесь, але коли дізнаєтесь, який вони стягують відсоток, охоти у вас поменшає. Гарненька моя, в діловому світі карають за нечесну гру. Вам треба було б не махлювати зі мною.

— Ну й людина ж ви! Такий багатий і впливовий, а, немов хижак, добиває бідних невдах, як-от Ешлі або я!

— Не ставте себе на один рівень з ним. Ви ніяка не невдаха. І ніколи нею не будете. А ось він — невдаха, він пішов на дно і вже не підніметься, якщо котрась енергійна особа його не витягне, не візьметься опікуватись ним і оберігати до кінця віку. Щодо мене, то я не маю бажання витрачати свої гроші на таких, як Ешлі.

— Але ж мені ви допомогли, хоч я теж була на дні й...

— Ради вас, моя люба, варто було ризикнути, і це навіть становило інтерес. Чому? Та тому, що ви не припадали до чоловіків з вашої рідні й не скиглили за минулим. Ви самотужки вибились на поверхню, почали розштовхувати інших і домоглися певних статків, у підвалини яких лягли гроші, вкрадені з гамана мертвяка-янкі, а також украдені в Конфедерації. Ви маєте у своєму активі вбивство, викрадення нареченого, брехню, крутійство, спробу вчинити перелюб і різні дрібніші грішки, яких краще й не згадувати. Все це речі, гідні захвату. Вони засвідчують, що ви особа, сповнена енергії та рішучості, і що заради вас варто й ризикнути гріхами. Допомагати людям, які самі собі допомагають,— це навіть захоплює. Ось цій римській матроні, місіс Меррівезер, я позичив би й десять тисяч доларів, і то без розписки. Почала вона, маючи лише кошик з пирогами, а гляньте на неї тепер! Пекарня, в якій шестеро робітників, старий дідок радо розвозить пироги фургоном, а цей ледащий малий креол, Рене, працює не розгинаючись, та ще й тішиться роботою. Або візьміть бідачиська Томмі Велберна — півлюдини з нього, а робить за двох, і ще й добре як... Ні, не перелічуватиму більше, щоб вам не набриднути.

— А ви й справді мені набридли. Так набридли, що хоч кричи,— холодно зауважила Скарлет, сподіваючись розлютити його й одвернути від цієї немилої балачки про Ешлі. Але Рет тільки засміявся й не підхопив кинутої йому рукавички.

— Ось таким людям варто допомагати. А Ешлі Вілкс — пхе! З людей його породи ніякого пожитку й пуття в нашому перекинутому догори дригом світі. Щоразу, коли світ летить перевертом, такі люди гинуть найпершими. І це не дивно. Вони не заслуговують на виживання, бо не борються і взагалі не знають, як боротися. Це не вперше, коли світ полетів перевертом, і не востаннє. Таке вже бувало й ще буде. І коли таке трапляється, всі втрачають усе, і всі стають рівні. І всі починають з нуля, бо не мають нічого. Тобто нічого, крім клепки в голові й сили в руках. Але у декотрих людей, як-от в Ешлі, нема ні клепки, ні сили, або як і є, то вони соромляться вжити їх на діло. Відтак вони йдуть на дно, де їм і місце. Це закон природи, і світові краще без таких невдах. Але завжди знаходиться жменька заповзятливих, що пробиваються нагору і з бігом часу опиняються на тому самому місці, де були, як світ пішов шкереберть.

— Але ви ж самі були бідні! Ви ж самі сказали, що батько вигнав вас із дому без шеляга в кишені! — у нестямі вигукнула Скарлет.— Мені здається, ви мали б розуміти Ешлі й співчувати йому.

— Я його розумію,— відповів Рет,— але співчувати — чорта лисого! Коли скінчилась війна, Ешлі був у набагато кращому стані, ніж я, вигнаний з дому. Принаймні він мав друзів, які дали йому дах над головою, а я був вигнанцем, як Ісмаїл [1]. І чого ж він досяг?

— Ви, такий самовпевнений, беретесь порівнювати його з собою!.. Але ж він, хвала Богові, зовсім не схожий на вас! Він не стане бруднити руки, як ви, щоб укупі з саквояжниками, пристібаями та янкі наживати гроші. У нього збереглись і честь, і сумління!

— Але ця честь і це сумління не завадили йому скористатися з допомоги жінки, її грошей.

— А що інше йому лишалося?

— Хіба ж це я повинен йому підказувати? Я тільки знаю, що сам зробив тоді, коли мене вигнали з дому, і що роблю тепер. І знаю, що інші робили. В краху цивілізації ми побачили для себе певні можливості й скористалися ними на повну силу, хто чесно, хто не дуже, та й далі користаємось. А от Ешлі й подібні до нього, хоч і мають такі самі можливості, нехтують їх. Вони просто не досить спритні, Скарлет, а на те, щоб вижити, заслуговують лише спритні.

Вона ледве чи слухала його, бо саме тепер їй нарешті виразно постало на пам'яті те, що вона марно силкувалася пригадати, відколи Рет завів мову про Ешлі. Їй згадався холодний вітер у садку Тари, і Ешлі, як він стоїть біля купи стовбурців, очі втуплені повз неї в далеч. І він сказав... Щось таке... Якесь чудне чужомовне слово, що прозвучало як прокляття, і ще він говорив про кінець світу. Вона тоді не зрозуміла, що він мав на думці, але зараз прийшло приголомшливе прозріння, а з ним якась млосна втома.

— Ось і Ешлі казав був...

— Ну?

— Колись у Тарі він сказав щось про... присмерк богів, і про кінець світу, і ще якісь там дурниці...

— А-а, Gotterdämmerung! — В очах у Рета зблиснула гостра зацікавленість.— А ще що він сказав?

— Та я не пам'ятаю точно. Я не дуже вслухалася. Але...

---

[1] За Біблією, син Авраама й Агарі; Авраамова дружина Сара вигнала Ісмаїла з дому разом із матір'ю.

справді... там було щось про те, що сильні виживуть, а слабосилі загинуть.

— Отже, він розуміє. Тоді йому ще важче. Більшість їх не усвідомлює цього й ніколи не усвідомить. До кінця свого віку вони дивуватимуться, де поділися всі життєві принади. І страждатимуть у гордовитому мовчанні й сліпоті. А він розуміє. Усвідомлює, що він приречений загинути.

— І зовсім він не приречений! Поки я жива, цього не буде!

Рет спокійно глянув на неї, смугляве його обличчя було безвиразне.

— А як ви, Скарлет, умовили його переїхати до Атланти й узяти на себе цей ваш тартак? Дуже він огинався?

У Скарлет нараз постала перед очима сцена з Ешлі після похорону Джералда, але вона поспішила прогнати її.

— Та чого б він огинався? — обурено відказала вона.— Коли я пояснила, що дуже потребую його допомоги, бо не довіряю цьому шахраєві, який тоді заправляв у мене тартаком, і що Френк надто заклопотаний, щоб мені підсобляти, і що я... ну, що я сподіваюся дитини, тобто Елли Лорени... він охоче погодився мене виручити.

— Виявляється, материнство ще й дуже може стати в пригоді! Оце так ви заманили його! Що ж, тепер маєте бідолаху при собі, він припнутий до вас словом честі, як ці ваші в'язні кайданами. Зичу вам обом приємних хвилин. Але, як я вже сказав на початку нашої дискусії, більше ви не одержите від мене ані цента на всі свої дрібненькі непривабні витівки, моя дворушна пані.

Злість і заразом розчарування шарпали Скарлет. Бо віднедавна вона вже носилася з думкою знову позичити у Рета грошей, щоб купити ділянку в діловій частині міста й побудувати там лісосклад.

— Обійдуся й без ваших грошей! — кинула вона йому.— Мені дає непоганий прибуток тартак Джонні Геллегера, відтоді як я перестала наймати вільних негрів, дещо я маю з тих коштів, які даю під заставу, ну, й чорнюки у крамниці теж залишають Френкові скількись там готівки.

— Так і є, як я чув. Добре ж ви навчилися обдирати людей темних і безпорадних, удів і сиріт! Але коли вже цупити, Скарлет, то чом не в багатих і дужих, а в убогих і немічних? Адже від часів Робін Гуда й до наших днів окрадати саме багатих вважається вельми моральним.

— Тому що,— відрубала Скарлет,— «цупити», кажучи вашим словом, далеко легше й безпечніше в убогих.

Рет на весь рот засміявся безгучним сміхом, аж плечі у нього заходили.

— А з вас таки викінчена негідниця, Скарлет!

Негідниця! Як не дивно, а це слово боляче її шпигонуло. І зовсім вона не негідниця,— обурилась подумки Скарлет. Принаймні не хотіла нею бути. Вона хотіла бути справжньою дамою. На хвильку Скарлет вернулася думками на кілька років назад і побачила свою матір, почула, як прошурхотіла вона спідницями, як долинув слабкий аромат вербени — материні маленькі руки були невтомні, коли йшлося про допомогу іншим, і за це її любили й шанували, перед нею схилялися. І раптом Скарлет зробилось якось бридко на душі.

— Якщо ви прагнете допекти мені, то не варто,— втомлено мовила вона.— Я й сама знаю, що я не... не така перебірлива у засобах, якою мала б бути. І не така добра й зичлива, якою мене виховували. Але це вже від мене не залежить, Рете. Їй-богу. Та й що було б, якби я повелась інакше? Що сталося б зі мною, з Вейдом, з Тарою і всіма нами, якби я показала себе слабодухою, коли той янкі забрів у Тару? Мені треба було б бути... та ні, не хочу думати про це. А коли Джонас Вілкерсон намислив відібрати у нас домівку, і я була б... добра й перебірлива в засобах? Де ми всі опинилися б тепер? І якби я була простакувата й лагідна і не напосідала на Френка за ті борги, ми б... та що там казати. Може, я й негідниця, але я, Рете, не завжди нею буду. А всі ці роки — та ще й тепер — як інакше я могла повестися? Хіба був у мене якийсь вибір? Я так наче силкуюся веслувати у тяжко навантаженому човні серед шторму. Щоб утриматись на плаву, я мусила подолати стільки труднощів, що не могла забивати собі голову всілякими дрібницями, без яких легко можна обійтись,— добрими манерами і... і всяким таким іншим. Я страшно боялася, щоб човен не перекинувся, і тому повикидала за борт усе, що здавалось менш вартим.

— Гордощі, і честь, і правдивість, і цнотливість, і милосердя,— похмуро перелічив він.— Ви маєте рацію, Скарлет. Ці речі нічого не варті, коли човен тоне. Але озирніться навколо на своїх друзів. Вони або щасливо дісталися берега з усім цим вантажем, або йдуть на дно з високо піднесеними стягами.

— Ну й дурні,— відказала Скарлет.— На все свій час. Коли я матиму досить грошей, то теж буду мила, всім на втіху. Така стану лагідна, що куди там. Тоді я зможу собі це дозволити.

— Зможете — але тоді вже не вийде. Викинутий за борт вантаж діставати назад нелегко, а якщо це й вдається, все одно він уже безнадійно зіпсований. І боюся, що коли ви знайдете за можливе втягти назад у човен викинуту честь, доброту й милосердя, виявиться, що у воді вони дуже змінилися і, на жаль, втратили свою красу й привабливість.

Він раптом підвівся і взяв капелюха.

— Ви вже йдете?

— Так. А ви не раді? Залишаю вас на самоті з рештками сумління.

Він помовчав і подивився на дитину, тоді простяг їй пальця, за який мала зразу й вхопилася.

— Френк, мабуть, трохи не лусне, так пишається?

— Та звісно.

— І, мабуть, уже снує плани на майбутнє для дочки?

— Та ви ж знаєте, які нерозсудливі чоловіки, коли йдеться про їхніх дітей.

— Ну тоді перекажіть йому...— почав Рет і примовк на хвильку, а на обличчі в нього з'явився якийсь дивний вираз.— Перекажіть, що коли він хоче, щоб ці його плани здійснилися, нехай частіше сидить вдома ввечері.

— Що ви цим хочете сказати?

— Тільки те, що сказав. Перекажіть йому, щоб сидів удома.

— Ой, який же ви підлий! Натякати на те, що бідний Френк...

— Ох-хо-хо, Боже милий! — Рет зайшовся розкотистим сміхом.— Я зовсім не мав на думці, що він бігає по жінках! Щоб Френк! О Боже милий!

І все ще сміючись, він рушив сходинками з ганку.

РОЗДІЛ XLIV

Березневий день був вітряний і холодний, і Скарлет, їдучи Декейтерською дорогою на тартак до Джонні Геллегера, підтягла повстину аж під пахви. Самотні роз'їзди були тепер небезпечні, і вона це знала,— небезпечніші навіть, ніж раніше, бо негри вже зовсім відбилися від рук. Як Ешлі й передбачав, з біса дорого довелося розплачуватись за те, що законодавчі збори штату відмовилися ратифікувати оту

поправку. Категорична відмова прозвучала як поличник знавіснілій Півночі, і відплата не забарилася. Північ затялася силою нав'язати штатові виборче право для негрів, отож Джорджію оголосили заколотницьким штатом і запровадили тут найсуворіший військовий стан. Статус штату як такого скасували, і Джорджія разом з Флоридою та Алабамою була перетворена на «Військову округу № 3» під командуванням федерального генерала.

Якщо й перед цим життя було непевне й небезпечне, то тепер воно стало удвічі тяжчим. Військові приписи, які здавалися дуже суворими торік, тепер сприймалися як щось вельми помірковане у порівнянні з новими приписами з-під руки генерала Попа. Майбутнє з перспективою переходу влади до негрів в очах білих виглядало темним та безнадійним, поразка й власна безпорадність робили їх пригніченими, як ніколи. Тоді як негри навпаки: вони почали усвідомлювати, що їхня вага тепер більшає, і, відчуваючи за собою підтримку війська янкі, трималися дедалі зухваліше. Ніхто не почувався перед ними в безпеці.

У ці неспокійні й страшні часи страх опосів і Скарлет, але він не позбавив її рішучості, і вона все так само роз'їжджала одна з Френковим пістолетом, застромленим за обшивку брички. У думках вона безперестану кляла законодавчі збори, що накликали на них ще більше лихо. Ну й що дала ця бравада, цей жест, який називають таким мужнім? Від того тільки погіршало.

Під'їжджаючи ближче до стежки, що поміж голих дерев слалася вниз до струмка, над яким було так зване Наметище, Скарлет прицмокнула на коня, щоб жвавіше біг. Їй щоразу ставало трохи страшнувато, коли вона проминала це нагромадження брудних і гидких наметів, які недавно ще служили військовим, та валькованих халуп. Ця місцина мала найлихішу славу в Атланті й околиці, бо в цьому баговинні селилися безпритульні негри, чорні повії та й дехто з білих злидарів, найнеприкаяніші з них. Подейкували, що тут знаходили собі сховок чорні й білі злочинці, і солдати-янкі саме сюди передусім навідувалися, коли їм треба було когось знайти. Стрілянина й різанина траплялися тут так часто, що власті майже ніколи не розслідували таких випадків, а полишали мешканцям селища самим залагоджувати свої непевні стосунки. Неподалік у лісі стояла гуральня, де гнали з кукурудзи дешеву горілку, і ввечері над струмком на всі боки розлягався п'яницький вереск та лайка.

Навіть янкі визнавали, що це місце чумне і що його треба б знести, але ніяких заходів до цього не вживали. Городяни Атланти й Декейтера, змушені послуговуватись цією дорогою, голосно висловлювали своє обурення. Чоловіки, проїжджаючи повз Наметище, витягали пістолети з кобур, а пристойні жінки ніколи з доброї волі не їздили тут, навіть під захистом своїх чоловіків, бо при дорозі звичайно сиділи п'яні шльондри й вигукували всякі соромітні слова та образи.

Поки поруч був Арчі, Скарлет і не думала про Наметище: навіть найнахабніша негритянка при ньому не наважилася б її ображати. Але відколи вона почала їздити сама, сталося вже чимало прикрих дражливих пригод. Щоразу, як Скарлет проїздила, потіпахи-негритянки, здавалося, випробовували на ній свою дотепність в образливих слівцях. А вона могла тільки мовчати, хоч у душі й кипіла з люті. Навіть сусідам чи родичам не варто було звірятися зі своїми клопотами, бо від сусідів почула б зловтішне: «Та чого ж іншого ви сподівалися?» Ну, а родичі знов напосілися б на неї, щоб кинула ці свої поїздки, на що вона не погодилася б ні в якому разі.

Сьогодні, хвала небу, не видно було на дорозі цих задрипанок! Проминаючи стежку, що збігала до селища, Скарлет бредливо глянула на купу приземкуватих халуп, освітлених скісним промінням надвечірнього сонця. Повівав холодний вітер, і до неї донеслися змішані запахи деревного диму, смаженої свинини й нечищених нужників. Обернувшись убік, вона хвиснула коня віжками, аби швидше проїхати цей закрут на дорозі.

Вона вже думала полегшено перевести подих, аж це з переляку серце в неї підскочило мало не до горла, коли з-за великого дуба на дорогу безгучно виступив здоровило-негр. Скарлет хоч і злякалась, але не розгубилася, а миттю зупинила коня й вихопила Френків пістолет.

— Чого тобі треба? — вигукнула вона якомога суворіш. Дебелий негр знову шаснув за дерево і звідти озвався переляканим голосом:

— На Бога, міс Скарлет, не стріляйте, це Здоровань Сем!

Здоровань Сем! З хвильку Скарлет не могла второпати, хто то. Здоровань Сем, наглядач із Тари, якого вона востаннє бачила у дні облоги? Якого біса він тут...

— Вийди на видноту, щоб я побачила, чи ти справді Здоровань Сем!

Негр з осторогою виступив з-поза свого захистку, босо-

ногий обшарпанець-велет у бавовняних штанях і синьому мундирі армії янкі, закуцому й завузькому, як на його кремезну статуру. Переконавшись, що це таки Здоровань Сем, вона сховала пістолета за обшивку й широко всміхнулася.

— О Семе! Яка я рада тебе бачити!

Сем підскочив до брички, від радості закотивши очі й бликаючи білими зубами, і схопив її простягнуту руку своїми чорними лаписьками, здоровими, як два окости. Його язик, рожевий, наче кавунний м'якуш, вистромився з рота, а сам він, нестямно зраділий, аж підскочив і завихляв тілом — так кумедно, мов англійський дог.

— Мій Боже, як же то любо рідну душу побачити! — скрикнув він, міцно стискуючи руку Скарлет, що аж здавалося, ось-ось кістки захрумтять.— Але відки у вас сті'ки злості, що ви в людей пістолетом тицяєте, міс Скарлет?

— Знаєш, Семе, так багато тепер лихих людей розвелося на світі, що без пістолета не можна. А от що ти робиш у цьому бридкому Наметищі, ти ж порядний негр! І чого ти не прийшов у місто до мене?

— Госп'ди, міс Скарлет, та я зовсім не живу тут. Я ті'ки забрів сюди на який час. Я б нізащо не погодився тут жити. Та я зроду не бачив таких поганих негрів, як отут. І я й не знав, що ви в 'Ланті. Я думав, ви у Тарі. І я х'тів, як ті'ки зможу, вернутись додому до Тари.

— А від часу облоги ти жив в Атланті?

— Ні, мем! Я мандрував! — Він випустив її руку, і вона насилу випростала долоню, перевіряючи, вціліли кістки чи ні.— Пам'ятаєте, як ви 'станньо мене бачили?

Скарлет пригадався той спекотний день перед початком облоги, коли вона з Ретом сиділа в колясці, а гурт негрів із Семом на чолі простував курною вулицею до шанців, виспівуючи «Зійди, Мойсею». Вона кивнула головою.

— Ну, так ото я працював, як кінь,— землю копав, мішки піском насипав до тої пори, як конфед'рати покинули 'Ланту. У нас кап'тан був жентмен, він казав мені, що робити, і коли його вбило і не було кому сказати Семові, що робити, то я заліг у кущах. Я думав — спробую додому добратись, до Тари, але почув, що все круг Тари спалено. Та я й не знав дороги додому, і боявся патрулів, щоб не забрали мене, бо ж я ніяко' паперу не мав. Тоді прийшли янкі, і там був один жентмен-янкі, п'лковник, він приглянувсь ближче й узяв мене до себе, коня йому глядіти й чоботи чистить. Атож, мем. І я що — я кирпу загнув,

коли став служкою при домі, як Порк, хоч я всьо' ті'ки до роботи на полі. І я так і сказав п'лковникові, що я ж до роботи на полі, а він... Та що, міс Скарлет, коли янкі такі нетямущі! Він і не второпав, яка тут різниця! Тож я лишився при ньому, і подався до Саванни з ним, коли генерал Шерман туди рушив, і — Боженьку мій, міс Скарлет,— я зроду такого жаху не бачив, як дорогою до Саванни! І крали, й палили... А чи й Тару спалили, міс Скарлет?

— Хотіли підпалити, але ми прибили вогонь.

— Знаєте, мем, я дуже радий це чути. Тара — моя домівка, і я хочу туди вернутись. А як війна кінчилась, п'лковник і каже мені: «Ти, Семе, їдь зі мною на Північ. Я тобі добре платитиму». І знаєте, мем, як і всім неграм, мені дуже кортіло побачити, що воно таке, ця свобода, перед тим як вернутись додому. І я поїхав на Північ з п'лковником. Справді, мем, ми побували у Вашингтоні і Нуйорку, а тоді й у Бостоні, де п'лковник мешкав. Атож, мем, я — мандрівний негр! І знаєте, міс Скарлет, на тих вулицях в янкі так повно коней і карет, що й пальця ніде встромити! Я все боявся, щоб мене не переїхали!

— А як тобі сподобалось на Півночі, Семе?

Сем почухав кучеряву потилицю.

— І сподобалось, і не сподобалось. П'лковник, він гарний чоловік, що й казати, і негрів розуміє. Але його жінка — то зовсім інше. Його жінка, вона як побачила мене вперше, то й каже до мене: «Місте'». Атож, мем, так і сказала, а я, як почув, ледь крізь землю не провалився. П'лковник, він сказав їй, щоб зверталася до мене «Сем», і вона потім так уже й робила. Але всі ті янкі, як хто вперше мене бачив, усі зверталися: «Місте' О'Гара». І все просили, щоб я сідав з ними поруч, наче я їм рівня. Але ж я зроду не сидів з білими людьми і вже застарий цього вчитися. Вони ставились до мене, наче я такий самий, як вони, міс Скарлет, але в душі не любили мене, бо вони взагалі негрів не люблять. І ще вони сміялися з мене, що я такий здоровий. І все допитувались про собак, як мене цькували ними, та як батогом мені діставалося. Але ж, Госп'ди, міс Скарлет, на мене зроду ніхто не знімав батога! Ви ж знаєте, місте' Джералд нікому б не дозволив ударити тако' негра, як я,— коли за мене так дорого заплачено!

Я казав їм, як добре ставилася міс Еллен до негрів, як вона цілий тиждень сиділа біля мене, коли я мав запалення легень,— а вони не вірили. І так я, міс Скарлет, скучив за

міс Еллен і за Тарою, що вже більш не міг витримати, і одного вечора покинув їх і побрався у рідні сторони. І в товарних вагонах доїхав аж до 'Ланти. А як ви купите мені квиток до Тари, я буду ті'ки радий, що доберусь додому. І буду радий знову побачити міс Еллен і містер' Джералда. Вистачить мені цеї свободи. Я хочу, щоб мене годували як треба і кожен день, і казали мені, що робити й що не робити, і гляділи, коли я хворий. Що, як я знову схоплю запалення легень? Хіба та пані-янкі стала б мене глядіти? Ні, мем! Вона може звертатись до мене «містер О'Гара», а от глядіти мене вона не буде. А міс Еллен — вона глядітиме мене, як я занедужаю... Але що з вами, міс Скарлет?

— Тато й мама обоє померли, Семе.

— Померли? Нащо ви так жартуєте, міс Скарлет? Не треба так зі мною!

— Я не жартую. Це правда. Мама померла, коли Шерманові солдати прийшли до Тари, а тато... він помер ось у червні місяці. Ой, не плач, Семе. Будь ласка, не треба! Якщо ти заплачеш, я теж почну плакати. Не треба, Семе! Я просто не витримаю. Облишмо це. Я тобі розповім про все це якось іншим разом... У Тарі живе тепер міс Сьюлін, вона вийшла заміж, чоловік у неї дуже гарний — містер Вілл Бентін. А міс Керрін, вона...— Скарлет примовкла. Та їй увік не пояснити цьому заплаканому велетневі, що таке монастир.— Вона тепер оселилася у Чарлстоні. А от Порк і Пріссі — в Тарі... Та годі вже, Семе, висякай носа. То ти справді хочеш добратись додому?

— Так, мем, ті'ки там уже не так буде, як нема міс Еллен, і...

— Семе, а може, ти залишився б в Атланті й пішов на роботу до мене? Мені якраз треба кучера, до зарізу треба, бо тут скрізь так багато лихих людей розвелося!

— Це правда, мем, кучера вам таки треба. Я от і сам х'тів вам сказати, що не годиться 'дній так їздить, міс Скарлет. Ви й гадки не маєте, які негри недобрі тепер зробилися, а 'собливо ті, що тут у Наметищі. Вам самим так небезпечно. Я тут лише два дні, а вже чув, що вони про вас кажуть. А вчора, як ви проїжджали й ті чорні чортячки верещали на вас, я розпізнав, що то ви, ті'ки ви надто швидко їхали, і я не здужав за вами підбігти. Але тим поганкам я таки добре полатав боки! Атож. Ви хіба не бачите, що сьо'дні ані одної з них нема?

— Та я це побачила, і дуже тобі вдячна, Семе. Ну то як, погодишся бути у мене за кучера?

— Я дякую, мем, але все-таки мені краще вернутися до Тари, міс Скарлет.

Здоровань Сем стояв, потупившись долі, і пальцем ноги виводив кривуляки в дорожній пилюзі. Щось йому виразно муляло.

— А то ж чому? Я добре тобі платитиму. Ти повинен лишитися в мене.

Його широке чорне обличчя, простакувате й безпосереднє, як у дитини, обернулося до неї, і вона побачила в ньому страх. Він присунувся ближче, нахилився над бричкою і прошепотів:

— Міс Скарлет, мені тра тікати з 'Ланти. Як я доберусь до Тари, там мене вже не знайдуть. Я... я вбив людину.

— Негра?

— Ні, мем. Білого. Солдата-янкі. І мене вже розшукують. Ось чого я тут, у Наметищі.

— А як це в тебе вийшло?

— Та він п'яний був і сказав щось таке, що я не міг стерпіти, ну, я й згріб його за горло... я не думав убивати, міс Скарлет, але ж руки у мене страх як дужі, і не встиг я й стямитись, а він уже неживий. І я так злякався, що не знав, куди й дітись! Тож я втік сюди переховатись, а як учора побачив вас, то й сказав собі: «Госп'ди м'ститвий! Це ж міс Скарлет! Вона й подбає про мене. Вона не дозволить янкі схопити мене. Вона відішле мене назад до Тари».

— То ти кажеш — тебе розшукують? Вони знають, що це ти зробив?

— Атож, мем. Я ж такий здоровий, що ні з ким мене не сплутаєш. Мабуть, більшо' за мене негра нема на всю 'Ланту. Вчора вони вже приходили сюди шукати, але 'дна чорна дівчина переховала мене в хатині ген у лісі, поки вони не забралися.

Скарлет хвилину сиділа, звівши брови. Що Сем убив людину — це не викликало в її душі ні тривоги, ні жалю, а ось що він не може піти до неї за кучера — це було прикро. Такий здоровань був би їй не згіршим охоронцем, аніж Арчі. Але що ж, доведеться переправити його до Тари, не можна допустити, щоб він потрапив до рук властям. Занадто дорогий він негр, таких не можна на шибеницю. Він же був найкращий в Тарі наглядач! Скарлет і на думку не спадало, що Сем уже вільний. Він і досі

належав їй, так само, як і Порк, і Мамка, і Пітер, і куховарка, й Пріссі. Він і досі був «одним з родини», отож і мав право, щоб ним опікувалися.

— Сьогодні ж увечері відправлю тебе до Тари,— нарешті озвалася вона.— А зараз, Семе, я ще маю трохи проїхати далі дорогою, але до смерку я вернусь. Так от ти дождись мене, коли я вертатимусь. Нікому не кажи, куди їдеш, а як маєш капелюха, то прикрий ним лице.

— Нема в мене капелюха.

— То ось на чвертак. Купи собі капелюха в котрогось негра і чекай на мене тут.

— Гаразд, мем.— Обличчя його проясніло: це ж така полегкість, коли маєш когось, хто каже тобі, що робити.

Скарлет у задумі рушила з місця. Віллу, безперечно, зрадіє появі доброго робітника в Тарі. З Порка як не було пуття на полі, так, видно, й не буде. А коли там з'явиться Сем, Порк зможе приїхати до Атланти, де на нього чекає Ділсі, як Скарлет і обіцяла йому після смерті Джералда.

Коли вона приїхала на тартак, сонце вже заходило — так пізно їй ще не доводилось тут бувати. Джонні Геллегер стояв у дверях жалюгідної буди, що правила за кухню для робітників тартака. На колоді біля збитої з обаполу халупи — їхнього пристановища на ніч — сиділо четверо з п'яти в'язнів, що їх Скарлет відрядила на тартак Джонні. В'язничні роби на них були брудні й смердючі від поту, на ногах за кожним надсадним порухом подзенькували кайдани, і весь вигляд в'язнів свідчив про пригніченість та безнадію. Які ж вони сухоребрі й знеможені, подумала Скарлет, прискіпливо змірявши робітників оком, а ще зовсім недавно, коли вона брала їх з в'язниці, виглядали цілком пристойно. Вони навіть не підвели погляду на Скарлет, коли вона злазила з брички, тільки Джонні обернувся в її бік, недбало стягуючи капелюха з голови. Коли він вітався до неї, його вузьке засмагле обличчя було тверде, як кремінь.

— Не подобається мені, як вони виглядають,— різко кинула Скарлет.— Не скажеш по них, що здорові. А де п'ятий?

— Каже, ніби хворий. Лежить у хаті.

— А що з ним таке?

— Та що, як не лінощі.

— Я піду подивлюсь на нього.

— Не робіть цього. Він, мабуть, голяка там. Я й сам його догляну. Завтра він уже буде на роботі.

Скарлет завагалася і в цю мить побачила, як один в'язень втомлено підніс голову й з лютою ненавистю бликнув на Джонні, а тоді знову втупився у землю.

— Ти що, шмагаєш цих людей?

— Знаєте, місіс Кеннеді,— я перепрошую вас, але хто тут за управителя? Ви настановили мене на цей тартак і наказали ним заправляти. І пообіцяли, що не будете втручатись. Хіба ви маєте до мене якісь претензії по роботі? Чи ж я не даю вам удвічі більше лісу, як містер Елсінг давав?

— Так, це правда,— відповіла Скарлет, здригнувшись із ніг до голови, наче у неї мурашки побігли по тілу.

В цьому таборі з бридкими хижками з'явилося щось лиховісне, чого не було тут за Г'ю Елсінга. Відлюдність цього місця, його наче відгородженість від світу холодила душу. Ці в'язні були так далеко від усього, так цілковито були здані на ласку Джонні Геллегера, що як він і надумає шмагати їх чи взагалі брутально ставитись, вона навряд чи й дізнається. В'язні побояться скаржитись їй, знаючи, що коли вона поїде, їм ще дужче перепаде.

— Люди такі схудлі. Ти їх добре годуєш? Бог свідок, я на харчі для них видаю стільки грошей, що вони мали б розпастись, як кабани вгодовані. Того місяця на саме борошно й свинину пішло тридцять доларів. Що ти їм даєш на вечерю?

Вона підійшла до кухонної буди й зазирнула всередину. Гладка мулатка, схилена над іржавою старою плитою, побачивши Скарлет, випросталась і ледь присіла в уклоні, тоді знов заходилася помішувати в казані, де варився чорний горох. Скарлет знала, що Джонні живе з цією мулаткою, але воліла пропускати це повз увагу. Окрім того чорного гороху та кукурудзяного коржа на сковороді, нічого їстивного тут не було.

— Оце й усе, що ти маєш для цих людей?

— Усе, мем.

— А до гороху ти не додаєш боковини?

— Ні, мем.

— То ти вариш його без м'яса? Але ж голий горох несмачний. Він зовсім не поживний. А чому в тебе м'яса нема?

— Містер Джонні, він каже, що ні до чого класти боковину.

— Зараз же заправ горох свининою. Де у тебе лежать харчі?

Мулатка наполохано крутнула очима в бік маленької комірчини в кутку, і Скарлет шарпнула врозтяж її дверцята. Там вона побачила на підлозі відкрите барильце з кукурудзяним борошном, мішечок пшеничного борошна, фунт кави, трохи цукру, галоновий глек сорго й дві шинки. Одна шинка, тільки нещодавно закопчена, лежала на полиці, від неї було відбатовано всього яких два шматочки. Скарлет у нестямі обернулася до Джонні Геллегера і перехопила його погляд, сповнений холодної злості.

— А де п'ять мішків білого борошна, що я прислала минулого тижня? І мішок цукру та кави? І ще я прислала п'ять шинок, десять фунтів боковини й бозна-скільки бушелів ямсу та ірландської картоплі. Де все це? Ти не міг усього спожити за один тиждень, навіть якби годував їх і п'ять разів на день. Ти продав це все! Ось що ти зробив, злодюго! Продав мої поживні харчі й грошики поклав собі до кишені, а цих людей годуєш сушеним горохом і кукурудзяниками. Не диво, що вони такі худющі. Одійди-но!

Вона проскочила повз нього в двері.

— Гей ти, той, що скраю!.. Так, ти! Ходи сюди!

В'язень підвівся і незграбно продибуляв до неї. Кайдани його подзенькували, і Скарлет побачила, що голі кісточки у нього натерті заліззям до крові.

— Коли ви востаннє їли шинку?

Чоловік мовчки тупився в землю.

— Та кажи-бо!

Той і далі стояв мовчазний і похнюплений. Нарешті він підвів очі, благально зиркнув Скарлет у лице й знову опустив погляд.

— Що, боїшся сказати? Так ото йди до комірчини й візьми з полиці шинку. Ребекко, дай йому ножа. Забери шинку надвір і там поділитесь між собою. А ти, Ребекко, приготуй їм трохи коржів та кави. І не шкодуй сорго. Тільки швиденько, щоб я бачила, як ти приготуєш.

— Але це борошно й кава місте' Джонні, його власні,— перелякано промурмотіла Ребекка.

— Містера Джонні, де б пак! Шинка, мабуть, теж його власна. Роби, що тобі велено. Ну, не барись! А ти, Джонні Геллегер, пройди зі мною до брички.

Вона перетнула замотлошений двір і сіла в бричку, з похмурим задоволенням спостерігши тим часом, як в'язні накинулися на шинку, пожадливо шматуючи м'ясо й запихаючи до рота. Вони наче боялися, що його ось-ось відберуть у них.

— Ну, ти й погань, якої пошукати! — скипіла Скарлет на Джонні, що став біля колеса, збивши капелюха з вузького лоба на потилицю.— Розплатишся зі мною за всі вкрадені харчі. Віднині я буду привозити припаси кожен день, а не замовлятиму раз на місяць. Тоді ти не зможеш мене ошукувати.

— Але мене вже тут не буде.

— Ти що, збираєшся кидати роботу?

Ту мить у Скарлет мало не зірвалося з язика: «Ну й чеши звідси, полотном дорога!» — однак холодна рука розважливості стримала її. Що вона робитиме, як Джонні забереться геть? Тепер тартак дає деревини вдвічі більше, ніж за Г'ю. А ще ж вона якраз дістала велике замовлення, найбільше за весь час, і до того ж невідкладне. Цей ліс будь-що-будь треба доправити до Атланти. І якщо Джонні покине роботу, де вона знайде іншого управителя?

— А й кидаю. Ви настановили мене сюди на повну відповідальність і сказали, що хочете тільки одного: щоб я давав якомога більше деревини. Ви тоді не казали мені, як тут справлятись, і я не збираюся тепер про це у вас питати. Як я виробляю тут стільки деревини — вас не стосується. Ви не можете нарікати, що я не виконую угоди. Я даю вам прибутки і відробляю свою платню, ну й дещо зверх того собі маю. А тут ви приходите, встряєте до всього, розпитуєте, підриваєте мій авторитет у цих людей. Як тепер мені вимагати від них роботи? І чим це їм зашкодить, коли котрогось там відшмагаю? Цим ледацюгам ще й не так треба. Що з того, що їх не відгодовують і з ними не панькаються? Вони нічого кращого й не варті. Отож або ви глядітимете свого діла, а я свого, або я сьогодні ж забираюся відси.

Його гостре маленьке личко було ще твердіше, ніж будь-коли, і Скарлет трохи розгубилася. Як їй бути, коли він сьогодні-таки й кине роботу? Не може ж вона сидіти тут цілу ніч і стерегти в'язнів!

Це її вагання явно проступало у неї в очах, бо вираз обличчя у Джонні трохи змінився, став не такий уже затятий. А коли він заговорив, у голосі почулися примирливі нотки.

— Вже пізно, місіс Кеннеді, і вам пора додому. Ми не будемо сваритись через ці дрібні непорозуміння, ге ж? Скажімо, ви стягнете десять доларів з моєї платні за наступний місяць, і ми квити.

Скарлет мимохіть перевела погляд на гурт бідолах, що

захланно пожирали шинку, і подумала про недужого в холодній халупі. Треба-таки здихатися Джонні Геллегера. Він злодюга й нелюд. Хто й зна, як він поводиться з в'язнями, коли її нема близько. Хоча все-таки він спритник, а вона, Бог свідок, якраз такого й потребує. Ні, не можна зараз його вигнати. Він же робить для неї гроші. Вона просто має простежити, аби в'язні діставали з харчів усе, що належиться.

— Я вирахую з твоєї платні двадцять доларів,— заявила вона.— А вранці приїду, і ми ще про це поговоримо.

Скарлет підібрала віжки. Але вона знала, що ні завтра, ні післязавтра ніяких подальших розмов про це не буде. Вона знала, що на цьому питання вичерпалось, і знала, що й Джонні це знає.

Скарлет їхала путівцем, що виводив на Декейтерську дорогу, і в душі у неї сумління боролося з жагою грошей. Вона розуміла, що не годиться віддавати людські життя на поталу цьому коротунові-недолюдку. Якщо він доведе когось із них до смерті, провина рівною мірою впаде і на неї, бо ж вона тримала його й тоді, коли дізналась, який він жорстокий. Але, з другого боку... з другого боку, і злочинцями нема чого людям робитись. Якщо вони переступили закон і на цьому попалися, то так їм і треба. Це почасти знімало тягар з її сумління, хоч поки вона їхала дорогою, понурі виснажені обличчя в'язнів знов і знов поставали у неї перед очима.

«А, подумаю про них опісля»,— вирішила вона і, заславши цю думку в глухий закуток своєї пам'яті, захряснула за нею двері.

*

Сонце вже зайшло, і ліс навколо почала огортати пітьма, коли Скарлет доїхала до закруту дороги над Наметищем. З настанням сутінок відчутно постуденіло, а у темній лісовій гущині розгулявся холодний вітер, і було чути, як потріскує голе гілля й шелестить сухе листя. Вона ніколи не бувала такої пізньої пори сама за містом, і її доймала тривога, хотілось швидше опинитися вдома.

Оскільки Здоровеня Сема ніде не було видно, Скарлет зупинила бричку й занепокоєно подумала, чому його нема, чи не схопили його янкі. Аж це почулася чиясь хода на стежці від Наметища, і Скарлет полегшено зітхнула. Ну, вона вже вибештає Сема, що змусив її чекати!

Але з-за повороту з'явився зовсім не Сем.

З'явилися двоє: обшарпаний довготелесий білий і приземкуватий негр з плечима й грудьми, як у горили. Скарлет блискавично упереіщила віжками коня й вихопила пістолета. Кінь був рушив трюхцем, та враз настрахано сахнувся вбік, коли білий скинув угору руку.

— Чи не маєте чвертака, пані? — озвався білий.— Я страшно голодний.

— Геть з дороги! — кинула Скарлет по змозі твердішим голосом.— Нема в мене грошей. Н-но!

Раптовим швидким рухом білий схопив коня за вуздечку.

— Стягуй її! — гукнув він негрові.— Гроші в неї, мабуть, за пазухою!

Те, що сталось далі, здалося Скарлет кошмарним сном: так швидко все діялося. Вона піднесла руку з пістолетом, але інстинкт стримав її від пострілу в білого, бо ж можна було ненароком поцілити коня. Та коли до брички підскочив негр з хижим вищиром на чорному обличчі, вона пальнула в нього. Влучним був постріл чи ні, вона так і не побачила, але вже за мить їй так стисли руку, аж хряснуло в зап'ястку й пістолет випав з долоні. Негр був уже поруч — так близько, що брудний сморід вдарив їй у ніздрі,— і почав стягувати її з брички. Вільною рукою вона несамовито боронилась і дряпала йому лице, а він лапою сягнув їй до горла, шарпнув корсета й роздер усе трохи не до пояса. І вже чорна рука шамотіла в неї між грудьми, а її пойняли такий жах і відраза, як ще зроду не було, і вона заверещала не своїм голосом.

— Заткай їй пельку! Тягни вниз! — гаркнув білий, і чорна долоня мацнула її по обличчю, затуляючи рота. Вона щосили куснула ту долоню й знову заверещала, і крізь свій вереск почула, як білий лайнувся, і здогадалася, що на темній дорозі з'явився хтось третій. Чорна долоня відпустила їй рота, й нападник відскочив геть, рятуючись від Здоровання Сема.

— Їдьте, міс Скарлет! — гукнув Сем, що зчепився з чорним бандюгою, а Скарлет, тремтячи й схлипуючи, вхопила віжки й батіг і огріла ними коня. Кінь рвонувся бігти, і вона відчула, як колеса проїхали по чомусь м'якому й пружному. Це серед дороги лежав білий, що його збив з ніг Сем.

Знетямлена від жаху, вона шмагала й шмагала коня, і той мчав таким чвалом, що бричку немилосердно гойдало з боку на бік. Хоч яка нажахана, Скарлет, однак, розчула тупіт ніг іззаду і вйокнула на коня щоб біг швидше. Якщо це чорне

мавписько знов на неї накинеться, вона помре ще до того, як воно її схопить.

Ззаду почувся голос:

— Міс Скарлет! Стійте!

Не зупиняючи коня, все ще тремтячи, вона оглянулась і побачила, як за нею по дорозі біжить Здоровань Сем, розмірено орудуючи довгими ногами, наче поршнями. Коли Сем надбіг, вона натягнула віжки, і він гепнувся в бричку, тілищем своїм притиснувши її на крайчик сидіння. Патьоки поту й крові спливали у нього по обличчю, коли він, відхекуючись, видушив з себе:

— Вам нічо' не зробили? Не скалічили?

Вона не могла навіть відповісти, але помітивши, як він зиркнув у її бік і зразу одвів погляд, збагнула, що це ж у неї все роздерто аж до пояса, і видно голі груди й корсет. Тремтячою рукою вона стягла докупи кінці розірваної блузки і, схиливши голову, зайшлася риданням.

— Дайте-но їх мені,— сказав Сем, беручи в неї з рук віжки.— Н-но, гайда, конячко!

Цвьохнув батіг, і переляканий кінь рвонув шаленим клусом, ризикуючи щомить звалити бричку в канаву.

— Маю надію, я не вбив цього чорно' бабуїна. Але приглядатись не було коли,— мовив він, відсапуючись.— Та як він вам що заподіяв, міс Скарлет, я вернуся й доб'ю його.

— Ні... ні... швидше їдьмо,— тільки й схлипнула Скарлет.

РОЗДІЛ XLV

Коли того вечора Френк відіслав її з тітонькою Туп і дітьми до Мелані, а сам кудись поїхав верхи з Ешлі, Скарлет насилу стримала себе від обурення й образи. Та як він міг саме сьогодні вибиратися на якісь там політичні сходини?! Теж мені — політичні сходини! І саме той вечір, коли на неї напали, коли з нею бозна-що могло статись! Який же він нечулий, який себелюбний! Та й взагалі він усе це сприйняв непрощенно спокійно — мовчки собі дивився, як Сем вносив її заплакану в дім, яка у неї була розпанахана до пояса сукня. І навіть жодного разу не смикнув себе за бороду, поки вона з плачем розповідала про свою пригоду. Він тільки й того, що запитав лагідно: «Любчику, тобі заподіяли шкоду... чи лише налякали?»

Гнів і сльози не давали їй змоги говорити, тож за неї відповів Сем — що вона просто злякалася.

— Як я підбіг, вони ті'ки встигли сукню їй роздерти.

— Ти добрий хлопець, Семе, і я не забуду того, що ти врятував міс Скарлет. Коли я щось можу для тебе зробити...

— Так, сер, ви можете — відішліть мене до Тари, так швидко, як ті'ки мога. За мною-бо янкі полюють.

Френк і цю заяву вислухав спокійно й не став нічого розпитувати. Вигляд у нього був такий самісінький, як і тієї ночі, коли в двері до них постукав Тоні — так наче це була суто чоловіча справа, яку треба залагоджувати без зайвих слів та емоцій.

— То йди сідай у бричку. Я скажу Пітерові, щоб довіз тебе до Раф-енд-Реді, там ти ніч перебудеш у лісі, а вранці сядеш на поїзд до Джонсборо. Так буде безпечніше... А ти, любчику, перестань плакати. Все вже минулось, і нічого небезпечного з тобою не сталося. Міс Туп, ви не могли б дати мені нюхальної солі? Ти ж, Мамко, принеси міс Скарлет келишок вина.

Скарлет не витримала й знов ударилася в сльози, цього разу з обурення. Їй хотілося чути слова втіхи, прокляття, погрози помститись. Вона навіть згодна була, щоб Френк насварив її, сказав, що саме про це він і попереджав її — та будь-що краще, аніж ця його невразливість, вдавання, ніби небезпека, яка їй загрожувала, то пуста дрібничка. Звичайно, він був лагідний з нею і дбайливий, але все-таки тримався якось відчужено, наче мав поважніший клопіт у голові.

А цим поважнішим клопотом, як виявилося, були всього-на-всього якісь там політичні сходини!

Вона ледве вухам своїм повірила, коли Френк сказав їй перевдягтись в іншу сукню, бо він одведе її на вечір до Мелані. Він мусив би зрозуміти, що після такого тяжкого випробування вона не має ніякої охоти сидіти весь вечір у Мелані: перевтомлена, з напруженими до краю нервами, вона хоче тільки лягти в ліжко, вкритися ковдрою, відігрітись, приклавши гарячу цеглину до підошов, випити гарячого пуншу, щоб отямитись від пережитих страхів. Якби він справді любив свою жінку, ніщо не присилувало б його кинути її у цей вечір. Френк повинен був би лишитися вдома, тримати її за руку й без кінця повторювати, що він не пережив би, якби з нею щось сталося. Хай-но він

вернеться додому й вони зостануться вдвох, вона йому все це й викладе.

У віталеньці Мелані було так само мило, як і завжди тими вечорами, коли Френк та Ешлі вибиралися кудись, а жінки сходилися разом і шили. В каміні палахкотів вогонь, і кімната була тепла й затишна. Лампа на столі кидала спокійне жовте світло на чотири гладенько зачесані голови, схилені над шитвом. Чотири сукні скромними складками спадали додолу, восьмеро маленьких ніжок грацiйно стояли на низеньких ослінчиках. З відчинених дверей долинало розмірене дихання Вейда, Елли і Бо. Біля каміна спиною до вогню сидів на стільці Арчі з тютюном за щокою і щось старанно вирізав з оцупка дерева. Цей нечупарний кучматий стариган і четверо ошатних вишуканих дам становили такий разючий контраст, якби ото поряд з чотирма кішечками вмостився на сторожі злючий пес.

Мелані своїм лагідним голосом, в якому пробивалось обурення, викладала нескінченну історію про черговий вибрик «Дам-арфісток». Не знайшовши порозуміння з «Чоловічим хором» щодо програми майбутнього виступу, вони діждалися сьогодні вдень Мелані й заявили про намір взагалі вийти з «Музичного гуртка». Мелані мусила докласти чимало свого дипломатичного хисту, поки переконала їх утриматись від такого кроку.

Скарлет, украй виснажена, ледь-ледь не вигукнула: «Та хай їм чорт, цим «Дамам-арфісткам»!» Їй кортіло поділитися своїми власними страхами й переживаннями. Її поривало розповісти в усіх подробицях, щоб, вихлюпнувши на них свій страх, самій від нього звільнитися. Хотілося похвалитись, як мужньо вона повелася, і тим самим переконати себе, що так і справді було. Але щоразу, коли вона починала про це говорити, Мелані спритно переводила розмову в інше, безпечніше річище. Скарлет це дратувало просто нестерпно. Всі вони такі самі поганючі, як і Френк!

Як вони можуть лишатись такими спокійними й незворушними, коли вона ледве уникла страшної долі? Та хоча б з елементарної чемності дали їй змогу виповісти те, що тяжіло в неї на душі!

Передвечірня пригода вибила її з колії куди більшою мірою, ніж вона хотіла це визнати навіть сама перед собою. Кожен раз, як в її пам'яті зринало зловісне чорне обличчя, втуплене в неї з присмеркового лісу, її починало бити дрібним дрожем. Коли вона думала про ту чорну долоню на своїх персах і уявляла, що сталося б, якби не нагодився

Здоровань Сем, то ще нижче нахиляла голову й аж заплющувала очі. І чим довше мовчки сиділа в цій сповненій супокою кімнаті, силкуючись шити й вслухатися в голос Мелані, тим більше напружувались у неї нерви. Здавалося, ось-ось вони луснуть з тоненьким дзенькотом, як натягнена струна у банджо.

Її дратувало чиркання ножа в руках Арчі, і вона докірливо глянула на нього. Раптом їй стало дивно, чого він взагалі сидить тут з цим своїм шматком дерева. Звичайно в ті вечори, коли на нього покладався обов'язок охоронця, він собі простягався на канапі й засинав, хропучи так відчайдушно, що довга його борода при кожному віддиху смикалася вгору. Ще дивніше було, що ні Мелані, ні Індія навіть не натякнули йому, аби постелив на підлозі газету й не розтрушував на всі боки стружку. Він уже встиг добряче насмітити на килимку перед каміном, а вони начебто нічого не помічали.

Саме ту хвилину, як Скарлет дивилася на Арчі, він нараз обернувся до вогню і з такою силою сплюнув тютюнову жуйку, аж Індія, Мелані й Туп підскочили, наче від вибуху снаряду.

— І конче треба так гучно плювати? — скрикнула Індія голосом, що мало не зірвався з обурення. Скарлет здивовано перевела на неї очі: вона ж завжди вміла тримати себе в руках!

Арчі незворушно витримав погляд Індії:

— Знацця треба,— холодно відказав він і знову сплюнув.

Мелані глянула на Індію ледь нахмурено.

— Я завжди була така рада, що мій любий татусь не жував тютюну,— почала Туп, і Мелані, спохмурнівши трохи більше, озвалася до старої такими словами, яких Скарлет ніколи від неї не чула:

— Облиште-бо, тітонько! Це зовсім нетактовно.

— Ти диви! — Туп опустила своє шитво на коліна й ображено скривила рота.— Не розумію, яка це вас усіх муха сьогодні вкусила. Ви з Індією такі нервові, такі дражливі, що й не знати.

Ніхто не відповів їй. Мелані навіть не вибачилась за різкий тон, а просто заходилася завзято орудувати голкою.

— Стібки в тебе на цілий палець виходять,— явно задоволено ознаймила Туп.— Все це доведеться відпорювати. Та що таке з вами поробилося?

Але Мелані й на ці слова не озвалася.

«А й справді, що з ними таке сьогодні?» — запитала себе

Скарлет. Чи вона чогось недогледіла, перейнята власними страхами? Бо ж таки так, незважаючи на всі спроби Мелані, щоб цей вечір був схожим на півста інших, проведених разом, сьогодні щось було не те, відчувалася певна знервованість, яку важко було пояснити лише тривогою й переживаннями через сьогоднішню пригоду з нею. Скарлет нишком зміряла очима жінок у вітальні й перехопила на собі погляд Індії. Від цього пронизливого погляду, холоднішого за ненависть і дошкульнішого за зневагу, їй зробилося якось не по собі.

«Неначе я винна в тому, що сталося»,— обурено подумала Скарлет.

Індія перевела погляд на Арчі, і в її очах уже було не роздратування, а прихована стривоженість. Але він не помітив цього погляду, бо в цю хвилину дивився на Скарлет — так само холодно й нещадно, як тільки-но дивилась на неї Індія.

Понура тиша залягла у вітальні, оскільки Мелані вже не намагалася підтримувати розмову, і в цій тиші Скарлет почула, як надворі набирає сили вітер. І раптом вечір зробився незатишним, як ще ніколи не бував. Тепер вона почала відчувати, яке напруження зависло в повітрі, і подумала собі, що, може, весь час так було, тільки вона, заклопотана своїм, просто не завважувала нічого. На обличчі в Арчі застигло насторожене чекання, а його вуха, зарослі пучками волосся, здавалося, нашорошились, як у рисі. Мелані й Індію, хоч як вони силкувалися не показувати цього, проймав неспокій, змушуючи їх підводити голову від шитва щоразу, коли з вулиці долинав стукіт копит, або порипувало голе віття дерев під вітром, або знімався шурхіт сухого листя, що падало на землю. При кожному потріску полін у коминку вони здригалися, немов чули чиюсь скрадливу ходу.

Щось було негаразд, але що саме — Скарлет не знала. Щось таке насувалося, тільки їй було невідомо що. З пухкенького невинного личка тітоньки Туп, яка сиділа, відкопиливши губи, видно було, що й стара нічого не знає. А от Арчі, Мелані й Індія — ці знали. Скарлет здавалося, що в навколишній тиші вона просто чує, як вихряться думки в голові у Мелані й Індії, мов ті білки в клітці. Вони знали щось, чекали на щось, і тільки намагалися вдавати, ніби все йде своїм звичайним ладом. І їхня внутрішня стривоженість передалася Скарлет, через що вона стала ще збудженішою. Незграбно працюючи голкою, Скарлет вколола собі

великого пальця й стиха скрикнула з болю й досади, від чого всі здригнулись, а вона натисла на палець, поки не набігла яскрава краплина крові.

— Я занадто знервована, й мені сьогодні не до шиття,— заявила вона, кидаючи своє шитво на підлогу.— В мене такі напружені нерви, що я ладна закричати. Я хочу додому, лягти в ліжко. Френк знав це й мав би нікуди не йти. Він усе торочить і торочить, що треба захищати жінок від негрів та саквояжників, а тільки дійшлося до того, щоб захистити власну жінку, де він? Може, сидить вдома й доглядає мене? Ні, він собі валандається з іншими такими самими, як він, що тільки й знають язиками плескати, а як до діла...

Її обурений погляд зупинився на обличчі Індії, і вона урвала мову. Індія надсадно дихала, і блідаві її очі без вій обдавали Скарлет крижаним холодом.

— Якщо це тобі, Індіє, не дуже важко,— ущипливо мовила Скарлет,— то, може, ти поясниш мені, чому весь вечір так невідривно дивишся на мене? Чи у мене обличчя позеленіло, чи що?

— А й поясню, це мені анітрохи не важко,— відповіла Індія, зблиснувши очима.— Мені неприємно бачити, що ти зовсім не цінуєш такої гарної людини, як містер Кеннеді, тоді як він, коли хочеш знати...

— Індіє! — остережливо вигукнула Мелані, стискаючи в руках шитво.

— Я, здається, краще знаю свого чоловіка, ніж ти,— відказала Скарлет, зразу підбадьорившись при надії на сварку, першу відкриту сварку з Індією — знервованість її де й поділась. Мелані промовисто глянула на Індію, і та нехотя стулила губи. Але за мить заговорила знову, з холодною ненавистю в голосі.

— Мене аж нудить від цих твоїх балачок, Скарлет О'Гаро, що тебе треба захищати. Нічийого захисту тобі не треба. Якби ти його потребувала, то не виставлялася б так усі ці місяці, не роз'їжджала б по всьому місту й не хизувалася перед чужими чоловіками, напрошуючись на захоплені вигуки! Ти заслужила те, що з тобою сьогодні сталось, а як по правді, то ще й мало тобі перепало.

— Та замовкни, Індіє! — вигукнула Мелані.

— Ні, нехай говорить! — скрикнула Скарлет.— Мені це навіть цікаво. Я давно знаю, що вона мене ненавидить, тільки з неї надто велика лицемірка, щоб у цьому зізнатись.

А сама, якби мала певність, що цим когось привабить, розгулювала б вулицями гола від ранку до ночі.

Індія зірвалася на ноги, пласке її тіло аж тіпалося від завданої образи.

— Я й справді тебе ненавиджу,— сказала вона, чітко вимовляючи слова, хоч голос її і тремтів.— Але не тому я мовчала, що лицемірила. Ти цього неспроможна збагнути, бо тобі чужа... елементарна пристойність і вихованість. Це тому, що як ми всі не триматимемося разом, не притлумимо свою дрібну неприязнь, нам не вистояти проти янкі. Але ти... ти... ти все зробила, щоб принизити гідність чесних людей... ти стала працювати й осоромила цим свого порядного чоловіка, давши привід янкі та всяким покидькам глузувати з нас, мовляв — де та наша шляхетність! Янкі ж не знають, що ти не з нашого кола й ніколи до нього не належала. Їм не вистачає глузду зрозуміти, що в тобі й не було ніякої шляхетності. І коли ти роз'їжджаєш по лісах, наражаючи себе на небезпеку, то тим самим підбурюєш чорних і білих голодранців нападати на всіх добропорядних жінок у місті. І це ж через тебе ризикують життям наші чоловіки, бо вони мусять...

— Боже мій, Індіє! — вигукнула Мелані, і Скарлет, хоч і яка вона була розпалена гнівом, вразило, що та всує згадала Бога.— Замовкни! Вона ж не знає і... замовкни! Ти дала слово...

— Ой дівчата! — розгублено озвалася, тремтячи губами, міс Дріботуп.

— Чого я не знаю? — Скарлет у нестямі схопилася на ноги і стала перед Індією, яка аж пашіла ненавистю, та Мелані, яка благально дивилася на свою зовицю.

— Ну й квочки! — раптом зневажливо кинув Арчі. І не встиг ніхто дорікнути йому, як його сивувата голова шарпнулася вгору, й він умить скочив на ноги.— Хтось іде. Це не містер Вілкс. Ану цитьте!

Голос його прозвучав по-чоловічому владно, і жінки тут-таки примовкли — розлюченість їхня в одну мить спала, коли Арчі прошкультигав до дверей.

— Хто там? — спитав він ще до того, як прибулець постукав у двері.

— Капітан Батлер. Відчиніть.

Мелані так прудко майнула через вітальню, що кринолі-ни її звійнулися вгору й відкрили панталони до колін, а Арчі не встиг і за ручку дверей узятись, як вона вже шарпнула їх навстіж. На порозі став Рет Батлер — чорний

капелюх з обвислими крисами був низько насунутий на очі, полами його пелерини лопотів рвучкий вітер. Цим разом він уперше забув про добрі манери, бо й капелюха не скинув, і не привітався. Він дивився тільки на Мелані й без ніяких вступних слів запитав:

— Де вони? Кажіть хутко. Це питання життя й смерті.

Скарлет і Туп, наполохані й розгублені, в подиві глянули одна на одну, а Індія, мов кощава стара кицька, метнулася до дверей і стала обік Мелані.

— Нічого йому не кажи! — запально вигукнула вона.— Він вивідач, пристібай!

Рет не сподобив її навіть поглядом.

— Швидко, місіс Вілкс! Може, ще не пізно.

Мелані стояла, мов скам'янівши зі страху, й тільки дивилась йому в обличчя.

— Що в біса...— почала Скарлет.

— Стуліть рота! — коротко кинув їй Арчі.— І ви теж, міс Меллі. Геть відси, чортів пристібаю!

— Ні, Арчі, ні! — скрикнула Мелані й поклала тремтячу руку Ретові на плече, мовби захищаючи його перед Арчі.— Що сталося? Звідки... звідки ви знаєте?

На смуглявому обличчі Рета нетерплячка змагалася з чемністю.

— Боже милий, місіс Вілкс, та їх підозрюють від самого початку... тільки вони досить мудро трималися... до сьогоднішнього вечора! Звідки я знаю? Я сьогодні грав у покер з двома п'яними капітанами-янкі, і вони вибовкали. Янкі знають, що цю ніч буде колотнеча, і вже наготувалися. Ці дурні самі вскочили в пастку.

На мить здалося, що Мелані хитнулась, як від важкого удару, але Рет вчасно підхопив її під пахви й не дав упасти.

— Не кажи йому нічого! Він хоче винюхати в тебе! — закричала Індія, бликаючи очима на Рета.— Чи ж він не казав, що був сьогодні з офіцерами-янкі?

Та Рет і цим разом не глянув на неї. Очі його були невідривно втуплені в побіліле обличчя Мелані.

— Скажіть мені. Куди вони поїхали? У них є певне місце, де вони сходяться?

Попри свій страх і розгубленість, Скарлет встигла помітити, що ніколи ще не бачила у Рета такого непроникного обличчя, як зараз, але Мелані явно угледіла в ньому щось інше, щось таке, що викликало довіру. Вона вивільнилась від руки, яка її підтримувала, і спокійно сказала, хоч голос її й тремтів:

— Над Декейтерською дорогою неподалік Наметища. Вони сходяться в погребі на колишній Саллівеновій плантації,— отій, що напівзгоріла.

— Дякую. Я поспішу. Коли янкі сюди прийдуть, ви нічого не знаєте.

Ту ж мить чорну його пелерину поглинула ніч, він зник так блискавично, наче й не був тут,— тільки гравій зашурхотів та шалено зацокотіли копита, коли кінь рвонув учвал.

— Сюди янкі йдуть? — скрикнула Туп, і дрібні її ніжки підкосились, а тіло безвладно простяглося на канапі — вона була занадто вражена страхом, щоб навіть заплакати.

— Та що тут коїться? Що він мав на увазі? Якщо ти мені не скажеш, я збожеволію! — Скарлет схопила Мелані за плечі й так рвучко шарпнула, наче хотіла витрусити з неї відповідь.

— Що він мав на увазі? А те, що з твоєї вини, можливо, вже загинули Ешлі й містер Кеннеді! — в голосі Індії разом з нотками смертельного страху звучала й зловтіха.— Перестань шарпати Меллі. Вона й так ледь жива.

— Та ні, зі мною все добре,— прошепотіла Мелані, хапаючись за спинку стільця.

— Боже мій, Боже мій! Нічого не розумію! Ешлі загинув? Та скажіть же мені, ради Бога!..

Скрипучий, як іржаві завіси на дверях, голос Арчі урвав бідкання Скарлет.

— Сідайте! — наказав він.— І візьміть до рук шитво. Шийте, наче нічого не сталося. Ці янкі, може, пасуть цей дім ще зо дня. Кажу — сідайте й шийте.

Тремтячи з переляку, жінки скорилися, навіть Туп узяла ослаблими руками шкарпетку, а очі її, широко розплющені, як у наполоханої дитини, запитливо перебігали з обличчя на обличчя.

— Де Ешлі? Що з ним таке, Меллі? — скрикнула Скарлет.

— А де твій чоловік? Це тебе не цікавить? — Блідаві очі Індії злостиво побликували, а руки жмакали й розпростували подертого рушника, який вона збиралася лагодити.

— Індіє, я тебе прошу! — Мелані спромоглася нарешті на мову, однак її побіліле тремтяче обличчя і зболені очі виказували, як тяжко це їй далося.— Скарлет, нам, певно, слід було б тобі сказати, але... але... ти так багато пережила сьогодні, що ми... що Френк думав... і ти завжди була така упереджена проти клану...

— Клану?

Скарлет повторила це слово, ніби вперше почула його й не розуміла, що воно значить, а тоді аж скрикнула:

— Клан! Але ж Ешлі не в клані! І Френк не може там бути! Він же обіцяв мені!

— Звісно, і містер Кеннеді в ку-клукс-клані, і Ешлі, й усі чоловіки, яких ми знаємо! — вигукнула Індія.— В них же є чоловіча гордість, чи ж не так? Вони — білі й південці. А ти пишатися мала б своїм чоловіком, а не змушувати його крадькома вибиратись, наче він чинить щось нице і...

— І ви всі це знали, а я ні...

— Ми боялися, це виведе тебе з рівноваги,— знічено сказала Мелані.

— Так от куди вони їздять, коли кажуть, що в них політичні сходини! Та він же обіцяв мені! А тепер прийдуть янкі й заберуть мої тартаки, і крамницю, і посадять його в тюрму... Але ж на що таке натякав Рет Батлер?

Індія вкрай налякано перезирнулася з Мелані. Скарлет зірвалася з місця, жбурнувши геть шитво.

— Якщо ви не скажете мені, я поїду в місто й сама дізнаюся. Перепитаю всіх до одного й таки дізнаюся.

— Сідайте,— кинув їй Арчі, наче припнувши до місця єдиним своїм оком.— Я вам скажу. Сьо'дні ви гасали де не треба й, на своє лихо, вскочили в халепу, тож тепер містер Вілкс, і містер Кеннеді, й інші чоловіки вибралися вбити цього негра й білого, як їх знайдуть, і зрівняти з землею все Наметище. І коли цей пристібай сказав правду, янкі пронюхали щось чи то запідозрили й послали солдатів туди у засідку. І наші вскочили в пастку. А коли цей Батлер сказав неправду, й він шпигун, і помчав, щоб виказати їх янкі, наші однак загинуть. Та коли він їх викаже, я його вб'ю, нехай це буде, може, останній мій вчинок у житті. А як вони й не загинуть, то однак муситимуть драпанути до Техасу, зачаїтися там і, може, повік уже сюди не вернутись. І все через вас, ваші руки в їхній крові.

Замість страху на обличчі Мелані проступив гнів, коли вона побачила, що Скарлет почала усвідомлювати, в чому справа, і що її проймає жах. Вона підвелась і поклала руку Скарлет на плече.

— Ще слово, і ви покинете цей дім, Арчі,— суворо сказала вона.— Скарлет у цьому не винна. Вона просто робила... робила те, що вважала за потрібне. І наші чоловіки теж роблять те, що вважають за потрібне. Всі люди повинні робити те, що їм треба робити. Ми не всі думаємо однаково, і не всі чинимо однаково, тож не годиться...

міряти інших своєю міркою. І як можете ви обоє, ви й Індія, казати такі жорстокі слова, коли її чоловік, та й мій, можливо... можливо...

— Тс-с! — тихо урвав її Арчі.— Сядьте, мем. Кінський тупіт.

Мелані сіла на стільця, взяла сорочку Ешлі і, понуривши голову, почала механічно відривати мереживні оборки й змотувати в клубок.

Копита цокотіли вже виразніше — верхівці наближалися до будинку. Побрязкували вудила, порипувала шкіра, звучали людські голоси. Коли цокіт копит завмер біля східців, чийсь голос, заглушивши інші, дав команду, і стало чути, як хтось затупотів круг будинку до тильного ганку. Тим, хто сидів у вітальні, здавалося, що тисячі ворожих очей дивляться на них крізь незаштерене фасадне вікно, і вони, завмираючи від страху, посхиляли голови й заходилися орудувати голками. У Скарлет серце калатало в грудях: «Я вбила Ешлі! Я його вбила!» І в цю нестямну хвилину вона навіть не подумала, що й Френка вона, можливо, вбила. У неї тільки один образ був перед очима — Ешлі, як він лежить біля ніг кіннотників-янкі, його біляве голова вся в крові.

Коли пролунав різкий нетерплячий стукіт у двері, вона підвела погляд на Мелані й побачила, як на її маленькому напруженому обличчі з'явився новий вираз — непроникний, як оце щойно у Рета Батлера був: такий незворушний вираз має гравець у покер, коли блефує лише з двома картами на руках.

— Арчі, відчиніть двері,— тихо сказала вона.

Застромивши ножа за халяву й напіввитягши пістолета з-за поясу, Арчі прошкультигав до дверей і розчахнув їх. Туп легенько писнула, як мишка у капкані, коли побачила в дверях капітана-янкі й загін солдатів у синій уніформі. Але всі інші мовчали. У Скарлет трохи відлягло від серця: офіцер виявився їй знайомим. Це був капітан Том Джефері, один з Ретових приятелів. Він купив у неї деревини на будинок. Вона знала, що він джентльмен. Тож, може, і не забере їх до в'язниці. Офіцер зразу ж упізнав її і, скинувши капелюха, дещо зніяковіло вклонився.

— Добривечір, місіс Кеннеді. А котра з вас, дами, місіс Вілкс?

— Я місіс Вілкс,— відповіла, підводячись, Мелані — попри свій невисокий зріст, вона аж сяяла гідністю.— А чим викликано цей ваш наїзд?

Очі капітанові швиденько оббігли всю кімнату, на мить затримуючись на кожному обличчі, оглянули так само швидко стіл та вішак для капелюхів, чи нема там слідів чоловічої присутності.

— Я хотів би переговорити з містером Вілксом і містером Кеннеді, коли ваша ласка.

— Їх тут немає,— відповіла Мелані з холодком у звичайно такому лагідному голосі.

— Ви певні в цьому?

— Можете не сумніватись у словах місіс Вілкс,— озвався Арчі, наїжачуючись бородою.

— Перепрошую, місіс Вілкс. Я нічого такого не мав на думці. Якщо ви дасте мені слово, я не робитиму трусу в будинку.

— Даю вам слово. Але можете й робити трус, коли хочете. Вони на зборах у крамниці містера Кеннеді.

— Там їх нема. Ніяких там зборів сьогодні не було,— похмуро сказав капітан.— Ми почекаємо надворі, поки вони повернуться.

Він злегка вклонився і вийшов, причинивши за собою двері. В домі почули слова команди, приглушені вітром: «Оточити будинок. По одному стати біля кожного вікна та дверей». Потім долинув тупіт ніг. Скарлет здригнулася зі страху, тьмяно розрізнивши за вікнами бородаті обличчя, втуплені у жінок. Мелані знову сіла на стільця і рукою, яка анітрохи не тремтіла, дістала зі столу книжку. Це був пошарпаний примірник «Знедолених» — роману, яким захоплювались у війську Конфедерації. Солдати залюбки читали цей роман при табірних багаттях і не без похмурої втіхи перейменували його поміж себе на «Знедолених генерала Лі». Мелані розгорнула книжку посередині й почала читати виразним рівним голосом.

— Шийте,— скрипучим пошептом скомандував Арчі, і три жінки, яким додав бадьорості спокійний голос Мелані, знов посхиляли голови й узялися за шиття.

Чи довго читала Мелані під поглядом втуплених у неї очей, Скарлет і гадки не мала, але, здавалося, що не одну годину. Сама вона не чула з того читання жодного слова. Тепер вона вже думала й про Френка, а не тільки про Ешлі. Так ось чому він був сьогодні такий підкреслено незворушний! А він же обіцяв їй, що нічого спільного не матиме з ку-клукс-кланом. Оце такого лиха вона й боялася. Цілий рік роботи зійде на пси! Стільки змагань, стільки страхів і зусиль, і в дощ, і в холод — і все марно. І хто б подумав,

що цей старий плохун Френк злигається з одчайдухами із клану? А зараз він уже, можливо, й неживий. А коли живий і його загребуть янкі, то повісять. І Ешлі також!

Її нігті так глибоко вп'ялися в долоні, що аж проступили червоні дужки на шкірі. І як може Мелані спокійно читати, коли Ешлі загрожує шибениця? Коли він досі, може, і неживий? Але щось у рівному лагідному голосі, що промовляв про знегоди Жана Вальжана, стримувало її, не дозволяло скочити на ноги й закричати.

Їй згадалась та ніч, коли до них заявився, втікаючи від погоні, Тоні Фонтейн, знеможений, без гроша в кишені. Якби він не добрався до їхнього дому, не дістав у них грошей та коня на змінку, його б давно вже повісили. І Френк з Ешлі, якщо їх ще не вбили, зараз у такому самому становищі, як Тоні, ба навіть у ще гіршому. Вони ж не можуть вернутись додому, щоб узяти гроші й одяг — їх неодмінно схоплять, адже довкіл будинку солдати. Та й, мабуть, кожен будинок на цій вулиці обложили янкі, тож їм двом і в друзів не одержати допомоги. А може, зараз вони вже чвалують крізь ніч до Техасу.

Але Рет... може, Рет усе-таки вчасно до них добувся. У Рета завжди при собі гроші. Може, він їм позичить, щоб вони змогли безпечно втекти. Хоча це трохи дивно. Чого це Рет мав би клопотатися безпекою Ешлі? Він же недолюблює його, навіть більше — зневажає. Тоді чого б він... Але ця загадка так і лишилася нерозгаданою, бо Скарлет охопили нові страхи за Ешлі й Френка.

«Це ж усе я винна! — бідкалась вона подумки.— Індія й Арчі правду сказали. Це все я винна. Але ж я й не думала, що вони обоє такі дурні, що пристануть до клану! І не припускала, що зі мною щось може статися! Та я й не могла інакше повестись. Меллі правду казала: люди повинні робити те, що їм треба робити. А мені треба, щоб тартаки працювали! Мені потрібні гроші! А ось тепер я, мабуть, усе втрачу, і сама ж буду й винна!»

Збігло вже чимало часу, аж це нараз голос Мелані здригнувся, і вона урвала читання. Обернувшись до вікна, вона втупилася туди, наче не бачила за шибкою ніяких солдатів-янкі, що дивились на неї. Інші теж попідводили голови й прислу́халися.

Долинув стукіт кінських копит і спів, глухо чутний через зачинені вікна й двері, розвіюваний вітром, але все-таки досить виразний. Це була найгидкіша й найненависніша

з пісень, пісня про Шерманових солдатів — «Через Джорджію походом», а співав її Рет Батлер.

Ледь він доспівав перші кілька рядків, як до нього прилучилися два інші п'яницькі голоси — по-ідіотському верескливо підспівуючи йому, спотикаючись на словах і недоладно тулячи їх докупи. Попід верандою почулись гостра команда капітана Джефері й швидка тупотнява. Але ще до того, як скомандував капітан, дами в кімнаті здивовано перезирнулися. Бо п'яницькі голоси, що виспівували вкупі з Ретом, належали Ешлі та Г'ю Елсінгові.

На стежці перед будинком почалася гучна розмова — щось рвучко запитував капітан Джефері, пронизливо й блазнювато реготав Г'ю, басовито й безтурботно озивався Рет, а Ешлі водно повторював неприродним якимсь голосом: «'Кого біса! 'Кого біса!»

«Ні, це не Ешлі! — гарячково думала Скарлет.— Він ніколи не напивається! Та й Рет... Рет коли п'яний, стає тихий-тихий... Він ніколи так не горлає!»

Мелані підвелася, а за нею підвівся й Арчі. Почувся різкий капітанів голос: «Цих двох узято під варту». Арчі сягнув рукою до пістолета.

— Ні,— рішуче прошепотіла Мелані.— Ні. Полиште це на мене.

На обличчі у неї був такий самий вираз, що Скарлет бачила в Тарі того дня, коли Мелані стояла над сходами, дивлячись униз на вбитого янкі й стискаючи у кволій руці важезну шаблю, коли під впливом обставин лагідна й боязка істота перетворилася на сторожку й люту тигрицю. Вона шарпнула двері навстяж.

— Тягніть його сюди, капітане Батлер! — гукнула Мелані з нотками злості в голосі.— Знову ви напоїли його до безпам'яті. Тягніть його сюди!

З темної стежини, де гуляв вітер, озвався капітан Джефері:

— Перепрошую, місіс Вілкс, але вашого чоловіка й містера Елсінга узято під варту.

— Узято від варту? За те, що упилися? Якби в Атланті всіх, винних у пиятиці, брали під варту, то увесь гарнізон янкі й не вилазив би з в'язниці. Ну, тягніть же його сюди, капітане Батлер! Звісно, коли самі ще можете переставляти ноги.

Голова у Скарлет була запаморочена, і спершу вона нічого не могла второпати. Було ясно, що Рет і Ешлі зовсім не п'яні і що Мелані це знає. А проте ця сама Мелані,

завжди така лагідна й витончена, кричить як мегера, та ще й перед янкі, що вони обоє так набралися, аж ледве з ніг не падають.

Почулася коротка шамотлива пересварка впереміж із прокляттями, а тоді чиясь нетверда хода сходинками. У дверях з'явився Ешлі, блідий як полотно, голова хитається, біляве волосся розкуйовджене, на плечах чорна Ретова пелерина до колін. З обох боків його підпирали Г'ю Елсінг і Рет, які самі насилу трималися на ногах, хоч видно було, що без їхньої підпори Ешлі так би й звалився на підлогу. За ними ступав капітан-янкі, на обличчі у нього підозріливість боролася з насмішкуватістю. Він зупинився у розчинених дверях, а з-за його спини заглядали з цікавістю солдати; знадвору війнуло холодним вітром.

Скарлет, перелякана й ошелешена, глянула на Мелані, тоді знов на безвладного Ешлі й потроху почала здогадуватись. Вона мало не закричала: «Та він же не п'яний!» — але вчасно осмикнула себе. Нараз їй стало ясно, що це ж вона свідок лицедійства, розпачливого лицедійства, коли на карту поставлено життя його учасників. Скарлет відчувала, що ні вона сама, ні тітонька Туп не беруть у ньому участі, тоді як Мелані й Індія перекидаються репліками, мов актори, кожен з яких добре завчив свою роль. Вона тільки наполовину це зрозуміла, але їй цього вистачило, щоб мовчати.

— Посадіть його в крісло! — обурено вигукнула Мелані.— А ви, капітане Батлер, зараз же вийдіть із цього дому! Як ви сміли показатись тут після того, як знову довели його до такого стану!

Рет і Г'ю опустили Ешлі в крісло-гойдалку, а Рет при цьому заточився так, що був би впав, якби не вхопився рукою за спинку крісла. Обернувшись до капітана, він мовив з прикрістю в голосі:

— Гарну я маю дяку, га? За те, що не дав його поліції забрати, привів додому, коли він верещав усю дорогу й раз у раз поривався битись!

— І ви, Г'ю Елсінг,— мені сором за вас! Що ваша бідна матінка скаже? Пиячите та ще гасаєте по місту з цим... з цим янколюбом, пристібаєм, з цим Ретом Батлером! Але ж і ти, містере Вілксе,— як ти міг до такого докотитись?

— Меллі, я не так уже й п'яний,— пробурмотів Ешлі, і враз по цих словах припав обличчям до столу, затуливши голову руками.

— Арчі, одведіть його до спальні й укладіть в ліжко... вам це не вперше,— наказала Мелані.— Тітонько Туп, будь ласка, приготуйте йому постіль і... ой, горенько моє! — вона раптом вдарилась у сльози.— Ой Боже, і як він міг? Обіцяв же мені!

Арчі вже простяг був руку під пахву Ешлі, а перелякана Туп нерішуче звелася на ноги, коли це втрутився капітан Джефері.

— Не чіпайте його. Він під арештом. Сержанте!

До кімнати ввійшов сержант з гвинтівкою в руці, а Рет, силкуючись не звалитися з ніг, поклав руку на плече капітанові й спробував зосередити на ньому погляд.

— Томе, за віщо ти його арештовуєш? Він не дуже й п'яний. Я бачив його в куди гіршому стані.

— Яке мені в чорта діло, п'яний він чи ні! — вигукнув капітан.— Про мене, хай би він і в канаві валявся. Я не поліцейський. Сьогодні ввечері ку-клукс-клан вчинив набіг на Наметище, і саме за це його й містера Елсінга заарештовано. Там убито негра й одного білого. А містер Ешлі командував набігом.

— Сьогодні ввечері? — розреготався Рет. Він реготав дедалі дужче, аж урешті упав на канапу й обхопив руками голову.— Тільки не сьогодні, Томе,— озвався він, вгамувавши напад реготу.— Ці двоє були сьогодні ввечері зі мною... від самої восьмої години, коли всі вважали, що вони засідають на своїх сходинах.

— З тобою, Рете? Але...— Капітан зморщив чоло і недовірливо подивився на Ешлі, що хріп за столом, та на Мелані, що зойкала поруч.— Але... де ж ви були?

— Я не хотів би цього казати.— І Рет п'янувато скосив поглядом на Мелані.

— Ні, краще вже кажи.

— То вийдім на ганок, і я тобі скажу, де ми були.

— Ні, кажи тут.

— Але при дамах такого не годиться казати. Якби дами вийшли з кімнати...

— Я не вийду! — заявила Мелані, сердито прикладаючи хустинку до очей.— Я маю право знати. Де був мій чоловік?

— У розважальному закладі Кралі Вотлінг,— дещо зніченo пояснив Рет Батлер.— Там був і він, і Г'ю, і Френк Кеннеді, і доктор Мід, і... вся їхня капела. Мали там вечірку. Гульнули на всю губу. З шампанським. З дівчатами...

— У... Кралі Вотлінг?

Голос Мелані знявся вгору й урвався на ноті такого болю, що всі перелякано озирнулись на неї. Вона рукою схопилася за груди і, не встиг Арчі й підхопити її, тут-таки зімліла. Всі сполошилися, Арчі підхопив Мелані, Індія метнулась на кухню по воду, Туп і Скарлет заходились обмахувати її й поплескувати по руках, а Г'ю Елсінг раз по раз вигукував:

— Оце наробили! Оце наробили!

— Тепер усе місто знатиме,— розлючено сказав Рет.— Сподіваюся, ти задоволений, Томе. Завтра на всю Атланту не знайдеться жодної жінки, яка б озвалася до свого чоловіка.

— Та я, Рете, й гадки не мав...— Капітана аж у піт кинуло, хоч він і стояв проти дверей, звідки в спину йому віяв холодний вітер.— Але стривай! Ти можеш присягти, що вони були... м-м... у Кралі?

— Авжеж, хай йому чорт! — буркнув Рет.— Можеш і сам спитати у Кралі, коли не віриш мені. А тепер дозвольте-но я однесу місіс Вілкс у спальню. Дай її мені на руки, Арчі. Звичайно, я можу донести. Ви, міс Туп, ідіть попереду з лампою.

Він легко взяв з рук Арчі безживне тіло Мелані.

— А ти, Арчі, вклади містера Вілкса в ліжко. Я після цієї ночі не хочу ані бачити його, ані навіть торкатись до нього.

Рука в Туп так тремтіла, що виникла цілком реальна загроза пожежі, але якось вона все-таки втримала лампу й подріботіла попереду усіх до темної спальні. Арчі, буркнувши щось, узяв Ешлі попід руку й підвів на ноги.

— Але... я маю взяти під варту цих людей!

Рет обернувся до капітана з напівтемного коридору:

— То візьмеш під варту вранці. Вони в такому стані, що не зможуть утекти... І я досі ще не знав, що пити в розважальному закладі заборонено законом. Боже милий, Томе, та півсотні свідків підтвердять те, що вони були у Кралі.

— Завжди знайдеться півсотні свідків підтвердити, що південець був там, де його зовсім не було,— понуро зауважив капітан.— А ви, містере Елсінг, підете зі мною. Містера Вілкса я залишаю під слово честі...

— Я сестра містера Вілкса. Можу поручитись вам, що він нікуди не дінеться,— холодно сказала Індія.— А тепер, може, ви будете такі ласкаві й покинете наш дім. Ви й так завдали нам забагато клопоту як на один вечір.

— Щиро шкодую за тим, що сталося.— Капітан незграбно вклонився.— Сподіваюся тільки, що вони зможуть довести свою присутність у... м-м... у домі міс... місіс Вотлінг. А своєму братові перекажіть, будь ласка, щоб завтра вранці з'явився до начальника військової поліції дати пояснення.

Індія так само холодно кивнула капітанові і, взявшись за клямку дверей, мовчки дала йому на здогад, щоб він уже швидше вийшов геть. Капітан і сержант, прихопивши з собою Г'ю Елсінга, позадкували до виходу, і вона захряснула за ними двері. Навіть не глянувши на Скарлет, Індія швидко підійшла до вікон і почала опускати штори. Скарлет ледве стояла на ногах і, щоб не впасти, вчепилась рукою за спинку крісла, на якому щойно сидів Ешлі. Глянувши вниз, вона раптом побачила на спинці темну вологу пляму, більшу, ніж долоня. Не розуміючи, що це, вона мацнула долонею і з жахом побачила на пальцях щось червоне й липуче.

— Індіє...— прошепотіла Скарлет.— Індіє, Ешлі... поранено.

— От дурна! А ти що думала — він і справді п'яний?

Індія різко смикнула донизу останню штору й поспішила до спальні, а Скарлет метнулася за нею, відчуваючи, як їй стискається горло. Рет своєю широкоплечою постаттю заступав пройму дверей, але Скарлет, зазирнувши з-поза нього, побачила, що Ешлі, мертвотно блідий і нерухомий, лежить на ліжку. Мелані — на диво швидко й вправно як на людину, тільки-но ще непритомну,— розрізала вишивальними ножичками його закривавлену сорочку. Арчі в одній руці тримав низько над ліжком лампу, а скарлюченим пальцем другої мацав пульс Ешлі.

— Він помер? — скрикнули в один голос Індія і Скарлет.

— Ні, тільки зомлів через втрату крові. Йому пробито плече,— сказав Рет.

— І чого ви, дурню, притягли його сюди? — скрикнула Індія.— Пустіть мене до нього! Пустіть! Навіщо ви притягли його сюди — щоб він опинився в тюрмі?

— Він занадто ослаб і не міг їхати. І більш нікуди я не міг завести його, міс Вілкс. А крім того... чи вам би хотілося, щоб він став вигнанцем, як Тоні Фонтейн? Чи вам би хотілося, щоб кільканадцять ваших сусідів до кінця свого віку жили в Техасі під прибраними іменами? А так є ще надія врятувати їх усіх, якщо Краля...

— Пустіть мене!

— Ні, міс Вілкс. Я маю для вас інше завдання. Ви повинні знайти лікаря... Ні, не доктора Міда. Він теж у це вплутаний і, можливо, саме цю хвилину складає пояснення перед янкі. Знайдіть когось іншого. Ви не боїтеся сама йти серед ночі?

— Ні,— відповіла Індія, зблиснувши блідавими очима.— Я не боюся.— Вона зняла з гачка плащ Мелані з каптуром.— Я піду до старого доктора Діна.— Голос її звучав уже не так гарячково; зробивши над собою зусилля, вона промовила стриманішим голосом: — Я перепрошую, що обізвала вас вивідачем і дурнем. Я ж нічого не знала. Я глибоко вдячна вам за те, що ви зробили для Ешлі... хоч я все одно зневажаю вас.

— Я ціную вашу щирість — і дякую за неї.— Рет уклонився і в кутиках його уст з'явився трохи іронічний усміх.— А тепер швидше йдіть, і задвірками, а коли вертатиметесь і побачите біля будинку солдатів, то не входьте.

Індія ще раз стривожено глянула на Ешлі і, накинувши плаща, легенько пробігла коридором до кухонних дверей і безшелесно пірнула в ніч.

Скарлет, напружуючи погляд з-поза Ретового плеча, раптом з полегкістю на серці побачила, що Ешлі розплющив очі. Мелані схопила з вішака над умивальником згорнутий у кілька разів рушник і приклала до рани на плечі, а Ешлі ледь-ледь усміхнувся, щоб підбадьорити її. Скарлет почула на собі гострий проникливий погляд Рета і зрозуміла, що на обличчі у неї видно всі її переживання, але їй до цього було зараз байдужісінько. Ешлі спливає кров'ю, можливо, помирає, а це ж через неї, закоханої в нього, його поранено в плече. Їй хотілося підбігти до ліжка, впасти навколішки, пригорнути Ешлі до себе, та ноги її так тремтіли, що несила було й порогу переступити. Приклавши долоню до рота, вона тільки стояла й дивилась, як Мелані взяла іншого рушника, притисла йому до плеча, мовби хотіла вдавити кров назад у тіло. Але рушник ту ж мить зачервонився.

І як може людина так спливати кров'ю і лишатися живою? Проте, дякувати Богові, у нього нема на устах кривавої піни — ох, ці червоні пухирці, провісники смерті: Скарлет стільки їх надивилася в той жахливий день після битви над Персиковим струмком, коли поранені помирали на моріжку тітоньки Туп з кривавою піною на устах.

— Заспокойтеся,— мовив Рет з виразно глузливою ноткою в твердому голосі.— Він не помре. Візьміть краще

лампу й посвітіть місіс Вілкс. Я маю дати Арчі одне доручення.

Арчі зиркнув з-над лампи на Рета.

— Ви мені не укажчик, що робити! — кинув він і перемістив тютюнову жуйку за другу щоку.

— Ви зробите те, що він вам скаже,— суворим тоном озвалась Мелані.— І не барячись. Зробите все, що скаже капітан Батлер. Скарлет, візьми лампу.

Скарлет підійшла ближче і взяла обіруч лампу, щоб не випустити. Очі Ешлі знову були заплющені. Голі його груди повільно підіймались і швидко опадали, а проміж тонкими тремтячими пальцями Мелані проступала червона рідина. Скарлет мов крізь туман чула, як Арчі прошкультигав через кімнату до Рета і як той квапливо до нього заговорив. Уся її увага зосереджена була на Ешлі, тож із перших сказаних стиха Ретових слів вона розібрала тільки дещо:

— Візьми мого коня... припнутий біля будинку... жени як вітер...

Арчі щось запитально буркнув, і Скарлет розчула відповідь Рета:

— Колишня Саллівенова плантація. Балахони запхано в найбільшому димарі. Спали їх.

— Умгу,— притакнув Арчі.

— І там ще двоє... у погребі. Перекинеш їх через коня, як уже зможеш, і одвезеш на пустище за домом Кралі... між її закладом та колією. Будь обережний. Якщо потрапиш кому на очі, тебе повісять, а заодно й усіх нас. Залишиш їх на тому пустирі й поряд покладеш пістолети... тобто вкладеш їм у руки. Ось оці мої... бери.

Оглянувшись, Скарлет побачила, як Рет сягнув рукою під полу сурдута й видобув два пістолети; Арчі їх узяв і застромив собі за пояс.

— Пальнеш з кожного по разу. Щоб виглядало так, буцім вони перестріляли один одного, ясно?

Арчі кивнув, немовби й справді зрозумів геть усе до слова, і проблиск мимовільної поваги промайнув у його холодному погляді. Скарлет, однак, губилася в здогадах. Останні півгодини були такі кошмарні, що їй здавалося, ніби вже ніщо й ніколи не стане до кінця ясним і простим. Проте Рет наче цілком орієнтувався в усій цій плутанині, і це бодай трохи втішало.

Арчі вже обернувсь іти, але враз крутнувся назад і запитливо втупив у Рета єдине своє око.

— Його?

— Так.

Арчі знову щось буркнув і сплюнув на підлогу.

— Дорогувато,— мовив він і пошкутильгав через коридор до кухонних дверей.

Ці останні слова, якими пошепки перекинулись Арчі й Рет, зродили нові підозри й страхи у грудях Скарлет, і на неї війнуло холодом. І коли цей холод вихопився назовні, вона скрикнула:

— А де Френк?

Рет від дверей швидко перейшов до ліжка, плечисте його тіло пересувалося по-котячому легко й нечутно.

— На все свій час,— сказав він з легким усміхом.— Не нахиляйте так лампу, Скарлет. Ви ж не хочете спалити містера Вілкса. Міс Меллі...

Мелані, немов вишколений солдатик, який чекає на команду, підвела погляд, від хвилювання навіть не помітивши, що Рет уперше за весь час звернувся до неї пестливим ім'ям, як звертаються тільки родичі й близькі приятелі.

— Я перепрошую, місіс Вілкс...

— Та нема чого перепрошувати, капітане Батлер! Це для мене честь, якщо ви називатимете мене просто «Меллі» без усяких там «міс». Я маю таке відчуття, наче ви мій... рідний брат... або принаймні двоюрідний. Ви такий добрий і такий розумний! Чи зможу я коли-небудь віддячити вам?

— Дякую,— відповів Рет і на хвильку трохи знітився.— Я нізащо не повинен був би до цього вдаватись, але, міс Меллі,— голос його набрав вибачливого відтінку,— я перепрошую, що мусив сказати, ніби містер Вілкс був у закладі Кралі Вотлінг. Я перепрошую, що мусив втягти і його, й інших у таку... м-м... Але коли я мчав звідси, часу було обмаль, і мені нічого іншого не спало на думку. А я знав, що моєму слову повірять, бо у мене багато приятелів серед офіцерів-янкі. Вони роблять мені сумнівну честь, зараховуючи до своїх, оскільки знають про мою, скажімо так, «непопулярність» у співгородян. А сьогодні ввечері — до того, як оце заварилося — я й справді грав у покер у барі в Кралі. І там було кільканадцять солдатів-янкі, вони можуть це підтвердити. А Краля та її дівчата з дорогою душею збрешуть янкі в вічі, що містер Вілкс і решта їх провели весь вечір у них нагорі. Янкі їм поймуть віри. Янкі щодо цього дивуваті. Їм і на думку не спадає, що жінки такого... фаху можуть бути самовідданими патріотками. Янкі не повірили б жодній добропорядній дамі з Атланти, якби вона присяглася, що її чоловік був сьогодні на сходи-

нах, але от слову... таких дівчат повірять без ніяких. Тож я гадаю, що слово честі одного пристібая і десятка-двох... дівчат, може, й вирятує хлопців з халепи.

При цих словах на устах у нього з'явився сардонічний усміх, який, однак, зразу ж зник, коли Мелані обернула до нього лице, що променилося щирою вдячністю.

— Ви такий винахідливий, капітане Батлер! Та хоч би ви сказали, що вони й у самому пеклі провели цей вечір — аби лиш це допомогло їх урятувати! Бо ж я добре знаю, як знають і всі наші, що мій чоловік зроду не бував у таких осоружних місцях!

— Це ще як сказати,— непевно мовив Рет.— Коли йдеться про сьогоднішній вечір, то містер Вілкс таки був у Кралі.

Мелані з гідністю випросталась.

— Нізащо не повірю такій брехні!

— Але, ради Бога, міс Меллі! Дозвольте мені пояснити! Коли я оце ввечері дістався до Саллівенової садиби, то знайшов там пораненого містера Вілкса і з ним Г'ю Елсінга, доктора Міда, дідка Меррівезера...

— Невже й цей старий там був?! — скрикнула Скарлет.

— Чоловіки в будь-якому віці можуть утнути дурницю. І вашого дядечка Генрі...

— О Боже! — скрикнула тітонька Туп.

— Інші розсипалися хто куди після сутички з солдатами, а цей гурт вернувся на Саллівенову плантацію заховати балахони в димарі й поглянути, чи тяжко поранено містера Вілкса. Якби не його рана, вони б уже мчали до Техасу, всі гуртом... але він не міг так далеко їхати, а кинути його напризволяще вони не хотіли. У зв'язку з цим постала потреба довести, що вони були не там, де справді, а десь інде, отож я кружними шляхами й привів їх усіх до Кралі Вотлінг.

— Ах так... я розумію. І перепрошую за свою негречну мову, капітане Батлер. Я розумію тепер, що ви мали рацію, привівши їх туди... але ж, капітане Батлер, як ви туди заходили, вас мусили люди бачити!

— Ніхто нас не бачив. Ми ввійшли з боку залізниці, де є вхід, якого ніхто чужий не знає. Там завжди темно й двері замкнені.

— А як же ви?..

— У мене є ключ,— коротко сказав Рет, незмигним поглядом глянувши у вічі Мелані.

Коли до неї нарешті дійшло значення цих слів, вона так

розгубилася, що мимохіть торкнула рукою рушника на плечі Ешлі, і він зсунувся набік, відкривши рану.

— Я зовсім не хотіла випитувати...— сказала Мелані здушеним голосом і, почервонівши, поспішила поправити рушника.

— Мені дуже прикро, що довелося при дамі згадувати про такі речі.

«Отже, це правда! — подумала Скарлет, і щось у душі в неї болісно тьохнуло.— Він живе з цією потіпахою Вотлінг! І цей будинок належить йому!»

— Я поговорив з Кралею і все пояснив. Ми дали їй список усіх чоловіків, яких сьогодні не було вдома, і вона з дівчатами посвідчить, що всі ці особи разом провели вечір у них. А тоді, щоб наш відхід був якомога помітніший, Краля гукнула двох здорових хлопців — це такі викидайли, вона їх тримає укоськувати гостей, коли хто надто вже розхóдиться,— і вони поволокли нас сходами вниз, причому ми щосили опиралися, і так нас протягли через увесь бар і викинули надвір, як відчайдушних пияків та бешкетників.

Він аж посміхнувся, згадавши, як усе було.

— Доктор Мід не зумів досить переконливо зіграти роль п'яниці. Перебування в такому закладі надміру вразило його гідність. А от ваш дядечко Генрі й старий Меррівезер чудово впоралися. Театр втратив у їхніх особах двох великих акторів. Вони неабияк утішилися цією пригодою. Боюся, що ваш дядечко Генрі має завдячувати акторському запалові містера Меррівезера добрячий синець під оком. Цей Меррівезер...

Раптом двері, що вели до тильного ганку, відчинились, і ввійшла Індія, за якою ступав старий доктор Дін — довге сиве волосся його було скудлане, під пелериною віддимався приношений шкіряний саквояж. Він мовчки кивнув присутнім і швиденько зняв рушника з плечей Ешлі.

— Це високо, отже, легені не зачепило,— сказав він.— Якщо йому не розтовкло ключицю, то нічого страшного нема. Дайте мені, дами, кілька рушників, якщо маєте — вати і трохи бренді.

Рет узяв у Скарлет з руки лампу й поставив на столика, а Мелані з Індією заметушилися, виконуючи лікарів наказ.

— Тут і без нас обійдеться. Ходім до вітальні, посидимо біля каміна.— Він попідруку вивів її з кімнати. В руках його і в голосі відчувалась незвична для нього лагідність.— Ви сьогодні поганючий день мали, правда?

Скарлет дозволила провести себе до вітальні. Там вона зупинилася перед каміном і нараз відчула, як її колотить. Недобрий здогад у грудях дедалі більш наростав. Тепер це був не здогад — це була майже певність, моторошна певність. Скарлет підвела погляд на знерухомілe Ретове обличчя і з хвилину не могла й голосу видобути. Але потім таки спромоглася запитати:

— Френк... він теж був у Кралі Вотлінг?

— Ні.

Голос Рета звучав глухо.

— Арчі перевозить його на пустище за домом Кралі. Він мертвий. Дістав кулю в голову.

РОЗДІЛ XLVI

Цієї ночі мало хто спав у північній частині міста, бо звістка про розгром клану і про хитрий викрут Ретів швидко розійшлася по людях завдяки Індії Вілкс, яка безшелесною тінню з'являлась на тильних подвір'ях, гаряче шепотіла щось у кухонних дверях і миттю зникала у вітряну пітьму. А по собі вона лишала страх і розпачливу надію.

Іззовні будинки здавалися чорними, мовчазними й повитими сном, але всередині пристрасні перешепти не змовкали до самого рання. І ті, хто брав участь у вечірній виправі, та й усі інші члени клану приготувалися до втечі, і майже в кожній стайні на Персиковій вулиці стояли напоготові осідлані поночі коні, до сідел яких були приторочені пістолети, а сакви наповнені харчами. Стримувала їхню загальну втечу лише пошепки переказана порада Індії: «Капітан Батлер каже, щоб не втікали. Шляхи всі під наглядом. Він домовився з цією Вотлінг...» У темних кімнатах чоловіки шепотіли: «Але чого ми повинні довіряти цьому клятому пристібаєві Батлеру? Це ж може бути пастка!» А жіночі голоси благали: «Не їдь! Якщо він урятував Ешлі й Г'ю, то може врятувати й інших. Коли Індія і Мелані довіряють йому...» Чоловіки були в непевності, однак лишалися вдома, бо, зрештою, і не мали іншого виходу.

У перші нічні години солдати перетрусили кільканадцять будинків і заарештували тих, хто не зміг чи не схотів сказати, де був звечора. Серед інших ніч у в'язниці пробули Рене Пікар, один з небожів місіс Меррівезер, брати Сіммонси, Енді Боннел. Вони теж були учасниками цієї невдалої акції, але після стрілянини встигли зразу ж утек-

ти. Женучи щодуху, вони вернулися додому і тут потрапили під арешт, ще не встигши довідатись про план Рета. На всі запитання хлопці відповідали, що ввечері були там, де хотіли, і що клятим янкі нема до цього ніякого діла. Отож їх і забрали до в'язниці, щоб уранці допитати докладніше. Дідок Меррівезер і дядечко Генрі Гамільтон без усякого сорому заявили, що провели вечір у закладі Кралі Вотлінг, і мало не кинулися з кулаками на капітана Джефері, коли той роздратовано зауважив їм, що вони застарі для таких забав.

Краля Вотлінг сама вийшла до капітана Джефері, і не встиг він пояснити мету свого візиту, як вона зняла крик, що заклад уже замкнено на ніч. Ще завидна до неї завалилася зграя п'яних гуляк, влаштувала тут бійку, наробила бешкету, потовкла їй найкращі дзеркала і так налякала дівчаток, що довелося завчасу випровадити нечем. Але якщо капітан Джефері хоче випити, бар до його послуг...

Капітан Джефері, якого дратували глузливі пересміхи власних солдатів, відчував, що бореться невідь з ким, тож у відповідь він сердито кинув, що не треба йому ні дівчаток, ні горілки, його цікавить тільки, чи знає Краля прізвища своїх бешкетних клієнтів. О так, Краля їх знає. Вони постійні відвідувачі її закладу. Вони приходять щосереди ввечері і називають себе «середніми демократами», хоча що це означає, вона не знає і знати не хоче. І якщо вони не заплатять їй за потрощені дзеркала в залі на другому поверсі, вона притягне їх до суду. Адже в неї респектабельний заклад, і... О, прізвища? Краля тут-таки випалила одне по одному прізвища дванадцятьох підозрюваних. Капітан Джефері прикро осміхнувся.

— Ці чортові бунтарі зорганізовані незгірш за нашу таємну поліцію,— сказав він.— Вам і вашим дівчаткам доведеться завтра постати перед начальником військової поліції.

— А начальник накаже винуватцям заплатити за мої дзеркала?

— Та чорти б їх побрали, ваші дзеркала! Хай вам Рет Батлер за них заплатить. Це ж його заклад, хіба ні?

Ще до світанку в усіх родинах колишніх конфедератів знали вже все. І їхні негри, яким ніхто нічого не казав, теж усе знали — завдяки своєрідному усному способові зв'язку, незбагненному для білої людини. Всі знали деталі набігу, знали про вбивство Френка Кеннеді й калічного Томмі

Велберна, про те, що Ешлі поранило, коли він ніс загиблого Френка.

Гірку ненависть жіноцтва до Скарлет, яка спричинила цю трагедію, трохи послаблювало усвідомлення того, що чоловік її загинув і що вона знає про це, але не може навіть вимагати, щоб їй віддали його тіло. До завтрашнього дня, коли трупи будуть знайдені й власті повідомлять її, вона не повинна нічого знати. Френк і Томмі з пістолетами в захололих долонях лежали десь там у бур'янах за будинком Кралі Вотлінг. Янкі зроблять висновок, що вони перестріляли один одного, по-п'яному зчепившись за котрусь «дівчинку» в тому закладі. Усі дуже співчували Фенні, дружині Томмі, яка недавно народила дитину, але ніхто не міг серед ночі пробратись до неї в дім і втішити її, бо янкі чатували там у засідці, дожидаючи повернення Томмі. А інший такий самий загін оточив будинок тітоньки Туп, сподіваючись підловити Френка.

І ще до світанку розійшлася звістка, що розслідування вестимуть того ж дня. Городяни, змучені безсонням і напруженим чеканням, розуміли, що доля цілого грона найшановаиіших їхніх земляків залежить від трьох обставин: чи спроможний буде Ешлі Вілкс триматись на ногах і з'явитися перед очі начальника військової поліції з таким виглядом, наче йому всього тільки болить голова з похмілля, чи засвідчить Краля Вотлінг, що всі ці чоловіки провели вечір в її закладі, і чи Рет Батлер заявить, що був разом з ними.

Місто просто шаленіло, що все залежить від цих двох осіб. Краля Вотлінг! Завдячувати саме їй життя своїх найближчих. Дами, які, побачивши Кралю, демонстративно переходили на другий бік вулиці, тепер запитували себе, чи пам'ятає вона про це, і з жахом здригалися, що, мабуть-таки, пам'ятає. Щодо чоловіків, то ті, на відміну від своїх дружин, не відчували надто великого приниження, що їхній порятунок залежатиме від Кралі — багато хто з них вважав її зовсім не такою вже поганою особою. Допікало їм інше: що свою свободу і навіть життя вони завдячуватимуть Ретові Батлеру, спекулянтові й пристібаєві. Краля і Рет, найвідоміша в місті жінка певної поведінки та найненависніший у місті чоловік! І саме їм вони муситимуть бути вдячні!

І ще одна думка сповнювала їх безсилим гнівом: як насміхатимуться з них янкі та саквояжники. Ото вже пупа надриватимуть зо сміху! Дванадцятеро найшановаиіших

городян, виявляється, завсідники закладу Кралі Вотлінг! Двоє забили один одного через якусь там дешеву підтіпанку, інші так перепилися, що навіть Краля не змогла їх терпіти у себе й випровадила на вулицю, а декого з них ще й посадили під арешт, коли вони не схотіли визнати, що були в тому закладі, хоч усі знають, що таки були!

Атланта не без підстав побоювалася глузування з боку янкі. Надто довго прибульці з Півночі терпіли холодність і погорду південців, тож тепер місця собі не знаходили з радості. Офіцери будили своїх приятелів і розповідали їм новину. Чоловіки розбурхували на світанку дружин і ділилися з ними інформацією в межах, які дозволяла пристойність. А ті, нашвидку прибравшись, бігли до сусідок і ширили звістку далі. Жінки-янкі були в захопленні від новини й сміялися аж до сліз. Оце такі їхні південські лицарство та галантність! Може, тепер ці «благородні дами», що так високо дерли носа й зневажливо відкидали будь-які спроби заприязнитися, перестануть уже гоноритися, коли всі знають, де їхні чоловіки збувають час під приводом політичних сходин. Політичні сходини! Х-хе, ото кумедія!

Але хоч і сміялися північанки, до трагедії Скарлет вони ставилися з щирим співчуттям. Урешті-решт Скарлет була таки леді, одна з небагатьох в Атланті, яка поставилася до них більш-менш люб'язно. Вона вже тим викликала їхню симпатію, що мусила докладати рук до роботи, оскільки чоловік не вмів чи не хотів забезпечити їй належне утримання. І нехай він був такий плохуватий, усе-таки бідолашній гірко буде довідатись, що він її зраджував. І вдвічі гіркіше довідатись водночас і про це, і про його смерть. Зрештою, навіть поганенький чоловік — краще, ніж ніякого, тож леді-янкі поклали собі бути подвійно люб'язнішими зі Скарлет. Що ж до інших, усіх цих добродійок Мід, Меррівезер, Елсінг, удови Томмі Велберна, а над усе місіс Ешлі Вілкс, то вони сміятимуться їм просто у вічі, коли де перестрінуть. Може, хоч тепер ті навчаться бути трошки чемнішими.

Переважно про це саме шепотілися поночі й у темних покоях північної частини міста. Дружини конфедератів палко запевняли своїх суджених, що їм байдужісінько, якої думки про них будуть янкі. Але в глибині душі вони відчували, що хай би краще їх прилюдно відшмагали, аніж оце їм доведеться мовчки терпіти глузування янкі й не мати змоги сказати правду про власних чоловіків.

Доктор Мід був у нестямі, що гідність його так потоптано через цю безглузду вигадку Рета Батлера про нього та про всіх інших, і заявив своїй половині, що якби він не боявся підвести однодумців, то волів би зізнатись в усьому й опинитися на шибениці, ніж твердити, що провів вечір у закладі Кралі.

— Це ж образа для тебе, місіс Мід,— гарячкував він.

— Але всі знатимуть, що ти там був не для того, щоб... щоб...

— Янкі цього не дізнаються. Якщо ми хочемо врятувати шкуру, ми повинні зробити так, щоб вони повірили. І тоді вони візьмуть нас на сміх. Я навіснію на саму думку, що хтось повірить нам і буде з нас сміятися. А для тебе це образа, тому що... тому що, моя люба, я ніколи тебе не зраджував.

— Я не сумніваюся в цьому,— місіс Мід у темряві всміхнулася й просунула свою вутлу долоню в чоловікову руку.— Але нехай би це було правдою, аби тільки жодна волосина не спала у тебе з голови.

— Та ти усвідомлюєш, що кажеш, місіс Мід? — скрикнув лікар, нажаханий таким несподівано реалістичним мисленням дружини.

— Так, я свідомо це кажу. Я втратила й Дарсі, і Філа, і ти єдиний у мене лишився, і я не хочу тебе втратити, тому я згодна навіть на те, щоб ти днював і ночував у тому закладі.

— Ти просто з глузду з'їхала! Ти не тямиш, що кажеш.

— Ох ти старий дурнику,— ніжно промовила місіс Мід і схилила голову чоловікові на плече.

Доктор Мід і далі клекотів від люті, мовчки погладжуючи щоку дружини, а тоді знов зірвався:

— Та ще бути вдячним цьому Батлерові! Ні, краще хай би вже мене повісили! Не діждеться він від мене чемності, хоч я й завдячую йому життя. Його зухвалість не знає меж, а спекулянтська загребущість доводить мене до шалу. Завдячувати життя чоловікові, який навіть в армії не служив...

— Меллі каже, що він записався до армії після падіння Атланти.

— Це брехня. Міс Меллі ладна повірити будь-якому спритному ошуканцеві. А я от чого не можу зрозуміти: чому він устряв у все це, чому взяв собі на плечі цю халепу. Не хотілося б цього згадувати, але... люди давненько вже поговорюють про нього й місіс Кеннеді. Я й сам за цей рік

не раз бачив, як вони вдвох верталися бричкою до міста. Мабуть, це він зробив задля неї.

— Якби тут ішлося про місіс Кеннеді, він би й пальцем не поворухнув. Він би ще й утішився, що Френка Кеннеді повісять. Я гадаю, це задля Меллі...

— Місіс Мід, невже ти можеш припускати, що між ними двома щось таке було?!

— Та не плети казна-що! Просто Меллі на диво прихильна до нього ще відтоді, як він намагався врятувати Ешлі з табору під час війни. І до неї він, як на правду, ніколи не посміхається з тим своїм глузливим вищиром. З нею він такий чемний та уважний, хоч до рани прикладай — ну зовсім інша людина з нього робиться! Його ставлення до неї таке, що мимоволі подумаєш: він може бути дуже милим, коли схоче. Я собі гадаю, він зробив це усе тому...— Вона примовкла на хвильку.— Але тобі, чоловіче, не сподобається моя думка.

— Та мені все у цій справі не подобається!

— Отож я гадаю — він зробив це почасти задля Меллі, але більше задля того, щоб утнути добрий жарт з усіма нами. Ми так люто його ненавиділи й так явно це показували, а ось тепер опинилися на його ласці: вам доведеться або заявити, що ви були в закладі цієї самої Вотлінг, і тим самим осоромити себе й своїх жінок перед янкі — або визнати правду й піти на шибеницю. І він знає, що життя своє ми всі завдячуватимемо йому і його... коханці, хоч нам легше накинути собі зашморг на шию, ніж бути чимось зобов'язаними їм двом. Закладаюся, що він страшенно цим тішиться у душі.

Лікар застогнав:

— Йому й справді було дуже весело, коли він вів нас нагору в тому закладі.

— Чоловіче...— почала місіс Мід і, повагавшись мить, доказала: — А як там усередині?

— Що ти маєш на увазі, місіс Мід?

— Її дім. Як там умебльовано? Чи висять у неї кришталеві канделябри? Чи є там червоні плюшеві портьєри й десятки височенних дзеркал у золочених рамах? А ті дівчата... вони були дуже голі?

— Боже милостивий! — скрикнув лікар, неймовірно вражений, бо й не уявляв собі, щоб допитливість чеснотливої жінки стосовно її нечеснотливих сестер могла бути така ненаситна.— Та як ти можеш питати про ці непристойні

речі? Я тебе просто не впізнаю. Зараз я дам тобі заспокійливих крапель.

— Не треба мені ніяких крапель. Мені хочеться знати, та й годі. Любий мій, це ж єдина для мене нагода довідатись, на що схожий цей самий заклад, а ти такий недобрий, що не хочеш мені сказати!

— Я нічого там не бачив. Запевняю тебе, я був надто приголомшений, що опинився в такому місці, й мені було не до того, щоб роздивлятися на всі боки,— холодно відповів лікар: відкриття несподіваних рис у вдачі власної дружини його більше ошелешило, ніж усі попередні події того вечора.— Ти вже вибач мені, але я хотів би трошки передрімати.

— Ну добре, спи собі,— мовила вона розчарованим тоном. А коли чоловік нахилився, стягуючи чоботи, з темряви почувся її голос, уже трохи веселіший: — Доллі, гадаю, все витягла у свого старого Меррівезера і вранці мені перекаже.

— Сили небесні, місіс Мід! Що це я чую — порядні жінки розмовляють між собою на такі теми?..

— Ой, лягай уже,— тільки й сказала місіс Мід.

*

Наступного дня падав мокрий сніг, але коли настали зимові сутінки, снігопад ущух і повіяло холодним вітром. Накинувши плаща, Мелані розгублено зійшла зі сходинок ганку вслід за незнайомим кучером-негром, що з таємничим виглядом покликав її до закритої карети перед будинком. Коли вона підступила ближче, дверцята карети відчинилися, і Мелані побачила там усередині жіночу постать.

Нахилившись і пильно вдивляючись, Мелані запитала:

— Хто тут? Може, ви зайшли б до будинку? Надворі холоднувато...

— Будь ласка, сядьте тут біля мене на хвилину, місіс Вілкс,— почувся ніби знайомий і трохи розгублений голос із глибини карети.

— О, то це міс... місіс... Вотлінг! — скрикнула Мелані.— Я так хотіла побачити вас! Ви повинні зайти до будинку.

— Я не можу, місіс Вілкс,— збентежено відказала Краля Вотлінг.— Краще ви посидьте тут зі мною одну хвилинку.

Мелані піднялася в карету, а кучер причинив за нею дверцята. Вона сіла поруч з Кралею і простягла до неї долоню.

— Як я можу віддячити вам за те, що ви сьогодні зробили? Та й усі ми — чи ми зможемо вам віддячитись!

— Місіс Вілкс, не треба було вранці посилати тої записки. Мені воно приємно, що ви написали, але ж записка могла потрапити до рук янкі. А те, що ви хотіли ще й особисто мені подякувати... але ж, місіс Вілкс, це було б зовсім нерозважливо! Справді-бо! Тож тільки смеркло, я приїхала до вас сказати, щоб ви нічого такого й не думали робити. Адже я... тоді як ви... ні, це зовсім не годиться.

— Не годиться, щоб я склала вам візит і подякувала добросердій жінці, яка врятувала життя моєму чоловікові?

— Та я не про те, місіс Вілкс! Ви ж знаєте, що́ я маю на думці.

Мелані на хвильку розгублено змовкла. Ця миловида, пристойно вдягнена жінка в кареті аж ніяк ні поставою, ні мовою не нагадувала особи легкої поведінки, господині публічного дому, якою її уявляла Мелані. Говорила вона... ну, трохи простацьки, як селючка, але мова була приємна й щира.

— А трималися ви сьогодні перед начальником військової поліції просто чудово, місіс Вотлінг! Ви та ваші... ваші панночки врятували життя нашим чоловікам.

— То містер Вілкс тримався чудово. Я не розумію, як він взагалі міг стояти на ногах і говорити, і ще так невимушено. Учора ввечері, коли я його бачила, він геть спливав кров'ю. Але ж він видужає, правда, місіс Вілкс?

— Дякую, сподіваюся, що так. Лікар каже — рана неглибока, просто він втратив надто багато крові. Цього ранку він був... йому довелося добряче підкріпитися бренді, а то б він нізащо не справився як слід. Але це ви, місіс Вотлінг,— ось хто врятував їх. Коли ви розпалилися й заговорили про потрощені дзеркала, ваші слова звучали дуже переконливо.

— Дякую вам, мем. Але я... я гадаю, капітан Батлер теж тримався надзвичайно вміло,— сказала Краля з відтінком гордості в голосі.

— О, ще й як вміло! — палко підхопила Мелані.— Янкі не могли не повірити його свідченням. Він дуже мудро повівся в усій цій справі. Я довіку в боргу перед ним... та й перед вами також! Яка ви добра й мила!

— Дякую за ваші теплі слова, місіс Вілкс. Я з радістю все це робила. Сподіваюся... сподіваюся, ви не дуже образилися, як я сказала, що містер Вілкс постійно відвідує мій заклад. Ви ж знаєте — він ні разу...

— Так, я знаю. Ні, це мене анітрохи не образило. Я страшенно вам вдячна.

— Зате інші дами, я певна, зовсім мені не вдячні,— промовила Краля, раптом проймаючись злістю.— І до капітана Батлера, я певна, вони теж не відчувають вдячності. Ба навіть ще й дужче ненавидять його через це. Я певна, що ніхто з дам, крім вас, мені й слова подяки не скаже. Вони, я певна, навіть не глянуть у мій бік, як перестрінуть на вулиці. Але мені однаково. Про мене — хоч би всіх їхніх чоловіків і повісили! А от містера Вілкса мені було б шкода. Я, щоб ви знали, не забула, як добре ви поставились до мене під час війни — ото з тими грішми для шпиталю. Жодна дама в місті не була до мене така людяна, як ви, і я не забула вашої доброти. Я ще подумала, як то тяжко було б вам лишитись удовою з маленьким хлопчиком на руках, коли б містера Вілкса повісили... а він же, ваш хлопчик, такий гарненький, місіс Вілкс. У мене самої є хлопчик, тож я...

— О, справді? А живе він... е-е...

— О ні, мем! Він не тут, не в Атланті. Він тут ніколи навіть не бував. Він у пансіоні. Я не бачила його від часу, як він був ще зовсім маленький. Я... одне слово, коли капітан Батлер попросив мене збрехати задля цих чоловіків, я спершу спитала, хто вони такі, і коли почула, що серед них містер Вілкс, уже не вагалася. Я сказала своїм дівчаткам: «Очі вам видряпаю, коли не посвідчите що весь вечір пробули з містером Вілксом».

— Он як! — вирвалося в Мелані, яка ще дужче зніяковіла, чуючи, що Краля так невимушено згадує про своїх «дівчаток».— О, це було дуже добре з вашого... боку... та й з їхнього так само.

— Ви на це заслужили,— щиро мовила Краля.— Заради абикого я не стала б цього робити. Коли б ішлося тільки за чоловіка місіс Кеннеді, то я б і пальцем об палець не вдарила, хоч би як капітан Батлер налягав.

— А чому ж?

— Бачте, місіс Вілкс, люди в такому промислі, як-от мій, чимало всякого знають. Декотрі з порядних пань були б ще й як здивовані і вражені, коли б довідались, як багато ми знаємо про них. А вона така, що не варта доброго слова, місіс Вілкс. Це ж вона забила свого чоловіка й цього симпатичного молодика Велберна, хоч сама й не стріляла. Це ж через неї все, бо вона роз'їжджала по Атланті

сама-одна, спокушаючи чорнюків і всяку іншу голоту. Га що там, жодна з моїх дівчаток...

— Я вас попрошу не говорити таких слів про мою близьку родичку,— сухо зауважила Мелані.

Краля торкнулася долонею до плеча Мелані й зразу ж відсмикнула руку.

— Ради Бога, не сердьтеся на мене, місіс Вілкс. Мені це було б страх неприємно після того, як ви виявили до мене таку чулість і доброту. Я забула, що ви її дуже любите, і мені шкода, що я це сказала. І мені шкода, що бідний містер Кеннеді загинув. Він був порядний чоловік. Я не раз купувала у нього різні речі для свого будинку, і він чемно до мене ставився. Але місіс Кеннеді... що ж, коли вона не належить до такого кола людей, як-от ви, місіс Вілкс. Вона дуже холодна жінка, як мені здається, і я нічого не можу зробити з цим своїм враженням... А коли збираються ховати містера Кеннеді?

— Завтра вранці. А щодо місіс Кеннеді, то ви помиляєтесь. Ось зараз вона просто сама не своя з горя.

— Може, й так,— погодилась Краля з явною недовірою.— Але мені вже пора. Як я довше тут стоятиму, хтось може впізнати мою карету, а це вам зовсім ні до чого. І ще одне, місіс Вілкс,— як ви побачите мене на вулиці, можете... можете не вітатись зі мною. Я все зрозумію.

— Мені якраз приємно буде поговорити з вами. І мені приємно, що я так багато вам завдячую. Маю надію... маю надію, ми ще зустрінемось.

— Ні,— відказала Краля.— Це не випадає. На добраніч.

РОЗДІЛ XLVII

Скарлет сиділа у себе в спальні, нехотя споживаючи вечерю, що принесла їй на таці Мамка, і прислухаючись, як шумить надворі вітер. У домі панувала разюча тиша, ще більша, ніж кілька годин тому, коли тіло Френка лежало у вітальні. Тоді бодай чути було обережне човгання ніг, приглушені голоси, несміливий стукіт у двері, коли приходили сусіди тихенько висловити співчуття, та час від часу схлипування Френкової сестри, що приїхала на похорон із Джонсборо.

Але тепер будинок повило безгоміння. Хоч двері спальні стояли отвором, знизу не долинало ні звуку. Вейд і мала Елла були в Мелані, відколи Френка принесли в дім, і Скарлет якось аж немов бракувало хлопчикового тупоту

й бурмотіння Елли. У кухні наче уклали перемир'я, бо не чулося звідти звичної пересварки Пітера, Мамки та куховарки. Навіть тітонька Туп унизу в бібліотеці з пошани до жалоби Скарлет не розгойдувалася в рипучому кріслі.

Ніхто не набридав Скарлет, вважаючи, що вона хоче побути наодинці зі своїм горем, тоді як самітність — це було останнє, чого вона собі бажала. Якби йшлося тільки про біль у душі, вона якось дала б цьому раду, як не раз давала в минулому. Але до почуття жалю за Френком домішувалися страх та пекучі докори сумління, яке раптом прокинулося в ній. Уперше в житті Скарлет пошкодувала, що так повелася, і, проймаючись глухим забобонним страхом, крайчиком ока насторожено позирала на ліжко, де ще недавно вона спала з Френком.

Вона вбила Френка. Вбила так незаперечно, наче сама своїм пальцем натисла на курок. Френк благав її не роз'їжджати одній, та вона не послухалась. І через цю її впертість він загинув. Бог їй цього не подарує. Але на сумлінні в неї тяжіла ще й інша провина, страшніша й разючіша, ніж його смерть — провина, про яку вона й не думала до того моменту, коли побачила Френкове обличчя в труні. На цьому непорушно застиглому обличчі проступала якась безпорадність, якийсь трагізм, воно немовби оскаржувало її. Бог їй не подарує, що вона одружила його з собою, коли насправді він любив Сьюлін. Доведеться їй зібгатися зі страху в Судний день і відповісти за всі ті брехні, які вона йому наговорила, коли верталася з янківського табору й він підвіз її своєю бричкою.

Дарма тепер посилатись на те, що мета виправдовує засоби, що вона просто мусила звабити його на шлюб, оскільки на ній лежала відповідальність за дуже багатьох людей і не було ніякої змоги зважати на особисті права чи там щастя Френка й Сьюлін. Скарлет стояла перед голою правдою і боялася глянути їй в очі. З холодним серцем вона вийшла за Френка і з холодним-таки серцем використовувала його. І зробила нещасним у ці останні півроку, хоч могла б зробити щасливим. Бог не подарує їй того, що вона не стала добрішою до нього, не подарує, що була така злостива й в'їдлива, нестримана й ущиплива, що порізнила його з друзями, що завдала йому сорому, взявшись сама заправляти тартаками й збудувавши салун та піднайнявши в'язнів.

Вона усвідомлювала, що зробила Френка дуже нещасчим, але він терпів це як джентльмен. Єдине, чим вона його

ощасливила,— це народивши йому Еллу. Та не було в цьому її доброї волі: вона розуміла, що якби могла цьому запобігти, то Елла ніколи б не з'явилася на світ.

Пройнята страхом, вона вся тремтіла й ревно шкодувала за тим, що Френк неживий і вже незмога їй виявити всю свою ласку до нього або віджалувати за все те, що він перетерпів. Якби ж то Бог не був такий суворий та мстивий! І якби ці хвилини не тяглися так повільно й не стояла в домі така тиша! Якби вона не відчувала себе такою самітною!

Якби хоч Мелані була з нею — вона, може, заспокоїла б її страхи. Але Мелані у себе вдома доглядала Ешлі. З хвильку Скарлет думала, чи не покликати Дріботуп, може, та принесла б якусь розраду її душі, однак відмовилась від цього наміру. Зі старою, либонь, було б іще гірше, бо вона щиро жалкує за Френком. Вона, на відміну від Скарлет, бачила в ньому майже свого ровесника й прихилилась до нього всім серцем. Він якнайкраще пасував до ролі «чоловіка в домі», як стара висловлювалась: обдаровував її дрібними подарунками й уділяв безневинних пліток, переказував різні жарти та пригоди, читав їй увечері газету й роз'яснював поточні події, поки вона лагодила йому шкарпетки. Вона залюбки квоктала над ним, придумувала для нього особливі наїдки, доглядала, коли він частенько лежав, застудивши горло. Тепер Туп болісно відчула, як їй не вистачає його, і раз у раз повторювала, витираючи припухлі червоні очі: «І навіщо він пішов з тим кланом!»

Якби хоч хто-небудь знайшовся такий, що втішив би Скарлет, приборкав її страхи, пояснив їй, звідки вони беруться і чому від них так холоне серце! Якби-от Ешлі... але вона зразу ж і відкинула цю думку. Вона ж мало не вбила Ешлі, так само, як убила Френка! І коли б Ешлі знав правду про те, як вона брехнею заманила Френка на одруження, як нечесно повелася з Френком, він би не зміг її більше любити. Ешлі такий шляхетний, такий правдомовний, такий добрий, він так прямо й проникливо дивиться на світ. Коли б він знав усю правду, то зрозумів би її мотиви. Ще й як зрозумів би! Проте це означало б кінець його коханню. Отож не можна допустити, щоб він дізнався правду, адже їй треба, щоб він кохав її усе життя. Хіба могла б вона жити, втративши його кохання, це потаємне джерело її сили? Але яка полегкість була б схилити голову йому на плече, виплакатися й скинути тягар зі свого провинного серця!

Притихлий будинок, в якому панував дух смерті, так гнітив Скарлет, аж урешті вона відчула, що далі не витримає. Вона обережно підвелася, причинила двері спальні й понишпорила серед білизни в нижній шухляді комоду. Звідти видобула заховану глибоко «непритомну пляшку» тітоньки Туп і піднесла її до лампи. Пляшка бренді була вже напівпорожня. Невже вона так багато вицмулила з учорашнього вечора? Скарлет хлюпнула собі щедру порцію в склянку з-під води й вихилила одним духом. Треба буде ще до ранку сховати пляшку назад у погрібець, доливши доповна водою. Мамка перед похороном уже нипала за пляшкою, коли прийшли трунарі, яких належалося пригостити по чарочці,— тоді повітря в кухні аж наелектризувалося від взаємних підозр між Мамкою, куховаркою та Пітером.

Бренді приємно опекло всередині. Ніщо не зрівняється з бренді, коли треба покріпитись. Та, власне, майже завжди бренді добре діє, не те що прісне вино. І чого це вважається, що як жінка вип'є вина, то воно й нічого, а як чогось міцнішого, то це вже зле? Ці дві матрони, Меррівезер і Мід, явно з її віддиху пронюшили щось на похороні, бо чого б інакше вони так тріумфально перезирнулися? Старі плетухи!

Вона налила собі ще. Не завадить, коли трохи й перебере міри цей вечір — однаково скоро спати, а перед тим як Мамка прийде її розсупонювати, вона сполосне рота одеколоном. Їй кортіло так упитися, щоб аж до нестями, як ото Джералд напивався в день судової сесії. Тоді, може, забудеться це запале Френкове обличчя, яке звинувачує її в тому, що вона знівечила йому життя, а далі й зовсім звела зі світу.

Скарлет запитувала себе, чи й справді всі в місті вважають, що вона вбила Френка. В усякому разі, на похороні люди трималися з нею холодно. Щире співчуття вона чула тільки від дружин офіцерів-янкі, з якими мала ділові стосунки. Хоча їй, як на правду, начхати, що там говорить про неї місто. Це така марниця проти того, що їй доведеться відповідати перед Богом!

На цю думку вона знову сьорбнула зі склянки й сама аж здригнулася, відчувши гарячу цівку бренді в горлі. Тепло розійшлося по тілу, але Френк усе не сходив у неї з думок. Ну й дурні, що твердять, ніби алкоголь допомагає забутись! Поки вона не вп'ється до безпам'яті, перед нею так і стоятиме обличчя Френка, як він дивився на неї того

останнього разу, коли благав — несміливо й вибачливо, з жалем,— щоб не роз'їжджала сама.

Раптом почувся глухий удар молотка на вхідних дверях, від якого луна розкотилася притихлим будинком, а тоді чалапання тітоньки Туп через хол. Коли стара відчинила двері, донеслися слова привітання і якесь нерозбірливе бурмотіння. Котрась сусідка, певне, прийшла перебалакати про похорон чи принесла покуштувати бланманже. Для Туп це приємність. Вияви співчуття вона сприймає з поважним виглядом і не без насолоди.

Хвилину Скарлет прислухалася упівуха, а коли понад скрушним шепотом Туп прозвучав чоловічий голос, дзвінкий і протяглий, вона розпізнала, хто то. Їй зразу стало легше на душі й навіть радісно. То був Рет. Вона не бачилася з ним відтоді, як почула від нього вістку про Френкову смерть, отож тепер подумала, що він саме той, хто може стати їй у пригоді.

— Гадаю, вона мене прийме,— долинув до неї Ретів голос.

— Але вона вже лягла, капітане Батлер, і нікого не хоче бачити. Бідне дитя, вона в такому розпачі. Вона...

— Гадаю, вона мене таки прийме. Будь ласка, перекажіть їй, що я завтра від'їжджаю і певний час мене не буде. Справа дуже важлива.

— Але...— намагалася й далі викручуватись Дріботуп.

Скарлет вибігла з кімнати до сходів, з подивом завваживши, що нетвердо тримається на ногах, і перехилилася через балюстраду.

— Зараз я зійду вниз, Рете! — гукнула вона.

Вона побачила мигцем задерте вгору пухкеньке личко тітоньки Дріботуп, її округлі від здивування й осуду очі. «Оце вже все місто знатиме, як я негідно повелася в день похорону чоловіка»,— подумала Скарлет, швиденько вертаючись до спальні зачесати волосся. Чорну свою сукню вона застібнула під саму шию, до комірця пришпилила жалобну брошку Дріботуп. «Вигляд у мене не найкращий,— промайнуло у неї, коли вона схилилася перед дзеркалом,— якась я бліда й перелякана». Рука її мимохіть простяглася до скринечки з рум'янами, але затрималась напівдорозі. Бідна Дріботуп не на жарт стривожиться, як побачить її нарум'яненою і напахченою. Скарлет схопила пляшечку одеколону, набрала його повен рот, старанно сполоснула рота й сплюнула до відерця на брудну воду.

Шелестячи спідницями, вона поспішила вниз до тих

двох, які все ще стояли в холі, бо стара була така ошелешена поведінкою Скарлет, що навіть не запросила Рета сісти. Він був у чорному костюмі, відповідно до скорботних обставин, біла плісована сорочка накрохмалена, і тримався так, як і годиться давньому приятелеві, що складає візит співчуття. Ба навіть аж занадто поважно, що вже відгонило насмішкою, хоч Дріботуп нічого того не помічала. Рет вибачився належним чином, що турбує Скарлет, і висловив жаль, що через безліч клопотів, пов'язаних з від'їздом, не зміг узяти участь у похороні.

«А чому, власне, він прийшов? — дивувалася Скарлет.— Він же зовсім не думає того, що каже».

— Мені дуже прикро непокоїти вас о такій годині, але я мушу обговорити одну справу, якої не можна відкласти. Ми з містером Кеннеді планували тут дещо...

— Я й не знала, що ви з містером Кеннеді мали спільні інтереси,— зауважила тітонька Дріботуп, мало не обурена тим, що у Френка були якісь невідомі їй справи.

— Коло інтересів містера Кеннеді було досить широке,— шанобливо зазначив Рет.— Може, пройдемо до вітальні?

— Ні! — скрикнула Скарлет, глянувши на зачинені подвійні двері. У неї і досі стояв перед очима обрис труни в тій кімнаті. Скарлет здавалося, що вона тепер повік не зможе туди зайти. Туп цього разу, як не дивно, зрозуміла її стан, хоч і не дуже схвально до нього поставилась.

— Ви можете пройти до бібліотеки,— запропонувала вона.— А мені... мені треба нагору, там у мене шитво. Я ж так його занедбала цей тиждень. Їй-богу...

І вона подалася сходами нагору, докірливо оглянувшись на Скарлет і Рета, чого вони й не помітили. Він ступив крок убік, пропускаючи Скарлет поперед себе в бібліотеку.

— Яка це у вас була справа з Френком? — різко запитала вона.

Він підійшов до неї ближче й прошепотів:

— Справи ніякої не було. Це я просто хотів позбутись міс Туп.— Він змовк на хвильку, а тоді нахилився над нею: — Але так не годиться, Скарлет.

— Як так не годиться?

— Послуговуватись одеколоном.

— Не розумію, про що ви.

— Ще й як розумієте. Ви забагато випили.

— Ну то й що, навіть коли випила? Яке вам до цього діло?

— Чемність не завадить і в найтяжчім горі. Не пийте на самоті, Скарлет. Люди завжди про такі речі довідуються, і це завдасть шкоди вашій репутації. Та й взагалі — пити на самоті — не дуже добре. Що вам болить, голубко?

Він провів її до канапи з рожевого дерева, і вона мовчки сіла.

— Ви дозволите причинити двері?

Скарлет знала, що як Мамка побачить двері причиненими, то обуриться і буде опісля кілька днів бурчати й вичитувати, але ще гірше було б, якби Мамка почула балачку про пиття, а надто зараз, коли зникла пляшка з бренді. Тож вона тільки кивнула, і Рет стягнув розсувні двері. Коли він вернувся назад і сів біля неї, а темні його очі пильно вдивилися в її обличчя, імла смерті наче відступила перед життєвою снагою, що струменіла від нього, і кімната знову зробилася милою і затишною, а світло лампи — рожевим і теплим.

— Що вам болить, голубко?

Ніхто у світі не міг би сказати це сентиментальне слівце так пестливо, як Рет, навіть коли він промовляв його з іронією, але зараз у голосі в нього ніякої іронії не чулось. Скарлет підвела на Рета зболені очі, і від його непроникного обличчя повіяло на неї чимось заспокійливим. Вона сама не розуміла чому це — адже він такий нечулий, від нього щохвилини будь-чого можна чекати. Може, це тому,— як він не раз казав,— що вони такі схожі. Часом Скарлет думала, що всі люди, яких вона знала в житті, були їй чужі — всі, окрім Рета.

— Ви не можете мені сказати? — Він якось незвично ніжно взяв її долоню.— Вас і щось інше доймає, а не тільки те, що не стало бідного Френка? Вам потрібно грошей?

— Грошей? Боже мій, ні! Ой Рете, мені так страшно!

— Не прикидайтеся боягузкою, Скарлет,— вам ніколи в житті не було страшно.

— Але тепер мені страшно, Рете.

Слова проривались їй на уста швидше, ніж вона їх вимовляла. Ретові вона може сказати. Йому можна сказати все. Він сам стільки всякого наколобродив, що, певне, не буде надто суворим до неї. Як приємно знати когось такого, хто недобрий і безчесний, хто звик ошукувати і брехати, коли весь світ переповнений людьми, які не збрешуть, навіть рятуючи власне життя, які радше помруть з голоду, ніж допустяться безчестя!

— Я боюся, що, померши, піду прямісінько до пекла.

Якби він засміявся з неї, вона померла б тут-таки на місці. Але він і не посміхнувся.

— Здоров'я у вас нівроку добре... а щодо пекла, то хтозна, чи взагалі воно існує.

— Ні, пекло існує, Рете! Ви знаєте, що існує!

— Звісно, існує, але саме тут, на землі. А не після смерті. Після смерті немає вже нічого, Скарлет. Пекло своє ви переживаєте зараз.

— Ой Рете, це ж блюзнірство!

— Але дуже втішливе. Скажіть-но мені, а чому ви маєте опинитися в пеклі?

Тепер уже він трохи кпив з неї, що видно було з поблиску його очей, та вона на це не зважала. Руки його були такі теплі й дужі, такий приємний був їхній стиск!

— Рете, я не мала права виходити за Френка. Це моя провина. Він був наречений Сьюлін, він її любив, а не мене. Але я набрехала йому, я сказала, ніби вона збирається одружитися з Тоні Фонтейном. Ох, як я могла так повестися?

— А, то он воно як вийшло? Тож-бо я дивувався.

— І через мене він став дуже нещасним. Я змушувала його робити всякі такі речі, яких він зовсім не хотів, як-от стягувати з людей борги, коли вони насправді не мали чим розрахуватись. І йому дуже прикро було, коли я стала заправляти тартаками, і збудувала салун, і підрядила в'язнів. Від сорому він не міг голови підвести. Тож виходить, це я його вбила. Так, Рете, я! Я не знала, що він входить до клану. Я й не уявляла, що йому стало на це духу. Але ж я мусила б знати. Тож це я вбила його.

— «Чи змиє весь Нептунів океан безвинну кров з цих рук?» [1]

— Що таке?

— Та нічого. Кажіть далі.

— Далі? Це вже все. І хіба цього мало? Я вийшла за нього заміж, я зробила його нещасним, я вбила його. Ох, Боже мій! Не розумію, як я могла так повестися. Я збрехала йому, щоб вийти за нього заміж. Тоді все це здавалося мені цілком нормальним, а тепер я бачу, як дуже я завинила. Мені, Рете, навіть здається, що то і не я все те зробила. То було так негідно, хоч насправді я не така вже й погана. Виховувано ж мене зовсім інакше. Моя мама...—

---

[1] Цитата з трагедії В. Шекспіра «Макбет», дія II, сцена 2 (перекл. Б. Тена за участю В. Гуменюка).

Скарлет урвала мову й проковтнула грудку, що підступила до горла. Цілий день вона силкувалася не думати про матір, але зараз уже не могла відігнати від себе її образ.

— Я часто задумувався над тим, яка була ваша матір. Ви начебто вдалися в свого батька.

— Мама була... Ох Рете, вперше в житті я оце рада, що вона вже нежива й не може мене бачити. Вона ж виховувала мене зовсім не такою поганою. Вона була така зичлива до всіх, така добра. Вона б воліла, щоб я з голоду померла, ніж отаке зробила. Я ж так хотіла в усьому бути на неї схожою, а вийшло, що я нітрохи не схожа. Я не думала про це, голова була забита всякими іншими думками, але я справді хотіла бути такою, як вона. Мені зовсім не хотілося бути схожою на тата. Я любила його, тільки ж він був такий... ну, трохи легкодумний. Знаєте, Рете, часом я з усіх сил намагалася бути доброю до людей, доброю до Френка, але тоді повертався все той самий кошмарний сон і наганяв на мене такий жах, що я ладна була вибігти надвір і виривати в людей з рук гроші, мої вони чи не мої.

Непрохані сльози збігали їй по щоках, а руку Рета вона стискала так міцно, аж нігтями вп'ялася йому в тіло.

— Який же це сон? — голос його звучав рівно й заспокійливо.

— Ой, я зовсім забула, що ви про нього не знаєте. Так ото коли я намагаюся бути доброю до людей і переконую себе, що гроші — це ще не все, мені тоді щоразу сниться, ніби я знов у Тарі в перші дні після материної смерті, після того як там пройшли янкі. Вам, Рете, і не уявити цього... Мене аж у мороз кидає, коли я про це думаю. Все навколо спалене, глуха тиша стоїть, і нічого нема їсти. Ох Рете, ввісні я знову голодна.

— Ну, а далі?

— Я голодна, і всі навколо мене — тато, дівчата, негри — теж без шматка хліба, і я від них раз у раз чую: «Ми хочемо їсти», а мені живіт судома зводить з голоду, і страх бере. В голові у мене тільки одна думка: «Якщо я це переживу, то вже більш ніколи в житті не голодуватиму», а тоді сон переходить у сірий туман, і я біжу крізь туман, біжу так прудко, що серце мало не вискочить з грудей, а щось женеться за мною, і я задихаюся, але весь час думаю, що як добіжу кудись там, то врятуюся. Але куди саме я маю бігти, не знаю. А потім прокидаюся, і мене морозом обсипає зі страху, і я боюся, що знову відчую голод. Коли я підводжуся після такого сну, мені здається,

що на цілому світі не набереться досить грошей уберегти мене від страху перед голодом. А до того ще Френк виглядав таким слиньком та лемішкою, що доводив мене до нестями, і я зривалася. Він, певне, не розумів, що зі мною діялося, а я не могла йому пояснити. Я все сподівалася, що колись винагороджу його за ці терпіння, коли ми матимемо гроші й минеться мій страх перед голодом. А тепер він мертвий, і вже запізно... Мені ж здавалося тоді, що я мала підстави так робити, хоча насправді було зовсім не так. Якби змога почати все наново, я б зовсім інакше повелася.

— Ну годі вже,— сказав він, випручуючи долоню з її стиску й дістаючи з кишені чистого носовичка.— Витріть обличчя. Нерозумно так побиватись.

Скарлет узяла хустинку й витерла мокрі від сліз щоки — вона відчула, як їй легшає, немовби частка її тягаря перейшла на його широкі плечі. Така незворушна й певна себе була Ретова постать, що навіть ледь усміхнені його уста навіювали спокій, наче підтверджуючи, що розгубленість її та розпач безпідставні.

— Вам тепер краще? То з'ясуймо вже це до кінця. Ви кажете, що якби була змога почати все наново, то повелися б інакше. Але чи ви певні цього? Ану подумайте. Чи й справді ви інакше повелися б?

— Ну...

— Ні, ви знову повелися б так само. Хіба ви мали якийсь вибір?

— Не мала.

— Тоді за чим же тут шкодувати?

— Я так негідно повелася, а тепер він неживий.

— А якби він був живий, ви знову повелися б так само негідно. Як я розумію, ви не тому шкодуєте, що вийшли за Френка, що коверзували ним, що несамохіть спричинилися до його смерті. Ви шкодуєте лише тому, що боїтеся потрапити до пекла. Чи не так?

— Ну... це все таке заплутане.

— Ваші моральні засади теж досить плутані. Ви як той злодій: коли його застукали на гарячому, він шкодує не за тим, що вкрав, а тільки за тим, що спіймався.

— Злодій...

— Та не беріть все так дослівно! Інакше кажучи, якби не ця безглузда думка, немов на вас чекає вічний пекельний вогонь, то ви собі вважали б, що дуже вправно здихалися Френка.

— Як ви можете, Рете!

— А то ви не можете! Ви ж сповідаєтесь переді мною, але любісінько можете сказати й правду, і прикрашену брехню. А от чи вас... м-м... дуже сумління мучило, коли ви ладні були... скажемо так — пожертвувати ту коштовність, що вважається дорожчою від життя, за якихось триста доларів?

Спиртне вдарило Скарлет у голову, голова пішла обертом і до всього на світі зробилося байдужно. Даремна річ брехати Ретові. Та він же просто читає у неї в думках!

— Тоді я, власне, не думала ні про Бога... ні про пекло. А якщо й думала... що ж, я гадала, Бог мене зрозуміє.

— Але тепер ви гадаєте, що Бог неспроможний зрозуміти, чому ви вийшли за Френка?

— Як ви, Рете, можете так говорити про Бога, коли в нього не вірите?

— Але ви вірите в Бога помсти, і саме це зараз важливо Чому Бог не міг би зрозуміти? Ви шкодуєте, що Тара й досі належить вам і що в ній не живуть якісь там саквояжники? Шкодуєте, що ви не голодна й не обшарпана?

— Звісно, що ні!

— То чи мали ви якийсь інший вибір, ніж одруження з Френком?

— Не мала.

— Він же не мусив з вами одружуватись, правда? Чоловіки щодо цього можуть чинити на свій розсуд. І він зовсім не повинен був дозволяти, щоб ви коверзували ним і спонукали робити те, чого йому не хотілося, правда?

— Але ж...

— То навіщо за цим переживати, Скарлет? Якби вам випала змога почати все наново, ви знову стали б йому брехати, а він мусив би одружитися з вами. Ви знову стали б наражати себе на небезпеку, а він мусив би мститися за вас. Якби він одружився з вашою сестричкою Сью, вона, можливо, не призвела б його до смерті, але зробила б удвічі нещасливішим, ніж зробили ви. Інакше просто не могло бути.

— Але я могла б краще ставитись до нього.

— Могли б... якби ви були кимось іншим. Ви народжені для того, щоб попихати кожним, хто дозволяє вам це робити. Дужі створені панувати, а слабкі коритися. То все Френк винен, що не взяв вас у добрячі шори... Я дивуюся з вас, Скарлет, що в дорослому віці розбурхуєте в собі совість. Таким конформістам, як ви, це зовсім ні до чого.

— Кон... Як ви сказали?

— Це такі люди, що пристосовуються до будь-яких обставин.

— А це погано?

— Доброю славою вони ніколи не тішились, особливо в очах тих, які мали такі самі можливості, але не зуміли ними скористатися.

— Ох Рете, ви знов глузуєте, а мені здавалося, що ви сьогодні будете милий.

— А я таки милий, як на мене. Скарлет, голубонько, ви просто п'ятнуваті. Оце увесь ваш клопіт.

— Як ви смієте!..

— Так, я смію. Ще трошки, і ви почнете проливати, як то зветься по-простому, «п'яницькі сльози», тому я зміню тему розмови й розважу вас однією новиною, яка поверне вам добрий гумор. Власне, заради цього я й прибув сюди в такий вечір — сповістити вам цю новину перед своїм від'їздом.

— А куди ви від'їжджаєте?

— До Англії і, мабуть, на кілька місяців. Забудьте про своє сумління, Скарлет. Я не маю наміру далі обговорювати спасіння вашої душі. То ви хочете почути мою новину?

— Але...— почала вона непевним тоном і не договорила. Завдяки спиртному, яке згладжувало гострі шпини самодокорів, та насмішкуватим, хоч водночас і заспокійливим словам Рета, блідий привид Френка розпливався в імлі. Може, Рет і має рацію. Може, Бог таки зрозумів її. Вона вже прийшла до тями настільки, що змогла відсунути дошкульні думки на край свідомості й сказати собі: «Подумаю про це завтра».

— То яка ж у вас новина? — не без зусилля запитала вона, сякаючись у його хустинку й поправляючи волосся, що трохи вже розкуйовдилось.

— Моя новина ось яка,— відповів він, осміхаючись до неї.— Я й досі жадаю вас дужче, ніж будь-якої іншої жінки, і тепер, коли не стало Френка, мені здається, вам цікаво було б це довідатись.

Скарлет різким рухом вирвала долоню з його пальців і скочила на рівні ноги.

— Я... та ви найневихованіша в світі людина: прийти сюди в такий час із цими своїми ницими... Я повинна була б знати, що ви не змінитесь повік. Коли Френкове тіло ще й охолонути не встигло! Якби у вас хоч трошки порядності... Будь ласка, залиште мене...

— Тихіш, бо накличете сюди міс Дріботуп,— сказав він не підводячись, а тільки простягаючи руки й беручи обидві її долоні, стиснуті в кулачки.— Здається, ви хибно мене зрозуміли.

— Хибно зрозуміла? Ні, я зрозуміла вас ще й як добре.— Вона знову спробувала вивільнити долоні.— Відпустіть мене й забирайтеся звідси. Я ще ніколи в житті не чула такої нетактовності. Я...

— Цитьте-но,— сказав він.— Я пропоную вам руку й серце. Чи мені стати на коліна, щоб ви переконалися в серйозності моїх намірів?

Вона тільки охнула і, затамувавши подих, важко осіла на канапу.

Очі її були втуплені в нього, рот широко розтулений, а в голові снувалась думка, чи це не сп'яну їй причулося, бо ж мимохіть згадалось його глузливе: «Моя люба, я не з тих, які схильні до одруження». Або вона п'яна, або він з глузду з'їхав. Але щось він на такого не схожий. Він тримався так спокійно, наче говорив про погоду, і в його рівному протяглому голосі не було помітно анінайменшого збудження.

— Я все життя прагнув, щоб ви стали моєю, Скарлет, від того першого дня, коли побачив вас у Дванадцяти Дубах, як ото ви шпурнули вазу й лайнулися, засвідчивши тим самим, що ви не дама. Я все життя прагнув так чи інакше здобути вас. Але оскільки ви з Френком доробилися деяких грошенят, я зрозумів, що ви вже не звернетесь до мене з новими цікавими пропозиціями стосовно позичок і відповідних забезпечень. Отож я дійшов висновку, що доведеться одружитися з вами.

— Рете Батлер, це що, один з ваших брудних жартів?

— Я оголюю перед вами душу, а ви маєте до мене такі підозри! Ні, Скарлет, це цілком щире й шанобливе освідчення. Я визнаю, що з'явитись до вас о цій порі — не дуже тактовно, але у мене є поважна причина, яка зменшує мою провину. Завтра я виїжджаю на досить тривалий час, і якщо я чекатиму до свого повернення, то, боюся, ви, поки мене не буде, можете вискочити заміж за когось, хто має добрі гроші. Тож я й подумав собі: а чим я зі своїми грішми гірший? Справді, Скарлет, я ж не можу все життя ловити той момент, коли вдасться вклинитись поміж одним вашим чоловіком та іншим.

Говорив він цілком серйозно, це було безперечно. В роті у Скарлет пересохло, коли вона збагнула сенс його слів; насилу перевівши подих, Скарлет вдивилась йому в очі.

Вони повнилися сміхом, але було в них, десь там у глибині, ще щось, якийсь незрозумілий поблиск, чи що. Сидів Рет вільно й невимушено, однак вона відчувала, що він стежить за нею незмигно, як кіт, втуплений у мишачу нору. За його спокоєм крилася така потужна сила, що Скарлет мимоволі відсахнулася в перестраху.

Те, що він сказав, було неймовірне: він таки справді просив у неї руки. Колись вона собі розмірковувала, як попомучить його, якщо він надумає їй освідчитись. Колись вона уявляла собі, що як почує від нього такі слова, то вже поводить його за ніс, і з неабиякою зловтіхою покаже йому, що тепер він у неї в руках. А ось коли ці слова направду прозвучали, їй і на думку не спали колишні її наміри, бо як була вона безвладна перед ним, то така й лишилася. Він, власне, був господарем ситуації, а вона, Скарлет, відчувала збентеження, мов дівчинка, якій уперше в житті освідчуються і яка може тільки червоніти й затинатись.

— Я... я більш ніколи не вийду заміж.

— Ну ні, вийдете. Ви народжені для того, щоб одружуватись. Тож чом не зі мною?

— Але ж, Рете, я... не кохаю вас.

— Це не повинно стояти на заваді. Щось я не пригадую, щоб кохання відігравало істотну роль у двох попередніх ваших шлюбах.

— Ох, як ви так можете! Ви ж знаєте, як я прихилилася душею до Френка.

Він не озвався на її слова.

— Це правда, правда!

— Та нехай, не сперечаймося з цього приводу. То ви подумаєте над моєю пропозицією, поки мене не буде?

— Ні, Рете, я не люблю такі справи відкладати на колись. Краще я відповім вам зараз. Я невдовзі повернуся до Тари, а до тітоньки Дріботуп переберється жити Індія Вілкс. Я хочу поїхати додому надовго, і я... я не маю наміру знову виходити заміж.

— Безглуздя. А то чому?

— Ну, та... байдуже, чому. Просто мені не подобається бути одруженою.

— Але ж, бідне моє дитятко, ви ніколи не були по-справжньому одружена. Тож звідки ви можете знати, що це таке? Вам з цим не щастило — вперше ви вийшли заміж, аби дозолити комусь, а вдруге ради грошей. А чи не задумувались ви, що можна вийти заміж і задля втіхи?

— Втіха! Оце утнули! У подружньому житті нема ніякої втіхи.

— Нема? Невже й справді?

Вона трохи заспокоїлась і відчула, як до неї під впливом бренді вертається природжена її схильність говорити без манівців.

— Бо тільки чоловіки знаходять у цьому втіху, хоч і бозна-чому. Я ніколи не могла цього зрозуміти. А жінці перепадають з того всього тільки харчі, купа роботи, чоловічі примхи та ще по дитині щороку.

Він засміявся так голосно, аж луна розкотилася в тиші, і Скарлет почула, як рипнули кухонні двері.

— Цитьте! У Мамки слух, як у рисі, та й не годиться сміятись на весь голос, коли тільки-но... перестаньте сміятись. Ви ж знаєте, що я маю рацію. Втіха! Ото дурниці!

— Я сказав, що вам не пощастило з вашими шлюбами, і ваші слова це підтверджують. Ви одружилися спершу з підлітком, а вдруге з підстарком. До того ж я певен — ваша мати напучувала вас, що жінка має терпіти «всі ці речі» заради майбутньої радості материнства. Але ж насправді зовсім не так. Чом би вам не спробувати вийти за пристойного молодика, що має препогану репутацію і знає, як обходитися з жінками? Отоді б ви спізнали втіху, яку може дати подружнє життя.

— Ви невихований і зарозумілий, і наша розмова, здається, зайшла надто далеко. Вона стала... просто соромітною.

— Але й вельми цікавою, хіба ні? Я ладен закластися, що ви ще ніколи не обговорювали шлюбних стосунків з жодним чоловіком, навіть з Чарлзом чи Френком.

Скарлет подивилася на нього спідлоба. Рет забагато знає. І звідки він усього цього набрався про жінок? Знати стільки — аж непорядно.

— Не суптеся так. Назвіть лише день, Скарлет. Щоб не зашкодити вашому доброму імені, я не наполягаю на негайному шлюбі. Ми почекаємо, скільки вимагає пристойність. До речі, а скільки саме часу вона вимагає?

— Але я ще не дала згоди на одруження з вами. В таку пору непристойно навіть згадувати про ці речі.

— Я пояснив вам, чому мені довелося завести про них мову. Завтра я від'їжджаю, а з мене занадто ревний коханець, щоб і далі тамувати свою пристрасть. Хоча, можливо, я був надміру запальний у вияві власних почуттів.

Раптовим порухом, що аж злякав її, він зсунувся з канапи на підлогу, укляк і швидко задекламував:

— Даруйте мені, що вражаю вас імпульсивністю своїх емоцій, люба моя Скарлет... я маю на увазі — люба моя місіс Кеннеді. Ви не могли не помітити, що від певного часу приязнь, яку я леліяв у своєму серці до вашої особи, переросла у глибше почуття, почуття прекрасніше, чистіше, священніше. Чи вільно мені назвати його вам? Ах, це ж кохання надало мені відваги!

— Встаньте,— благально озвалася Скарлет.— У вас такий блазнюватий вигляд. Що, як увійде Мамка й побачить вас?

— Вона буде ошелешена й просто очам не повірить, уперше побачивши навіч моє джентльменство,— відповів Рет, легко зводячись на ноги.— Слухайте, Скарлет, ви ж не дитина й не дівчинка, щоб відмахнутись від мене безглуздими вимовками про пристойність і таке інше. Тож скажіть, чи вийдете за мене, коли я повернуся, бо як ні, то їй же Богу я нікуди не поїду. Я снуватиму біля вашого дому, щовечора гратиму на гітарі під вашим вікном, виспівуватиму на весь голос і так вас скомпрометую, що вам хоч-не-хоч доведеться одружитися зі мною, аби врятувати свою репутацію.

— Та будьте ж розважливим Рете я взагалі ні з ким не хочу одружуватись.

— Не хочете? Але ви не кажете справжньої причини. Це не може бути дівчача боязкість. Тоді що ж це?

Нараз вона згадала Ешлі й побачила його так виразно, ніби він стояв ось тут поряд — ясноволосий, мрійноокий, сповнений гідності, такий цілковито відмінний від Рета. Саме в Ешлі полягала справжня причина, чому вона не хотіла знову виходити заміж, хоч і не мала нічого проти Рета, бо ж часами він навіть подобався їй. Вона належала Ешлі довік-віку. Чарлі або Френкові вона ніколи не належала, і так само ніколи не могла б направду належати Ретові. Кожна часточка її душі, майже все, що вона робила в житті, чого прагнула, чого домагалася — все це належало Ешлі й зроблено було тому, що вона кохала Ешлі. Вона належала Ешлі й Тарі. Усмішки й поцілунки, якими вона обдаровувала Чарлза й Френка, насправді належали Ешлі, дарма що він ніколи на них не претендував, та й ніколи не претендуватиме. Просто десь у глибині істоти жило в ній жадання зберегти себе для нього, хоч вона розуміла, що він ніколи й не прийме її дарунка.

Скарлет не усвідомлювала, що обличчя її змінилося, що задума надала йому такої лагідності, якої Рет ще ніколи не бачив. Він дивився на розкосі зелені очі Скарлет, широко розведені й імлисті, на ніжний вигин її уст, і на мить йому забило подих. Потім один кутик його рота різко смикнувся донизу, і в нього вихопилось:

— Ну ж і дурна ви, Скарлет О'Гаро!

І ще не встигла вона виринути думкою із своєї замрії, а вже його руки обхопили її так міцно й упевнено, як ото давно колись на нічній дорозі до Тари. Вона відчула, що стає безпорадною і слабосилою, що хвиля тепла затоплює її всю й робить безвільною. А погідне обличчя Ешлі Вілкса розпливається і тоне у порожнечі. Рет перехилив її голову через свою руку й став цілувати, спершу легенько, а тоді щодалі пристрасніше, аж зрештою вона почала пригортатись до нього, як до єдиного певного опертя в цьому розгойданому п'янкому світі. Його пожадливий рот розтуляв її тремкі уста, примушував збудливо тріпотіти її нерви, викликаючи в ній відчуття, яких вона ніколи раніш не знала й не думала, що може їх спізнати. І ще не віддавшись остаточно запаморочливому вихорові, вона зрозуміла, що відповідає на Ретові поцілунки.

— Облиште... ради Бога, я зімлію! — прошепотіла вона, безсило намагаючись відхилити голову вбік. Але він ще міцніше притискав її до плеча, і перед нею мов крізь туман проступило його лице. Очі він мав широко розкриті, вони дивно якось поблискували, а тремтіння його рук проймало її острахом.

— А я й хочу, щоб ви зімліли. Я примушу вас зімліти. Ви багато років чекали на це. Жоден з тих дурнів, яких ви знали, не цілував вас так, правда? Ані ваш дорогенький Чарлз, ані Френк, ані цей ваш недотепа Ешлі...

— Ради Бога...

— Я сказав: цей ваш недотепа Ешлі. Всі ці джентльмени... чи ж вони розуміються на жінках? І чи вони розуміли вас? Ось я вас розумію.

Уста його знову припали до її уст, і вона піддалася без боротьби, не маючи ні сили, ні навіть бажання випручатися; серце гупало відчайдушно, і всю її огортав страх перед Ретовою силою та власною безпорадною слабкістю. Чого він хоче? Вона зараз зімліє, якщо він не перестане. А якщо перестане... Ні, хай він довіку не перестає!

— Скажіть «Так»! — Уста його застигли над її устами, а очі були так близько, що здавались просто величезними,

вони ніби заполонювали весь світ.— Скажіть: «Так», хай вам чорт! А ні, то...

Вона прошепотіла: «Так», ще й не встигши подумати — немовби він силоміць вирвав у неї це слово, і вона промовила його проти власної волі. Але тільки-но воно прозвучало, раптовий спокій огорнув її, запаморочення пройшло і навіть сп'яніння від бренді наче минулося. Вона дала слово вийти за нього заміж, хоч зовсім не мала наміру його давати. Вона ледве чи розуміла, як усе це сталось, та ні за чим не шкодувала. Тепер їй здавалося цілком природним, що вона сказала «Так» — немов це втрутилась якась надприродна сила і чиясь всевладна рука заопікувалась її долею, залагодила всі її клопоти.

Рет швидко перевів подих, поки вона промовляла те коротке слово, після чого нахилився, ніби хотів знов поцілувати її, а вона заплющила очі й відвела голову назад. Але напівдорозі він стримався, і Скарлет відчула деяке розчарування. Незвичайне це було почуття, коли її так цілували, і дуже збудливе.

З хвилину він сидів зовсім непорушно, голова Скарлет усе так само була схилена йому на плече, а тремтіння його рук, немов скоряючись команді, почало вщухати. Потім він ледь відсторонився від Скарлет і глянув на неї згори вниз. Вона розплющила очі й побачила, що той страшнуватий пломінь у нього на обличчі вже погас. Але витримати його погляд чомусь не могла, і поспішила збентежено відвести очі.

Коли він заговорив, голос його звучав дуже спокійно.

— Ви свідомо це сказали? Ви не хочете забрати своє слово назад?

— Ні.

— Це не тому, що я... скажімо так, вибив землю з-під ніг у вас своїм... гм-м... запалом?

Вона не знайшлася, що відповісти, як і не змогла глянути йому в очі. Він узяв її за підборіддя й підніс трохи голову.

— Колись я казав вам, що можу витримати все від вас, крім брехні. А тепер мені треба знати правду. Отож чому ви сказали: «Так»?

Вона все ще не знаходила слів на відповідь, але певною мірою вже взяла себе в руки: погляд її був так само скромно потуплений, а кутики уст розійшлися в легенькому усміху.

— Гляньте на мене. Це через мої гроші?

— Що ви, Рете! Як ви так можете!

— Підведіть погляд і не пробуйте замилювати мені очі. Я не Чарлз, не Френк і не якийсь там тюхтій з вашої округи, щоб мене можна було звабити кліпанням повік. Це через мої гроші?

— Ну... може, трохи й так.

— Тільки трохи?

Рет цим зовсім наче не образився. Він швидко перевів подих і зусиллям волі відігнав від себе сплеск емоцій, який викликали в ньому її слова, чого вона у своєму збентеженні не завважила.

— Ви ж розумієте, Рете, гроші ніколи не зайві,— безпорадно промовила Скарлет,— тим паче що Френк не дуже багато їх мені залишив, Бог свідок. І до того ж... ми з вами, Рете, розуміємо одне одного, чи не так? Та й ви єдиний з чоловіків, що може вислухати від жінки правду, тож мені приємно було б мати чоловіка, який не вважає мене дурною гускою і не сподівається, що я йому брехатиму... ну, і те... що ви мені подобаєтесь.

— Подобаюсь?

— Розумієте,— ледь вередливо мовила вона,— якби я сказала, що закохалась у вас по вуха, то це була б брехня, і головне — ви б знали, що це брехня.

— Часом мені здається, моя крихітко, що ваша хіть говорити правду надто вже далеко сягає. Чи не гадаєте ви, що вам радше годилося б збрехати: «Я кохаю вас, Рете»,— навіть коли ви й зовсім цього не почуваєте?

«І куди це він хилить?» — запитувала вона саму себе, щораз дужче бентежачись. Виглядав він дуже дивно, був якийсь збуджений, чимось ображений і водночас насмішкуватий. Він відпустив її долоні, руки засунув глибоко в кишені штанів і стис їх у кулаки.

«Хоч би я мала й втратити його, а скажу правду»,— похмуро подумала Скарлет, відчуваючи, що дедалі більше дратується, як бувало завжди, коли він допікав їй.

— Це була б брехня, Рете, та й взагалі навіщо нам усі ці глупства? Ви мені подобаєтесь, я вже сказала. Ви розумієте, що це означає. Колись ви казали мені, що не кохаєте мене, але що між нами багато спільного. Ми обоє шахраї, саме так ви...

— О Боже! — прошепотів він, враз одвертаючи голову.— Вскочити у власні сильця!

— Що ви кажете?

— Та нічого.— Він глянув на неї і засміявся, але сміх цей не звучав приємно.— Призначте краще день, моя лю-

ба.— І знов засміявся, нахилився й поцілував її долоні. Їй полегшало, коли вона побачила, що його похмурість спадає і до нього вертається добрий гумор, тож і собі усміхнулась.

Хвилинку він пестив її руку й дивився на неї ледь іронічно.

— Вам ніколи не траплявся в котромусь романі старий як світ мотив, коли дружина, байдужісінька до власного чоловіка, раптом закохується в нього?

— Я не читаю романів, ви ж знаєте,— відказала вона і, приладнуючись до його жартівливого тону, додала: — Та й ви самі колись казали, що це найбільший несмак, коли чоловік і дружина закохані одне в одного.

— Колись я чортзна-скільки дурниць наговорив,— гостро мовив він, зводячись на ноги.

— Не черкайте.

— Вам доведеться до цього призвичаїтись, та й самій теж навчитися черкати. Ви маєте призвичаїтись до всіх моїх поганих звичок. Це буде часткою ціни, яку ви заплатите за те... що я вам подобаюсь і що ви накладете свої милі лапки на мої гроші.

— Не варто злоститись тільки через те, що я не збрехала вам і не догодила вашому самолюбству. Ви ж не закохані в мене, ні? То чого б я мала бути закохана у вас?

— Ні, моя люба, я не закоханий у вас, так само як і ви не закохані в мене, а якби й був закоханий, то ви про це дізналися б хіба остання в світі. Хай Бог боронить того чоловіка, що по-справжньому покохає вас. Ви, любонько, розбили б йому серце, моя жорстока й шкодлива кицюню, таж ви така безтурботна й самовпевнена, що навіть не приховуєте своїх пазурців.

Рет рвучко підняв її на ноги й знов поцілував, але цим разом уста його були інакші, бо він, здавалося, не зважав на те, що їй боляче — він немов свідомо хотів завдати їй болю й образити. Губи його сповзли по шиї нижче й нижче, аж урешті припали до грудей там, де був викот сукні, таким довгим і міцним поцілунком, що його дихання обпекло їй шкіру. Руками вона намагалася відштовхнути його, вдаючи уражену скромність.

— Не робіть цього! Як ви смієте!

— Серце ваше тріпоче, як у кролика,— насмішкувато кинув Рет.— Якби я був зарозумілий, то сказав би, що при звичайних любощах воно так не б'ється. Пригладьте своє настовбурчене пір'ячко. Не треба вдавати цієї скривдженої

цноти. Краще скажіть мені, що́ вам привезти з Англії. Може, обручку? Яку саме ви хотіли б?

Вона завагалась на мить, зацікавлена його останніми словами, хоч при тім чисто по-жіночому воліла б і далі виявляти свій гнів та обурення.

— О!.. обручку з діамантом!.. і щоб камінець, Рете, був дуже великий.

— Це ви хочете похизуватись перед своїми зубожілими приятельками й сказати: «Он що я маю!» Гаразд, у вас буде обручка з великим камінцем, таким великим, щоб ваші менш таланисті приятельки могли перешіптуватись, який це несмак — носити такі здорові діаманти.

Він раптом швидкою ходою рушив через кімнату до причинених дверей, а вона здивовано ступнула вслід за ним.

— Що сталося? Куди ви йдете?

— До себе, мені треба спакуватись.

— Але ж...

— Що «але»?

— Нічого. Бажаю вам приємної подорожі.

— Дякую.

Рет розсунув двері й вийшов у хол. Скарлет вийшла й собі, трохи розгублена й розчарована такою несподіваною розв'язкою. А він накинув плаща, взяв рукавички й капелюха.

— Я напишу вам. Дасте мені знати, якщо передумаєте.

— А ви не...

— Що саме? — Він, здавалося, поривався вийти.

— А ви не поцілуєте мене на прощання? — тихенько прошепотіла вона, щоб не почув хто з домашніх.

— А чи не забагато буде вам поцілунків як на один вечір? — відказав він, ущипливо глянувши на неї згори вниз.— І подумати лишень — така скромна й добропорядна молода жіночка... Але ж і справді це приємно, хіба ні?

— Ох, ви таки неможливий! — розлючено скрикнула Скарлет, дарма що її могла почути Мамка.— Я й не подумаю шкодувати, якщо ви більше сюди не вернетеся.

Вона обернулась і майнула до сходів нагору, сподіваючись, що його тепла долоня ляже їй на плече й зупинить її. Та він тільки розчахнув зовнішні двері, крізь які війнуло холодним протягом.

— Але все ж я вернуся,— сказав він і вийшов, а вона так і лишилася стояти на нижній сходинці, дивлячись на зачинені двері.

*

Обручка, яку Рет привіз із Англії, і справді виявилася великою, такою великою, що Скарлет соромилась її носити. Їй до вподоби були яскраві й коштовні оздоби, однак цього разу Скарлет не покидало прикре відчуття, що всі скажуть, і слушно, яка ця обручка вульгарна. Діамант посередині був у чотири карати, а круг нього містилося кілька смарагдів. Цей перстень сягав до кісточки у неї на пальці і своєю вагою аж наче відтягував усю долоню. Скарлет мала підозру, що Ретові було непросто дістати такого персня і що він, щоб допекти їй, зумисне наказав зробити його якомога крикливішим.

Поки Рет не вернувся до Атланти й на пальці у неї не з'явилась обручка, Скарлет навіть нікому з рідні не говорила про свої наміри, і коли вона оголосила заручини, знялася справжня буря пліток та пересудів. Після тієї пригоди з ку-клукс-кланом Рет і Скарлет стали найнепопулярнішими серед городян — звісно, коли не лічити янкі та саквояжників. Скарлет не схвалювали ще від того далекого дня, коли вона скинула жалобу по Чарлзові Гамільтону. Несхвалення це посилилося через її зовсім не жіночне ставлення до тартаків, через її нескромність, коли вона показувалась на людях, бувши при надії, та й з багатьох інших причин. Але коли Скарлет призвела до смерті Френка й Томмі і наразила на небезпеку життя ще кільканадцятьох чоловіків, несхвалення переросло у громадський осуд.

Що ж до Рета, то він наклúкав на себе ненависть міста ще своїми спекуляціями під час війни, і не став милішим для співгромадян, увійшовши в спілку з республіканцями по її закінченні. Проте, як не дивно, особливою ненавистю до нього пройнялися місцеві дами через те, що він урятував життя декому з найповажніших жителів міста.

Це зовсім не означає, ніби жінки не хотіли, щоб їхні чоловіки лишилися живі. Їх украй обурювало інше: що вони мають завдячувати порятунок своїх чоловіків такому типові, як Рет, та ще й мусять дотримуватись того негожого пояснення, яке він вигадав. Цілі місяці їм доводилося мовчки терпіти зневажливий сміх янкі — дами висловлювались у тому розумінні, що якби в Рета справді душа боліла за ку-клукс-клан, він придумав би, як пристойніше залагодити всю цю справу. Вони твердили, що він спеціально приплів сюди Кралю Вотлінг, аби зганьбити достойних

городян. Отож нема чого дякувати йому за порятунок чоловіків або ж прощати його давніші гріхи.

Ці жінки, такі відкриті до чужого лиха, такі чулі до біди ближнього, такі витривалі у скруті, ставали невблаганними, як фурії, до кожного відступника, котрий порушив бодай найменший закон їхнього неписаного кодексу. Цей кодекс був простий: схиляння перед Конфедерацією, пошана до її ветеранів, вірність усталеним традиціям, гордощі в убозтві, щирі обійми для друзів і неубутня ненависть до янкі. А Скарлет і Рет, з погляду жіноцтва, зневажили всі до одного пункти цього кодексу.

Чоловіки, що їм життя врятував Рет, намагалися задля пристойності та й з почуття вдячності якось стримати своїх жінок, хоч і не дуже вдало. Від Рета й Скарлет ніхто не був у захваті й до оголошення про майбутній шлюб, але тоді бодай ставилися до них з формальною чемністю. А тепер навіть це стало неможливим. Новина про їхні заручини розкотилася містом як вибух, несподіваний і приголомшливий, і навіть найлагідніші з жінок пройнялись обуренням. Виходити заміж ледве як за рік після Френкової смерті, в якій вона ж сама й винна! Та ще й за цього Батлера, власника публічного дому, співучасника янкі й саквояжників у всіляких грабіжницьких махінаціях! Поодинці їх ще могли сяк-так терпіти, але безсоромна спілка Скарлет і Рета — це вже було понад усяку міру. Обоє вони підлі й ниці! Їх слід би вигнати з міста, та й годі!

Атланта, можливо, поблажливіше поставилася б до них двох, якби звістка про їхні заручини не з'явилася в той час, коли Ретові приятелі саквояжники й пристібаї зробилися ненависніші, ніж будь-коли, в очах шанованих городян. Повсюдна ненависть до янкі та їхніх прибічників досягла тоді найвищого рівня, бо щойно під натиском янкі впала остання твердиня Джорджії. Довготривала кампанія, що розпочалась, коли чотири роки перед тим Шерман посунув від Долтона на південь, нарешті завершилася цілковитою перемогою, і штат було упокорено остаточно.

Минуло три роки Реконструкції, які були трьома роками терору. Всі вважали, що становище таке погане, яке тільки може бути. Але тепер Джорджія виявила, що найгірша смуга Реконструкції тільки починається.

Протягом трьох років федеративний уряд силкувався нав'язати Джорджії чужі ідеї та чуже врядування, а що він мав до своїх послуг армію, то великою мірою досяг успіху в своїх замірах. Новий режим тримався тільки на багнетах.

Штат був під владою янкі, однак лише скоряючись силі. Політичні провідники Джорджії і далі обстоювали право штату вирішувати власні справи у згоді з місцевими поглядами. Вони безнастанно чинили опір усім спробам зламати їм хребта і примусити їх визнати диктат Вашингтона, як закон штату.

Формально уряд Джорджії ніколи не капітулював, але боротьба його була безперспективна й приречена на поразку. В цій боротьбі не йшлося про перемогу: боротьба лише трохи відтягувала неминуче. Тепер уже в багатьох штатах неписьменні негри обіймали високі посади, а в законодавчих органах більшість належала неграм та саквояжникам. Проте Джорджія завдяки своєму впертому опорові досі ще уникала такого цілковитого приниження. Майже всі ці три роки капітолій штату залишався під контролем білих і демократів. Але оскільки всім вершили війська янкі, урядовці штату могли хіба що протестувати й опиратись. Їхня влада мала номінальний характер, вона тільки й того, що була в руках джорджіанців. А тепер і ця остання цитадель упала.

Як ото чотири роки тому солдати Джонстона крок за кроком відходили від Долтона до Атланти, так і демократи Джорджії, починаючи з 65-го року, мусили здавати позицію за позицією. Влада федерального уряду над штатом і життям його мешканців поступово більшала. Насильство чинилося за насильством, щораз численніші військові розпорядження звужували сферу дії цивільних органів. Кінець кінцем Джорджія зійшла до рівня провінції, керованої військовими, і тоді вийшов наказ надати виборче право неграм, безвідносно до того, суперечить це законам штату чи ні.

Вибори губернатора відбулися за тиждень до оголошення заручин Скарлет і Рета. Демократи-південці висунули своїм кандидатом генерала Джона Б. Гордона, одного з найулюбленіших й найшанованіших громадян Джорджії. Протистояв йому кандидат від республіканців Буллек [1]. Вибори тривали не один день, а три. Негрів цілими ешелонами перевозили з містечка до містечка, і вони голосували дорогою в кожному населеному пункті. Буллек, ясна річ, переміг.

---

[1] Буллек, Руфес Браун (1834—1907), був губернатором Джорджії у 1868—71 роках; 1876 р. його судили за розкрадання громадських коштів, але через брак доказів визнали невинним.

Якщо Шерманове завоювання Джорджії ви́кликало гіркий осад у душах її мешканців, то завоювання місцевого капітолію саквояжниками, янкі та неграми ви́кликало таку гіркоту, якої ще ніколи не зазнавав штат. Атланта і вся Джорджія аж вирували від люті.

А Рет Батлер же приятелював з ненависним Буллеком!

Скарлет, завжди байдужа до справ, що безпосередньо не зачіпали її особисто, ледве чи й помітила сам факт виборів. Рет не брав у них участі, а його стосунки з янкі лишалися такими, як і раніше. Але він усе-таки був пристібай та Буллеків приятель, і від цього нікуди було дітись. А Скарлет, вийшовши заміж за Рета, теж перейде до стану пристібаїв. Атланта тепер зовсім не збиралася бути толерантною чи вибачливою до когось там із ворожого табору, і коли розійшлася звістка про їхні заручини, в місті пригадали все лихе про цю пару й пустили в непам'ять усе добре.

Скарлет знала, як ця новина збурила Атланту, але не уявляла міри обурення городян, аж поки місіс Меррівезер, спонукувана своїм гуртком при церкві, взяла на себе клопіт поговорити з нею заради її ж таки добра.

— Оскільки дорога ваша матінка — небіжчиця, а міс Туп, як незаміжня, не має належного досвіду, щоб... е-е... одне слово, щоб порушувати таке питання, то я вважаю за свій обов'язок застерегти вас, Скарлет. Капітан Батлер не той чоловік, за якого може вийти заміж жінка з пристойної родини. Він...

— Але він урятував від шибениці дідка Меррівезера та й вашого небожа.

Місіс Меррівезер відкопилила губу. Тільки-но годину тому в неї була дратлива розмова зі старим. Той закинув, що їй, видно, наплювати на його шкуру, коли вона не відчуває вдячності до Рета Батлера, хоч він і пристібай та негідник.

— Цього фігля він утнув, аби всіх нас виставити на посміх перед янкі,— правила своєї місіс Меррівезер.— Ви, Скарлет, знаєте не гірш за мене, який з нього пройдисвіт. Він завжди ним був, але тепер зробився вже й зовсім неможливим. Таких, як він, порядні люди й на поріг до себе не пускають.

— Справді? Це дивно, місіс Меррівезер. Адже у вашій вітальні він частенько бував у роки війни. І подарував Мейбел білу атласну сукню на весілля, хіба ж ні? Чи це я щось переплутала?

— Під час війни все складається зовсім інакше, і при-

стойним людям доводиться спілкуватися з усякими типами, які... І робилося то задля нашої Благородної Справи, тож воно все виправдано. А от ви, як ви можете одружуватися з чоловіком, котрий не служив у війську й насміхався з тих, хто йшов воювати?

— Але ж він служив у війську, як і всі інші! Він воював вісім місяців. Брав участь в останній кампанії, бився під Франкліном, а в день капітуляції був з генералом Джонстоном.

— Я цього не чула,— заявила місіс Меррівезер з явною недовірою.— Але ж його не поранено,— докинула вона невідпорний аргумент.

— Багатьох чоловіків не поранено.

— Кожного, хто бодай чогось вартий, поранено. Я не знаю жодного такого, що не був поранений.

Скарлет уже не могла стриматись.

— Тоді, мабуть, усі чоловіки, яких ви знаєте, такі дурні, що не вміють вчасно сховатися від зливи... або від граду куль. Я ось вам що скажу, місіс Меррівезер, і можете переказати це своїм кумасям, які встряють не у своє діло. Я збираюся вийти заміж за капітана Батлера, і від свого наміру не відступилася б, навіть довідавшись, що він воював на боці янкі.

Коли ця достойна матрона виходила з дому, то навіть капелюшок її тіпався з люті, і Скарлет розуміла, що тепер в особі місіс Меррівезер вона має замість докірливої приятельки відвертого ворога. Але їй було байдужісінько. Хоч би що та сказала чи зробила, це не могло допекти Скарлет. Та й взагалі будь-чиї слова її не обходили, за винятком того, що могла сказати Мамка.

Скарлет спокійно сприйняла непритомність Туп, коли стара дізналася про заручини, і не втратила самовладання, побачивши, як на цю звістку раптом постарів Ешлі — бажаючи їй щастя, він силувався не зустрітися з нею поглядом. Вона глузливо осміхнулась, хоча й відчула деяке роздратування, одержавши листи від тіток Полін та Юлейлії з Чарлстона: нажахані новиною, вони обидві рішуче висловилися проти цього шлюбу, який, мовляв, не тільки підірве її, Скарлет, становище у товаристві, а й підважить їхнє також. А на слова занепокоєної Мелані просто засміялася, коли та щиро зауважила їй: «Звісно, капітан Батлер далеко кращий, ніж багато хто про нього думає, він так розумно й благородно повівся, рятуючи Ешлі. Та й зреш-

тою, він же воював за Конфедерацію. Але, Скарлет, чи не краще було б тобі не поспішати з одруженням?»

Ні, хто б там і що не казав, їй було байдуже, за винятком того, що могла сказати Мамка. Саме Мамчині слова найдужче роздратували її і вразили.

— Я бачила, як ви робили всякі такі речі, що засмутили б міс Еллен, коли б вона про них знала. І мені було дуже прикро на те все дивитись. Але оце вже й зовсім засмучує. Вийти заміж за поганця! Атож, поганця! І не кажіть мені, що він доброго роду. Це нічо' не значить. Поганці бувають і з родовитих, і з голоти, а він і є поганець! Еге ж, міс Скарлет, я бачила, як ви одбили місте' Чарлза у міс Душки, хоч він вас зовсім не цікавив. І бачила, як ви вкрали місте' Френка у власної сестри. І не озивалась ні словом, коли бачила всякі такі речі, що ви робили — як продавали погану деревину за добру, як обмовляли інших жентменів, що торгують лісом, як роз'їжджали сама-одна, на спокусу вільним неграм, як довели місте' Френка до загибелі, як тримали надголодь бідних в'язнів, аж вони висхли на скелети. Я не озивалась ані словом, хоч міс Еллен у землі обітованій могла б сказати мені: «Мамко, Мамко! Не глядиш ти моєї дитини як слід!» Еге ж, мем, усе те я терпіла, але цього вже не стерплю, міс Скарлет. Ви не можете вийти за такого поганця. І не вийдете, поки я жива.

— Я вийду за того, за кого схочу,— холодно відказала Скарлет.— Здається, ти забагато собі дозволяєш, Мамко.

— Бо й пора таки! Коли я не скажу вам цього, то хто скаже?

— Я вже думала над цим, Мамко, і вирішила, що найкраще буде, як ти вернешся до Тари. Я дам тобі трохи грошей і...

Мамка випросталася, сповнена власної гідності.

— Я вільна, міс Скарлет. Ви не можете мене кудись там послати, коли я цього не схочу. І як я вернуся до Тари, то хіба разом з вами. Я не покину дитяти міс Еллен, і ніщо у світі не вижене мене звідси. І не покину онуків міс Еллен, аби якийсь там поганець-вітчим узявся їх виховувати. Тут я живу і тут я лишусь!

— А я не дозволю тобі лишатись у мене в домі й негречно ставитись до капітана Батлера. Бо я виходжу за нього заміж, і більш тут нема про що балакати.

— Ні, тут є про що балакати,— звільна відказала Мамка, і її старечі вицвілі очі войовниче зблиснули.— Ті'ки я ніколи не думала говорити цього рідні міс Еллен. Але вже

послухайте. Ви, міс Скарлет,— не хто, як мулиця у кінській збруї. Можна мулові натерти копита до блиску, і мідних цяцьок на збрую начепити, і шкіру вичистити, щоб аж переливалася, і запрягти у гарний повіз. Але мул усе 'дно буде мулом. І нікого він не ошука. Оце так і ви. У вас шовкові сукні, й тартаки, й крамниця, й гроші, і показуєте ви на породистого коня, а все 'дно ви мул мулом. І нікого ви не ошукаєте, ані-ну. І оцей Батлер так само: він із доброго роду, і вигуляний, як біговий кінь, а все 'дно він мул у кінській збруї, як ото ви — мулиця.

Мамка кинула гострий погляд на свою господиню. А Скарлет, тремтячи від образи, і слова не могла із себе видушити.

— Коли ви кажете, що хочете вийти за нього заміж, то так і зробите, бо ви вперті, як і ваш тато. Але затямте собі, міс Скарлет, я вас не покину. Я лишуся тут і подивлюсь, що у вас із цим вийде.

І, не чекаючи на відповідь, Мамка обернулась і вийшла з кімнати, а голос її прозвучав так лиховісно, наче вона прорекла: «Стрінемось біля Філіпп» [1], тобто: ще побачимо, як буде.

*

Проводячи з Ретом медовий місяць у Новому Орлеані, Скарлет переказала йому слова Мамки. На подив і обурення Скарлет, він тільки засміявся, почувши про «мулів у кінській збруї».

— Я ще ніколи не чув, щоб глибоку істину було викладено так стисло,— зазначив він.— Мамка — мудра стара і одна з тих небагатьох, чию повагу й зичливість я хотів би завоювати. Але, оскільки я мул, то навряд чи дочекаюся від неї і одного, й другого. Вона не схотіла взяти навіть десятидоларової монети, що я намагався тицьнути їй у своєму пошлюбному запалі. Рідко траплялися мені люди, серця яким не можна було б розтопити золотом. Однак Мамка тільки глянула мені в очі, подякувала й сказала, що вона не вільновідпущениця і моїх грошей не потребує.

— Але чого вона так розпалилася? Чого всі вони розквокталися, мов кури, про мене? Це моя особиста справа, з ким я одружуюсь і як часто. Я ніколи не пхала носа до чужих справ. Тож чого вони до моїх пхають носа?

---

[1] Цитата з трагедії В. Шекспіра «Юлій Цезар», дія IV, сцена 3 (перекл. В. Мисика). Філіппи — місто у стародавній Македонії.

— Моя крихітко, світ вибачливий до всіх, тільки не до тих, хто заклопотаний виключно своїми справами. Але чому ти зняла крик, як ошпарена кицька? Ти ж не раз казала, що тобі байдуже, якої хто про тебе думки. Ну то й доведи це. Ти досить часто давала приводи для пересудів про себе у дрібних справах, отож нема чого дивуватись пліткам, якщо справа така поважна. Ти ж знала, що без них не обійдеться, коли виходила заміж за такого лотра, як я. Якби я був негідник без роду-племені й без грошей, ніхто б так дуже й не казився через мене. Але негідник, коли йому поталанило розбагатіти — це вже річ, звичайно, непрощенна.

— Ти хоч би коли-небудь посерйознішав!

— Я цілком серйозно кажу. Доброчестивим людям завжди прикро, коли котрийсь недоброчестивець, як-от я, домагається успіху в житті. Та кинь лихом об землю, Скарлет,— хіба ж не сказала ти якось, що хочеш мати купу грошей головним чином для того, щоб послати під три чорти всіх на світі? Оце ж тепер ти й маєш таку нагоду.

— Але саме тебе першого я й хотіла послати під три чорти,— відказала Скарлет і залилася сміхом.

— І ти ще й досі маєш таке бажання?

— Маю, тільки вже рідше, ніж колись.

— То можеш казати це мені щоразу, коли тобі закортить.

— Зараз мені щось не дуже кортить тебе туди посилати,— промовила Скарлет і, нахилившись, недбало цмокнула чоловіка. Його темні очі прудко пробігли її обличчям, немов сподіваючись побачити там щось; не знайшовши цього, він рвучко засміявся.

— Забудь про Атланту. Забудь про цих старих плітkарок. Я привіз тебе до Нового Орлеана розважитись і хочу, щоб тебе тепер ніщо інше не цікавило, крім розваг.

Частина п'ята

РОЗДІЛ XLVIII

І Скарлет стала розважатись — розваг вона тепер мала більше, ніж навіть останньої своєї передвоєнної весни. Новий Орлеан був незвичайним і чарівним містом, і Скар-

лет розкошувала його принадами з таким запалом, як в'язень, помилуваний з довічного ув'язнення. Місто було в лабетах саквояжників, багато чесних людей втратили дах над головою і не знали, де й коли матимуть змогу наступного разу попоїсти, а посаду віце-губернатора обіймав негр. І однак цей Новий Орлеан, що його Рет показував Скарлет, був найвеселішим місцем на світі. Люди, з якими вона зустрічалась, мали, здавалося, вдосталь грошей і нічим не журилися. Рет познайомив її з десятками жінок, гарненьких жінок у барвистих строях і з випещеними руками, на яких не було найменшого сліду по важкій праці,— жінки ці сміялися при першій-ліпшій нагоді й ніколи не розмовляли на нудні поважні теми і не згадували про тяжкі часи. А чоловіки, з якими вона тепер спілкувалася,— такі ж були цікаві! Вони один перед одним поривалися танцювати з нею, і правили їй найвишуканіші компліменти, наче вона була молоденькою красунею, і взагалі були зовсім не такі, як чоловіки з Атланти.

Погляд у цих чоловіків був, як і в Рета, твердий і рішучий. А очі повсякчас насторожені, мов у людей, що надто довго жили серед небезпек і не могли дозволити собі безтурботності. Вони не мали ні минулого, ні майбутнього і чемно ухилялися від відповіді, коли Скарлет, підтримуючи розмову, запитувала у них, де й ким вони були перед Новим Орлеаном. Уже саме це дивувало, бо в Атланті кожен респектабельний новоприбулець вважав за належне якнайшвидше викласти власні вірчі грамоти, з гордістю розповідаючи про свій дім та родовід, силкуючись простежити звивисте плетиво родинних зв'язків, що поширювалося на весь Південь.

Натомість ці чоловіки були неговіркі й слова в балачці добирали виважено. Часом, коли Рет бував з ними сам, а Скарлет сиділа в сусідній кімнаті, до неї долинали сміх та уривки речень, які нічого їй не говорили, чулись окремі слова, незвичні назви — Куба і Нассау в дні блокади, золота лихоманка й гонитва за ділянками, контрабанда зброї і морське піратство, Нікарагуа і Вільям Вокер, той, що його розстріляли під муром у Трухільйо [1]. Одного разу її несподівана поява в кімнаті урвала розмову про долю

[1] Вільям Вокер (1824—1860) — американський авантюрист-пірат, що 1855 р. захопив владу в Нікарагуа і на короткий час був обраний там президентом. Трухільйо — місто-порт у Гондурасі.

школотників, яких очолював Квонтрілл,— вона тільки встигла розчути імена Френка та Джессі Джеймса [1].

Але всі ці чоловіки мали добрі манери й бездоганного крою вбрання, і ставилися до неї вочевидь захопливо, тож Скарлет не дуже переймалася, що вони живуть виключно сьогоденням. Для неї важило тільки те, що це Ретові приятелі, що у них чималі будинки й гарні коляски, що вони возять її з Ретом по місту, запрошують на вечері, влаштовують прийоми на їхню честь. Отож Скарлет вони дуже подобалися. Рета вельми втішило, коли він почув це від неї.

— Я так і гадав, що вони тобі сподобаються,— зауважив він зі сміхом.

— А чому б вони мали мені не сподобатись? — Сміх його, як завжди, збудив у ній підозри.

— Та тому, що всі вони — сама сірота, паршиві вівці, махлярі. Вони всі авантюристи або саквояжницькі вискочні. Вони збили гроші на спекуляції харчами, як і твій сповнений любові суджений, або на сумнівних урядових контрактах, або ж через якісь темні оборудки, до яких краще й не доскіпуватися.

— Я не вірю. Це ти просто дражниш мене. Вони наймиліші люди...

— Наймиліші в місті люди голодують,— відказав Рет.— І з гідністю доживають віку в халупах, куди мене, я певен, і на поріг би не пустили. Розумієш, моя люба, у часи війни я промишляв тут деякими брудними справами, а в місцевих мешканців з біса добра пам'ять! Ти, Скарлет, раз у раз мене тішиш. У тебе неабиякий хист добирати собі невідповідних приятелів і невідповідні речі.

— Але ж вони твої друзі!

— Ну, мені якраз до вподоби махлярі. У ранній молодості я був шулером на річному пароплавчику, тож розуміюсь на таких людях. Але я знаю їм і ціну. Тоді як ти,— він знов засміявся,— не маєш нюху на людей, не розрізняєш, де мізерне, а де велике. Часом я собі подумую, що єдині справжні дами, з якими ти спілкувалася, це були твоя мати

---

[1] Квонтрілл, Вільям (1837—1865) — провідник конфедератського заколоту 1861—62 рр. у штатах Канзас і Міссурі. Брати Джеймси — Френк (1844—1915) і Джессі (1847—1882) — спільники В. Квонтрілла, пізніше учасники грабіжницьких банд у центральних штатах.

й міс Меллі, хоча ні одна з них, здається, не справила на тебе анінайменшого впливу.

— Меллі! Таж вона бридка, як розтоптана пантофля! І сукні в неї завжди якісь пожмакані, і слова за себе вона неспроможна сказати!

— Тільки не влаштовуй мені сцен ревнощів, ясна пані. Самої вроди, як і вбрання, замало, щоб жінка стала справжньою дамою!

— Та невже? Ось почекай-но, Рете Батлер, я покажу тобі! Тепер, коли я... коли ми маємо гроші, я стану найпишнішою дамою, яку ти будь-коли бачив!

— Цікаво буде на це подивитись,— озвався він.

Але набагато привабливішими, ніж люди, з якими зустрічалась тут Скарлет, виявилися сукні, що їх купував для неї Рет, сам добираючи кольори, тканину, крій. Криноліни тепер уже вийшли з моди, і нові моделі були просто чарівні: спідниці стягнені донизу, а складки на турнюрах оздоблені гірляндами квітів, стьожками й каскадами мережив. Скарлет згадувала скромні криноліни часів війни і трохи знічувалась від цих нових спідниць, що випинали їй живіт. І ще ж пресимпатичні маленькі капелюшки — вони, власне, були й не капелюшки, а пласкі беретики, збиті набакир і обсаджені зверху плодами та квітками, розмаяними пір'їнами й стрічками! (Вона ще купила була накладні буклі, щоб доточити до вузла свого гладко зачесаного волосся, яке виступало на потилиці з-під капелюшка, але Рет, як це не прикро визнати, узяв і з великого розуму спалив їх!) А тонка, монастирського пошиття білизна! Яка вона чудова, і скільки комплектів її накупила Скарлет! Денні й нічні сорочки, і нижні спідниці з найтоншого льону, оторочені прегарною вишивкою з безліччю дрібненьких брижів. І ще атласні черевички, які придбав для неї Рет! З підборами на три дюйми та великими блискучими пряжками спереду. І шовкові панчохи, цілий тузінь їх, і жодної пари з бавовняним верхом! Це ж таке багатство!

Вона запопадливо купувала один за одним подарунки для рідні. Пухнасте щеня сенбернара для Вейда, який віддавна мріяв про такого песика, перське кошеня для Бо, кораловий браслет для маленької Елли, важке кольє з дармовисами із селеніту для тітоньки Туп, повний Шекспір для Мелані й Ешлі, розшита ліврея та ще високий кучерський циліндр з китичкою для дядька Пітера, крам на сукні для Ділсі й куховарки, коштовні презенти для всіх у Тарі.

— А що ти купила для Мамки? — запитав її Рет, дивля-

чись на купу дарунків, розкладених на ліжку в їхньому готельному номері, і виносячи щеня з кошеням до гардеробної.

— Анічого. Вона така поганюча. Чого я купуватиму їй подарунка, коли вона обізвала нас мулами?

— А чому ти так обурюєшся, чуючи правду, моя крихітко? Ти повинна щось купити Мамці. Ти розіб'єш їй серце, якщо нічого не подаруєш, а такі серця, як у неї, занадто цінні, щоб їх розбивати.

— Нічого я їй не привезу. Вона не заслужила.

— Тоді я сам куплю їй дарунка. Пригадую, моя нянька завжди казала, що коли вона вознесеться до раю, то хотіла б мати на собі нижню спідницю з такої цупкої тафти, яка стоїть лубом і шелестить при найменшому порусі. Господь Бог тоді подумав би, наче її пошито з янгольських крилець. Я куплю Мамці червоної тафти й замовлю з неї елегантну нижню спідницю.

— Вона не прийме її від тебе. Вона швидше помре, ніж ту спідницю одягне.

— Я не сумніваюся. Але все-таки я це зроблю.

Крамниці в Новому Орлеані були такі розкішні й заманливі, і ходити по них з Ретом було так цікаво! Та й обідати з ним теж було неабияк цікаво і навіть більш захоплювало, ніж відвідини крамниць, бо він знав, що замовити і як воно має бути приготовлене. Новиною для Скарлет, і то дуже збудливою, виявилися вина, лікери й шампанське у Новому Орлеані, бо ж вона досі знала тільки ожинове й виноградне вино домашнього виробу та «непритомне бренді» тітоньки Туп, але все перевершували страви, що їх замовляв Рет. Наїдки — це було найкраще з усього, що мав Новий Орлеан. Пригадуючи гіркі голодні будні в Тарі й пізніші нестатки, Скарлет відчувала невтоленний голод на ці смачнющі потрави. Суп із стручків бамії, креольські креветки, голуби у вині, устриці у хрусткому тісті під сметанним соусом, гриби, «солодке м'ясо» й індича печінка, риба, вигадливо засмажена у проолієному папері, і цитрини! Апетит у Скарлет був невситимий, бо тільки-но вона згадувала вічний той арахіс, та сушений горох, та солодку картоплю в Тарі, як зразу ж ладна була з новою силою накидатись на креольські потрави.

— Ти їси, наче востаннє в житті,— зауважив їй якось Рет.— Не вишкрібай усе з тарілки, Скарлет. Запевняю тебе, на кухні ще є. Досить лише сказати офіціантові. Якщо ти

не перестанеш об'їдатись, то розбухнеш, як кубинська матрона, і мені доведеться взяти розлучення з тобою.

Але вона тільки показала йому язика й замовила ще одне тістечко, щедро натоптане кремом і полите шоколадом.

Якою втіхою було витрачати вволю грошей і не оглядатися за кожним центом, не ощадити на кожному кроці то на сплату податків, то на купівлю мулів! Якою втіхою було перебувати в товаристві людей веселих і багатих, а не таких, як благородні й убогі атлантці! Якою втіхою було носити шелесткі грезетові сукні, що вирізняють твій стан і виставляють на видноту всю шию та руки і значну частину грудей, і знати, з яким захватом дивляться на тебе чоловіки! І якою втіхою було їсти все що хочеш, не наражаючись на докір, що дамі, мовляв, це не личить. І пити шампанського скільки душа запрагне. Коли Скарлет уперше перебрала міру з питвом, то вранці після пробудження їй дуже тріщала голова, і було трохи соромно, що на зворотній дорозі до готелю, їдучи у відкритому екіпажі вулицями Нового Орлеана, вона голосно виспівувала «Гарний стяг наш голубий». Вона ще ніколи в житті не бачила захмелілої дами, єдина п'яна жінка, яка трапилась їй на очі, була Краля Вотлінг того дня, коли впала Атланта. Скарлет не могла погляду підвести на Рета, такий пік її сором, але його ця пригода, здавалося, тільки розважила. Хоч би що Скарлет робила, він сприймав це як забавку, так наче вона була грайливим кошеням.

Їй подобалося з'являтися на людях удвох з Ретом, адже він був дуже привабливий. Раніше вона ніколи не думала про те, який у нього вигляд, бо в Атланті всі дружно осуджували вади Рета і ніхто не звертав уваги на його зовнішність. Але тут, у Новому Орлеані, вона не могла не помічати, як часто жінки дивляться йому вслід або бентежаться, коли він схиляється над їхніми долонями. Усвідомлення того, що на її чоловіка звернені погляди інших жінок, які, можливо, заздрять їй, сповнювало Скарлет гордістю, коли вона ступала поряд з ним.

«А з нас таки гарна пара»,— задоволено думала вона.

Так, Рет мав рацію, коли казав, що шлюб може дарувати багато втіхи. І не тільки втіхи, але й багато чого повчального, як на Скарлет. Це все навіть само собою було дивне, бо їй здавалось, що життя вже нічого нового не може їй відкрити. А тепер вона почувала себе мов дитина, якій кожен день приносить щось нове.

Найперше Скарлет виявила, що одруження з Ретом було

зовсім не схоже на одруження з Чарлзом або Френком. Ті двоє поважали Скарлет і остерігалися спалахів її темпераменту. Вони запобігали у неї ласки, якою вона обдаровувала їх, коли мала на те охоту. Рет же не боявся її, та й поважав не дуже, як не раз їй здавалося. Він виробляв з нею що хотів, а коли їй це не подобалось, брав її на сміх. Вона не кохала його, але жити з ним, безперечно, було дуже цікаво. Найбільше вражало в ньому, що навіть під час вибухів пристрасті, приправлених інколи жорстокістю, інколи в'їдливою іронією, він начебто ні на мить не здавався цілком на волю емоцій, а все тримав себе у руках.

«Мабуть, це тому, що він не закоханий у мене по-справжньому,— думала вона, не маючи нічого проти такого стану справ.— Я б і не хотіла, щоб він у чомусь втратив самовладання». Але все-таки думка про можливість цього неабияк збуджувала Скарлет.

Живучи з Ретом, вона дізналась чимало нового про нього, хоч раніш їй здавалося, що знає його дуже добре. Вона дізналася, що голос його може бути шовковистим, як котяча шерсть, а за хвилину стати шорстким і сипати прокляття. Він міг начебто щиро й схвально змальовувати прояви мужності, честі, цноти й любові, з якими йому доводилося стикатись у своїх житейських бувальцях, і тут-таки з холодним цинізмом ошелешити якою-небудь соромітною історією. Вона розуміла, що чоловік не мав би розповідати таких речей своїй жінці, але вони розважали Скарлет, промовляючи до приземлених і грубших сторін її натури. Коротку хвильку він міг бути ревним, мало не ніжним коханцем, а тоді враз перекидався на глузливого чорта, що зривав накривку з легкозаймистого пороху її емоцій, підпалював гніт і тішився, як вона вибухала люттю. Вона переконалася, що Ретові компліменти завжди були двосічні і що навіть до найчуліших виявів його почуттів треба ставитися з осторогою. Власне, протягом тих двох тижнів у Новому Орлеані вона дізналася про нього все, окрім того, який він насправді.

Бувало, вранці він відпускав покоївку, сам приносив сніданок на таці й годував її, мов дитину, а тоді брав у неї щітку й розчісував їй довге темне волосся, аж воно починало потріскувати й іскритись. А іншого ранку безцеремонно розбурхував її з глибокого сну, стягуючи ковдру й лоскочучи їй голі підошви. Іноді він вислуховував з виразним зацікавленням подробиці її ділових операцій, схвально притакував, яка вона тямуща, а то обзивав її сумнівні оборудки

чистим ошуканством, грабіжництвом з великої дороги і здирством. Він водив її на вистави й під час дійства дозоляв пошепки, що, мовляв, Бог запевне не схвалив би таких розваг, та до церкви, впівголоса забавляючи всякими непристойними жартами, а потім дорікав, чого вона сміється. Він підохочував її не критися з думками, бути легковажною і зухвалою. Вона перейняла у нього звичку говорити ущипливі слівця й сардонічні фрази і охоче вживала їх, оскільки це давало їй перевагу над іншими людьми. Але вона не мала властивого йому почуття гумору, яке злагіднювало його в'їдливість, і не вміла так усміхатись, як Рет, коли здавалося, що, беручи на глузи інших, він глузує і з самого себе

Він спонукав її до забав, хоч вона майже забула, як це робиться. Життя-бо для неї було таке серйозне й гірке! А сам він знав, як бавляться, і поривав її бавитись разом із ним. Однак Рет ніколи не тішився, як хлопчак: в усіх своїх вчинках він тримався по-чоловічому й ніколи не дозволяв, щоб вона про це забула. Їй несила була глянути на нього з висоти своєї жіночої переваги, вибачливо при цьому всміхаючись, як звичайно всміхаються жінки перед вибриками чоловіків, які в душі зостаються хлопчаками.

Це дратувало її трохи, коли вона задумувалась. Так приємно було б відчути свою перевагу над Ретом! Усіх інших чоловіків, відомих їй, вона могла збувати напівзневажливим: «Ну й дитина!» Свого батька, близнюків Тарлтонів, охочих до під'юджувань та всіляких авантюр, задиристих, мов діти, малоростків Фонтейнів, Чарлза, Френка, всіх тих, що залицялися до неї під час війни,— власне, всіх до одного, крім Ешлі. Тільки Ешлі й Рета вона не могла збагнути, не могла підбити під себе, бо вони обидва були дорослі й позбавлені хлоп'ячості.

Вона не розуміла Рета й не намагалася зрозуміти, хоч деколи помічала в ньому щось таке, перед чим губилася. Часом він якось так дивно поглядав на неї, коли йому здавалося, що вона не бачить. Обернувшись раптово, вона, бувало, перехоплювала його погляд, пильний і напружений, сповнений чекання.

— Чого ти так на мене дивишся? — запитала раз вона роздратовано.— Немов кіт на мишачу нору!

Але обличчя його як стій змінилося, і він тільки засміявся. Невдовзі Скарлет забула про цей випадок і більше про нього не думала, як і взагалі про вдачу Рета. Надто вже він був непередбачуваний, щоб сушити цим голову, а життя

стало таке ж приємне — за винятком тих хвилин, коли вона згадувала Ешлі.

Рет, однак, настільки заполонив її життя, що їй не дуже й було коли згадувати Ешлі. Удень Ешлі майже ніколи не зринав у її думках, зате вночі, коли Скарлет вкладалася спати, перевтомлена танцями, а голова в неї паморочилася від надміру шампанського,— отоді з'являлися думки про Ешлі. Часто, лежачи сонна в Ретових обіймах при світлі місяця, що падало на ліжко, вона думала, як чудово жилося б, якби це руки Ешлі так міцно пригортали її, якби це Ешлі занурював обличчя в її чорне волосся, огортав її косами собі шию.

Думаючи так, вона одного разу зітхнула й обернулась лицем до вікна, і за мить відчула, як важка рука під шиєю в неї напружилась і ствердла, а серед тиші почувся голос Рета:

— А щоб тебе чорти забрали з твоєю брехливою дрібною душею разом!

І він, підвівшись, одягнувся й вийшов з кімнати, глухий до її здивованих протестів та запитань. Вернувся Рет аж уранці, коли вона снідала у себе в номері — пожмаканий, п'яний у дим і в найв'їдливішому настрої, і навіть не вибачився й не пояснив ніяк своєї відсутності.

Скарлет не стала його розпитувати й була з ним дуже холодна, як і годилось ображеній дружині, а, скінчивши сніданок, вдяглася під Ретовим гнітючим поглядом і вибралася в обхід крамниць. Коли вона повернулась, його вже не було — з'явився він тільки перед вечерею.

Трапеза проходила в цілковитій мовчанці, і Скарлет силкувалася не зірватись, бо це була остання їхня вечеря в Новому Орлеані, і їй хотілося вволю поласувати лангустами, хоч їсти на очах у Рета було не дуже приємно. Однак вона впорала чималеньку лангусту й випила добрячу порцію шампанського. Можливо, саме ця сполука й спричинила, що до неї ту ніч повернувся її давній кошмарний сон — вона прокинулася з плачем, мокра від холодного поту. Вона знов опинилася в Тарі, у сплюндрованій Тарі. Мати була нежива, і з нею відійшла вся сила й мудрість світу. І ніде на цілій землі не було ні душі, до якої вона могла б звернутись, на яку могла б покластись. Її переслідувало щось страхітливе, і вона бігла, бігла, аж серце мало не розривалося, бігла крізь густу клубочисту млу, щось вигукуючи, наосліп шукаючи якогось незнаного прихистку, що крився десь у навколишньому тумані.

Рет був схилений над нею, коли вона прокинулась,— він без жодного слова підхопив її на руки, мов малу дитину, й пригорнув до себе, тверді його м'язи ніби додавали їй сили, його безсловесний шепіт вселяв заспокоєння, і врешті схлипування її стихло.

— Ох Рете, мені було так холодно, і голод доймав, і втома, і я не могла знайти *його*. Я бігла й бігла крізь імлу, і все не могла знайти *його*.

— Чого *його*, голубко?

— Я не знаю. Якби ж то я знала.

— Це той самий твій давній сон?

— А так.

Він лагідно поклав її на ліжко, пошарудів у темряві й запалив свічку. В цьому слабенькому світлі обличчя його з гострими обрисами й налитими кров'ю очима було непроникне, мов камінь. Під його сорочкою, розщібненою до пояса, проступали смугляві груди в густому чорному заростi. Скарлет, усе ще тремтячи зі страху, подумала, який він дужий, якою певністю віє від нього, і прошепотіла:

— Обійми мене, Рете.

— Дорогенька моя! — вирвалось у нього, і він, знов узявши її на руки, сів з нею на широке крісло.

— Ох Рете, це ж так страшно, коли допікає голод.

— Авжеж страшно, коли сниться голод після вечері з семи страв, включаючи й величезну лангусту.— Він осміхнувся, але цим разом лагідно.

— Ох Рете, я просто біжу й біжу й женуся, сама не знаю за чим. *Воно* весь час криється десь в імлі. Я певна, що якби знайшла *його*, то відчула б себе назавжди в безпеці й уже ніколи не зазнавала б ні холоду, ні голоду.

— А що воно таке, за чим ти женешся,— людина чи щось інше?

— Не знаю. Я ніколи не думала про це. А як ти гадаєш, мені коли-небудь приснiться, що я добралася до того безпечного прихистку?

— Ні,— відказав він, погладжуючи її розкудлане волосся.— Мабуть, що ні. У снах такого не буває. Але мені здається, що коли ти призвичаїшся до безпеки, й тепла, й доброго харчування день у день, цей сон перестане тобі снитись. А я вже подбаю, щоб ти, Скарлет, жила у безпеці.

— Ти такий милий, Рете.

— Дякую хоч за окрушини з бенкетного столу, пані Багачко! Скарлет, я хочу, щоб ти щоранку, прокинувшись, проказувала: «Я вже ніколи в житті не голодуватиму і

ніяке лихо мене не спіткає, поки Рет буде зі мною, а уряд Сполучених Штатів при владі».

— Уряд Сполучених Штатів? — обурено перепитала вона, випростовуючись у нього на колінах, усе ще з мокрими від сліз щоками.

— Колишня конфедератська скарбниця набралася цноти. Більшість цих грошей я вклав в урядові облігації.

— А хай їм чорт! — скрикнула Скарлет, забувши про свої недавні страхи.— То ти хочеш сказати, що віддав свої гроші в позичку янкі?

— Ще й під добрий відсоток.

— Та хоч би під сто відсотків, мені начхати! Ти повинен негайно продати ці облігації. Це ж подумати — щоб янкі користувалися твоїми грішми!

— А куди я їх діну? — запитав він, усміхаючись, бо ж помітив, що в очах у неї вже нема страху.

— Куди?.. Ну, скажімо, придбай ділянку біля П'яти Променів. Закладаюся, що за свої гроші ти міг би скупити там геть усе навкруги!

— Дякую, але мене не цікавлять П'ять Променів. Тепер, коли саквояжники повністю посіли владу в Джорджії, чого завгодно можна сподіватись. Я не маю найменшого бажання віддати щось на поживу цим канюкам, що злетілися до Джорджії з півночі, сходу, півдня й заходу. Звісно, я з ними заодно, як і годиться доброму пристібаєві, але довіряти їм я не довіряю. І не вкладатиму своїх грошей у земельні ділянки. Я волію державні облігації. Їх можна сховати. А землі так легко не сховаєш.

— Отже, ти вважаєш...— почала вона, аж збліднувши на думку про свої тартаки та крамницю.

— Я не знаю. Але не май такого наполоханого вигляду, Скарлет. Наш чарівний новий губернатор — мій добрий приятель. Просто часи тепер непевні, і я не хочу вкладати в нерухомість надто багато своїх грошей.

Він пересадив її на одне коліно, відхилився назад, дістав сигару й запалив. Скарлет сиділа, дригаючи голими ногами й дивлячись, як грають м'язи на його смуглявих грудях, і страхи її зовсім розвіялися.

— І коли вже у нас зайшла мова про нерухомість, то я хочу сказати тобі, Скарлет, що збираюся побудувати особняк. Френка ти могла загнати в будинок міс Туп, але мене на це не підіб'єш. Я не думаю, що зможу витримувати її млості по тричі на день, і, крім того, я певен, що дядько Пітер швидше вб'є мене, ніж дозволить мешкати під свя-

щенним дахом Гамільтонів. А міс Туп може запросити до себе міс Індію Вілкс, щоб та відганяла її привидів. Повернувшись до Атланти, ми оселимось у весільному номері готелю «Національ», поки наш будинок докінчать. Перед від'їздом з Атланти я залагодив купівлю великої ділянки біля будинку Лейденів на Персиковій вулиці. Знаєш, де це?

— Ой Рете, це ж чудово! Я так хочу мати свій власний будинок! І щоб великий був.

— Нарешті ми хоч у цій справі дійшли згоди. А чи сподобалася б тобі отинькована біла споруда, оздоблена чавунним литвом, як тутешні креольські будинки?

— Ой ні, Рете. Тільки не таку старомодну, як ці новоорлеанські будівлі. Я знаю, який саме будинок я хочу. Щоб був у новітньому стилі, такий, як я бачила на малюнку... де ж це... ага, в «Гарперовім тижневику». Щось схоже на швейцарське шалле.

— Швейцарське що?

— Шалле.

— Скажи по літерах.

Вона сказала всі п'ять літер.

— О-хо-хо,— зітхнув він і погладив вуса.

— У цього будинку дуже гарний вигляд. Він має високий дах і мансарду, зубчасту оградку вгорі й дві вежки по боках, покриті фігуристим гонтом. А у вежках віконечка з червоними й синіми шибками. Все таке модне.

— А на ганку, сподіваюся, різьблені поруччя?

— Так.

— І з дашка над ганком звисає різьблення?

— Так. Ти, мабуть, бачив такий будинок.

— Бачив, але не в Швейцарії. Швейцарці — дуже розумний народ і вельми чутливі на красу в архітектурі. Ти й справді хочеш будинок у такому роді?

— О так!

— Я гадав, що спілкування зі мною позитивно вплине на твій смак. Але чому не будинок у креольському стилі або колоніальному, з шістьма білими колонами?

— Я ж кажу тобі, що не хочу, щоб він був бридкий і старомодний. А всередині нехай будуть червоні шпалери на стінах і червоні оксамитові портьєри над усіма розсувними дверима, і щоб скрізь були дорогі меблі з горіхового дерева, а на підлозі розкішні м'які килими і... Ох Рете, таж усі позеленіють від заздрощів, коли побачать наш будинок!

— А чи конче треба, щоб нам усі заздрили? Хоча, як тобі цього хочеться, нехай зеленіють. Тільки чи не спадало

тобі на думку, Скарлет, що це певний несмак — так марнотратно опоряджати будинок, коли всі навкол'о в убозтві?

— А я цього хочу,— вперто заявила вона.— Я хочу, щоб усім моїм недоброзичливцям аж закрутило в носі. І ми влаштовуватимемо великі прийоми, щоб усі городяни стали шкодувати, що говорили про мене всяку гидоту.

— Але хто ж тоді приходитиме на наші прийоми?

— Та всі, а як же інакше?

— Сумніваюся. Стара гвардія помирає, але не здається.

— Ох Рете, це все порожні слова! Коли маєш гроші, всім ти любий.

— Тільки не південцям. Грошовитому спекулянтові важче пробитися до порядних віталень у місті, ніж верблюдові пролізти крізь вушко голки. А щодо пристібаїв — цебто мене з тобою, моя крихітко,— то нам ще поталанить, якщо люди не плюватимуть нам услід. Але коли вже ти так хочеш спробувати, я тебе підтримаю, люба, і вельми буду тішитись, як ти поведеш свою кампанію. А оскільки ми завели мову про гроші, дозволь, я з'ясую тобі деякі речі. Ти матимеш стільки грошей на будинок, скільки потребуватимеш, і на всякі там свої фанаберії також. І якщо ти любиш коштовності, то матимеш і їх, тільки вибиратиму я сам. У тебе такий прегидкий смак, моя крихітко. І все, що ти схочеш для Вейда та Елли. А якщо у Вілла Бентіна будуть клопоти з бавовною, я залюбки підтримаю таку любу тобі плантацію в окрузі Клейтон. Це досить порядно, еге ж?

— О так! Ти дуже щедрий.

— Але слухай уважно. Ані одного цента на крамницю і ані одного цента на ці твої скіпкові тартаки.

— Ох,— не стрималася Скарлет і посмутніла. Увесь медовий місяць вона мізкувала над тим, як витягти з нього тисячу доларів, потрібних їй на купівлю ще п'ятдесяти футів землі для розширення складу деревини.

— Мені здавалося, що ти завжди похвалявся широтою поглядів і що тебе не обходять людські поговори про мої ділові інтереси, аж, виявляється, ти такий самий, як і решта чоловіків,— боїшся, щоб люди не сказали, що в нашій родині я верховода.

— Ніколи й ні в кого не виникне сумніву щодо того, хто верховодить у родині Батлерів,— протягло мовив Рет.— А що дурні скажуть, мене не цікавить. Коли хочеш знати, то я так погано вихований, що пишаюся, маючи кмітливу жінку. Я хочу, аби ти й далі заправляла своєю крамницею і тартаками. Вони належать твоїм дітям. Коли Вейд вирос-

те, йому не дуже приємно буде лишатись на утриманні вітчима, і він зможе перебрати на себе ці твої заклади. Але мого жодного цента не піде ні на крамницю, ні на тартаки.

— Чому?

— Тому що я не збираюся своїм коштом утримувати Ешлі Вілкса.

— Ти знову своєї?

— Ні. Але ти спитала про мої мотиви, і я тобі пояснив. І ще одна річ. Не гадай собі, ніби зможеш обдурювати мене з рахунками на свої вбрання та на ведення дому, щоб у такий спосіб заощадити грошей на купівлю зайвих мулів або ще одного тартака для Ешлі. Я пильно стежитиму за твоїми видатками, а що скільки коштує, я вже знаю. Ой, та не вдавай з себе таку ображену. Ти на це здатна. На тебе це цілком схоже. Я взагалі думаю, що ти на будь-що здатна, коли йдеться про Тару або Ешлі. Щодо Тари, то я не заперечую. Але Ешлі я рішуче викреслюю. Я попускаю віжки, моя крихітко, однак не забувай, що в мене є вуздечка й остроги.

РОЗДІЛ XLIX

Місіс Елсінг наставила вуха у бік холу. Почувши, як хода Мелані завмерла в кухні, де стукіт тарілок та подзенькування срібла засвідчили наближення почастунку, вона обернулась і тихенько заговорила до дам, які з швацькими кошиками на колінах сиділи кружка у вітальні.

— Я особисто не збираюся складати візитів до Скарлет ані тепер, ані коли-будь у майбутньому,— заявила вона, і її холодне елегантне обличчя стало ще холоднішим.

Решта членів жіночого «Швацького гуртка для конфедератських удів та сиріт» тут-таки відклали голки і ще ближче зсунули крісла на коліщатах. Усім дамам страшенно кортіло поговорити про Скарлет і Рета, але присутність Мелані унеможливлювала це. Молоде подружжя щойно напередодні повернулося з Нового Орлеана й оселилося у весільному номері готелю «Національ».

— Г'ю каже, що я повинна скласти візит чемності до капітана Батлера, бо той урятував йому життя,— вела далі місіс Елсінг.— А бідна Фенні з ним заодно і збирається теж піти. Я їй сказала: «Фенні, таж Томмі, якби не Скарлет, зовсім би не загинув. Іти до неї з візитом — це образа його пам'яті». А Фенні не придумала нічого кращого, як відказати: «Мамо, я йду з візитом не до Скарлет, а до

капітана Батлера. Він зробив усе можливе, аби його врятувати, і зовсім не винен, що йому не пощастило».

— Ну й дурна ж ця молодь! — вигукнула місіс Меррівезер.— Іти з візитами, теж мені! — Вона обурено випнула свої пишні перса, пригадавши, як нецеремонно Скарлет відкинула її пораду не одружуватися з Ретом.— Моя Мейбел така сама дурна, як і ваша Фенні. Вона каже, що вони з Рене теж складуть їм візит, бо капітан Батлер визволив Рене від шибениці. А я їй кажу, що якби Скарлет не виставлялася так, Рене б нічого й не загрожувало. Татусь Меррівезер і собі лаштується з візитом і плете язиком, як несповна розуму: каже, що вдячний цьому пройдисвітові, хоч би я й думала інакше. Їй же Богу, відколи мій старий побував у закладі цієї Вотлінг, поводиться він геть непоштиво. Іти з візитами, теж мені! Хто як хто, а я вже нізащо не піду. Одружившись із таким чоловіком, Скарлет поставила себе поза товариством. Він був нестерпний ще тоді, як спекулював у роки війни й збивав гроші на нашому недоїданні, але тепер, коли злигався з саквояжниками та пристібаями, коли заприятелював... атож, заприятелював з цим гидким мерзотником, губернатором Буллеком... Іти з візитами, теж мені!

Місіс Боннел — пухкенька темноволоса жіночка з веселим обличчям — зітхнула.

— Вони лише один раз завітають до них просто задля ввічливості, Доллі. Я не певна, чи слід їх за це ганити. Наскільки я чула, всі чоловіки, що брали участь у тому наїзді, збираються завітати, і, гадаю, вони мають рацію. Але мені якось аж не віриться, що Скарлет — дочка своєї матері. Я ж разом з Еллен Робійяр ходила до школи в Саванні, вона була наймиліша з усіх дівчаток, і я її дуже любила. Якби ж то її батько не затявся на тому, щоб вона не одружувалася зі своїм кузеном Філіппом Робійяром! Власне, той хлопець не був такий уже й поганий — просто йому, як і взагалі хлопцям, треба було переказитись. А от Еллен поквапилась і вийшла за О'Гару, що був уже в літах, тож і народила таку дочку, як Скарлет. Та хоч би там що, а я мушу-таки раз їх відвідати в пам'ять про Еллен.

— Сентиментальні дурощі! — переконано пирхнула місіс Меррівезер.— То це ви, Кітті, збираєтесь іти з візитом до жінки, яка вийшла надто заміж, коли ще не минуло й року після смерті чоловіка? До жінки...

— І це ж через неї, по суті, загинув містер Кеннеді,— не дала їй договорити Індія. Голос її звучав холодно й терпко.

Думаючи про Скарлет, вона ледве стримувала себе, щоб бути чемною, бо завжди, завжди пригадувала собі Стюарта Тарлтона.— Я вже давно мала підозру, що її з цим Батлером щось пов'язувало й до загибелі містера Кеннеді.

Не встигли дами отямитись від подиву, викликаного такою заявою, та ще й з уст неодруженої панночки, як у дверях з'явилася Мелані. Захоплені своїми пересудами, вони не почули її легкої ходи, і тепер перед господинею дому мали вигляд школярок, яких застукала на гарячому вчителька. До того всього вразила їх і зміна в обличчі Мелані. Вона вся спаленіла з праведного обурення, завжди лагідні її очі пломеніли вогнем, ніздрі тремтіли. Ніхто ще ніколи не бачив Мелані обуреною. Жодна з цих дам і не уявляла, що вона вміє гніватись. Вони всі любили її, але вважали найніжнішою, найпотульнішою з молодих жінок, сповненою пошани до старших і цілком позбавленою власної думки.

— Як ти смієш так говорити, Індіє? — запитала Мелані тихим тремтячим голосом.— До чого ти докотилася зі своїми ревнощами? Мала б трохи сорому!

Індія поблідла, але голови не схилила.

— Я від жодного слова свого не відмовлюся,— відповіла вона коротко. А сама тим часом напружено думала.

«Чи й справді це я ревную?» — промайнуло в неї. Але хіба згадки про Стюарта Тарлтона, і про Душку, в якої Скарлет відбила Чарлза, не давали їй досить підстав для ревнощів? Чи ж не мала вона досить підстав ненавидіти Скарлет, особливо тепер, коли підозрювала, що вона якимось чином затягла в свої тенета й Ешлі? Вона думала: «Багато що я могла б розповісти тобі про Ешлі й безцінну твою Скарлет». Індія розривалася між бажанням уберегти брата своєю мовчанкою і вивільнити його з тих тенет, виклавши власні підозри Мелані й усьому світові. Це примусило б Скарлет відступитися від Ешлі. Але з цим ще треба було почекати. Вона не мала ніяких доказів, самі лише підозри.

— Я від жодного слова не відмовлюся,— повторила вона.

— В такому разі я дякую долі, що ти більше не живеш під моїм дахом,— промовила Мелані крижаним тоном.

Індія схопилась на рівні, червона барва залила її блідаве обличчя.

— Мелані, ти... ти моя невістка... ти ж не сваритимешся зі мною через цю безпутну...

— А Скарлет теж моя невістка,— відказала Мелані, дивлячись просто в очі Індії, як зовсім чужій людині.— І дорожча мені за рідну сестру. Якщо ти забула, скільки вона зробила мені добра, то я ні. Скарлет сиділа біля мого ліжка під час усієї облоги, хоча могла б поїхати додому, адже навіть тітонька Туп утекла тоді до Мейкона. Вона допомогла мені при пологах, коли янкі були під Атлантою, і морочилася зі мною й Бо всю цю страшну дорогу до Тари, коли могла залишити мене тут у шпиталі на поталу янкі. І доглядала мене, й годувала, хоч сама насилу стояла на ногах з виснаги й голоду. А що я була хвора й слаба, мені дали найкращий матрац у Тарі. І коли я звелася на ноги, мені віддали єдину цілу пару взуття. Ти, Індіє, можеш і забути це все, але я не можу забути. І коли Ешлі повернувся додому, слабосилий, зневірений, без домівки, без цента в кишені, вона прийняла його в дім, як рідна сестра. І коли ми думали, що доведеться виїхати на Північ, і у нас розривалося серце, що муситимем покинути Джорджію, Скарлет з доброї своєї волі взяла Ешлі управителем на власний тартак. А капітан Батлер, щира душа, врятував Ешлі життя. Звісно, що Ешлі не може мати ніяких претензій до нього! А я вдячна, всією душею вдячна Скарлет і капітанові Батлеру. Але ти, Індіє! Як ти можеш забути все, що Скарлет зробила для мене й Ешлі? Як ти можеш так дешево цінувати братове життя, щоб ганьбити людину, яка його врятувала? Та якби ти впала навколішки перед капітаном Батлером і Скарлет, і того було б мало!

— Але ж, Меллі,— рішуче втрутилась місіс Меррівезер, уже встигнувши прийти до тями,— так не годиться розмовляти з Індією.

— А що ви́ сказали про Скарлет, я теж чула! — скрикнула Мелані, крутнувшись до тілистої матрони з виглядом дуелянта, що, витягши лезо з одного подоланого супротивника, запекло накидається на другого.— І вас чула, місіс Елсінг! Що ви думаєте про неї у своїх дрібненьких душах — мене не цікавить, це ваша справа. Але що ви кажете про неї у моєму домі й у моїй присутності, це вже моя справа. Тільки як ви можете не те що говорити, а навіть думати про неї таку бридоту? Невже ваші чоловіки такі байдужі вам, що ви радше бачили б їх мертвими, ніж живими? Невже ви не відчуваєте вдячності до людини, яка врятувала їм життя, і то ризикуючи своїм власним? Адже янкі запросто могли запідозрити, що він входить до клану, і тоді вся правда вийшла б назовні! І його тоді повісили б.

Але він поставив на карту своє життя задля ваших чоловіків. Задля вашого тестя, місіс Меррівезер, і вашого зятя, і двох ваших небожів. І задля вашого брата, місіс Боннел, і ваших сина й зятя, місіс Елсінг. Невдячні, ось які ви! І я вимагаю, щоб ви всі вибачилися переді мною.

Місіс Елсінг була вже на ногах; міцно стиснувши губи, вона хапливо запихала своє шитво до кошика.

— Якби хтось мені сказав, що ти можеш стати такою невихованою, Меллі... Ні, я не вибачатимуся, Індія правду сказала. Скарлет — легкодумна, безпутна жінка. Я не можу забути, як вона поводилася під час війни. І не можу забути, що, розжившись трохи на гроші, вона повелася як біла голодранка...

— Ви не можете забути того,— відрубала їй Мелані, беручись під боки своїми малими кулачками,— що вона вигнала Г'ю, коли він виявився нездатним заправляти тартаком.

— Меллі! — хором зойкнули дами.

Місіс Елсінг високо закинула голову й рушила до виходу. Уже взявшись за кулясту ручку дверей, вона зупинилася й обернулась.

— Меллі,— промовила вона, і голос її злагіднів,— голубонько, ти краєш мені серце. Я була найближчою подругою твоєї матері й допомагала докторові Міду, коли ти приходила на світ, і я любила тебе, як рідну дитину. Якби це якась поважна справа, то, може, мені було б не так тяжко чути твої слова. Та коли йдеться про таку жінку, як Скарлет О'Гара, що здатна накапостити й тобі, як і кожному з нас...

На очі Мелані навернулися сльози при перших словах місіс Елсінг, але обличчя її спохмурніло, коли літня дама скінчила.

— Я хочу, щоб ви знали,— промовила Мелані,— що та з вас, котра не відвідає Скарлет, може ніколи не приходити й до мене.

Почувся шемріт збуджених голосів, і дами збентежено посхоплювалися з місця. Місіс Елсінг впустила на підлогу швацького кошика й вернулась до вітальні, а штучна її гривка зсунулась набік.

— Я не згодна з цим! — скрикнула вона.— Не згодна! Ти просто не при пам'яті, Меллі, і не відповідаєш за свої слова. Ми й далі будемо приятельками, ти і я. І я не дозволю, щоб ця справа посварила нас.

Місіс Елсінг заллялася слізьми, і Мелані, сама не тямля-

чи як, опинилася в її обіймах, але й, схлипуючи, твердила, що не відступиться від своїх слів. Кілька інших дам також вибухнули плачем, а місіс Меррівезер, гучно сякаючись у хустинку, пригортала водночас місіс Елсінг і Мелані. Тітонька Туп, нажахано спостерігаючи всю цю сцену, раптом осіла на підлогу й по-справжньому зімліла, що траплялося з нею вкрай рідко. Серед загальних сліз, метушні, поцілунків, пошуків нюхальної солі та бренді тільки одне обличчя лишалося незворушним, одні очі лишалися сухими. Коли Індія Вілкс вийшла з будинку, ніхто й не помітив.

Дідок Меррівезер, зустрівши кількома годинами пізніше дядечка Генрі Гамільтона в салуні «Модне дівча», переповів йому цю ранкову пригоду. Зробив він це з неабияким задоволенням, радий, що у когось вистачило духу втерти носа його грізній невістці.

— Ну й чим же скінчила ця зграя дуреп? — роздратовано поцікавився дядечко Генрі.

— З певністю я не знаю,— відповів старий,— але виглядає на те, що Меллі в цьому забігові ловко їх обійшла. Закладаюся, що всі вони, бодай по разу, а відвідають Батлерів. Люди, Генрі, вельми поважають вашу небогу.

— Меллі — наївнячка, а дами мають рацію. Скарлет — добра пташка, і я досі не можу збагнути, з якої речі Чарлі був одружився з нею,— понуро пророк дядечко Генрі.— Проте Меллі певною мірою теж має рацію. Родини тих чоловіків, яких урятував капітан Батлер, повинні хоча б з чемності скласти їм візит. Коли хочете знати, то я, власне, не маю нічого проти Батлера. Рятуючи наші шкури в ту ніч, він повівся як порядна людина. А от Скарлет — ця сидить мов реп'ях у мене під хвостом. Надто велика вона спритнюга, і сама ж на цьому й потерпає. А проте я завітаю до них. Пристібайка чи ні, але Скарлет зрештою мені родичка. Я сьогодні ж таки й сходжу.

— І я з вами, Генрі. Доллі знавісніє, почувши, що я пішов туди. Стривайте-но, я смикну ще разочок.

— Ні, вип'ємо в капітана Батлера. Хоч би там як, але напої у нього завжди добрі.

*

Рет сказав, що стара гвардія ніколи не здається, і мав слушність. Він розумів, як мало важать ті нечисленні візити до них, і розумів, чим їх викликано. Перші завітали родини чоловіків, які брали участь у тому невдалому наїздові

клану, однак майже ніхто не повторив свого візиту. І ні від кого з них Батлер не почув запросин у гості.

Рет сказав, що вони й по одному разу не прийшли б, якби не страх перед Мелані. Звідки у нього взялася ця думка, Скарлет не знала, але відкинула її з цілковитою зневагою. Бо який там вплив могла мати Мелані на осіб такого крою, як місіс Елсінг чи місіс Меррівезер? А що вони більше не заходили до них, її мало цікавило,— власне, вона ледве чи й завважила їхню відсутність, бо в їхніх готельних покоях роїлося безліч гостей іншої породи. Корінні атлантці називали їх «новими людьми», але частіше вживали дещо експресивнішого виразу.

Багато таких «нових людей» оселилося в готелі, дожидаючи, як Рет і Скарлет, поки добудують їхні будинки. Ці новоприбульці були веселі й заможні і подібно до Ретових приятелів з Нового Орлеана — вишукано вдягнені, легкі на тринькання грошей і не дуже охочі розводитися про своє минуле. Всі вони належали до республіканців, а до Атланти їх привели «ділові зв'язки з урядом штату». В чому саме полягали ці зв'язки, Скарлет не знала, та й не цікавилась.

Рет міг би просвітити її в цьому плані: ділові інтереси їхні були такі самі, як і в канюків, що накидаються на мертвечину. Вони нюхом чули здалеку смерть і несхибно злітались сюди звідусюди, щоб насититись. Джорджіанці вже були не при владі у своєму штаті, Джорджія лежала безсила, і всіляких авантюрників тут кишма кишіло.

Дружини знайомих Ретові пристібаїв та саквояжників цілими гуртами сходилися до них на гостину, так само як і «нові люди», з якими Скарлет запізналася, спродуючи їм деревину на спорудження будинків. Рет сказав, що коли вже вона має з ними ділові зв'язки, то повинна й приймати їх, і після перших їхніх відвідин вона дійшла висновку, що з ними навіть цікаво. Вони гарно вбиралися, ніколи не заводили балачок про війну й скрутні часи, а обмежувались розмовою про останні моди, скандальні пригоди та гру у віст. Скарлет ніколи раніше не брала карт до рук, але тепер залюбки приохотилася до вісту, зробившись невдовзі непоганим гравцем.

Коли тільки вона бувала у себе в номері, там завжди збиралася компанія гравців у віст. Щоправда, тепер вона не часто сиділа у себе: майже всю її увагу поглинало будівництво власного будинку, і їй було не до гостей. У ці дні Скарлет не дуже обходило, відвідує її хто чи ні. Свої товариські забави вона хотіла відкласти до тієї пори, коли

дім добудують і вона стане господинею найбільшої в Атланті оселі й уряджатиме найвишуканіші в місті прийоми.

Протягом довгих теплих днів вона приглядалась, як велично постає її будинок з червоного каменю, критий сірим гонтом, як він підноситься над усіма іншими будинками Персикової вулиці. Забувши про свою крамницю й тартаки, вона мало не весь час проводила на будівельній ділянці — сперечалася з теслями, заводилася з мулярами, докучала підрядникові. Стіни швидко росли і, дивлячись на них, вона з задоволенням думала, що після закінчення цей будинок буде найпросторіший і найгарніший на все місто. Він матиме імпозантніший вигляд, ніж навіть поблизький особняк Джеймса, недавно придбаний під офіційну резиденцію губернатора Буллека.

Поруччя й карнизи в губернаторовій резиденції прикрашало вигадливе різьблення, але його й порівняти не можна було з мереживним плетивом будинку Скарлет. Губернаторів особняк мав бальну залу, однак вона здавалася завбільшки в більярдний стіл проти величезної палати для бенкетів, яка займала весь третій поверх у Скарлет. І взагалі в домі Скарлет усього було більше, ніж у губернаторовому особняку, та й у будь-якому іншому будинку Атланти — більше бань, колон і веж, більше балконів і громовідводів, більше вікон з кольоровими шибками.

Довкола будинку простягався кружганок зі сходинками з усіх чотирьох боків. На широкому подвір'ї стояли масивні чавунні лавки, чавунна альтанка, споруджена, як запевняли Скарлет, у чисто готичному стилі й названа модним слівцем «бельведер», а також дві чавунні статуї — одна оленя, а друга дога, здорового, як шотландський поні. Для Вейда й Елли, трохи приголомшених розмірами, пишнотою і модною на той час затемненістю нової їхньої домівки, ці двоє металевих звірят були єдиною відрадою.

Всередині будинок опорядили так, як того воліла Скарлет: грубі червоні килими на всю підлогу, портьєри з червоного оксамиту, всюди найсучасніші меблі з чорного полірованого горіха, оздоблені різьбленням де тільки можна і оббиті такою ковзькою тканиною з кінського волосу, що дамам доводилося сідати якомога обережніше, щоб не з'їхати на підлогу. Скрізь на стінах були дзеркала, а у простінках стояли трюмо, всі в золочених рамах — Рет якось недбало зауважив, що цих свічад було так багато, як у закладі Кралі Вотлінг. Поміж ними висіли гравюри, взяті у важкі рами, деякі завдовжки у вісім футів — їх Скарлет

спеціально замовила в Нью-Йорку. Самі стіни були покриті дорогими темними шпалерами, а коли ще врахувати висоту стелі й вишневого кольору плюшеві штори на вікнах, то нічого дивного, що сонце майже не потрапляло всередину й у кімнатах завжди панувала напівсутінь.

Коротше кажучи, будинок цей таки вражав, і Скарлет, ступаючи по м'яких килимах, занурюючись у глибокі пуховики на ліжках, згадувала холодну підлогу й прості сінники Тари і почувала себе неабияк задоволеною. На її думку, це був найгарніше й найвишуканіше умебльований будинок з усіх, які вона бачила, хоч Рет казав, що він моторошний. Але якщо їй подобається в ньому, хай так і буде.

— Незнайомець, котрий нічого про нас не знає, з першого погляду на цей будинок зрозуміє, що збудовано його на нечисті гроші,— зауважив Рет.— Ти ж знаєш, Скарлет,— неправедно нажите нічого доброго не дає, і наш будинок підтверджує цю істину. Тільки скоробагатько міг поставити собі таку озію.

Але Скарлет, яку розпирали гордощі й щастя, яка вже снувала плани про розкішні прийоми, коли вони облаштуються в цьому домі, тільки смикнула його пустотливо за вухо й мовила:

— Дурниці! Вигадуєш казна-що!

Тепер вона вже переконалася, що Рет полюбляє збивати з неї пиху і може зіпсувати всю насолоду, якщо прислухáтись до його кпинів. Якби всерйоз брати Рета, то довелося б з ним сваритись, а це її не дуже приваблювало, бо завжди в таких випадках його опинялося зверху. Отож вона по змозі не звертала уваги на Ретові слова, а коли вже й мусила вúслухати, намагалася обернути їх на жарт. В усякому разі, перший час.

Упродовж медового місяця та й майже до кінця проживання в готелі «Національ» стосунки їхні були цілком дружні. Але тільки вони перебралися до нового будинку і Скарлет почала заводити нових друзів, між ними двома почалися гострі сварки. Ненадовго щоразу, бо з Ретом інакше й не можна було, коли він лишався байдужісіньким до її запальної мови, а виждавши слушну хвилину, шпигав у найдошкульніше місце. І призвідцем колотнеч виступала саме Скарлет, а не Рет. Він лише виголошував свою недвозначну думку про Скарлет, про її поведінку, про те, як вона порядкує в домі та яких приятелів заводить. І декотрі з його тверджень були такі, що їх не можна було знехтувати або сприйняти як жарт.

Приміром, коли вона вирішила змінити вивіску «Крамниці Кеннеді» на щось більш ефектне й попросила Рета подумати над цим, той запропонував назвати її «Універсальна храмниця», запевнивши, що так буде солідніше й цілком відповідатиме широкому виборові товарів у торгівельному закладі. Скарлет здалося, ніби нова назва досить приваблива, і вона вже встигла й напис замовити, коли Ешлі Вілкс ніяково пояснив їй, що це звучатиме трохи по-блюзнірському. Скарлет тоді страшенно розсердилась на Рета, а він розреготався, та й тільки.

І ще був клопіт з Мамкою. Вона як затялася зразу, так і не відступала від своєї думки, що Рет «мул у кінській збруї». Ставилась вона до нього з чемністю, але холодно. Звертаючись, завжди казала «кап'тане Батлер» і ніколи — «містер Рет». Вона навіть не зробила реверансу, коли Рет подарував їй червону нижню спідницю, й ні разу не одягла її. Еллу й Вейда вона тримала якомога далі від Рета, дарма що Вейд був у захваті від «дядечка Рета», та й Ретові малий явно подобався. Але замість звільнити Мамку або принаймні поставити її на місце, Рет виявляв до неї якнайбільшу повагу й був з нею гречніший, ніж з новими приятельками Скарлет. Ба навіть зі Скарлет він не був такий гречний, як з Мамкою. Він кожного разу просив у Мамки дозволу, коли возив Вейда на прогулянку, і радився з нею, яку ляльку купити Еллі. А Мамка тільки й того, що була з ним чемна.

Скарлет гадала, що Рет як господар дому мав би бути суворіший до Мамки, але він лише сміявся з її слів і казав, що Мамка якраз і є справжній господар у домі.

Раз він розлютив Скарлет, байдужісінько заявивши, що за кілька років вона опиниться в дуже прикрому становищі, коли панування республіканців у Джорджії скінчиться і демократи знову переберуть владу.

— Коли демократи матимуть більшість у законодавчих зборах і свого губернатора, це твоє вульгарне республіканське товариство виженуть звідси в три вирви, й усі вони знов підуть прислуговувати по шинках та вигрібати помийні ями, де їм і місце. А ти залишишся з носом, бо у тебе не стане приятелів ні з того, ні з того табору. Але хай собі, не мороч голови майбутнім.

Скарлет засміялася на ці слова, бо й мала підстави, адже Буллек на той час цілком певно сидів у губернаторському кріслі, в законодавчих зборах штату перебувало двадцять сім негрів, а тисячі демократів у Джорджії були позбавлені виборчого права.

— Демократи ніколи не вернуться. Вони тільки злостять янкі й віддаляють тим самим день, коли могли б вернутися до влади. Вся їхня робота — це гучні слова й нічні виправи ку-клукс-клану.

— Ні, вони вернуться. Я знаю південців. І знаю джорджіанців. Вони люди вперті й затяті. Якщо їм доведеться наново воювати, щоб вернути собі владу, вони й на це підуть. Якщо їм доведеться за прикладом янкі скуповувати негритянські голоси, і на це вони підуть. І якщо їм доведеться за прикладом янкі залучити до голосування десять тисяч покійників, то всі до одного трупи з кладовищ у Джорджії з'являться до виборчих урн. Справи неминуче зійдуть на пси під милостивим проводом нашого доброго друга Руфеса Буллека, і Джорджія неодмінно його виблює.

— Та не вживай таких вульгарних слів, Рете! — скрикнула Скарлет.— Ти говориш так, ніби я не була б рада поверненню демократів! А це ж неправда. Я б дуже зраділа, якби вони вернулися. Гадаєш, мені приємно дивитись, як усюди товчуться оці солдати, нагадуючи про той час, коли... гадаєш, мені приємно... Я ж усе-таки родом із цього штату! Мені б дуже хотілося, щоб вернулися демократи. Та вони не зможуть вернутись. Ніколи. А якби навіть вони й вернулися, чим би це зашкодило моїм новим знайомим? Гроші ж у них так і залишаться, хіба ні?

— Залишаться, якщо вони зуміють їх утримати. Але я сумніваюся, щоб кому-небудь з них вистачило грошей більш як на п'ять років, коли вони так їх тринькають. Легко прийшло — легко й піде. Ці гроші не дали їм нічого доброго. Так само, як і мої гроші тобі. Вони ж не перетворили тебе на конячку, моя чарівна мулице, правда?

Сварка, що виникла після цих його слів, тривала більше тижня. Скарлет чотири дні супилася, мовчазністю своєю натякаючи, що йому треба вибачитись, а далі Рет узяв і поїхав до Нового Орлеана, забравши з собою, попри Мамчині протести, Вейда, і пробув там, допоки роздратування Скарлет уляглося. Однак гіркота, що вона не змогла його упокорити, так і лишилася у неї в душі.

Коли Рет повернувся з Нового Орлеана, холодний і незворушний, Скарлет як могла приборкала в собі злість, закинувши її на задвірки пам'яті,— мовляв, «подумаю про це колись опісля». Їй неохота була зараз сушити собі голову чимось неприємним. Усю по вінця її переповнювала радість першого прийому, який вона збиралася влаштувати в новому будинку. Це мав бути пишний бенкет аж до ранку,

з пальмами у діжках, з оркестром, із запнутими полотном верандами, з такою вечерею, що на саму думку про неї набігала слинка в роті. Запросити на цей прийом Скарлет хотіла всіх своїх знайомих в Атланті — як давніх, так і нових, тих чарівних людей, з якими вона заприязнилася, повернувшись із весільної подорожі. Збуджена приготуваннями до прийому, вона трохи забула про ущипливі Ретові зауваги і почувала себе щасливою — такою щасливою, як ще ніколи за кілька останніх років.

Це ж така втіха бути багатою! Приймати гостей і не рахуватися з кожним центом! Купувати найдорожчі меблі, вбрання, харчі й ніколи не думати про рахунки! Як чудово було мати змогу посилати чеки на чималу суму обом тітонькам, Полін і Юлейлії, до Чарлстона, а Віллові до Тари! Ой, і які ж дурні заздрісники ті, що твердять, ніби гроші — це не все! І як глибоко помиляється Рет, коли каже, що гроші не дали їй ніякої користі!

*

Картки з запрошеннями Скарлет розіслала всім своїм друзям та знайомим, давнім і новим, навіть тим, яких не любила. Не проминула навіть місіс Меррівезер, що повелася просто негречно, коли завітала до Скарлет у готель «Національ», або місіс Елсінг, що взагалі ставилась до неї вкрай холодно. Запросила вона й місіс Мід та місіс Вайтінг, хоч вони й недолюблювали її і цим запрошенням, очевидячки, були поставлені в скрутне становище, бо не мали відповідних туалетів для такого розкішного прийому. Ці вхідчини у домі Скарлет, або «посиденьки», як тоді повелося називати подібні вечірні розваги, щось проміжне між вечірками й балами, були найпишнішим світським зібранням за весь час існування Атланти.

Того вечора дім і завішаний полотнами кружганок заповнили гості, що пили її пунш із шампанського, споживали її пиріжки й устриці під соусом, танцювали під звуки оркестру, старанно заслоненого шерегом пальм та фікусів. Але не було серед них тих, кого Рет іменував «старою гвардією», окрім Мелані й Ешлі, тітоньки Туп та дядечка Генрі, подружжя Мідів та дідка Меррівезера.

Багато хто зі «старої гвардії», хоч із скрипом у душі, вирішив був прийти на ці «посиденьки». Одні з поваги до Мелані, інші тому, що відчували вдячність до Рета за врятування життя чи їм самим, чи їхнім родичам. Але за два дні перед прийомом Атлантою прокотився поголос, що

до Скарлет запрошено й губернатора Буллека. «Стара гвардія» засвідчила свій осуд зливою карток, які посипалися на Скарлет з висловами жалю, що вони не можуть прийняти її люб'язного запрошення. А невеликий гурт давніх приятелів, що таки з'явилися, знічено, але рішуче покинув її дім ту ж хвилину, коли на порозі показався губернатор.

Ця образа з їхнього боку так приголомшила й розлютила Скарлет, що вся насолода від прийому геть пропала. Це ж готувалися такі добірні «посиденьки»! Вона стільки любові вклала в підготовку вечора, а тут майже нікого не було з давніх приятелів, і зовсім нікого — з давніх ворогів, яких мала б вразити пишнота її дому. Коли останній гість відбув на світанні, вона була б розплакалася і забилась в істериці, якби не боялася, що Рет вибухне реготом, що в його сміхотливих чорних очах вона прочитає: «А не казав я?», хоч він, може, і не вимовить цих слів уголос. Отож вона як могла приборкала гнів і вдала, ніби їй байдужісінько.

Лише на другий день перед Мелані вона дозволила собі спалахнути.

— Ти образила мене, Мелані Вілкс, а через тебе завдали мені образи й Ешлі, й усі інші! Ти ж добре знаєш, що вони не пішли б додому так рано, якби ти їх не потягла. Я ж усе бачила! Тільки-но я рушила з губернатором Буллеком у твій бік, як ти чкурнула геть, мов заєць!

— Я не вірила... Я не могла повірити, що він і справді буде в тебе,— відповіла Мелані з нещасним виглядом.— Хоч усі й казали...

— Усі? Отож усі базікали й пліткували про мене, так? — у нестямі вигукнула Скарлет.— Ти хочеш сказати, що теж не прийшла б, якби знала, що у мене буде губернатор?

— Так, не прийшла б,— тихо мовила Мелані, дивлячись долі.— Дорогенька, я просто не змогла б прийти.

— А згоріли б вони синім полум'ям! Отже, й ти завдала мені тяжкої образи, як вони всі!

— Ради Бога! — скрикнула щиро засмучена Меллі.— Я зовсім не хотіла справити тобі прикрість. Ти ж мені як сестра, дорогенька, ти вдова мого Чарлі й...

Вона несміливо поклала руку Скарлет на плече. Але та скинула її, ревно шкодуючи, що не може визвіритись на зовицю, як, бувало, визвірявся на когось Джералд у нападі шалу. Мелані, однак, витримала її гнівний спалах. І, дивлячись на сповнені люті зелені очі Скарлет, вона випростала

свої тендітні плечі й пройнялась таким почуттям гідності, що аж дивно було при її дитинній постаті та обличчі.

— Мені жаль, що тобі це неприємно, моя люба, але я не можу спілкуватися з губернатором Буллеком або з будь-ким із республіканців та пристібаїв. І я не хочу бачитися з ними ані в твоєму домі, ані деінде. Навіть коли мені доведеться... навіть коли...— Мелані напружено шукала, яке б таке найгостріше слово сказати.— Навіть коли доведеться показати себе нечемною.

— То це ти ганиш моїх друзів?

— Ні, люба. Але вони твої друзі, а не мої.

— Ти ганиш мене, що я приймаю губернатора у себе в домі?

Приперта до муру, Мелані, однак, мужньо витримала погляд Скарлет.

— Дорогенька, коли ти щось робиш, то маєш на це достатні підстави, а я люблю тебе й довіряю тобі, і не маю права тебе ганити. І нікому не дозволю тебе ганити в моїй присутності. Але ж, Скарлет! — Раптом гострі слова нестримною лавою ринули з неї, а в тихому її голосі забриніла неприхована зненависть.— Як ти могла забути, що ці люди заподіяли нам? Як ти могла забути про смерть дорогого Чарлі, про підірване здоров'я Ешлі, про спалені Дванадцять Дубів? Ох Скарлет, як ти могла забути того страшного мародера, якого застрелила, коли він схопив швацьку скриньку твоєї матері? Як ти могла забути Шерманових солдатів у Тарі, що забрали навіть нашу білизну?! І мало не спалили дім, і хотіли вкрасти шаблю мого батька! Ох Скарлет, це ж ті самі люди, що грабували нас, мордували й полишали на голодну смерть, а ти запрошуєш їх до себе на прийом! Ті самі, що настановили чорношкірих над нами, що окрадають нас і позбавили наших чоловіків права голосу! Я не можу цього забути. І не забуду ніколи. І не допущу, аби мій Бо забув, і навчу моїх онуків ненависті до цих людей, і навіть онуків моїх онуків, якщо Бог дозволить мені так довго прожити! А ти, Скарлет, невже ти могла забути?

Мелані примовкла, переводячи подих, а Скарлет дивилась на неї широко розплющеними очима — гнів її поволі вщухав під впливом тремтячого від обурення голосу Мелані.

— Ти гадаєш, я зовсім дурепа? — нетерпляче скрикнула Скарлет.— Звичайно, я все пам'ятаю! Але це все належить минулому, Мелані. А нам треба по змозі більше взяти

з тих обставин, які ми маємо, і саме цього я й прагну. Губернатор Буллек і дехто з пристойніших республіканців можуть нам у цьому дуже допомогти, якщо з ними як слід поладнати.

— Пристойних республіканців узагалі немає,— відрубала Мелані.— І я не хочу ніякої допомоги від них. І не збираюся брати щось із тих обставин... якщо це пов'язано з янкі.

— Боже милий, але нащо ти так злишся, Меллі?

— Ой! — скрикнула Мелані, в якій раптом наче озвалося сумління.— Ну й розходилася ж я! Скарлет, я зовсім не хотіла ображати тебе або ганити. Кожен мислить по-своєму, і кожному вільно мати свою думку. А тебе, моя дорогенька, я люблю, і ти це знаєш, і хоч би що ти зробила, я своєї думки не зміню. Але ж і ти мене ще любиш, правда? Ти ж не маєш ненависті до мене, ні? Я б не витримала, Скарлет, якби щось таке сталося між нами... після всього того, що ми перетерпіли разом! Скажи мені, що ти не гніваєшся.

— Це все дурниці, Меллі, і нема чого зчиняти бурю у склянці води,— буркнула Скарлет, але не відтрутила руки, якою Мелані обережно обняла її за стан.

— Ну от ми й порозумілися,— зраділа Мелані й докинула тихо: — Я хочу, щоб ми заходили одна до одної, як давніше, дорогенька. Ти тільки попереджуй мене, в які дні у тебе бувають республіканці та пристібаї, і я тоді вже сидітиму вдома.

— А мені байдужісінько, приходитимеш ти до мене чи ні,— сказала Скарлет, одягаючи капелюшка і рвучко кидаючись до дверей. І в цю мить — наче на втіху своєму враженому марнославству — побачила, як болісно скривилось обличчя Мелані.

*

Кілька тижнів після першого прийому Скарлет дуже важко було вдавати, ніби її зовсім не обходить громадська думка. Коли до неї більше ні разу не заходив ніхто з давніх знайомих, окрім Мелані, Туп, дядечка Генрі й Ешлі, коли вони перестали присилати їй запрошення на свої скромні вечірки, Скарлет була щиро ображена й пригнічена. Хіба ж вона не показала, що пускає в непам'ять заподіяну їй кривду, що не держить зла у серці на тих, хто пліткував і оббріхував її? Не могли ж вони не бачити, що вона так само, як і вони, не любить губернатора Буллека, і що тільки

з практичних міркувань мусить бути з ним люб'язна. Ідіоти! Якби всі люб'язніше ставились до республіканців, Джорджія дуже швидко виборсалася б з теперішньої скрути.

Скарлет не усвідомлювала тоді, що одним своїм ударом перетяла назавжди благеньку сув'язь, яка ще єднала її з давніми часами й давніми друзями. Навіть впливу Мелані не вистачило б наново сточити ту тонку, мов павутинка, ниточку. До того ж Мелані, розгублена й вражена до глибини душі, але все-таки вірна Скарлет, і не пробувала допомогти їй. І навіть якби Скарлет захотіла вернутись до колишніх звичаїв і колишніх друзів, це було б уже неможливо. Місто тепер обернулося до неї твердим, наче з граніту витесаним, обличчям. Ненависть, яку збудив до себе Буллеків режим, поширилася й на Скарлет — ненависть, що в ній мало було вогню й шалу, а більше холодної непоступливості. Скарлет злучила свою долю з ворогом, і тепер безвідносно до свого походження й родинних зв'язків опинилася в стані перекинчиків, негролюбів, зрадників, республіканців, ну і пристібаїв.

Деякий час гостро переживаючи все це, Скарлет урешті відчула, що позірна її байдужість переростає у справжню. Вона взагалі ніколи глибоко не замислювалася над перепадами людської поведінки, та й своїми власними вчинками не надто переймалася, коли щось виходило не так. Невдовзі вона махнула рукою на те, якої думки про неї Меррівезери, Елсінги, Вайтінги, Боннели, Міди й подібні до них. Її задовольняло те, що Мелані заходила до неї і приводила з собою Ешлі, а якраз про Ешлі їй найбільше й ішлося. В Атланті знайдуться й інші люди, які охоче буватимуть на її прийомах, люди набагато ближчі їй, ніж ті тупоголові старі квочки. Вона може мати повен дім гостей, коли тільки схоче, і то куди цікавіших і куди краще вбраних, аніж оті набурмосені ригористичні старі дурепи, що так її осуджують.

Люди ці жили віднедавна в Атланті. Декотрі з них належали до давніших знайомих Рета, декотрі спільно з ним брали участь у таємничих аферах, про які Рет висловлювався: «Це звичайні оборудки, моя крихітко». Були серед них подружжя, з якими Скарлет запізналася, мешкаючи в готелі «Національ», були також урядовці з канцелярії Буллека.

Нове оточення Скарлет виглядало досить строкато. Входили до нього такі собі Гелерти, що проживали вже

в кільканадцятьох штатах, і з кожного мусили втікати без оглядки, коли викривалися їхні махінації; Коннінгтони, зв'язки яких з Бюро звільненців в одному віддаленому штаті виявилися надзвичайно прибутковими з огляду на темноту негрів, що їхні інтереси вони буцімто обстоювали; Діли, які успішно збували урядові Конфедерації черевики на картонних підошвах, аж поки врешті довелося їм останній рік війни провести в Європі; Гандони, які значилися в поліційних досьє багатьох міст і при тому спромагалися й далі діставати вигідні контракти у властей різних штатів; Карагени, які почали кар'єру в картярському закладі, а тепер вели гру на більші ставки, за гроші штату будуючи залізницю на папері; Флаерті, що у 1861 році накупили солі по центові за фунт і збили добрі гроші, продавши її по п'ятдесят центів у 63-му; Барти, власники найбільшого публічного дому в північному метрополісі під час війни, а тепер приналежні до найдобірнішого грона саквояжників.

З такими-от людьми найчастіше спілкувалася Скарлет, хоч на більших її прийомах у числі гостей бували й особи культурні та освічені, багато хто пристойного роду. З Півночі до Атланти поряд із саквояжницькими «аристократами» прибували й представники респектабельнішої верстви, приваблені бурхливою діловою активністю міста в цей період відбудови й дальшого розросту. Заможні родини янкі посилали своїх синів на Південь освоювати ці нові для них краї, а офіцери-янкі, вийшовши у відставку, оселялися назавжди в цьому місті, яке їм так важко було завоювати. Чужинці в чужому місті, вони спершу охоче приймали запросини на розкішні бенкети у багатої і гостинної місіс Батлер, але невдовзі переставали в неї бувати. Як порядним людям, їм вистачало короткочасного знайомства з саквояжниками та їхнім урядуванням, щоб перейнятися до них такою самою відразою, яку відчували й уродженці Джорджії. Значна частина цих прибульців стала демократами, вони зробилися ще й ревнішими південцями, ніж самі південці.

З інших знайомих Скарлет деякі залишалися в її колі тільки тому, що десь інде не мали доступу. Їм любіші були б статечні вітальні «старої гвардії», але що ж, як там їх не хотіли бачити! Серед них траплялися навчительки-янкі, що прибули на Південь з бажанням духовно просвітити негрів, а також пристібаї, що вродилися добрими демократами, але після капітуляції перекинулись на бік республіканців.

Важко сказати, яка з цих двох категорій була більш ненависна для місцевих старожилів — непрактичні навчительки-янкі чи пристібаї, хоч імовірніше таки другі. Щодо навчительок, то їх можна було збути словами: «Та й що ти візьмеш з цих негролюбів-янкі? Звісно, їм здається, що негри нічим не згірші, як вони самі!» А от для джорджіанців, які зі шкурних інтересів поробилися республіканцями, не було ніякого виправдання.

«Ми ж можемо жити надголодь. То чому не можете й ви?» — десь отак міркували ті, що належали до «старої гвардії». Багато хто з недавніх воїнів-конфедератів, знаючи, як розпачливо переживають їхні колишні товариші по зброї нужденність власної рідні, досить толерантно ставився до них, коли ті змінювали політичні барви, аби забезпечити матеріально своїх близьких. Але жінки зі «старої гвардії» були невблаганні й непоступливі, і саме вони й становили підпору традиційного соціального устрою. Їхня Благородна Справа, хоч і програна, стала тепер для них дорожчою і ближчою, ніж у пору найвищої своєї слави. Тепер вона зробилася справжнім фетишем. Усе, що її стосувалося, було священним — могили полеглих за неї, поля битв, обстріпані стяги, перехрещені шаблі на стінах, вицвілі листи з фронту, самі ветерани. І ці жінки нізащо не надавали допомоги й не виявляли співчуття недавнім супротивникам, як і не збиралися пускати їх до себе на поріг, а тепер до цих супротивників вони залічили й Скарлет.

У цієї строкатої громади, зведеної докупи силою політичних обставин, лише одне було спільне: гроші. А що більшість із них до війни ніколи не мала в кишені заразом і двадцяти п'яти доларів, то тепер їх пойняла така хіть марнотратства, якої в Атланті ще не бачено.

Відколи республіканці допалися до політичного керма, місто ввійшло у смугу тринькання грошей та самохвальства, коли зовнішня добропристойність лише тоненькою плівкою прикривала вульгарність і зіпсуття. Ніколи раніше межа поміж дуже багатими й дуже бідними не пролягала так виразно. Ті, хто опинився нагорі, ні крихти уваги не приділяли обділеним долею. За винятком, ясна річ, негрів. Цим належалось давати все найкраще. Найкращі школи, й житла, й одежу, й розваги, бо вони були силою в політиці, і кожен негритянський голос щось важив. Що ж до недавно зубожілих городян, то вони могли собі й голодувати, й падати від знемоги серед вулиці — новобагатьків-республіканців це анітрохи не обходило.

На хвилі цієї вульгарності тріумфально пливла вперед Скарлет — молода дружина, сліпучо гарна у своєму елегантному вбранні, захищена від знегод Ретовими грішми. Ця доба якнайкраще їй відповідала — брутальна, розперезана й криклива, повна до несмаку пишно вирядженних жінок, до відрази пишно умебльованих будинків, коли не знали міри в хизуванні коштовностями, кіньми, харчами, напоями. Зрідка задумуючись над цим, Скарлет добре розуміла, що, як на суворі приписи Еллен, жодної з її теперішніх приятельок не можна було б назвати дамою. Але вона вже стільки разів переступала через материні приписи, почавши від того далекого дня, коли у вітальні в Тарі вирішила зробитися Ретовою коханкою, що тепер її не часто мучили докори сумління.

Може, й справді нових її приятелів не можна було б зарахувати до дам і джентльменів у точному розумінні цих слів, але, як і з новоорлеанськими приятелями Рета, з ними було так цікаво! Куди цікавіше, ніж з упокореними й побожними читальниками Шекспіра, друзями з її давнішої атлантської пори. А вона ж — коли не брати до уваги короткого медового місяця — так довго жила, не знаючи втіхи в житті! І такий довгий час не відчувала себе в безпеці! Тож тепер, відчувши себе забезпеченою, вона захотіла танцювати, розважатись, веселитися, смакувати наїдки й добре вино, одягатися в шовки й атласи, вилежуватись на пухових постелях та м'яких канапах. І все це вона й робила. Підохочувана ледь іронічною поблажливістю Рета, позбувшись гальмівних стримів, які тяжіли над нею в дитинстві, звільнившись нарешті від страху перед злиднями, вона віддалася на волю розкошів, про які так часто мріяла — чинила так, як їй хотілося, і посилала під три чорти всіх, кому це не подобалось.

Її змагало приємне сп'яніння, властиве людям, чий спосіб життя — це відвертий виклик добропристойності, таким, як-от картярі, шахраї, великосвітські авантюристи, всі ті, що успіх свій завдячують лише власній промітності. Вона говорила й робила все, що було їй до вподоби, і невдовзі у своїй зухвалості перейшла будь-які межі.

Скарлет не приховувала погорди до своїх нових приятелів з республіканців та пристібаїв, але ні до кого не виказувала такої нечемності й зухвальства, як до офіцерівянкі з місцевої залоги та їхніх родин. З усієї різнорідної людської маси, що насунула до Атланти, військові були єдині, кого вона не хотіла терпіти й приймати у себе. Вона

навіть свідомо намагалася виявляти до них зневагу. Не тільки Мелані не могла забути, що́ означає синя уніформа. Для Скарлет ця уніформа, ці золоті гудзики були нагадуванням про страхи облоги і втечі, про грабунки й пожежі, про розпачливі нестатки й виснажливу працю в Тарі. Тепер, ставши багатою й відчуваючи міцну опору в дружбі з губернатором та численними впливовими республіканцями, вона могла дозволити собі зневажливе ставлення до кожного в синій уніформі, з ким стикалася. І таки й виявляла його раз у раз.

Якось Рет наче між іншим зауважив їй, що більшість гостей-чоловіків, яких вона приймає, зовсім недавно носили цю саму синю уніформу, але Скарлет заперечила, що янкі для неї — це лише ті, хто у військовій формі. На що Рет відказав: «О послідовносте яка ж ти рідкісна перлина»,— і знизав плечима.

Скарлет, ненавидячи яскраву барву синіх уніформ, тим охочіше шпигала носіїв цих мундирів, що ті щиро дивувалися такому її ставленню. Офіцерські родини й мали підстави дивуватись, адже переважно вони були спокійні й вихо́вані люди, самотні у ворожому краю, сповнені туги за своєю Північчю, трохи присоромлені, що мусять підтримувати владарювання тут усілякої наволочі — назагал це була незрівнянно порядніша публіка, ніж та, з якою спілкувалася Скарлет. Звісно, офіцерські дружини ніяк не могли дотямити, чому елегантна місіс Батлер водиться з цією вульгарною рудокосою Бріджет Флаерті, а от їм підпускає всякі шпильки.

Але навіть ті дами, яких Скарлет обдаровувала своєю увагою, мусили чимало всякого терпіти від неї. Вони, однак, радо на це приставали. Їм здавалося, що вона уособлює не тільки багатство й вишуканість, а й весь колишній уклад життя з його давніми іменами, давніми родами й давніми традиціями, до якого вони ревно жадали прилучитись. Родовиті сім'ї, з якими вони прагнули заприязнитися, відринули Скарлет, але ж нові «аристократки» не знали цього. Вони тільки знали, що батько Скарлет був майновитий рабовласник, що її мати з роду Робійярів із Саванни, що її чоловік — Рет Батлер із Чарлстона. І цього їм вистачало. Для них Скарлет була немов клин, за допомогою якого вони сподівалися пробитись до місцевого товариства, яке зневажало їх, не відповідало на їхні візити, а в церквах тільки холодно розкланювалося з ними. І навіть чимось більшим, аніж просто клин. В очах цих недавніх прибуль-

ців не знати звідки вона сама вже була товариством. Прибравши поставу благородних дам, вони не помічали, що й у Скарлет усе це тільки прибрана постава. Вони сприймали її такою, як вона себе виставляла, і тому мовчки терпіли її гонористість, її ласку й вибрики, її зухвалість і відверті грубощі, коли вона витикала їм недогляди в їхній поведінці.

Вони так недавно постали з нічого й були такі невпевнені в собі, що з усіх сил пнулися показати власну витонченість і остерігалися виявити свою справжню натуру або гостро щось таке бовкнути: ану ж, хто добачить, що вони ніякі не дами? Вони будь-що хотіли показати себе дамами, тож і грали роль надзвичайно скромних і делікатних, геть-чисто невиннятюк. Послухати їх, то вони безтілесні істоти, які не мають жодних природних потреб і навіть не здогадуються про існування цього ницого світу. Ніхто б і не подумав, що рудокоса Бріджет Флаерті, біла шкіра якої, здавалося, зроду не бачила сонця, а ірландський акцент за милю виказував її походження, викрала в батька останні гроші й перебралася до Америки, щоб стати покоївкою у нью-йоркському готелі. А дивлячись на легкозвійну постать Сільвії (колишньої Кралі Седі) Коннінгтон або Меймі Барт, ніхто б не здогадався, що перша виростала над батьковим шинком у портовому районі Нью-Йорка і під час напливу клієнтів прислуговувала за шинквасом, а друга, як свідчив поголос, вийшла з борделю власного чоловіка. О ні, тепер це були вишукані тендітні створіння.

На відміну від них чоловіки, розжившись на статки, не так легко опановували нові манери чи й просто були недбалі до світських вимог свого теперішнього статусу. На прийомах у Скарлет вони багато пили, навіть занадто багато, і часто-густо після вечері хтось один або й кілька їх залишалися на ніч. Пили вони не так, як чоловіки з часів дівоцтва Скарлет. Упившись, вони втрачали людську подобу, робилися тупі й брутальні. А поза тим, хоч би скільки вона наставила на видних місцях плювальниць, килим на другий ранок завжди був у слідах від тютюнової жуйки.

Скарлет зневажала цих людей, і водночас їй було приємно в їхній компанії. Власне, тому вона й запрошувала їх. Але, сповнена до них зневаги, вона без усяких церемоній посилала їх під три чорти, коли їй ставало нудно з ними. І вони все це терпіли.

Вони терпіли навіть Рета, що було ще важче, бо Рет бачив їх наскрізь, і вони це розуміли. Він залюбки міг вивернути навиворіт їхню спідню білизну, навіть коли вони

були гістьми в його домі, і то так, що їм і крити не було чим. Не соромлячись того, в який спосіб він доскочив багатства, Рет вдавав, ніби й вони не соромляться, як пибивалися в люди, і рідко проминав нагоду згадати дещо про такі справи, яких, на загальну думку, годилося б із чемності не витягувати на світло денне.

Ніколи не можна було передбачити, коли йому зайде в голову спанібратська зауважити за кухлем пуншу: «Якби у мене більше тями, Ралфе, я загрібав би гроші так, як ти,— став би продавати липові акції золотих копалень вдовам та сиротам і не морочився б із блокадою. Це було б далеко безпечніше». Або: «У тебе, Білле, бачу, нова пара коней. Що, спродав ще кілька тисяч акцій неіснуючих залізниць? Молодець, друзяко!» А то ще: «Вітаю, Амосе, з новим контрактом від штату. Шкода лише, що ти мусив так багато рук підмастити, поки його домігся».

Дами вважали, що Рет неймовірно, нестерпно вульгарний. Чоловіки за спиною у нього казали, що він свиня й паскуда. Нова Атланта любила Рета не більше, ніж стара, а він, як раніш не намагався порозумітися з однією, так тепер і з другою. Він ішов своїм шляхом, зневажливий і насмішкуватий до всіх, байдужий до думки тих, хто його оточував, і такий гречний, що сама та його гречність була схожа на виклик. Для Скарлет він і досі лишався загадкою, але вона вже не сушила нею голови. Вона була певна, що йому ніколи й нічим не догодити, що він або страшенно прагнув чогось і не зміг його дістати, або ніколи нічого не прагнув і тому йому до всього байдуже. Він брав на сміх усе, що вона робила, заохочував її до всіляких вибриків та проявів зухвалості, глузував з її претензій — і сплачував рахунки.

РОЗДІЛ L

Рет навіть у найінтимніші їхні хвилини був стриманий і незворушний. Але Скарлет усе не могла позбутися враження, що він крадькома стежить за нею — тільки вона раптом оберне голову, як з подивом бачить в його очах задумливий насторожений погляд, погляд, сповнений майже надлюдського терпіння, що було їй зовсім незрозуміле.

Часами він бував дуже милий, попри свою прикру нетерпимість, коли хтось при ньому брехав, виказував пиху чи похвалявся. Він вислуховував її розповіді про крамницю, тартаки й салун, про в'язнів та кошти на їхнє утримання

і давав доречні тверезі поради. Він з невичерпною енергією брав участь у таких любих їй танцях та вечірках і мав нескінченний запас соромітних історій, якими тішив її слух у ті нечисленні вечори, коли вони сиділи вдвох за кавою і бренді. Скарлет переконалася, що він подарує їй усе, чого вона забажає, відповість на будь-яке запитання, допоки вона з ним щира, і що ніякими викрутами, обхідними маневрами та жіночими фіглями їй нічого від нього не домогтись. Він завжди знічував її своїм хистом бачити, до чого вона хилить, і тільки голосно сміявся з кожної такої її спроби.

Спостерігаючи його чемну байдужість у ставленні до неї, Скарлет не раз запитувала себе, хоч і без особливої цікавості, чому він одружився з нею. Чоловіки одружуються з кохання, з потреби мати домівку й дітей,— або ж заради грошей, але у Рета жодного з цих мотивів не було. Він, безперечно, не кохав її. Щодо чарівного її будинку, то він називав його архітектурною потворою і казав, що як мешкати в такому домі, то краще оселитись у порядному готелі. І він ні разу не натякнув на дітей, як то робили Чарлз і Френк. Коли якось вона кокетливо спитала його, чому він одружився з нею, його відповідь, ще й сказана з веселим поблиском в очах, розлютила її: «Я одружився з тобою, щоб мати в домі ладну кицюню, моя люба».

Ні, одружився він зовсім не з тих міркувань, з яких звичайно роблять це чоловіки. Рет одружився тільки тому, що жадав оволодіти нею, а в якийсь інакший спосіб не міг цього здійснити. Він і сам це визнав того вечора, коли освідчився їй. Він просто жадав володіти нею так само, як Кралею Вотлінг. У цій думці не було нічого приємного. Ба навіть навпаки — була велика образа. Але Скарлет поспішила відмахнутись від неї, як взагалі відмахувалась від усього прикрого. Вони вдвох уклали угоду, і вона зі свого боку була цілком нею задоволена. Скарлет сподівалася, що й він так само задоволений, хоч це її не дуже й обходило.

Проте одного дня, пішовши до доктора Міда порадитись у зв'язку з розладом шлунку, вона почула неприємну новину, від якої не можна було відмахнутись. До спальні Скарлет влетіла надвечір, люта як фурія, і відразу повідомила Рета, що в неї буде дитина.

Рет розсівся собі у шовковому халаті, оповитий хмарами диму, і підвів пильний погляд, почувши її голос, але не відповів нічого. Він тільки мовчки дивився на неї і чекав на дальші її слова, а все тіло його напружилось, чого вона,

однак, не помітила. Обурення й розпач до такої міри поглинули її, що ні на що інше вона не звертала уваги.

— Ти знаєш, що я не хочу більше дітей! Я взагалі їх ніколи не хотіла. Щоразу, як у мене життя випогоджується,— на тобі, дитина! Та не сиди так і не смійся! Ти ж так само не хочеш дитини. Ой, Мати Божа!

Якщо він чекав, що́ вона скаже далі, то це були не ті слова, які йому хотілося почути. Лице його спохмурніло, очі стали безвиразні.

— А чого б тоді не віддати дитину міс Меллі? Хіба ти не казала мені, яка вона нерозважлива, що так прагне другої дитини?

— Ой, я б убила тебе! Я не хочу роди́ти дитини, розумієш, родити!

— Не хочеш родити? Ну і що з цього?

— О, та є ж різні способи. Я вже не така дурна селючка, як колись. Тепер я знаю, що зовсім не конче жінці родити, коли вона цього не хоче! Є різні способи...

Він зірвався на ноги й схопив її за руку, а в очах його з'явився неприхований страх.

— Скарлет, дурненька, скажи мені правду! Ти вже щось зробила?

— Ні, ще ні, але збираюся зробити. Гадаєш, я погоджуся, щоб у мене знов зіпсувалась фігура, коли я стала зовсім тоненька станом, і коли мені так добре ведеться, і...

— Де ти набралася цих думок? Хто тобі наговорив, що це можливо?

— Меймі Барт... вона...

— Мадам бандерша знається на таких речах! Ця жінка більш ніколи не переступить цього порогу, зрозуміла? Кінець кінцем це мій дім, і я тут господар. Я не бажаю, щоб ти навіть розмовляла з нею.

— Я робитиму так, як мені хочеться. Відпусти. А чого це тебе так турбує?

— Мене не турбує, матимеш ти одну дитину чи двадцятеро. Але мене турбує, житимеш ти чи помреш.

— Помру? Я?

— Атож, помреш. Не думаю, щоб Меймі Барт сказала тобі, чим ризикує жінка, вдаючись до таких речей.

— Ні, не сказала,— неохоче визнала Скарлет.— Вона тільки запевнила, що це чудово всьому зарадить.

— Їй-бо, я вб'ю її! — скрикнув Рет, почорнівши з обурення. Він глянув униз на заплаканий вид Скарлет, і обурення його трохи вщухло, хоч обличчя залишалося все

так само затятим і суворим. Раптом він підхопив Скарлет на руки і сів з нею в крісло, міцно пригортаючи її до себе, так наче боявся, що вона може вирватись і втекти.

— Послухай, дитятко, я не дозволю, щоб ти наражала своє життя на небезпеку. Ти чуєш? Боже милий, я не більше хочу дітей, ніж ти, але я маю за що утримувати їх. І щоб я не чув від тебе ніяких дурниць на цю тему, а якщо ти тільки спробуєш... Скарлет, я раз бачив, як дівчина померла від цього. Вона була всього лише... та байдуже, але вона була гарна дівчина. І це зовсім не легка смерть. Я...

— Що ти кажеш, Рете! — скрикнула Скарлет. Непідробний біль в його голосі так вразив її, що вона забула про власне горе: ще ніколи вона не бачила його в такому стані.— І де це?.. Хто?..

— Це було в Новому Орлеані... давно вже, багато років тому. Я тоді був молодий і вразливий.— Він раптом нахилив голову й занурився губами в її волосся.— Ти таки народиш цю дитину, Скарлет, хоч би мені довелося прикувати тебе до моєї руки на цілі дев'ять місяців.

Вона випросталась у нього на колінах і з ревною цікавістю подивилась на його обличчя. Під її поглядом воно раптово ніби чаром яким стало непроникним і безвиразним. Брови його звелися вгору, а кутики уст обвисли.

— Чи й справді я тобі така дорога? — спитала вона, опускаючи вії.

Він уважно глянув на неї, немов прикидаючи, скільки кокетства криється в цьому запитанні. А вловивши справжні її мотиви, відповів байдужим тоном:

— Мабуть, що так. Розумієш, я надто багато грошей вклав у тебе і не хотів би їх втратити.

*

Мелані вийшла з кімнати Скарлет, втомлена від напруги, але до сліз розчулена, що в тієї народилася донька. Знервований Рет стояв серед холу, а круг нього валялися недокурки сигар, що повипалювали дірки в дорогому килимі.

— Тепер ви можете ввійти, капітане Батлер,— мовила вона ніяково.

Рет швидко пройшов повз неї до кімнати, і Мелані встигла за коротку мить перед тим, як доктор Мід причинив двері, побачити, як Рет Батлер нахилився над маленьким голим немовлятком на колінах у Мамки. Мелані опустилася в крісло, зашарівшись від збентеження, що стала свідком такої інтимної сцени.

«Ох, як це зворушливо! — подумала вона.— Як переживав бідний капітан Батлер! І ні крапельки не випив за весь цей час! Це дуже мило з його боку. Адже багато хто з джентльменів до того часу, коли народиться дитина, вже ледве на ногах тримається. Гадаю, йому якраз і не завадило б трохи випити. Може, запропонувати? Хоча ні, це було б занадто нетактовно».

Вона зручніше відхилилась у кріслі: останніми днями спина в неї так боліла, що, здавалося, ось-ось тріснe в попереку. А пощастило ж як Скарлет, що капітан Батлер стояв у неї за дверима, поки вона родила! Якби Ешлі був при ній, Мелані, того страшного дня, коли родився Бо, вона б так не мучилась у пологах. І ще якби оце маленьке дівчатко за причиненими дверима належало їй, а не Скарлет! «Але ж яка я погана,— подумала вона раптом з провинним виглядом.— Заздрю Скарлет, тоді як вона була така добра до мене. Прости мені, Господи. Я зовсім не хочу позбавляти Скарлет дитини, я просто дуже хочу своєї власної!»

Вона підклала подушечку під зболілу спину й подумала, як приємно було б, коли б у неї теж була донька. Але доктор Мід так і не змінив своєї думки з цього приводу. І хоч вона ладна була й ризикнути життям заради другої дитини, Ешлі навіть слухати про це не хотів. Донька! А як Ешлі любив би її!

Донька! Боже милий! Мелані стривожено випросталась. «Я ж не сказала капітанові Батлеру, що в нього донька. А він, звісно, сподівався на хлопчика. Оце прикрість!»

Мелані знала, що для жінки дитина, байдуже, дівчинка чи хлопчик, однаково дорога, а от для чоловіка, надто ж такого владолюбного, як капітан Батлер, дівчинка буде ударом, що ставить під сумнів його чоловічу силу. Ох, як вона вдячна Богові, що єдина її дитина — хлопчик! Мелані знала: якби вона була дружиною суворого капітана Батлера, то воліла б умерти в пологах, аніж привести йому первістка-дочку.

Але Мамка, що перехильцем вийшла зі спальні, широко всміхаючись, зняла страхи з її душі, хоч водночас примусила й задуматись, що ж за чоловік цей капітан Батлер.

— Я осьо купала немовля,— почала Мамка,— ну, й вибачилась перед місте' Ретом, що родився не хлопчик. Але, Боже мій, ви знаєте, міс Меллі, що він сказав? Він сказав: «Не верзи казна-чого, Мамко! Кому треба хлопчика? З хлопцями ніякої втіхи, а сама лиш морока. Дівчатка —

оце втіха. Я б не проміняв цю дівчинку й на тузінь хлопчиків». Тоді спробував забрати в мене немовля, голенькe, як було, а я його стукнула по руці й кажу: «Ну-ну, місте' Рет! Ось діждемося, коли родиться у вас хлопчик, і я тоді попосміюся, якої ви заспіваєте з радості». Він усміхнувся, похитав головою і каже: «Нічо' ти не тямиш, Мамко. Хлопці нікому не потрібні. Хіба ж я не доказ цього?» Атож, міс Меллі, він повівся, як личить жентменові,— закінчила компліментом Мамка. Мелані не могла не помітити, що завдяки своїй сьогоднішній поведінці Рет вельми виріс в очах Мамки.— Може, я трохи помилялася щодо місте' Рета. І це для мене щасливий день, міс Меллі. Я ж три покоління Робійярових дівчаток вигляділа, тож це для мене таки щасливий день.

— О так, це справді щасливий день, Мамко! Найщасливіші дні, коли діти народжуються!

Але для однієї істоти в домі цей день був ніякий не щасливий — для Вейда Гемптона, що з неприкаяним виглядом снував по їдальні. Всі від нього відмахувалися, нікому він був непотрібний. Рано-вранці Мамка раптово збудила його, поспіхом одягла й відіслала удвох з Еллою снідати до тітоньки Туп. Єдине пояснення, яке він почув,— що мама його хвора і що галасливі його забави можуть їй зашкодити. В домі у тітоньки Туп стояв шарварок, бо на звістку про хворобу Скарлет стара дама розхвилювалась і вклалася в постіль, а куховарці довелося кукурікати біля неї, отож поснідали діти абияк, оскільки годував їх Пітер. Ближче до полудня душу Вейда став заполоняти все більший страх. Що, як мама помре? В інших хлопчаків мами ж помирають. Він бачив, як катафалки від'їжджали від сусідських будинків, і чув, як маленькі його приятелі плакали. А якщо і його мама помре? Вейд дуже сильно любив свою маму, майже так само сильно, як і боявся, і думка про те, як її вивозитимуть у чорному катафалку, запряженому чорними кіньми з пір'ям на упряжі, завдавала йому такого болю, що аж не було як дихати.

Коли настав полудень і Пітер заходився щось робити у кухні, Вейд вислизнув у передні двері і чимдуж, як тільки дозволяли короткі його ніжки, помчав додому, гнаний страхом. Дядечко Рет, тітуся Меллі або Мамка запевне скажуть йому правду. Але дядечка Рета й тітусі Меллі ніде не було видно, а Мамка й Ділсі бігали вгору й униз тильними сходами, носили рушники й миски з гарячою водою і зовсім не помічали його у холі. Згори, коли там

часом прочинялися двері, до нього долинали уривчасті слова доктора Міда. Раз він почув мамин стогін, і так розплакався, що у нього почалася гикавка. Він відчував, що мама помре. Аби трохи втішитись, Вейд спробував погладити рудого кота, що вмостився на залитому сонцем підвіконні у холі. Але Том, обтяжений віком і роздратований, що хтось порушує його спокій, махнув хвостом і невдоволено запирхав.

Урешті на передніх сходах показалася Мамка — вона спускалася вниз, фартух на ній був зім'ятий і в мокрих плямах, косинка на голові з'їхала вбік. Побачивши Вейда, вона насупилась. Мамка завжди була йому підтримкою, тож від її похмурої міни він затремтів.

— Ну, ти найгірший хлопчик, якого я в житті бачила,— сказала вона.— Чи ж я не послала тебе до міс Туп? Ану вертайсь туди!

— А моя мама... мама помре?

— Ну й нав'язлива ж дитина — такої я ще в житті не бачила! Помре! Боже милосердний, ні! І морока ж із цими хлопчиками! Пощо ті'ки Господь Бог посилає їх людям? Забирайся-но відси!

Але він нікуди не забрався, а тільки засів за портьєрою в холі, бо слова Мамки лише наполовину заспокоїли його. А її зауваження про нав'язливість навіть боляче діткнули, бо ж він завжди намагався бути чемним. Десь за півгодини по тому хутко спустилася сходами тітуся Меллі, бліда й змучена, але з усмішкою на обличчі. Вона аж здригнулась, побачивши між складками портьєри згорьоване Вейдове личко. У тітусі Меллі завжди знаходився час для нього. Вона ніколи не казала так, як мама: «Не заважай, мені ніколи», або «Біжи собі, Вейде, у мене робота».

Але сьогодні тітуся Меллі сказала:

— Вейде, ти зовсім неслухняний. Чому ти не лишився у тітоньки Туп?

— А моя мама помре?

— Боже мій, ні, Вейде! Не будь такий дурненький! — І додала вже лагідніше: — Доктор Мід щойно приніс їй гарненьку дитинку, і тобі буде з ким гратися, це крихітна твоя сестричка. Якщо ти будеш добре поводитись, то, може, й побачиш її ввечері. А тепер біжи надвір і там погуляй, тільки не галасуй.

Вейд прослизнув до тихої о цій порі їдальні, його маленький і непевний світ захитався в самих підвалинах. Невже у цей сонячний день, коли дорослі поводяться так по-чуд-

ному, малому семирічному хлопчикові нема де й подітися зі своїми тривогами? Він примостився на підвіконні в алькові й знічев'я взявся гризти пагінці бегонії, що росла у ящику на сонці. Вони виявились такі гіркі, як перець, через що на очах у нього виступили сльози, і він заплакав. Мама його, мабуть, помирає, на нього ніхто не звертає уваги, всі вони метушаться через ту новеньку дитину, та ще й дівчинку. Вейда взагалі не цікавили малі діти, тим більше дівчатка. Єдина мала дівчинка, яку він знав, була Елла, та вона поки що нічим не заслужила ні його поваги, ні симпатії.

Минуло досить багато часу, і ось сходами спустилися доктор Мід і дядечко Рет; у холі вони пристали й про щось тихенько переговорили. Коли двері зачинилися за лікарем, дядечко Рет хутко ввійшов до їдальні й налив собі чималу чарку з пляшки, і лише цю мить помітив Вейда. Хлопчик зіщулився, побоюючись, що знов почує, який він невихований та чому він не у тітоньки Туп, але дядечко якраз навпаки — всміхнувся. Вейд ще ніколи не бачив такої усмішки на його обличчі й такого щасливого вигляду, отож, набравшись духу, скочив з лутки й підбіг до нього.

— Тепер у тебе є нова сестричка,— сказав Рет, обіймаючи хлопчика.— І така гарненька, якої ще й не бувало! Е, а чого ж ти плачеш?..

— Моя мама...

— Твоя мама зараз саме обідає — їсть смачненьку курку з рисом та підливою і запиває кавою, а ще ми приготуємо їй морозива, і ти, коли схочеш, дістанеш подвійну порцію. А крім того, я покажу тобі твою сестричку.

Відчувши, як йому полегшало, Вейд задля чемності хотів сказати що-небудь з приводу цієї нової сестрички, але якось не знаходив слів. Усі цікавляться цією дівчинкою. А до нього всім байдуже, навіть тітусі Меллі й дядечкові Рету.

— Дядечку,— почав він,— а людям і правда більше подобаються дівчатка, ніж хлопчики?

Рет поставив чарку, допитливо глянув на малого і враз в очах його зблиснуло розуміння.

— Ні, я б не сказав так,— повільно відповів він, ніби виважуючи свої слова.— Просто з дівчатками більш мороки, ніж з хлопчиками, тож люди більше про них і думають.

— А Мамка, я чув, сказала, що з хлопчиками сама морока.

— То вона просто була не в гуморі. Вона так не думає.

— Дядечку Рете, а ви не хотіли б мати краще хлопчика, ніж дівчинку? — з надією в голосі поспитав Вейд.

— Ні,— швидко відповів Рет, але побачивши, як похнюпився малий, швидко докинув: — Бо ж навіщо мені хлопчик, коли я вже одного маю?

— Маєте? — перепитав Вейд, широко розкривши рота з подиву.— А де ж він?

— А ось тут,— відповів Рет і, підхопивши Вейда, посадив собі на коліно.— Мій хлопчик це ти і є, синку.

На хвильку відчуття безпеки і щастя від того, що він комусь потрібен, так гостро пройняло Вейда, аж він ледве знову не заплакав. Судомно проковтнувши грудку в горлі, він припав головою до Ретового жилета.

— Ти ж мій хлопчик, правда-бо?

— А хіба може бути... ну, щоб у когось було два тата? — поцікавився Вейд, в якому вірність ніколи не баченому батькові змагалася з любов'ю до цього чоловіка, що так добре його розумів.

— Може бути,— твердо сказав Рет.— Так само, як ось ти синок своєї мами й заразом тітусі Меллі.

Вейд завважив ці слова. У них був певний сенс, як йому здалося, тож він усміхнувся й несміливо потерся спиною об Ретове плече.

— Ви розумієте маленьких хлопчиків, правда, дядечку Рете?

Смугляве обличчя Рета знов посуворішало й губи сіпнулися, як до усміху.

— Авжеж,— відповів він.— Я розумію маленьких хлопчиків.

На мить у Вейді озвався той самий страх, що й недавно, страх і раптові ревнощі. Дядечко Рет думав зараз не про нього, а про когось іншого.

— Але у вас нема інших маленьких хлопчиків, ні?

Рет опустив Вейда на підлогу.

— Ось зараз я вип'ю, і ти теж вип'єш зі мною, Вейде. Це буде твоя перша в житті чарочка, і ти вихилиш її на честь своєї нової сестрички.

— Але у вас таки нема інших...— не відступався Вейд, однак, побачивши, як Рет сягнув по пляшку з вином, забув про все інше, захоплений тим, що прилучається до цього дорослого ритуалу.

— Ой ні, дядечку, мені не можна! Я обіцявся тітусі Меллі, що не питиму, поки не скінчу університету, і коли я дотримаю обіцянки, вона подарує мені годинника.

— А я подарую тобі ланцюжка до годинника... ось цього, якого я ношу, якщо він тобі подобається,— сказав Рет і знов усміхнувся.— Тітуся Меллі слушно таку умову поставила. Але вона мала на думці горілку, а не вино. Ти, синку, повинен навчитися пити вино, як джентльмен, і саме зараз добра нагода почати цю науку.

Вправним рухом він долив до кларету води з карафки, аж рідина стала ледь-ледь рожева, і подав чарку Вейдові. Цю мить до їдальні ввійшла Мамка. Вона перевдяглася у свою найкращу святкову чорну сукню, на ній був новенький фартух, а на голові накрохмалена косинка. Коли вона ступала, похитуючи стегнами, чути було, як шелестіли під сукнею її шовкові спідниці. Заклопотаність уже зникла в неї з обличчя, а майже беззубий рот широко всміхався.

— З новонародженою вас, місте' Рете! — сказала вона.

Вражений подивом, Вейд затримав чарку біля самого рота. Адже він знав, що Мамка завжди недолюблювала його вітчима. Він ні разу не чув, щоб вона звернулась до нього інакше, як «кап'тане Батлер», і взагалі ставилася вона до нього чемно, але холодно. А це — Мамка просто сяє, пританцьовує, та ще й називає його «містером Ретом»! Ну ж і день сьогодні дивовижний!

— Мамці ми, гадаю, наллємо краще рому, ніж кларету,— сказав Рет, простягаючи руку до погрібця й видобуваючи окладкувату пляшку.— А гарненьке немовлятко, правда, Мамко?

— А й гарненьке,— відказала та і, вихиливши чарку, голосно прицмокнула.

— І хіба ти бачила коли гарніше?

— Знаєте, сер, міс Скарлет, коли вродилася, була ще й яка гарненька, а все ж не така.

— Ще одну чарочку, Мамко,— мовив Рет і докинув серйозним тоном, хоч в очах його грали блищики: — Але що це так шелестить?

— Та нічо' такого, місте' Рете, це ті'ки моя шовкова спідниця! — Мамка хихотнула й крутнулася всім своїм дебелим тулубом.

— Тільки шовкова спідниця! Не вірю. Шелестить, як ціла купа сухого листя. Ану-но я гляну. Підсмикни лишень сукню.

— Місте' Рете, як так можна! Ох-хо-хо, Боженьку мій!

Мамка писнула легенько, відступила на крок-другий і з цієї відстані скромно піднесла поділ сукні на кілька

дюймів, показуючи оборки нижньої спідниці з червоної тафти.

— Довго ж ти, Мамко, розважала, поки зібралась її одягти,— пробурчав Рет, хоч у чорних його очах поблиску вав сміх.

— А так, довго-таки.

Тоді Рет сказав кілька слів, яких Вейд не зрозумів.

— То вже нема мула в кінській збруї?

— Ай, місте' Рете, так це міс Скарлет була така недобра, що вам усе сказала! Але ви не маєте серця на стару негритянку?

— Ні, не маю, анітрохи. Я тільки хотів знати. Ще чарочку, Мамко. Бери собі всю пляшку. Випий, Вейде. І скажи нам тост.

— За здоров'я сестрички! — вигукнув Вейд і перехилив чарку аж до дна. Похлинувшись, він закашлявся й почав гикати, а двоє дорослих засміялися і стали поплескувати його по плечах.

*

Поводився Рет від часу народження дочки так дивно, що городянам довелося змінити усталену думку про нього, хоч і як важко це було всім, у тому числі й Скарлет. Хто б міг уявити, що з усіх людей саме він так відверто, так безсоромно похвалятиметься своїм батьківством? Надто ж коли зважити на ту делікатну обставину, що первістком його виявилась дівчинка, а не хлопчик?

Збігали дні, а він усе так само сяяв з радості від свого батьківства. Це вже почало викликати приховані заздрощі серед жінок, чоловіки яких сприймали появу нащадка як щось звичайнісіньке й забували про немовля ще до хрестин. Тоді як Рет перепиняв знайомих на вулиці й заходжувався розповідати в усіх деталях, як напрочуд швидко розвивається його чадо, навіть не попереджуючи бодай про людське око свою розповідь стереотипною фразою: «Я розумію, кожен гадає, що в нього дитина найрозумніша, але...» Він вважав свою дочку дивом із див, її й порівнювати не можна було з іншими дітьми, і чхати він хотів, коли хто думав інакше. Коли нова нянька дала немовляті посмоктати шматочок сала й від того у дитини вперше в її житті заболів животик, Рет повівся так, що досвідчені батьки й матері заливалися сміхом. Він негайно викликав доктора Міда та ще двох лікарів і все поривався відшмагати бідолашну няньку батогом. Няньку, звісно, вигнали, а за нею

настала черга кількох інших няньок, кожна з яких лишалася на службі щонайдовше тиждень. Всі вони не могли задовольнити тих високих вимог, які ставив Рет.

Мамка так само поглядала зизим оком на няньок, що приходили й відходили,— її зовсім не тішила перспектива, щоб у домі з'явилася інша негритянка, і вона не бачила підстав, чому б їй самій не доглядати немовля, як доглядала вона вже Вейда й Еллу. Але вік Мамки таки давався взнаки, та й через ревматизм рухатись їй було щодалі важче. Рет не мав духу сказати Мамці, що саме з цих причин доводиться шукати іншої няньки. Натомість він пояснив їй, що при його становищі не годиться обмежуватись лише однією нянькою. Це справляє негарне враження. Він найме ще двох няньок для чорної роботи, а вона, Мамка, буде над ними старша. Такі міркування як на Мамку виявились цілком слушні. Якщо більше челядників, то вище її становище, а так само й Ретове. Але вона рішуче проти того, щоб у дитячій кімнаті об'явилася котрась із цих звільнених негритянок. Отож Рет мусив послати до Тари по Пріссі. Він знав добре її вади, та все-таки вона належала до своїх негрів. А дядько Пітер запропонував свою двоюрідну онуку на ім'я Лу, що належала до Берів, родичів міс Туп.

Скарлет, ледве встигнувши оклигати після пологів, уже помітила, як багато уваги Рет приділяє дитині, і була трохи знічена й роздратована, що він хвалиться дівчинкою навіть перед гістьми. Це дуже добре, коли батько любить власну дитину, але Скарлет здавалося, що чоловікові не зовсім личить виставлятися з цією любов'ю. Йому слід було б триматись недбало й безтурботно, як то заведено в інших батьків.

— Ти ж робиш із себе посміховище,— кинула вона йому сердито,— і я просто не розумію, навіщо це тобі.

— Не розумієш? Ну, ти й не можеш зрозуміти. Річ у тому, що це перша на світі істота, яка цілковито моя.

— Але ж вона і моя!

— Ні, у тебе є двоє інших дітей. А ця — моя.

— До столиха! — вигукнула Скарлет.— Я її породила чи не я? Та й, крім того, голубе, я також твоя.

Рет глянув на неї з-над чорної голівки немовляти і якось дивно посміхнувся.

— Справді, моя люба?

Тільки поява Мелані в цю мить завадила тому, щоб між ними двома спалахнула одна з тих коротких запальних сварок, які траплялися тепер так часто. Скарлет приборка-

ла в собі гнів і стала дивитись, як Мелані бере на руки дитину. Вже було погоджено, що дівчинку назвуть Юджіні Вікторія, однак цього пополудня Мелані несамохіть обдарувала її прізвиськом, яке приліпилось до неї, як ото свого часу слівце Дріботуп геть заступило справжнє ім'я тітоньки — Сара Джейн.

Нахилившись над дитиною, Рет сказав:

— Очі в неї будуть зелені, як горошок.

— І зовсім ні! — обурилася Мелані, забувши, що очі Скарлет майже такого самого кольору.— Вони будуть голубі, як у містера О'Гари, голубі, як... голубі, як «Гарний стяг наш голубий».

— Голубоока Гарні Батлер,— засміявся Рет, беручи дитину в Мелані й пильно вдивляючись у маленькі оченята.

Отак вона й зробилася Гарні, аж урешті навіть батьки забули, що охрестили її подвійним ім'ям на честь двох монархинь [1].

РОЗДІЛ LI

Коли нарешті Скарлет уже можна було знову виходити на люди, вона звеліла Лу, щоб та якомога тугіше зашнурувала їй корсет. Потім зміряла собі стан. Цілих двадцять дюймів! Скарлет аж зойкнула голосно. Оце таке виходить, коли народжуєш дітей. Тепер стан у неї, як у тітоньки Туп, ба навіть, як у Мамки!

— Ану затягни ще тугіш, Лу. Дивись, щоб вийшло на вісімнадцять і пів дюйма, а то я не зможу надягти жодної сукні.

— Та порвуться ж стрічки,— зауважила Лу.— Просто ви трошки погладшали, міс Скарлет, і на це нема ради.

«Але я знайду на це раду,— подумала Скарлет, відчайдушно шарпаючи сукню на швах, бо ж треба було випустити кілька дюймів.— Просто не заводитиму більше дітей».

Звичайно, Гарні була й справді гарненька, така, що тільки пишатись, та й Рет обожнював дівчинку, але з неї дітей уже досить. Як їй наполягти на своєму, Скарлет не знала, бо верховодити Ретом так, як Френком, вона не могла. Рет зовсім її не боявся. Утримати його на відстані буде важкувато, бо хоч він і носиться так з Гарні, однак за

---

[1] Юджіні (англізована вимова імені Євгенія) — на честь дружини французького імператора Наполеона III (жила в рр. 1826—1920); Вікторія — на честь англійської королеви (1819—1901).

рік, мабуть, захоче ще й сина, попри всі ці свої балачки, що втопив би хлопчиська, якби вона його народила. Та хай там як, а вона не родитиме йому більше ні сина, ні дочки. Трьох дітей достатньо для кожної жінки.

Коли Лу сточила розпороті шви, запрасувала їх рівненько й защібнула на ній сукню, Скарлет наказала запрягти коляску і поїхала на лісовий склад. Дорогою настрій її випогодився, і вона забула про свою талію, бо на тартаку мала ж зустрітися з Ешлі й разом з ним переглянути бухгалтерські книги. А коли пощастить, то ще, може, побути з Ешлі сам на сам. Востаннє вона бачила його задовго до народження Гарні. Їй не хотілось бачитися з ним, відколи вагітність її стала вже виразно помітна. А цих щоденних зустрічей з Ешлі їй дуже бракувало, хоч вони ніколи не лишалися при тому наодинці. Бракувало також звичної метушні й замороченості своїми діловими оборудками з лісом, поки вона вимушено сиділа в чотирьох стінах. Звісно, тепер їй не було необхідності працювати. Вона любісінько могла б спродати тартаки і вкласти гроші на ім'я Вейда та Елли. Але це означало б позбавити себе змоги бачитися з Ешлі, окрім як у товаристві. А праця ж обік Ешлі була для неї найбільшою приємністю.

Над'їхавши до складу, вона з задоволенням побачила, які великі лежать стоси дощок та як багато біля них купчиться покупців, що розмовляють з Г'ю Елсінгом. І ще там було шість запрягів з мулами, а негри-возії вантажили деревину на підводи. «Шість запрягів,— подумала вона з гордістю.— І всього цього я сама домоглась!»

На порозі конторки з'явився Ешлі. Очі його радісно засвітились, коли він знову побачив Скарлет; він допоміг їй висісти і з такою шанобою провів до хатини, наче вона була королева.

Та коли вона переглянула гросбухи тартака й порівняла цифри з тими, що в книгах Джонні Геллегера, задоволення її потьмяніло. Ешлі заледве покривав видатки, тоді як Джонні показував значну суму прибутків. Скарлет утрималася від будь-яких зауважень з цього приводу, але Ешлі вичитав усе з її обличчя, помітивши, як вона дивилася на два стовпчики цифр.

— Мені дуже прикро, Скарлет. Я тільки одне скажу: я хотів би, щоб ти дозволила найняти вільних негрів замість в'язнів. Сподіваюся, тоді я вправлявся б краще.

— Вільних негрів! Таж їм довелося б стільки платити,

що ми пішли б із торбами. В'язні куди дешевші. Якщо Джонні має такі прибутки з в'язнів...

Погляд Ешлі був спрямований кудись понад її плечима, на щось таке, чого вона не могла бачити, і світло в його очах примерхло.

— Я не можу визискувати в'язнів, як Джонні Геллегер. Я не можу так поганяти їх.

— А хай йому чорт! Джонні просто знається на своєму ділі. А ти, Ешлі, надто м'якосердий, та й годі. Ти повинен домагатись, щоб вони краще працювали. Джонні казав мені, що коли котромусь ледащу закортить побайдикувати, він заявляє, що хворий, і ти відпускаєш його на цілий день. Ради Бога, Ешлі! В такий спосіб ніяких грошей не доробимось. Шмагонути раз-другий — і будь-якої хвороби наче й не було, хіба що коли ногу зламано...

— Скарлет, Скарлет! Облиш! Я не можу слухати, як ти таке кажеш! — скрикнув Ешлі й так гостро зиркнув на неї, аж вона розгублено змовкла.— Невже ти не розумієш, що вони ж люди... і деякі недужі, зголоднілі, нещасні й... Ой, люба моя, мені несила дивитись, якої жорстокості ти від нього набралася, ти, що завжди була така добра...

— Від кого це?

— Я мушу тобі це сказати, хоч і не маю права. А таки мушу. Він — це Рет Батлер. Він труїть все, до чого доторкнеться. Ось і тебе він узяв такою милою, ніжною, лагідною, нехай і запальною часом, і ти загрубла душею, стала жорстокою від самого лише спілкування з ним.

— Ох,— видихнула Скарлет, в якій відчуття провини боролося з радістю, що Ешлі так глибоко переживає за неї, що вона й досі люба йому. Хвала Богові, він гадає, що це через Рета вона зробилась такою жилою. Звісно, Рет тут ні до чого, винна вона сама, але, зрештою, одна зайва пляма Ретовій репутації не дуже й пошкодить.

— Якби це був хтось інший, я б не переймався так... але Рет Батлер! Я бачу, що він зробив з тебе. Під його впливом ти мимоволі привчилася бути такою самою безоглядною в думках, як і він. Звісно, я розумію, що не повинен був би говорити цього... Він урятував мені життя, і я вдячний йому, та все-таки я волів би, щоб це був хтось інший, а не він! І я не маю права говорити з тобою в такий спосіб, наче я...

— Ой Ешлі, ти маєш право... як ніхто інший!

— Я ж кажу, мені просто нестерпно дивитись, як ти, така витончена, стаєш твердошкірою через нього, нестерп-

но знати, що твоя врода й твої чари належать чоловікові, який... Коли я думаю, що він доторкається до тебе, я...

«Зараз він мене поцілує,— в захваті подумала Скарлет.— І я зовсім не буду винна в цьому!» Вона навіть хитнулася в його бік, але Ешлі раптом відступив на крок, немов збагнувши, що сказав щось зайве — сказав таке, чого зовсім не мав наміру казати.

— Вибач, якщо зможеш, Скарлет. Я... я натякав на те, що твій чоловік не джентльмен, але мої слова доводять, що якраз я сам такий. Ніхто не має права осуджувати чоловіка перед його дружиною. Мені нема ніякого виправдання, крім... крім...

Він затнувся, і обличчя його болісно скривилося. Вона чекала, затамувавши подих.

— Ні, мені нема ніякого виправдання.

Мозок Скарлет, поки вона їхала додому, працював, як у гарячці. Ніякого виправдання, крім... крім того, що він її кохає! Вона й не уявляла, що сама думка про те, як вона лежить в обіймах Рета, може доводити його до такої нестями. Але їй це було по-своєму зрозуміле. В неї самої життя перетворилося б на пекельну муку, якби вона не знала, що стосунки Ешлі з Мелані з необхідності стали такими, як у брата з сестрою. Ретові обійми робили її грубшою, жорстокішою! Ну, коли Ешлі так гадає, вона цілком може обійтися без цих обіймів. Скарлет подумала, як це виглядатиме витончено й романтично, коли вона й Ешлі будуть фізично вірні одне одному, хоч кожен і пов'язаний шлюбом з кимось іншим. Ця думка захопила її і припала до серця. Та й з практичного боку це було б корисно. Вона вже не муситиме остерігатись появи нових дітей.

Приїхавши додому й відпустивши коляску, Скарлет раптом відчула, що екзальтація від слів Ешлі почала пригасати, коли вона уявила собі, як скаже Ретові про своє бажання спати в окремій спальні й, отже, внести певні зміни у взаємини між ними двома. Пояснити це буде важкувато. І потім — як вона скаже Ешлі, що більше не допускає до себе Рета, оскільки він, Ешлі, цього зажадав? А кому потрібна така пожертва, про яку ніхто не знатиме? Це такий важкий тягар — скромність і делікатність! Якби ж то вона могла розмовляти з Ешлі так відверто, як з Ретом! Але нехай уже. Якось вона таки дасть на здогад Ешлі про цю зміну.

Вона піднялася сходами, відчинила двері дитячої кімнати

і побачила там Рета, що сидів біля колиски Гарні,— Елла примостилась у нього на коліні, а Вейд показував йому вміст своєї кишені. Яке це щастя, що Рет любить дітей і охоче з ними бавиться. Адже трапляються вітчими, які терпіти не можуть жінчиних дітей від попередніх шлюбів.

— Я хочу поговорити з тобою,— сказала Скарлет і пройшла до їхньої спальні. Краще залагодити це питання відразу, поки її переповнює рішучість не заводити більше дітей і поки кохання Ешлі додає їй сили.

— Рете,— різко заявила вона, коли він причинив за собою двері,— я вирішила, що більше не матиму дітей.

Якщо його вразила несподівана її заява, то він цього не показав. Він повільно підступив до крісла й сів, відхилившись на спинку.

— Крихітко моя, я ж казав тобі ще перед народженням Гарні, що мене не турбує — матимеш ти одну дитину чи двадцятеро.

Ну й хитрюга він — зводить розмову на манівці, так наче не знає, що народженню дітей передує щось інше!

— Я вважаю, що трьох досить. Я не збираюся щороку народжувати по дитині.

— Троє — цілком задовільне число.

— Ти чудово розумієш...— почала вона й почервоніла від збентеження.— Ти розумієш, що́ я маю на увазі?

— Авжеж. А ти усвідомлюєш, що я можу подати на розлучення з тобою, коли ти відмовиш мені у моїх подружніх правах?

— У тебе вистачить на це ницості! — скрикнула Скарлет, роздратована, що все йде не так, як вона замірялась.— Якби ти мав хоч трохи шляхетності, то... то ти повівся б, як... Та глянь хоч би на Ешлі Вілкса. Мелані не може мати більше дітей, і він...

— Ешлі — джентльмен з голови до ніг, я знаю,— відказав Рет, і в очах його з'явився якийсь дивний блиск.— Викладай, будь ласка, далі, що маєш викласти.

Скарлет похлинулася, бо вона вже виклала все, що хотіла, і їй більше нічого було додати. Тепер вона побачила, які наївні були її сподівання по-дружньому порозумітися в такій важливій справі, тим паче коли йшлося про такого шкурника, як Рет.

— Ти сьогодні їздила на лісовий склад, чи не так?

— А яке це має відношення?

— Ти, здається, любиш собак, Скарлет? То яких ти волієш — тих, що на сіні, чи тих, що при ділі?

Натяк не дійшов до неї, бо всю її поглинали дедалі більша злість і розчарування.

Рет легко звівся на ноги і, підійшовши ближче, взяв її рукою за підборіддя й задер обличчя вгору.

— Яка ж ти дитина! Мала трьох чоловіків, але так нічого й не пізнала в чоловічій натурі. Тобі здається, що чоловік наче літня дама в перехідному віці.

Він грайливо ущипнув її за підборіддя й забрав руку. Тоді звів чорну брову й кинув на Скарлет довгий холодний погляд.

— Скарлет, зрозумій одне. Якби ти й твоя постіль ще приваблювали мене, я б не зупинився ні перед якими замка́ми та вмовляннями. І я не мав би чого соромитись, бо ми уклали між собою угоду — угоду, яку я дотримую, а ти порушуєш. Що ж, зберігай своє ліжко в цноті, моя люба.

— Ти хочеш сказати,— обурено скрикнула Скарлет,— що тебе зовсім не обходить...

— Я тобі обрид, чи не так? Ну то знай, що жінки обридають швидше, ніж чоловіки. Пильнуй свою незайманість, Скарлет. Це мені зовсім не завадить. І це не має ніякого значення.— Він знизав плечима й осміхнувся.— На щастя, у світі повно й інших ліжок... і в більшості їх повно жінок.

— То ти хочеш сказати, що здатний на те...

— Яке ж ти невиннятко! Авжеж-бо. То ще дивно, що я так довго від цього утримувався. Я ніколи не вважав, що вірність — це чеснота.

— Я кожну ніч замикатиму двері на ключ!

— Навіщо завдавати собі цей клопіт? Якби я захотів тебе, ніякий замок не став би мені на заваді.

Рет одвернувся, немов даючи взнаки, що тему розмови вичерпано, і вийшов зі спальні. Скарлет чула, як він повернувся до дитячої кімнати, де його радо привітали діти. Вона рвучко сіла. Ось і вийшло по її волі. Цього вони обоє хотіли, вона й Ешлі. Але це чомусь не дало їй полегкості. Самолюбство її зазнало удару: Скарлет брала злість, що Рет так легко з цим примирився, що він не жадав її, що для нього однаково, чи вона, чи інші жінки на інших ліжках.

Їй хотілося обдумати, в якій такій делікатній формі повідомити Ешлі, що вона й Рет перестали жити як чоловік і жінка. Але вона розуміла, що тепер не зможе цього зробити. Все якось неймовірно ускладнилось, і вона вже взагалі трохи була не рада, що так повелася. Тепер їй

бракуватиме довгих втішних розмов з Ретом у ліжку, коли в темряві жаріє кінчик його сигари. Бракуватиме його обіймів, коли вона прокидатиметься зі свого моторошного сну, в якому біжить крізь холодну млу.

Раптом вона відчула себе страшенно нещасною і, схиливши голову на поруччя крісла, гірко заплакала.

РОЗДІЛ LII

Одного дощового пополудня, коли Гарні щойно минув рік, Вейд понуро снував по вітальні, час від часу підходячи до вікна й розпластуючи носа на шибці, з якої по той бік стікали патьоки води. Він був маленьким щуплявим хлопчиком, замалим на свої вісім років, тихим аж до несміливості й мовчазним: озивався хіба, як його про щось запитають. Йому було нудно, й він не знав, куди себе подіти, бо Елла гралася в кутку з ляльками, Скарлет сиділа за бюрком і тихенько бурмотіла сама до себе, підраховуючи стовпчики цифр, а Рет лежав на підлозі й погойдував перед Гарні свого годинника на ланцюжку, але так, щоб дівчинка не могла дістати.

Вейд узяв був кілька книжок, та вони у нього вислизнули з рук і з грюкотом упали на підлогу, від чого він глибоко зітхнув. Скарлет роздратовано обернулась до сина:

— Сили небесні, Вейде! Іди надвір і там грайся.

— Я не можу. Там дощ.

— Дощ? А я й не помітила. Ну, то знайди собі якусь іншу забаву. Ти дієш мені на нерви, коли так крутишся перед очима. Піди скажи Поркові, нехай запряже коляску й одвезе тебе погратись до Бо.

— Бо нема вдома,— зітхнув Вейд.— Він пішов на день народження до Рауля Пікара.

Рауль був маленьким сином Мейбел та Рене Пікарів і, на думку Скарлет, страшенно бридким собою, більше схожим на мавпеня, ніж на людську істоту.

— Ну, то поїдь до кого хочеш. Біжи скажи Поркові.

— Нікого нема вдома,— відповів Вейд.— Усі пішли на день народження.

Він не сказав: «Усі, крім мене»,— це й так було ясно, але Скарлет, яка думала про свої рахунки, нічого цього не зауважила.

Рет раптом випростався до сидячої пози й запитав:

— А чом ти не пішов з усіма на день народження, синку?

Вейд підступив ближче до нього і з нещасним виглядом зашурхав ногою по підлозі.

— Мене, сер, не запросили.

Рет віддав годинника на ласку Гарні й пружно звівся на рівні ноги.

— Облиш ці чортові цифри, Скарлет. Чому Вейда не запросили на день народження?

— Ради Бога, Рете! Не мороч мені голови. Ешлі так накрутив з цифрами... Ох, на цей день народження? Та тут нема нічого дивного, що Вейда не запросили, а хоч би й запросили, я б його не пустила. Не забувай, Рауль — онук місіс Меррівезер, а вона така, що радше пустить вільного негра до своєї священної вітальні, ніж кого з нас.

Рет, у задумі спостерігаючи за личком Вейда, помітив, як той здригнувся.

— Підійди сюди, синку,— сказав він і простяг руку до малюка.— А ти хотів би піти на цей вечір?

— Ні, сер,— героїчно відповів Вейд, але опустив очі долу.

— Гм. А скажи-но, Вейде, ти ходив на день народження до малого Джо Вайтінга, чи Френка Боннела, чи... ну, до кого-небудь зі своїх товаришів?

— Ні, сер. Мене мало куди запрошують.

— Брешеш, Вейде! — скрикнула, обернувшись, Скарлет.— Минулого тижня ти тричі ходив у гості — до Бартів, тоді ще до Гелертів і Гандонів.

— Добірна компанія мулів у кінській збруї, нічого не скажеш,— мовив Рет, розтягуючи слова.— І добре тобі було в цих гостинах? Кажи-но.

— Ні, сер.

— А чому ні?

— Я... я не знаю, сер. Мамка... Мамка каже, що вони білі голодранці.

— Ну ж і полатаю бебехи цій Мамці! — з криком зірвалася з місця Скарлет.— А тобі, Вейде,— як тобі не соромно так говорити про маминих приятелів?

— Хлопець каже правду, так само як і Мамка,— озвався Рет.— Але ти, звичайно, неспроможна оцінити правди... Не журися, синку. Тобі зовсім не треба ходити по цих гостинах, як не маєш охоти. На ось,— він витяг з кишені банкноту,— скажеш Поркові запрягти коляску й повозити тебе по місту. Купиш собі цукерок... і поласуєш донесхочу.

Вейд, увесь прояснівши, сховав банкноту до кишені й стривожено обернувся до матері — чи дістане від неї

згоду. Однак вона, насупивши брови, мовчки дивилась на Рета. А той підняв з підлоги Гарні й притис личком до своєї щоки. Скарлет не могла вичитати з його обличчя, що він думає, але в очах у нього з'явилося щось таке наче страх — страх і відчуття власної провини.

Підохочений щедрістю вітчима, Вейд соромливо підійшов до нього.

— Дядечку Рете, а можна — я щось у вас спитаю?

— Звичайно, можна.— Обличчя Рета було напружене й задумане, він міцно пригортав до себе голівку Гарні.— А що тебе цікавить?

— Дядечку Рете, чи ви... чи ви воювали на війні?

Ретові очі зразу ж ожили, він пильно глянув на хлопчика, але голос його прозвучав спокійно.

— А чого ти про це питаєш, синку?

— Та-бо Джо Вайтінг казав, що ви не воювали, і так само Френкі Боннел казав.

— Он як,— зауважив Рет.— І що ж ти відповів їм на це?

Вейд стояв з розпачливим виглядом.

— Я... я сказав... я сказав їм, що не знаю.— І раптом пожвавішав.— Та я однаково налупив їх. Але чи ви були-таки на війні, дядечку Рете?

— Був,— рвучко відповів вітчим.— Я був на війні. Я був у війську вісім місяців. Воював у різних місцях — від Лавджоя до Франкліна у штаті Теннессі. І був з Джонстоном, коли він капітулював.

Вейд аж застрибав від гордості, а Скарлет зайшлася сміхом.

— Я досі гадала, що ти соромишся своїх військових подвигів,— промовила вона.— Хіба ж ти не казав мені, щоб я не розводилась про це?

— Цить,— урвав він її.— То як, ти задоволений, Вейде?

— О дуже, сер! Я так і думав, що ви були на війні. Я знав, що ви не боягуз, як вони кажуть. Але... але чому ви не були разом з батьками інших хлопців?

— Тому що батьки інших хлопців недотепи, і їх відправили до піхоти. А я навчався у військовій академії у Вест-Пойнті, тим-то мене взяли до артилерії. До справжньої артилерії, Вейде, а не до внутрішньої гвардії. Треба багато що знати, щоб служити в артилерії, Вейде.

— Авжеж,— погодився Вейд, сяючи обличчям.— А ви були поранені, дядечку Рете?

Рет завагався.

— Розкажи йому про свою дизентерію,— насмішкувато докинула Скарлет.

Рет обережно опустив дівчинку на підлогу й витяг верхню й спідню сорочки з-за поясу штанів.

— Ось дивись, Вейде, я покажу тобі, куди мене поранено.

Вейд з цікавістю підступив зовсім близько й подивився на те місце, куди показував Рет. Довгий шрам перетинав його засмаглі груди, збігаючи вниз до мускулястого живота. Це був слід від ножа в одній бійці на каліфорнійській копальні золота, чого Вейд не знав. Невимовно зрадівши, він глибоко перевів подих.

— То ви, дядечку Рете, майже такий хоробрий, як і мій тато.

— Майже, але не зовсім,— відказав Рет, заправляючи сорочки в штани.— А тепер іди витрать свого долара і не попускай жодному хлопцеві, котрий скаже, ніби я не був на війні.

Вейд вистрибом вибіг з кімнати, нетямлячись від радості, й став гукати Порка, а Рет знов узяв на руки Гарні.

— Навіщо всі ці брехні, мій відважний вояче? — запитала Скарлет.

— Хлопець повинен пишатися своїм батьком... або й вітчимом. Я не хочу, щоб йому було соромно перед іншими малими шибениками. Діти — жорстокі істоти.

— Пхе, дурниці!

— Я ніколи не думав, що це так багато важить для Вейда,— поволі мовив Рет.— Я й не думав, що він може так переживати. І я не допущу, щоб це повторилося з Гарні.

— Що саме?

— Гадаєш, я допущу, щоб моя Гарні соромилася свого батька? Щоб її не запрошували на дитячі свята, коли їй виповниться дев'ять чи десять років? Гадаєш, я допущу, щоб вона, як Вейд, терпіла приниження за те, в чому не вона винна, а ми з тобою?

— Тю — дитячі свята!

— Але дитячі свята перетворюються потім на бали для дівчат на виданні. Гадаєш, я допущу, щоб моя дочка росла поза пристойним товариством Атланти? Я не збираюсь посилати Гарні на Північ учитись і гостювати лише тому, що її не приймають тут або в Чарлстоні, Саванні чи Новому Орлеані. Не буде такого, щоб вона мусила одружуватися з янкі або чужинцем тому, що жодна порядна родина на

Півдні її не прийме... бо мати в неї дурепа, а батько пройдисвіт.

Вейд, що чогось вернувся й став на порозі, уважно прислу́хався до розмови, в якій не все розумів.

— Гарні може вийти заміж за Бо, дядечку Рете.

Гнів зійшов з обличчя Рета, і він, обернувшись до малого, вдав, ніби зосереджено розмірковує над його словами — з дітьми він завжди розмовляв з підкресленою серйозністю.

— А й правда, Вейде. Гарні може вийти за Бо, але от кого ти візьмеш за дружину?

— А нікого,— довірчим тоном мовив Вейд, замилуваний цією розмовою на рівних, бо ж, крім тітусі Меллі, один лише вітчим ніколи не сварив його, а завжди підбадьорював.— Я поїду до Гарварду й вивчуся на правника, як мій тато, а потім стану хоробрим воїном, як і він.

— І чого ця Меллі не може тримати язика на припоні! — скрикнула Скарлет.— Ні до якого Гарварду ти не поїдеш, Вейде. Це янківський навчальний заклад, і я не дозволю тобі в ньому навчатись. Ти підеш до університету Джорджії, а скінчивши його, станеш заправляти крамницею замість мене. А щодо того, яким хоробрим воїном був твій тато...

— Цить! — урвав її Рет, повз увагу якого не пройшло, як зблиснули очі Вейда, коли той почув згадку про незнаного йому батька.— Ти виростеш і станеш хоробрим воїном, як твій тато, Вейде. Бери з нього приклад, бо він був герой, і не дозволяй, щоб хтось засумнівався в цьому. Він же одружився з твоєю мамою, чи не так? А це безперечний доказ героїзму. І я подбаю про те, щоб ти поїхав до Гарварду й вивчився на правника. А тепер біжи й скажи Поркові, нехай повезе тебе до міста.

— Я була б тобі вдячна, якби ти полишив на мене виховання моїх дітей! — вигукнула Скарлет, коли Вейд слухняно подрібцював з кімнати.

— Але ж ти з біса кепська вихователька. Ти доклала всіх сил, щоб позбавити шансів у житті Еллу й Вейда, але я не дозволю тобі зробити те саме з Гарні. Вона буде маленькою королівною, і всі на світі горнутимуться до неї. Не знайдеться такого дому, куди б її не запрошувано. Боже милостивий, ти гадаєш, я попущу, щоб підрісши, вона почала спілкуватися з усім цим набродом, який товчеться в нашому будинку?

— Але тебе самого ця компанія задовольняє...

— А тебе ще й з біса добре задовольняє, моя крихітко.

Проте для Гарні це не підходить. Гадаєш, я дозволю їй вийти заміж за котрогось із цих заволок, з якими ти збуваєш час? Ірландці, що тільки-но вибилися з нужди, янкі, біла шантрапа, вискочні-саквояжники... Щоб моя Гарні, в жилах якої кров Батлерів і Робійярів...

— І О'Гар...

— О'Гари колись, може, були й королями в Ірландії, але твій батько — всього-на-всього спритний ірландчик-скоробагатько. Та й ти не краща... Я, правда, теж тут винен. Ганяв сліпцем по життю, мов кажан, випущений з пекла, і ніколи не вважав, що роблю, бо ніщо не мало для мене значення. А от Гарні — має значення. Боже, який же я дурень був! Гарні повік не приймуть у чарлстонському товаристві, і ні моя мати, ні твої тітки Юлейлія і Полін тут нічим не зарадять... так само й в Атланті їй не буде доступу в товариство, якщо ми не вживемо якихось заходів, і то незагайно...

— Ой Рете, ти так цим переймаєшся, що аж смішно. З нашими грішми...

— Хай їм чорт, цим грошам! Ні за які гроші нам не придбати того, що я хочу для неї! Краще б її запрошували на черствий хліб до жалюгідної халупи Пікарів чи до перехняблені клуні місіс Елсінг, ніж була б вона першою красунею на балу республіканців. Ти, Скарлет, повелась, як дурепа. Тобі треба було ще кілька років тому запевнити своїм дітям місце в товаристві, а ти цього не зробила. Ти навіть не подбала утриматись там самій. Отож важко сподіватися, щоб ти зараз змінилася на краще. Ти занадто любиш загрібати гроші й поштурхувати людей.

— Усе це не більше, як буря у склянці води,— холодно мовила Скарлет і стала перебирати папери, натякаючи цим, що розмову закінчено.

— Сама тільки місіс Вілкс може зарадити нам, а ти всіляко силкуєшся відштовхувати її і ображати. Ой, облиш ці свої закиди, що вона така вбога й носить старі сукні. Вона — душа й осердя всього шляхетного, що є в Атланті. І хвала Богові, що вона така. Вона мені дечим допоможе.

— А чим саме?

— Чим? Я спробую здобути прихильність усіх цих старогвардійських драконів у жіночій подобі, особливо таких, як ці матрони Меррівезер, Елсінг, Вайтінг, Мід. Якщо мені доведеться плазувати перед кожною старою плетухою, яка мене не терпить, я й на це згоджуся. Я покірно терпітиму їхню холодність і каятимусь у своїх гріхах. Я даватиму

гроші на їхні кляті доброчинні заходи й ходитиму до їхніх клятих церков. Я признаюся у своїх заслугах перед Конфедерацією і навіть вихвалятимусь ними, а як припече, то й пристану до клятого ку-клукс-клану, хоч маю надію, що милостивий Господь не покарає мене аж так тяжко. І не посоромлюся нагадувати дурням, голови яких я врятував, що вони мені дещо завдячують. А тебе, ясна пані, попрошу не перешкоджати моїм заходам за спиною в мене, загрібаючи майно цих людей, якщо вони тобі заборгували, чи продаючи їм гнилий ліс, чи якось інакше допікаючи. І щоб губернатор Буллек більше ні ногою до нас на поріг. Зрозуміло? Це так само стосується і всієї цієї зграї «світських» злодіяк, з якими ти заприязнилась. Якщо ти знехтуєш моє прохання і надумаєш знов запрошувати їх, то опинишся в скрутному становищі, бо на твоїх прийомах буде відсутній господар дому. Якщо вони ще заявляться сюди, я засяду в барі Кралі Вотлінг і кожного, кого зустріну, повідомлю, що не можу перебувати під одним дахом з цими людьми.

Скарлет, яка аж пінилася, слухаючи цю його промову, раптом коротко засміялася.

— Отже, картяр з річкових суден і спекулянт вирішив набратися респектабельності! В такому разі, першим кроком у цьому напрямку мав би стати продаж закладу Кралі Вотлінг.

Це був удар навмання. Вона не знала достеменно, чи Рет власник цього будинку. Він, однак, нараз приснув сміхом, так ніби вгадав хід її думок.

— Дякую за пораду.

*

Для свого навернення на респектабельність Рет обрав час зовсім невідповідний. Ніколи ні до того, ні по тому слова «республіканець» чи «пристібай» не викликали такої відрази, бо саме тепер внутрішній розклад саквояжницького режиму досяг апогею. А ім'я Рета від часу капітуляції нерозривно пов'язувалося з янкі, республіканцями й пристібаями.

Охоплена безсилою лютті, людність Атланти у 1866 році вважала, що чогось гіршого за суворе військове правління, під яким тоді перебував штат, не може й бути, однак нині, коли до влади дорвався Буллек, атлантці спізнали, почім справжній ківш лиха. Завдяки голосам негрів республіканці та їхні спільники зміцнили свої позиції і нещадно вершили

всі справи, збиткуючись над безсилою, але невпокореною меншістю.

Неграм навіювали думку, що в Біблії згадується лише дві політичні партії — публікани або митарі, під якими, мовляв, слід розуміти республіканців, і грішники. Жоден негр не хотів прилучатися до партії, що складалася з самих грішників, отож чорні прагнули приставати до лав республіканців. Нові їхні господарі казали їм голосувати знову й знову, обираючи на високі посади вбогих білих та пристібаїв, а то навіть і декого з негрів. І ось ці негри засідали в законодавчих органах, де тільки те й робили, що лущили горішки та раз по раз скидали й узували черевики, бо ж звикли ходити босі. Мало хто з них умів читати або писати. Ще недавно вони працювали на плантаціях бавовнику чи цукрової тростини, але тепер до їхніх функцій входило подавати свої голоси за податки й позички, а також затверджувати величезні суми на видатки для себе та своїх республіканських друзів. І вони голосували за це все. Штат обурювався податками, які тяжіли над ним: платники податків добре знали, що більшість коштів, призначених на громадські потреби, осідає у приватних кишенях.

Капітолій Джорджії взяла в облогу зграя махінаторів, спекулянтів, пошукачів контрактів та всіх інших, ласих поживитись на цій оргії марнотратства, і багато хто з них безсоромно швидко збивав собі статки. Вони без будь-яких труднощів отримували від штату кошти на прокладання залізниць, яких ніколи так і не побудовано, на закупівлю вагонів та паротягів, яких ніколи й не куповано, на спорудження громадських будівель, які існували тільки в головах прожектерів.

Позик випускали на мільйони доларів. Найчастіше ці позики були незаконні й просто шахрайські, а проте їх таки випускали. Скарбник штату, сам республіканець, але чоловік чесний, протестував проти цих незаконних позик і відмовлявся ставити свій підпис під ними, однак ні він, ні інші не могли протидіяти нездоланній хвилі надужиттів.

Залізниця, що належала штатові, колись давала значні прибутки, тепер же вона стала збитковою, і заборгованість її сягла мільйона доларів. Та це вже й не була залізниця. Вона перетворилася на величезну бездонну баюру, в якій хлюпалися й бабралися свині. Багатьох урядовців призначили на залізницю з огляду на їхні політичні переконання, а не ділові якості, і обслуговувало залізницю втричі більше

людей, ніж було потрібно. Республіканці забезпечили себе правом на безкоштовний проїзд, а негрів цілими вагонами розвозили по штату на веселі погулянки, щоб вони могли голосувати й переголосовувати на тих самих виборах.

Нездарне господарювання на залізниці особливо обурювало платників податків тим, що на прибутки від неї мали постати безплатні школи. А оскільки не було ніяких прибутків, а тільки борги, то не було й безплатних шкіл. Мало в кого знаходилось досить грошей, щоб посилати дітей до платних навчальних закладів, отож ціле покоління виростало в неуцтві, і неписьменність ширилась на багато років наперед.

Та хоч яке велике було загальне невдоволення розтринькуванням коштів, невмілим господарюванням і хабарництвом, ще більш дратувало джорджіанців те, в якому поганому світлі виставляє губернатор їхній штат перед Північчю. Коли Джорджія зчинила крик проти корупції, губернатор швиденько подався на Північ, виступив там у конгресі й заявив, що білі чинять насильство над неграми, що в Джорджії готується новий заколот і що, отже, необхідно взяти штат під суворий військовий контроль. Насправді джорджіанці зовсім не хотіли зачіпати негрів, і всіляко намагалися уникнути ускладнень. Так само ніхто не хотів нової війни, як не хотів і не потребував урядування багнетів у штаті. Вся Джорджія прагнула одного — щоб штатові дали спокій і змогу нормалізувати становище. Але що губернатор розгорнув акцію, прозвану «наклепницьким млином», Джорджія в очах Півночі виглядала на бунтівничий штат, який треба приборкати твердою рукою, і у штаті запанував режим твердої руки.

Це була просвітла година для тієї банди, що тримала Джорджію за горло. Настала справжня оргія грабіжництва й холодного цинізму, коли високі посадові особи неприховано розкрадали громадське добро, на що не можна було спокійно дивитися. Протести й спроби чинити опір нічого не давали, бо уряд Джорджії охороняли й підтримували збройні сили Сполучених Штатів.

Атланта проклинала ім'я Буллека, його пристібаїв та республіканців, як і всіх, що були з ними заодно. А Рет якраз і належав до таких. Він був їхнім спільником — така панувала думка,— і мав причетність до усіх їхніх планів. Тепер, однак, він повернув проти течії, за якою плив ще донедавна, і заходився гребти назад, насупір їй.

Розпочав він свою кампанію поволі й ненав'язливо, щоб

раптовим перетворенням з хижака на миролюбця не збудити в Атланті недоречних підозр. Він став уникати своїх сумнівних приятелів і вже не з'являвся в товаристві офіцерів-янкі, пристібаїв та республіканців. Натомість почав відвідувати демократичні зібрання й не криючись голосував за демократів. Облишив гру в карти на високі ставки й порівняно менше тепер випивав. А до закладу Кралі Вотлінг якщо й заходив, то тільки ввечері й покрадьки, як то робили поштиві городяни, а не так як раніше, коли серед білого дня демонстративно припинав свого коня в неї перед дверима.

Члени єпископальної громади мало не попадали з лавок, коли він, трохи спізнившись на початок відправи, з Вейдом за руку навшпиньки ввійшов до церкви. Не менш, як поява Рета, їх здивувала поява там Вейда, оскільки хлопчика вважалося за католика. В усякому разі, Скарлет була католичка. Вірніше, народилася католичкою. Бо ж вона вже кілька років не переступала порогу церкви, і побожність вивітрилася з неї так само, як і багато чого іншого, що їй намагалася прищепити Еллен. Усі були тієї думки, що вона занедбує релігійне виховання сина, отож Рет явно виріс в їхніх очах, коли спробував направити недогляд Скарлет, хоч і привів хлопчика не до католицької, а до єпископальної церкви.

Рет умів бути поважним і чарівним, коли притримував язика й не бликав злостиво своїми чорними очима. Роками він не бачив потреби в цьому, але ось тепер нап'яв на себе личину поважності й приваби, а також став одягати жилети темнішої барви. Домогтись прихильності тих, хто завдячував йому життя, виявилося неважко. Власне, ці чоловіки давно б уже засвідчили Ретові свою прихильність, тільки ж він вів себе так, наче їхнє ставлення не дуже його й цікавило. А тепер Г'ю Елсінг, Рене, хлопці Сіммонси, Енді Боннел та інші раптом відкрили, що він дуже милий у поводженні, не любить випинати свою особу й знічується, коли вони заводять мову про свою вдячність йому.

— Е, пусте,— заперечував він.— На моєму місці кожен з вас вчинив би так само.

Він пожертвував значні кошти на обнову єпископальної церкви і зробив помітний — але не надміру — внесок у фонд «Товариства впорядкування могил наших славних воїнів». У цій справі він звернувся особисто до місіс Елсінг і збентежено попрохав, щоб вона нікому не розповідала про його пожертву, добре знаючи, що саме цим і підохотить її

якнайшвидше розголосити всім секрет. Місіс Елсінг дуже не хотіла брати від нього «спекулянтські гроші», однак у товаристві була скрута з фінансами.

— Не розумію, чого це ви надумали зробити нам таку офіру,— підшкильнула вона його.

Коли він з належно скорботною міною пояснив їй, що його спонукала до цього пам'ять про колишніх товаришів по зброї, хоробріших, ніж він, але, на жаль, полеглих на полі бою і похованих у безіменних могилах, аристократична щелепа місіс Елсінг аж одвисла. Доллі Меррівезер переказувала їй слова Скарлет про те, ніби капітан Батлер служив у війську, та вона, звичайно, не повірила. І ніхто не повірив.

— Ви служили у війську? А в якій роті... в якому полку?

Рет назвав частину.

— Ах, це артилерія! Всі, кого я знаю, були або в кавалерії, або в піхоті. Тоді все ясно...— Вона урвала мову, раптом розгубившись, бо ж подумала, що зараз він сердито бликне очима. Однак він потупив очі й перебирав пальцями ланцюжок від годинника.

— Я б залюбки записався до піхоти,— мовив він, вдаючи, ніби не помітив її натяку,— але коли з'ясувалося, що я навчався у Вест-Пойнті,— хоч я, місіс Елсінг, і не закінчив академії через один хлоп'ячий вибрик,— то мене приписали до артилерії, до польової артилерії, а не до міліції. В останній кампанії дуже бракувало людей з фаховою освітою. Ви ж знаєте, яких великих втрат зазнали наші, як багато артилеристів загинуло. В артилерії я був досить самотній. Я там не зустрів жодної знайомої душі. Здається, за час усієї служби я жодного чоловіка не бачив з Атланти.

— Он як,— зніяковіло мовила місіс Елсінг. Якщо він служив в армії, то вона, виходить, помилялася. Вона-бо не раз і не два закидала йому боягузтво, і тепер, згадавши це, відчула слабенькі докори сумління.— Он як. А чого ж ви ніколи нікому не розповідали про свою службу? Ви так поводилися, ніби соромитесь цього.

Рет глянув їй у вічі поглядом, в якому важко було щось прочитати.

— Повірте мені, місіс Елсінг,— заявив він поважним голосом,— своїми послугами Конфедерації я пишаюся більше, ніж будь-чим іншим, що я зробив або ще зроблю в житті. Я відчуваю... відчуваю...

— Тоді чому ж ви крилися з цим?

— Мені про це соромно було ґоворити через... деякі мої попередні вчинки.

Місіс Елсінг детально поінформувала місіс Меррівезер про пожертву Рета й про розмову з ним.

— І, слово честі, Доллі, коли він сказав, що йому соромно, у нього аж сльози виступили на очах! Атож, сльози! Я сама ледве не заплакала.

— Ну й маячня! — скрикнула місіс Меррівезер, пройнята недовірою.— Не вірю я, що в нього були сльози на очах, і не вірю, що він служив у війську! Але це можна легко з'ясувати. Якщо він був у артилерійському полку, я доберуся до правди, бо полковник Карлтон, що командував тим полком, одружений з дочкою однієї з сестер мого діда, і я йому напишу.

Вона таки написала полковникові Карлтону і, на свій подив, отримала відповідь, в якій було дано недвозначно високу оцінку професійним здібностям Батлера. Мовляв, уроджений артилерист, хоробрий вояк і справжній джентльмен, до того ж чоловік скромний — він навіть відмовився від запропонованого йому підвищення по службі.

— Оце так! — промовила місіс Меррівезер, показуючи листа місіс Елсінг.— Мене це вкрай дивує. Може, ми недооцінили цього пройду, гадаючи, що він не служив у війську. Може, треба було повірити Скарлет і Мелані, вони ж казали, що він записався до війська в той день, коли впала Атланта. Але хоч би там як, а він однаково пристібай і ошуканець, і я його не люблю!

— А може,— невпевнено зауважила місіс Елсінг,— може, він не такий уже й поганий. Чоловік, який воював за Конфедерацію, не може бути зовсім поганим. Це тільки Скарлет погана. Знаєш, Доллі, я от собі думаю, що він... ну, що він соромиться Скарлет, але, як чоловік благородний, не зважується в цьому зізнатись.

— Соромиться! Де б пак! Вони обоє рябоє. З чого тобі спала на думку така дурниця?

— Це не дурниця,— обурилася місіс Елсінг.— Учора, коли була така злива, він посадив трьох дітей, навіть ту крихітку, в коляску і роз'їжджав з ними туди-сюди Персиковою вулицею. Він ще й мене підвіз до будинку. А коли я спитала: «Капітане Батлер, хіба ви з глузду з'їхали, що тримаєте дітлахів надворі в таку мокречу? Чом не одвезете їх додому?» — він нічого не відповів, тільки глянув якось знічено. Але за нього відповіла Мамка, вона сказала:

«У домі повно білих голодранців, тож дітям краще побути під дощем, як удома!»

— А що він на те?

— Що він міг сказати? Він тільки бликнув сердито на Мамку й промовчав. Ти ж знаєш, Скарлет учора влаштувала велику партію у віст, і до неї посходилась уся та вульгарна жінота. Мабуть, він не хотів, щоб вони цілували його дитину.

— Оце так,— мовила місіс Меррівезер, завагавшись, але все ще тримаючись за своє. Проте наступного тижня і вона капітулювала.

Рет останнім часом завів собі бюрко в банку. Що він робив за цим своїм бюрком, здивовані банківські канцеляристи не знали, але йому належав такий великий пакет акцій, що вони не могли заперечувати проти його присутності. Трохи згодом вони вже й забули про свою нехіть до нього, бо тримався він спокійно й чемно, та й до того ж тямив дещо у фінансових операціях і капіталовкладеннях. У всякому разі, він цілі дні висиджував за своїм столом, вдаючи ревного трударя, оскільки заповзявся поставити себе на один рівень з шанованими громадянами міста, що працею в поті чола заробляли на хліб насущний.

Тим часом місіс Меррівезер, бажаючи розширити пекарську справу, з якою їй добре повелося, вирішила дістати позичку в дві тисячі доларів під заставу свого будинку. Але в позичці їй відмовили, бо під будинок уже видали дві заставні. Огрядна стара дама, обурена такою несправедливістю, вже виходила з банку, коли її перестрів Рет, довідався, в чому річ, і, вдаючи щиру зацікавленість, промовив:

— Але ж це якесь непорозуміння, місіс Меррівезер! Страшне непорозуміння. Хто-хто, а ви не повинні б мати ніякого клопоту щодо забезпечення. Та я залюбки позичив би вам під саме ваше слово! Дама, яка спромоглась так розбудувати свій заклад, як ви, сама собою становить найпевнішу гарантію. Кому ж банк має позичати гроші, коли не таким людям! Ось посидьте, будь ласка, на моєму стільці, а я зараз з'ясую ваше питання.

Повернувся Рет з усмішкою на обличчі й заявив їй, що сталося непорозуміння, як він і гадав. Дві тисячі доларів уже чекають на неї, і вона може взяти їх, коли буде зручніше. А що стосується її будинку... то чи не буде вона така ласкава підписатись ось тут?

Місіс Меррівезер, усе ще сповнена обурення через завдану їй образу, люта на те, що мусить приймати послугу від

людини, якої не любить і якій не довіряє, сухо подякувала Ретові

Але він ніби нічого й не помітив. А проводячи її до дверей, сказав:

— Місіс Меррівезер, я завжди високо цінував ваш досвід, так от чи можу я спитати у вас поради в одній справі?

Вона ледь кивнула головою, і пір'я у неї на капелюшку легенько ворухнулося.

— Що ви робили, коли ваша Мейбел була мала й смоктала пальця?

— Що-що?

— Моя Гарні смокче великого пальця, і я ніяк не можу її від цього відучити.

— Ви повинні її відучити! — рішуче заявила місіс Меррівезер.— Бо це зіпсує їй обриси рота.

— Я знаю, знаю! І в неї такий гарненький ротик. Але я не можу добрати способу, як це зробити.

— Таж Скарлет напевне це знає,— коротко зауважила місіс Меррівезер.— Вона ж виростила вже двох дітей.

Рет глянув собі на ноги й зітхнув.

— Я пробував під нігті їй закладати мило,— сказав він, ніби не почувши зауваги щодо Скарлет.

— Мило! Пхе! Мило нічого не дасть. Я посипáла пальця Мейбел хініном і, мушу сказати вам, капітане Батлер, вона дуже швидко відучилася смоктати.

— Хінін! Зроду б не здогадався! Не знаю, як вам і дякувати, місіс Меррівезер. Бо це мене так гнітило!

Він усміхнувся до неї такою приємною, такою вдячною усмішкою, що місіс Меррівезер на хвильку розгублено застигла на місці. Але прощаючись із Ретом, вона вже теж усміхалася. Їй прикро було визнати перед місіс Елсінг свою помилку в оцінці цього чоловіка, проте як людина чесна вона заявила, що не може не мати добрих рис той, хто так любить свою дитину. Шкода, що Скарлет не дбає про таке миле дитинча, як Гарні. І це просто зворушує, що батько мусить сам виховувати маленьку дівчинку. Рет таки чудово знав, як зворушити людей, а що тим самим він кидав тінь на репутацію Скарлет, його не тривожило.

Відколи дівчинка навчилася ходити, він почав раз у раз брати її з собою, і коли їхав коляскою, і коли вибирався верхи — тоді він садовив Гарні поперед себе на сідлі. Повернувшись надвечір з банку додому, він з нею прогулювався Персиковою вулицею, тримаючи її за ручку, припасовуючи свою ходу до її дріботіння, терпляче відповідаючи на

тисячі доньчиних запитань. О цій порі перед заходом сонця люди звичайно сиділи у себе на подвір'ях чи на верандах, а що Гарні була така мила й симпатична дівчинка з пасмом чорних кучериків та ясно-голубими очима, мало хто міг втриматися, щоб не поговорити з нею. Рет у цих розмовах ніколи не брав участі, а тільки стояв обік, сяючи батьківською гордістю і вдячністю, що його доньці приділяють так багато уваги.

Атланта вирізнялася пам'ятливістю, підозріливістю і небажанням міняти раз усталені погляди. Часи були важкі, і на кожного, хто мав щось спільне з Буллеком та його командою, дивилися косим оком. Але Гарні, успадкувавши фізичні приваби і матері, й батька, виявилася тим малим клинцем, за допомогою якого Рет пробив мур відчуження, вибудуваний навколо нього в Атланті.

*

Гарні росла швидко, і з кожним днем було виразніше помітно, що вона — онучка Джералда О'Гари. Дівчинка мала короткі й міцні ніжки, широко посаджені голубі очі, характерні для ірландців, і маленьке квадратове підборіддя, яке свідчило про затятість домагатися свого. Вона успадкувала Джералдів вибуховий темперамент і часто спалахувала роздратуванням, але заспокоювалась, як тільки вволювано її волю. А коли біля неї бував батько, ці доччині забаганки вдовольнялися миттю. Він таки розпещував її, незважаючи на всі зусилля Мамки й Скарлет, бо його задовольняло геть усе в ній, за винятком одного. І це був її страх перед темрявою.

До дворічного віку вона легко засинала в дитячому покої, спільному в неї з Вейдом та Еллою. А потім невідь чому стала плакати щоразу, коли Мамка виходила зі спальні й забирала з собою лампу. Далі вона почала пробуджуватись серед ночі й злякано скрикувати, полохаючи брата й сестру і піднімаючи на ноги весь дім. Раз навіть довелося викликати доктора Міда, і коли той сказав, що це просто через погані сни, Рет відповів йому не зовсім гречно. Сама ж дівчинка на всі розпитування відповідала одне: «Темно».

Скарлет тільки злостилася на дитину, вважаючи, що найкращий тут лік — ляпанець-другий. Вона не згоджувалась потурати цим вередам і залишати світло в дитячій, бо тоді не змогли б спати Вейд і Елла. Рет, стурбований страхами дитини, лагідно намагався допитатися в неї про

причину, а на слова Скарлет холодно зауважив, що як вона здумає карати дівчинку, то сама дістане лупня від нього.

Кінець кінцем Гарні перевели з дитячої до спальні Рета, де він спав сам-один. Її маленьке ліжко поставили поряд з його великим, а на столику збоку цілу ніч горіла затінена лампа. Довідавшись про це переміщення, все місто загуло. Щоб дівчинка ночувала в батьковій кімнаті — то було трохи непристойно, хоч вона мала всього два роки. Скарлет від цих пересудів потерпіла подвійно. По-перше, люди цілком певно довідалися, що вона та її чоловік сплять в окремих спальнях, а це саме собою шокувало. По-друге, кожен вважав, що коли вже дитина боїться ночувати одна, то місце її коло матері. А Скарлет не могла ж усім пояснювати, що при світлі вона сама не заснула б і що Рет не дозволив би їй взяти дитину до себе.

— Ти б не прокинулась, поки вона не закричить, а якби прокинулась, то стала б її ляпанцями частувати,— сказав він їй.

Скарлет дратувало, що Рет багато уваги приділяє нічним страхам Гарні, але гадала з часом якось залагодити цей клопіт і вернути малу до дитячої кімнати. Всі діти бояться темряви, і тут єдина рада — бути твердим. Рет затявся на своєму тільки аби дозолити їй, аби вона виглядала в очах людей поганою матір'ю, а все тому, що вона замкнула перед ним двері своєї спальні.

Він ні разу не переступав порогу її кімнати і навіть не торкнувся кулястої ручки дверей після того вечора, коли вона заявила йому, що не хоче більше мати дітей. Відтоді він майже ніколи не вертався додому вечеряти, аж до тієї пори, коли страхи Гарні змусили його частіше сидіти вдома. Інколи він і ночувати не приходив, і Скарлет, замкнувшись у себе й лежачи без сну, прислухаючись до годинника, що вибивав досвітні години, думала про те, де він збуває ніч. Їй пригадувались тоді його слова: «У світі повно й інших ліжок, моя люба!» І хоч її аж корчило від цих слів, нічим зарадити собі вона не могла. Якби вона спробувала щось йому закинути, виникла б сварка і він, безперечно, згадав би їй про замкнені двері та про те, яке відношення до цього має Ешлі. Справді-бо, його ідіотський вибрик, щоб Гарні спала при лампі, і саме у нього в кімнаті,— це лише спосіб відплатити їй.

Вона не усвідомлювала ні того, чому він так зважав на химери Гарні, ні того як сильно він прихилився до дитини,

поки не сталась пригода однієї жахливої ночі. Ця ніч назавжди закарбувалася в пам'яті всіх домашніх.

Того дня Рет зустрів знайомого з часів блокади, і у них, звісно, знайшлося багато чого розповісти одне одному. Куди вони подалися перебалакати й випити, Скарлет не знала, хоча гадала, що, мабуть, до закладу Кралі Вотлінг. Рет не прийшов додому надвечір, щоб повести Гарні на прогулянку, не з'явився й на вечерю. Гарні цілий день нетерпляче виглядала його у вікно, бо хотіла похвалитись перед ним розмаїтою колекцією всяких жуків, і Лу насилу вдалося вкласти її спати, незважаючи на всі плачі й протести.

І — чи то Лу забула засвітити лампу, чи то лампа сама погасла — ніхто так і не довідався, що тут було причиною. Досить того, що коли причмелений Рет кінець кінцем вернувся, у домі стояв рейвах, а Гарні верещала так, що він почув аж у стайні. Мала прокинулась у темряві й почала гукати батька, а його ніде не було. І всі безіменні жахи, що жили в її дитячій уяві, раптом збурились. Ні заспокійливі слова Скарлет, ні яскраве світло принесених ламп не могли її втихомирити, а Рет, що вмах вибіг нагору, скидався на людину, яка бачить навіч смерть.

Узявши врешті Гарні на руки й розрізнивши серед її схлипувань одне слово —«темно», він з люттю обернувся до Скарлет і негритянок.

— Хто погасив світло? Хто лишив її саму в темряві? Пріссі, я шкуру з тебе спущу, ти...

— Боже м'стивий, місте' Рет! Це не я! Це Лу!

— Боже мій, місте' Рет, я...

— Заткни рота! Ти знаєш, що я наказував. Клянусь Богом, я... геть звідси! Щоб тебе й близько не було. Скарлет, дай їй трохи грошей і подбай, щоб вона винеслася з дому, поки я зійду вниз. Забирайтеся звідси, всі до одної!

Негритянки повтікали, бідолашна Лу схлипувала у фартух. Але Скарлет лишилася. Їй прикро було бачити, як на руках у Рета стихала його люба дитина, тоді як вона сама марно намагалася її заспокоїти. Прикро було бачити, як маленькі ручки обвилися круг його шиї, і чути, як мала, схлипуючи, розказувала, що її налякало, коли вона нічого зрозумілого не могла з неї витягти.

— Отож воно сіло тобі на груди — тихо мовив Рет.— І велике воно було?

— О так! Страх яке велике! І з пазурями.

— А, ще й з пазурями. Ну, нічого. Я постережу тут цілу

ніч і застрелю його, як воно спробує з'явитися ще раз.— Голос Рета звучав переконливо й заспокійливо, і схлипування Гарні поволі стихли. Тепер вона говорила рівніше, заходячись змальовувати знайомою лише їм двом мовою те страховище, яке її навідало. Скарлет брала злість, що Рет розмовляє з дитиною про цю химерію, наче про щось реальне.

— Ради Бога, Рете...

Він, однак, махнув їй рукою замовкнути. Коли Гарні нарешті заснула, Рет уклав її в ліжечко й закутав укривалом.

— Шкуру спущу з цієї чорнючки,— тихо сказав він.— Ти теж винна. Чом не прийшла й не перевірила, чи горить світло?

— Не кажись, Рете,— відповіла Скарлет так само напівпошепки.— Вона набрала собі цього в голову, бо ти їй нотураєш. Більшість дітей боїться темряви, але це в них минається. Вейд он теж боявся, та я не попускала йому. Хай би й покричала одну-дві ночі...

— Покричала! — На мить Скарлет здалося, що він упереріщить її.— Ти або дурепа, або найлихіша жінка на світі!

— Я не хочу, щоб вона виросла нервова й боязка.

— Боязка? А нехай тобі! Та в ній нема й на крихту боягузтва! Але ж ти не маєш уяви, і тобі, звичайно, не збагнути мук людини, яка її має... тим паче коли це дитина. Коли щось таке пазуристе й рогате відкілясь візьметься й сяде тобі на груди, ти що — пошлеш його під три чорти, чи як? Чорта лисого ти це зробиш! Пригадай-но, ясна пані, як ти при мені прокидалася з таким вереском, мов ошпарена кицька, тільки тому, що вві сні бігла в тумані. І це ж було не так і давно!

Скарлет цей закид заскочив, бо вона не любила згадувати того сну. Ще дужче її бентежило, що Рет утішав її тоді більш-менш так само, як тепер Гарні. Тим-то вона кинулась в атаку з іншого боку.

— Ти просто панькаєшся з нею і...

— Я й далі панькатимусь. Завдяки цьому вона швидше переросте свої страхи й забуде про них.

— Тоді,— докинула в'їдливо Скарлет,— якщо вже ти хочеш грати роль няньки, не завадило б додому приходити на ніч і бодай деколи в тверезому стані.

— Я й приходитиму раніше, але, якщо мені захочеться, напиватимусь як чіп.

Він і справді почав вертатись додому раніше, задовго до

того часу, коли Гарні мали вкладати спати. Він сідав поруч неї і тримав її за руку, аж поки, заснувши, дитина розслаблювала пальці. Тільки після цього він навшпиньки спускався вниз, залишивши у спальні яскраво запалену лампу й непричинені двері, щоб чути, якщо Гарні прокинеться і їй стане страшно. Рет собі твердо вирішив не допустити, аби її знову пойняв страх перед темрявою. Всі домашні пильно стежили, щоб світло не погасло — Скарлет, Мамка, Пріссі й Порк по черзі тихенько підіймались нагору перевіряти, чи горить лампа.

І додому Рет приходив тверезий, хоч заслуга в цьому була зовсім не Скарлет. Останні місяці він не раз бував добряче напідпитку, однак ніколи не впивався щоб аж надміру. Але одного вечора від нього занадто вже тхнуло горілкою. Він підхопив Гарні, посадив собі на плече й спитав:

— А ти не цмокнеш свого дорогенького татка?

Дівчинка зморщила кирпатого носика і спробувала випручатися з його обіймів.

— Ні,— чесно відповіла вона.— Фе, який бридкий.

— Це я бридкий?

— Ні, запах бридкий. Дядечко Ешлі ніколи так бридко не пахне.

— А хай мене чорти візьмуть,— буркнув скрушно Рет, опускаючи її на підлогу.— Ніколи я не сподівався, що в моєму власному домі знайдеться поборниця тверезості.

Але відтоді він обмежив свою порцію склянкою вина після вечері. Гарні, якій дозволялося випити останні краплі з денця, не вважала винний запах надто вже бридким. Внаслідок цієї здержливості брезкліть, що почала розмивати гострі обриси Ретового обличчя, поступово зникла і дужки під чорними очима пояснішали й не так виразно проступали. А оскільки Гарні любила їздити верхи, сидячи перед його сідлом, він став частіше бувати на повітрі, й смугляве його обличчя взялося свіжою засмагою. Вигляд у нього був тепер квітучий, він більше сміявся і знову зробився схожим на того молодого зухвальця з перших років війни, що, на подив атлантцям, не раз проривався крізь ворожу блокаду.

Люди, які ніколи не мали до нього особливої симпатії, тепер усміхалися, бачачи, як він проїздить з маленькою дівчинкою перед ним на сідлі. Жінки, які донедавна вважали, що їм небезпечно й перебувати в його товаристві, почали зупинятись і заводити з ним розмову, милуючись

Гарні. Навіть найсуворіші старші матрони дійшли переконання, що чоловік, який так добре знається на дитячих хворобах і вихованні, не може бути геть уже зіпсутий.

РОЗДІЛ LIII

Мелані вирішила на день народження Ешлі влаштувати ввечері, як сюрприз для нього, великий прийом. Про підготовку до вечора знали всі, крім Ешлі. Знали навіть Вейд і малий Бо, з яких узяли клятву, що вони збережуть таємницю, чим дітлахи страшенно пишалися. На вечір запросили всіх шанованих людей Атланти, і ті обіцяли прийти. Охоче прийняв запрошення генерал Гордон з родиною, Александр Стівенс мав бути, якщо дозволить йому стан здоров'я, сподівалися навіть Боба Тумса [1], цього буревісника Конфедерації.

Увесь ранок Скарлет, Мелані, Індія і тітонька Туп метушилися по малому будиночку, наглядаючи за неграми, що розвішували випрані фіранки, чистили срібло, натирали підлогу, готували, помішували й куштували різні наїдки. Скарлет ще ніколи не бачила Мелані такою збудженою і щасливою.

— Розумієш, дорогенька, Ешлі не відзначав свого дня народження від часу... від часу... пам'ятаєш той пікнік у Дванадцяти Дубах? Той день, коли ми почули, що містер Лінкольн оголосив набір добровольців? Ото відтоді він ні разу не святкував дня народження. А працює він так тяжко й такий втомлений вертається ввечері додому, що, мабуть, і не згадає сьогодні про цей свій день. Тож уяви собі, яка буде для нього несподіванка, коли після вечері почнуть сходитись гості!

— А як же ви розвісите ліхтарики на подвір'ї, щоб містер Вілкс не побачив, коли прийде на вечерю? — буркітливо запитав Арчі.

Він цілий ранок сидів, зацікавлено спостерігаючи за приготуваннями, хоч і не зізнавався в цьому. Йому зроду не доводилось бачити, як у місті уряджають велику вечірку, і це було щось нове для нього. Без будь-яких церемоній Арчі казав, що жінки зчинили такий шарварок, наче в домі пожежа, хоч вони всього лишень чекають на гостей, але від цього видовища його несила було відтягти навіть дикими

[1] Тумс, Боб (1810—1885) — юрист за фахом, один з керівників Джорджії під час її відокремлення від Союзу.

кіньми. Особливо ж його увагу привернули паперові ліхтарики, що їх змайстрували й пофарбували в різні кольори місіс Елсінг та Фенні, бо він ще ніколи не бачив «таких штучок». Вони були сховані в його підвальній комірчині, і він добре їх роздивився.

— Боже! А я й не подумала! — скрикнула Мелані.— Як добре, що ви мені про них нагадали. Арчі. Оце маєш! Як же нам бути? Їх треба розвісити на кущах і деревах, і маленькі свічечки в них устромити, і засвітити, саме коли гості почнуть сходитись. Скарлет, а ти не можеш прислати Порка, щоб він це зробив, поки ми вечерятимемо?

— Місіс Вілкс, у вас тверезіша голова, як у більшості жінок, тільки ви легко юртуєтесь,— зауважив Арчі.— Та цього дурного чорнюка, Порка, і близько до цих штучок не можна підпускати. Він їх умліока спалить. А вони ж... такі ладні,— вибачливо визнав він.— Хай уже я їх вам розвішаю, заки ви з містером Вілксом будете вечеряти.

— Ой Арчі, який же ви добрий! — Мелані кинула на нього погляд, сповнений дитинної вдячності й довіри.— Я не знаю, що без вас і робила б. То, може, ви б зараз повстромляли туди свічечки, щоб уже менше було роботи на потім?

— Та чого ж, це можна,— наче знехотя відказав Арчі й пошкультигав до сходів у підвал.

— На всякого свій спосіб,— смішкувато заявила Мелані, коли старий бородань протупотів униз східцями.— Я все думала, як би йому накинути ці ліхтарики, але ж ти знаєш, який він. Нізащо не робитиме того, що попросиш прямо. А тепер ми спровадили його звідси на часину. Негри мають перед ним такий страх, що не можуть і працювати, коли він у них стримить над душею.

— А я, Меллі, нізащо не потерпіла б такого урвиголову в себе вдома,— роздратовано мовила Скарлет. Вона ненавиділа Арчі так само, як і він її, і вони ледве чи й віталися одне з одним. Тільки в домі Мелані він лишався у кімнаті, коли туди входила Скарлет. Але навіть і в Мелані він приглядався до Скарлет підозріливо й з холодною зневагою.— Матимеш ти ще з ним клопіт, ось побачиш.

— Та він не зробить ніякої шкоди, коли тільки підлещувати його і вдавати, що сподіваєшся від нього допомоги,— сказала Мелані.— І він такий відданий Ешлі й Бо, що мені завжди безпечніше, як він поруч.

— Ти маєш на увазі, що він відданий тобі, Меллі,— докинула Індія, і холодне її обличчя розпроменилося легким

усміхом, коли вона з симпатією глянула на братову.— Я певна, ти перша особа, яку цей старий горлоріз полюбив, відколи свою жінку... відколи не стало його жінки. Мені здається, він навіть зрадів би, якби хтось завдав тобі образи, бо тоді б він залюбки порішив кривдника на знак поваги до тебе.

— О Боже! І скажеш таке, Індіє! — Мелані аж зашарілася.— Він вважає мене за дурну гуску, і ти добре це знаєш.

— Та яке має значення, що там вважає якийсь старий смердючий селюк! — гостро кинула Скарлет. Вона завжди нетямилась, коли згадувала, як Арчі ганив її за намір узяти в'язнів до роботи на тартаку.— Мені пора вже йти. Я маю пообідати, потім з'їздити до крамниці й розплатитися з продавцями, тоді ще треба на лісовий склад — заплатити возіям та Г'ю Елсінгові.

— То ти поїдеш на склад? — спитала Мелані.— Там надвечір має бути Ешлі, щоб побачитися з Г'ю. Чи ти не могла б затримати його на складі до п'ятої години? Якщо він раніше вернеться додому, то застукає нас із тортом або ще чим і про все здогадається.

Скарлет усміхнулася подумки, зразу відчувши, як прояснішало у неї на душі.

— Добре, затримаю,— відповіла вона.

Вимовляючи ці слова, Скарлет уловила на собі пронизливий погляд блідих очей Індії, майже позбавлених вій. «Завжди вона так дивно дивиться на мене, коли я згадую Ешлі»,— промайнуло у Скарлет.

— А якщо зможеш, то затримай трохи й після п'ятої,— попросила Мелані.— Пізніше приїде Індія і забере його додому... А сама теж приходь увечері — тільки не спізнюйся, Скарлет. Я хочу, щоб ти не пропустила ні хвилинки з урочистості.

Дорогою додому Скарлет раптом подумала: «То вона хоче, щоб я не пропустила ні хвилинки врочистості? Чом же тоді не запропонувала мені разом з нею, Індією й Туп приймати гостей?»

Власне кажучи, Скарлет не дуже обходило, чи відігравати-ме вона якусь там роль на тих жалюгідних вечорах у Мелані. Але це був найбільший прийом з усіх, що Мелані влаштовувала, та ще ж і день народження Ешлі, і Скарлет була не від того, щоб вітати гостей, стоячи обік героя дня. Однак вона знала, чому Мелані не запропонувала їй цього. А якби не знала, Ретів коментар на цю тему просвітив би її з вичерпною ясністю:

— Щоб якась пристібайка приймала гостей, коли туди мають завітати усім гуртом знамениті екс-конфедерати й демократи? Твої уявлення про життя такі самі чарівні, як і химерні. Та тебе взагалі запрошено до них лише через виняткову добрість міс Меллі.

Вибираючись цього пополудня до крамниці й на лісовий склад, Скарлет одяглася старанніше, ніж звичайно: на ній була нова темно-зелена сукня з тафти, що на світлі мінилась бузковим відтінком, і новий ясно-зелений капелюшок з темно-зеленими пір'їнами. Капелюшок личив би куди краще, якби Рет дозволив їй підрізати й завити гривку над чолом. Однак він заявив, що поголить їй усю голову, якщо вона посміє доторкнутись до гривки. А останнім часом він зробився такий нестерпний, що й справді міг це втяти

День стояв погожий: сонячно, але не спекотно, світло яскраве, але не сліпуче, а від теплого вітерця, що шелестів листям дерев на Персиковій вулиці, тріпотіли пір'їни на капелюшку Скарлет. Тріпотіло й серце її, як завжди, коли вона мала побачитися з Ешлі. Можливо, якщо вона швидко розрахується з возіями й Г'ю, вони заберуться раніш додому і залишать її й Ешлі самих у тісній конторці на лісовому складі. Нагоди побачитися з ним наодинці тепер випадали дуже нечасто. І подумати лише, що Мелані сама попросила її затримати Ешлі! От сміхота!

На серці у неї було радісно, коли вона доїхала до крамниці, і з Віллі та іншими прикажчиками Скарлет розплатилася, навіть не спитавши, який сьогодні виторг Була ж субота, найжвавіший торговий день тижня, коли до міста з'їжджаються фермери скуповуватись, але вона нічого не спитала.

Дорогою до складу вона кільканадцять разів зупинялася погомоніти з дружинами саквояжників у пишних екіпажах — хоч і скромніших за її власний,— та з багатьма чоловіками, що підходили до її коляски і, стоячи серед червоної куряви й тримаючи капелюха в руці, дарували їй компліменти. День був чудовий, вона відчувала себе щасливою, мала премилий вигляд і проїжджала містом, немов королева. Через оці затримки вона дісталася до складу пізніше, ніж сподівалася, бо побачила, що Г'ю і гурт возіїв уже чекають на неї, сидячи на купі дощок.

— Ешлі є?

— Так, він у конторці,— відповів Г'ю, і звичайний для нього заклопотаний вираз зійшов з його обличчя коли він

побачив, які у Скарлет веселі променисті очі.— Він силкується... тобто переглядає книги.

— О, йому нема чого сьогодні цим морочитись,— зауважила вона й докинула, стишивши голос: — Меллі доручила мені затримати його тут якомога довше, щоб вони там встигли приготуватися до свята.

Г'ю всміхнувся, бо ж його теж туди запросили. Він любив вечірки, та й Скарлет, як здавалось йому, також любила, судячи з її сьогоднішнього вигляду. Вона розплатилася з возіями та Г'ю і, круто повернувшись, рушила до конторки, виразно показуючи, що вони вже вільні. Ешлі зустрів Скарлет на порозі, передвечірнє сонце освітлювало його ясне волосся, а на устах у нього була легенька, мало не іронічна усмішка.

— Слухай, Скарлет, що ти тут робиш о цій порі? Чом ти не у нас і не допомагаєш Меллі готувати мені сюрприз?

— Слухай, Ешлі Вілкс! — обурено скрикнула вона.— Ти ж повинен нічого про це не знати. Меллі буде розчарована, якщо ти не виявиш подиву.

— Та ні, все буде гаразд. Я виявлю такий подив, як ніхто в Атланті,— сказав Ешлі, сміючись очима.

— Але у кого ж це стало невихованості розповісти тобі?

— Та, власне, у кожного з чоловіків, яких запросила Меллі. І першим виявився генерал Гордон. Він сказав, що з досвіду знає: жінки влаштовують сюрпризи такого роду звичайно в ті дні, коли чоловіки беруться чистити й змащувати всі рушниці в домі. А тоді дідок Меррівезер перестеріг мене. Він розповів, що місіс Меррівезер якось поклала собі здивувати його такою врочистістю, запросила гостей, а кінець кінцем найбільше здивуватись довелося їй самій, бо старий мав звичку нишком лікувати ревматизм з допомогою пляшки горілки і в урочисту хвилину не зміг навіть з ліжка підвестись, так набрався... Та й інші теж — всі, кому траплялися в житті такі несподівані врочистості, попередили мене.

— Ну ж і невиховані які! — скрикнула Скарлет, мимоволі всміхаючись.

Він нагадував того колишнього Ешлі, якого вона знала з Дванадцяти Дубів, коли був такий усміхнений, як зараз, хоч узагалі в ці дні усмішка дуже рідко з'являлася на його устах. Повітря було таке лагідне, сонце таке погідне, обличчя Ешлі таке веселе, мова така невимушена, що серце Скарлет солодко затріпотіло від щастя. Щось у грудях її наростало й наростало, аж боляче зробилося з утіхи,

боляче, наче від тягаря радісних, гарячих, непролитих сліз. Раптом вона відчула себе знову шістнадцятирічною, і щасливою, і такою збудженою, що просто дух забивало. Їй страшенно закортіло зірвати з себе капелюшка, підкинути вгору й закричати: «Гур-ра!» Тоді думка майнула, як здивувався б Ешлі, якби вона це зробила, і враз її прорвало сміхом,.таким, що мало сльози не виступили на очах. Він теж засміявся, закинувши голову назад, немов йому приємно було знати, що Скарлет тішиться дружнім зрадництвом чоловіків, які виказали секрет Меллі.

— Заходь, Скарлет. Я саме переглядаю книги.

Вона пройшла до кімнатинки, затопленої передвечірнім сонцем, і сіла на стілець перед бюрком з розсувним верхом. Ешлі ввійшов за нею і сів на крайчик абияк збитого столу, звісивши довгі ноги.

— Ой, даймо спокій цим книгам, Ешлі! Мене сьогодні ніяка робота не вабить. Коли на мені новенький капелюшок, здається, всі цифри вилітають у мене з голови.

— Цифри й справді зайві, коли маєш такий гарний капелюшок на голові,— сказав він.— Скарлет, ти гарнішаєш день у день!

Він скочив зі столу і, сміючись, узяв її за обидві руки й розвів їх, аби краще роздивитися сукню.

— Ти така гарненька! Я певен, ти довіку не постарієш.

При його доторку вона раптом збагнула, що підсвідомо саме цього й сподівалася. Все це щасливе надвечір'я вона сподівалася відчути тепло його долонь, ніжність його очей, почути бодай слово, що засвідчило б його любов до неї. Це ж уперше від того холодного дня у садку в Тарі вони були самі-одні, уперше їхні руки зіструнчилися не у звичайному формальному потиску, а вона ж довгі місяці жадала такого спіткання з ним. Проте зараз...

Як то не дивно, але доторк його долонь не викликав ніякого збудження в ній! Раніше, бувало, сама вже близькість Ешлі проймала її трепетом. А тепер вона відчувала просто дружнє тепло й задоволеність. Із його рук не передався їй ніякий гарячковий запал, і серце її билося рівно й умиротворено. Це трохи ошелешило Скарлет і навіть збентежило. Він же був усе тим самим Ешлі, її ясним, осяйним коханням, дорожчим їй за життя. Тоді чому ж...

Але вона прогнала цю думку. Досить того, що вона біля нього, що він тримає її за руки і всміхається щиро й дружньо, без напруги чи запалу. Це було дивом дивним, що

таке могло статися, коли між ними стільки невисловленого! Він дивився їй у вічі, і ясний погляд його світився, і люба його усмішка була така ж, як колись, так наче ніщо ніколи не затьмарювало їхнього щастя. Поміж його поглядом і її нічого зараз не стояло, ніщо їх не віддаляло одне від одного. Вона засміялася.

— Ой Ешлі, я ж роблюся стара й немічна.

— Воно й видно! Ні, Скарлет, навіть коли тобі буде шістдесят, ти в моїх очах лишишся така сама. Я повік пам'ятатиму тебе такою, як ти була на тому пікніку, сидячи під дубом у гурті десятка хлопців. Я навіть можу сказати, який на тобі був одяг: зелена сукня в ялиночку й на плечах біла мереживна шаль. На ногах маленькі зелені черевички з чорними шнурками, а на голові — широкий брилик з довгими зеленими стрічками. Я пам'ятаю цю сукню, бо коли був у полоні й мені було чорно на душі, то я згадував картини минулого й перебирав усе до найдрібніших деталей...

Ешлі раптом урвав мову, і обличчя його потьмяніло. Він легенько випустив її долоні, а вона сиділа й чекала, чекала, що почує далі.

— Ми обоє пройшли довгий шлях відтоді, правда, Скарлет? Ми йшли такими дорогами, що нам ніколи й не снилися. Ти простувала швидко й навпрямки, а я повільно й огинаючись.

Він знов сів на край столу й глянув на неї, і слабенький усміх знову з'явився у нього на обличчі. Але це був не той усміх, що так вражав її хвилину тому. Журливий це був усміх.

— Атож, ти простувала швидко вперед, та ще й волікла мене, припнутого до твоєї колісниці. Часом я дивлюся на себе збоку і думаю: а що сталося б зі мною, якби не ти, Скарлет?

Вона враз кинулася захищати його від самого себе, тим більше що їй підступно згадалися слова Рета про це.

— Але я нічого такого не зробила для тебе, Ешлі. Ти й без мене був би тим, ким є. Раніше ти б став багатієм, великою людиною, і ти нею таки й станеш.

— Ні, Скарлет, я ніколи не мав хисту на щось велике. Гадаю, що якби не ти, я б тихенько зійшов у безвість — як бідолашна Кетлін Калверт і багато інших представників славних колись родів.

— О й Ешлі, не говори так. Твої слова такі сумні.

— Ні, я зовсім не сумний. Уже ні. Колись... колись я був сумний. А тепер я просто...

Ешлі знов урвав мову, і вона раптом зрозуміла, про що він думає. Коли він оце подивився кудись повз неї кришталево чистим і відчуженим поглядом, вона вперше в житті зрозуміла, про що його думки. Тоді, коли шал любові пломенів у неї в серці, душа його лишалася для неї загадкою. Але тепер, коли супокійна приязнь з'явилася між ними, вона змогла заглянути йому в душу і бодай трошки зрозуміти її. Він уже не був сумний. Смуток проймав Ешлі, коли Південь зазнав поразки, коли вона просила його перебратися до Атланти. Тепер же він просто змирився з неминучим.

— Я не хочу цього від тебе чути, Ешлі,— гарячково заперечила Скарлет.— Ти говориш чисто як Рет. Він завжди торочить про всякі такі речі та про виживання пристосованіших, аж мене нудить.

Ешлі всміхнувся.

— А тобі, Скарлет, ніколи не спадало на думку що ми з Ретом у чомусь головному схожі?

— Ну ні! Ти такий витончений, такий шляхетний, а він...— Знітившись нараз, вона не докінчила своєї думки.

— Але це правда, що ми схожі. Ми вихідці з того самого кола, виховувалися однаково, нам прищеплювано такі самі погляди. А десь у дорозі ми звернули кожен у свій бік. Ми й досі думаємо подібно, тільки реагуємо на світ по-різному. Ось хоч би взяти війну: жоден з нас не вірив у неї, але обидва пішли воювати, тільки я з самого початку записався добровільцем і воював, а він лише наприкінці. Ми обидва вважали, що ця війна непотрібна. Ми обидва знали, що поразки не минути, тільки я зразу пішов воювати за програну справу, а він ні. Часом я думаю, що він таки мав рацію, але іншим разом...

— Ой Ешлі, та коли ти перестанеш дивитись на все то з одного боку, то з іншого? — зауважила Скарлет. Однак ніякої нетерплячки вже не чулося в її голосі, як бувало давніше.— Так повік нічого не домогтись, коли виважувати справу з усіх боків.

— Це правда, але... Скарлет, а чого ось ти домагаєшся? Я не раз над цим задумувався. Бо щодо мене, то я ніколи не поривався чогось там такого досягти. Я хотів тільки одного — бути самим собою.

Чого вона домагається? Дурне запитання. Звичайно, грошей і певності в завтрашньому дні. А проте... Вона

трохи розгубилася. Таж у неї є тепер гроші й певність у завтрашньому дні, наскільки це можливо в цьому непевному світі. Але, як по правді подумати, цього ж замало. Коли подумати, то ні одне, ні друге не зробило її такою вже щасливою, хоч вона могла тепер жити спокійніше й не сушити голови завтрашнім днем. «Якби я мала гроші, мала певність у завтрашньому дні і мала ще й тебе, то могла б сказати, що домоглася всього, чого хотіла»,— подумала Скарлет, тужливо дивлячись на Ешлі. Та вголос не сказала цього, боячись розвіяти ті чари, що єднали їх двох цю мить, боячись, що урветься той проблиск розуміння його душі, який так її втішив.

— Ти хотів тільки бути самим собою? — засміялась вона трохи зажурено.— Найбільше моє лихо, що я ніколи не була сама собою! А чого я хотіла домогтись... що ж, я, здається, цього домоглася. Я хотіла бути багатою, жити в безпеці й...

— Але, Скарлет, невже тобі ніколи не спадало на думку, що мене не дуже обходить — багатий я чи ні?

Ні, їй ніколи таке не спадало на думку, щоб хтось міг не хотіти бути багатим.

— То чого ж ти хочеш?

— Тепер я вже й не знаю. Колись я знав, але тепер майже забув. Головне — щоб мені дали спокій, щоб мені не дозоляли люди, яких я не люблю, щоб не змушувано мене робити те, що мені не любе. І ще, може... хотілося б, щоб вернулися давні часи, хоч вони вже ніколи не вернуться — мене тільки переслідують згадки про них і про той світ, що розпався на моїх очах.

Скарлет рішуче стисла губи. Ще й як добре вона розуміла, що він мав на увазі. Вже сам тон його голосу викликáв у пам'яті оті давні дні, що оживали перед нею і примушували серце болісно стискатися від згадок. Але в ту хвилину, коли вона лежала ницьма, слабосила й спроневірена, у Дванадцяти Дубах і казала собі: «Я не оглядатимусь назад!», душа її відгородилася від минулого.

— Теперішнє життя мені любіше,— мовила Скарлет. Та говорячи це, вона не дивилася йому в очі.— Тепер кожного дня відбувається щось цікаве, всілякі прийоми й таке інше. І стільки блиску, тоді як колись було нуднувато.— («О, ті сільські оспалі дні й теплі тихі присмерки! Лункий погідливий сміх з негритянських хатин! Яке золотаво-літепле було тоді життя, яка заспокійлива певність у тому, що принесе завтрашній день! Хіба я можу все це забути?») — Мені

теперішнє життя любіше,— повторила вона, хоч голос її здригнувся.

Ешлі зсунувся зі столу й тихцем засміявся, повний недовіри. Взявши Скарлет рукою за підборіддя, він підніс її обличчя вгору.

— Поганенька з тебе брехунка, Скарлет! Звісно, тепер більше блиску... в певному розумінні. Оце ж бо й зле. Колись не було такого блиску, але тодішні дні мали свою неповторну чарівність, красу, спокійну принаду.

Вся в полоні суперечливих почуттів, Скарлет опустила очі. Звук його голосу, доторк його руки непомітно відчиняли ту браму, яку вона назавжди замкнула за собою. Потойбіч брами лишилася краса минулих днів, і журлива туга за ними затопила Скарлет. Та вона знала, що хоч би яка там позаду була краса, її треба так і залишити в минулому. Не можна йти вперед, коли тебе обтяжують болючі спомини.

Ешлі відпустив підборіддя Скарлет, узяв обіруч одну її долоню й лагідно стиснув.

— А ти пам'ятаєш...— почав він, і ту ж мить дзвінок перестороги зателенчав у неї в голові: «Не оглядайсь! Не оглядайсь!»

Але вона знехтувала цю пересторогу, підхоплена хвилею щастя. Нарешті вона розуміла його, нарешті їхні душі зустрілися. Ця хвилина була занадто дорога, щоб її втратити, байдуже, яким болем доведеться за неї заплатити.

— А пам'ятаєш...— почав він, і під чаром його голосу голі стіни конторки розсунулися, і роки відступили назад, і вони вдвох ізнов їхали верхи сільським путівцем давно минулої весни. Промовляючи, він міцніше стис її руку, і в голосі у нього звучала журлива магія напівзабутих пісень. Скарлет чула веселе подзенькування вуздечки, коли попід деревцями дерену вони простували на пікнік до Тарлтонів, чула свій власний безтурботний сміх, бачила, як сонце поблискує на сріблясто-золотому волоссі Ешлі, милувалась, як він гордо й невимушено сидить на коні. Музика бриніла в його голосі, музика скрипок і банджо, що під їхні звуки вони танцювали у білому будинку, якого вже нема. Здалеку, з темних боліт під холодним осіннім місяцем долинав гавкіт псів, що бігли слідом опосумів, і чути було різдвяної пори запах пуншу з чар, оздоблених гостролистом, і видніли довкола усмішки на чорних та білих обличчях. І гамірливим гуртом поставали у спогадах давні приятелі, сміючись, мовби й не померли вони ген скільки років тому —

цибаті й рудоголові, схильні до вибриків Стюарт і Брент, нестримні, як молоді лошаки, Том і Бойд, Джо Фонтейн з палкими чорними очима, Кейд і Рейфорд Калверти, що рухалися з такою лінькуватою грацією. Були тут і Джон Вілкс, і Джералд, червоний від бренді, і Еллен з шерехом її суконь та ароматом. А все те було повите відчуттям безпечності, певності в завтрашньому дні, який принесе таку саму радість, що й день сьогоднішній приніс.

Ешлі змовк, і вони довгу хвилину мовчки дивились одне на одного, і прослалась між ними назавжди втрачена золота їхня юність, прожита так безтурботно.

«Тепер я розумію, чом ти не можеш бути щасливий,— журно подумала Скарлет.— Раніше я цього не розуміла. І ніяк не могла зрозуміти, чом я теж не була щаслива. Але... але ж ми зараз розмовляємо, як двоє старих людей! — вразила її прикрим подивом думка.— Двоє старих, що оглядаються на події півсторічної давності. А ми ж зовсім і не старі! Ото тільки, що дуже багато подій сталося за цей час. Все так сильно змінилося, наче минуло півсотні років. А ми не такі й старі!»

Проте коли вона подивилась на Ешлі, він таки не нагадував молодого й осяйного юнака. Голова його була схилена, він стояв і дивився відсутнім поглядом на її долоню, досі ще затиснуту в нього у руці, і вона бачила, що колись ясне його волосся взялося сивизною, стало сріблясто-сірим, як місячне світло на спокійній воді. І якось самі собою померхли і сяйво квітневого надвечір'я, і радість у неї на серці, і солодкий смуток спогадів зробився гірким як полин.

«Не треба було дозволяти, щоб він затяг мене в минуле,— подумала вона з розпачем.— Я правильно була вирішила, що ніколи не оглядатимусь назад. Це занадто боляче, це так стискає серце, що вже не можеш нічого робити, а тільки оглядатись у минуле. В цьому ж і клопіт з Ешлі. Він уже не може дивитись у майбутнє. Він не бачить теперішнього, боїться майбутнього і тому оглядається назад. Раніше я ніколи не могла зрозуміти Ешлі. Ох Ешлі, голубчику, ти не повинен без кінця оглядатись! Це ж нічого не дасть. Не треба було дозволяти, щоб ти спокусив мене на розмову про давні часи. Отож так воно й виходить, коли оглядаєшся на минулу щасливу пору — тільки біль у серці, й мука, й пересада».

Вона звелась на ноги, але її долоня все ще була в його руці. Їй треба йти. Не може вона лишатися, й думати про

давні часи, і дивитись йому в лице, змучене, сумне й безрадісне, як оце зараз.

— Таки довгий шлях ми пройшли від тих часів, Ешлі,— мовила вона, силкуючись говорити твердим голосом, силкуючись проковтнути грудку, що стояла в горлі.— У нас такі благородні поривання тоді були, правда? — А потім раптом не стрималась: — Ох Ешлі, але ж усе вийшло зовсім інакше, ніж ми сподівалися!

— Це завжди так,— відказав він.— Життя не зобов'язане догоджати нашим сподіванням. Ми беремо, що воно нам дає, і вдячні вже за те, що не склалося гірше.

Серце у неї нараз оніміло з болю й утоми, коли вона подумала, яку довгу дорогу від тих днів пройшла. В її пам'яті ожила та Скарлет О'Гара, що любила красу й гарні сукні й мала надію колись, коли настане відповідна пора, стати справжньою дамою, як Еллен.

На очі їй навернулися непрохані сльози і потекли поволі по щоках, а вона стояла й безпорадно дивилась на Ешлі, мов розгублена дитина, якій зробили боляче. Він не озвався ні словом, а тільки лагідно обняв її, пригорнув голову до свого плеча і, нахилившись, припав щокою до її щоки. Вона вся розслабилась і обвила руками його тіло. В його обіймах ураз висохли ті несподівані сльози. І як же було приємно в таких обіймах, коли тебе обіймають без пристрасті, без напруження, просто як товаришку. Тільки Ешлі, якого єднали з нею і згадки, і юність, який знав, з чого вона починала й до чого дійшла, міг її зрозуміти.

Вона почула ходу надворі, але не звернула на це уваги — подумала, що то возії збираються додому. Хвильку вона стояла, вслухаючись, як тихо б'ється серце Ешлі. Тоді раптом він рвучко шарпнувся від неї, аж вона розгубилася. Вона непорозуміло глянула на його лице, але він не дивився на неї. Він дивився понад її плечем на двері.

Вона обернулась і побачила в дверях Індію — обличчя пополотніле, бліді очі горять,— і Арчі, зловтішного, мов одноокий папуга. За ними стояла місіс Елсінг.

*

Як вона вийшла з конторки — Скарлет не пам'ятала. Але вийшла ту ж мить, хутко, з наказу Ешлі, залишивши всередині Ешлі й Арчі, які похмуро перекинулись кількома словами; Індія й місіс Елсінг стояли надворі, повернувшись до неї спиною. Сором і страх погнали Скарлет додому,

а Арчі з його патріаршою бородою прибрав в її уяві рис мстивого янгола зі сторінок Старого Заповіту.

В домі у неї було порожньо й тихо о цій квітневій передсмерковій порі. Челядь пішла кудись на похорон, діти гралися на подвір'ї у Мелані. Мелані...

Мелані! Скарлет аж похолола, згадавши це ім'я, коли підіймалася вгору до своєї кімнати. Мелані про все довідається. Індія заявила, що все їй розповість. О, Індія впиватиметься цією розповіддю, їй байдуже, що вона ославить ім'я Ешлі, завдасть болю Мелані, головне для неї — допекти Скарлет! Та й місіс Елсінг теж розпатякає, хоч вона, власне, нічого й не бачила, бо стояла за плечима Індії та Арчі. Але це їй не завадить розпустити язика. До вечері новина розійдеться по всьому місту. А завтра до сніданку про це знатимуть геть усі, навіть негри. На прийомі в Мелані жінки будуть купчитись по кутках і зловтішно перешіптуватися. Скарлет Батлер злетіла зі свого високого й незрушного п'єдесталу! А новина розходитиметься далі й далі. Нічим її не стримати. Навіть коли розповісти, як усе було насправді,— Ешлі ж бо обняв її лише тому, що вона заплакала. І ще до ночі люди вже торочитимуть, ніби її застукали на перелюбстві. А все ж було так невинно, так мило! Скарлет думала в знетямі: «Якби спопали нас на те Різдво, коли він приїжджав у відпустку і я поцілувала його на прощання... або тоді у садку в Тарі, коли я благала його втекти зі мною... якби спопали нас тоді, коли ми справді були винні, то не було б так тяжко. Але тепер! Тепер! Коли він обіймав мене просто як товаришку...»

Та ніхто в це не повірить. Жодна душа не стане на її боці, жоден голос не скаже: «Я не вірю, що вона вчинила щось погане». Надто довго вона допікала давнім друзям, щоб серед них знайшовся охочий заступитися за неї. А нові друзі, які мовчки терпіли її зухвалість, ще й раді будуть нагоді розквитатися з нею. Ні, хоч би який пішов поголос про неї, геть усі повірять, хоч, може, й шкодуватимуть, що такий гарний молодик, як Ешлі Вілкс, влип у цю брудну історію. Як заведено, вони всю вину спишуть на жінку, а щодо чоловіка, то лише стиснуть плечима. І таки матимуть рацію. Це ж вона сама впала йому в обійми.

О, вона все витерпить, коли вже доведеться,— шпильки, зневагу, посмішки за спиною, все, що місто про неї говоритиме,— але тільки не погляд Мелані! Тільки не Мелані! Вона й сама не розуміла, чому їй було так важливо, щоб не дізналася Мелані. Скарлет занадто гнітили пережиті страхи

й власні минулі провини, щоб вона могла це зрозуміти. А проте її заливали сльози на саму думку про те, який вираз з'явиться в очах у Мелані, коли Індія розповість їй, що застукала Скарлет в обіймах Ешлі. І що зробить Мелані, коли про це довідається? Покине Ешлі? А що інше вона може зробити, якщо має сяку-таку гордість? «І як нам з Ешлі тоді бути? — гарячково думала Скарлет, заливаючись слізьми.— Та Ешлі помре з сорому й зненавидить мене, що призвела його до такої ганьби». Раптом сльози її висохли, і смертельний страх пронизав тіло. А як Рет? Як він поведеться?

Але, можливо, він ніколи й не дізнається. Як то мовить давнє цинічне прислів'я? «Чоловік завжди останній дізнається». Може, ніхто йому й не скаже. Треба бути неабияким зухом, щоб розповісти Ретові про це, бо Рет має таку репутацію, що він спершу стріляє, а тоді запитує. О Боже, не допусти, щоб у когось стало духу розказати Ретові! Але їй пригадалось обличчя Арчі в конторці, його холодне, блідаве нещадне око, сповнене ненависті до неї і до всієї жіноти. Арчі не боїться ні Бога, ні людини й ненавидить безпутніх жінок. Ненавидить їх так, що одну навіть убив. І він сказав, що розповість усе Ретові. І таки розповість, хоч би як Ешлі відраджував його від цього. Якщо Ешлі не вб'є його, Арчі розповість Ретові, вважаючи це за свій християнський обов'язок.

Скарлет стягла з себе сукню і вклалася в ліжко, а в голові у неї вихором кружляли думки. Якби вона могла замкнутись на замок і лишитися в цьому безпечному закутку назавжди, щоб більш нікого й не бачити! Може, сьогодні Рет ще не довідається. Вона скаже, що в неї болить голова і їй не до гостин. А вранці вигадає якесь пояснення, якусь причину, що дозволить їй вийти сухою з води.

«Не думатиму про це зараз,— розпачливо прошепотіла вона,— занурюючись обличчям у подушку.— Не думатиму зараз. Подумаю пізніше, коли легше буде витерпіти».

Вона чула, як уже присмерком вернулася челядь, і їй здалося, що негри підозріло тихо готують вечерю. Чи то просто її точить провинне сумління? Потім підійшла до дверей Мамка і постукала, але Скарлет відіслала її назад, сказавши, що не хоче вечеряти. Через деякий час вона нарешті почула, як підіймається сходами Рет. Вона напружилась і зібрала всю снагу, готуючись до розмови з ним, але він пройшов до своєї кімнати. Скарлет полегшало на

душі. Він нічого не чув. Рет, хвалити Бога, досі поважав її категоричну вимогу більш ніколи не заходити до неї у спальню, бо якби він зараз глянув їй в обличчя, все зразу б зрозумів. Вона мусить узяти себе в руки й рішуче заявити, що заслабла й не може йти в гості. Час ще є, вона може заспокоїтись. Але чи таки ще є? Від тої моторошної хвилини сьогодні надвечір вона ніби втратила відчуття часу. Вона чула, як Рет довго ходив по кімнаті, вряди-годи озивався до Порка. Однак все не зважувалась озватися до нього. Вона тихенько лежала в темряві й тільки тремтіла.

Минуло досить багато часу, поки він урешті сам постукав до неї в двері, і вона відповіла, силкуючись говорити рівним голосом:

— Можна.

— То це мене й справді запрошено до святилища? — запитав він, відчиняючи двері. Було темно, і вона не могла бачити його обличчя. І з голосу його теж не могла нічого вичути. Він увійшов і причинив за собою двері.

— Ти готова йти на прийом?

— Мені дуже прикро, але в мене болить голова.— Голос у неї, як не дивно, звучав цілком природно. Хвалити Бога, хоч темно! — Я, мабуть, не піду. А ти йди, Рете, і там перепросиш за мене Мелані.

Запала мовчанка на добру хвилину, а тоді Рет протягло і в'їдливо мовив з темряви:

— Яка ж ти легкодуха полохлива сучка.

Він усе знав! Скарлет лежала, тремтячи всім тілом, і не могла й словом озватись. Вона чула, як він пошарудів у пітьмі, черкнув сірником, і в кімнаті з'явилося світло. Рет підступив до ліжка й глянув на неї. Вона побачила, що на ньому фрак.

— Вставай,— сказав він безбарвним голосом.— Ми йдемо на прийом. Швиденько збирайся.

— Ой Рете, я не можу. Розумієш...

— Я розумію. Вставай.

— Рете, невже Арчі зважився...

— Арчі зважився. Він дуже хоробрий, цей Арчі.

— Ти б мусив убити його за обббріхування...

— Я маю дивну звичку не вбивати людей, які кажуть правду. Але зараз нема часу на суперечки. Вставай.

Вона підвелася, затягуючи на собі халат, очі її пильно вивчали його обличчя. Воно було темне і безвиразне.

— Я не піду, Рете. Я не можу, поки це... непорозуміння не з'ясується.

— Якщо ти сьогодні ввечері не покажешся на люди, ти вже повік не зможеш показуватись у цьому місті. І коли я ще зможу витерпіти, що дружина у мене шльондра, то боягузки я не потерплю. Ти підеш сьогодні, навіть якщо всі, починаючи від Алекса Стівенса, ганитимуть тебе, навіть якщо місіс Вілкс виставить нас за двері.

— Дозволь я поясню, Рете.

— Нічого я не хочу слухати. Зараз нема часу. Вбирайся.

— Вони нічого не зрозуміли... Індія, і місіс Елсінг, і Арчі. І вони так мене ненавидять. А Індія до того ненавидить, що ладна оббрехати рідного брата, аби лиш мені дошкулити. Ти тільки дозволь мені все пояснити...

«Ой Матір Божа,— думала вона в розпуці, а що, як він скаже: «Ну, поясни!» Що я зможу відповісти? Як я зможу пояснити?»

— Вони досі, мабуть, уже набрехали всім. Я не можу сьогодні йти.

— Ти підеш,— відказав він,— навіть якщо мені доведеться тягти тебе за шкірки і на кожному кроці давати копняка під твій чарівний зад.

Холодний поблиск з'явився в його очах, коли він одним різким рухом поставив її на ноги. Тоді вхопив корсет і кинув їй.

— Одягайся. Я тебе зашнурую. Атож, я знаю, як це робиться. Ні, я не піду кликати Мамку, щоб допомогла тобі — ти ще візьмеш і замкнешся на ключ, такої боягузки, як ти, на це стане.

— Я не боягузка! — скрикнула вона, допечена до живого.— Я...

— Ой, тільки не треба мені знову твоєї байки про те, як ти вбила янкі й вистояла сама проти Шерманового війська. На додачу до всього, ти ще й боягузка. Якщо не заради себе, то вже заради Гарні ти таки підеш сьогодні на прийом. Ти не маєш права зовсім позбавити її шансів у житті. Одягай корсет, швидше.

Вона хапливо скинула халат і залишилася в самій сорочці. Якби він тільки глянув на неї в цю мить і побачив, як гарно вона виглядає, то, може, з його обличчя зійшов би цей страшнуватий вираз. Таж він не бачив її в сорочці вже бозна-скільки часу! Але він не глянув. Він стояв обличчям до шафи і швидко перебирав там сукні. Врешті зупинився на одній з них, новій ясно-зеленій з муару. Вона була з глибоким викотом спереду, а спідниця стягувалася склад-

ками на турнюрі, оздобленому великим букетом рожевих оксамитових троянд.

— Вдягни цю,— сказав він, кидаючи сукню на ліжко і підступаючи до Скарлет.— На сьогоднішній вечір ніякі скромні, як у статечної дами, сірі й бузкові кольори не підходять. Треба, щоб твій стяг гордо майорів на щоглі, бо інакше ти в три миги скапітулюєш. І побільше рум'ян. Я певний, що та жінка, яку фарисеї заскочили на перелюбстві, і вполовину не була така бліда, як ти. Повернися.

Він узяв обіруч шнурівку корсету й стягнув так міцно, аж Скарлет скрикнула, упокорена, принижена й збентежена таким нецеремонним його поводженням.

— Боляче, га? — Він уривчасто засміявся, але обличчя його вона не бачила.— Шкода, що шнурівка не на шиї в тебе.

У будинку Мелані яскраво світилися всі вікна, а музику чутно було далеко на вулицю. Коли їхня коляска зупинилась перед будинком, до них долинув збуджений гомін численних голосів. Гостей уже було повно. Вони юрмилися не тільки в домі, а й на веранді, а багато хто сидів на лавках у присмерку подвір'я, освітленому ліхтариками.

«Я не можу ввійти сюди... не можу,— думала Скарлет у колясці, стискаючи в руці зіжмакану хусточку.— Я не можу. І не хочу. Вискочу зараз і втечу світ за очі, хоч би й додому до Тари. Навіщо Рет приволік мене сюди? Як люди це сприймуть? Як Меллі поведеться? Який вигляд вона матиме? Ой, я не можу глянути їй в очі. Я втечу».

Немов прочитавши її думки, Рет так стиснув їй плече, що аж до синця,— стиснув брутально, як зовсім чужий чоловік.

— Зроду я не бачив боягузів серед ірландців. Де твоя преславна мужність?

— Рете, будь ласка, відпусти мене додому, я все поясню.

— В тебе буде ціла вічність на пояснення, але тільки одна ніч, щоб виступити жертвою на арені цирку. Висідай, моя люба, і я побачу, як накинуться на тебе леви. Висідай.

Вона ледве спромоглася пройти стежкою; рука, якою Рет тримав її попідруч, була тверда й міцна, мов граніт, і це додавало їй трохи духу. А й що — вона зможе постати перед ними всіма, і постане. Та хто вони такі, як не зграя нявкучих і пазуристих кішок, заздрісних до неї? Вона їм покаже. Їй начхати, що вони там думають. Ось тільки Мелані... тільки Мелані».

Вони вдвох піднялися на ганок, Рет розкланювався на всі

боки з капелюхом у руці, голос його був тихий і стриманий. Музика урвалася саме, коли вони ввійшли в дім, і у збентеженій свідомості Скарлет здалося, що гул голосів знявся вгору, як гуркіт прибою, накотився на неї, а потім почав відступати, поволі стихаючи. Вони що, всі нападуться на неї? Та й нехай собі, дуже я їх боюся, до столиха! Вона підвела обличчя й усміхнулась, примруживши очі.

Та перше, ніж вона встигла обернутися й привітатись до тих, які стояли ближче до дверей, хтось почав протискатися крізь людський натовп. Запала якась дивна тиша, і серце у Скарлет завмерло. Люди розступилися, і показалась Мелані, швидко ступаючи своїми дрібними ніжками, аби першою зустріти Скарлет біля дверей. Вузькі плечі Мелані були випростані, а маленькі щелепи обурено стиснуті,— не дай Боже, хтось інший раніше заговорить до її найдостойнішої гості! Вона підступила до Скарлет і обняла її за стан.

— Яка чарівна сукня, дорогенька моя,— промовила вона чистим дзвінким голоском.— Тебе просто сам Господь послав! Індія не змогла сьогодні прийти й допомогти мені. Тож прийматимеш разом зі мною гостей, добре?

РОЗДІЛ LIV

Опинившись у безпеці власної кімнати, Скарлет упала на ліжко, байдужа до своєї муарової сукні з її турнюром і трояндами. Якийсь час вона могла тільки лежати без руху й думати про те, як їй було стояти поміж Мелані й Ешлі і вітати гостей. Такий жах! Вона б радше знову стала перед лицем Шерманового війська, аніж виставлятися ще раз на це позорище. Трохи перегодом вона підвелася з ліжка і, знервовано снуючи по кімнаті, почала скидати з себе одну по одній одежини.

Настала реакція після всього того напруження, і її почало трясти. Шпильки випадали у неї з пальців на підлогу, а коли вона спробувала, як звичайно, розчесати волосся перед сном, то щіткою боляче стукнула себе у скроню. Десятки разів вона підходила навшпиньки до дверей, прислухаючись, чи не почує якогось відголосу внизу, але в домі панувала тиша, як у глибочезній ямі.

Коли прийом скінчився, Рет відіслав її саму в колясці додому, і вона дякувала Богові за цю відстрочку. Рет ще не повернувся. Дякувати Богові, його ще нема. Сьогодні вона не година була глянути йому в очі, коли її брав сором

і страх, а тіло колотилося дрібним дрожем. Але куди він подався? Мабуть, знов до цієї потіпахи. Вперше в житті Скарлет була навіть рада, що існують такі жінки, як Краля Вотлінг. Рада, що десь поза Ретовим домом є таке пристанище, де він може перебути, поки минеться цей його вбивче їдучий настрій. Звісно, нікуди не годиться — тішитись, що твій чоловік у домі повії, але вона нічим тут не могла зарадити. Що ж, як вона б навіть ладна була побачити його мертвим, аби лиш уникнути сьогоднішньої зустрічі з ним!

Завтра — ну, завтра то вже новий день. Завтра вона придумає якесь виправдання, якесь зустрічне звинувачення, щоб виглядало так, наче це Рет в усьому винен. Завтра згадки про цей жахливий вечір уже не вкидатимуть її в дрож. Завтра її вже менше мучитимуть згадки про обличчя Ешлі, про його потоптану гордість і його ганьбу — ганьбу, яку вона накликала йому на голову, бо він же тут майже не винен. Чи прокинеться в ньому, її любому шляхетному Ешлі, ненависть до неї через те, що вона його ославила? Звичайно, він повинен зненавидіти її — тепер, коли їх обох урятувала Мелані, обурено випроставши свої вузенькі плечі, своєю поставою і голосом засвідчивши любов і демонстративну довіру, коли вона поспішала назустріч їй, Скарлет, по ковзькій натертій підлозі, щоб обняти її і стати з нею поруч обличчям до цієї пронюшливої, злостивої, приховано ворожої юрби. Як Мелані вміло не дала вибухнути скандалові, ні на крок не відпускаючи Скарлет від себе протягом усього цього моторошного вечора! Люди були явно холодні зі Скарлет, трохи ошелешені, але бодай чемні.

Це ж так принизливо було — ховатися за спідницею Мелані перед тими, які її ненавидять, які готові розшматувати її своїми перешептами! І порятунок завдячувати сліпій довірі Мелані, не кого іншого, як Мелані!

На цю думку Скарлет затремтіла, як від холоду. Їй треба випити, і добре випити, бо інакше вона не зможе заснути. Вона накинула шаль на халат і хутко рушила вниз до холу, її пантофлі гучно виляскували в тиші. Вона була вже на середині сходів, коли, глянувши на причинені двері їдальні, побачила під ними вузеньку стяжку світла. Серце її на мить завмерло. Невже світло горіло й тоді, коли вона повернулася додому, і вона не помітила його тому, що була надто пригнічена? Чи це Рет уже прийшов? Він міг нечутно пройти кухонними дверима. Якщо Рет удома, вона на-

вшпиньки вернеться до себе в кімнату без будь-якого бренді, хоч і як хочеться скропити душу. Зате уникне зустрічі з ним. А у своїй кімнаті вона вже буде в безпеці, бо замкнеться на ключ.

Скарлет уже нахилилася скинути пантофлі, щоб непомітно прошмигнути назад нагору, коли двері їдальні рвучко розчахнулись і на порозі постав темний обрис Рета на тлі тьмяного світла свічки позад нього. Він здавався більшим на зріст, ніж будь-коли, просто велетнем, і стояв у дверях моторошною чорною проявою, ледь похитуючись на нетвердих ногах.

— Ласкаво прошу, приєднуйтесь, місіс Батлер,— озвався він хриплуватим голосом.

Він був п'яний, і це впадало у вічі — Скарлет ще ніколи не бачила його в такому стані. Вона застигла в нерішучості й нічого не відповіла, тим часом як його рука звелася вгору владним жестом.

— Заходь, нехай тобі чорт! — брутально кинув він.

«Мабуть, здорово впився»,— подумала Скарлет, і серце у неї затріпотіло. Звичайно що більше він пив, то ставав усе чемнішим. Мова його робилась тоді ущипливіша, слова більш кусючі, але тримався він підкреслено церемонно, навіть занадто церемонно.

«Не треба нізащо показувати, що я боюся його»,— подумала вона й почала спускатися сходами, щільніше загорнувшись у шаль і високо піднявши голову, а пантофлі гучно ляскали за кожним кроком.

Він ступнув убік і пропустив її в двері з таким глузливим уклоном, аж вона здригнулася. Скарлет побачила, що він без сурдута, а кінці розв'язаної краватки теліпаються обабіч розстібнутого комірця. Сорочка була розхристана, і виднів густий чорний заріст на грудях. Волосся він мав скуйовджене, а налиті кров'ю очі були примружені. На столі горіла одна свічка, від цього благенького світелка на високих стінах поставали химерні тіні, а масивні шафи й буфет здавалися принишклими страховищами. Обік свічки на срібній таці стояла відкрита карафка у гурті з кількома чарками.

— Сідай,— гостро кинув Рет, ввійшовши слідом за нею до кімнати.

Скарлет оповив новий, доти незнаний страх, перед яким зблідли її недавні побоювання зустрічі з Ретом віч-на-віч. Його вигляд, мова і вчинки були як у зовсім незнайомого. Вона ще ніколи не бачила Рета в такій брутальній подобі.

Раніше, навіть у найінтимніші хвилини, він міг вразити її щонайгірше байдужістю. Навіть у гніві він був позірно гречний і насмішкуватий, а горілка тільки загострювала ці його риси. Попервах це дратувало Скарлет, і вона намагалася перебороти таке його байдужне ставлення, але невдовзі до цього призвичаїлась, добачивши тут ще й певні вигоди. Роками вона привчалася до думки, що його ніщо не цікавить так, щоб аж дуже, що він усе на світі, і її також, сприймає як іронічний жарт. Але коли вона зараз дивилась на нього через стіл, то усвідомлювала з завмиранням серця: врешті сталося щось таке, що йому болить, і то дуже.

— Я не бачу причини, чому б ти не могла випити зі мною на ніч, коли я вже так погано вихований, що прийшов додому ночувати,— сказав він.— Налити тобі?

— Я не хочу пити,— стримано відповіла вона.— Я почула шум і вийшла...

— Нічого ти не почула. Ти б носа не вистромила зі спальні, якби знала, що я в домі. Я сидів тут і слухав, як ти снувала у себе по кімнаті. Тобі страх кортить випити. То й випий.

— Я не...

Він узяв карафку й незграбно хлюпнув у чарку аж через вінця.

— Бери,— сказав він, встромляючи чарку їй у руку.— Ти вся тремтиш. Ой, та не вдавай такої чеснотливої. Я знаю, що ти нишком п'єш, і знаю скільки саме. Мені вже давно хотілося сказати, щоб ти облишила прикидатись і пила відкрито, як уже кортить. Гадаєш, мене дуже обходить, що ти привчилася до бренді?

Вона взяла мокру чарку, кленучи його подумки. Рет читає її думки, як розгорнуту книжку. Він завжди вмів читати її думки, хоч саме від нього вона якнайбільше хотіла б їх приховати.

— Пий, кажу тобі.

Вона піднесла чарку вгору й перехилила різким рухом, не згинаючи зап'ястка, як звичайно Джералд пив нерозведене віскі,— перехилила, не встигши й подумати, що цей жест виказує вправність, для жінки не зовсім похвальну. Рет не пропустив цього повз увагу й осміхнувся кутиком рота.

— Сідай, і нумо поміркуймо любенько по-сімейному, на якому вишуканому прийомі ми щойно побували.

— Ти п'яний,— холодно зауважила вона,— а я хочу спати.

— Я дуже п'яний, і маю намір ще більше впитися до сну. Але ти не підеш спати... Поки що. Сідай.

В голосі його ще помітні були рештки холодності й звички протягло вимовляти слова, однак вона відчула, як десь попід тим нуртує і прориває́ться на поверхню шалена лютість, така безжальна, як виляск батога. Вона вагалась у нерішучості, але він уже стояв поруч, його рука лягла їй на плече болючим стиском. Він так шарпнув її, що, скрикнувши з болю, вона мусила сісти. Тепер їй зробилося страшно, страшніше, ніж будь-коли в житті. Коли він схилився над нею, вона побачила, що обличчя його нахмурилось і побагровіло, а очі погрозливо виблискують. Щось було в глибині Ретових очей, чого вона не розуміла і не могла збагнути, щось дужче за гнів і за біль, щось таке владне, аж очі його стали горіти вогнем, як дві розжарені вуглинки. Рет довго дивився на неї згори вниз, так довго, що вона не витримала й опустила свій зухвалий погляд, після чого він важко осів на крісло напроти неї і налив собі ще чарку. Скарлет гарячково напружувала мозок, яку їй прийняти оборонну поставу. Але поки Рет не заговорить, вона не знає, що сказати, бо ж невідомо, в чому він надумає її винуватити.

Він поволі пив, стежачи за нею з-над чарки, а вона щосили намагалася стримати дрож. Якийсь час він не змінював виразу обличчя, та врешті приснув сміхом, усе втуплений у неї,— вона від цього звуку нервово шарпнулася.

— Добряча комедія була сьогодні ввечері, ге ж?

Вона нічого не відказала, тільки скорчила пальці ніг у пантофлях, сподіваючись, може, хоч цим здолати тремтіння.

— Приємна комедія, в якій не бракувало жодної дійової особи. Місцева громада зібралася каменувати блудливу жінку, зганьблений чоловік підтримує дружину, як і личить джентльменові, зганьблена дружина в ім'я християнського милосердя широко розкинула поли своєї бездоганної репутації, аби ними все прикрити. А коханець...

— Я тебе прошу...

— Не проси. Принаймні сьогодні. Це занадто кумедно. А коханець має вигляд останнього дурня — він волів би радше вмерти. А як ти, моя дорогенька, почувала себе, коли ненависна тобі жінка стояла поруч з тобою і прикривала твої гріхи? Сядь-но.

Вона знову сіла.

— Гадаю, ти не пройнялась до неї через це більшою любов'ю. Ось ти розмірковуєш, чи знає вона все про тебе й Ешлі... розмірковуєш, чому вона так повелася, якщо знає... чи вона так зробила тільки для того, щоб своє чесне ім'я врятувати. І тобі здається, що вона дурепа, коли так повелася, хоч тим самим вона врятувала твою шкуру. А проте...

— Я не хочу цього слухати...

— Але ти слухатимеш. А я скажу тобі це, щоб ти менше хвилювалася. Міс Меллі таки дурепа, тільки не в тому розумінні, як ти гадаєш. Безперечно, хтось їй розповів, однак вона не повірила. Якби вона побачила це на власні очі, то й то не повірила б. Вона занадто доброчесна, щоб повірити у безчестя тих, кого любить. Я не знаю, чи відбрехався перед нею Ешлі Вілкс... але тут зійшла б хоч яка недоладна вигадка, бо міс Меллі любить Ешлі й любить тебе. Я просто не можу збагнути, чому вона любить тебе, але так уже є. Тож нехай це буде ще одним хрестом, якого тобі суджено нести.

— Якби ти не був п'яний і не ображав мене так, я б усе тобі пояснила,— мовила Скарлет, до якої вернулося трохи самовладання.— Але зараз...

— Мене не цікавлять твої пояснення. Я знаю правду краще, ніж ти знаєш. Присягаюсь, якщо ти ще раз підведешся з цього крісла... Однак мене куди дужче, ніж сьогоднішня комедія, розважає той факт, що ти з вельми цнотливих міркувань позбавляла мене приємностей подружнього ложа, оскільки я такий многогрішний, а сама в душі пожадала Ешлі Вілкса. «В душі пожадала». Непоганий вислів, ге ж? А в цій книзі багатенько непоганих висловів, чи не так?

«В якій книзі? В якій книзі?» — в голові у Скарлет безладно й шамотливо снувалися думки, тим часом як очі сполохано оглядали кімнату, вихоплюючи то матовий полиск масивного срібла в тьмяному світлі, то разючу темінь по кутках.

— А мене було відштовхнуто, бо мій грубуватий запал надто вже ранив твою витонченість... бо ти не хотіла більше дітей. І як же прикро було мені це відчувати, Господи Боже! Як це мені було боляче! Отож я пішов собі й знайшов приємні втіхи деінде, і дав спокій тобі з твоєю витонченістю. А ти заходилася тим часом вганяти за довготерпеливим містером Вілксом. Хай йому чорт, але чого він мордується? Що в душі не може бути вірним своїй

дружині, а тілом не може її зрадити? То чом би йому на щось не зважитись? Ти б не заперечувала мати від нього дітей, правда?.. і виставляти їх за моїх?

Вона з криком зірвалася на рівні ноги, але Рет у ту ж мить теж підвівся, засміявшись тим тихим смішком, від якого в неї кров холола. Він притис її до спинки крісла своїми дужими засмаглими руками й схилився над нею.

— Глянь, які у мене руки, моя люба,— сказав він, згинаючи долоні у неї перед очима.— Я любісінько роздер би ними тебе на шматки, і так і зробив би, якби це могло вибити Ешлі з твоєї голови. Але на тебе це не подіє. Отож я, мабуть, інакше доможуся, щоб уже назавжди викурити його з твоїх думок. Візьму твою голову руками, ось так, стисну з обох боків і розлущу, мов горіх, і тоді вже ніяких думок про нього в тобі не залишиться.

Його долоні були у неї на голові, під її розпущеним волоссям, пестливі й дужі, вони повернули її лице вгору. Вона дивилася на цього незнайомця, п'яного незнайомця з протяглим голосом. Їй ніколи не бракувало чисто тваринної мужності, і зараз, перед обличчям небезпеки, вона відчула, як гаряча кров заклекотіла у неї в жилах, спина випросталась, очі примружилися.

— Ти п'яний дурень,— сказала вона.— Забери від мене руки.

На її подив, він так і зробив і, сівши на краєчок столу, налив собі ще.

— Я завжди захоплювався силою твого духу, моя люба. А найпаче тепер, коли тебе загнано в глухий кут.

Скарлет щільніше запнула на собі халат. Ох, якби ж то змога дістатися до своєї кімнати й крутнути ключа в тих грубих дверях і опинитись на самоті! Якось вона таки мусить дати цьому раду, допекти йому так, щоб він уліг їй, цей Рет, якого вона досі ще не знала. Скарлет без поспіху підвелась, хоч коліна під нею вгиналися, затягла халат на стегнах і відкинула волосся з обличчя.

— Ні в який кут мене не загнано,— ущипливо кинула вона.— Ти ніколи не заженеш мене в кут, Рете Батлер, і не залякаєш. З тебе просто п'яна тварюка, ти так довго валандався з розпусними жінками, що вже нічого не бачиш, крім розпусти. Ти не можеш зрозуміти ні Ешлі, ні мене. Занадто довго ти жив у бруді, щоб розумітись на чомусь іншому. Ти ревнуєш до того, чого не спроможний зрозуміти, Добраніч.

Вона спокійно повернулась і рушила до дверей, але

зупинив її вибух сміху. Обернувшись, вона побачила, що Рет непевною ходою ступає за нею вслід. Боже милий, хоч би він облишив цей моторошний сміх! Що в усьому цьому смішного? Коли він наблизився, вона поточилась назад і врешті вперлася в стіну. Рет поклав свої важкі руки їй на плечі, притисши їх до стіни.

— Кинь сміятися.

— Я сміюся, бо мені тебе шкода.

— Шкода... мене? Краще себе самого пошкодуй.

— Атож, мені таки шкода тебе, моя люба, мила дурочко. Тобі від цього боляче, так? Ти не можеш витерпіти ні коли сміються з тебе, ні коли тебе шкодують, ге ж?

Він перестав сміятись, важко навалившись їй на плечі, аж у неї заболіло тіло. Вираз його обличчя змінився, і він так близько присунувся до неї, що горілчаний перегар змусив її відвернути голову.

— Я ревную, так? — мовив він.— А чого б і ні? О так, я ревную до Ешлі Вілкса. Чого б і ні? Ой, та не силуйся щось говорити й пояснювати. Я знаю, фізично ти не зрадила мене. Ти саме це хотіла мені сказати? О, я знав це ввесь час. Усі ці роки. Звідки знав? Та просто я знаю Ешлі Вілкса й людей його породи. Я знаю його порядність і шляхетність. А цього, моя люба, аж ніяк не можна сказати про тебе... та й про мене, коли хочеш. Ми не маємо шляхетності, як не маємо й честі,— правда ж? Через це ми й квітнемо, як вічнозелений лавр.

— Пусти мене. Я не хочу стояти тут і слухати образи.

— Я не ображаю тебе. Я віддаю належне твоїй фізичній здержливості. Але тобі жодного разу не пощастило ошукати мене. Ти, Скарлет, гадаєш, ніби чоловіки такі вже дурні. А це якраз ніколи не оплачується, якщо недооцінюєш силу й розум супротивника. І я зовсім не дурень. Гадаєш, я не знаю, що, лежачи в моїх обіймах, ти уявляла, наче я Ешлі Вілкс?

Вона аж рота розтулила з подиву, вражено видивившись на нього.

— Приємна це штука. Хоч трохи й привиддям відгонить. Це все одно, що бути втрьох в ліжку, коли там місце лише двом.

Він легенько шарпнув її за плечі, гикнув і глузливо посміхнувся.

— О так, ти мене не зрадила, бо Ешлі не схотів тебе брати. Але, хай йому чорт, я б і не озлився на нього, якби він узяв тебе. Я ж бо знаю — тіло мало що важить, а надто

жіноче тіло. Та я маю озлість на нього, що він запосів твоє серце й цю твою затяту, безоглядну й непоступливу душу, таку мені дорогу. Він, дурник, не потребує твоєї душі, а я не потребую твого тіла. Я можу майже задурняк будь-яку жінку купити. Але я потребую твоєї душі й твого серця, хоч вони ніколи не будуть моїми, так само як і душа Ешлі ніколи не буде твоєю. Отож тим мені й шкода тебе.

Навіть попри страх і розгубленість їй боляче допекла насмішкуватість в його голосі.

— Шкода... мене?

— Авжеж тебе, адже ти така дитина, Скарлет. Дитина, яка плаче, бо не може дістати Місяця. А що ця дитина робила б із Місяцем, якби дістала? І що ти могла б робити з Ешлі? Авжеж, мені шкода тебе... шкода, адже ти обіруч відштовхуєш від себе щастя і пориваєшся за тим, що ніколи щастя тобі не дасть. Шкода, що ти така дурненька й не можеш збагнути одного: щастя можливе лише тоді, коли сходяться споріднені натури. Якби мене не стало, якби міс Меллі не стало, і ти змогла б запопасти свого неоціненного благородного коханця, то гадаєш, ти була б щаслива з ним? Та де в біса, ні! Ти ж повік не змогла б його пізнати, не знала б, що він думає, не розуміла б його так само, як не розумієш ні музики, ні поезії, ні книжок, ні всього іншого, що не вимірюється на долари й центи. Тоді як ми з тобою, люба моя дружинонько, могли б зажити ідеально щасливим життям, якби ти хоч трохи цього схотіла, бо ми таки схожі, ми обоє негідники, Скарлет, і ні перед чим не зупинимось, коли забажаємо чогось. Ми могли б бути щасливі, бо я кохав тебе і розумів тебе, Скарлет, усю до щирця, як ніколи Ешлі не зможе тебе зрозуміти. І він, якби зрозумів тебе, то перейнявся б до тебе зневагою. Але ні, тобі конче треба все життя вганяти за тим, кого ти не годна зрозуміти. А я, моя люба, вганятиму за повіями. І все-таки, смію сказати, нам ще краще поведеться, ніж більшості подруж.

Він раптово відпустив її і, заточуючись, підійшов до карафки. Якусь хвильку Скарлет стояла непорушно, думки так швидко миготіли у неї в голові, що вона на жодній не могла зосередитись. Рет зізнався, що кохав її. Він серйозно це сказав? Чи тільки сп'яну? Чи це один з його бридких жартів? І Ешлі... Місяць... дитина, що плаче за Місяцем... Вона прожогом вискочила в темний хол і побігла, наче за нею гналися сто чортів. Ой, якби ж то швидше дістатись до своєї кімнати! Раптом нога підвернулась, і пантофля трохи

зсунулася зі ступні. Коли вона нахилилася зовсім скинути пантофлю, ззаду безгучно, як індіанець, надбіг Рет. Його гарячий подих був у неї на обличчі, а руки, розчахнувши халат, брутально обхопили її голе тіло.

— Ти викурила мене з дому, а сама вганяла за ним. Але цю ніч, присяйбі, нас тільки двоє буде в моєму ліжку.

Він схопив її на руки й поніс сходами нагору. Голова Скарлет була притиснута до його грудей, і у вухах їй як молотом гупало його серце. Їй було боляче, і вона скрикнула, приглушено й злякано. Він брався вгору й вгору в цілковитій пітьмі, а вона німіла зі страху. Він був шаленим незнайомцем, і навкруги стояла чорна незнана темінь, темніша від смерті. І він був як смерть, коли ніс її так на руках, боляче стискаючи. Вона схлипнула здушено, і він раптом пристав на площадинці, рвучко обернув її голову до себе й уп'явся в губи таким диким захланним поцілунком, що вибив у неї з пам'яті геть усе, крім пітьми, яка затоплювала все навколо, та його уст на її устах. Він тремтів, наче на дужому вітрі, а уста його, посуваючись нижче, припали до її ніжної шкіри, якої вже не прикривав халат. Він бурмотів щось таке, чого вона не могла розібрати, його уста розбурхували почуття, яких вона досі не зазнавала. Вона була темрявою, і він темрявою, і нічого не існувало до цієї хвилини, крім темряви та його уст у неї на тілі. Вона спробувала сказати щось, але його поцілунок знов затулив їй рота. Раптом її прошило неймовірним дрожем, якого зроду вона не знала, і все разом порвало її — радість, страх, шал, збудження, хіть піддатися рукам, що так міцно стискують, устам, що цілують аж до болю, неминучості, що так швидко жене наосліп. Уперше в житті вона трапила на когось чи щось, дужче за неї, на когось такого, кого їй несила була залякати чи зломити, хто сам зумів її залякати й упокорити. І якось самі собою руки її обвилися круг його шиї, а уста затремтіли під його доторком, і вони вдвох підіймалися все вгору й вгору, знов у темряву — у темряву погідну, запаморочливу і всеосяжну.

*

Коли Скарлет прокинулася наступного ранку, його вже не було, і якби не влежана подушка поряд з її подушкою, вона могла б подумати, що нічна пригода — то всього тільки дикий фантастичний сон. Вона аж зачервонілася, коли це згадала, а тоді підтягла вкривало під саму шию

і стала нижитись на сонці, силкуючись добрати ладу в своїх хаотичних переживаннях.

Дві речі найдужче вражали. Не один рік вона прожила з Ретом — спала з ним, їла, сварилася, привела йому дитину — і все-таки не знала його. Той, хто ніс її нагору темними сходами, був незнайомець, про існування якого вона й не здогадувалась. І тепер, хоч вона намагалася викликати в собі зненависть до нього, обурення ним,— нічого не виходило. Він упокорив її, завдав їй болю, виробляв з нею що тільки хотів цієї несамовитої ночі, а вона ще й у захваті була від цього.

Та її мав би сором пекти, вона мала б сахатися самого спомину про цю гарячу нуртливу темряву! Порядна жінка, справді порядна, не змогла б голови на людях піднести після такої ночі. А от у неї весь сором перекривала згадка про той екстаз, ту насолоду, з якою вона віддавалася йому. Вперше в житті вона відчула у собі буяння крові, відчула пристрасть таку самозабутню й стихійну, як отой страх, що охопив її в ніч утечі з Атланти, таку млосно-солодку як ота холодна ненависть, з якою вона застрелила янкі.

Рет кохає її! В усякому разі, він так сказав, тож хіба може вона сумніватись у цьому? Як це дивно, і приголомшливо, і неймовірно, що він кохає її, цей запальний незнайомець, з яким вона так довго прожила, відчуваючи самий тільки холод! Вона була не зовсім певна, як поставитись до цього відкриття, але раптом засміялася, коли їй стрелила в голову одна думка. Він кохає її — отже, він тепер, нарешті, у неї в руках! Вона ледь не забула про своє давнє бажання закохати його в себе, щоб опісля вимахувати батогом над цим чорнявим зухвальцем. Гепер воно їй згадалося і страшенно врадувало. Одну ніч вона перебула під його владою, зате тепер відкрила слабину в його броні. Віднині вона зможе крутити ним, як схоче. Годі вже терпіти його кпини, тепер він попоскаче під її дудку.

Коли вона подумала, що має побачити його в ясному світлі дня, їй стало трохи ніяково й водночас незвичайно приємно.

«Я соромлюсь, як наречена,— промайнуло в неї.— І хто б міг сказати, що це через Рета!» — Вона аж пирснула дурнуватим сміхом.

Але за обідом Рета не було, не прийшов він і на вечерю. Минула ніч, довга ніч, коли вона до самого ранку не спала й напружувала слух, чи не почує його ключа в замку. Однак Рет не з'явився. Коли й другий день минув, і від нього не

було ні звістки, вона вже місця собі не знаходила з розчарування і страху. Вона заїхала до банку, але там його не знайшла. Тоді подалася до крамниці й стала зганяти свою злість на сторонніх, бо щоразу як хтось заходив, нервово скидала погляд на двері, сподіваючись, що то Рет. Вибравшись потім на склад, вона так вибештала Г'ю, що він урешті сховався від неї за стосом дощок. Але Рет і на складі не показувався.

Принизитись до того, щоб розпитувати знайомих, чи хто не бачив його, вона вже не могла. Не могла також і питати в слуг, хоч відчувала, що їм відомо щось таке, чого вона не знає. Неграм завжди все відомо. Мамка ці два дні снувала незвично мовчазна. Вона тільки стежила крайчиком ока за Скарлет, але не казала нічого. Після другої ночі Скарлет вирішила звернутись до поліції. Може, з ним трапилось якесь нещастя, може, кінь його скинув і він лежить непритомний в канаві. А може — страшно й подумати!..— може, він неживий?..

Наступного ранку, коли вона, поснідавши, приміряла у себе в кімнаті капелюшка, на сходах почулася шпарка його хода. Відразу ослабнувши, вона в знемозі опустилася на ліжко, і в цю хвилину Рет увійшов до кімнати. Він був щойно від перукаря, підстрижений і поголений, намасажований і цілком тверезий, тільки очі мав налиті кров'ю та обличчя припухле з перепою. Зробивши недбалий жест, він сказав:

— Ов, як ся маєш?

Ні, хіба ж можна вітатися словами «Як ся маєш?», коли сам пропадав два дні невідь де? Невже він геть усе забув про їхню спільну ніч? Та не міг же він, хіба що... хіба що...— моторошна думка ошелешила раптом Скарлет. Хіба що такі ночі для нього — щось звичайнісіньке! На мить їй аж мову відібрало, і забулися зразу всі ті премилі жести й усмішки, якими вона збиралася його зустріти. Він навіть не підійшов цмокнути її в щоку для годиться, а тільки став з запаленою сигарою в руці й насмішкувато подивився на неї.

— Де... де ти був?

— І не кажи мені, що ти не знаєш! Я гадаю, досі вже все місто мусить знати. Мабуть, нема такої душі, яка б не знала,— крім тебе. Як ото в тій давній примовці: «Дружина завжди остання дізнається».

— Що ти маєш на ўвазі?

— Я гадаю, що після наїзду поліції позавчора ввечері до закладу Кралі...

— Кралі?.. цієї... жінки! То це ти в неї...

— Авжеж. Де ж би я ще подівся? Сподіваюся, ти не переживала за мене.

— Ти від мене пішов до... ох!

— Ну, ну, Скарлет! Облиш роль ошуканої дружини. Ти ж, звісно, бозна-відколи знаєш про Кралю.

— Ти від мене пішов до неї після... після того, як ми...

— Он воно що.— Він недбало махнув рукою.— Я часом забуваю про добрі манери. Перепрошую, що я так повівся під час нашого останнього побачення. Я був дуже п'яний, як тобі, безперечно, відомо, а твої чари мені й зовсім забили памороки... Чи треба перелічувати, які саме чари?

Раптом її порвало на плач, їй захотілося кинутись на ліжко й плакати без кінця. Він не змінився, анітрохи не змінився, а вона, ідіотка, самозасліплена дурепа, подумала, що він кохає її! Аж то був усього лишень його гидкий п'яницький вибрик. Він схопив її і використав по-п'яному, як зробив би з першою-ліпшою дівулею в закладі Кралі. А тепер вернувся сюди, зухвалий, глузливий, неприступний. Вона проковтнула сльози і взяла себе в руки. Треба, щоб він ніколи, довіку не дізнався, що́ вона думає. Ото б він реготав, дізнавшись! Але ні, ніколи йому не дізнатись. Вона швидко глянула на нього і перехопила в його очах давно знайомий їй збентежений і прискіпливий позирк, гострий і насторожений, так наче від її подальших слів залежало щось важливе для нього, наче він сподівався, що ці слова прозвучать... Але чого, власне, він сподівався? Що вона покаже себе дурочкою, розплачеться, щоб йому було з кого насміхатись? Оце вже ні! Скісні брови її зійшлися, обличчя холодно насупилось.

— Я, звісно, підозрювала, що ти маєш зв'язок з цією особою.

— Тільки підозрювала? Тож чом ти не запитала в мене прямо й не задовольнила своєї допитливості? Я б тобі розказав. Я живу з нею, відколи ти й Ешлі Вілкс вирішили, що нам з тобою треба спати в окремих спальнях.

— І в тебе вистачає нахабства стояти тут, переді мною, своєю дружиною, і вихвалятись, що ти...

— Ой, кинь вдавати це доброчесне обурення. Тобі завжди було начхати на те, що я роблю, допоки я сплачував твої рахунки. І ти добре знаєш, що я не був янголом останнім часом. А щодо того, що ти моя дружина... то хіба

ти була мені дружиною відтоді, як народилася Гарні? Ти виявилась надміру збитковим підприємством, Скарлет. Краля під цим оглядом куди вигідніша.

— Підприємством? Ти хочеш сказати, що дав їй...

— Правильніше було б, мабуть, сказати — «підпер фінансово». Краля — жінка тямуща. Я хотів, щоб вона домоглася чогось, а їй бракувало тільки капіталу на власний заклад. Кому-кому, а тобі добре відомо, на яке диво спроможна жінка, маючи дещицю готівки. Глянь хоча б на себе.

— Ти порівнюєш мене...

— А що ж, ви обидві — практичні ділові жінки, і обидві досягли успіху. Хоча Краля, звичайно, має переваги проти тебе: вона добросерда й зичлива...

— Вийди, будь ласка, з цієї кімнати!

Рет неквапом рушив до дверей, іронічно звівши вгору одну брову. І як він може так її ображати! — подумала вона з люттю і болем. Він просто з шкури пнеться, аби їй допекти й принизити — вона ж так дожидала його повернення, а він тим часом пиячив і заводив колотнечу з поліцією в бардаку!

— Геть з моєї кімнати й більш ніколи не показуйся тут. Я вже колись сказала тобі це, але у тебе не вистачило вихованості зрозуміти. Відтепер я замикатиму двері на ключ.

— Можеш не завдавати собі цього клопоту.

— Я замикатиму. Після того, як ти повівся тієї ночі... такий п'яний, такий бридкий...

— Ну навіщо ти так, дорогенька! Вже ж не зовсім і бридкий, їй-бо!

— Геть звідси!

— Не заводься. Я йду. І обіцяю тобі ніколи більше тебе не турбувати. Вже все, кінець. А оце ще я подумав, що як моя ниця поведінка для тебе нестерпна, можеш узяти розлучення зі мною. Віддаси мені Гарні, і я не заперечуватиму.

— І не подумаю ганьбити свою родину розлученням.

— Але ти не забарилася б зганьбити її, якби міс Меллі померла, правда ж бо? У мене аж голова йде обертом, коли подумаю, як швиденько ти зі мною розлучилася б.

— Ти заберешся чи ні?

— Так, я забираюся. Саме для того я й прийшов додому, щоб тобі це сказати. Я виїжджаю до Чарлстона й Нового

Орлеана і... одне слово, в досить тривалу подорож. Я виїжджаю сьогодні.

— О!

— І забираю Гарні з собою. Скажи цій дурній Прісci спакувати своє манаття. Прісci я також заберу.

— Я не дозволю тобі забрати мою дитину з цього дому.

— Але це й моя дитина, місіс Батлер. Ти ж не заперечуватимеш, якщо я візьму її з собою до Чарлстона побачитися з бабусею?

— З бабусею, де ж пак! Гадаєш, я віддам тобі дитину, коли ти щовечора там пиячитимеш і ще, чого доброго, почнеш тягати по всяких таких закладах, як у цієї Кралі...

Він у нестямі шпурнув сигару на підлогу, аж вона пропекла запаленим кінчиком килим, і по кімнаті розійшовся запах смаленої вовни. Вмить Рет уже був коло Скарлет, обличчя його почорніло від гніву.

— Якби ти була чоловіком, я б скрутив тобі в'язи за такі слова. А що ти жінка, то я тільки скажу заткнути свою чортову пельку. Гадаєш, я не люблю Гарні, щоб став тягати її по... мою дочку! Ну й дурепа ж ти, Боже милий! Ти от вдаєш таку вже добропорядну матір, але навіть кішка, і то краща мати від тебе! Чи ти хоч що-небудь зробила для дітей? Вейда й Еллу залякала до смерті, і якби не Мелані Вілкс, вони б ніколи й не знали, що таке любов і чулість. Але Гарні, моя Гарні! Гадаєш, я не зумію краще подбати про неї, ніж ти? Гадаєш, я дозволю тобі застрахати її і зробити безвільною, як ти вже зробила безвільними Вейда й Еллу? Чорта лисого! Накажи спакувати речі Гарні і щоб за годину вона була готова, бо інакше, попереджую тебе: те, що сталося тієї ночі, видасться тобі за іграшку проти того, що буде. Я завжди був тієї думки, що якби тебе добряче відшмагати, це б стало тобі у великій пригоді.

Рет крутнувся на підборах і, не встигла Скарлет і відповісти, прудко вийшов з кімнати. Вона чула, як він пройшов до дитячої і відчинив двері. Враз розкотилося радісне тріо дитячих голосів, і Гарні, випередивши Еллу, спитала:

— А де ти був, татку?

— Ходив полювати на зайчика, щоб із нього пошити кожушок для маленької Гарні. Ану-но, цмокни свого дорогенького татка, Гарні... і ти теж, Еллю.

— Дорогенька, мені не треба ніяких пояснень від тебе, і я не збираюся їх вислуховувати,— рішуче сказала Мелані, лагідно затуляючи долонею тремтячі уста Скарлет і не даючи їй говорити.— Це образа для тебе самої, і для Ешлі, й для мене, коли ти припускаєш навіть думку, що між нами потрібне якесь пояснення. Таж ми втрьох були... ми ж були як солдати, що стільки років спільно протистояли світові, і мені сором, коли ти гадаєш, ніби якісь дурні плітки можуть нас порізнити. Гадаєш, я повірю, що ти й мій Ешлі?.. Ну й вигадка ж! Хіба я не знаю тебе краще, ніж будь-хто на світі? Гадаєш, я забула, як людяно, як саможертовно ти поставилася до Ешлі, й Бо, і мене... почавши від того, що ти врятувала мені життя, й кінчаючи тим, що не дала нам усім померти з голоду? Гадаєш, я можу забути, як ти мало не боса ходила борозною за тим янківським конем, а руки у тебе були в пухирях... і все лише задля того, щоб моє немовля і я мали що їсти... і що я після всього цього повірю, як тебе гидко оббріхують? Не хочу більше чути ні слова від тебе, Скарлет О'Гаро. Ні слова.

— Але ж...— Скарлет затнулася на півслові.

Рет за годину перед тим виїхав з міста, забравши з собою Гарні й Пріссі, і до сорому та злості Скарлет додався розпач. А тепер, мало що вона відчувала тягар своєї провини, то ще й мусила терпіти захист з боку Мелані. Ні, це вже було понад силу. Якби Мелані повірила Індії та Арчі, гостро дорікнула їй на вечорі або хоча б холодно зустріла — тут би вона ще могла гордо закинути голову й навіть боронитися всією доступною зброєю. Але згадуючи, як Мелані врятувала її перед лицем товариства, коли вона стала поряд з нею, мов тонкий сяючий меч, та якою довірою і викликом світились тоді очі Мелані,— Скарлет розуміла, що порядність вимагає від неї одного: щиро все визнати. Так, зізнатися геть в усьому, почавши з того далекого залитого сонцем ганку в Тарі.

До цього закликáв її голос сумління,— хоч і довго притлумлюваний, він таки озвався в Скарлет, яку виховувано ревною католичкою. «Визнай свої гріхи і відпокутуй у смутку й каятті»,— сотні разів казала їй Еллен, і ось зараз, у критичну хвилину, ці материні напучення ожили в Скарлет і заполонили її свідомість. Вона все вúзнає,— геть усе, кожен погляд і кожне слово, ті нечисленні пестощі, які

були між нею та Ешлі,— і тоді Господь полегшить їй муки й дарує душі спокій. А покутою для неї буде бачити, як страшенно зміниться обличчя в Мелані, коли замість любові й довіри на ньому проступить неймовірний жах та відраза. О, це буде надто тяжка покута,— з болем у серці думала Скарлет,— до кінця свого віку пам'ятати обличчя Мелані, знати, що їй відомо, яка вона, Скарлет, дріб'язкова й ниця, дволика й лицемірна.

Колись думка про те, щоб глузливо жбурнути правду Мелані в обличчя й побачити, як розвіється оманливий рай, яким п'янить себе ця дурочка, здавалася Скарлет привабливою, хоч і дорого довелося б згодом за цей жест заплатити. Але тепер одна ніч усе відмінила і робити так їй зовсім перехотілося. Чому це сталося — вона не розуміла. Забагато суперечливих думок снувало у неї в мозку, і годі було добрати в них ладу. Вона знала тільки те, що як колись прагнула залишатись в очах матері скромною, доброю, щиросердою, отак нині палко жадала, щоб Мелані зберегла про неї високу думку. Скарлет знала, що їй байдуже, як вона виглядає в очах світу, в очах Ешлі й Рета, але от Мелані нізащо не повинна змінити своєї думки про неї на гірше.

Скарлет страшно було сказати Мелані правду, однак тепер у ній озвався — що рідко бувало — інстинкт порядності, і він не дозволяв далі кривити душею перед жінкою, яка стала в її обороні. Отож коли Рет поїхав, забравши з собою Гарні, вона й кинулася до Мелані.

Але вона встигла тільки пробурмотіти: «Меллі, я мушу тобі пояснити, як було в той день...» — бо Мелані ту ж мить рішуче її урвала. Скарлет, присоромлено дивлячись у темні очі, які горіли любов'ю і гнівом, відчула, як у неї завмирає серце, і зрозуміла, що їй ніколи не зазнати душевного спокою й миру, дарованих зізнанням. Мелані вже першими своїми словами навік перекрила перед нею цей шлях. Скарлет нечасто думала по-дорослому, як-от зараз, коли вона усвідомлювала: це ж чистий егоїзм спонукає її зізнатись у тому, що гнітить їй душу. Адже зізнавшись, вона позбулася б свого тягаря, але тим самим переклала б його на людину чисту й довірливу. І це тоді як вона була в боргу перед Мелані за її заступництво і сплатити цей борг могла тільки мовчанням. Бо якою жорстокою розплатою було б знівечити життя Мелані непроханим зізнанням у тому, що чоловік зрадив її, і то з найближчою її подругою!

«Я не можу цього їй сказати,— гірко подумала вона.— Ніколи не зможу, хоч би сумління замучило мене до смерті». І Скарлет чомусь пригадалися слова п'яного Рета: «Вона не може повірити в безчестя тих, кого любить... І це буде твоїм хрестом».

Так, це буде її хрестом аж до смертної години, вона терпітиме мовчки ці муки, носитиме цю волосяницю сорому, відчуватиме роками її колючий доторк за кожним чулим поглядом і жестом Мелані, і завжди тамуватиме в собі бажання закричати: «Не будь така добра! Не захищай мене! Я не варта цього!»

«Якби ти не була така дурочка, така ніжна, довірлива, простодушна дурочка, я б менше мучилась,— думала Скарлет у розпуці.— Я в житті багато сходила тяжких доріг, але дорога з цим моїм хрестом буде найважча й найгіркіша»

Мелані сиділа навпроти неї у низенькому кріслі, впершись ногами у високий пуфик, від чого коліна її гостро, як у дитини, випнулись,— вона нізащо не прибрала б такої надто сміливої пози, якби не крайнє збудження. В руках вона тримала тонке мереживо і так швидко орудувала блискучою голкою, наче це була рапіра в поєдинку.

Скарлет, коли б її охопило таке обурення, тупотіла б ногами й верещала, як Джералд у свої найколоритніші хвилини, кликала б Господа Бога у свідки клятої криводушності й підлоти людської, а від її погроз помститися кров холола б у жилах. Але в Мелані тільки швидке миготіння голки та насуплені тонкі брови показували, як вона клекотить усередині. Та ще голос її звучав трохи холодніше і слова вихоплювались різкіше, ніж звичайно. Проте ця імпульсивна манера говорити була не притаманна Мелані яка не дуже часто висловлювала власну думку, а гострих слів і взагалі уникала. Скарлет лише тепер усвідомила, що Вілкси й Гамільтони можуть розпалюватись чи не дужче, ніж О'Гари.

— Мені страшенно набридло слухати, як люди без кінця осуджують тебе, дорогенька,— мовила Мелані,— але це вже й зовсім переповнило чашу терпіння, і я щось мушу зробити. А все вони тому, що заздрять тобі, чом ти така кмітлива й чому ти досягла успіху Тобі пощастило навіть там, де багато хто з чоловіків схопив облизня. Ти тільки не гнівайся, люба, що я це кажу. Я зовсім не думаю, що ти поводишся не по-жіночому або що ти втратила жіночність, як декому здається. Бо це таки неправда. Люди просто не

розуміють тебе і не терплять, коли жінка кмітлива. Але ні твоя кмітливість, ні твій діловий успіх не дають нікому права твердити, ніби ти й Ешлі... Сили небесні!

Останні слова вона вимовила так запально, що в устах чоловіка це прозвучало б мало не як блюзнірство. Скарлет видивилась на Мелані, наполохана таким незвичним для неї спалахом.

— І ще сміють приходити до мене з цими брудними вигадками... Арчі, Індія, місіс Елсінг! Як вони можуть? Правда, місіс Елсінг сюди не приходила. Ні, вона таки не наважилась. Але вона завжди ненавиділа тебе, дорогенька, бо коло тебе більше упадало хлопців, ніж коло Фенні. І ще вона обурена, що ти зняла Г'ю з управителя на тартаку Але ти вчинила слушно, що зняла його. Він такий лінтюх, недотепа й нікчема! — Оце так одним махом Мелані вчинила розправу над товаришем своїх дитячих літ і залицяльником дівочої пори.— Щодо Арчі, то я сама винна. Не треба було давати притулку цьому старому лайдакові. Всі мені це казали, та я не послухала. Він не любив тебе, дорогенька, через в'язнів, але хто він такий, щоб догану тобі давати? Убивця, та ще й убивця жінки! І після всього того, що я для нього зробила, він приходить до мене й каже... Та я б нітрохи не шкодувала, якби Ешлі й застрелив його. Але я добре його висварила, можеш бути певна. І він забрався з міста.

Ну а Індія, то це таке підле створіння! Дорогенька, я ще з першого разу, як побачила вас двох поруч звернула увагу, що вона ненавидить тебе й заздрить, бо ти куди гарніша від неї і мала більше залицяльників. А особливо ти їй стала ненависна через Стюарта Тарлтона. Вона так забила собі голову Стюартом... прикро мені казати це про сестру Ешлі, але, здається, що, безперестану думаючи про нього, вона трохи схибнулася! Тільки так і можна пояснити її поведінку... Я сказала їй, щоб вона й на поріг не показувалась у мене, і що коли я ще раз почую про ці її брудні вигадки... то прилюдно назву її брехухою!

Мелані змовкла, і раптом гнівний вираз зійшов у неї з обличчя, а натомість з'явився смуток. Її, як і всіх джорджіанців, вирізняла щира відданість клановим зв'язкам, і думка про родинні чвари краяла їй серце. На хвильку вона завагалась. Але Скарлет була дорожча для неї, Скарлет була перша в її серці, отож вона мовила далі з любов'ю в голосі:

— Індія завжди ревнувала мене до тебе, дорогенька, бо

ти мені ближча. Вона тепер уже ніколи не ступить на поріг цього будинку, а я ніколи не зайду туди, де приймають її. Ешлі згоден зі мною, хоч він тяжко переживає, що його рідна сестра вигадує такі...

Коли прозвучало ім'я Ешлі, перенапружені нерви Скарлет не витримали, і вона вибухнула плачем. Невже їй судилося весь час завдавати йому болю? На думці у неї лише одне було — як зробити, щоб він жив у щасті й безпеці, а виходило так, що за кожним разом йому від неї ставало тільки гірше. Вона розбила йому життя, позбавила самоповаги й гордості, підірвала його душевний спокій, що випливає з внутрішньої цілісності натури. А тепер ще посварила з сестрою, яку він так любив. Щоб урятувати репутацію її, Скарлет, і не зруйнувати щастя своєї дружини, він мусив пожертвувати Індією, виставити сестру як брехливу, ревниву й мало не божевільну стару панну — тоді як вона має слушність в усіх своїх підозрах і звинуваченнях. І тепер щоразу, коли Ешлі гляне в очі Індії, він побачить у них правду — правду, і докір, і холодну зневагу, на яку Вілкси були такі мастаки.

Знаючи, що для Ешлі честь понад усе, Скарлет розуміла, як він, певно, карається. Адже йому, як і Скарлет, доводиться ховатись за спідницями Мелані. Скарлет усвідомлювала, що іншого виходу нема, і знала, що це передусім через неї він опинився в такому фальшивому становищі, а проте... проте... Як жінка вона більше поважала б Ешлі, якби він застрелив Арчі й зізнався в усьому Мелані й людям. Вона розуміла, що несправедлива до нього, але відчувала себе занадто нещасною, щоб перейматись такими тонкощами. Мимохіть їй згадалися глузливі й зневажливі слова Рета про Ешлі, і вона подумала: а чи й справді Ешлі по-лицарському повівся в цій ситуації? І яскравий ореол, що оточував його від того самого дня, коли вона закохалася в нього, вперше ледь-ледь примерк. Пляма ганьби й провини, що лежала на ній, поширилась і на нього. Скарлет спробувала відігнати від себе цю думку, але тільки ще дужче розплакалася.

— Годі-бо! Годі! — скрикнула Мелані, відкинувши своє мереживо. Вона пересіла на канапу й пригорнула Скарлет до грудей.— Мені взагалі не треба було заводити про це мову й засмучувати тебе. Я розумію, як тяжко тобі на серці,— нам краще більш ніколи не торкатися цієї теми. Ані між собою, ані з будь-ким іншим. Вважаймо, що нічого такого не сталося, і квит. Але...— докинула вона з холод-

ною затятістю,— Індії та місіс Елсінг я цього не подарую! Нехай не думають, ніби можна безкарно оббріхувати мого чоловіка й невістку. Я вже подбаю, щоб вони обидві не змогли й в очі людям глянути в Атланті. І кожен, хто віритиме їм чи прийматиме їх, буде моїм ворогом.

Скарлет, уявляючи собі довгий шерег прийдешніх років, з сумом усвідомила, що спричинилася до родової ворожнечі, яка на кілька поколінь порізнить і їхню рідню, і все місто.

*

Мелані дотримала свого слова. Відтоді вона жодного разу не заводила мови на цю тему ні зі Скарлет, ні з Ешлі. І взагалі ні з ким. Вона трималася з холодною відчуженістю, яка негайно переходила в крижану офіційність, коли хтось бодай пробував натякнути на те, що сталося. Протягом кількох тижнів після того незвичайного прийому, коли Рет так таємниче зник, а місто гарячкувало від збудження, пліток та поділу на різні табори, вона не давала спокою недоброзичливцям Скарлет, чи то були її давні приятельки, а чи й кревнячки. Але вона не обмежувалась розмовами — вона діяла.

Мелані приліпилася до Скарлет, мов реп'ях. Вона наполягла, щоб Скарлет щоранку, як звичайно, вибиралася до крамниці й на лісовий склад, і сама всюди їздила з нею. Вона спонукала Скарлет надвечір роз'їжджати по місту, хоч тій і не дуже хотілося виставляти себе під прискіпливі погляди співгородян. Мелані щоразу сідала в коляску поруч зі Скарлет. І брала її з собою на передвечірні візити і лагідно, але й настійливо, заводила до віталень, в яких Скарлет не бувала вже більше двох років. А Мелані, розмовляючи з враженою подивом господинею дому, всім своїм виглядом ніби промовляла: «Любиш мене, люби й мого собаку».

Вона примушувала Скарлет рано з'являтися з такими відвідинами й залишатись там, аж поки розійдуться останні гості, позбавляючи в такий спосіб дам нагоди почесати язики та поперемивати всім кісточки, що викликало певне обурення з їхнього боку. Ці відвідини були для Скарлет справжньою мукою, але вона не зважувалась опиратися Мелані. Їй гидко було сидіти серед жінок, які потай душі запитували себе, чи й справді її застукано на перелюбстві. Вона з прикрістю усвідомлювала, що ці жінки й не озвалися б до неї, якби не любили Мелані й не боялися втратити

її прихильність. Але Скарлет знала, що коли вони прийняли її раз, то вже надалі не зможуть зачиняти двері їй перед носом.

Характерно, що, захищаючи чи осуджуючи Скарлет, майже ніхто не посилався на її порядність. «Від неї чого завгодно можна сподіватись»,— така була загальна думка. Скарлет занадто багато нажила собі ворогів, щоб мати тепер багатьох оборонців. Слова та вчинки її були як більмо на оці стільком городянам, що мало кого непокоїло, чи дуже дошкулить їй цей скандал. Проте кожен остерігався, щоб не потерпіли при цьому Мелані або Індія, і пристрасті вирували радше навколо них, а не навколо Скарлет, і все зводилося до питання: «Збрехала Індія чи ні?»

Ті, які виступали на боці Мелані, тріумфально вказували на факт, що Мелані в ці дні всюди з'являється у товаристві Скарлет. Тож чи могла жінка таких високих моральних засад, як Мелані, обстоювати за провинною жінкою, надто коли та завинила з її власним чоловіком? Та ні в якому разі! Індія просто схибнута стара панна, що ненавидить Скарлет, тому вона й наклепала на неї, і змусила Арчі та місіс Елсінг повірити цим брехням.

Але, слушно запитували прибічники Індії, якщо Скарлет не винна, то де ж капітан Батлер? Чому його нема в місті, поруч з дружиною, щоб підтримати її своєю присутністю? Це запитання зависало в повітрі, а в міру того як збігали тижні й стала ширитись чутка про вагітність Скарлет, у таборі прихильників Індії почали задоволено похитувати головами. Дитина ця не від капітана Батлера, заявляли вони. Всі вже бозна-відколи знають, що Скарлет з чоловіком живе нарізно. Бозна вже відколи місто шоковане тим, що вони сплять в окремих спальнях.

Плітки розповзалися, викликаючи розлам і в місті, і у щільно згуртованому клані Гамільтонів, Вілксів, Берів, Вітменів і Вінфілдів. Кожен з членів цього родинного кола мусив стати на той чи на той бік, ніхто не міг залишитись на нейтральній позиції. Про це вже подбали Мелані з її холодною гідністю та Індія з її гіркою в'їдливістю. Але незалежно, хто з родичів якого погляду дотримувався, всіх їх обурювало, що до цього розбрату між своїми спричинилася Скарлет. Ніхто з них не вважав, що через неї варто було заводити таку колотнечу. І байдуже, на чиєму боці хто стояв, уся рідня щиро шкодувала, що Індія надумала прилюдно прати брудну родинну білизну і втягла Ешлі

в таку неприємну скандальну історію. Та оскільки вона вже це зробила, багато знаходилося таких, що виступали в її обороні проти Скарлет, тим часом як інші, прихильні до Мелані, підтримували саме Мелані та Скарлет.

Половина Атланти була споріднена — або ж претендувала на спорідненість — з Мелані та Індією. Розгалужена мережа братів і сестер у других та третіх і всяких інших дальніх родичів, кревних і не кревних, була така складна й заплутана, що хіба тільки вроджений джорджіанець міг у ній розібратися. Вони всі становили міцно злютований клан, який у притузі завжди протистояв зовнішньому світові суцільною фалангою зімкнених щитів, безвідносно до будь-чиєї приватної думки про поведінку того чи іншого родича. За винятком тітоньки Туп і дядечка Генрі, між якими точилася партизанська війна, об'єкт незлобивих кепкувань протягом багатьох років, усі родичі були в приязних стосунках одні з одними. Вони, милі, лагідні й урівноважені люди, уникали навіть дружніх суперечок, без яких не обходилось у більшості атлантських родин.

Але тепер вони розпалися на два стани, і місто могло потішатися, спостерігаючи, як родичі в п'ятому й шостому коліні стають насупроти одні одних у цій найзапеклішій за всю історію Атланти зваді. Це неабияк ускладнило життя другій половині міста, не спорідненій з першою, вимагаючи надзвичайного такту й терпіння, бо ж розкол міг заторкнути чи не кожну громадську спілку. «Гурток комедійних вистав», «Швацький гурток для конфедератських удів та сиріт», «Асоціація впорядкування могил наших славних воїнів», музичний гурток під назвою «Суботній вечір», товариство жіночих танців, «Книгозбірня для підлітків» — усі виявилися втягненими в цей конфлікт. Не лишилися осторонь і чотири церкви разом з їхніми місіонерськими громадами та «Жіночим доброчинним товариством». Пильно треба було дбати, щоб члени протиставних таборів не опинилися в одному й тому ж гуртку чи комітеті.

У загальноприйняті візитні години — від четвертої до шостої — атлантські матрони перебували в постійному напруженні, побоюючись, щоб не завітали до них Мелані й Скарлет і не застали там Індію з відданими їй прибічниками.

З усієї родини найдужче потерпала тітонька Туп. Вона нічого в житті так не жадала, як пробувáти у вигоді серед кола прихильних до неї родичів, тож і в цій справі воліла б,

щоб і одним догодити, і других не озлити. Але ні одні, ні другі аж ніяк на це не приставали.

Індія мешкала разом з тітонькою Туп, тож якби стара дама стала на бік Мелані, чого їй самій хотілося, Індія зразу ж вибралася б від неї. А без Індії що бідна Туп робила б? Вона ж не могла жити сама. Їй довелося б або поселити у себе когось чужого, або самій перебратися до Скарлет. А стара таки здогадувалась, що капітан Батлер не був би від цього в захваті. Або вона мусила б оселитись у Мелані й спати в малюсінькому закапелку, що правив за дитячу кімнату Бо.

Туп не дуже любила Індію, бо та наганяла на неї страху своєю холодністю, й ригористичністю, і надто вже великою непоступливістю. Але Індія не заважала Туп порядкувати в домі, як здавна було заведено, що цілком задовольняло стару, адже міркування особистої зручності вона завжди ставила вище від моральних принципів. Отож Індія так і залишилася в неї.

Однак її присутність у домі перетворила тітоньку Туп на осереддя колотнечі, бо і Скарлет, і Мелані оцінили це як прихильність старої до Індії. Скарлет чемно, але рішуче відмовилася доплачувати на утримання Туп, допоки Індія перебуватиме під одним з нею дахом. Ешлі щотижня переказував Індії певну суму, але та мовчки й гордо повертала її — на велику прикрість і жаль старої дами. З фінансовим забезпеченням у будинку з червоної цегли було б зовсім сутужно, якби не підтримка дядечка Генрі, хоч і як гнітило Туп, що вона мусить брати від нього гроші.

Туп любила Мелані більше ніж кого у світі, окрім самої себе, а тепер Меллі трималася з нею чемно й холодно, як незнайомка. Хоч жила Мелані, власне, тут-таки за подвір'ям Туп, вона перестала приходити до неї через хвіртку в огорожі, тоді як раніше забігала була по кільканадцять разів на день. Сама Туп і далі заходила до Мелані,— плакала перед нею, запевняла її у своїй любові й відданості, але та відмовлялася говорити на цю тему і ніколи не відповідала на візити.

Туп чудово розуміла, що́ вона завдячує Скарлет — мало не саме своє життя. Адже в ті чорні дні після війни, коли Туп мала на вибір: або згодитись на допомогу свого «братчика Генрі», або животіти надголодь, ніхто як саме Скарлет утримувала її дім, забезпечувала харчами й одягом, дала їй змогу не схиляти голови в місцевому товаристві. Та й наново одружившись і перебравшись до

власного будинку, Скарлет не шкодувала для неї коштів. А цей страхітливий і таємничий капітан Батлер — часто після того, як він відвідував її разом зі Скарлет, Туп знаходила в себе на столику новенького гаманця, натоптаного банкнотами, або ж зав'язану у вузлик хустинку з золотими монетами, нишком всунуту до її шваць кої скриньки. Рет же завжди присягався, що нічого не знає про це, та ще й робив їй не зовсім делікатні закиди, що вона має потаємного закоханця в особі чи не вусатого дідка Мерівезера.

Так, Туп була зв'язана з Мелані любов'ю, зі Скарлет — матеріальним забезпеченням, а що її зв'язувало з Індією? Нічого, бо присутність Індії тільки позбавляла її потреби міняти приємний плин життя і самій щось вирішувати. А така перспектива дуже гнітила і взагалі була нестерпна, отож Туп, яка ніколи в житті сама за себе нічого не вирішувала, просто махнула рукою — хай буде як буде, і через це частенько тільки й знала, що невтішно плакати.

Кінець кінцем дехто цілком щиро повірив у невинність Скарлет — не тому, що віддав належне її особистим чеснотам, а тому, що в це вірила Мелані. Інші мали щодо цього певні застереження, але вони були чемні зі Скарлет і відвідували її, бо любили Мелані й не хотіли втратити цю любов. Тоді як прихильники Індії холодно розкланювалися з нею при зустрічі, а деякі то й відверто виявляли свою неприязнь. Ці останні дратували Скарлет і доводили до шалу, однак вона розуміла, що якби не енергійне заступництво Мелані, то все місто відвернулося б від неї, і вона взагалі б опинилася поза товариським життям.

РОЗДІЛ LVI

Рета не було вже три місяці, і за весь цей час Скарлет не мала від нього жодної вісточки. Вона не знала, де він і скільки ще часу збирається пробути у від'їзді. І не мала поняття, чи взагалі він вернеться. А сама вона весь цей час виконувала звичайні свої обов'язки з високо піднесеною головою і з болем у серці. Почувала вона себе не дуже добре, та, здаючись на спонуки Мелані, щодня заїжджала до крамниці й намагалася про людське око виявляти зацікавленість тартаками. Але крамниця вперше за всі ці роки нудила її, і хоч прибутків від неї було втричі більше проти торішнього й гроші плавом пливли, Скарлет це не цікавило, а з прикажчиками вона невідь чого гиркалась

і злостилася. Тартак під орудою Джонні Геллегера процвітав, і на лісовому складі деревина не залежувалась, однак хоч би що Джонні зробив або сказав, її все це не вдовольняло. Джонні, ірландець, як і вона, зрештою не витримав цих нескінченних сікань і після довгої тиради, яку він закінчив словами: «З мене вже досить, і прокляття Кромвеля на вашу голову, мем!» — пригрозився кинути роботу. Скарлет довелось угамовувати його принизливими вибаченнями.

На той тартак, де Ешлі, вона ніколи не приїздила. Не бувала й на складі, коли думала, що він там. Вона розуміла, що й він силкується рідше потрапляти їй на очі, а повсякчасна присутність її в його домі через наполегливі прохання Мелані була мукою для нього. Вони ні разу не розмовляли наодинці, хоча Скарлет страшенно кортіло розпитати його. Вона хотіла знати, чи не зненавидів він її, що са́ме він сказав Мелані, але він тримався на відстані від Скарлет і німо благав не озиватись. Їй прикро було бачити постаріле, схудле від переживань обличчя Ешлі, а те, що його тартак тиждень у тиждень давав самі збитки, вже й зовсім дратувало її, хоч вона мусила мовчати.

Скарлет просто казилася, що він такий безпорадний. Вона не знала, в який спосіб він міг би поліпшити справи, але відчувала, що таки щось треба робити. Рет напевне щось би зробив. Рет завжди до чогось вдавався,— навіть коли воно було й не тим, що потрібно,— і вона мимоволі поважала його за це.

Тепер, коли минувся її спалах обурення на Рета та його образи, вона відчула, що їй бракує його, і це почуття наростало в міру того, як збігали дні, а від нього не було ніяких звісток. З усієї мішанини суперечливих емоцій — екстазу й гніву, гризоти й уражених гордощів, які він збудив у ній,— вилущилася пригніченість і, мов крук, всілася їй на плече. Скарлет бракувало Рета, бракувало його легкодумних анекдотів, від яких вона прискала реготом, його іронічного осміху, що не давав їй надміру перейматися житейськими клопотами, бракувало навіть його в'їдливих зауваг, що змушували її гостро пирхати у відповідь. А найбільше їй бракувало його самого, кому вона могла виповісти все що завгодно. Адже слухати він умів, як ніхто. Вона могла розказати йому, анітрохи не соромлячись і навіть з гордістю, як обкрутила круг пальця котрогось лаповуха, і Рет ще й хвалив її за це. Комусь іншому вона й натякнути про таке не зважилася б, це просто шокувало б людей.

Вона відчувала себе самітною без Рета й Гарні. За дитиною вона тужила навіть більше, ніж могла собі уявити. Пригадуючи, як дошкульно Рет був дорікнув їй за Вейда й Еллу, вона намагалася турботою про них якоюсь мірою заповнити свої порожні години. Але це нічого не дало. Ретові слова та реакція дітей на її спроби зблизитися з ними відкрили їй разючу й прикру правду. Коли діти були зовсім малі, вона, занадто заклопотана й заморочена грошовими справами, озивалася до них різким тоном і легко дратувалася, тож і не змогла завоювати ні довіри їхньої, ні любові. А тепер чи то було вже запізно, чи їй не вистачало терплячості, чи, може, мудрості пробитись до цих маленьких і потайних сердець.

Елла! Скарлет з прикрістю усвідомила, що Елла — нетямуща дитина, зовсім-таки нетямуща. Дівчинка не могла зосередитись на чомусь одному довше, ніж пташина всидіти на гілці, і навіть коли Скарлет пробувала зацікавити її казочками, вона раптом відхилялася думкою вбік, уривала розповідь зовсім сторонніми запитаннями, і Скарлет не встигне ще відповісти їй, як вона вже забуде, про що питала. А щодо Вейда, то Рет, здається, мав рацію. Хлопець явно її боявся. Це дивувало й навіть ображало. Чому її рідний син, єдиний її син, мав би боятися матері? Коли вона силкувалася розбалакати його, він дивився на неї лагідними карими очима Чарлза, зіщулювався і розгублено переступав з ноги на ногу. Тоді як з Мелані він аж захлинався від балачки і витягував з кишені всі свої скарби, від рибальських черв'яків до старих шворок, аби похвалитись перед нею.

Мелані мала-таки підхід до дітлахів, ніде правди діти. Її малий Бо був найвихованіший і найлюбіший хлопчик в Атланті. А Скарлет знаходила з ним спільну мову легше, ніж з власним сином, бо малюк Бо не соромився дорослих, і, коли тільки бачив Скарлет, вилазив до неї на коліна, не чекаючи дозволу. Такий милий білявий хлопчисько, ну викапаний Ешлі! От якби Вейд був схожий на Бо... Звичайно, Мелані могла багато часу вділяти синові, бо в неї була лише одна дитина і вона не мусила працювати й не мала стількох обов'язків, як Скарлет. Так, в усякому разі, Скарлет намагалась виправдатися перед собою, хоч у глибині душі чесно визнавала, що Мелані просто любить дітей, що Мелані тішилася б, навіть маючи їх з десятеро. А надмір цієї своєї любові вона віддавала Вейдові та сусідській дітлашні.

Скарлет ніколи не забуде, як її вразило, коли одного дня, під'їхавши до Мелані забрати додому Вейда, вона ще з переднього ганку почула гучний повстанський клич, що його досить вдало наслідував її син — той самий Вейд, котрий удома сидів тихо як мишка. А вояцькому кличеві Вейда вторував тоненький писклявий голосок Бо. У вітальні вона побачила, як обидва хлопчики з дерев'яними шаблюками в руках нападають на канапу. При її появі вони знітились, а з криївки за канапою підвелася Мелані, сміючись і поправляючи шпильки в розкуйовдженій зачісці.

— Це битва під Геттісбергом,— пояснила вона.— Я в ролі янкі, і мені, звісно, добре перепало. А це генерал Лі,— показала вона на Бо,— а це,— вона поклала руку на плече Вейдові,— генерал Пікет [1].

Мелані справді мала підхід до дітлахів, Скарлет і близько не могла з нею зрівнятись.

«Але принаймні Гарні мене любить,— подумала Скарлет,— і їй подобається гратися зі мною». Хоча, коли щиро казати, то Гарні куди більше любила Рета. Та й, може, вона вже довіку й не побачить Гарні. Хто його зна,— Рет, можливо, зараз у Персії чи Єгипті і надумає лишитись там назавжди.

Коли доктор Мід сказав Скарлет, що вона вагітна, це її здивувало, бо вона сподівалась почути про розлиття жовчі й нервове перенапруження. А потім згадала ту шалену ніч і аж почервоніла. Отже, дитина — це наслідок тих хвилин незмірного екстазу, який у згадці вже й вибляк трохи, притьмарений подальшими подіями. І вперше в житті Скарлет зраділа, що матиме дитину. Якби тільки це був хлопчик! Справжній хлопчик, а не такий плохун, як Вейд. Вона б так уже дбала про нього! Тепер, коли в неї досить часу на дитину й досить грошей, щоб полегшити їй шлях у житті, вона була б така щаслива! Її поривало відразу ж сповістити новину Ретові через його матір у Чарлстоні. Боже милостивий, та тепер він таки мусить вернутися додому! А коли він не вернеться до народження дитини? Вона ж нізащо не зможе пояснити цього людям! Але коли йому написати, він подумає, ніби вона без нього не може дати ради вдома, і ще й візьме її на кпини. А він ні в якому разі не повинен знати, що вона потребує його й хоче бачити поруч.

---

[1] Пікет, Джордж Едвард (1825—1875) — генерал Конфедерації.

Вона була дуже рада, що стримала свій порив написати, бо незабаром прийшла перша звістка про Рета в листі тітоньки Полін з Чарлстона — з листа випливало, що Рет у своєї матері. Якою полегкістю було для неї дізнатися, що Рет нікуди не виїхав зі Сполучених Штатів, хоча сам тітчин лист викликáв досаду. Рет з Гарні відвідав обох її тіток, Полін та Юлейлію, і в листі було повно компліментів на адресу дівчинки.

«Така любонька ця дитина! Вирісши, вона, безперечно, стане кráсунею. Але, гадаю, тобі ясно, що кожному, хто спробує до неї залицятись, доведеться мати справу з капітаном Батлером: такого відданого батька я ще зроду не бачила! А тепер, моя люба, я хочу де в чому тобі зізнатись. Поки я не побачила капітана Батлера, мені здавалося, що твій шлюб з ним — страшний мезальянс, бо ж, звісно, в Чарлстоні ніхто не чув доброго слова про нього і кожен так співчував його рідні. Правду кажучи, ми з Юлейлією сумнівалися, чи взагалі варто було приймати його в себе... але врешті-решт любе дитя — це наша двоюрідна онука. Коли він прийшов, ми були приємно, дуже приємно здивовані і зробили для себе висновок, що це не по-християнському — вірити всяким дурним пліткам. Бо він просто чарівний! Та ще й досить вродливий, як на наш смак, ну, і такий статечний і чемний. І дуже відда́ний тобі й дитині.

А тепер, моя люба, я повинна написати тобі про те, що дійшло до наших вух, це щось таке, чому Юлейлія і я спершу не хотіли й віри пойняти. Звичайно, ми чули, ніби ти часом докладаєш рук у тій крамниці, яку залишив тобі містер Кеннеді. Чутки ці доходили, але ми, звичайно, заперечували їх. Ми розуміли, що в ті перші страшні дні по війні, можливо, й була в цьому потреба, бо такі були обставини. Але тепер ніякої такої потреби нема, щоб ти брала на себе увесь цей клопіт, бо як я знаю, капітан Батлер посідає вельми пристойне матеріальне становище і, крім того, цілком здатний ве́сти за тебе будь-які справи й опікуватися твоїм майном. Нам просто треба було дізнатись, наскільки правдиві ці чутки, і ми мусили, хоч як це прикро для нас, дещо прямо запитати в містера Батлера.

Не дуже охоче, але він визнав, що кожен ранок ти проводиш у крамниці й нікому не довіряєш вести бухгалтерські книги. Він також визнав, що ти якось причетна до тартака чи тартаків (ми не наполягали, щоб він уточнив, бо були вкрай вражені цією звісткою, зовсім новою для нас), через що тобі доводиться роз'їжджати самій або під опікою

якогось волоцюги-вбивці, як пояснив нам капітан Батлер. Ми бачили, як боляче він переживає це, і вважаємо, що він дуже терплячий — ба навіть занадто терплячий — чоловік. Таке неподобство, Скарлет, треба припинити. Твоєї матері немає вже серед нас, аби напутити тебе, отож я мушу зробити це замість неї. Подумай тільки, як почуватимуть себе твої маленькі діти, коли підростуть і довідаються, що ти мала інтерес у торгівлі! Як гірко їм буде знати, що своїми роз'їздами по тартаках ти виставляла себе на обра́зи брутальних людей, давала привід для всіляких пліток. Жінці зовсім не личить...»

Лайнувшись, Скарлет пошпурила геть недочитаного листа. Вона просто навіч бачила, як обидві тітки, Полін і Юлейлія, сидять у своїй перехнябленій халупі на Беттері й осудливо розпатякують про неї, тоді як самі попухли б з голоду, якби вона не допомагала їм щомісяця. Жінці не личить? Та якби вона не робила того, що жінці не личить, обидві тітки досі, мабуть, і даху над головою б не мали! І цей чортів Рет виклав їм усе про крамницю, й бухгалтерські книги, і тартаки! Не дуже охоче, еге? Вона чудово уявляла собі, як радо він грав перед старими дамами роль статечного, чемного й чарівного чоловіка, відданого своїй дружині й дитині. Як він, мабуть, залюбки завдавав їм прикрості своїми балачками про те, що вона тільки й знає товктись у крамниці, на тартаках, у салуні. Ну й чортяка ж він! І чом йому так подобається робити капості людям?

Але невдовзі навіть цей її гнів заступила апатія. Останнім часом життя Скарлет втратило більшість своїх приваб. Якби змога наново спізнати той колишній трепет і радість від присутності Ешлі... або хоча б Рет уже вернувся додому й розсмішив!

*

Вони вернулися додому без попередження. Першою ознакою їхнього приїзду був стукіт валіз, що їх вносили до холу, та голос Гарні, яка закричала: «Мамо!»

Скарлет вибігла зі своєї кімнати на сходи й побачила, як її донька куцими опецькуватими ніжками насилу долає сходинки нагору. До грудей вона притискала змучене пругасте кошеня.

— Це бабуся дала мені,— збуджено скрикнула вона, підносячи кошеня за шкірку.

Скарлет підхопила Гарні на руки й поцілувала, дякуючи долі, що присутність дитини позбавляє її необхідності

вітатися з Ретом наодинці. Дивлячись понад голівкою Гарні, вона бачила, як він у холі внизу розраховується з візником. Потім він глянув угору, побачив її і широким жестом скинув бриля й уклонився. Коли вона перехопила погляд його темних очей, серце її забилося дужче. Хоч би який Рет був, хоч би що він зробив — він таки був удома, і вона була цьому рада.

— А де Мамка? — запитала Гарні, випручуючись із рук Скарлет, і та неохоче опустила її на підлогу.

Буде важче, ніж гадалося, привітати Рета більш-менш незворушно, та ще й повідомити його при цьому, що вона чекає дитини. Поки він підіймався сходами, Скарлет вдивлялася в його обличчя, таке непроникне й стримане, з таким наче недбалим виразом. Ні, зразу вона йому не скаже. Вона просто не зможе. А проте, що-що, а таку новину перш за все треба сповістити чоловікові, це ж для нього велика приємність. Хоча хто його зна, чи Ретові ця новина буде приємна.

Вона стояла на площадинці між поверхами, прихилившись до поруччя, і запитувала себе: а чи поцілує він її? Але він не поцілував. Він тільки зауважив:

— Щось у тебе блідий вигляд, місіс Батлер. Рум'ян забракло, чи що?

Ні слова він не сказав про те, що скучив за нею, навіть якби це була й неправда. А міг би поцілувати її хоча б з огляду на Мамку, яка, зробивши перед ним реверанс, забрала Гарні до дитячої. Він зупинився на площадинці коло Скарлет і кинув на неї недбалий погляд.

— Чи, може, ця блідість означає, що ти скучила за мною? — поцікавився він, і уста його усміхнулись, хоч в очах не було й тіні усмішки.

То оце таке його ставлення. Він збирається бути таким самим гидким, як і завжди. Раптом дитина, яку вона носила, перетворилася з радості на нудотливий тягар, а цей чоловік, що недбало стояв перед нею з брилем у руці біля пояса,— на смертельного ворога, винуватця всіх її лих. Коли вона відповідала, злість з'явилася у неї в очах, і він не міг цього не помітити — усмішка зникла з його уст.

— Коли я блідa, то це твоя вина, і не тому, що я скучила за тобою, як ти гадаєш у своєму самолюбстві. Це тому...— Вона зовсім не мала наміру саме так повідомляти цю новину, але запальні слова самі собою тислись їй на уста, і вона жбурнула їх йому в обличчя, не думаючи, що хтось із челяді може почути.— Це тому, що в мене буде дитина!

Він раптом затамував подих і швидко зміряв її очима. Тоді ступнув крок уперед, так наче хотів покласти руку їй на плече, але вона ухилилась від нього, а ненависть у неї в очах змусила його спохмурніти.

— Он як! — мовив він холодно.— І хто ж у нас щасливець-батько? Ешлі?

Скарлет ухопилася за стовпець балюстради з такою силою, що вуха вирізьбленого на ньому лева боляче вп'ялися їй у долоню. Навіть вона, хоч як добре його знала, не сподівалася такої образи. Він, звичайно, жартував, але такі жарти вже переступали будь-які межі. Вона ладна була видерти йому нігтями очі, щоб ніколи більше не бачити цього чудного полиску в них.

— Прокляття на твою голову! — почала вона голосом, що тремтів з люті.— Ти... ти знаєш, що це твоя дитина! І я її не більше хочу, ніж ти. Жодна... жодна жінка не схоче мати дітей від такої потвори, як ти. Я одного б тільки жадала... о Господи, я жадала б тільки, щоб це була чия завгодно дитина, лише не твоя!

Вона помітила, як його смугляве обличчя враз перемінилося і від гніву та ще чогось, над чим їй не було коли думати, смикнулося, наче вжалене.

«Ага! — промайнуло у неї з ядучою зловтіхою.— Ага! Ось і я йому допекла!»

Але звична безпристрасна маска знов вернулася на його обличчя, а однією рукою він пригладив вуса збоку.

— Не журися,— мовив він, одвертаючись від неї і рушаючи сходами далі нагору.— Може, у тебе ще буде викидень.

На якусь запаморочливу хвильку вона подумала про те, що означає ви́носити дитину,— як, бува, млість виснажує, як розбухає живіт, яке виснажливо довге чекання, цілі години мук. Цього жодному чоловікові не зрозуміти. А він ще смішки пускає. Вона б роздерла його! Тільки кров на цьому смуглявому обличчі зможе вгамувати біль її серця. Вона скочила до нього, звинна, мов кішка, але він, трохи ошелешений, ступнув убік і простяг уперед руку, щоб стримати її. Стоячи на краю недавно натертої верхньої сходинки, вона щосили замахнулася для удару, але втратила рівновагу, коли рукою наштовхнулася на його простягнену долоню. В розпачі вона хотіла вхопитися за стовпець балюстради, та не втрапила, і, впавши навзнак, покотилася вниз сходами. Від удару вона відчула пекучий, мало не до

млості, біль у ребрах. Приголомшена падінням, вона вже не пробувала за щось ухопитись і так і скотилася до підніжжя сходів.

*

Це вперше в житті Скарлет хворіла, якщо не лічити тих випадків, коли в неї були пологи, що їх усе-таки не назвеш хворобою. Тоді вона не відчувала себе покинутою і перестраженою, а ось тепер лежала слабосила, зболена й нещасна. Вона знала, що стан її серйозніший, ніж їй кажуть, і невиразно усвідомлювала, що може й померти. Зламане ребро шпигало гострим болем за кожним віддихом, потовчене обличчя і голова нили, все тіло було віддане на поталу демонам, що шарпали його гарячими кліщами й краяли тупими ножами, а коли й давали їй спокій, то на таку коротку часину, що вона навіть на встигала прийти до тями, як шарпання починалися знову. Ні, пологи зовсім на це не схожі. Вже за дві години після народження Вейда, і Елли, і Гарні вона жадібно накидалася на їжу, тоді як тепер сама думка про що-небудь, крім холодної води, викликала в неї нудоту.

Як легко було народжувати дитину, і як болісно не мати змоги народити! Дивно, що, незважаючи на такі муки, їй прикро було усвідомлювати: цієї дитини у неї не буде. Ще дивніше те, що це ж перша дитина, якої вона по-справжньому хотіла. Вона силкувалася пригадати, чому саме її хотіла, але була занадто квола. Мозок її був надто виснажений, і в думках було тільки одне — страх перед смертю. Смерть чигала на неї в кімнаті, а вона не мала сили протистояти їй, відігнати її, і тому була в обладі страху. Вона хотіла, щоб хтось дужий став біля неї, взяв її за руку й відганяв смерть, поки вона набереться сили й зможе далі вже сама боротись.

Під впливом болю лють її пригасла, і їй захотілося бачити поруч Рета. Але його не було, а вона не могла зважитись і попросити, щоб його покликали.

Останнє її враження від нього було, яким він був, коли підхопив її на руки в темному холі коло підніжжя сходів,— обличчя пополотніле й злякане, голос хрипко гукає Мамку. І ще ледь-ледь лишилося в пам'яті, як він ніс її нагору, перед тим як усе поглинула пітьма. А потім був уже самий біль і ще дужчий біль, і вся кімната бриніла голосами, і схлипувала тітонька Дріботуп, і уривчасто щось наказував доктор Мід, і тупотіли, біжачи, чиїсь ноги на

сходах, і навшпиньки ступали нагорі. А тоді — мов сліпучий спалах блискавки — усвідомлення близької смерті й страх, що спонукав її вигукнути якесь ім'я, але вигук цей зійшов на ледь чутний шепіт.

Однак тужливий цей шепіт одразу ж озвався луною десь у пітьмі біля ліжка і лагідний голос тієї, кого кликано, озвався мелодійно:

— Я тут, дорогенька. Я весь час тут.

Смерть і страх поволі відступили, коли Мелані взяла її долоню й тихенько приклала до своєї прохолодної щоки. Скарлет спробувала повернутись на бік, щоб побачити обличчя Мелані, та не змогла. Меллі мала народити дитину, а вже надходили янкі. Місто палало у вогні, і треба було квапитись, дуже квапитись. Але Меллі мала народити дитину і не могла квапитись. І вона мусила залишитися з нею, поки прийде на світ дитина, і мусила бути сильною, бо Меллі потребувала її сили. Меллі робила їй боляче — знову впивалися в неї гарячі кліщі й тупі ножі, і хвилями напливав біль. Вона мусить триматися за руку Меллі.

Але врешті-решт прийшов-таки доктор Мід, хоч і як його потребували солдати біля станції,— вона чула, як він сказав:

— Марення. А де капітан Батлер?

Була темна ніч, на зміну якій приходило світло, і часом то вона народжувала дитину, а то Мелані, бо чувся її крик, хоча загалом Меллі весь час перебувала поруч, і доторкалась до неї холодними руками, і не робила цих дурних розпачливих жестів, і не рюмсала, як тітонька Туп. Щоразу, коли Скарлет розплющувала очі й питала: «Меллі?» — до неї озивався голос Меллі. І щоразу вона починала шепотіти: «Рет... я хочу Рета...», а тоді пригадувала, мов крізь сон, що Рет зовсім її не хоче, що у нього обличчя темне, як в індіанця, і зуби зблискують у глузливому осміху. Вона хотіла Рета, а він її не хотів.

Раз вона спитала: «Меллі?», і Мамчин голос відповів: «Це я, дитятко»,— і холодна хустинка лягла їй на чоло, а вона заскімлила розпачливо: «Меллі... Мелані...» — і так скімлила й скімлила довгий час, а Мелані все не приходила. Ьо вона, Мелані, сиділа на краю Ретового ліжка, тоді як Рет простерся п'яний на підлозі й хлипав, припавши головою їй до колін.

Щоразу, виходячи з кімнати Скарлет, Мелані бачила, що двері його спальні були навстяж, а він сидів у себе на ліжку, втуплений поглядом у двері кімнати по другий бік

сходів. У кімнаті в нього неприбрано, скрізь валялися недопалки сигар, стояли тарілки з неторканою їжею. Постіль перетолочена й незаправлена, сам він непоголений і разюче худий, весь час запалена сигара в роті. Він ніколи ні про що не розпитував, коли бачив її. Вона сама зупинялася в дверях на хвильку й повідомляла: «На жаль, їй гірше», або: «Ні, вона ще не питала вас. Вона ж марить», або: «Не втрачайте надії, капітане Батлер. Дозвольте я принесу вам гарячої кави й чого-небудь попоїсти. Ви ж захворієте».

Серце її боляче стискалося з жалю до нього, хоч сама вона була така виснажена й невиспана, що ледве чи могла щось відчувати. І як у людей вистачає ницості так обмовляти його — що він не має серця, що він розбещений, що він зраджує Скарлет, коли вона ось бачить, як він худне у неї на очах, як тяжко карається! І хоч яка бувала втомлена, вона щоразу намагалася говорити до нього якнайприязніше, коли повідомляла про стан Скарлет. Він мав вигляд грішника, що чекає на судну годину... або дитини, що раптом опинилась у ворожому світі. Хоча Мелані власне, всіх сприймала як дітей.

Але коли нарешті вона підійшла до його дверей у радісному настрої, маючи сповістити, що Скарлет покращало, побачене вкрай її вразило. На столику біля ліжка стояла напівпорожня пляшка горілки, а вся кімната просякла горілчаним духом. Він глянув на неї запаленими скляними очима, і зуби в нього зацокотіли, хоч він і намагався їх зціпити.

— Вона померла?

— О ні! Їй набагато краще.

Він промовив: «О Боже!» — і схилився головою на руки. Мелані побачила, що його широкі плечі тремтять, як від нервового збудження, але, що довше вона дивилась на нього, то все більше її співчуття заступав жах: він же плакав! Мелані ще зроду не бачила, як чоловік плаче, та ще й не будь-хто, а саме Рет, такий урівноважений, такий насмішкуватий, завжди такий самовпевнений.

Мелані налякали ці розпучливі приглушені ридання. Їй стрельнула моторошна думка, що це він аж так упився, а вона ж завжди боялася п'яних. Та коли він підвів голову і в очах його промайнув ясний проблиск, вона швидко ввійшла до кімнати, тихенько причинила за собою двері й підступила ближче. Заплаканих чоловіків вона й справді зроду не бачила, але вміла вгамовувати дитячий плач. Коли

вона обережно поклала руку йому на плече, він раптом обхопив її за спідницю. Вона й стямитись не встигла, як уже сиділа в нього на ліжку, а він, зсунувшись на підлогу, поклав голову до неї на коліна й руками так міцно стиснув її литки, що їй стало боляче.

Вона лагідно погладила його чорну голову й заспокійливо промовила:

— Ну, ну! Годі вже! З нею буде все гаразд.

На ці її слова він ще дужче стис їй литки й почав говорити,— швидко й хрипливо, захлинаючись словами, наче виповідаючи усі свої секрети перед могильною ямою, яка ніколи їх не викаже, уперше в житті виповідаючи вголос правду, нещадно розкриваючи душу перед Мелані, яка спершу нічогісінько не розуміла й тільки силкувалася по-материнському його заспокоїти. Говорив він уривками фраз, затопивши голову їй у пелену, хапаючись за згортки її сукні. Часом його слова звучали глухо й невиразно, часом аж надміру чітко,— гострі й гіркі слова сповіді й приниження, щось таке, чого вона ніколи не чула навіть від жінки, потаємні речі, від яких Мелані знічувалася й густо червоніла, і тільки дякувала Богові, що Рет не дивиться на неї.

Вона пестила його по голові, як робила з малим Бо, й казала:

— Облиште, капітане Батлер! Ви не повинні говорити мені таких слів! Ви не при пам'яті. Годі-бо.

Але мова його ринула рвучким потоком, а за її сукню він хапався, як за останню свою надію.

Він винуватив себе у вчинках, яких вона не розуміла, щось бурмотів про Кралю Вотлінг, а тоді раптом у нападі шалу шарпонув Мелані й скрикнув:

— Це я вбив Скарлет, я вбив! Вам це незрозуміло. Вона не хотіла цієї дитини, і...

— Цитьте! Ви не тямите, що кажете! Не хотіла дитини! Таж кожна жінка хоче...

— Ні! Ні! Ви хочете дітей. А вона ні. Вона не хоче дітей від мене...

— Замовкніть!

— Вам це незрозуміло. Вона не хотіла дитини, а я змусив її. Це... ця дитина... Це моя вина, чорти б мене вхопили! Ми ж не спали разом.

— Цитьте, капітане Батлер! Це непристойно...

— А я був п'яний, я був у нестямі й хотів завдати їй болю... бо вона мені завдала болю. Я хотів цього... і я це

зробив... а вона не хотіла мене. Вона ніколи не хотіла мене. Ніколи, хоч як я намагався... як тільки я не намагався і...

— Ох, ради Бога!

— І я не знав про цю дитину, аж до того самого дня... коли вона впала. А вона не знала, де я був, щоб написати мені... хоча вона не написала б, навіть і знаючи. Кажу ж вам... кажу ж вам, я б зразу вернувся додому... якби знав... чи хотіла вона мого повернення, чи й ні...

— О так, я знаю, що ви вернулися б!

— Боже, а я так дурів усі ці тижні, дурів і пиячив! А коли вона сказала мені, отам на сходах... що́ я зробив? Що́ я сказав? Я засміявся й сказав: «Не журися. Може, у тебе ще буде викидень». І вона...

Мелані враз пополотніла, й очі її заокруглилися від жаху, коли вона подивилася вниз на чорну розкудлану голову, що розпачливо торгалась у неї на колінах. Надвечірнє сонце струменіло у відчинене вікно, і раптом вона побачила, так наче вперше, які великі, смагляві й дужі його руки та яке густе чорне волосся їх покриває. Мимохіть вона трохи відсахнулася. Ці руки здавались такими хижими і водночас, коли хапалися за поділ її сукні,— такими слабосилими й безпорадними.

Невже-таки він почув ті безглузді брехні про Скарлет та Ешлі, повірив у них і запалився ревнощами? Він і справді виїхав з міста на другий день після скандалу, але... Ні, цього не могло бути. Капітан Батлер завжди раптово вибирався у свої поїздки. Він не міг повірити в плітки. Занадто він розважливий. А якщо це була для нього справжня причина, то чому він не спробував застрелити Ешлі? Чи принаймні не зажадав від нього пояснень?

Ні, цього не могло бути. Просто він п'яний і хворий від переживань, і в голові йому все запаморочилося, як у людини, що марить і снує всякі химери. Чоловіки не такі витривалі у скруті, як жінки. Щось вибило його з колії, може, в нього була якась дрібна сварка зі Скарлет, а зараз він робить з цього бозна-що. Може, деякі з цих жахливих речей, що він каже, і справді були. Але не всі. В усякому разі, таких слів він не міг їй сказати! Жоден чоловік не може сказати такого жінці, коли кохає її так гаряче, як ось він Скарлет. Мелані ніколи не стикалася в живі очі зі злом та жорстокістю, і тепер, коли вперше на її віку це сталося, воно здалося занадто неправдоподібним, щоб можна було в нього повірити. Він просто п'яний і хворий. А хворих дітей треба лагідно заспокоювати.

— Годі-бо, годі! — мовила вона тихо.— Заспокойтеся, прошу вас. Я все розумію.

Він рвучко підвів голову й глянув на неї очима, набряклими кров'ю, і люто скинув з себе її руки.

— Ні, присяжбі, нічого ви не розумієте! Ви не можете зрозуміти! Ви... ви занадто добра, щоб зрозуміти. Ви не вірите мені, але все це правда, і я псяюра. А знаєте, чому я так вчинив? Я ошаленів, я не тямив себе від ревнощів. Їй завжди було байдуже до мене, і я подумав, що зможу зробити так, щоб вона перестала бути байдужою. Але вона як була байдужа, так і лишилася такою. Вона не кохає мене. І ніколи не кохала. Вона кохає...

Його нестямний сп'янілий погляд зустрівся з її поглядом, і він замовк, так і застиг з розтуленим ротом, немов тільки зараз усвідомивши, до кого звертається. Обличчя Мелані було бліде й напружене, а пильно втуплені в нього очі мали вираз погідний і співчутливий — вона рішуче відмовлялася вірити. Якась прозора ніжність проступала в цих карих очах, а невинність у глибині їх була така разюча, що Рет наче дістав ляпаса, і в його затуманеній спиртним голові трохи проясніло, і потік шалених безтямних слів урвався на півслові. Він щось буркнув, одвів очі вбік і швидко закліпав повіками, так ніби вертався до пам'яті.

— Я — потвора,— промурмотів він, знов опускаючи знеможену голову їй на коліна.— Але не така вже безнадійна. І якби я й сказав вам, ви б не повірили, правда ж? Ви занадто добра, щоб мені повірити. До вас я ще ніколи не зустрічав у житті людини, по-справжньому доброї. Ви не повірили б мені, правда ж?

— Ні, не повірила б,— заспокійливо підтвердила Мелані й знову погладила його по голові.— З нею все буде гаразд, заспокойтеся, капітане Батлер! Не плачте. З нею все буде гаразд.

РОЗДІЛ LVII

Через місяць Рет посадив на потяг до Джонсборо бліду й схудлу жінку. Вейд і Елла, які їхали з нею, були мовчазні й стривожені біля своєї матері з таким непорушним поблідлим обличчям. Малі тулилися до Прісси, бо навіть своєю дитячою свідомістю вловлювали щось страшнувате в цих холодних відчужених стосунках, що склалися тепер між їхньою матір'ю та вітчимом.

Скарлет, хоч була ще досить слаба, вирішила поїхати на

свою батьківщину, до Тари. Вона відчувала, що задихнеться, пробувши в Атланті ще хоч день, коли в голові вирують нескінченні гнітючі думки про безвихідь її становища. Хвора тілом і надломлена душею, вона скидалася на заблукану дитину в моторошному краю, де нема ані одної знайомої признаки, що підказала б їй вихід.

Як ото колись вона втекла з Атланти перед навалою ворожої армії, так і тепер тікала, заганяючи у глиб свідомості всі свої гризоти звичним захисним прийомом: «Не думатиму про це зараз. Я не витримаю, якщо почну думати. Подумаю про це завтра в Тарі. Завтра буде новий день». Їй здавалося, що коли вона вернеться до тиші зелених бавовникових полів у рідній околиці, всі її клопоти відпадуть і вона спроможеться зібрати докупи розпорошені думки, щоб якось жити далі.

Рет стежив за поїздом, поки той зник за обрієм, а на обличчі його проступав вираз гіркої задуми, що аж ніяк не додавав йому привабливості. Тоді зітхнув, відпустив коляску і, сівши верхи на свого коня, подався Плющевою вулицею до будинку Мелані.

Ранок був теплий, і Мелані сиділа на затіненому виноградом ганку, маючи при собі кошик з дірявими шкарпетками. Вона розгубилася і знітилась, коли побачила, що Рет спішився й перекинув віжки через руку чавунного негреняти над хідником. Не бачилися вони сам-на-сам від того страшного дня, коли Скарлет була така хвора, а він такий... ну... такий п'яний. Мелані навіть у думках не хотілося вимовляти цього слова. Протягом того часу, коли Скарлет видужувала, Мелані тільки коли не коли перемовлялася з Ретом словом-другим, і при цьому насилу зважувалась глянути йому у вічі. Він, однак, у таких випадках тримався з нею, як мав звичай, рівно й невимушено, і жодного разу ні поглядом, ні словом не показав, що між ними була якась пригода. Ешлі колись зауважив їй, немов чоловіки часто не пам'ятають, що вони сп'яну кажуть чи роблять, і Мелані подумки благала Бога, щоб цим разом пам'ять таки відмовила капітанові Батлеру. Вона б воліла швидше померти, ніж довідатись, що він пам'ятає про ту свою сповідь. Мелані вкрай збентежилась і зніяковіла, а щоки їй залила густа барва, поки він підходив до будинку. Але, можливо, він прийшов усього тільки попрохати, щоб удень Бо побув з Гарні? Не може ж він виявити таку нетактовність — з'явитись до неї з подякою за те, що вона зробила того дня!

Мелані підвелася назустріч йому, вже не вперше дивуючись, яка легка в нього хода, як на такого рослявого чоловіка.

— Скарлет поїхала?

— Так. У Тарі їй покращає,— відповів він, усміхаючись.— Іноді, здається, вона схожа на гіганта Антея, що набирається сили, дотóркуючись до матері-землі. Скарлет не можна довгий час перебувати далеко від тієї червоної глини, яку вона так любить. Побачити, як росте бавовник,— це для неї куди корисніше за всі ліки доктора Міда.

— А ви не присядете? — запросила його Мелані тремтливим порухом руки. Він був такий дужий, і від нього віяло такою суто чоловічою снагою, що вона аж губилася. Мелані відчувала на собі вплив цієї особливої вітальної сили, яка робила її слабшою і меншою, ніж вона була насправді. Він виглядав дуже смуглявим і кремезним, а під його тонким білим сурдутом грали такі м'язи, що їй робилося страшно. В цю хвилину їй здавалося неймовірним, щоб таку силу й самовпевненість вона могла бачити надломленими. І щоб ця чорна голова лежала в неї на колінах.

«Ох лишенько!» — збентежено подумала вона і знов зашарілася.

— Міс Меллі,— мовив він лагідно,— чи я не завдаю вам прикрості своєю присутністю? Може, мені краще піти? Тільки прошу вас, будьте щирі.

«Ой! — промайнуло у неї.— Він таки пам'ятає! І бачить, яка я знічена!»

Вона підвела на нього благальний погляд, і раптом її розгубленість і збентеження як рукою зняло. Очі його дивилися так супокійно, так погідно, стільки в них було зрозуміння, що вона сама собі зчудувалася: якою це треба бути нерозумною, щоб хвилюватись. З обличчя його було знати, що він втомлений і, як з подивом відзначила Мелані, дуже смутний. Та як вона могла бодай думку допустити, що йому стане невихованості прийти сюди й завести мову про те, чого вони обоє воліли б і не пам'ятати?

«Бідолаха, він так пережив через Скарлет»,— подумала вона і, спромігшись на усмішку, промовила:

— Та сідайте ж, капітане Батлер.

Він важко опустився у крісло й став дивитись, як вона знов узялася церувати шкарпетки.

— Міс Меллі, я прийшов просити у вас великої послуги і,— він усміхнувся й опустив кутики уст,— співучасті в

одному ошуканстві, на яке вас навряд чи вдасться намовити.

— В одному... ошуканстві?

— Атож. Справді, я прийшов до вас із чисто діловою розмовою.

— Он як? Тоді вам краще поговорити з містером Вілксом. Я геть нетямуща для ділових розмов. Мені бракує такої кмітливості, як у Скарлет.

— Боюся, що у Скарлет занадто багато цієї кмітливості — навіть собі на шкоду,— відказав він,— і саме тому я й звертаюся до вас. Ви знаєте, як... тяжко вона хворіла. Коли вона повернеться з Тари, то неодмінно знову кинеться в цю веремію зі своєю крамницею і тартаками, яким я щиро бажаю котроїсь ночі любісінько піти з димом. Я боюся за її здоров'я, міс Меллі.

— Так, вона й справді забагато взяла на свої плечі. Ви повинні вплинути на неї, нехай кине це все й подбає про себе.

Рет засміявся.

— Ви ж знаєте, яка Скарлет затята. З нею дарма й змагатися. Вона просто як свавільна дитина. Не дозволяє, щоб я допомагав їй... та й нікому іншому не дозволяє. Я вмовляв її продати свої тартаки, але вона не хоче. Ось тепер, міс Меллі, я й перейду до тієї справи, заради якої завітав до вас. Я знаю, що Скарлет коли й продасть свої півтора тартаки, то тільки містерові Вілксу й більш нікому, і я б хотів, щоб він відкупив їх в неї.

— Ох лишенько! Та це було б чудово, але...— Мелані не докінчила й закусила губу. Не могла ж вона обговорювати грошові питання з чужим чоловіком. Якось так виходило, що хоч Ешлі щось там і заробляв на тартаку, у них вічно була скрута з грішми. Її непокоїло, що вони так мало заощаджують. І хтозна, куди ті гроші спливали. На домашнє господарство вистачало тих грошей, що одержував Ешлі, але тільки-но виникала якась непередбачена потреба, вони ледве стягували кінці з кінцями. Звичайно, чимало йшло на сплату лікарських рахунків, а тоді ще ті книжки й меблі, що Ешлі замовив у Нью-Йорку, багато поглинули. І крім того, вони годували й одягали всіх бездомних, що ночували в них у підвалі. Та й колишнім конфедератам Ешлі ніколи не міг відмовити в позичці. І...

— Міс Меллі, я позичу вам для цього гроші,— сказав Рет.

— Це так мило з вашого боку, але ж ми повік не зможемо розрахуватись!

— А мені й не треба, щоб ви розраховувались. Не сердьтеся на мене, міс Меллі! Вислухайте, будь ласка, що я скажу. Мене цілком задовольнить, коли Скарлет перестане виснажувати себе щоденними поїздками на ці тартаки. Досить буде з неї крамниці для своєї мороки й задоволення... Ви мене розумієте?

— Н-ну... так,— відповіла Мелані не дуже впевнено.

— Ви хочете придбати поні для свого хлопчика? І послати його на науку до університету, й саме до Гарварду, і у велике турне до Європи?

— О, ще й як хочу! — скрикнула Мелані, прояснівши лицем, як завжди, коли згадували про Бо.— Я хочу, щоб він усе мав, але... тепер усі такі зубожені, що...

— Містер Вілкс з часом зможе заробити добрі гроші на цих тартаках,— сказав Рет.— І мені буде приємно, коли Бо матиме все те, чого заслуговує.

— Ой, капітане Батлер, ви такий хитрун! — вигукнула вона, усміхаючись.— Апелюєте до материнської гордості! Я читаю ваші думки, як розгорнуту книжку.

— Маю надію, що це не так,— зауважив Рет, і вперше за всю розмову в очах у нього щось зблиснуло.— То ви дозволите позичити вам гроші?

— А в чому тут полягає ошуканство?

— Ми маємо з вами укласти таємну угоду супроти Скарлет і містера Вілкса.

— Ох лишенько! Я цього не зможу!

— Якби Скарлет дізналася, що я в неї за спиною щось таке вчинив, нехай навіть для її добра... ви ж знаєте, який у неї палахкий темперамент! І містер Вілкс, боюся, відмовився б узяти в мене позичку, якби я так прямо запропонував. Отож вони обоє не повинні знати, звідки ці гроші.

— Ой, та я певна, що містер Вілкс не відмовився б, якби зрозумів, про що йдеться. Він так любить Скарлет.

— Так, я щодо цього не маю сумніву,— рівним голосом зауважив Рет.— Але він однаково б відмовився. Ви знаєте, які горді всі Вілкси.

— Ох лишенько! — скрикнула розгублено Мелані.— Я хотіла б... Ні, містере Батлер, я таки не зможу обманювати свого чоловіка.

— Навіть заради того, щоб допомогти Скарлет? — запитав Рет прикро враженим тоном.— А вона ж так вас любить!

На очах у Мелані з'явилися сльози.

— Ви знаєте, що я ради неї готова на все. Я ніколи, ніколи не зможу й наполовину віддячитись їй за все те, що вона для мене зробила. Ви це знаєте.

— Так,— відповів Рет коротко.— Я знаю, що вона для вас зробила. А ви не могли б сказати містерові Вілксу, що дістали ці гроші у спадок від котрогось родича?

— Ой капітане Батлер, та в мене всі родичі такі, що без цента в кишені!

— Добре, тоді якщо я перекажу гроші поштою на містера Вілкса, не вказуючи імені відправника, ви подбаєте, щоб вони пішли на купівлю тартаків, а не на... ну, не на зубожілих екс-конфедератів?

Спершу Мелані трохи образилась на останні його слова, бо вони ніби містили щось осудливе на адресу Ешлі, та коли він вибачливо усміхнувся до неї, відповіла йому усмішкою.

— Звичайно, подбаю.

- Отже, домовились? І це буде нашою таємницею?

– Але я ще ніколи не мала ніяких таємниць від чоловіка!

— Я певен цього, міс Меллі.

І, дивлячись на Рета, вона подумала, що дуже правильно його розуміє, тоді як багато хто страшенно помиляється в своїх судженнях про нього. Люди казали, ніби він бру альний, глузливий, погано вихований і навіть безчесний. Хоча тепер уже чимало цілком пристойних людей визнає, що раніше вони ..ибно оцінювали Рета. А от вона з самого початку знала, що він чоловік порядний. До неї Рет завжди ставився якнайчемніше, уважливо, з глибокою пошаною й цілковитим розумінням. А як він кохає Скарлет! І як це добре з його боку, що він придумав таким кружним шляхом звільнити Скарлет бодай від частини її тягарів!

У раптовому напливі почуттів вона сказала:

— Скарлет пощастило, що вона має такого дбайливого чоловіка!

— Ви так гадаєте? Боюся, вона не погодилася б з вами, якби це почула. А поза тим я хочу зробити добро й вам, міс Меллі. Вам я даю ще й більше, ніж Скарлет.

- Мені? непорозуміло перепитала вона.— А, ви маєте на увазі Бо.

Рет узяв у руку капелюха й підвівся. Хвильку він дивився вниз на незграбне овальне личко з довгим кучериком на

лобі й поважними темними очима. Таке не від світу сього обличчя, безборонне проти життя.

— Ні, я не Бо мав на увазі. Я намагаюсь дати саме вам щось більше, ніж Бо, якщо ви тільки можете це уявити.

— Ні, я цього не можу уявити,— відказала вона, знов розгубившись.— Для мене нема нічого на світі дорожчого, ніж Бо, за винятком Еш... за винятком містера Вілкса.

Рет нічого не сказав, а тільки дивився вниз на неї, і смугляве обличчя його було непорушне.

— Це дуже мило, що ви хочете зробити для мене щось добре, капітане Батлер, але мені справді-таки пощастило. Я маю все на світі, про що тільки може мріяти жінка.

— То й чудово,— мовив Рет, раптом спохмурнівши.— А я вже подбаю, щоб ви його не втратили.

*

Коли Скарлет повернулася з Тари, нездорової блідості вже не було у неї на обличчі, а щоки заокруглились і порожевіли. Зелені очі її знову стали жваві й іскристі, і вона вперше за кілька тижнів голосно засміялася, коли Рет і Гарні приїхали на станцію зустріти її, Вейда й Еллу,— засміялася, бо надто вже кумедно й недоладно виглядали вони обоє. У Рета за стрічку капелюха були встромлені дві великі індичі пір'їни, а у Гарні, одягненої в страх як подерту сукенку, колись святкову, щоки були розмальовані похилими синіми смужками, і в кісках стриміло павичеве перо завдовжки в половину її зросту. Батько з донькою очевидячки грали в індіанців, коли надійшла пора зустрічати поїзд, і з розгубленого обличчя Рета та обуреного — Мамки видно було, що Гарні відмовилась умитись та переодягтись навіть задля зустрічі з мамою.

Скарлет сказала: «Ну й обшарпанка!» — цілуючи Гарні, і підставила щоку для поцілунку Ретові. На станції було людно, тим вона й напросилась на цю ласку. Хоч і ошелешена виглядом Гарні, вона не могла не помітити, що всі сторонні усміхаються, дивлячись на батька з донькою,— усміхаються не глузливо, а добродушно й привітно. Всі знали, що найменша донька Скарлет коверзує батьком як хоче, і Атланта тішилася цим і сприймала це схвально. Незмірна любов Рета до доньки неабияк допомогла йому повернути собі добре ім'я в очах товариства.

Дорогою додому Скарлет весь час розповідала новини зі своєї округи. Спекотна суха погода сприяла швидкому достиганню бавовнику, але ціни восени, на думку Вілла,

будуть низькі. Сьюлін чекає другої дитини — цю звістку вона повідомила так, щоб малі не зрозуміли,— а Елла виявила несподіване зухвальство, куснувши старшу дочку Сьюлін. Зрештою, зауважила Скарлет, та цього й заслужила, бо вдалася в матір. Але Сьюлін розпалилась, і у них сталася запекла сварка, зовсім як у давні часи. Вейд забив мокасинову змію, сам-один. Ренда і Камілла Тарлтони вчителюють у школі,— оце сміхи! Таж ці Тарлтони не вміли правильно написати навіть найпростіших слів! Бетсі Тарлтон вийшла заміж за якогось однорукого з Лавджоя, і вони вдвох разом з Гетті й Джімом Тарлтоном вирощують непоганий бавовник у Красогір'ї. Місіс Тарлтон розжилася на породисту кобилу з лошам і тішиться так, немов стала мільйонеркою. А в старому будинку Калвертів оселилися негри! Ціле кишло їх, і то їхній власний будинок. Купили його з шерифського аукціону. Садиба перетворилась на руїну, аж серце болить дивитись. А де поділася Кетлін зі своїм непутящим чоловіком — ніхто не знає. Алекс має пошлюбити Селлі, братову вдову. Уявити лишень, коли вони стільки років прожили в тому самому домі! Всі кажуть — це вони одружуються з розрахунку, бо про них уже плітки стали ходити, що вони там лише удвох мешкають, відколи померли Стара Господиня й Молода. І це мало не розбило серце Діміті Манро. Але так їй і треба. Була б меткіша, давно б собі котрогось обкрутила, а не чекала на Алекса, поки він розбагатіє на одруження.

Скарлет бадьоро викладала всі ці новини, хоча було багато чого такого в житті округи, що гнітило її, про що не хотілося й думати. Коли вона їздила з Віллом по околиці, то відганяла від себе згадки про те, як, бувало, ці тисячі родючих акрів зеленіли кущами бавовнику. А тепер плантація за плантацією знов перетворювалися на пущу, і мовчазні руїни будівель та спорожнілі бавовникові поля заростали вербняком, приземкуватими дубками й низькорослою сосною. Де раніше сотню акрів мали під плугом, тепер оброблявся заледве один. Було таке враження, наче проїжджаєш вимерлим краєм.

«Ця місцевість не відродиться й за півста літ... якщо взагалі відродиться,— казав Вілл.— Тара — найкраща ферма в окрузі, і це завдяки вам, Скарлет, і мені, але це тільки ферма, ферма на два мули, а не плантація. За Тарою іде садиба Фонтейнів, і потім Тарлтонів. Вони не роблять великих грошей, та якось дають собі раду й не складають

рук. Проте більшість тутешніх людей, та й більшість ферм...»

Ні, Скарлет не була в захопленні від того, якою виглядала та спустошена округа. Ще сумніше враження вона справляла, коли дивитися на неї звідси, з гамірної і квітучої Атланти.

— А що ту́т новенького? — запитала Скарлет, коли вже нарешті дісталися додому й повсідались на ганку перед будинком. Усю дорогу вона говорила швидко й невгавно, боячись, щоб не залягла мовчанка. З Ретом вона ні разу не розмовляла наодинці від того дня, коли впала зі сходів, і не дуже квапилася тепер залишитись із ним сам-на-сам. Вона не певна була, як він до неї ставиться. Під час її повільного одужання він був уважливий, хоч до рани прикладай, але таку доброту може виявляти й стороння людина. Він вгадував кожне її бажання, осмикував дітей, щоб не набридали їй, наглядав за тартаками й крамницею. Однак жодного разу не сказав: «Я шкодую, що так сталося» Що ж, може, він і не шкодував ні за чим. Може, він і досі думає, що та ненароджена дитина була не від нього. Звідки вона може знати, які думки ховаються за цим непроникним смуглявим обличчям? Але він уперше за час їхнього шлюбу намагався бути якомога чемнішим і виявляв бажання, щоб життя їхнє далі точилося так, наче нічого прикрого між ними не сталося, наче — сумно подумала Скарлет — наче взагалі нічого такого не було, що зв'язувало б їх. Що ж, коли така його воля, вона й собі гратиме.

— То все тут гаразд? — спитала вона знову.— Ти покрив новим гонтом крамницю? Виміняв мулів? Ради Бога, Рете, витягни ці пір'їни з капелюха. Ти схожий на блазня — ще, чого доброго, і в місто з ними поїдеш.

– Ні, не треба витягати,— заявила Гарні, про всяк випадок забираючи капелюха у батька.

— Тут усе гаразд,— відповів Рет.— Ми з Гарні дуже мило збували час, а її коси від часу твого від'їзду, здається, ні разу не бачили гребінця. Не бери в рот цих пір'їн, любонько, це бридко. Так, гонт уже постелили, а мулів я виміняв непоганих. А так новин ніяких. Усе досить одноманітно.

Тоді, немов спохопившись, докинув:

— Між іншим, оце вчора завітав високодостойний Ешлі Вілкс. Він цікавився, чи не продала б ти йому свого тартака, а також своєї пайки в тому, яким він заправляє.

Скарлет, що погойдувалась у кріслі-гойдалці й обмахувала себе віялом з індичого пір'я, рвучко випросталась.

— Чи я не продала б? А звідки, у ясної мами, взялися гроші в Ешлі? Ти ж знаєш — у них і цента зайвого нема. Ледве він щось заробить, як Мелані вже й витратила.

Рет стенув плечима.

— Я завжди гадав, що Мелані особа ощадлива, хоч я й не так дуже знаюся на деталях приватного життя Вілксів, як, бачу, ти.

Ця шпилька нагадала давнішу манеру Рета вести розмову, і Скарлет відчула деяке роздратування.

— Біжи пограйся, дорогенька,— сказала вона Гарні.— Мама хоче поговорити з татком.

— Ні,— рішуче заявила дівчинка й вибралася батькові на коліна.

Скарлет насупилася на дитину, а Гарні у відповідь так скосила на неї оком, що мов живого нагадала їй Джералда О'Гару, і вона ледь не розсміялася.

— Хай собі сидить,— примирливо мовив Рет.— А звідки у нього гроші,— то їх начебто прислав йому товариш, якого він доглядав під час епідемії віспи у Рок-Айленді. Усвідомлення, що вдячність ще існує на світі, повертає мені віру в людську природу.

— А хто це такий? Ми його знаємо?

— Лист був без підпису, з Вашингтона. Ешлі так і не пригадав, хто б міг його прислати. Ну, але людина такої альтруїстичної натури, як Ешлі, стільки робить у житті добрих вчинків, що важко їх усі пам'ятати.

Скарлет, якби її не вразило так несподіване щастя, що звалилося на голову Ешлі, підхопила б цю рукавичку, хоч у Тарі вона вирішила ніколи більш не заходити у сварку з Ретом через Ешлі. Грунт у неї під ногами, коли йшлося про стосунки з ними двома, був не зовсім певний, і поки становище не проясниться, вона не хотіла позбавляти себе можливості вільного маневру.

— Він хоче відкупити в мене тартаки?

— Так. Але я, звичайно, сказав йому, що ти на це не згодишся.

— Я б хотіла, щоб ти дав мені змогу самій вирішувати свої справи.

— Але ж ти не погодишся віддати тартаки, це ясно. Я сказав, що він не згірше за мене знає: для тебе найбільша радість у житті пхати свого носа, де тебе не просять,

а продавши йому тартаки, ти втратиш змогу верховодити ним.

— І ти посмів таке наговорити йому про мене?

— А чом би й ні? Це ж правда. Сподіваюся, він у душі згоден зі мною, тільки, боюся, як людина вельми вихована, вголос цього не ви́знає.

— Ти оббрехав мене! Я продам йому тартаки! — сердито скрикнула Скарлет.

До цієї хвилини вона й у думках собі не покладала збутися тартаків. У неї було кілька підстав, щоб утримувати тартаки при собі, і вартість їх якраз найменше її обходила. Протягом останніх років їй не раз траплялася нагода продати їх, і за добру ціну, однак вона відхиляла всі ці пропозиції. Тартаки були наочним свідченням успіху, якого Скарлет досягла, причому без будь-чиєї допомоги, та ще й долаючи безліч перешкод, і вона пишалася своїми тартаками й собою. Але головна причина, чому вона не хотіла їх продавати, полягала в тому, що тартаки єднали її з Ешлі. Позбувшись тартаків, вона лише зрідка зможе бачитися з Ешлі, і майже ніколи — наодинці. А їй просто необхідно бачитись із ним сам-на-сам! Не може вона далі жити, непевна в його ставленні до неї тепер і пройнята страхом, чи не зітліло все його кохання з сорому того жахливого вечора, коли був прийом у Мелані. А зустрічаючись із Ешлі у справах, вона легко зможе завести розмову й на інші теми, і ні в кого це не викличе ніякої підозри. З часом же — Скарлет не сумнівалася — їй вдалося б знов посісти в його серці те місце, яке вона займала раніше. Але якщо вона продасть тартаки...

Ні, вона зовсім не хотіла продавати їх, однак, підострожена думкою, що Рет виставив її перед Ешлі в такому нещадно правдивому світлі, раптом передумала. Ешлі дістане ці тартаки, і за таку низьку ціну, що відразу побачить, як вона великодушно вчинила.

— Я продам! — запально вигукнула вона.— І що ти на це скажеш?

В очах у Рета зблиснула ледь помітна іскрина тріумфу, коли він нахилився зав'язати Гарні шнурівку на нозі.

— Я гадаю, що ти за цим пожалкуєш.

Скарлет таки й справді вже жалкувала за своїми нерозважливими словами. Якби це вона комусь іншому сказала, то не посоромилася б забрати їх назад. І підбило ж її таке бовкнути! Вона подивилась на Рета, насуплена від злості, і побачила, що він спостерігає за нею тим своїм пильним

поглядом, як ото кіт пасе мишу. Помітивши її насупленість, Рет раптом засміявся і зблиснув білими зубами. У Скарлет промайнула невиразна підозра, чи не підловив він її у пастку.

— А ти часом не причетний до цієї справи? — гостро запитала вона.

— Я? — Рет звів угору брови, вдаючи подив.— Ти б мала краще мене знати. Я ніколи не йду на доброчинство, якщо можу без цього обійтися.

*

Того ж вечора Скарлет продала Ешлі обидва тартаки й повністю з ними розв'язалася. На цьому вона нічого не втратила, бо Ешлі відмовився від пропозиції придбати їх за найнижчою ціною, а заплатив, навпаки, найвищу, яку їй будь-коли пропонували. Після того як було підписано папери і, отже, всі права на тартаки перейшли до нового власника, а Мелані подала Ешлі та Ретові по чарочці вина на відзнаку цієї акції, Скарлет відчула себе осиротілою, наче втратила когось із дітей.

Тартаки були її улюбленцями, її гордістю, наслідком зусиль її маленьких беручких рук. Почала вона з невеличкого тартака в ті чорні дні, коли Атланта ледве-но відроджувалася з руїн та попелу й нужда заглядала Скарлет в очі. Вона боролася за свої тартаки і йшла на всякі хитрощі тієї скрутної пори, коли з боку янкі загрожувала конфіскація, коли сутужно було з грішми й коли навіть неабияких спритняків обставини припирали до стіни. А тепер, коли рани Атланти загоювались, і на кожному кроці поставали нові будівлі, й до міста день у день напливали новоприбульці, вона мала два пристойні тартаки, два лісові склади й кільканадцять запрягів мулів, а робітники-в'язні виробляли продукцію з деревини мало не задурно. Розпрощатися з цим усім було для неї однаково, що відчахнути від себе велику частку свого життя, яка була гірка й тяжка, але у спогадах поставала оповитою зажурою і гордістю.

Скарлет розбудувала ціле підприємство, а тепер, продавши його, перейнялася гнітючою певністю, що, коли її не буде біля керма, Ешлі все спустить, усе те, чого їй такими важкими зусиллями вдалося домогтись. Він же такий, що кожному довіряє і досі ще не навчився навіть розрізняти дощок за розмірами. А у неї відтепер не буде можливості й поради йому вділити — через оті Ретові слова, ніби вона любить усіма порядкувати на свій лад.

«А щоб його чорти вхопили, цього Рета!» — подумала вона і, придивляючись до нього, чимраз дужче переконувалася, що за цим усім стоїть Рет. Вона тільки не могла збагнути — як це він зробив і навіщо. Рет саме розмовляв з Ешлі, і увагу її привернули його слова:

– Гадаю, ви негайно ж відмовитесь від праці в'язнів.

Відмовитись від в'язнів? Як то можна? Рет же чудово розуміє, що великі прибутки від тартаків можливі тільки завдяки дешевизні праці в'язнів! І чому Рет такий певний, як саме Ешлі вчинить? Звідки він це знає?

— Так, я не зволікаючи всіх їх відправлю,— відповів Ешлі, уникаючи погляду враженої Скарлет.

— Та ти з глузду з'їхав, чи що? — скрикнула вона.— Пропадуть же гроші, сплачені за них наперед, та й де ти набереш робітників?

— Найму вільних негрів,— сказав Ешлі.

— Вільних негрів! Ото дурниці! Хіба ти не знаєш, скільки їм доведеться платити? І, крім того, на тебе раз у раз почнуть насідати янкі, перевірятимуть, чи ти годуєш їх тричі на день курятиною та чи вкладаєш спати під пуховими перинами. А якщо огрієш котрогось ледацюгу батогом, аби шпаркіше крутився, янкі зчинять крик звідси й аж до Долтона, і ще й у тюрму тебе запроторять. Та ж бо в'язні — це єдиний...

Мелані втупилась у свої сплетені на колінах руки. Ешлі мав знічений вигляд, але поступатися не збирався. З хвилину він мовчав. А потім підвів очі на Рета й наче побачив у його очах порозуміння й підтримку. Скарлет це помітила.

— Я не використовуватиму праці в'язнів,— тихо мовив Ешлі.

— Он ти як! — Їй аж дух забило.— А чому б то? Боїшся, що люди почнуть осуджувати тебе так само, як і мене?

Ешлі підвів голову.

— Я не боюся людського поговору, коли можу виправдати свою поведінку. А використання праці в'язнів я ніколи не виправдовував.

— Але чому?..

— Я не можу наживатися з примусової праці та нещастя інших.

— Але ж ти володів рабами!

— Вони не були нещасні. Та й, крім того, я однаково відпустив би їх на волю після батькової смерті, якби війна не звільнила їх раніше. Тільки ж тут зовсім інша річ,

Скарлет. Ця система найму в'язнів дозволяє багато надужить. Ти, може, й не знаєш цього, а я знаю. Я знаю напевне, що Джонні Геллегер у своїй команді вбив принаймні одного в'язня. А може, й кількох, бо кого це обходить — одним в'язнем більше, менше? Він казав, ніби його вбито при спробі втекти, проте від людей я чув дещо інакше. І я знаю, що він примушує працювати недужих. Називай це забобоном, але я не вірю, щоб гроші, здобуті на людському стражданні, могли принести щастя.

— А хай йому чорт! Ти хочеш сказати... слухай, Ешлі, а це ти набрався часом не з проповідей превелебного Воллеса про брудні гроші?

— Мені не треба було ні від кого набиратись. Я був такої думки задовго до того, як він почав це проповідувати.

— Тоді ти, мабуть, вважаєш, що всі мої гроші брудні! — скрикнула Скарлет, уже направду проймаючись злістю.— Бо я використовувала працю в'язнів, і в мене є салун, і...

Вона раптом урвала мову. Мелані й Ешлі сиділи з розгубленим виглядом, а Рет осміхався на весь рот. «От чортяка,— роздратовано подумала Скарлет.— Це йому здається, що я знову пхаю свого носа, де мене не просять, та й Ешлі, певно, теж такої думки. Ото б стукнути їх обох лобами!» Врешті, однак, вона притлумила свій гнів і спробувала, хоч і з невеликим успіхом, прибрати такий вираз, ніби їй байдужісінько.

— Але мені, звичайно, нема до цього діла,— сказала вона.

— Скарлет, не подумай, що я тебе осуджую! Зовсім ні. Просто ми по-різному дивимось на всякі такі речі, і те, що, як на тебе, добре,— як на мене, може, й не годиться.

Нараз їй закортіло, щоб Рета й Мелані занесло ген на край світу і щоб вона зосталася лише вдвох з Ешлі — вона тоді могла б крикнути. «Та я ж того й хочу — дивитись так само, як і ти, на різні речі! Тільки скажи мені, що ти маєш на увазі, і я тоді зрозумію й стану такою, як ти!»

Однак у присутності Мелані, яку ця прикра сцена гнітила аж до дрижаків, і Рета, який невимушено сидів собі й осміхався до неї, Скарлет, вона тільки й спромоглась промовити якомога холодніше, вдаючи ображену гідність:

— Безперечно, це твоя справа, Ешлі, і я зовсім не збираюся підказувати тобі, як слід заправляти тартаками. Але я, їй-богу, не розумію твого ставлення і твоїх зауважень.

Ох, якби ж то вони були наодинці, їй не довелося б

звертатись до нього таким холодним тоном, вживати цих слів, що так його засмучують!

— Я тебе образив, Скарлет, але я цього не хотів. Повір мені й вибач. У тому, що я сказав, нема нічого загадкового. Просто я таки вважаю, що гроші, роздобуті у певний спосіб, рідко приносять щастя.

— Але ж ти помиляєшся! — скрикнула вона, не мігши далі себе стримувати.— Глянь ось на мене! Ти знаєш, як мені дісталися мої гроші. Ти знаєш, в якій скруті я була перед тим, як почала їх заробляти. Ти ж пам'ятаєш ту зиму в Тарі, коли стояла така холоднеча, і ми з клаптів килимів шили собі устілки для взуття, недоїдали і раз у раз бідкалися тим, чи зможемо дати освіту Бо й Вейдові. Ти пам'я...

— Я пам'ятаю,— втомлено відказав Ешлі,— хоч і волів би це забути.

— І ти ж не будеш запевняти, що хтось із нас був щасливий тоді, правда? А глянь на нас теперішніх! У тебе милий такий будинок і забезпечене майбутнє. А у мене — чи ж хто має гарніший особняк, ніж мій, або кращий одяг, або породистіших коней? Ніхто так гарно не частує гостей, не влаштовує кращих прийомів, ніж я, і мої діти мають усе, чого жадають. А як я доробилася тих грошей, які все це уможливили? Хіба вони з неба мені впали? Ні, ясний пане! Це все праця в'язнів, орендна платня за салун і...

— І ще не забудь убивство того янкі,— тихенько докинув Рет.— Адже саме воно започаткувало твоє піднесення.

Скарлет крутнулась до нього, вже ладна зірватись.

— І ці гроші зробили тебе дуже, дуже щасливою, чи не правда, дорогенька? — запитав він їдуче-солодким тоном.

Скарлет похлинулася на невимовленім слові, рот її так і лишився розтулений, і швидко пробігла очима по всіх трьох у кімнаті. Мелані була до того знічена, що мало не плакала, Ешлі нараз спохмурнів і замкнувся, а Рет стежив за нею з-над сигари з відсторонено-іронічним усміхом. Скарлет хотілося скрикнути: «Звичайно, вони зробили мене щасливою!»

Але так і не спромоглася вимовити цих слів.

РОЗДІЛ LVIII

Після своєї хвороби Скарлет помітила, що Рет змінився, хоч і не могла з певністю сказати, чи ці зміни подобались

їй. Він перестав пити, був тепер урівноважений і задуманий. Він частіше приходив додому на вечерю і зробився привітнішим до челяді й уважливішим до Вейда та Елли. І ніколи не згадував про минуле — ні про погане, ні про добре, ніби мовчки дожидаючи, що Скарлет сама про це заговорить. Вона, однак, воліла мовчати, бо так воно й легше було, і життя йшло собі своєю рівною колією, коли дивитися збоку. Він ставився до неї, як і під час її одужання, з холодною ввічливістю, і більше вже не піддражнював своїм тягучим голосом і не жалив сарказмом. Тільки тепер вона усвідомила, що коли Рет доводив її до шалу в'їдливими кпинами й спонукав зопалу огризатися, не добираючи слів, то це лише тому, що був небайдужий до її вчинків та слів. Але чи обходила його хоч трохи теперішня її поведінка — вона не знала. Він був чемний, однак ніякої зацікавленості не виявляв, і це дещо разило Скарлет, якій уже починало бракувати колишніх їхніх суперечок та пересварок.

Він був з нею люб'язний, але майже як сторонній, і якщо раніш його очі невідривно стежили за нею, то тепер вони стежили за Гарні. Здавалося, прудка течія його життя ввійшла у вузьке річище. Деколи Скарлет думала, що якби Рет приділяв їй хоч половину тієї уваги й ніжності, які припадали Гарні, життя їхнє склалося б зовсім інакше. Часом вона насилу могла всміхнутись, коли люди казали: «Ну ж і обожнює капітан Батлер свою доньку!» Та якби вона при цьому не всміхалася, людей це здивувало б, а їй не хотілося зізнатись навіть перед собою, що вона ревнує Рета до маленької дівчинки, надто ще коли це маля і для неї було найулюбленішим дитям. Скарлет завжди хотіла посідати перше місце в серцях тих, хто її оточував, а тепер уже було ясно, що Рет і Гарні завжди матимуть одне одного на першому місці у своєму серці.

Увечері Рет часто виходив з дому, але вертався тверезий. Не раз вона чула, як він о пізній порі проминав її зачинену кімнату й тихенько насвистував. Інколи він приводив з собою якихось чоловіків, і вони розмовляли в їдальні за карафкою бренді. Це були зовсім не ті люди, з якими він випивав у перший рік їхнього одруження. Ні багатих саквояжників, ні пристібаїв, ні республіканців він тепер не запрошував. Скарлет, навшпиньках підійшовши до балюстради над сходами, прислухалась і, на свій подив, частенько впізнавала голоси Рене Пікара, Г'ю Елсінга, братів Сіммонсів, Енді Боннела. І постійно там бували дідок Меррівезер

та дядечко Генрі. Раз її неабияк вразило, коли вона почула голос доктора Міда. Таж ці люди свого часу вважали що Рета й повісити мало!

В її уяві ця група завжди асоціювалася з Френковою смертю, а пізні відлучки Рета останніми тижнями ще й більшою мірою приводили їй на пам'ять пору, що передувала тому наїздові ку-клукс-клану, в якому загинув Френк. Скарлет з жахом згадувала Ретові слова про те, що заради респектабельності він пристане і до цього клятого клану, хоча молить Бога, щоб не наклав на нього аж такої тяжкої покути. А що, коли Рет, як і Френк...

Одного вечора, коли його не було довше, ніж звичайно, вона вже не змогла стримувати напруження. Почувши нарешті звук Ретового ключа в дверях, вона накинула шаль, вийшла на освітлену газом площадинку над холом і перестріла Рета на верхніх сходинках. На його обличчі, задумливому й відстороненому ту ж мить з'явився подив.

— Рете, мені треба знати! Мені треба знати, чи ти... чи це не через клан... ти так пізно приходиш додому. Чи ти не належиш до..?

У яскравому світлі газової лампи Рет уважно глянув на неї, а тоді всміхнувся.

— Ти відстала від часу,— мовив він.— Ку-клукс-клану в Атланті вже немає. Можливо, і в усій Джорджії теж. Це ти просто наслухалася від своїх приятелів-пристібаїв та саквояжників усяких страхіть про куклускскланівців.

— Клану вже нема? А ти не приховуєш правди, щоб мене заспокоїти?

Люба моя, коли ж це я заспокоював тебе? Клан уже взагалі не існує. Ми дійшли висновку, що від нього було шкоди більше, ніж пуття, бо він лише дратував янкі й давав привід для наклепів його ексцеленції губернатора Буллека. Губернатор знає, що він утримається при владі тільки доти, доки зможе переконувати федеральний уряд і газети янкі в тому, що Джорджія на грані заколоту і що за кожним кущем криється куклускскланівець. Щоб утримати владу, він розпачливо вигадує брехні про неіснуючу жорстокість ку-клукс-клану, як, мовляв, лояльних республіканців підвішують за пальці, а чесних негрів лінчують, звинувативши у гвалтуванні. Однак він стріляє по неіснуючих цілях, і це йому добре відомо. Дякую тобі за турботу про мене але ку-клукс-клан припинив діяльність невдовзі по тому, як я з пристібая перекинувся на покірного демократа.

Більшість того, що він сказав Скарлет про губернатора Буллекса, пролетіла у неї повз вуха, бо всю її сповнило почуття полегкості, коли вона почула, що клан більше не існує. Рета не вб'ють, як убили Френка, і вона не втратить своєї крамниці та його грошей. Але одне його слівце зачепилось їй за пам'ять. Він сказав «ми», пов'язуючи себе, звісна річ, з тими, кого називав раніше «старою гвардією».

— Рете,— спитала вона раптом,— а чи це не без твоєї допомоги розпався клан?

Він подивився на неї хвильку, і очі його заіскрилися.

— Не без моєї, моя любове. Ешлі Вілкс і я — ось хто завинив у цьому.

— Ешлі... і ти?

— Атож, як не банально, але це правда — в політиці з ким тільки не злигаєшся! Ні Ешлі, ні мені не усміхалося лигатись один з одним, однак... Ешлі взагалі був проти ку-клукс-клану, бо він заперечує насильство будь-якого роду. А я ніколи в клан не вірив, вважаючи, що це цілковита дурість і зовсім не той спосіб, у який можна досягти наших цілей. Зберігати ку-клукс-клан — це певна гарантія того, що янкі сидітимуть у нас на шиї до судного дня. Отож ми вдвох, Ешлі і я, переконали гарячі голови, що, пильно приглядаючись до всього, дожидаючи свого часу й працюючи, ми доможемося більшого, аніж сновигаючи в нічних сорочках і спалюючи хрести.

— Ти хочеш сказати — вони послухалися твоєї поради, незважаючи на те, що ти...

— Що я був спекулянт? Пристібай? Спільник янкі? Але ти, місіс Батлер, забуваєш, що я нині добропорядний демократ, відданий до останньої краплі крові справі визволення нашого дорогого штату від загарбників! Моя порада була слушна, тож до неї і прислухались. Мої поради з інших політичних питань так само слушні. Ми ж маємо тепер демократичну більшість у законодавчих зборах, чи не так? А невдовзі, моя любове, кілька наших добрих приятелів-республіканців опиняться за гратами. Надто вже вони захланні останнім часом, надто вже відкрито гребуть.

— То ти докладеш рук, щоб їх посадили? Але ж вони твої приятелі! Вони ж і тебе взяли до компанії, коли випускали оті залізничні акції, і ти на цьому не одну тисячу заробив!

Рет нараз усміхнувся своїм давнім глузливим осміхом.

— О, я не маю на них серця за це. Однак тепер я на іншому боці, і якщо мені випаде нагода запроторити їх

туди, де їм і місце, я нею скористаюся. А наскільки виграє від цього моя репутація! Мені досить добре відомі закулісні тонкощі деяких справ, і це матиме неабияке значення, коли законодавчі збори заглибляться в них... до чого з усією імовірністю і йдеться. Вони й губернатором поцікавляться, і якщо зможуть, то і його посадять. Ти краще перекажи своїм добрим приятелям Гелертам та Гандонам — нехай будуть напоготові чкурнути з міста, бо коли губернатор загримить до в'язниці, їм теж цього не минути.

Але Скарлет занадто довгий час бачила, як республіканці, підтримувані армією янкі, правлять Джорджією, тож і не могла взяти на віру мимохідь кинуті Ретові слова. Та й губернатор міцно тримався у кріслі — законодавчим зборам важко буде його навіть скинути, а не те що до в'язниці посадити.

— Це вже ти перегнув,— зауважила вона.

— А коли й не загребуть його, то принаймні не переобе-руть. Наступного разу ми для різноманітності матимемо губернатором демократа.

— І ти й до цього, мабуть, матимеш причетність? — запитала вона з іронією.

— Матиму, моя крихітко. Я вже й зараз коло цього заходжуюсь. Оце ж тому так пізно й вертаюся вечорами. Щоб організувати ці вибори, я працюю тяжче, ніж коли орудував лопатою на золотій копальні. І я... хоч як це й прикро буде тобі почути, місіс Батлер, я вклав чималу суму на організацію виборів. Пам'ятаєш, як ти казала мені кілька років тому у Френковій крамниці, що нечесно з мого боку тримати при собі гроші Конфедерації? Так от нарешті я визнав, що ти мала рацію, і гроші Конфедерації пішли на те, щоб повернути конфедератів до влади.

— Ти кидаєш гроші в пацючу нору!

— Що?! Ти називаєш демократичну партію пацючою норою? — Очі його насмішкувато блимнули, а потім знову зробилися спокійні й безвиразні.— Мене абсолютно не цікавить, хто переможе на виборах. Мене цікавить інше: щоб кожен знав, що я працював задля демократів і допомагав їм грішми. Люди цього не забудуть, і за скількись років це стане в пригоді Гарні.

— Я вже трохи боялася, слухаючи твої доброчестиві балачки, що ти змінився душею, але бачу — ти так само нещирий до демократів, як і до всіх інших.

— Ні, душею я анітрохи не змінився. Тільки шкуру

поміняв. Може, й можна зафарбувати плями леопардові, та він однаково залишиться леопардом.

Гарні, прокинувшись від голосів на сходах, сонно, але й владно гукнула: «Татку!», і Рет одразу ж рушив повз Скарлет до дитячої кімнати.

— Рете, хвилиночку. Я ще одне хочу тобі сказати. Облиш тягати Гарні на ці вечірні політичні сходини. Це не зовсім добре. Тільки подумати — маленьку дівчинку брати в такі місця! Та ти й сам при цьому виглядаєш дурнувато. Я й гадки не мала, що ти тягаєш її з собою, якби про це не згадав дядечко Генрі — він думав, що я знаю, і...

Рет різко обернувся до неї і враз посуворішав на обличчі.

— А що в тому поганого, коли маленька дівчинка сидить у батька на колінах, поки він розмовляє з друзями? Тобі здається, ніби це виглядає дурнувато, але насправді не так. Люди на багато років запам'ятають, що Гарні сиділа в мене на колінах у той час, як я допомагав усунути республіканців від влади. Люди запам'ятають це на багато років...— Обличчя його злагідніло, в очах з'явився насмішкуватий поблиск.— Ти знаєш, коли люди питають у неї, кого вона найдужче любить, то вона каже: «Татка й демкватів», а кого найдужче ненавидить, вона каже: «Притібаїв». Людям, дякувати Богові, такі речі западають у пам'ять.

Скарлет не стрималась і спалахнула:

— І ти, мабуть, кажеш їй, що я теж пристібайка!

— Татку! — почувся дитячий голосок, цим разом уже обурений, і Рет, усе ще сміючись, рушив до кімнати, де була донька.

*

У жовтні того року губернатор Буллек подав у відставку й утік з Джорджії. Зловживання суспільними фондами, марнотратство й корупція за час його врядування досягли таких масштабів, що адміністративна споруда завалювалася від власної своєї ваги. Навіть у партії губернатора стався розкол, таке велике було обурення громадськості. Демократи тепер мали більшість у законодавчих зборах штату, і це означало тільки одне. Довідавшись, що збори збираються провести розслідування його діяльності й боячись імпічменту [1], Буллек не став чекати. Без зайвих зволікань він

[1] Імпічмент — у США та деяких інших західних країнах конституційна процедура притягнення до відповідальності найвищих посадових осіб за поважні правопорушення.

нишком дав драла, подбавши, однак, щоб про його відставку оголосили тільки тоді, коли він уже буде в безпеці на Півночі.

Коли розійшлася звістка про відставку Буллека — за тиждень після його втечі,— Атланта завирувала від збудження та радості. Люди висипали на вулиці, чоловіки сміялись і врочисто тисли один одному руки, дами цілувалися й плакали. Повсюди влаштовували з цієї нагоди святкові прийоми, а пожежна команда тільки й знала гасити пожежі, які спалахували від багать, що їх розпалювали врадувані хлопчаки.

Це ж була майже перемога! Реконструкція вже майже відійшла в минуле! Правда, урядовець, який заступав губернатора, теж був республіканець, але незабаром у грудні мали відбутися вибори, щодо результатів яких ніхто не сумнівався. І коли прийшли вибори, губернатором Джорджії, попри шалений опір республіканців, став демократ.

І знову місто охопили радощі та збудження, тільки вже не такі, як тоді, коли Буллек накивав п'ятами. Радість була стриманіша й глибша, людські серця повнилися вдячністю, в церквах у присутності численних парафіян відбувалися відправи, на яких священнослужителі дякували Господові за визволення штату. До захоплення й радощів домішувалася й гордість — гордість, що Джорджія знов у руках джорджіанців, незважаючи на всі намагання вашингтонських урядовців, незважаючи на військо, на саквояжників, пристібаїв і місцевих республіканців.

Сім разів конгрес ухвалював суворі акти, щоб звести штат на рівень завойованої провінції, тричі армія скасовувала дію цивільних законів. Негри потрапили до законодавчих зборів, загребущі зайди чинили надужиття в штаті, приватні особи збагачувалися коштом суспільних фондів. Джорджія була змучена й безсила, принижена й розчавлена. Але тепер, перейшовши через це все, Джорджія завдяки зусиллям своїх громадян знову стала належати сама собі.

Однак не всі раділи, що республіканцям довелося втратити владу. Пристібаї, саквояжники й самі республіканці були приголомшені. Гелерти й Гандони, вочевидь загодя попереджені про відставку Буллека, не гаючись утекли з міста, пірнувши в небуття, з якого й виринули. Ті саквояжники та пристібаї, що залишилися, відчували розгубленість і переляк, вони збивалися у гурти, шукаючи підтримки один в одного й гадаючи, які з їхніх темних справ розкопає слідство. Зухвалість їхню тепер як рукою зняло. Вони

снували ошелешені й спантеличені, пройняті страхом. А дами, які заходили до Скарлет, повторювали раз у раз.

— І хто б міг подумати, що так воно обернеться? Ми гадали — губернатор всесильний. Ми гадали він довіку буде при владі. Ми гадали...

Скарлет так само приголомшив поворот подій, дарма що Рет і перестерігав її, в якому напрямку вони розвиватимуться. Це не означає, що вона шкодувала з приводу відставки Буллека і повернення демократів. Хоч ніхто б у це не повірив, вона теж відчула похмуру радість, що врешті пануванню янкі настав край. Надто виразно вона пам'ятала, як тяжко їй доводилось боротися на початку Реконструкції, які страхи її доймали, що солдати й саквояжники конфіскують у неї гроші та майно. Пам'ятала, якою безпорадною була, як панічно переживала своє безсилля перед янкі та яка ненависть нуртувала в її душі до цих зайд, що накинули Півдневі такий жорстокий режим. І ця ненависть ніколи в ній не пригасала. А до переможців вона пристала, просто намагаючись по змозі краще скористатися ситуацією, намагаючись повністю убезпечити себе. Хоч і які вони були осоружні їй, вона почала спілкуватися з ними, відмежувавшись від давніх приятелів і від усього колишнього способу життя. І ось тепер влада переможців скінчилася. Вона поставила на довготривалість правління Буллека - і програла.

Оглядаючись, навколо себе у це Різдво 1871 року, найщасливіше для Джорджії за останні десять років, Скарлет відчувала якийсь неспокій. Вона не могла не бачити, що Рет, якого раніше всі в Атланті ненавиділи, тепер став одним з найпопулярніших городян, бо ж він смиренно зрікся республіканської єресі й віддав свій час, гроші, працю й розум в ім'я того, щоб Джорджія виборола назад свої права. Коли він проїжджав вулицями міста, всміхаючись і підносячи капелюха на знак вітання, з маленькою голубою грудочкою на ім'я Гарні, що сиділа перед ним у сідлі, всі усміхались йому у відповідь, охоче заходили з ним у розмову й розчулено поглядали на дівчинку. У той час як вона, Скарлет...

РОЗДІЛ LIX

Ні в кого не виникало сумніву, що Гарні Батлер надто вже свавільна і що з нею треба б суворіше, але вона була загальна улюбленица, і ніхто не важився виявити належну

суворість. Уперше вона показала свою натуру в ті місяці, коли подорожувала з батьком. Коли вони були в Новому Орлеані й Чарлстоні, батько дозволяв їй сидіти вечорами, скільки схоче, і вона не раз засинала в нього на руках у театрах, ресторанах і за картярським столом. Опісля вже ніяким богом не можна було вкласти її спати о тій самій порі, що й слухняну Еллу. Коли Гарні була з батьком у тій подорожі, він купував їй такі сукенки, які вона хотіла, і потім щоразу, коли Мамка намагалась одягти її в бавовняне платтячко з фартушком, вона збивала бучу, кінче вимагаючи вбрання з голубої тафти із мереживним комірцем.

Здавалося, вже несила вкоськати дівчинку — до такої самоволі вона дійшла, поки жила поза домом, та й пізніше, коли Скарлет хворіла й перебувала в Тарі. В міру того як Гарні підростала, Скарлет силкувалася осмикувати її, щоб не була така затята й норовиста, але це мало що допомагало. Рет завжди ставав на боці дочки, хоч би які химерні були її бажання, а поведінка обурлива. Він підохочував Гарні до розмов і ставився до неї як до дорослої, поважно вислуховував доччині міркування, вдаючи, ніби керується ними. Завдяки цьому вона привчилася перебивати старших коли їй заманеться, суперечити батькові й критикувати його. А він тільки сміявся і не дозволяв Скарлет дати їй навіть легенького ляпанця.

«Якби воно не таке миле й славне дівча, її терпіти не можна було б,— зажурено думала Скарлет, усвідомлюючи, що в дочки не менша сила волі, ніж у неї самої.— Вона обожнює Рета, і він би міг, якби хотів, змусити її, щоб поводилася краще».

Але Рет не виявляв ніякого бажання впливати на її поведінку. Хоч би що Гарні робила — він усе вважав правильним, і нехай би їй забаглося навіть місяця з неба, він і його б дістав, якби зміг. Гордість батькова тим, яка вона вродлива, які в неї гарні кучерики та ямочки на щоках, які граційні її рухи,— була безмежна. Він захоплювався задерикуватістю Гарні, жвавістю, своєрідною манерою виказувати йому свою любов. Незважаючи на всю свавільність і розпещеність, вона була така мила дівчинка, що батькові просто не ставало серця приструнчити її. Він був для неї бог, осердя її маленького світу, і йому було занадто дороге це, тож аби не підупасти в її очах, він і не важився ризикувати своїми напученнями чи докорами.

Гарні трималася його, як тінь. Вона будила його раніше,

ніж він звик вставати, сідала поряд нього за столом, їла навперемін з його тарілки й зі своєї, їздила разом з ним верхи і не дозволяла нікому, крім Рета, роздягати її і вкладати на маленькому ліжечку поруч з його ліжком.

Скарлет і тішило, і зворушувало те, в які шори її маленька донька взяла Рета. Хто б міг припустити, що Рет, саме Рет з такою серйозністю поставиться до свого батьківства? Часом, однак, жало ревнощів пронизувало Скарлет, бо ж чотирилітня Гарні краще розуміла Рета, ніж будь-коли його розуміла сама Скарлет, і краще давала йому раду, ніж вона.

Коли Гарні минуло чотири роки, Мамка почала бурчати, що не годиться дівчинці «їздити розкаряч поперед своїм татком, та ще й задерши сукенку». Рет уважно вислухав закид, як і взагалі прислухався до Мамчиних зауважень щодо належного виховання маленьких панночок. Внаслідок цього з'явилися невеликий гнідо-білий коник — шотландський поні з довгою шовковистою гривою та хвостом — і до нього маленьке жіноче сідельце, окуте сріблом. Поні, звісно, призначався для всіх трьох дітей,— Рет купив окреме сідло й для Вейда. Але Вейд куди більше захоплювався своїм сенбернаром, а Елла взагалі боялася звірят. Отож поні став повною власністю Гарні й одержав ім'я «Містер Батлер». Радість Гарні затьмарювало лише те, що вона ще не могла їздити верхи по-чоловічому, як татко її, але коли він пояснив їй, наскільки важче триматися в жіночому сідлі, вона заспокоїлась і швидко опанувала науку верхової їзди. Рет страшенно пишався тим, як донька добре сидить у сідлі та які у неї вправні рученята.

— Ось почекай-но, як вона підросте, щоб уже поїхати на полювання! — хвалився він.— Ніхто з нею тоді не зрівняється. Я візьму її до Вірджинії. Тільки там уміють як слід полювати. І до Кентуккі, де цінують вправних вершників.

Коли дійшло до вбрання для верхової їзди, Гарні своїм звичаєм сама вибрала колір і зупинилася, звісно, на блакитному.

— Але ж, дорогенька! Тільки не цей блакитний оксамит! Блакитний оксамит — це мені на вечірню сукню,— засміялася Скарлет.— Амазонка з гарного чорного сукна — ось що личить малій дівчинці.— А побачивши, як насупилися маленькі чорні брови, додала: — Ради Бога, Рете, поясни їй, що ця тканина не підходить, вона ж одразу забрудниться.

— Та нехай собі має з блакитного оксамиту. Коли

забрудниться, справимо їй нову,— примирливо відказав Рет.

Отож Гарні дістала блакитну оксамитову амазонку з довгою спідничкою, що звисала на бік поні, і чорного капелюшка з червоним пером, бо тітуся Меллі розпалила її уяву своєю розповіддю про перо, яке було на капелюсі Джеба Стюарта. В погідні й сонячні дні можна було бачити, як батько з донькою роз'їжджають Персиковою вулицею, і Рет осаджує свого вороного кремеза, щоб опецькуватий поні міг дотримати йому ходи. Часом вони чвалували тихими вуличками на околицях міста, розганяючи наполоханих курей, собак та дітей — Гарні з розвіяними кучериками шмагала Містера Батлера, а Рет не дозволяв своєму коневі надто вириватись наперед, аби дочка могла вважати себе переможницею в перегонах.

Переконавшись у тому, що Гарні впевнено сидить у сідлі, міцно тримає повіддя і не знає страху, Рет вирішив, що пора їй опанувати мистецтво брати невисокі перепони, наскільки на це спроможен Містер Батлер з його куценькими ногами.

Задля цього він наказав поставити на задньому подвір'ї невеликий бар'єрчик і став платити Вошеві, малому небожеві дядька Пітера, по двадцять п'ять центів на день, щоб той навчав Містера Батлера стрибати. Почали вони з бар'єрчика заввишки у два дюйми і поступово піднесли його до фута.

Захід цей несхвально сприйняли всі три найзацікавленіші сторони: Вош, Містер Батлер і Гарні. Вош боявся коней і тільки щедра винагорода спонукала його примушувати впертого поні по кільканадцять разів на день стрибати через огорожу; Містер Батлер, котрий незворушно терпів, як маленька господиня смикала його за хвоста й раз по раз приглядалася до його копит, схильний був гадати, що творець поні не призначив його на те, щоб він, такий опецькуватий, брав якісь там перепони; Гарні нестерпно було бачити, як хтось інший сидить на її поні — вона аж підскакувала з нетерплячки, поки Містер Батлер відбував свою науку.

Коли Рет кінець кінцем дійшов висновку, що поні вже достатньо натреновано і що йому можна довірити Гарні, радості дівчинки не було меж. Вона врочисто здійснила свій перший стрибок, і відтоді роз'їзди з батьком околицями міста втратили для неї будь-яку принаду. Скарлет не могла стриматися від сміху, дивлячись, які гордощі й запал

проймають батька й доньку. Вона тільки сподівалася, що коли спаде пёрша хвиля захоплення, Гарні перекинеться увагою на щось інше, і сусіди матимуть нарешті спокій. Але нова забава все не обридала Гарні. Від альтанки на краю заднього подвір'я до того штучного бар'єру слалася вторована стежина, і цілий ранок звідти розлягався відчайдушний вереск. Дідок Меррівезер, який 1849 року об'їхав чи не всі Штати, зауважив, що цей вереск достоту такий, як ото кричали були апачі, вдало оскальпувавши ворога.

На другий тиждень Гарні попросила зробити бар'єр вищим — до півтора фута над землею.

— Ось нехай тобі мине шість років,— сказав їй на те Рет.— Тоді ти підростеш і зможеш брати вищі перепони, а я куплю тобі більшого коня. У Містера Батлера надто куці ноги.

— І зовсім не куці. Я перестрибувала через трояндові кущі тітусі Меллі, а вони ого які високі!

— Ні, треба зачекати,— відказав Рет, цим разом виявивши твердість. Проте цієї його твердості вистачило ненадовго, коли Гарні стала без угаву йому надокучати й набридати з проханнями.

— Ну, та гаразд уже,— засміявшись, мовив він зрештою одного ранку й переставив вище вузьку білу поперечку.— Тільки як упадеш, то щоб не плакала й не винуватила мене!

— Мамо! — гукнула Гарні, обернувшись у бік материної спальні.— Мамо! Диви-но! Татко дозволив мені взяти вищу перепону!

Скарлет, що саме розчісувала волосся, підійшла до вікна й усміхнулась до маленької збудженої постаті, такої кумедної в забрудненій блакитній амазонці.

«Таки треба справити їй нову амазонку,— подумала вона.— Хоча хтозна, як умовити її, щоб скинула цю брудну».

— Мамо, диви!

— Я дивлюся, люба,— усміхнено сказала Скарлет.

Коли Рет підніс дівчинку й посадив на поні, Скарлет, у раптовому припливі гордощів, що дочка її так вільно й гордовито тримається у сідлі, вигукнула:

— Ти така красуня, дорогенька!

І ти теж,— розщедрилася Гарні і, підостроживши Містера Батлера п'ятами, погнала чвалом у бік альтанки.

— Мамо, диви, як я перемахну! — скрикнула вона, шмагонувши поні.

«Диви, як я перемахну!»

Спогад луною, мов дзвін, озвався в глибині душі Скарлет. Щось лиховісне було в цих словах. Що саме? Чому вона не може згадати? Вона дивилася вниз на свою маленьку доньку, яка так легко сиділа на поні й чвалувала, і раптом стягла брови, коли груди їй прошило холодним дрожем. Гарні мчала щодуху, шелесткі чорні кучері її підскакували, голубі очі пломеніли.

«Очі ну чисто як у мого тата,— подумала Скарлет,— голубі ірландські очі, та й в усьому вона схожа на нього».

Ця думка про Джералда нараз оживила у ній спогад, що його вона силкувалася видобути з пам'яті, і він, мов спалах літньої блискавки, освітив усе довкіл сліпучим блиском. І вона знов почула ірландський спів, почула твердий тупіт копит на вигоні в Тарі, почула відважний голос, такий подібний до голосу її доньки: «Еллен! Диви, як я перемахну!»

— Ні! — гукнула вона.— Ні! Стій, Гарні, стій!

У ту мить, коли вона вихилилася з вікна, пролунав страшний тріск розтрощеної поперечки, хрипкий скрик Рета, промайнув у повітрі блакитний оксамит і копита поні черкнули землю. А тоді Містер Батлер звівся собі на ноги й подріботів далі з порожнім сідлом.

*

На третій вечір після смерті Гарні Мамка поволі підіймалася на кухонний ганок у домі Мелані. Вона вся була в чорному — від великих чоловічих черевиків з прорізами, щоб вільніше пальцям, до чорної косинки на голові. Імлисті старі очі набігли кров'ю і були в червонястих обводах, і вся її дебела постать свідчила про глибоку жалобу. На зморшкуватому обличчі Мамки застигла журлива розгубленість, як у старої мавпи, але уста були рішуче стиснуті.

Вона перекинулася кількома тихенькими словами з Ділсі, і та приязно кивнула, немов на знак мовчазного перемир'я в давній їхній зваді. Ділсі відклала тарілки, що їх тримала, й безгучно пройшла через комірчину в напрямку до їдальні. За хвильку в кухні з'явилася Мелані з серветкою в руці, лице її було стривожене.

— Чи міс Скарлет не?..

— Міс Скарлет нічо', вона як завше,— натужно відказала Мамка.— Я не хочу переривати вам вечерю, міс Меллі. Я можу почекати, а вже тоді скажу, що маю на думці.

— Вечеря теж може почекати,— зауважила Мелані.— Ділсі, подаси решту на стіл. Ходи зі мною, Мамко.

Стара негритянка пішла перевальцем за Мелані повз їдальню, де на чільному місці за столом сидів Ешлі, поруч з ним його малий Бо, а навпроти двоє дітей Скарлет, які стукали суповими ложками. Кімнату сповнювали радісні голоси Вейда й Елли. Для них це було свято — так довго гостювати в тітусі Меллі. Тітуся завжди була дуже добра, а тепер особливо. Смерть їхньої меншої сестрички не надто їх вразила. Гарні впала зі свого коника, і мама довго плакала, а тітуся Меллі забрала їх до себе додому, де вони могли гратися на подвір'ї Бо і досхочу їсти тістечка.

Мелані провела Мамку до малої віталеньки, заставленої книжковими шафами, причинила двері й кивнула їй присісти на канапу.

— Я збиралася прийти до вас після вечері,— мовила вона.— Тепер, як уже приїхала мати капітана Батлера, похорон, мабуть, буде завтра вранці.

— Пох'рон. Про це ж і мова,— зітхнула Мамка.— Міс Меллі, ми всі не знаємо, що й робити, і я прийшла до вас шукати помочі. Нічо' не зосталося, як далі йти в тяжкій дорозі, ласочко, в тяжкій дорозі.

— Що, міс Скарлет, може, занедужала? — заклопотано спитала Мелані.— Я майже не бачила її відтоді, як Гарні... Вона замкнулася в себе у кімнаті, а капітана Батлера не було вдома і...

Раптом чорне обличчя Мамки зросили сльози. Мелані сіла поряд з нею і стала гладити її по плечах, і за якусь хвилину Мамка піднесла поділ своєї чорної спідниці й утерла очі.

— Ви п'инні прийти помогти нам, міс Меллі. Я роблю все що можу, але це нічо' не дає.

— Міс Скарлет?..

Мамка випросталась.

— Міс Меллі, ви знаєте міс Скарлет не гірш за мене. Скі'ки на долю цього дитяти випало,— добре, хоч Бог дає їй силу все витерпіти. Оце нещастя вже геть їй серце розбило, але вона витримає. А прийшла я сюди через місте' Рета.

— Я дуже хотіла його побачити, та коли я приходила, він або був у місті, або сидів у себе, замкнувшись із... А Скарлет була як привид і не озивалася й словом... Кажи-но швидше, Мамко. Ти ж знаєш, я зроблю все що зможу.

Мамка втерла носа тильним боком долоні.

— Я ж кажу — Скарлет може витримати все, що Бог їй

посилає, бо вона вже багато в житті зазнала, але містер Рет... Він, міс Меллі, він не звик терпіти, коли що йому не до шмиги, навіть остілечки. Оце ж через нього я й прийшла.

— Але...

— Міс Меллі, ви п'инні піти зі мною до нас, сьо'дні увечері.— У голосі Мамки чулося настійливе прохання.— Може, містер Рет вас послухає. Він завше зважав на вашу думку.

— Ой Мамко, та в чому ж річ? Що сталося?

Мамка випростала плечі.

— Міс Меллі, містер Рет... схибнувся розумом. Він не дозволяє нам забрати малу панночку.

— Схибнувся розумом? Ой Мамко, та не може бути!

— Я не брешу. Це щира правда. Він не дозволяє нам поховати дитину. Він сам мені це сказав, ось ті'ки годину тому.

— Але ж він не може... Адже він...

— Оце ж тому я й кажу — він схибнувся розумом.

— Але чому...

— Міс Меллі, я не все вам сказала. Мені б не треба цьо' нікому говорити, але ви наша рідня, тож вам одним я можу це сказати. Я скажу вам усе. Ви знаєте, як він любив це дитя. Я зроду не бачила, щоб хтось чорний чи й білий так любив свою дитину. Він зразу як стерявся, коли доктор Мід сказав, що вона зламала шию. Він схопив рушницю, вибіг з дому й застрелив бідолашного поні, я вже боялася, що він і сам застрелиться. Я геть розгубилася, що робити, бо міс Скарлет зімліла, всі сусіди збіглися, метушаться взад-вперед, а містер Рет усе тримає дитину й не дає мені бодай умити її роздряпане личко. А коли міс Скарлет прийшла до тями, я собі подумала: «Слава Богу! Тепер вони хоча б утішать одне одного».

І знову сльози почали текти у неї по щоках, тільки цим разом вона їх навіть не втирала.

— Та коли вона прийшла до тями, то кинулася в кімнату, де він сидів з Гарні, і каже: «Віддай мою дитину, що ти вбив».

— Ой ні! Не могла вона так!

— Але ж так і було. Саме так і сказала: «Ти вбив її». І мені страх шкода стало містер' Рета, я аж заплакала, бо в нього був вигляд, як у побитого собаки. Тож я й кажу: «Дайте цю дитину її няньці. Я не хочу, аби таке говорилося над моєю панночкою». І я забрала дитину від нього, й однесла до її кімнатки, й умила їй личко. Але я чула, що

вони говорили, і в мене кров холола, такі то були страхіття. Міс Скарлет обізвала його вбивцею, що дозволив дитині стрибати так високо, а він сказав, що міс Скарлет ніколи не дбала за міс Гарні, ні за інших дітей...

— Перестань, Мамко! Я не хочу більш нічого чути. Ти не повинна мені цього розповідати! — скрикнула Мелані, сама не своя від тієї картини, що постала у неї в уяві з Мамчиних слів.

— Я знаю, це мені не слід — казати вам таке, але в мене сті'ки на серці накипіло, що я вже й не тямлю, що говорити, а що ні. Тоді він сам одніс її до трунаря, і приніс назад, і поклав у себе в кімнаті. А коли міс Скарлет сказала, що дитину треба покласти в труні серед вітальні, я злякалася, щоб він її не вдарив. І він сказав так, зовсім холодно: «Нехай лежить у моїй кімнаті». А тоді обернувсь до мене й каже: «Мамко, поглянь, аби ніхто її тут не займав, поки я вернуся». Потім поїхав кудись верхи на коні й так до вечора. А коли вернувся, я побачила, що він напідпитку, і добре напідпитку, ті'ки що по ньому нічо' й не знати. Він влетів у дім і не озвався ні до міс Скарлет, ні до міс Туп, ні до дам, які посходилися, а кинувся сходами нагору, шарпнув двері своєї кімнати, та як загукає до мене! Коли я прибігла, як ті'ки могла швидко, аж він стоїть біля ліжка, а в кімнаті темінь така, що ледве його видно, бо віконниці ж позачинені».

І крикнув мені так люто: «Відчини віконниці! Бачиш — темно». Я відчинила їх, а він зирк на мене і, Боженьку мій, міс Меллі, аж у мене жижки задрижали, такий у нього дивний вигляд був. А тоді й каже: «Принеси свічок. Чимбільше. І щоб весь час горіли. І не опускай штори, й не зачиняй віконниці. Хіба ти забула, що міс Гарні боїться темряви?»

Розширені від жаху очі Мелані зустрілися з Мамчиними очима, і Мамка багатозначно кивнула.

— Отак і сказав: «Міс Гарні боїться темряви».

Мамка здригнулася.

— А коли я принесла йому скі'кись там свічок, він і каже: «Можеш іти!» І сам замкнувся всередині з малою панночкою і не відчинив навіть міс Скарлет, навіть коли вона почала стукати й кричати на нього. І так уже два дні. Він нічо' не каже про похорон, а вранці замикає двері і їде до міста. А ввечері вертає п'яний, і замикається знову, і нічо' не їсть, і не спить. А оце його мати, стара міс Батлер, приїхала з Чарлстона на похорон, і міс Сьюлін та

місте' Вілл, вони приїхали з Тари, але місте' Рет ні до кого не озивається. Ой міс Меллі, це страшно! І ще буде гірше, бо серед людей перегуди всякі підуть. А сьо'дні ввечері,— Мамка урвала мову й знову втерла носа рукою.— Сьо'дні ввечері міс Скарлет перестріла його над сходами, коли він вернувся, і ввійшла з ним в кімнату до нього й сказала: «Пох'рон буде завтра вранці». А він і каже: «Як зробиш це, я тебе завтра ж і вб'ю».

— Ой, та він, мабуть, просто збожеволів!

— А так, мем. А далі вони вже тихіш балакали, і я не розчула всього, ото ті'ки він казав, що міс Гарні боїться темряви і що в труні страх як темно. А трохи згодом міс Скарлет і каже: «Чого ти так журишся, коли це ж ти вбив її, аби вдовольнити свою пиху». А він тоді: «Чи у тебе жалю немає?» А вона: «Немає. І дитини теж немає. У мене вже сили нема терпіти, як ти поводишся після смерті Гарні. Це ж сором на все місто. Пиячиш без кінця, і коли тобі здається, ніби я не знаю, де ти збуваєш час, то ти дурень. Я знаю, що ти ходиш до цієї потіпахи, до Кралі Вотлінг».

— Ой ні, Мамко, ні!

— Але ж так, мем. Так вона й сказала. І, міс Меллі, це правда. Негри дізнаються про все швидше за білих людей, і я знала, де він ходить, ті'ки я нікому ні слова. І він не став відмагатись. Він сказав: «Атож, я там і був, і тобі нічо' так дивуватись, бо це тебе не тичеться. Дім розпусти — тиха пристань після того пекла, що в нас у домі. А у Кралі найдобріше серце на світі. Вона не шпигає мене безнастану, що я вбив свою дитину».

— О! — скрикнула Мелані, вражена до глибини душі.

Її власне життя було супокійне й захищене, воно минало в колі людей, сповнених любові до неї і доброти, отож картини, які поставали зі слів Мамки, їй несила було ні збагнути, ні сприйняти. А проте нараз щось зринуло в її пам'яті, постав якийсь образ, що його вона поспішила відігнати від себе, як відганяла б думку про чиюсь голизну. Про Кралю Вотлінг говорив Рет того дня, коли плакав, поклавши голову їй на коліна. Але ж він кохав Скарлет. Вона не могла в цьому помилитися того дня. І Скарлет, звісно, теж його кохала. То що таке сталося поміж ними? Як можуть чоловік і дружина шпигати одне одного такими гострими ножами?

Мамка тим часом натужно повела мову далі.

— А згодом міс Скарлет вийшла з кімнати, біла як полотно, але зуби зціплені, і коли побачила мене, сказала:

«Пох'рон завтра, Мамко». І пройшла проз мене, мов привид. Серце в мені так і впало, бо як міс Скарлет сказала що, то так і зробить. А як містер Рет скаже що, то він теж так і зробить. А він же сказав, що вб'є її, коли вона це посміє. Я вже й зовсім тоді розгубилася, міс Меллі, бо ж у мене важкий тягар був на сумлінні. Це ж ніхто, як я, міс Меллі, настрахала малу панночку темрявою.

— Ой Мамко, але це не має значення... тепер уже не має!

— Ні, мем, таки має. В тому ж і весь клопіт. І оце мені свінуло в голову, що краще повинитися містер Рету, хай він навіть і вб'є мене, бо так мені тяжко на сумлінні. Тож я протислася до нього в кімнату, поки він ще не замкнувся, і кажу: «Містер Рете, я прийшла висповідатись». А він крутнувсь до мене, як несповна розуму, і каже: «Іди геть!» Я ще зроду так не перестрашилась, як ту мить, їй-бо. Але таки кажу йому: «Будь ласка, добродію, містер Рете, дозвольте, я все розповім. А там уже хай і смерть. Це ж бо я настрахала малу панночку темрявою». І стою, схиливши голову, жду, коли він стукне мене. Але він нічо' навіть не сказав. Тоді я кажу: «Я не х'тіла ніякої шкоди. Ті'ки ж, містер Рет, ця дитина була така вже необачна, нічо' тобі не боялась. І як усі вкладуться спати, вона вилазила з ліжка й боса шастала по всьому дому. Я страх непокоїлась — ану ж заб'ється. Тож я й сказала їй, що в темряві водяться привиди й страховиська.

І тоді... знаєте, міс Меллі, що він зробив? Лице його злагідніло, і він підступив ближче й поклав руку мені на плече. Це він уперше в житті таке зробив. І каже: «Вона була смілива, еге ж? Окрім темряви, нічо' не боялася». І коли я кинулася в плач, він каже: «Ну, ну, Мамко»,— і погладив мене. «Ну, ну, Мамко, не побивайся так. Я радий, що ти мені це сказала. Я знаю, що ти любиш міс Гарні, а як любиш, то все інше не має значення. Що в серці, ось це має значення». Я вже після цього ожила, зібралася з духом і кажу: «Містер Рете, добродію, а як же з пох'роном?» Тоді він крутнувся до мене, мов скажений, очі зблискують, і каже: «Боже милий, а я думав, що хоч ти розумієш, як ніхто інший не годен. Гадаєш, я дозволю покласти мою дитину в темряву, коли вона так її боялася? Я ось і зараз чую, як вона кричить, пробудившись потемки. А я не хочу її лякати». Я вже тоді, міс Меллі, була певна, що він схибнувся. П'яний він, і не виспаний, і не їв давно, але це дрібниця. А от гірше, що він стерявся умом. Він

просто виштовхав мене за двері й сказав: «Геть під три чорти!»

Я пішла вниз і подумала собі: він каже, що ніяко' пох'рону не буде, а міс Скарлет каже, що буде завтра вранці, і кінчиться це стріляниною. І в домі повно родичів, і сусіди вже талалакають і кудкудачуть, мов кури на сідалі, і я подумала про вас, міс Меллі. Ви п'инні прийти помогти нам.

— Ой Мамко, я ж не можу встрявати в це!

— Як ви не можете, то хто може?

— Але що я можу зробити, Мамко?

— Я не знаю, міс Меллі. Але ви щось придумаєте. Ви можете поговорити з місте' Ретом і, може, він послухає вас. Він дуже шанує вас, міс Меллі. Може, ви й не знаєте цього, але це так. Я не раз чула, як він казав, що ті'ки ви справжня дама.

— Але...

Мелані збентежено звелася на ноги. Вже сама думка про зустріч з Ретом примушувала її серце завмирати. Вона аж похолола, коли подумала про суперечку з людиною, що з горя звихнулася розумом, як то випливало зі слів Мамки. А коли уявила собі, що входить в яскраво освітлену кімнату, де лежить така люба їй маленька дівчинка, серце в неї боляче стислося. Що може вона зробити? Що може вона сказати Ретові такого, чим би втішила його в горі й навернула до розуму? З хвильку вона простояла в нерішучості, й крізь причинені двері долинув до неї дзвінкий сміх її хлопчика. Як холодним ножем шпигонула Мелані думка. а що, якби він помер? Тільки уявити, як її Бо лежить нагорі, тільце його холодне й непорушне, і вона вже ніколи не почує цього веселого сміху!

— Ой! — аж зойкнула Мелані з переляку й подумки притиснула синка міцно до грудей. Тепер вона збагнула, що відчуває Рет. Якби Бо помер, як вона могла б розлучитися з ним, віддати його на поталу вітрові, дощеві й темряві?

— Ой, бідний капітан Батлер! — скрикнула вона.— Я піду до нього, зараз же.

Мелані поквапилася назад до їдальні, сказала тихенько кілька слів Ешлі й здивувала свого малого, міцно пригорнувши його й палко поцілувавши в біляві кучері.

Вона вибігла з дому без капелюшка, у руці й досі стискаючи серветку, і хода її була така прудка, що Мамка ледве встигала за нею своїми старечими ногами. Ввійшовши до холу в будинку Скарлет, вона лише кивнула рідні, що

зібралася в бібліотеці — переполоханій міс Дріботуп, статечній місіс Батлер, Віллові й Сьюлін — і хутко подалася нагору, а ззаду захекано дибуляла Мамка. Там на мить Мелані пристала — чи не заглянути до кімнати Скарлет, але Мамка прошепотіла їй:

— Ні, мем, не треба.

Далі Мелані пройшла вже вільнішою ходою і зупинилася біля кімнати Рета. На хвилинку вона завмерла, так наче подумала: може, майнути навтіки? А тоді, взявши себе в руки, як молоденький солдатик перед боєм, постукала в двері й тихо гукнула:

— Будь ласка, впустіть мене, капітане Батлер. Це місіс Вілкс. Я хочу побачити Гарні.

Двері враз прочинилися, і Мамка, що відступила в сутінь коридора, побачила величезну й темну Ретову постать на тлі яскравого світла свічок. Рет похитувався на ногах, і Мамці чути було, як від нього тхне горілкою. Він якусь мить дивився на Меллі, а потім, узявши її під руку, втягнув до кімнати й замкнув двері.

Мамка обережно підступила до дверей і втомлено сіла на стілець, що стояв там поруч,— занадто маленький, як на її огрядне тіло. Сиділа вона безрушно, мовчки плакала й молилася. І тільки вряди-годи підносила поділ спідниці й витирала очі. Але слів з кімнати, хоч як вона напружувала слух, не могла розчути — там усе зливалося в глухий уривчастий шемріт.

За якусь нескінченно довгу часину двері з рипом відчинилися і показалось обличчя Меллі, бліде й стягнене.

— Принеси кавника з кавою, швиденько, і кілька сандвічів.

Коли нечистий підганяв Мамку, вона могла рухатися жваво, мов шістнадцятилітка, а це ще ж їй страшенно кортіло заглянути до Ретової кімнати, тож вона впоралася й зовсім швидко. Але надія її не здійснилась, бо Меллі відхилила двері лише настільки, щоб можна було забрати тацю з кавою. І, попри все прислухання, Мамка нічого не розчула з кімнати, крім подзенькування срібла й порцеляни та приглушеного голосу Мелані. А потім вона почула, як рипнуло ліжко під важким тілом і за хвильку — як упали чоботи на підлогу. Ще трохи згодом на порозі з'явилася Мелані, але Мамка, хоч як силувалася, не змогла навіть зазирнути до кімнати. Мелані виглядала втомленою, і на віях у неї блищали сльози, однак обличчя її знову було погідне.

— Піди скажи міс Скарлет, що капітан Батлер згоден, щоб похорон відбувся завтра вранці,— прошепотіла вона.

— Дяка Богові! — скрикнула Мамка.— І як це...

— Не говори так голосно. Він тільки-но ліг. І скажеш міс Скарлет, що я буду тут усю ніч, тож принеси мені, Мамко, трохи кави. Сюди принеси.

— У цю кімнату?

— Так. Я обіцяла капітанові Батлеру, що як він ляже спати, сидітиму біля неї всю ніч. А тепер іди скажи міс Скарлет, нехай заспокоїться.

Мамка рушила коридором на друге крило будинку, підлога порипувала від її ваги, а серце радісно виспівувало: «Алілуйя! Алілуйя!» Коло дверей Скарлет вона затрималася на хвильку, душа її розривалася між вдячністю Богові й допитливістю.

«І як це міс Меллі зуміла — я й не збагну. Янголи Господні їй помагали, не йнакше. Скажу міс Скарлет, що взавтра пох'рон, але що міс Меллі чатуватиме біля маленької панночки — ліпше промовчати. Міс Скарлет не дуже б цим утішилась».

РОЗДІЛ LX

Негаразд було у світі, щось похмуре й зловороже повивало все навколо, як темна непроникна мла, і крадькома обсновувало й Скарлет. Це відчуття сягало глибше, ніж втрата Гарні, бо первісний пекучий біль поволі вже перейшов в упокорене визнання того, що так судилося. Однак залишалось якесь примарне прочуття навислого нещастя, так наче щось чорне й погрозливе стояло у неї за плечима, так наче земля у неї під ногами, як тільки вона ступить крок, перетвориться на сипучий пісок.

Скарлет ніколи раніше не зазнавала таких страхів. Все життя вона твердо стояла на грунті тверезого глузду, і єдине, чого боялася, це були речі, фізично відчутні: біль, голод, злидні, втрата кохання Ешлі. Не звикла до аналізування, вона пробувала тепер розмірковувати над своїм становищем, але надаремно. Вона втратила найулюбленішу дитину, хоч це якось та можна було пережити, як пережила вона інші дошкульні удари долі. Здоров'я їй не бракувало, грошей було скільки завгодно, та й Ешлі вона не втратила, дарма що бачилася з ним дедалі рідше. Навіть деяка відстороненість між ними після того прикрого свята у Мелані не дуже її гнітила: Скарлет знала, що це минуще.

Ні, страхи її походили не від болю чи голоду, чи втраченого кохання. Ті тривоги ніколи так її не пригнічували, як оце теперішнє відчуття, що щось діється негаразд, як оцей всеохопний страх, що дивно якось нагадував їй давній кошмарний сон, коли все була огортала густа пливуча мла, крізь яку вона бігла, аж серце трохи не розривалося, заблукана дитина, що марно шукала невидимого пристанища.

Вона пригадувала, як Рет завжди вмів своїм сміхом розвіяти її страхи. Пригадувала, який спокій спадав на неї в обіймах його дужих рук, коли вона пригорталася до широких смуглявих грудей Рета. Тож вона звернула на нього свій погляд і вперше за кілька тижнів по-справжньому придивилась, який він став. І зміна, що зайшла з ним, вразила її. Цей чоловік уже не здатен був ані сміятись, ані заспокоювати когось.

Якийсь час по смерті Гарні вона була занадто люта на Рета, занадто перейнята власним горем, і найбільше, на що її ставало — це бути ввічливою з ним на очах у челяді. Її всю поглинули згадки про те, як швиденько дріботіли ніжки Гарні та як сріблясто вона сміялась, і у свідомості в неї не зринала думка, що, може, і він те саме згадує і що йому болить ще дужче, ніж їй. Протягом цих тижнів вони зустрічалися й перемовлялися досить чемно, але як незнайомці в холодних стінах готелю, як люди, що мають спільний дах над головою, сидять разом за столом, та ніколи не діляться одне з одним думками.

Тепер, коли її опосіли страх і самітність, вона воліла б зламати цей бар'єр, однак завважила, що Рет утримує її на відстані, так ніби не має до неї ніяких слів, крім чисто формальних. Тепер, коли лють її минала, вона хотіла б сказати йому, що не винуватить його у смерті Гарні. Їй хотілося б виплакатись у нього в обіймах і сказати, що вона теж страшенно пишалася тим, як вправно Гарні їздила верхи, теж була поблажлива до її вередів. Тепер вона ладна була б схилити перед ним голову й визнати, що таке тяжке звинувачення вона кинула йому з розпуки, гадаючи цим послабити власний біль. Але нагоди для такої розмови все не випадало. Він дивився на неї чорними безживними очима, і це аж ніяк не заохочувало до сповіді. А коли раз відкладеш зізнання, то далі на нього все важче й важче зважитись, і врешті воно стає зовсім неможливим.

Вона дивувалася, чому так вийшло. Рет був їй чоловіком, і їх єднало нерозривно те, що вони ділили спільне ліжко

зачали й породили кохану свою дитину і так передчасно побачили, як її поглинула темрява. Тільки в обіймах батька цієї дитини вона могла б знайти розраду, якби вони виповіли одне одному свої згадки та жалі — спершу це було б боляче, та потім допомогло б загоїти рани. Але тепер у них якось так складалися стосунки, що їй, мабуть, легше було б опинитися в обіймах когось зовсім чужого.

Рет рідко бував удома. Коли вони сиділи разом за вечерею, він здебільшого був п'яний. І діяло на нього спиртне інакше, ніж раніше: тоді що більше він випивав, то ставав люб'язніший і в'їдливіший, а кумедні й навіть злостиві його репліки змушували її мимоволі сміятись. Тепер він, випивши, робився мовчазним і понурим, а ближче до ночі й зовсім сидів непритямний. Часом над ранок вона чула, як він заїжджав на заднє подвір'я і гупав у двері челядницького будиночка, щоб Порк допоміг йому піднятися кухонними сходами й вклав у ліжко. Вклав у ліжко! Того Рета, що заіграшки міг перепити кого завгодно, і ще й сам укладав усіх їх спати!

Раніше він був вишукано елегантний, а тепер зробився нечупарним, і Порк мусив сперечатися з ним мало не до крику, аби він змінив сорочку перед вечерею. Надмірне заглядання до чарки вже позначилося йому на обличчі, і гострі лінії підборіддя заступила нездорова одутлість, а під очима, набряклими кров'ю, з'явилися мішки. М'язи на його рослявому тілі обм'якли й ослабли, і почав випинатися живіт.

Часто він зовсім не вертався додому ночувати і навіть не попереджував про це. Звичайно, він міг собі хропти в якійсь кімнаті над пивничкою, але Скарлет завжди здавалося, що він проводить ніч у Кралі Вотлінг. Якось вона перестріла Кралю в крамниці — тепер це була простацька собі жінка, майже вся звабливість якої відійшла у минуле. Однак, попри свою косметику й надміру квітчасте вбрання, вигляд вона мала досить симпатичний, майже як у статечної молодички. Замість опустити очі або кинути зухвалий погляд, як то робили інші жінки легкої поведінки у присутності дами, Краля не одвела очей, а глянула на Скарлет пильно й мало не співчутливо, від чого та аж зашарілася.

Але Скарлет уже не могла тепер закидати щось Ретові, не могла гніватись на нього, вимагати вірності або соромити, як не могла примусити саму себе вибачитись перед ним за те, що винуватила його в смерті Гарні. Нездоланна апатія огорнула її, вона почувалася невідь чого такою

нещасною, як ще ніколи в житті. Вона була самітна, хоча завжди звикла бути в гурті людей. Може, в неї просто раніше не було часу відчути свою самітність. А тепер, коли самітність і страх владно її опосіли, вона навіть не мала до кого вдатись, окрім Мелані. Бо ж тепер і Мамка, надійна її опора, повернулася до Тари. Назавжди.

Мамка не пояснювала, чому від'їжджає. Її втомлені старечі очі зажурено подивилися на Скарлет, коли вона попросила грошей на квиток додому. На сльози й благання Скарлет залишитись вона тільки відповіла:

— Я так і чую, як міс Еллен каже мені: «Мамко, вертай додому. Ти вже всю свою роботу скінчила». Тож я і їду додому.

Рет, присутній при цій розмові, дав Мамці грошей і поплескав її по плечах.

— Ти правильно робиш, Мамко. Міс Еллен має рацію. Вся твоя робота тут уже скінчилася. Вертайсь додому. Даси мені знати, коли матимеш у чому-небудь потребу.— А коли Скарлет спробувала знову обурено протестувати, докинув: — Цить, дурна ти! Хай їде! Та хто хотів би лишатися в цьому домі... тепер?

І так люто зблиснули в нього очі, коли він це говорив, що Скарлет перелякано відсахнулась.

— Докторе Мід, а ви не думаєте, що він... став трохи не в собі? — поспитала вона, коли через деякий час звернулася до лікаря, пригнічена власною безпорадністю.

— Щодо цього — то ні,— відповів той,— але він п'є, як риба, і занапастить себе, якщо не зупиниться. Він дуже любив дитину, Скарлет, і п'є, щоб забутись. Моя порада вам, панночко, подаруйте йому якнайшвидше другу дитину

«Х-ха!» — подумала Скарлет, вийшовши з лікаревого кабінету. Це було легше сказати, ніж зробити. Вона залюбки подарувала б йому другу дитину, і кількох дітей, якби могла цим прогнати відсутній погляд у Ретових очах і заповнити болючу порожнечу у своєму власному серці. Хлопчика, щоб був смуглявий, як Рет, і ще одну дівчинку. Ох, ще одну дівчинку, милу, й веселу, й свавільну, й сміхотливу, не таку, як ця недолуга Елла. І чом не міг Господь забрати Еллу, коли вже така його була воля — позбавити її котроїсь дитини? Від Елли вона не мала ніякої радості — тепер, коли не стало Гарні. Але Рет начебто не хоче більше дітей. В усякому разі, він зовсім не заглядає до її спальні, хоч вона тепер ніколи не замикає дверей і навіть лишає їх знадливо прочиненими. Йому це немов зовсім байдуже

Його тепер наче ніщо на світі не цікавить, крім горілки та цієї розчучвіреної рудоволосої жінки.

Тепер він зробився ядучим, тоді як раніше навіть у насмішках його було щось приємне, і брутальним, коли давніше навіть дошкульні його шпички віддавали гумором. Після смерті Гарні багато хто з добропорядних сусідських дам, прихильність яких він завоював незвичайним своїм ставленням до дочки, всіляко силкувалися засвідчити йому симпатію. Вони зупиняли Рета на вулиці, щоб висловити свій жаль, або ж озивалися з-за живоплоту власної садиби, запевняючи, що вони його розуміють. Але відколи загинула Гарні, заради якої він виявляв добрі манери, не стало й самих цих манер. Він без церемоній уривав на півслові вислови співчуття жалісливих сусідок.

Проте, як не дивно, дами на нього не ображалися. Вони розуміли його стан, чи то їм здавалося, що розуміють. Коли він смерком вертався додому, такий п'яний, аж ледве в сідлі сидів, і супився на тих, хто озивався до нього, вони приказували: «Бідолаха!» — і ще дужче намагалися бути добрі й зичливі до нього. Їм страшенно було шкода Рета що серце його розбите, а вдома у нього така кепська розрадниця, як Скарлет

Кожен знав, що вона холодна й не має серця. Кожного вразило, з якою позірною легкістю вона оклигала після смерті Гарні, і ніхто не задумувався й не хотів задумуватись, як тяжко це їй далося. До Рета з найглибшою симпатією ставилося все місто, хоч він і не знав цього, й не цікавився. А от Скарлет місто просто не терпіло, хоч якраз вона — уперше в житті — тільки рада була б, якби давні друзі виявили їй співчуття.

Тепер, окрім тітоньки Туп, Мелані та Ешлі, ніхто з давніх друзів її не відвідував. Приїжджали у своїх лискучих екіпажах тільки нові друзі, ревно намагаючись засвідчити своє співчуття, силкуючись розважити її плітками про інших знайомих, до яких Скарлет не виявляла найменшого інтересу. Адже всі ці «нові люди» були чужаки, геть усі до одного. Вони не знали її. І ніколи не знатимуть. Вони не мали уявлення, яке було її життя перед тим, як вона посіла ці статки в особняку на Персиковій вулиці. Вони й своє життя, яке було до того, коли у них з'явилися цупкі грезети й карети-вікторії з запрягами породистих коней, воліли обходити мовчанкою. Вони не знали, в якій боротьбі їй довелося вистояти, скільки знегод випало на її долю, скільки всякого вона пережила тож і не могли як слід

оцінити і цей величний будинок, і ці гарні вбрання, і це срібло, і ці прийоми. Вони нічого цього не знали. Та воно їх і не цікавило, цих людей бозна-звідки, життя яких слалося наче поверх явищ,— людей, які не мали спільних з нею спогадів про війну, про голод і про відчайдушні змагання щоб вижити, які не мали спільних з нею коренів глибоко в тій самій червоній землі.

Тепер, опинившись у самітності, вона воліла б збувати дні у товаристві Мейбел, Фенні, місіс Елсінг, місіс Вайтінг чи й навіть цієї грізної старої войовниці місіс Меррівезер. Або місіс Боннел, або... та хоч би й будь-кого з давніх приятельок та сусідок. Бо вони знали. Вони знали війну, жахіття й пожежі, вони бачили, як дочасно помирали їхні близькі, вони зазнали голоду й нужди, і злидні стояли в них під дверима. І вони зуміли піднятися з руїн і зіп'ястися знову на ноги.

Якою розрадою було б посидіти з Мейбел, пригадуючи те, що Мейбел поховала дитину, померлу під час розпачливої втечі перед Шерманом. Полегкістю для неї була б присутність Фенні — адже вони обидві втратили своїх чоловіків у чорні дні воєнного стану. З гірким сміхом вона могла б згадати з місіс Елсінг, як та відчайдушно шмагала коня в день падіння Атланти, їдучи через П'ять Променів, коли з візка у неї розсипалася здобич із армійського складу. Приємно було б поділитися думками з місіс Меррівезер, яка мала тепер добрий зиск зі своєї пекарні, приємно було б сказати їй: «А пам'ятаєте, як скрутно було зразу після капітуляції? Пам'ятаєте, як ми не знали, де дістати нову пару взуття? А гляньте тепер, чого ми домоглися!»

Так, це було б приємно. Тільки тепер вона зрозуміла, чому, коли сходяться двоє екс-конфедератів, вони з такою насолодою, з гордістю й тугою розмовляють про війну. То були для них дні випробування на витривалість, і вони склали той іспит. Вони стали ветеранами. Вона теж належала до ветеранів, але у неї не було товаришів по зброї, з якими вона могла б згадати давні битви. О, якби ж то знову опинитися серед людей свого кола, серед тих, хто пройшов через те, через що й вона пройшла, хто знає, як нелегко все це далося — і якою великою часткою душі воно стало!

Але якось так склалося, що ці люди відійшли від неї. Вона розуміла, що сама в цьому винна. Дотепер ці люди зовсім її не цікавили – дотепер, коли вона втратила Гарні

коли вона зробилася самітною і пройнятою страхами, і коли напроти неї за розкішним обіднім столом сидів смуглявий, отупілий від пияцтва незнайомець, марніючи у неї на очах.

РОЗДІЛ LXI

Скарлет була в Маріетті, коли прийшла термінова телеграма від Рета. Потяг до Атланти рушав за десять хвилин, і вона встигла на нього, прихопивши з собою тільки сумочку, а Вейда й Еллу залишивши в готелі під опікою Прісі.

До Атланти було всього двадцять миль, але поїзд посувався неймовірно повільно у вологому передвечір'ї ранньої осені, зупиняючись на кожному полустанку. Вкрай наполохана Ретовим викликом, нетямлячись від нетерплячки, Скарлет на кожній зупинці мало не зривалася на плач. Обабіч залізниці тяглися ліси, вже ледь торкнуті втомленою позолотою, видніли червоні пагорби, пошрамовані й досі помітними серпантинами шанців, колишні стрілецькі редути,забур'янені вирви від снарядів, уздовж колії слався і той шлях, яким відступали з тяжкими боями Джонстонові солдати. Кожна станція, кожне роздоріжжя, що їх оголошував кондуктор, означали назву битви, були місцем сутички. Іншим разом вони ви́кликали б у Скарлет страхітливі згадки, але зараз їй було не до того.

У телеграмі Ретовій говорилося:

«Місіс Вілкс хвора. Приїжджай негайно».

Коли поїзд дотягся до Атланти, запали вже сутінки й місто поглинула мжичка. Тьмяно горіли газові ліхтарі на вулицях, схожі в тумані на жовті кулі. Рет з коляскою чекав її на станції. Обличчя його було таке, що налякало Скарлет ще дужче, ніж телеграма: вона ніколи раніш не бачила в нього такого безвиразного обличчя.

— Вона не?..— скрикнула Скарлет.

— Ні. Вона ще жива.— Рет допоміг їй сісти в коляску й наказав кучерові: — До будинку місіс Вілкс, якомога швидше.

— Що з нею таке? Я не знала, що вона захворіла. Тиждень тому в неї був цілком нормальний вигляд. Щось сталося? Ой Рете, невже це так серйозно, як ти...

— Вона помирає,— сказав Рет, і голос його був такий самий безвиразний, як і обличчя.— І хоче тебе бачити.

— Тільки не Меллі! Тільки не вона! А що з нею трапилося?

— У неї був викидень.

— Ви... вик... але ж, Рете, їй...— Скарлет затнулася. Ця інформація на додачу до попередніх страхів і зовсім збила її з плигу.

— А ти хіба не знала, що вона чекала дитини?

Скарлет не спромоглась навіть похитати головою.

— Ага. Я так і думав. Вона таки не сказала нікому Хотіла зробити несподіванку. Але я знав.

— Ти знав? Але ж не могла вона тобі сказати!

— Їй і не треба було казати. Я й без того знав. Вона була така... щаслива ці два місяці, що ніякої іншої причини тут і не могло бути.

— Але ж, Рете, лікар їй сказав, що друга дитина призведе її до смерті!

— І призвела,— погодився Рет. Тоді до кучера: — Та не можна хіба швидше, на Бога?!

— Але ж не може вона вмерти, Рете! Я... Я ж не вмерла, а у мене...

— Вона не така витривала, як ти. Вона завжди була квола. У неї тільки й було, що серце.

Коляска рвучко зупинилася перед пласкуватим будиночком, і Рет допоміг Скарлет висісти. Тремтяча й перелякана, пригнічена раптовою самітністю, вона вхопилась за його руку.

— А ти зайдеш зі мною, Рете?

— Ні,— відповів він і знову сів у коляску.

Вона піднялася передніми сходинками, пройшла через ганок і відчинила двері. Там при жовтому світлі лампи сиділи Ешлі, тітонька Туп та Індія. Скарлет подумала: «А що Індія тут робить? Мелані ж заборонила їй і на поріг ступати». Усі троє звелися на ноги, коли вона ввійшла,— тітонька Туп прикусила губу, стримуючи дрож, Індія глянула на Скарлет болісним поглядом, в якому не було вже ненависті, Ешлі дивився невидюще, як сновида, і коли він підійшов до неї, поклав руку їй на плече й заговорив, голос його теж звучав, як у сновиди:

— Вона все кликала й кликала тебе.

— Можу я зараз її побачити? — Скарлет обернулася до дверей кімнати Мелані.

— Ні. Там зараз доктор Мід. Я радий, що ти приїхала, Скарлет.

— Я спішила як могла.— Скарлет скинула капелюшка

й плаща.— Поїзд... Невже це правда?.. Скажи мені, їй же краще, чи не так, Ешлі? Та кажи ж бо! І не дивись так на мене! Невже й справді?..

— Вона без кінця кликала тебе,— промовив Ешлі й подивився їй у вічі. І в очах його вона побачила відповідь на своє запитання. На мить її серце завмерло, а тоді дивний якийсь страх, дужчий за тривогу, дужчий за горе, боляче стис груди. «Та не може бути, щоб це правда,— гарячково думала вона, силкуючись відігнати той страх.— Лікарі теж помиляються. Не вірю, що це правда. Я не дозволю собі так думати. Я заверещу, якщо так подумаю. Мені треба подумати про щось інше».

— Та не вірю я! — запально вигукнула вона, дивлячись на ці три стягнені обличчя, так наче хотіла почути, щоб хтось їй заперечив.— І чому Мелані мені нічого не сказала? Я б нізащо не поїхала до Маріетти, якби знаття!

Очі Ешлі ожили, і в них постала мука.

— Вона нікому не казала, а тим більше тобі, Скарлет. Вона боялася, що ти насвариш її, коли дізнаєшся. Вона хотіла дочекатись, поки мине три... поки вже буде безпечно, і тоді зробити сюрприз для всіх, і посміятися з нас, і потішитися з того, як помилились лікарі. І вона була така щаслива. Ти знаєш, як вона ставилася до дітей... як вона дуже хотіла мати маленьку доню. І все йшло так добре до... а потім несподівано...

Двері кімнати Мелані безгучно відчинилися, і в холі з'явився доктор Мід, причиняючи їх за собою. Він постояв хвильку, опустивши сиву бороду на груди, і подивився на раптом застиглі обличчя чотирьох присутніх. Погляд його вирізнив Скарлет. Коли старий лікар підступив до неї, вона побачила в очах у нього смуток, а також неприязнь і зневагу, від чого серце їй сполохано й провинно стрепенулося.

— Нарешті ви приїхали,— сказав він.

Не встигла вона й відповісти, як Ешлі ступнув до дверей.

— Ні, ви почекайте,— кинув йому лікар.— Вона хоче поговорити зі Скарлет.

— Докторе,— втрутилась Індія, хапаючи його за рукав. Голос її звучав безживно, але благальніше, ніж, бува, голосні слова.— Пустіть мене до неї на хвилиночку. Я вже тут з самого ранку чекаю, а вона... Пустіть на хвилиночку. Я хочу сказати їй... я мушу сказати... що я помилялася... в одній справі.

Індія не дивилась ні на Ешлі, ні на Скарлет, коли це

говорила, але доктор Мід зміряв холодним поглядом Скарлет.

— Я побачу, міс Індіє,— сказав він коротко.— Та тільки якщо дасте слово не забирати в неї сили балачкою про те, що ви помилялися. Вона знає, що ви помилялися, і для неї буде зайва прикрість вислуховувати ваше вибачення.

Тоді й Туп озвалася несміливо:

— Будь ласка, докторе Мід...

— Міс Туп, та ви ж там розплачетесь і зімлієте.

Туп випростала своє опасисте тіло і героїчно витримала лікарів погляд. Очі її були сухі, а постава сповнена гідності.

— Ну добре вже голубонько, але хіба пізніш,— змилостивився лікар — Ходімо, Скарлет.

Вони вдвох навшпиньки підійшли до причинених дверей, і там лікар нараз міцно стис плече Скарлет.

— Слухайте, панночко,— прошепотів він хутко,— щоб без ніяких істерик і передсмертних зізнань, а то, присягаюся Богом, скручу вам в'язи! І не треба мені цих ваших невинних поглядів. Ви знаєте, про що я. Міс Меллі має померти легкою смертю, і я не дозволю вам зняти тягар зі свого сумління, набалакавши їй чогось там про Ешлі. Я ще ніколи в житті не скривдив жодної жінки, але якщо ви щось таке скажете їй... тоді начувайтеся!

І перше ніж вона відповіла, він відхилив двері, вштовхнув її всередину й причинив їх за нею. Маленька кімнатинка, обставлена дешевими меблями з чорного горіху, тонула в напівтемряві, лампу затінювала газета. Все тут було невелике розміром і чепурне, як у покоїку вихованки пансіону — вузьке з невисокою спинкою ліжко, простенькі тюлеві фіранки на вікнах, чисті вибляклі килимки на підлозі,— і разюче відмінне від пишноти спальні Скарлет, де стояли масивні різьблені меблі, де було драпування з рожевого грезету й килим, затканий трояндами.

Мелані лежала в ліжку під стебнованим покривалом, худенька й пласка, як мала дівчинка. Її обличчя облямовували дві чорні косички, а заплющені очі були в глибоких багрецевих обводах. Побачивши Мелані в такому стані, Скарлет заклякла мов укопана при дверях. Незважаючи на сутінь у кімнаті, вона розгледіла, що обличчя Мелані восково-жовте. В ньому не було ні кровинки, а ніс якось дивно загострився. Досі Скарлет ще мала надію, що доктор Мід помиляється, але тепер для цієї надії не лишилося місця. У шпиталях під час війни вона добре надивилася на такі загострені обличчя і знала, що це провіщає.

Мелані помирала, однак розум Скарлет якусь часинку відмовлявся пойняти цьому віри. Мелані не може померти. Неможливо, щоб вона померла. Бог не дозволить цього, коли вона так їй, Скарлет, потрібна. Ніколи раніше Скарлет не задумувалась над тим, що потребує Мелані. Але тепер ця істина відкрилась перед нею і заполонила всю до глибини душі. Вона покладалася на Мелані, як на саму себе, тільки не усвідомлювала, що це так. А тепер Мелані помирала, і Скарлет відчула, що не зможе без неї обійтися. Тепер, коли вона навшпиньках пройшла через кімнату до ліжка і страх мов обценьками стис їй серце, вона зрозуміла, що Мелані була її мечем і щитом, силою і захистком.

«Я повинна затримати її! Я не можу допустити, щоб її не стало!» — подумала Скарлет і, зашелестівши сукнями, сіла коло ліжка. Вона хутко простягла руку, взяла безвладну долоню Мелані поверх покривала, і вжахнулась, яка та долоня холодна.

— Це я, Меллі,— сказала Скарлет.

Мелані ледь розплющила очі, а тоді, наче вдовольнившись тим, що й справді бачить Скарлет, заплющила їх знову. Трохи перегодом вона перевела подих і прошепотіла:

— Обіцяєш мені?

— Ох, та що завгодно!

— Мій Бо... заопікуйся ним.

Скарлет змогла тільки кивнути, така грудка стояла у неї в горлі, і легенько стисла долоню Мелані на знак згоди.

— Я віддаю Бо під твою опіку.— Слабенька тінь усмішки з'явилась на обличчі Мелані.— Я вже раз віддавала його... пам'ятаєш?.. ще перед народженням.

Чи Скарлет пам'ятала? Та чи ж могла вона коли-небудь забути той час? Майже так само виразно, як у той моторошний день, вона й сьогодні відчувала задушливу спекоту вересневого передвечір'я, пригадувала страх перед янкі, у пам'яті в неї оживав тупіт солдатів, які відступали, і чувся голос Мелані, що благала взяти до себе немовля, якщо вона помре... пригадувала й те, як ненавиділа того дня Мелані і як сподівалася її смерті.

«Я ж убила її,— подумала вона, проймаючись забобонним жахом.— Я так часто бажала їй смерті, що Бог почув мене і наслав на мене покару».

— Та не кажи цього, Меллі! Ти ж знаєш, що видужаєш...

— Ні. Обіцяй мені.

Скарлет хапнула ротом повітря.

— Ну гаразд, обіцяю. Він буде для мене, як рідний син.

— Коледж? — запитала Мелані ледь чутно.

— О так! Університет, і Гарвард, і Європа, і все, що він захоче... і... і... поні... і лекції з музики... Ой, ради Бога, Меллі, та спробуй же! Зберися з силою, щоб вижити!

Знову запала мовчанка, і з обличчя Мелані видно було, як вона напружується сказати ще щось.

— Ешлі,— видушила вона з себе.— Ешлі й ти...

Голос її надломився і стих.

Коли прозвучало ім'я Ешлі, серце у Скарлет завмерло й стало холодне, мов камінь. Мелані знала весь час! Скарлет схилила голову на покривало, і в горлі у неї застрягло ридання. Мелані знала! Скарлет уже не відчувала сорому, нічого вже не відчувала, крім пекучих докорів сумління, що вона довгі роки завдавала прикрощів цій лагідній істоті. Мелані знала! — і все-таки лишалася їй вірною подругою. Ох, якби ж то можна було наново прожити всі ці роки! Та вона б ніколи й очей на Ешлі не звела!

«О Боже,— хапливо стала молитися Скарлет,— яви ласку свою, даруй їй життя! Я відшкодую їй усе встократ. Я буду така добра до неї. Я ніколи довіку не озвуся до Ешлі, тільки дай їй видужати!»

— Ешлі,— слабеньким голосом мовила Мелані й пучками дотяглася до волосся на схиленій голові Скарлет. Великим і вказівним пальцем вона смикнула її за коси — не дужче, ніж зробило б це немовля. Скарлет зрозуміла, чого Мелані хоче: щоб вона підвела голову. Але вона не могла, просто не могла глянути Мелані в очі й прочитати там, що їй усе відомо.

— Ешлі,— знову прошепотіла Мелані, і Скарлет таки взяла себе в руки. Коли вона постане перед лицем Господа у Судний день і вичитає свій вирок в його очах, їй буде не так страшно, як зараз. Душа її скулилась, але вона все ж підвела голову.

І побачила вона лише все ті самі темні, сповнені любові очі, запалі й повиті передсмертною млою, той самий ніжний рот, що знесилено боровся за кожний віддих. Ніякого докору не було в її очах, як не було й звинувачення та страху — тільки тривога, що їй не стане сили сказати.

Скарлет це так вразило, що вона з хвильку не могла відчути навіть полегкості. А потім, коли міцніше стисла долоню Мелані, її затопила тепла хвиля вдячності Богові, й уперше з дитячих літ вона проказала подумки щиру смиренну молитву.

«Дякую тобі, Господи. Я знаю, що не заслужила цього але дякую тобі, що не допустив їй спізнати».

— То що ж Ешлі, Меллі?

— Ти... приглянеш за ним?

— О так.

— Він схильний... до застуди.

Запала пауза.

— Приглянь... як він вестиме справи... ти зрозуміла?

— Так, зрозуміла. Я це зроблю.

Мелані напружилася щосили.

— Ешлі такий... непрактичний.

Тільки смерть могла присилувати Мелані на таке відступництво.

— Подбай про нього, Скарлет... але... так, щоб він не знав.

— Я подбаю і про нього, і про його справи, і він ніколи про це не дізнається. Я просто часом трохи радитиму йому.

Мелані над силу, але задоволено всміхнулася, глянувши знову в обличчя Скарлет. Поглядами своїми вони мовби скріпили угоду про те, що обов'язок уберегти Ешлі Вілкса від цього надто жорстокого світу одна жінка передає іншій, але з умовою, щоб його чоловіча гордість ніколи не зазнала ущербу.

Тепер вираз напруження зійшов з утомленого обличчя Мелані, так наче обіцянка Скарлет повернула їй спокій.

— Ти така розумна... така мужня... і завжди була така добра до мене...

На ці слова ридання прорвалося з горла Скарлет, аж вона мусила стулити рота рукою. Вона ладна була заревти, мов дитина, закричати на весь голос: «Я ж була така лиха! Я стільки тобі заподіяла кривди! Я ніколи нічого доброго не зробила для тебе! Це все було для Ешлі!»

Скарлет рвучко схопилася на ноги, прикусивши пальця, щоб стриматись. Їй знову прийшли на пам'ять Ретові слова: «Вона любить тебе. Тож нехай це буде твоїм хрестом». А тепер цей хрест став ще тяжчим. Недобре було, що вона всіляко силкувалася відбити в неї Ешлі. Але тепер, коли Мелані, що сліпо довіряла їй протягом усього життя, і в смертну свою годину являла до неї ту саму любов і довіру, стало набагато гірше. Ні, вона нічого зараз не зможе сказати. Не зможе навіть повторити тих своїх слів: «Зберися з силою, щоб вижити!» Вона повинна дати їй змогу піти з життя легко, без боротьби, без сліз, без смутку.

Прочинилися двері, й на порозі став доктор Мід, владно

киваючи Скарлет. Вона схилилася над ліжком, тамуючи сльози, взяла долоню Мелані й приклала до своєї щоки.

— Добраніч,— сказала вона, і голос її прозвучав твердіше, ніж вона сподівалася.

— Обіцяєш мені...— почувся шепіт, цього разу вже зовсім тихий.

— Все що хочеш, дорогенька.

— Капітан Батлер... будь добра до нього. Він... так тебе кохає...

«Рет?» — приголомшено подумала Скарлет: у словах Мелані вона не добачила ніякого сенсу.

— Так, звичайно,— відказала вона механічно і, легенько поцілувавши долоню Мелані, поклала її назад на ліжко.

— Скажіть дамам, нехай зразу ж увійдуть,— прошепотів їй лікар, коли вона виходила в двері.

Затуманеними від сліз очима вона побачила, як Індія і Туп пройшли за лікарем у кімнату, притримуючи сукні, щоб не шелестіли. Двері причинилися за ними, і в домі запала тиша. Ешлі ніде не було видно. Скарлет прихилилася головою до стіни, мов пустотливе дитя, якого за кару поставили в куток, і потерла зболене від стримуваних ридань горло.

За тими дверима відходила з життя Мелані, а разом з нею відходила в небуття й та сила, на яку підсвідомо вона, Скарлет, спиралася стільки років. Чому, ну чому вона досі не усвідомлювала, як сильно любила й потребувала Мелані? Але хто б міг подумати, що ця маленька невдатна собою Мелані виявиться носієм такої сили? Мелані, що соромилася до сліз перед чужими людьми, що остерігалась висловити власну думку, що страшилася осуду старших дам, Мелані, що боялася кишнути й на гусака? І все-таки...

Скарлет подумки шугонула в минуле, до того спекотного тихого пополудня в Тарі багато років тому, коли сірий димок знімався вгору над трупом у синій уніформі, а Мелані з Чарлзовою шаблею в руці стояла вгорі на сходах. Скарлет пригадала, яка ту хвилину промайнула у неї думка: «Ну й дурна! Таж вона насилу може вдержати в руці шаблю!»

Але тепер вона знала, що якби постала потреба, Мелані збігла б сходами вниз і вбила того янкі — або загинула сама від його руки.

Так, Мелані стояла там у той день з шаблею у своїй тендітній руці, готова битися за неї, Скарлет. І тепер, сумовито оглядаючись у минуле, Скарлет усвідомила, що

Мелані завжди з шаблею в руці стояла обік неї, що вона була сповнена любові й ненав'язлива, як тінь, що вона самовіддано й ревно боронила її у боротьбі з янкі, пожежею, голодом, злиднями, громадською думкою і навіть зі своєю, такою дорогою їй, ріднею.

Скарлет зрозуміла, що ця шабля, яка полискувала в обороні її від світу, тепер уже повік лишатиметься в піхвах, і відчула, як слабнуть її власна мужність та самовпевненість.

«Меллі —єдина подруга, яку я мала,— зажурено подумала вона,—єдина жінка, окрім мами, яка по-справжньому любила мене. Вона й вдачею схожа на мою маму. До неї горнулися всі, хто тільки її знав».

Раптом їй здалося, ніби то Еллен лежить там за причиненими дверима, вдруге покидаючи цей світ. А вона, Скарлет, раптом знову опинилася в Тарі, одна перед лицем ворожого світу, і з гірким усвідомленням того, що в житті не вистояти, коли тебе не підтримує хтось, наділений неймовірною силою слабкого, лагідного й ніжного серця.

*

Скарлет стояла в холі, розгублена й перелякана, а відблиски полум'я з каміна у вітальні кидали високі тьмаві тіні на стінах довкола. В будинку панувала цілковита тиша, і це безгоміння просякало Скарлет, мов холодна мжичка. Ешлі! Де Ешлі?

Вона підійшла до дверей вітальні, шукаючи його, як закоцюбле звіря шукає вогню, але Ешлі там не було. Їй треба знайти його. Вона відкрила для себе силу Меллі й свою залежність від неї і тут-таки й втратила її, але ж залишався Ешлі. Був ще Ешлі, дужий і розумний, здатний втішити. В Ешлі та його коханні набереться вона сили, яка допоможе їй побороти власну слабкість і приборкати страх, яка додасть їй мужності й заспокоїть у смутку.

Він, певно, у себе в кімнаті, подумала вона і, навшпиньки пройшовши через хол, тихенько постукала до нього в двері. Оскільки відповіді не було, вона поштовхом відчинила їх. Ешлі стояв біля туалетного столика й дивився на пару латаних рукавичок Мелані. Спершу він узяв у руки одну й приглянувся до неї, наче вперше її бачив. Потом поклав назад,— обережно, ніби скляну,— і взяв другу.

Скарлет озвалася тремтячим голосом: «Ешлі!» — і він повільно обернувся й подивився на неї. Його сірі очі були зараз не дрімотно-безвиразні, а навпаки — широко роз-

плющені й одверті. В них проступали страх, упорівень до її власного страху, безпорадність, ще більша, ніж у неї, приголомшеність така велика, якої вона сама ніколи не зазнавала. Відчуття жаху, що охопило її в холі, ще й загострилося, коли вона побачила його обличчя. Скарлет підступила до нього.

— Мені страшно,— сказала вона.— Ох Ешлі, пригорни мене. Мені так страшно!

Він ані поворухнувся, тільки й далі дивився на неї, міцно стискаючи в руках рукавичку. Скарлет поклала долоню йому на плече й прошепотіла:

— Що з тобою?

Його очі пильно вдивлялися в неї, шукаючи розпачливо чогось такого, чого не могли знайти. Нарешті він заговорив, і голос цей був якийсь ніби не його.

— Я хотів тебе бачити,— сказав Ешлі.— Я ладен був бігти до тебе, мов дитина, яка шукає когось, хто б її втішив... аж воно до мене самого прибігла дитина, ще дужче злякана, ніж я сам.

— Ти не... ти не можеш бути зляканим! — скрикнула вона.— Тебе ніщо й ніколи не лякало. Це ось я... А ти завжди був такий сильний...

— Якщо я й був коли сильний, то тільки тому, що вона стояла в мене за плечима,— сказав він тремким голосом і знову задивився на рукавичку й почав розгладжувати її.— І... і... вся моя сила відходить разом з нею.

В тихому голосі його почулася нотка такої смертельної розпуки, що Скарлет забрала долоню з його плеча й відступила на крок. У важкій мовчанці, яка залягла між ними, вона відчула, що зараз уперше в житті по-справжньому розуміє Ешлі.

— То це...— почала вона звільна.— То це, Ешлі, виходить, ти кохав її, так?

Він озвався немовби над силу:

— Вона — це єдина з моїх мрій, яка жила в реальному житті, яка дихала й не розвіялась від зіткнення з дійсністю.

«Мрії! — подумала Скарлет, в якій зворухнулося давнє роздратування.— Вічно у нього мрії! І ні крихти тверезого глузду!»

З важким серцем, сповненим гіркоти, вона сказала:

— Але ти був такий нетямущий, Ешлі. Невже ти не бачив, що вона варта мільйона таких, як я?

— Скарлет, ради Бога! Якби ти тільки знала, що́ я пережив відтоді, як лікар...

— Що́ ти пережив! Невже ти гадаєш, ніби я... Ой Ешлі, ти мусив би ще багато років тому зрозуміти, що ти ж її кохаєш, а не мене! І як ти цього не зрозумів? Тоді все склалося б зовсім інакше, зовсім... Ти мав би це давно збагнути й не затуманювати мені голови балачками про честь і посвяту. Якби ти сказав це мені ще багато років тому, я б... це вбило б мене, але якось я б викараскалась. А ти чекав аж до сьогоднішнього дня, до останньої хвилини Меллі, і тільки тепер зрозумів це — тоді, коли вже нічого не зміниш. Ой Ешлі, чоловіки ж повинні знатись на цьому, не те що жінки! Ти мав би усвідомити, що завжди кохав лише її, а мене просто жадав, як... ну, як Рет жадає цю Кралю Вотлінг!

Він здригнувся від цих її слів, але все так само дивився їй у вічі, благаючи мовчання і співчуття. Кожною рисочкою свого обличчя він визнавав слушність того, що вона каже. Безпорадно схилені плечі Ешлі свідчили, що він картає себе набагато дошкульніше, ніж вона могла б картати. Він мовчки стояв перед нею, стискаючи рукавичку, немов то була співчутлива долоня, і в тиші, що запала у кімнаті, обурення Скарлет розвіялось, а натомість з'явилися жалощі в парі з погордою. Їй стало прикро й соромно. Вона ж ко́пає прибите долею і беззахисне створіння... тоді як обіцяла Мелані подбати про нього.

«І ледве встигла їй пообіцяти, як уже наговорила йому прикрих і ницих речей, хоч не було ніякої потреби, щоб я чи й будь-хто інший казав йому таке. Він і сам знає правду, і це знаття вбиває його,— думала вона безутішно.— Він так і не виріс на дорослого. З нього така сама дитина, як і з мене, і він не тямить себе зі страху, що втрачає Меллі. А вона знала, що так буде... Меллі знала його куди краще, ніж я. Тому ж вона за одним духом просила мене подбати і про Бо, і про нього. Як Ешлі зможе це витримати? Я — зможу. Я витримаю будь-що. Мені вже стільки довелося витримати. А він не зможе... він нічого не зможе витримати без неї».

— Пробач мені, любий,— лагідно мовила Скарлет, простягаючи до нього руки.— Я знаю, як тобі тяжко. Але запам'ятай: вона нічого не знає... вона ніколи й не підозрювала... Бог був добрий до нас.

Він швидко підступив до неї і обійняв, мов на одчай душі. Скарлет звелась навшпинечки, притислася теплою щокою до його щоки й заспокійливо погладила волосся йому на потилиці.

— Не плач, милий. Вона хоче, щоб ти був мужній. За хвильку вона покличе тебе, тож будь мужній. Вона не повинна бачити, що ти плакав. Це засмутило б її.

Він так міцно тримав Скарлет, аж дихати було важко, а його здушений голос звучав їй у вусі.

— Що мені робити? Я не зможу... я не зможу без неї жити!

«Я теж не зможу»,— подумала вона, здригаючись на саму думку про довгі прийдешні роки без Мелані. Але тут-таки рішуче взяла себе в руки. Ешлі покладається на неї, і Мелані також. І подумала — як колись давно, коли лежала п'яна й знеможена під місячним світлом у Тарі: «Тягарі існують для тих, хто досить сильний, аби їх нести». Що ж, у неї плечі досить сильні для цього, а в Ешлі ні. Вона випросталася, наче підставляючи плечі під тягар, і з позірним спокоєм поцілувала його у вологу щоку — без запалу, жаги та пристрасті, а просто стримано й лагідно.

— Ми дамо собі раду... якось дамо,— сказала вона.

Раптом двері в хол рвучко відчинились, і доктор Мід владно гукнув:

— Ешлі! Швидко!

«Боже! Вже вмерла! — промайнуло у Скарлет.— А Ешлі навіть не встиг попрощатись! Але, може...»

— Хутчій! — скрикнула вона голосно й підштовхнула Ешлі до виходу, бо він стояв мов укопаний.— Хутчій!

Вона розчахнула двері кімнати й підштовхнула його до порогу. Спонукуваний її словами, він вибіг у хол, усе ще з рукавичкою, затиснутою в руці. Вона чула якусь хвильку його шпаркий біг, а потім до неї донеслось, як причинилися за ним двері.

Вона знову, цим разом уголос, промовила: «Боже!», повільно підійшла до ліжка і, сівши на нього, схилила голову на руки. Нараз її огорнула страшна втома, така, якої вона ще ніколи в житті не відчувала. Зі звуком причинюваних дверей та напруга, що підтримувала її й додавала сили, раптово спала. Вона відчула себе фізично вичерпаною і спустошеною. Не стало ні смутку, ні докорів сумління, ні страху чи подиву. Вона була втомлена, і розум її працював тупо й механічно, як годинник на каміні.

І ось із цієї отупілості виринула одна думка. Ешлі не кохає її і, власне, ніколи й не кохав, але усвідомлення цього, як не дивно, не завдавало болю. У неї мало б серце краятись, вона мала б відчути себе нещасною і клясти свою долю. Вона ж так довго жила його коханням, яке підтри-

мувало її у скрутні хвилини! А проте — правда полягала в тому, що він її не кохає, а їй однаковісінько. Однаковісінько, бо вона й сама не кохає його. Таки не кохає, тож хоч би що він зробив чи сказав, це не завдасть їй болю.

Вона простяглася на ліжку і втомлено поклала голову на подушку. Даремно відганяти цю думку, даремно вмовляти собі: «Але ж я кохаю його. Я кохала його багато років. Кохання не може за одну хвилину змінитися на байдужість».

Бо насправді воно може змінитися, й таки змінилося.

«Та він, власне, ніколи й не існував, крім як у моїй уяві,— знеможено думала вона.— Я кохала когось такого, кого сама й витворила,— щось таке саме неживе, як ось і Меллі зараз. Я придумала собі гарне вбрання і закохалася в нього. А коли під'їхав верхи Ешлі, такий вродливий, ні на кого не схожий, я накинула на нього це вбрання і змусила ходити в ньому, хоч воно йому, може, й не пасувало. І я не хотіла бачити, який він насправді. Я кохала оте гарне вбрання... а зовсім не його самого».

Тепер, оглядаючись у давно минулі роки, Скарлет бачила себе в зеленій квітчастій сукенці з перкалю, як вона стояла на осонні в Тарі, зачарована юним вершником з білявим волоссям, що сяяло на сонці, мов сріблястий шолом. Вона бачила тепер цілком виразно, що то була просто дитяча примха, так само нічого не варта, як її забаганка мати аквамаринові сережки, які вона врешті виканючила у Джералда. Бо дставши ті сережки, вона відразу ж втратила до них будь-який інтерес, як втрачала інтерес до всього, що опинялося в її руках, окрім грошей. Тож і він, Ешлі, втратив би всяку привабливість в її очах, якби вона ще в ті далекі дні мала змогу задовольнити своє марнославство й відмовити йому в руці. Якби він хоч раз здався на її ласку, якби він палко закохався, став ревнивим, похнюпленим і благально схиленим перед нею, як інші хлопці, те дурне засліплення, в якому вона перебувала, минулося б, розвіялося при зустрічі з іншим молодиком так легко, як туман розвіюється від променів сонця і подуву вітерця.

«Яка ж я була дурепа,— гірко думала вона.— А тепер мушу платити за це. Чого я так довго жадала, тепер сталося. Я жадала, щоб Меллі померла і щоб я змогла мати Ешлі. Тепер вона мертва, і я можу його мати, але він мені не потрібен. Через свою кляту порядність Ешлі запитає мене, чи не хочу я розлучитися з Ретом і вийти заміж за нього. Вийти за Ешлі? Та я не хочу його навіть і

в срібних шатах! А проте він однаково сидітиме у мене на шиї до кінця моїх днів. Скільки я житиму, мені доведеться дбати про нього й пильнувати, щоб він не голодував і щоб ніхто не ранив його почуттів. Він буде ще однією дитиною, що триматиметься за мою спідницю. Я втратила коханого, а придбала ще одну дитину. І якби я не пообіцяла Меллі, я... я рада була б довіку його більше не бачити».

РОЗДІЛ LXII

Вона почула перешепти за дверима і, виглянувши в коридор біля кухні, побачила наляканих негрів — Ділсі, на руках в якої був обважнілий сонний Бо, заплаканого дядька Пітера й куховарку, що витирала фартухом широке мокре обличчя. Всі троє подивились на неї, німо питаючи, як їм тепер бути. Скарлет перевела погляд через хол на вітальню й побачила там Індію та тітоньку Туп — вони стояли мовчки, тримаючи одна одну за руку, і у поставі Індії вперше в житті не було зарозумілості. Як і негри, вони благально дивилися в її бік, чекаючи якихось вказівок. Скарлет увійшла до вітальні, і обидві жінки підступили до неї.

— Ох Скарлет, що...— почала тітонька Туп, і її пухкі дитячі губи затремтіли.

— Не озивайтеся до мене, бо закричу,— не дала їй докінчити Скарлет. Через нервове напруження голос її прозвучав різко, а долоні стислися в кулаки. Коли вона подумала, що зараз доведеться говорити про Мелані, залагоджувати неминучі справи, пов'язані зі смертю, у неї знову з'явилася грудка в горлі.— Я не хочу й слова чути від вас обох.

Вражені цим владним тоном, вони відступили й безпорадно скривилися. «Мені не можна плакати при них,— подумала Скарлет.— Я не можу попускати собі, бо тоді вони теж заплачуть, а за ними й негри, і ми всі збожеволіємо. Я повинна виявити силу волі. У мене ж стільки роботи. Побачитися з трунарем, домовитись про похорон, подбати, щоб у домі прибрали, і бути тут, коли приходитимуть люди й плакатимуть у мене на грудях. Ешлі не може цього зробити, Туп та Індія також. Це все на мене ляже. І все це маєш нести в тяжкій дорозі життя! Завжди цей важезний чужий тягар, і завжди він мені лягає на плечі!»

Вона глянула на приголомшені й ображені обличчя Індії і Туп, і докори сумління ворухнулись у неї в душі. Мелані

не схвалила б такого різкого ставлення до тих, які щиро її любили.

— Ви вже вибачте мою нестриманість,— сказала вона, насилу видушуючи з себе слова.— Це просто тому, що я... Вибачте, що я така нестримана, тітонько. Я вийду на хвилинку на ганок. Мені треба побути самій. Тоді я вернусь, і ми...

Вона погладила тітоньку Туп по руці й швидко пройшла повз неї до дверей назовні, відчуваючи, що ще мить — і вона втратить самовладання. Вона мусить побути на самоті. Їй треба виплакатись, а то серце розірветься.

Вона вийшла на темний ганок, причинила за собою двері, і в обличчя їй війнула прохолодна нічна вільгість. Дощ перестав, і не чути було ні звуку, тільки часом скрапувала вода з піддашшя. Світ оповило густим туманом, легенький холодок свідчив про кінець літа. Ніде в будинках по другий бік вулиці не світилося, лише в одному вікні горіла на підвіконні лампа, це світло снопком падало на вулицю, ледве пробиваючись крізь імлу, і промінчики його переливалися золотом. Здавалося, нерухомий сірий серпанок огорнув усе навколо. І в усьому світі запанувала тиша.

Скарлет сперлася головою на стовпець ганку й зібралася поплакати, але сліз не було. Занадто великою виявилася втрата, щоб сльози могли зарадити. Тіло її било дрожем. В мозку у неї досі стояв гул від падіння двох неприступних фортець власного життя, які з гуркотом розсипалися просто на очах. Якийсь час вона намагалася вдатись до давнього свого закляття: «Подумаю про це завтра, коли відійду на силі». Але закляття втратило свою дієвість. Скарлет не могла не думати про двох людей: про Мелані, яку вона так любила й так потребувала, і про Ешлі, якого вперто й затято бачила не схожим на нього справжнього. І вона усвідомлювала, що ці думки не даватимуть їй спокою і завтра, й позавтра, й в усі подальші дні її життя.

«Не можу я зараз вернутись туди й розмовляти з ними,— подумала вона.— Я не можу сьогодні бачити й утішати Ешлі. Тільки не сьогодні! Завтра я прийду раненько й зроблю все що треба, скажу всі заспокійливі слова, що їх треба буде сказати. Але не сьогодні. Я не можу. Я піду додому».

До її будинку було всього п'ять кварталів. Вона не чекатиме, поки заплаканий Пітер запряже коня чи поки доктор Мід одвезе її додому. Їй несила витерпіти сльози одного й мовчазний осуд другого. Вона швидко спустилася

темними сходинками, без плаща й капелюшка, і пірнула в імлисту ніч. Завернувши за ріг, вона рушила нагору до Персикової вулиці, простуючи через тихий вологий світ і навіть хода її була безшелесна, як уві сні

Коли вона підіймалась отак схилом, а груди їй стискали ся від непролитих сліз, у неї з'явилося чудне відчуття, ніби колись, за якихось подібних обставин, вона вже була в цьому холодному смерку, і не раз, а багато разів. «Дивина якась,— подумала вона з неспокоєм, прискорюючи ходу.— Це все нерви.— Однак відчуття не убувало, звільна проймаючи весь її мозок. Вона розгублено роззиралася довкола, і відчуття те ще й дужчало, примарне, але знайоме, аж урешті вона різко скинула голову,— як звірйна, що нюхом чує небезпеку — Це просто від перевтоми,— пробувала вона заспокоїти себе.— І ніч така дивна, млиста Я ще ніколи в житті не бачила такої густої мли, хіба що. хіба що »

І враз вона пригадала, і страх стис їй серце Тепер вона пригадала. Сотні разів у кошмарних снах вона бігла крізь такий, як оце, туман, крізь примарну місцину без жодної знайомої прикмети, де все заволокла густа остудлива мла й снували хапкі привиддя та змори Чи це вона знов поринула в сон, а чи давній її сон справдився наяву?

На хвилину вона втратила орієнтацію в дійсності й немов заблукала. Її огорнуло те саме, що в давніх кошмарних снах, відчуття, але тепер ще сильніше, ніж тоді, і серце загупало, наче молот. Вона знову стояла серед смерті й тиші, так, як раз колись у Тарі. Щезло все, що було в світі істотного, життя лежало в руїнах, а в серці її завивав панічний страх, мов зимова хуга. Жах, що крився в імлі, що сам був імлою, спробував узяти її в свої лабети І вона порвалася бігти Вона бігла так, як сотні разів уві сні летіла наосліп невідь куди, гнана безіменними страхами шукаючи в сірому тумані прихистку, що мав десь там бути

Опустивши голову, вона мчала присмерковою вулицею а серце шалено калатало, і нічна волога осідала їй на устах і погрозливо зависали над нею дерева Десь там, десь там у цьому дикому краю вогкої тиші мало бути безпечне пристанище! Захекуючись, вона бігла попід гору, мокрі спідниці холодно били її по литках, легені мало не розривалися, туго зашнурований корсет впинався в ребра й стискав серце.

Аж це перед очима в неї замаячило світло, кілька вогників, тьмяних і мерехтливих, але таки реальних В її кошмарних снах ніякого світла не бувало, там стелився

суцільний сірий туман Думкою Скарлет ухопилася за ці вогники Вони означають, що там безпека, люди, там реальність. Раптом вона урвала свій біг і, стискаючи руки в кулаки й силкуючись виборсатися з лещат страху, стала пильно вдивлятись у низку газових ліхтарів, які нагадали її розбурханому мозкові, що це ж Персикова вулиця, Атланта, а не якийсь сірий світ сновидь та примар.

Захекана, вона присіла на кам'яну тумбу над хідником, намагаючись угамувати нерви, що наче ті розторгані струни, ніяк не давалися взяти в руки.

«Я бігла... бігла, мов шалена! — подумала вона, все ще тремтячи тілом, хоч уже й менше, бо страх поволі спадав, тільки серце гупало мало не до млості — Але куди це я бігла?»

Дихала вона вже вільніше, тож тепер, притиснувши руку до серця, глянула вздовж Персикової вулиці. Там, на вершині пагорба, стояв її будинок. Їй здавалося, наче в кожному його вікні горить світло і кидає виклик імлі, якій несила це світло загасити. Домівка! Це ж таки реальність! Вона подивилась на ще нечіткий здаля обрис будинку, і в її погляді були вдячність і туга, а на душу зійшло щось подібне до заспокоєння.

Домівка! Це ж туди вона хотіла. І туди й бігла. Додому, де Рет!

Коли вона усвідомила це, з неї немов пута спали, а з ними минувся і страх, що не давав їй спокою в снах ще від того вечора, коли вона знеможено добрела до Тари, щоб побачити: її світ лежить руїною. У Тарі вона тоді виявила, що не стало ані певності в завтрашньому дні, ані сили, ані мудрості, ані любові й ніжності, ані зрозуміння — не стало всього того, що втілювала в собі Еллен, що становило опертя її дівчачих літ. І хоч відтоді Скарлет здобула матеріальний добробут, уві снах своїх вона й далі була перелякано дитиною, спраглою віднайти у завтрашньому дні певність, що відійшла у минуле разом з усім її світом.

Тепер Скарлет зрозуміла, що то за пристань, затишна й безпечна, до якої вона поривалася в снах, але все ніяк не могла пробитися крізь імлу. То був не Ешлі, зовсім не Ешлі! В ньому, Ешлі, затишку було не більше, ніж у болотяних вогниках, і з ним не безпечніше, ніж серед сипучих пісків. То був Рет — Рет, що має дужі руки, щоб обійняти її широкі груди, до яких можна припасти втомленою головою; Рет що своїм ущипливим сміхом допомагає надміру не перейматися житейськими клопотами. Рет, що

цілком її розуміє, бо він, як і вона, сприймає життя, яким воно є, бо він не засліплений умоглядними міркуваннями про честь та посвяту і вірою у високе призначення людської натури. І він же кохає її! Адже всіма своїми клітинами він просто намагався приховати справжнє своє почуття, а вона так і не збагнула цього! Тоді як Мелані побачила це і при останньому своєму подиху сказала їй: «Будь добра до нього».

«О,— подумала вона,— не тільки Ешлі сліпий тупак. Я б давно мусила це зрозуміти».

Роками вона спиралася спиною на кам'яний мур кохання Рета і вважала його почуття за щось таке самоочевидне, як і любов Мелані та ще й дурила себе, ніби силу свою завдячує лише самій собі. І як сьогодні ввечері до неї раптом дійшло, що в гірких її змаганнях з життям при ній завжди була Мелані, так ось цю мить вона усвідомила, що в тіні за нею всі ці роки мовчки стояв і Рет, який кохав її, розумів і повсякчас ладен був допомогти. Рет на доброчинному базарі побачив нетерплячку у неї в очах і запросив її до танцю, тим самим позбавивши тягаря жалоби, Рет провіз її через пожежі й вибухи в ніч падіння Атланти, Рет позичив їй грошей на купівлю тартака, Рет заспокоював її, коли вона з криком прокидалася серед ночі зі своїх кошмарних снів,— та жоден чоловік не робив би цього всього, якби не кохав жінки до самозабуття!

З дерев на неї скрапувало, але вона на це не зважала. Імла клубочилася навколо, але їй до цього було байдуже. Бо коли вона стала думати про Рета, з його смуглявим обличчям, сліпучо-білими зубами й темними жвавими очима, її пройняв трепет.

«Я кохаю його,— подумала вона, і як завжди сприйняла істину без особливого подиву — мов дитина, що приймає дарунок.— Я не знаю відколи, але так є. І якби не Ешлі, я б давно це зрозуміла. Ніколи я не могла бачити світ, який він насправді, бо на заваді стояв Ешлі».

Вона кохала Рета, цього негідника, пройдисвіта без сумління й честі — принаймні честі в розумінні Ешлі. «К бісу честь Ешлі! — подумала вона.— Він зі своєю честю завжди мене підводив. Атож, іще з самого початку, коли почав учащати до мене, хоч добре знав, що його рідня воліє, щоб він одружився з Мелані. А Рет ніколи мене не підводив, навіть того жахливого вечора, коли Мелані влаштувала прийом, хоча мав би тоді в'язи мені скрутити! І навіть покинувши мене серед дороги ту ніч, коли впала

Атланта, він знав, що я не пропаду, що якось я врятуюся. І навіть коли ото його посадили янкі, коли він поводився так, наче хотів, щоб я віддалася йому за гроші. Він не взяв би мене. Він просто випробував, як я триматимусь. Він кохав мене весь цей час, а я так ницо до нього ставилась! Безліч разів я завдавала йому прикрощів, а він був надто гордий, щоб це показати. І коли Гарні загинула... Ох, і як я так могла?»

Вона підвелася, випросталась і глянула туди, де стояв будинок на пагорбі. Ще півгодини тому вона думала, що втратила все на світі, крім грошей, все, що надавало життю принади,— Еллен, Джералда, Гарні, Мамку, Мелані й Ешлі. Вона мала всіх їх втратити для того, щоб зрозуміти, що кохає Рета — кохає його, бо він дужий і безоглядний, пристрасний і земний, як і вона сама.

«Розповім йому все,— вирішила вона.— Він зрозуміє. Він завжди мене розумів. Розповім йому, яка я дурна була, і як дуже я кохаю його, і що зроблю все, аби йому було добре».

Раптом вона відчула себе сильною і щасливою. І вже не боялася ні темряви, ні туману, і з того, як співало в ній серце, знала, що відтепер ніколи їх не боятиметься. Хоч би яка мла застувала їй шлях у майбутньому, вона знала, де її безпечне пристанище. Скарлет прудко рушила вулицею в бік дому, і кожен квартал видавався їй дуже довгим. Таким довгим, що аж нестерпно. Вона підібрала спідницю до колін і побігла підтюпцем. Але тепер її вже не гнав страх. Вона бігла тому, що в кінці вулиці на неї чекали Ретові обійми.

РОЗДІЛ LXIII

Передні двері були трохи прочинені, і захекана Скарлет вбігла до холу й на хвильку пристала у веселковому сяйві з канделябра. Будинок був яскраво освітлений, але в ньому панувала суцільна тиша — не погідна, як буває серед нічного сну, а насторожена й втомлена, навіть дещо зловісна. Скарлет з першого погляду побачила, що Рета нема ні у вітальні, ні в бібліотеці, і серце у неї впало. Щó, як його взагалі нема вдома... і він у Кралі, або де там він збував так багато вечорів, коли не приходив додому вечеряти? Цього вона не врахувала.

Вона вже рушила сходами нагору — може, він на другому поверсі? — аж це помітила, що двері до їдальні причинено. Серце їй ледь стислося від сорому, коли вона глянула на

ці причинені двері,— їй пригадалося, скільки вечорів улітку Рет просидів там на самоті, напиваючись до чортиків, після чого приходив Порк і насилу вмовляв його лягти спати. То була її провина, але тепер вона все змінить. Усе віднині буде інакше... тільки, Боже милостивий, аби він не був зараз надміру п'яний. «Якщо він перепив, то мені не повірить і висміє мене, а це розіб'є моє серце».

Вона тихенько розсунула двері їдальні й заглянула досередини. Рет сидів за столом, грузько запавши в крісло, перед ним стояла повна карафка, а поруч порожня ще чарка. Хвала Богові, тверезий! Вона ширше прочинила двері, ледве стримуючи себе, щоб не підбігти до нього. Але коли він подивився в її бік, щось у його погляді змусило Скарлет заклякнути на порозі, так і не озвавшись ні словом.

Він втупив у неї свої темні очі, обважнілі з утоми, і ані проблиску не з'явилося в них. Хоч волосся її розсипалося по плечах, груди важко ходили від бігу й спідниці забрьохались до колін, на обличчі його не проступило ні подиву, ні запитання, і губи не скривилися в осміху. Він сидів, розвалившись у кріслі, костюм на розбухлому животі був зім'ятий, тіло вже втратило колишню стрункість, а пружне раніше лице обрезкло. Пиятика й безпутне життя залишили своє тавро на його різьбленому профілі, який уже не нагадував молодого поганського княжича на щойно викарбуваній золотій монеті, а скидався на розбещеного й виснаженого надужиттям цезаря на мідяку, стертому від тривалого вжитку. Він дивився на неї, як вона стояла в дверях, приклавши руку до серця, дивився спокійно, мало не співчутливо, і це вразило її.

— Заходь і присядь,— мовив він.— Вона померла?

Скарлет кивнула й нерішуче підійшла ближче, не знаючи, на яку ступити, коли в нього такий вигляд. Не підводячись, він ногою відсунув крісло від столу, і вона сіла. Їй не хотілося, щоб він одразу починав мову про Мелані. Не хотілося й самій згадувати зараз про неї, переживати наново біль останньої години. Перед нею ще ціле життя, ще буде коли наговоритися про Мелані. Але, здавалося їй, не буде іншого такого вечора, іншої такої години, коли вона змогла б виповісти Ретові те, що лежить у неї на серці, що пориває її вигукнути: «Я кохаю тебе!» Щось, однак, було в його обличчі таке, що стримало її, і раптом їй стало соромно заводити мову про кохання саме зараз, коли тіло Мелані ще не встигло й охолонути.

— Що ж, земля їй пухом,— натужно промовив Рет.— Вона була єдина щира добра душа, яку я знав.

— Ой Рете! — розпачливо скрикнула Скарлет, бо його слова нараз оживили в її пам'яті все те добре, що Мелані зробила для неї.— Чому ти не пішов зі мною? Це було страшно... і мені так важко було без тебе!

— Я не зміг би цього витримати,— просто сказав він і хвильку помовчав. Потім напружився й тихо додав: — Вона була справжня дама.

Смутний його погляд спрямований був поза неї, і виднів у ньому такий самий вираз, що й тоді, при відблисках пожеж у ніч падіння Атланти, коли він казав їй про свій намір піти з відступаючою армією — вираз подиву, коли людина, знаючи себе до щирця, нараз відкриває у своїй душі несподівану відданість принципам, відкриває в собі почуття, які роблять її трохи смішною у власних очах.

Очі його похмуро дивилися кудись поза плече Скарлет, наче він бачив там, як Мелані тихенько проходить через кімнату. В прощальному його погляді не було ні смутку, ні болю, тільки задумливе здивування з себе самого та гірке пробудження емоцій, призабутих ще з юності, і він знов сказав:

— Справжня дама.

Скарлет затремтіла, і жар її серця, те приємне тепло, та радість, що гнали її щодуху додому,— все це розвіялося. Вона лише почасти усвідомлювала, що діялося з Ретом, коли він прощався з єдиною людиною на світі, яку поважав, і раптом знову відчула пекучий біль від цієї невиджалуваної втрати чогось більшого, ніж просто окрема людська особистість. Вона не могла повністю зрозуміти чи осмислити, що він переживав, але на мить їй здалося, ніби й вона сама відчула ці шелесткі спідниці, їхній прощальний пестливий доторк. Вона немов глянула очима Рета на те, як відходила в минуле не просто жінка, а ціла легенда — легенда про лагідне, непомітне, але незламне жіноцтво, яке тримало на своїх плечах домівки південців у часи війни і яке, горде й сповнене любові, прийняло в свої обійми тих, хто повернувся після поразки.

Очі Ретові зупинилися на Скарлет, і голос його змінився. Тепер він звучав невимушено й холодно.

— Отже, вона померла. Для тебе це якраз дуже зручно, хіба ні?

— Та як ти можеш казати такі речі! — скрикнула вона,

допечена до живого, і на очі їй набігли сльози.— Ти ж знаєш, як я її любила!

— Ні, цього я, здається, не знаю. Це для мене велика несподіванка, а тобі робить честь те, що, незважаючи на своє захоплення білою шантрапою, ти змогла нарешті належно оцінити Мелані.

— Як ти можеш таке казати! Звісно, я її цінувала! А ти — ні. Ти не знав її так, як я знала! Ти неспроможний оцінити її... яка добра вона була...

— Справді? Може, й так.

— Вона думала про всіх, крім себе самої... Коли хочеш, то й останні її слова були про тебе.

Проблиск щирого зацікавлення промайнув у нього в очах, коли він обернувся до Скарлет.

— І що ж вона сказала?

— Ой, та нехай уже іншим разом, Рете.

— Я хочу знати.

Він мовив це спокійно, але, поклавши руку їй на зап'ясток, так його стис, аж Скарлет заболіло. Вона не хотіла зараз згадувати слів Мелані, вважаючи, що треба якось інакше підвести розмову до теми свого кохання, та не могла ухилитись від його стиску.

— Вона сказала... сказала... «Будь добра до капітана Батлера. Він так сильно тебе кохає».

Рет кинув на неї гострий погляд і випустив її руку. Потім примружив очі, і обличчя його замкнулося. Нараз він підвівся і, підійшовши до вікна й розсунувши портьєри, пильно задивився надвір, наче там щось можна було розрізнити в густій імлі.

— А ще щось вона сказала? — запитав він, не обертаючи голови.

— Вона просила мене подбати про малого Бо, і я пообіцяла, що доглядатиму його, як власного сина.

— А ще що?

— Вона сказала... про Ешлі... Просила й про нього подбати.

Він помовчав хвильку, а тоді тихо засміявся.

— Це дуже зручно — мати згоду першої дружини, еге ж?

— На що ти натякаєш?

Рет обернувся, і вона, попри всю свою розгубленість, здивувалася, що не бачить насмішкуватості в його погляді. Та й звичайної зацікавленості там було не більше, як

у людини, що дивиться останню дію не дуже догепної комедії.

— Я, здається, висловився досить ясно. Міс Мелді померла. А ти, безперечно, маєш усі необхідні підстави для розлучення зі мною, та й репутація в тебе і без того така, що ніякий шлюборозлучний процес не заподіє тобі шкоди. Що ж до релігії, то вона тебе вжѐ не обходить, отже, і з цього боку ніщо не заважає. Таким чином, маємо Ешлі й здійснення мрій з благословення міс Меллі.

— Розлучення? — скрикнула Скарлет.— Ні! Ні! — Не знайшовши відразу що сказати, вона зірвалася на ноги, підскочила до Рета й схопила його за руку.— Ой, ти ж так помиляєшся! Страшенно помиляєшся! Я зовсім не хочу розлучення... Я...— Вона урвала мову, не договоривши.

Він узяв її рукою за підборіддя, спокійно повернув його до світла й уважно глянув їй в очі. Вона дивилася на нього вгору, і вся душа її була в цьому погляді, а губи тремтіли, коли вона намагалася заговорити. Але слова не йшли у неї з язика, бо вона силкувалася догледіти в його обличчі бодай окрушину збудження, хоч проблиск надії та радості Повинен же він тепер уже зрозуміти! Проте побачила вона своїм пильним розгарячкованим поглядом лише незворушне й непроникне обличчя, яке так часто збивало її з пантелику Він пустив її підборіддя, одвернувся, підступив до свого крісла й знову втомлено сів, схиливши голову на груди й дивлячись на неї з-під густих брів відсторонено і задумливо.

Вона підійшла до нього й зупинилася, заламуючи руки.

— Ти помиляєшся,— почала вона знову, спромігшись нарешті на слово.— Сьогодні, Рете, коли я все зрозуміла, я всю дорогу бігла додому, щоб тобі це сказати. Ох, любий мій, я ж...

— Ти втомлена,— озвався він, усе ще спостерігаючи за нею — Тобі треба б лягти відпочити

— Але я повинна тобі сказати!

— Скарлет,— мовив він повільно,— я не хочу нічого чути нічого.

Але ж ти не знаєш, що я збираюся сказати!

— Моя крихітко, це виразно написано у тебе на обличчі. Щось чи хтось допоміг тобі зрозуміти, що безталанний містер Вілкс занадто нестравний продукт, навіть як на твій шлунок. І внаслідок цього мої чари постали перед тобою в зовсім новому й привабливому світлі,— мовив він, злегка зітхаючи.— Тож нема ніякої потреби про це розводитись.

Вона мало не похлинулася від подиву. Звичайно, він завжди читав її думки легко, як з розгорнутої книжки. Дотепер вона обурювалася цим, але зараз, коли минув перший подив, що так просто виявилося вгадати хід її думок, вона навіть зраділа й відчула полегкість. Оскільки він знає і розуміє, завдання її значно спрощується. Нема потреби про це розводитись! Звичайно, йому гірко, що вона так довго нехтувала його, і він з недовірою ставиться до цієї раптової її зміни. Вона повинна завоювати його добротою, привернути численними проявами своєї любові, і як же радо вона це робитиме!

Любий мій, я хочу все тобі розповісти,— почала вона, кладучи руки на поруччя його крісла й нахиляючись до нього. Я ж так помилялася, така була дурна...

— Скарлет, годі-бо. Не запобігай переді мною. Я не можу цього стерпіти. Маймо хоч трохи гідності й стриманості, щоб ми могли бодай це згадати з нашого шлюбу Нехай уже обійдемось без цього останнього з'ясування стосунків.

Вона рвучко випросталася. «Останнє з'ясування стосунків»? Що він мав на думці, кажучи «останнє»? І чому останнє? Таж воно в них тільки перше, все тільки починається.

— Але я таки скажу тобі,— хутко заговорила вона, немов боячись, що він рукою затулить їй рота.— Ох Рете, любий, я ж так тебе кохаю! І я кохала тебе всі ці роки, тільки була така дурна, що не розуміла цього. Ти мусиш мені повірити, Рете!

Він з хвилинку дивився на неї, як вона стояла перед ним, дивився довгим поглядом, що прозирав до глибини її душі. Вона бачила, що він не сумнівається в її словах але вони його мало цікавлять. Ох, та невже він хоче допекти їй, і саме зараз? Почне мучити її, відплачувати їй тією самою монетою?

Та я вірю тобі, озвався він нарешті Але як бути з Ешлі Вілксом?

— Ешлі! — скрикнула вона, нетерпляче махнувши рукою.— Я... я певна, що мені вже цілу вічність до нього байдужісінько. То було.. ну, просто як звичка, до якої я втяглася ще з дівчачої пори. Та я, Рете, ніколи й не подумала б, що він мені близький, якби знала, який він насправді Він такий безпорадний і жалюгідний з усім своїм розбалакуванням про істину, честь і...

Ні,— заперечив Рет — Якщо ти хочеш знати, який

він насправді, то треба бути об'єктивною. Він — просто джентльмен, закинутий у світ, де йому нема місця, і він силкується якось дати собі раду згідно з приписами того світу, який уже відійшов у минуле.

— Ой Рете, даймо йому спокій! Яке він має для нас значення? Хіба ж ти не радий з того... я хочу сказати, що тепер я...

Коли його втомлений погляд зустрівся з її поглядом, вона розгублено змовкла, зашарівшись, як дівчинка-підліток перед першим залицяльником. Якби він хоч полегшив їй цю розмову! Якби хоч простяг їй руки, аби вона могла з вдячністю вибратись до нього на коліна й припасти головою до його грудей. А її уста на його устах краще сказали б йому про все, ніж усі ці уривчасті слова. Але, дивлячись на нього, вона почала розуміти: він тримається на відстані зовсім не тому, що хоче їй допекти. Вигляд у нього був, як у зовсім сторонньої людини, яку анітрохи не обходить, що там вона скаже.

— Радий? — озвався він.— Та колись я б віддячився Богові великим постом, якби почув від тебе ці слова. Але тепер мені вже однаково.

— Однаково? Що ти кажеш! Звичайно ж, не однаково! Рете, ти ж кохаєш мене, правда? Напевне кохаєш! Меллі сказала, що кохаєш.

— Що ж, вона сказала правду. Вона сказала те, що знала. Але чи тобі, Скарлет, не спадало часом на думку, що навіть найбезсмертніше кохання може колись вичерпатись?

Вона німо втупилась у нього, рот її заокруглився в літеру «О».

— Так от моє вичерпалось,— мовив він далі,— завдяки Ешлі Вілксові та твоїй шаленій звичці хапатися зубами, як бульдог, за все, що тобі конче хочеться мати... Моє— вичерпалось.

— Але кохання не може вичерпатись!

— А твоє кохання до Ешлі ось вичерпалося.

— Та я ніколи по-справжньому не кохала Ешлі!

— Тоді ти дуже вміло прикидалася... аж до сьогоднішнього вечора. Я не дорікаю тобі, Скарлет, не звинувачую і не осуджую. Час на це вже минув. Обійдімся без твоїх виправдань і з'ясувань. Якщо ти зможеш послухати мене кілька хвилин, не перебиваючи, я поясню тобі, що маю на увазі. Хоча, Бог свідок, я не бачу потреби в поясненнях. Правда дуже проста.

Скарлет сіла; різке газове світло падало на її бліде

приголомшене обличчя. Вона дивилася в його очі, які знала так добре — і яких майже не знала,— і слухала його тихий голос, що промовляв слова, які спочатку не доходили до її свідомості. Це вперше він розмовляв з нею так по-людському, як одна людина розмовляє з іншою — без зухвальства, насмішок або загадок.

— Чи тобі часом не спадало на думку, що я кохав тебе так сильно, як тільки може чоловік кохати жінку? Кохав багато років, поки нарешті здобув тебе? Під час війни я не раз виїжджав і намагався тебе забути, але не міг, і щоразу мусив вертатись назад. Після війни я наразився на арешт, але таки приїхав, щоб віднайти тебе. Я такий був закоханий, що вбив би Френка Кеннеді, якби він сам не загинув. Я кохав тебе, але не міг розкритися перед тобою. Ти, Скарлет, така жорстока з тими, хто тебе любить! Ти їхньою любов'ю вимахуєш у них над головою, як батогом.

З усіх цих слів Скарлет лише одне зрозуміла — що він кохає її. Вловивши слабенький відгомін пристрасті в його голосі, вона знову відчула радість і піднесення. Вона сиділа, затамувавши подих, слухала й чекала.

— Я знав, що ти не кохала мене, коли ми одружилися. Я ж знав про Ешлі. Але я, йолоп такий, гадав, що зумію завоювати твоє серце. Смійся, коли хочеш, але мені хотілося дбати про тебе, ніжити, давати тобі все, що тільки зажадаєш. Мені хотілось одружитися з тобою, щоб ти ні в чому не відчувала настатків, щоб ти могла чинити на свій розсуд і бути щасливою... так само, як ото я ставився й до Гарні. Тобі ж так тяжко довелось боротися, Скарлет. Ніхто краще за мене не знав, через що ти пройшла, і мені здавалося, що вже досить з тебе, я хотів, щоб ти дозволила мені за тебе боротись. Я хотів, щоб ти бавилась, як дитина — бо ти ж і була дитиною — хороброю, перестрашеною і впертою. Як на мене, то ти й досі ще дитина. Бо тільки дитина може бути така свавільна й така нечула.

Голос його був спокійний і втомлений, але щось у ньому вчувалося таке, що викликало у Скарлет невиразний спогад. Колись вона вже чула подібний голос, в якусь іншу переломну смугу свого життя. Де ж це було? Голос людини, що дивилася на себе й на світ без будь-яких емоцій, без страху і без надії.

Та це ж... це ж... Ешлі в обвіяному зимовим вітром садку Тари говорив про життя і про гру тіней з таким зумореним спокоєм, що тон його здавався трагічнішим, аніж якби звучали в ньому гіркота й розпач. І як тоді голос Ешлі

холодив їй душу страхами, яких вона не годна була збагнути, так тепер ось і Ретів голос змушував її серце болісно стискатися. Голос його, манера, з якою він тримався, непокоїли Скарлет дужче від слів, і вона почала усвідомлювати, що приємне її збудження кілька хвилин тому — цілковито безпідставне. Щось було негаразд, зовсім негаразд. Що саме, вона не розуміла, і розпачливо вслухалася в його мову, не відводячи очей від його смуглявого обличчя, сподіваючись усе-таки почути те, що розвіяло б її страхи.

— Це ж так було очевидно, що ми призначені одне для одного. Цілком очевидно, бо ж ніхто, лише я один з усіх твоїх знайомих міг покохати тебе, знаючи, що насправді ти така сама, як і я — загребуща, безжальна і безоглядна. А що я любив тебе, то й вирішив ризикнути. Мені здавалося, з часом Ешлі зблякне у твоїй душі. Але,— він знизав плечима,— чого тільки я не перепробував, і все виявилось намарне. А я ж так тебе кохав, Скарлет. Якби ти тільки дозволила мені, я б кохав тебе так ніжно й чуло, як ще жоден чоловік не кохав жінки. Але я не міг перед тобою розкритись, бо знав — ти оціниш це як слабкість і спробуєш використати моє кохання проти мене. І завжди... завжди був проміж нами Ешлі. Це доводило мене до нестями. Я не міг спокійно вечеряти навпроти тебе за столом, бо знав, що ти шкодуєш, чому на моєму місці не Ешлі. Не міг тримати тебе в обіймах уночі, бо знав... та що там, це вже нічого не важить. Тепер я дивуюся, чого мені це так боліло. Але ж саме тому я й кинувся до Кралі. Якусь свинську втіху дістаєш, коли ти з жінкою, яка щиро любить тебе й поважає, наче справжнього джентльмена... нехай навіть ця жінка всього лише напівписьменна повійниця. Це задовольняло мою пиху. А від тебе мені не було ніякого задоволення, моя люба.

— Ой Рете...— почала вона, прикро вражена вже самою згадкою про Кралю, але він зупинив її помахом руки, а сам мовив далі.

— А тоді ще та ніч, коли я ніс тебе нагору... я гадав... я мав надію... я таку палку мав надію, що на другий ранок боявся глянути тобі в очі, бо мені було страшно: а що, як я помилився і ти мене таки не кохаєш? Я так боявся, щоб ти не взяла мене на сміх, що пішов і напився. А коли я вертався, душа моя сиділа в п'ятах, і якби ти тоді бодай один крок ступила мені назустріч, бодай подала який-небудь знак, я припав би тобі до ніг. Але ти нічого цього не зробила.

— Ой Рете, таж я тоді так хотіла тебе, а ти повівся просто гидко! Я страшенно тебе хотіла! Я гадала... атож, це ж уперше я тоді зрозуміла, що кохаю тебе. А Ешлі... відтоді мені не було ніякого діла до Ешлі, тільки ж ти так гидко повівся тоді, що я...

— Та хай уже,— мовив він.— Здається, це у нас вийшло обопільне непорозуміння, чи не так? Але тепер це вже нічого не важить. А тобі я кажу лише задля того, щоб ти більше не морочила собі цим голови. Коли ти лежала хвора, і то з моєї вини, я стояв у тебе за дверима й усе чекав, що ти мене покличеш, а ти цього не зробила, і тоді я переконався, який з мене дурень, і на цьому все й скінчилося.

Він змовк і задивився кудись крізь неї, достоту як то з Ешлі не раз бувало, і бачив там щось таке, чого вона не могла бачити. А їй лишалося тільки безмовно вдивлятися в його нахмурене обличчя.

— Але тоді ще була Гарні, і я відчував, що все-таки це не зовсім кінець. Мені приємно було думати, що Гарні — це ти, знов маленькою дівчинкою, ще не зіпсутою ні війною, ні знегодами. Вона була така схожа на тебе, така сама свавільна, смілива, весела й запальна, і я міг пестити її й балувати, як я хотів і тебе пестити. Але вона не в усьому була така, як ти: вона любила мене. Це було для мене благословення, що ту любов, якої ти не потребувала, я міг віддати їй... А коли вона відійшла, то забрала з собою геть усе.

Раптом Скарлет зробилося шкода Рета, так неймовірно шкода, що вона забула і про власне горе, і про страх, причаєний за його словами. Це вперше в житті їй було шкода людини, до якої вона не відчувала водночас і погорди, бо ж ніколи раніше вона так близько не підходила до розуміння іншої людської істоти. І вона могла зрозуміти його осторожливу стриманість, таку подібну до її власної, його запеклу гордість, яка не дозволяла йому розкритися зі своїм коханням — бо що, якби раптом його відштовхнули?

— Дорогенький ти мій,— сказала вона, підходячи ближче в надії, що він простягне до неї руки і візьме її на коліна.— Дорогенький, мені страшно жаль, що так вийшло, але я встократ усе це тобі відшкодую! Ми ж можемо бути щасливі тепер, коли знаємо правду і... Рете!.. та глянь же на мене, Рете!.. Таж... таж у нас можуть бути ще діти... нехай і не такі, як Гарні, але...

— Е, ні, красно дякую,— відказав Рет, так ніби відмов-

лявся від простягненого йому шматка хліба.— Втретє я вже не ризикуватиму серцем.

— Не кажи такого, Рете! Ох, та що ж мені зробити, щоб ти зрозумів? Я ж казала тобі, як мені жаль...

— Люба моя, ти така дитина. Ти гадаєш, що коли сказати: «Ох, як мені жаль»,— то всі помилки й болі минулих літ відшкодуються й зітруться з пам'яті, і вся отрута з давніх ран буде змита... Візьми мого носовичка, Скарлет. Скільки я тебе знаю, ніколи у скрутну хвилину ти не маєш носовичка.

Вона взяла хустинку, висякалась і сіла. Було ясно, що він не збирається обіймати її. І що всі ці його балачки про кохання до неї ні до чого. Це була казочка про далеке минуле, і розповідав Рет її так, наче тут ішлося про когось іншого, а не про нього. А це вже було страшно. І на неї він дивився так по-доброму, з задумою в очах.

— Скільки тобі років, люба? Щось ти ніколи мені цього не казала.

— Двадцять вісім,— відповіла вона глухо, тримаючи хусточку біля рота.

— Це ще не так і багато. Ти навіть досить молода, як на людину, що завоювала увесь світ і втратила власну душу, чи не правда? Не дивися так перестрашено. Я не маю на оці пекельного вогню, в якому ти горітимеш за свій роман з Ешлі. Я вжив ці слова в переносному значенні. Відколи я знаю тебе, ти мала дві забаганки. Запосісти Ешлі й стати такою багатою, щоб послати увесь світ під три чорти. Що ж, ти стала досить багатою і вже поговорила зі світом вельми гостро, а тепер ти можеш мати й Ешлі, якщо схочеш. Хоча виглядає на те, що тепер цього замало.

Скарлет і справді мала перестрашений вигляд, але зовсім не через пекельний вогонь. Вона думала: «Адже Рет для мене — все, а я втрачаю його. А коли я його втрачу, то й усе інше стане для мене нічого не вартим! І друзі, і гроші, і... та все на світі. Якби я могла привернути його до себе, то нехай би вернулись до мене й злидні. Я б згодилась і на холод, і навіть на голод. Але невже він хоче сказати... Та не може ж він!»

Вона витерла очі й мовила з розпачем:

— Рете, якщо ти так сильно кохав мене, то мусить же в тебе лишитись бодай крапля цього почуття!

— З цього всього зосталися, як я бачу, лише дві речі, і то такі, що ти найбільше зневажаєш: жалощі й дивна якась доброта.

«Жалощі! Доброта! О Боже мій! — подумала вона в розпуці.— Будь-що, тільки не жалощі й доброта!» Коли вона відчувала до кого-небудь ці два почуття, то завжди при цьому була й погорда. Невже й він відчуває до неї погорду? Ні, нехай там хоч би що, тільки не це. Навіть його цинічна холодність з часів війни, хмільний шал тієї ночі, коли він ніс її нагору, до синців стискаючи в обіймах, або ці його ущипливі протягло мовлені слова, за якими, як вона тепер побачила, він крив гірке своє кохання. Будь-що, тільки не ця його байдужна доброта, виразно помітна у нього на обличчі.

— Отже... отже, ти хочеш сказати, що я все це занапастила... і ти мене більше не кохаєш?

— Саме так.

— Але,— уперто хапалась вона за своє, мов дитина, яка гадає, ніби висловити бажання — те саме, що й задовольнити його,— але ж я кохаю тебе!

— Це твоя біда.

Вона хутко підвела погляд, щоб побачити, чи нема за цими словами насмішки, та нічого такого не помітила. Він просто стверджував факт. Але це був факт, в який вона не хотіла повірити, та й не могла. Вона дивилась на Рета своїми розкосими очима, в яких горіла розпачлива впертість, і раптом підборіддя її, порушивши округлість щік, гостро випнулося наперед — чисто як у Джералда.

— Не дурій, Рете! Я ж можу...

Він підніс угору долоню, вдаючи настраханого, і чорні його брови поповзли вгору, утворивши дві іронічні дужки.

— Не треба такого рішучого вигляду, Скарлет! Ти мене лякаєш. Я бачу, ти свої бурхливі почуття збираєшся перекинути з Ешлі на мене, і вже боюся за свою свободу й душевний спокій. Ні, Скарлет, я не дозволю, щоб мене переслідували, як безталанного Ешлі. Крім того, я виїжджаю.

Уста в неї затремтіли, і вона не змогла зціпити зуби, щоб приховати тремтіння. Виїжджає? Ні, будь-що, тільки не це! Як вона житиме без нього? Усі, хто був дорогий для неї, вже покинули її — усі, крім Рета. Не можна так, щоб і він її покинув. Але як його затримати? Вона безсила перед його холодним розумом і безпристрасними словами.

— Я від'їжджаю. Я збирався сказати тобі це після твого повернення з Маріетти.

— Ти кидаєш мене?

— Не вдавай драматичної постаті покинутої дружини,

Скарлет. Тобі ця роль не личить. Я так розумію, що ти не згодна на розлучення і навіть на окремішнє проживання? Ну, то в такому разі я наїжджатиму досить часто, аби не давати приводу для пліток.

— Та що мені плітки! — вигукнула з серцем Скарлет.— Я тебе́ не хочу втратити, от що! Візьми мене з собою!

— Ні,— відказав він тоном, в якому звучала непохитна рішучість.

З хвильку вона була в такому стані, що ледь не вибухнула розпачливо голосним дитячим плачем. Їй хотілося впасти на підлогу, кляти все й верещати, копати ногами. Але якісь рештки гордості й тверезого глузду стримали її Вона подумала: «Якщо я це зроблю, він засміється глузливо чи просто холодно так подивиться на мене. Я не можу галасувати й благати. Я не можу нічого такого зробити, що може ви́кликати його зневагу. Він повинен поважати мене навіть... навіть якщо й не кохає».

Вона підвела голову й спромоглася більш-менш спокійно запитати:

— А куди ти їдеш?

В очах його промайнув проблиск захоплення, і він відповів:

— Можливо, до Англії... або до Парижа. А може, до Чарлстона — спробую замиритися з родичами.

— Але ж ти терпіти їх не можеш! Ти так часто брав їх на сміх і...

Він стенув плечима.

— Я й тепер беру на сміх... але з мене вже доволі блукацького життя, Скарлет Мені вже сорок п'ять У такому віці починаєш цінувати декотрі з тих речей, які замолоду легковажно відкидав, як-от родинні зв'язки честь, певність у завтрашньому дні, корені, що сягають у глибину... О ні! Я нічого не зрікаюся і ні за чим не шкодую з того, що робив. Я з біса добре збував час, так добре, що це мені вже трохи оприкріло і тепер я хочу чого-небудь іншого. Ні, я не збираюся нічого в собі міняти, крім шкури. Я прагну зовнішньої подібності до того світу, що його знав давніше, прагну набути смертельно нудної респектабельності — тієї респектабельності, моя крихітко, яка притаманна іншим, а не мені,— і спокійної гідності, з якою живуть люди шляхетні, і питомої вишуканості тих днів, що відійшли в минуле. Живучи в ті дні, я не усвідомлював чарів їх тихоплинності...

І знову Скарлет вернулась у той обвіяний вітром садок

у Тарі, а в очах Рета був такий самий погляд, як того дня в очах Ешлі. Слова Ешлі так виразно зазвучали в неї у вухах, наче це він, а не Рет, говорив зараз. Уривки тих речень ожили в її пам'яті, і вона повторила їх уголос, не думаючи, що вони означають:

— «Чарівність... і довершеність, і симетрія, як у грецькому мистецтві...»

Рет гостро спитав:

— Чому ти сказала ці слова? Саме це я й мав на думці.

— Та бо щось подібне... колись сказав Ешлі про минулі часи.

Він шарпнув плечима, й очі його погасли.

— Завжди цей Ешлі,— промовив він і змовк на хвильку.— Коли тобі, Скарлет, буде сорок п'ять, можливо, ти й зрозумієш, про що я кажу, і, можливо, тобі теж обриднуть ці вдавані аристократи, їхні фальшиві манери й плиткі емоції. Хоча я сумніваюся в цьому. Мені здається, тебе завжди більше вабитимуть сухозлітки, аніж справжнє золото. Та хоч би там як, я не можу аж так довго чекати, щоб переконатись. І не маю охоти. Мене це просто не цікавить. Я майну до старовинних міст і давніх країв, де ще зберігся аромат минулого. Ось такий я сентиментальний. Атланта, як на мене, занадто ще неотесана, занадто зелена.

— Годі вже,— раптом сказала Скарлет. Вона ледве чи слухала, що він говорив. І вже безперечно не вловлювала змісту його слів. Але вона знала, що далі їй несила терпіти його голос, в якому не чути кохання до неї.

Він примовк і подивився на неї трохи здивовано.

— Гадаю, однак, ти зрозуміла, що я хотів сказати, еге ж? — запитав він, підводячись.

Вона простягла до нього руки долонями вгору в давньому як світ благальному жесті, і все, що було в неї на серці, відбилося на її обличчі.

— Ні! — скрикнула вона.— Я тільки одне знаю, що ти розлюбив мене і покидаєш! Ох, любий мій, що ж я робитиму, як тебе не буде?

На мить він завагався, наче прикидаючи, що доцільніше збрехати втішливо чи сказати правду. І зрештою знизав плечима.

— Скарлет, я не з тих, що можуть терпляче збирати й склеювати розбиті уламки, а тоді вмовляти собі, що склеєна річ нічим не гірша від нової. Що розбилось, того вже не стулиш докупи. І радше вже я згадуватиму, яка вона була цілою, ніж зліплювати її, а потім усе життя

дивитись на сточені рубці. Можливо, якби я був молодший...— він зітхнув.— Але я вже застарий вірити в сентиментальні вигадки, ніби життя — це грифельна дошка, з якої можна все стерти й почати заново. Я вже застарий брати на плечі тягар нескінченних брехень, що супроводжують життя, позбавлене ілюзій. Я не зміг би жити з тобою і брехати тобі, і тим більше не зміг би брехати самому собі. Я й зараз не можу тобі збрехати. Я дуже хотів би, щоб мені було не байдуже, що ти робитимеш і куди поїдеш, та я не можу себе присилувати.

Він перевів подих і сказав недбало, але погідно:

— Мене все це анітрохи не обходить, моя люба.

*

Вона мовчки дивилась, як він ішов сходами нагору, і відчувала, що от-от задихнеться від болю, який стискував їй горло. Ось завмирає його хода нагорі, і водночас відмирають і рештки того, що становило якийсь сенс в її житті. Вона знала тепер, що ні на почуття Рета, ні на розум не вплинеш, і коли вже він вирішив усе своїм холодним мозком, то його не схитнеш. Знала тепер, що він так і думав, як говорив, хоч деякі слова й кинув наче мимохідь. Знала, бо відчувала в ньому силу, непохитність і невблаганність — усі ті риси, що їх прагнула знайти в Ешлі, але так і не знайшла.

Вона ніколи не розуміла цих двох чоловіків, яких кохала, отож і втратила їх обох. Аж тепер до її свідомості почало доходити, що якби вона зрозуміла Ешлі, то ніколи б його не покохала, а якби зрозуміла Рета, то ніколи б його не втратила. І вона з тугою в серці подумала, що, мабуть, ніколи нікого по-справжньому не розуміла.

Душу її огорнуло милосердне отупіння, на зміну якому — вона знала з досвіду — невдовзі прийде гострий біль: так тканини тіла, розтяті ножем хірурга, на хвильку втрачають чутливість, а тоді скипають нестерпною мукою.

«Не думатиму про це зараз,— вирішила вона похмуро, вдаючись до давнього свого закляття.— Я збожеволію, якщо почну зараз думати про втрату Рета. Подумаю про це завтра».

«Але — криком озвалось її серце, яке відкинуло закляття і боляче защеміло,— я ж не можу його відпустити! Мусить же бути на це якась рада!»

— Не думатиму про це зараз,— повторила вона, вже вголос, силкуючись заштовхнути свій розпач кудись у глиб

свідомості, силкуючись знайти якусь загату, щоб не затопив її душу біль.— Я... та що, поїду завтра додому, до Тари.— І від цих слів відчула деяку полегкість.

Колись вона вже була верталася до Тари, гнана страхом і відчуттям поразки, і вийшла з рідних стін, набравшись сили й озброївшись для перемоги. А якщо вона домоглася такого раз, то Бог у ласці своїй допоможе їй і вдруге. Як саме це буде — вона не знала. І не хотіла зараз сушити цим голови. Вона жадала одного: тихого закутка, аби перебути там свої прикрі хвилини та зализати рани, і безпечного пристановища, аби обміркувати плани подальшої боротьби. Вона думала про Тару і неначе відчувала лагідний холодок руки, що заспокійливо лягав їй на серце. Перед нею поставав білий будинок, привітно виднію-чи крізь поруділе осіннє листя, її, мов благословення, облягала супокійна тиша сільського присмерку, тіло їй зволожувала роса, що опадала на довгі акри зелених кущів, поцяткованих білим руном, а очі її вбирали гостру червінь землі та похмуру темну красу сосон на положистих пагорбах.

Від цієї картини їй полегшало на душі й навіть додалося снаги, а біль і прикрий жаль відступили кудись на край свідомості. Вона постояла ще хвилинку, пригадуючи окремі деталі: обсаджену кедрами алею, що вела до будинку, розкидисті кущі жасмину, яскраво-зелені на тлі білих стін, тріпотливі білі фіранки. І Мамка там буде. Раптом їй страшенно захотілося опинитись біля Мамки, як у ті часи, коли вона була маленькою дівчинкою,— захотілося припасти головою до її широких грудей, відчути гудзувату чорну долоню на своїх косах. Мамка — то ж була остання ланка, що зв'язувала її з минулим життям.

І Скарлет піднесла голову, перейнявшись гордим духом своїх предків, людей, що не визнавали поразки, навіть коли поразка дивилась їм у вічі. Вона поверне Рета. Вона знала, що зуміє цього домогтись. Не було такого чоловіка, якого вона не змогла б звоювати, коли вже заповзялася.

«Подумаю про це завтра, у Тарі. Тоді мені буде легше. Завтра я придумаю, як са́ме його повернути. Кінець кінцем, завтра — це ж новий день».

ЛЕГЕНДИ І РЕАЛІЇ АМЕРИКАНСЬКОГО ПІВДНЯ

Книга Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром» стала міфом майже відразу після виходу в світ: її величезний успіх у читача, про що свідчили фантастичні тиражі в країні, яка тільки-но пережила грандіозну кризу, нікому не відоме ім'я авторки, та ще й блискучий фільм, поставлений просто-таки по гарячих слідах,— все швидко обросло легендою про надзвичайно захоплюючий твір, написаний хатньою господаркою. Як і в будь-якій легенді, тут є дещо від істини, принаймні є над чим замислитись.

Маргарет Мітчелл, беручи активну участь у репрезентації книжки і фільму, в листуванні з читачами і критиками, водночас прагнула вберегти від розголосу особисте життя. Одному із своїх кореспондентів вона писала: «Я хочу постати перед світом... своєю книгою, а не тим, що писала в листах до друзів... Моя книжка належить будь-кому, хто її купить, однак моє приватне життя публіці не належить». Таку позицію Маргарет Мітчелл обстоювала до кінця, і тому після несподіваної смерті письменниці її чоловік звернувся до друзів із проханням знищити всі її листи, що в них зберігалися. І тільки брат письменниці, Стів Мітчелл, ставши спадкоємцем архіву сестри, передав його університету штату Джорджія, дозволивши опублікувати деякі матеріали. Це було листування навколо «Звіяних вітром». Тож і ми, зважаючи на волю письменниці, наголосимо в житті Маргарет Мітчелл тільки те, що так чи інакше позначилося на її книжці.

Маргарет Муннерлін Мітчелл народилася 8 листопада 1900 року. Мати її походила з родини гугенотів, що переселилися до Америки у середині XVIII століття. Батько — шотландець — утік в США після утвердження Стюартів десь у середині XIX ст. Оселився в Атланті, став юристом, з часом був обраний головою історичного товариства. Дитинство Маргарет, типове для дівчинки з заможної родини, минуло на плантації в Джексон-Хіллі під Атлантою, Маргарет мала власного поні і полюбляла їздити верхи. В 1912 році родина переїхала до Атланти, в будинок на Персиковій вулиці, а через п'ять років Маргарет на власні очі побачила і пережила знамениту пожежу, яка знищила майже все місто.

1918 року Маргарет вступає до Смітсівського коледжу: під впливом вчення Фрейда, популярного тоді в Штатах, вона мріє стати лікарем-психіатром. Але закінчити навчання їй не пощастило, бо несподівано захворіла й померла мати, а невдовзі Маргарет змушена була повернутися до Атланти, щоб стати господинею в батьківському домі.

Життя Атланти після першої світової війни було бурхливе й нестабільне, майже як у період Реконструкції. Згодом Маргарет Мітчелл так згадувала себе в ті часи: «Бувши продуктом джазової доби, однією з тих зірвиголів у коротких спідничках, про яких пастори кажуть, що вони потраплять до пекла, якщо до тридцяти літ їх не повісять, я, природно, неабияк здивувалася, коли в мені побачили відновлений дух Півдня». Юність минала у вирі вечірок, зустрічей, шалених верхогонів... Одного разу Маргарет впала з коня й забила кісточку, що згодом дуже далося взнаки.

Проте було в її житті й інше. Вже з кінця 1922 року вона працює штатним кореспондентом атлантського щотижневика, де в той час співробітничали такі відомі письменники, як Джордж Колдуелл, Френсіс Ньюмен. Адже писати Маргарет почала ще в дитинстві. У школі вона була зіркою аматорських інсценівок, друкувала оповідання в учнівському журналі, підписуючись «Пегґі Мітчелл». Серед друзів уславилась як оповідачка. А безпосередній її шеф по щотижневику Енгус Петерсон так відгукнувся про свою співробітницю: «Вона відразу стала одним з кращих репортерів серед тих, кого я знав. Друкувала добре і дуже швидко. Була точна і всюди встигала. Мала гостре чуття на новини і не цуралася ніякої праці».

В 1926 році Маргарет вийшла заміж за Джона Марша. Подружнє життя складалося щасливо: молоді багатства не мали, але в їхньому домі було повно книжок і друзів, які переважно кликали її за псевдонімом «Пегґі». Коли ж вона захворіла на артрит і змушена була полишити роботу, друзі і книги зробилися для неї ще ближчими. В ліжку Пегґі провела кілька років. Спочатку перечитала домашню бібліотеку, потім — міську, а тоді чоловік пожартував, що їй нема вже чого читати в Атланті і доведеться писати самій. Мабуть, тоді і почала складатися в її уяві історія про дівчинку з поважаного південського роду, яка разом із своїм народом пережила Громадянську війну, трагічну смерть рідних, ворожу навалу, розорення плантації, пожежі, воєнне спустошення, Реконструкцію і виявилася такою незламною і мужньою, що змогла не просто вижити й вистояти, а й відновити втрачене,— історія, що виросла в своєрідну південну сагу «Звіяні вітром».

Коли книжка вийшла друком, авторка писала одному з своїх читачів: «Мені дуже важко сказати, як довго я працювала над книгою. Аби уникнути пояснень, я, як правило, кажу: «О, десять років!» Але насправді це не так. Я почала її в 1926 році, а завершила в 1929-му — крім трьох частин. Їх я дописала вже після того, як книгу було продано видавництву. Я працювала за таких тяжких обставин. З одного боку, в мене чимало друзів та родичів... а протягом п'яти років не бувало такого дня, щоб хтось із них не потрапив до лікарні... Крім того, мене мучив артрит, і я вже втратила будь-яку надію, що знов зможу рухатись... Упродовж місяців я писала розділи, а роки минали в антрактах між писанням. Це

важко пояснити тим, хто звертається до мене з розпитами, а тому я й відповідаю: «О, десять років»,— і хай так і вважають. Гадаю, що якби я могла зосередитись і звільнитися від щоденних дзвінків з лікарень... я могла б написати книжку за рік».

1935 року представник одного з найбільших видавництв Америки — «Макміллан» — об'їздив Південь у пошуках нових талантів. Хтось із спільних знайомих порадив йому звернутися до Петті Мітчелл. І вже 30 червня 1936 року роман «Звіяні вітром» побачив світ. Він одразу ж став книгою місяця, мав чудову пресу, в 1937 році був нагороджений престижною премією Пулітцера. Популярність цього твору просто-таки фантастична: до Різдва 1936 р. було продано мільйон книжок; за даними на середину 70-х років, його перекладено 27 мовами й видано в 37 країнах тиражем понад 20 млн. примірників. Це, звичайно, не враховуючи наших вітчизняних, дотепер російськомовних видань. Словом, як відзначали рецензенти, це книга для читача, а не для критики. Саме читач і підтримує життя цього роману. Завдання ж критики — дещо йому пояснити з історії і літератури США.

Звичайно, доля книги не могла не вплинути на життя її авторки. 3 серпня 1936 року Джон Марш відповів на телеграму з агентства «Тайм»: «Місіс Марш лежить хвора внаслідок стресу, бо надто несподівано зробилася знаменитою». Проте вона, вірна дочка Півдня, вже й ставши багатою і уславленою жінкою, залишається на батьківщині, в Атланті, з якою пов'язана її доля, весь її світ, погляди і смаки. Отож єдиний її художній твір створено патріоткою Півдня з його світоглядних позицій.

«Впродовж років я розмірковувала над історичними обставинами,— казала Маргарет Мітчелл одному із своїх інтерв'юерів,— але не в зв'язку з книжкою. Я не так розмірковувала про цей грунт, як зростала на ньому. Звичайно ж, я знала історію старої Атланти, знала, як вона народилася (частка старого Півдня і частка нового, не схожа на жодне інше південне місто). І, звичайно, весь час думала про кампанію Джонстона-Шермана — найдраматичніший період війни. Таким чином, коли я сіла писати роман, я не шукала історичного грунту, бо стояла на ньому все життя. Готового сюжету і характерів я не мала. Я просто надумала створити історію дівчини, яка була схожа на Атланту: частка старого Півдня і частка нового». А коли вже було знято кінофільм і готувалася його прем'єра, М. Мітчелл казала її організаторам: «Колись я вважала, що «Звіяні вітром»,— книга моя, але насамперед вона належить Атланті і відбиває погляди атлантців; фільм є атлантським і прем'єра буде подією для міста, а не просто демонстрацією фільму». Так воно і сталось: і роман, і фільм Атланта, серце Півдня, сприйняла як гімн на свою честь.

З цим містом пов'язано і подальше життя авторки. Коли в перші дні другої світової війни було потоплено пароплав «Атланта», саме Маргарет Мітчелл негайно зібрала великі кошти на спорудження корабля з такою

ж назвою. В Атланті вона і померла — дуже рано і несподівано. В 1949 році стався серцевий напад у її чоловіка Джона Марша, після чого він видужував важко і повільно. Коли хворіла Маргарет, Джон виявився напрочуд ніжним і відданим чоловіком. І тепер вона намагалася не тільки доглянути його, а й розважити, зробити його життя приємнішим. Сталося так, що одного разу, сама не дуже добре почуваючись, Маргарет привезла чоловіка до кінотеатру на центральній площі Атланти і, переводячи його через майдан, потрапила під машину. Через кілька днів у лікарні вона померла. А південна сага залишилася жити.

«Звіяні вітром» — роман про життя людей і події часів Громадянської війни 1861—1865 років, коли внаслідок перемоги Півночі над Півднем в США було скасовано рабство. Прогресивна громадськість Америки і всього світу одностайно засудила рабовласників-конфедератів, підтримавши північні штати і вітаючи їхню перемогу. Засуджено було не тільки рабовласництво, а й економічний лад, і суспільні структури, побудовані на рабовласництві, а також весь спосіб життя і мораль південної плантаторської аристократії, що суперечили демократичним засадам, запровадженим Північчю.

За повоєнні роки відбулися значні зрушення і на самому Півдні, він втратив свою феодально-патріархальну замкненість і ступив на шлях загальноамериканського, тобто капіталістичного, розвитку. Трагедія Громадянської війни надовго стала своєрідним фокусом у свідомості південців і їхній культурі. Переосмислення власного минулого стало необхідністю. Воно відбулося вже в XX сторіччі.

У 20—30-і роки в суспільно-культурному середовищі Америки зародився так званий Південний Ренесанс. Група південних інтелектуалів — «аграріїв», авторів журналу «Втікач», заявила про необхідність збереження кращих гуманістичних і культурних традицій Півдня, які допомагали б протистояти омасовленню, обездушенню, знелюдненню суспільства, що зростало на грунті прагматичної моралі Півночі. В кращих художніх творах південних митців, насамперед фолкнерових, тема Півдня набуває трагедійного звучання, а його поразка й занепад тлумачаться і як загибель людяності, і як кара за гріхи рабовласництва та гріх насильства людини над людиною. Такий рівень художнього осмислення минулого властивий для великих американських митців, він став характерною рисою так званої «південної школи» в літературі США XX ст., до якої належить багато яскравих талановитих письменників — Р.-П. Уоррен, Т. Вулф, А. Тейт, Ю. Велті, Дж. Колдуелл, К. Маккалерс, Ф. О'Коннор, М. Маккарті, Х. Лі, Т. Моррісон та інші.

Сучасник і співвітчизник М. Мітчелл В. Фолкнер в тому ж таки 1936 р. написав «Авессалом! Авессалом!» — трагічну історію Півдня, покараного за гріх рабовласництва поразкою в Громадянській війні. Та М. Мітчелл дуже негативно ставилася до творів такого типу, вважаючи, що і Фолкнер, і Колдуелл продалися янкі. Вона стояла на інших позиці-

ях. У «Звіяних вітром» позитивність героїв визначається їхньою прихильністю південській традиції, а сюжет завершується на мелодраматичній ноті. Проте творчі набутки Фолкнера, «аграріїв», «втікачів» є вагомими і для сьогоденного Півдня, в якому багато чого робиться задля утвердження культури і демократії. Це і відродження гуманістичних принципів минулого, і величезна увага до збереження і розвитку культури негритянської, і широкі освітні й культурні програми, які успішно запроваджуються спеціально організованим Центром по вивченню Південної культури та університетами південних штатів.

Однак для масової літератури, присвяченої темі Громадянської війни, стали характерними інші мотиви. З одного боку, літератори Півночі зображували плантаторів жорстокими рабовласниками, зарозумілими реакціонерами. З другого боку, письменники Півдня славили героїзм і чесноти конфедератів, змальовуючи янкі грубими й нахабними завойовниками. Що ж до масової літератури Півдня, який не переставав оплакувати свою поразку, назавжди втрачене патріархальне життя плантаторських родів, а також «щасливе», «безтурботне» існування негрів-рабів,— то вона подавала минуле на рівні міфу. Власне, на цьому міфі грунтувалась і література Півдня, яка зародилася ще за кілька десятиліть до Громадянської війни. Обов'язковими атрибутами такої літератури були культ краси, честі, шляхетності, витонченості, лицарського ставлення до жінки, високих думок, почуттів. Негри були тлом, грали роль відданої обслуги, нерозумних дітей, що потребують нагляду, виховання, опіки. Антирасистські твори «Білий раб» Р. Хілдрета і «Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу прозвучали в цій літературі різким дисонансом і серед освіченої публіки Півдня успіху не мали. На повоєнному Півдні місцева література живилася легендами про героїзм конфедератів і ностальгією за втраченим раєм.

Розквіту такого типу творів сприяли і певні традиції, накопичені літературою США, де, як відомо, провідними в національній культурі й свідомості минулого століття були традиції романтизму. Саме в його межах склався той тип романтичного роману (роменс), що в США був започаткований і теоретично обгрунтований Н. Готорном, а в другій половині XIX — на початку XX ст знайшов для себе плідний грунт у неоромантизмі, звідки й перейшов до масової літератури, де, зазнавши певної трансформації, розквітнув, оскільки максимально відповідав її потребам: будив емоції в читача, не завдаючи великої роботи його мисленню.

Характерними особливостями поетики романтичного твору є яскраві персонажі (як правило, різко поділені на героїв і лиходіїв), бурхливі пристрасті, таємничість і містика, мальовничі пейзажі, місцевий колорит — при динамічному сюжеті і складній інтризі. Але якщо в готорнівській моделі всі ці елементи організовано навколо трагічного внутрішнього конфлікту, психологічно зумовленого світовідчуттям і характером героїв,

які протистоять лицемірству загальноприйнятої моралі, то в масовому варіанті роменсу почуття і переживання персонажів максимально наближені до такої норми, близької і зрозумілої пересічному читачеві.

Легенда про золоті часи Півдня найяскравіше і найповніше втілена в різновиді роменсу, названому «романтичним романом магнолії та місячного світла». Визнаним батьком такої моделі був Томас Нельсон Пейдж, автор книг «Стара Вірджінія» (1887) та «Червона скеля» (1888), а в 1907 р. з аналогічних творів уже склалася сімнадцятитомна бібліотека південної літератури. Характерним для неї був ідеалізований погляд на Південь, оспівування його довоєнного минулого, героїзація воєнного подвигу, певність у непохитності моральних засад старої аристократії в нових умовах Реконструкції. Серйозна критика вважала роман М. Мітчелл квінтесенцією саме такої традиції. Проте письменниця з цією оцінкою категорично не погодилася. «Мене завжди щиро дивувало, що нью-йоркські критики розглядали «Звіяних вітром» як «роменс місячного світла і магнолії». Боже мій, мабуть, вони ніколи не читали вишуканих конфедератських романів 90-х років, а то були б краще обізнані». Цікаво, що обидві позиції мають під собою грунт. Безперечно, М. Мітчелл використала модель типового південного роменсу (міфологізована плантаторська мораль, лицарський кодекс честі, яскрава любовна лінія, барвиста південська риторика, підкреслена увага до проблеми чоловік — жінка), проте доповнила її побаченою з відстані часу темою нового Півдня.

Час дії роману охоплює 12 років — від початку війни (1861) до встановлення стабільного демократичного правління в Атланті (1874). Твір складається з п'яти частин, і кожна присвячена певному періоду не тільки в біографії головної героїні, а й у житті Конфедерації, в житті Атланти: початок війни, її наближення, найтрагічніший період від захоплення міста армією Півночі до кінця війни, поневіряння атлантців у повоєнні роки, і, нарешті, народження нового Півдня. Отож М. Мітчелл розповіла про патріархальний і новий Південь, створивши панораму Громадянської війни з позиції конфедератів. До Півночі ставлення в романі абсолютно однозначне: добрими можуть бути лише окремі люди з Півночі, але всьому, що там відбувається і звідти приходить, слід давати відсіч.

Бездоганне знання і відчуття південського життя — одна з найпривабливіших особливостей роману, за яким можна вивчати мораль, історію, побут, звичаї Атланти і всієї Джорджії. Ретельно, з ніжністю виписано пейзажі, садиби та інтер'єри, змальовано одяг, прикраси, розказано про героїзм і страждання, подвиги і самопожертви. Що ж до взаємин білих і чорних, то вони просто-таки патріархальні, сімейні. Адже для Півдня негр — то природна «деталь побуту». Біла дитина від дня народження потрапляє до служниць-негритянок, а вирісши, не вважає чорного рівним собі, але й не гидує ним, як це буває характерно для жителів Півночі, визволителів, борців за негритянську рівність, котрі, як правило, нехтують

чорними в побуті і навіть уявити не можуть власної дитини на руках у негритянки. Така подвійна мораль янкі відображена в романі, де, з одного боку, постають зворушливі традиційні образи негрів-слуг, а з другого — наголошено дворушність північан у расових проблемах, їхнє незнання негритянської психології, побуту, а звідси — фальшивість, надуманість і неефективність тих шляхів і засобів, якими вони намагалися нібито утвердити рівноправність білих і чорних, а насправді найчастіше дбали про власний зиск. З такої позиції зображено й одне з найстрашніших явищ расизму — ку-клукс-клан, що саме в ту повоєнну пору зародився на Півдні. Його виникнення в романі пояснюється прагненням південців власними силами захистити втрачений лад і справедливість в окрузі від банд звільнених, але безпритульних негрів, що, підбурювані, як правило, білими зловмисниками, зробилися волоцюгами, гвалтівниками, грабіжниками. Активними членами й організаторами цього таємного клану стають найшляхетніші герої твору.

Ще одна тема, на якій зосереджується південська свідомість і, відповідно, увага М. Мітчелл,— це жіноче питання. Культ леді — традиція Півдня. А протягом війни до обожнювання і поклоніння додалося ще й поваги, бо всі злигодні воєнного побуту впали на тендітні жіночі плечі, але не зламали духу жінок. Недаремно в місті Джексон, столиці південного штату Міссісіпі, вже в наші дні перед Капітолієм споруджено чудовий пам'ятник жінкам Півдня — матерям, дружинам, сестрам, нареченим воїнів Конфедерації, які були опорою і підтримкою чоловікам, берегли домівки й зберігали в них життя. І Маргарет Мітчелл в своєму творі співає гімн жінці.

Роман «Звіяні вітром» напрочуд багатий образами жінок-аристократок, південних леді, серед них і головна героїня Скарлет О'Гара. Однак у жіночих образах Маргарет Мітчелл відбувається певна контамінація, поєднання двох традицій — піонерської і південної. Цнотливість, шляхетність, освіченість, навіть деяка рафінованість, витонченість, делікатність — у традиції жінки Півдня. Діловитість, витривалість, хазяйновитість, сміливість, уміння взяти на себе відповідальність навіть у нежіночих справах — то традиційний образ піонерки. Такими були героїні попередниць Маргарет Мітчелл — Уїлли Кесер, Елен Глазгоу... Такою є і Скарлет О'Гара — сюжетний і композиційний центр книги. За своїм походженням і вихованням Скарлет — типова південна леді. Але за своєю натурою вона прагматична, егоїстична, в чомусь навіть примітивна, не переобтяжена освітою, зайвою ерудицією і за екстремальних обставин виявляється ближчою до образів жінок-піонерок, готових до праці і подвигу, ніж до південних леді. А ще її наділено рисами типової мелодраматичної героїні романтичного роману: в неї всього надмір, вона яскрава, діяльна, експансивна, вибухова. До того ж їй властива ще одна надзвичайна риса,— у неї в крові любов до рідної землі, їй просто-таки органічно необхідно час від часу доторкатися до червоної глини Тари,

аби набратися сили для наступної життєвої боротьби, до якої спонукає її доля. Тож красуня Скарлет, сильна і волелюбна, примхлива і вперта, приваблює всі серця. Вона є головною, проте не єдиною героїнею книги: серед численних дійових осіб роману чітко вирізняється «квартет» головних персонажів. Мелані й Ешлі («світлі образи») втілюють лицарські ідеали, рафіновану культуру, гармонію, героїзм і шляхетність старого Півдня. Скарлет і Рет («темні герої») виховані на тих самих ідеалах, але їм властива також дієздатність, непогамовна енергія, життєва снага піонерів Нового Світу. І ця особливість надзвичайно важлива. Вона відрізняє книгу Маргарет Мітчелл від стандартних південських роменсів. Адже показавши внутрішню спорідненість плантаторської аристократії з фронтірсменами, американськими першопереселенцями (що, до речі, й дало можливість колишній Конфедерації з часом стати органічною складовою частиною Сполучених Штатів), Маргарет Мітчелл ніби відновила плин часу, з'єднала окремі фрагменти історії, «вписавши» улюблений Південь до загальноамериканської національної історичної свідомості, що неабиякою мірою сприяло надзвичайній популярності книги на американському Півдні.

Однак цей роман-сагу не варто сприймати як історичний твір. Війна і історія тут іноді відображені ніби у кривому дзеркалі, і це стає особливо помітним, коли йдеться про расову проблему. До того ж у громіздкій споруді роману багато суперечностей в характеристиках, діях і думках героїв, чимало стильової риторики, стереотипів, є беззастережне використання цілих «блоків», запозичених у літературних попередників — у ситуаціях, перипетіях, характерах,— тобто все, що дозволяє критикам відносити твір до літератури масової. Проте пересічного читача приваблює інше: герої, їхнє насичене і сповнене пригод і переживань життя, сильні характери і пристрасті, складні взаємини, драматичні перепади долі — і все це живе і палахкотить у горнилі Громадянської війни. Отож, торкаючись найчуттєвіших струн у людському серці, цей роман і здобув собі популярність у всьому світі.

Тамара ДЕНИСОВА

Літературно-художнє
видання

МІТЧЕЛЛ Маргарет

ЗВІЯНІ ВІТРОМ

Роман

КНИГА 2

ПЕРЕКЛАВ З АНГЛІЙСЬКОЇ
ДОЦЕНКО Р. І.

Художнє оформлення *В. І. Бариби, О. В. Штрамила*
Художній редактор *С. П. Савицький*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректор *О. С. Зінченко*

ИБ № 5249

Здано до складання 06.08.91.
Підписано до друку 02.12.91. Формат 84×108 1/32.
Папір друкарський № 2. Гарнітура Таймс.
Друк високий. Умовн. друк. арк. 29,4.
Умовн. фарбовідб. 29,61. Обл.-вид. арк. 33,273.
Дод. тираж 65000 пр.
Зам. 2—109.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

З фотоформ Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига»
на Київській книжковій фабриці.
252054, Київ, вул. Воровського, 24.

Мітчелл, Маргарет

М67 Звіяні вітром: Роман. кн. 2. / Пер. з англ. Р. І. Доценка; Післям. Т. Н. Денисової; — К.: Дніпро, 1992.—559 с.
ISBN 5-308-01142-7 (Кн. 2)
ISBN 5-308-01143-5

До книги входять IV та V частини роману Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром».

М 4703040100—183 / 205—92 183.92

ББК 84.7США